Kuram / Siyaset

Haluk Yurtsever

özgürlük ve örgütlülük

Yordam Kitap

Kuram / Siyaset

Haluk Yurtsever

özgürlük ve örgütlülük

Yordam Kitap

Haluk Yurtsever

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunu. Siyasal, düşünsel ve pratik eylemliliği 1968 İstanbul Üniversitesi işgali, 6. Filoyu ve Vedat Demircioğlu'nun ölümünü protesto eylemleriyle başladı. 1973 yazında yurtdışına çıktı. 1974'te TKP üyesi oldu. O tarihten bu yana aktif örgütlü sol siyasetin içinde. Bir yıl Moskova'da Lenin okulunda eğitim gördü. 1980 Aralık ayında ikinci kez yurtdışına çıktı. İngiltere, Fransa ve Almanya'da bulundu. 1992'de Türkiye'ye döndü.
Yayınlanan kitapları:

Küçük Burjuvazi ve Devrim Savaşımı, (Broşür) *İşçinin Sesi* Yayınları, Temmuz 1984, Londra; *Sınıf ve Parti*, Dönem Yayınları; Ankara, Nisan 1990 (2. Basım, Etki Yayınevi, İstanbul, Ekim 1992; 3. Basım, NK Gelenek Dizisi, Haziran 2004); *Süreklilik ve Kopuş İçinde Marksizm ve Türkiye Solu*, *Etki Yayınevi*, İstanbul Ekim 1992 (2. Basım, *El Yayınevi*, Mart 2002); *Türkiye'nin Dönemeci*, *Emperyalizm mi? Sosyalizm mi? Etki Yayınevi*, İstanbul, Mart 1993; *Marksist Bakış Açısından Program Yöntemi*, Sorun Yayınları, İstanbul, Ocak 1995; *Tarihten Güncelliğe Sınıf Savaşları ve Devlet*, Yordam Kitap, İstanbul, Kasım 2006

Katkı yaptığı ortak kitaplar:
Birinci Emek Sempozyumu, İşçi Konseyi, *NK Yayınları*, Ekim 2003; *Marksist Metin Analizleri*, Gelenek Sempozyumu 2005, *NK Yayınları*, Ağustos 2005; *Türkiye'nin Sosyalist Seçeneği*, Sol Meclis, NK Yayınları, Nisan 2006; *Eleştirel Sağlık Sosyolojisi Sözlüğü*, Sol Meclis, NK Yayınları, Nisan 2006

haluk.yurtsever@gmail.com

Yordam Kitap: 19 • **Özgürlük ve Örgütlülük** • Haluk Yurtsever
ISBN-978-9944-122-10-8 • *Düzeltme:* Serkan Durak
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni:* Gönül Göner
Birinci Basım: Nisan 2007 • *Yayın Yönetmeni:* Hayri Erdoğan

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti.
Nuruosmaniye Caddesi Eser İşhanı No: 23 Kat:1/105 Cağaloğlu 34110 İstanbul
T: 0212 528 19 10 **F:** 0212 528 19 09 **W:** www. yordamkitap. com
E: info@yordamkitap. com

ÖZGÜRLÜK VE ÖRGÜTLÜLÜK

Haluk Yurtsever

Ekim'e ve
tüm 87'lilere…

Önsöz

Bu Önsöz'de, beni elinizdeki kitabı yazmaya, başka türlü değil de bu biçimde yazmaya iten siyasal yaşam deneyimimden kesitler sunacağım. Bir kitabın anlaşılmasında, metnin kendisini anlatma gücü kadar, yazarının nereden gelip nereye gittiğinin, nasıl yaşadığının, hangi arayışlar içinde olduğunun bilinmesinin de önemli olduğunu düşünüyorum.

CHP eğilimli bir memurun çocuğu olarak, 27 Mayıs 1960'tan sonra siyasetle ilgilenmeye başladım. Dürüst ve mesleğinde bilgili bir tapu kadastro görevlisi olan babam, 27 Mayıs "ihtilali"nden büyük heyecan duymuş, hatta Milli Birlik Komitesi üyelerine, sonradan "*Bizim İdare*" başlıklı bir kitap haline getirdiği uzun bir dilekçeyle başvurarak, "ihtilal"in kendi meslek alanındaki uygulamalarına katkı yapmayı denemişti.

Muş Lisesi'nde okuduğum yıllar, Türkiye'nin *Yön*'le, TİP'le, yayıncılıkla sola açıldığı dönemdi. Komünizmle ilgili okuduğum ilk kitap, lise kütüphanesinde onlarcası bulunan, büyük illerden birinin ticaret odası tarafından bastırılmış "*Komünistlerin Söylediklerine İnanılır mı*?" başlıklı ABD yazımı anti-komünist bir kitaptı. Akılda kalan bol örnekli argümanlarına karşın, yüzeysel geldi ve etkilenmedim. Babam ise "komünizm nedir?" soruma, bu konuda ciddi bir şey okumadığını, ama komünizmin sömürüyü ve parayı kaldırdığı için "iyi", toplumu "kışla disiplinine" soktuğu için "kötü" bir düzen olduğunu söyleyerek yanıt verdi. Anti-komünizmin güçlü olduğu yıllardı.

"Komünist" olarak bilinen sanat tarihi ve resim öğretmenimin kişiliğinden ve ilgisinden etkilendim.

* * *

Üniversiteye girdiğimde sol eğilimli bir sosyal demokrattım. Sol Yayınları'nın birbiri ardına Marksist klasikleri yayımladığı yıllardı. Elime geçen tüm kitapları herhangi bir sıra, dizge gözetmeden okudum. Üniversiteler o yıllarda son derece canlı tartışmaların yapıldığı, fıkır fıkır kaynayan yerlerdi. Üniversite gençliği toplumdan daha büyük bir hızla ve kitlesel olarak sola kayıyordu. Marx'ın, Engels'in, Lenin'in, Stalin'in, Mao'nun, Che'nin kitapları, yazıldıkları yer, tarih, yazılma amaçları, polemikleri vb. bilinmeden büyük bir iştiha ile okunuyor, tartışmalarda savunulan tezleri kanıtlamak üzere bu kitaplardan alınan pasajlar savaştırılıyordu.

1968 üniversite boykot ve işgallerine, tüm eylemlere aktif olarak katıldım. Eylemlerin içinde TİP ve MDD örgütlülüklerinin dışında kaldım. Fakülteden mezun olduğumda Marksist ve komünisttim. TİP ve MDD'den farklı olarak, Türkiye'de devrim ve sosyalizmin ancak, işçi sınıfına dayanan, illegal bir komünist partisi öncülüğünde gerçekleştirilebileceğine inanıyor, Sovyetler Birliği'ni dünya komünist hareketinin öncü gücü olarak görüyordum. TKP'yi arıyordum…

* * *

1973 yazında, TKP'yi bulmak ve dil öğrenmek için İngiltere'ye gittim. Dil öğrenecek, böylece aklımdaki soruları yanıtlayacağına güvendiğim Sovyet kaynaklarına ulaşacaktım. TKP'yi bulmak zor olmadı. Önce İngiltere Türkiyeli İlericiler Birliği'nin (İTİB), 1974 Nisan'ında da TKP'nin üyesi oldum.

Siyasal metinleri sökecek kadar dil öğrendiğim zaman Sovyet kitaplarına "saldırdım" ve ilk düş kırıklığını o kitaplarda yaşadım. Bu kitaplar, resmi, kuru bir dille yazılmış, hepsi birbirine benzeyen, bir yeni görüşe, özgün bir çözümlemeye rastlamak için sayfalarca ruhsuz yazıyı okumanız gereken kitaplardı. Tuhaftı… "Neden?" böyle olduğunu anlayamıyordum.

İTİB, İngiltere'deki Türkiyeli öğrenciler, ilerici aydınlar, lokanta ve dikim işkollarında çalışan çoğu kaçak göçmen işçiler arasında etkili, küçük ama iyi örgütlenmiş bir dernekti. Lokanta sektöründeki

Türkiyeli ve Kıbrıslı işçilerin çoğu Londra'nın değişik yerlerindeki, Kıbrıslı bir işadamına ait onlarca "Wimpy Bar"da düşük ücretlerle çok uzun saatler çalışıyorlardı. İTİB olarak Wimpy işçileri arasında yoğun bir örgütlenme çalışması yürüttük. Öncü ve ilerici nitelikteki işçileri İTİB'e kazanırken, sendikanın atadığı temsilcilerle birlikte günler ve geceler süren inatçı bir çalışmanın sonunda Wimpy işçilerinin neredeyse tümünü sendikalaştırdık. 1974'te İngiliz basınının, "Britanya sendikal tarihinde Türkler yeni bir sayfa açtı" türünden başlıklarla geniş yer verdiği ilk grev başarıyla sonuçlandı. İşçilerin ücretleri, hakları ve çalışma koşulları iyileşti. İTİB'in saygınlığı arttı. Bu çalışmadan İTİB'e ve partiye yeni güçler kazandık. Bende izler bırakan bir işçi çalışması deneyimiydi o grev.

Grev sırasında, Britanya işçi ve sendikal hareketinin kazanımları ve sınırları, düzenin işleyiş "incelikleri" hakkında birinci elden deneyim edindik. Sendikal hareketin çok "güçlü", komünist hareketin çok güçsüz olduğu bu ülkede, görünüşte sendikalaşma, toplu sözleşme, grev hukuku herkese "hakkını veren" biçimde düzenlenmişti. Örneğin, genellikle işlek caddeler üzerindeki Wimpy'lerin önünde grev gözcülüğü yapmak, durmamak ve birikmemek koşuluyla serbestti. Durursanız, yolu bloke etmekten tutuklanabiliyordunuz. İnce ve etkili bir yöntem olduğunu kabul etmek gerekiyor. Ama kadife eldiven içindeki demir yumruk her türlü hukukun üstündeydi. 1974'teki büyük madenciler grevinin kritik bir noktasında o zamanki muhafazakâr başbakan Edwart Heath'in televizyondan, "daha ileri giderseniz orduyu üstünüze sürerim" dediğini anımsıyorum.

Grevle dayanışmaya gelen çok sayıda İngiliz devrimcisiyle tanışıp sohbet ediyorduk. Onlardan biri, "1917'de disiplin gerekliydi, şimdi değil" dediği zaman çok şaşırmıştım. Biz, disiplinli bir topluluktuk. Gücümüz disiplinli davranmaktan geliyordu; gönüllülüğe, iknâya, birlikte karar verip birlikte uygulamaya dayanan bu disiplinin bana göre hiçbir yanlış yanı yoktu. Şimdi de, doğru ve gerekli olanın böyle bir disiplin olduğunu düşünüyorum. Ama, yıllar sonra, İngiliz devrimcisinin

söylediklerini düşünmeden edemedim. Kendi kendime “disiplin bu mu, böyle bir disiplin anlayışıyla komünizm olur mu?” diye sorduğum çok oldu. Kitapta “disiplin” konusuna buralardan gelen bir dikkatle eğildim.

İngiltere, 1973 TKP atılımının yurt dışındaki iki köprübaşından biriydi. Nihat Akseymen önderliğindeki parti örgütü, dinamik, çalışkan ve üretkendi. 1974’te partiye giren herkese yeni hazırlanan program ve tüzük taslakları veriliyor, bunlar üzerine kişisel ve örgütsel rapor isteniyordu. İngiltere’deki partililer olarak örneğin, ilk taslakta olmayan proletarya diktatörlüğünün programda mutlaka formüle edilmesini istedik ve bu isteğimiz kabul edildi. Kişisel raporumda önerdiğim bir başka değişikliğin daha yapıldığını anımsıyorum. Uzun dağınıklık ve durgunluk yıllarından sonra TKP ilk kez, merkez komitesi, merkezi yayını, programı ve görüşleriyle topluma açılmaya, sokağa çıkmaya hazırlanıyor, taze güçlerden kazandığı ilk kadro birikimini cesur ve katılımcı bir yöntemle harekete geçiriyordu. Kararlılıkla girişilmiş, bu anlamda olumlu, ama içinde, geleceğin ağır sorunlarının tohumlarını da taşıyan cüretli bir başlangıçtı… Yeniden örgütlenmek doğru ve gerekliydi. Eklektik bir program ve TKP’ye geliş güdüleri, siyasal kişilik ve formasyonları çok farklı kadrolarla atılıma kalkmak ise sorundu.

Partiye girişimden kısa süre sonra *Atılım*’da Dr. Hikmet Kıvılcımlı’ya küfreden bir yazı yayımlandı. Yalnız şaşırmakla kalmayıp bu yazıya karşı çıktım. En başta Attila Aşut olmak üzere İngiltere’deki partililer olarak sert tepki gösterdik. Konu, Kıvılcımlı’nın görüşleri ya da o zaman “Doktorcu” bir çizgide gelişen TSİP’e tutum vb. değildi. Bu bir ahlâk, ilke, biçem sorunuydu. Bu dil, bu biçem “tuhaf”tı.

* * *

1975 sonbaharında Moskova’ya, “Lenin Enstitüsü”ne eğitime gönderildim. Moskova’ya, “okul”a gitmek, SBKP’nin tüm dünya komünistlerine sunduğu olanaklardan yararlanarak bir yıl boyunca başka hiçbir şeyle uğraşmadan, bilgili ve deneyimli hocaların yol

göstericiliğinde klasik metinleri incelemek, konferans ve seminerlere katılmak, fabrika, kolhoz, komsomol ziyaretleriyle “yaşayan sosyalizmi” yakından tanımak vb. bir şans ve ayrıcalıktı.

Sovyetler Birliği’nde kaldığım, iki ayı Azerbaycan’da “pratik” yapmakla geçen 11 ay içinde ilginç keşif, gözlem ve deneylerim oldu. Bugün, bu satırları okuyanlara şaşırtıcı ve ilginç gelmeyebilecek ilk keşfim şuydu: Bizim gibi kapitalist ülkelerden gelenlerle Sovyet komünistleri arasında çok temel bir varoluş ve bakış farkı vardı. “Bizler” kendi ülkesindeki düzeni değiştirmek için yola çıkmış devrimcilerdik. Sovyet Birliği’ne dünya devriminin en önemli gücü, başlıca taşıyıcısı olarak bakıyor, öyle değerlendirdiğimiz için de onu dosta ve düşmana karşı savunuyorduk. Parti üyesi; parti, devlet, belediye, kolhoz vb. yöneticisi bir Sovyet komünisti ise kendisini artık kurulmuş, kurumlaşmakta olan bir “düzen”in görevlisi olarak görüyordu. Başta işçiler olmak üzere Sovyet yurttaşları, kazanılmış, Brejnev yönetiminde daha da geliştirilmiş yaşam standardından hoşnutlardı ve daha iyi yaşamak istiyorlardı. Bu, tek ülkede sosyalizm pratiğinin nesnel sonucuydu; ancak en ilerisi bile olsa, “düzen” kuruculuğu ve koruyuculuğu ile devrimcilik arasındaki açı önemsiz değildi.

İkinci gözlem, Sovyet parti ve devlet yönetiminde hemen dikkati çeken, aşırı merkeziyetçilik, resmiyet, hantallık, kırtasiyecilik ve yaşlanmaydı (70 yaşın üzerinde yöneticiler, 40 yaşında komsomol sekreterleri). Sovyet ve parti yöneticileri, hiçbir zaman anti-sovyetik propagandayı haklı çıkaracak maddi yaşam koşullarına ve ayrıcalıklarına sahip olmadıkları halde, toplumdan uzak, tepede, ulaşılmaz, dokunulmaz, elinde devasa güç ve otorite birikmiş bir kast görünümündeydiler. Önder değil yöneticiydiler.

Üçüncüsü, SBKP’de, kongrelerden başlayarak merkezi ve yerel parti platformlarında hiçbir ciddi tartışma yapılmıyor, hiçbir farklı görüş dile getirilmiyor, her şey kalın bir örtünün altına itiliyordu. Ama görünüş aldatıcıydı. Parti içinde onlarca birbirinden farklı, birbirine aykırı görüş, eğilim vardı. Biz bunu okuldaki hocalardan kolayca izliyorduk. SBKP “monolitik” bir görünüm altında,

ideolojik birliği olmayan bir partiydi. Bunlara, yalnız siyasal değil doğal afet türünden bilgi ve olayları da kamudan saklayan, sonuçları tüm süreç için son derece zararlı olan “gizleme” refleksini de ekleyebiliriz.

Beni ve kolektifimizi daha derinden sarsan ise SBKP-TKP ilişkileriydi. Ayrıntıya girmeden söylemek gerekirse, SBKP’nin TKP üzerinde “kardeş parti” ve “yoldaşlık” ilişkilerinin ötesine geçen vesayet ve denetimi söz konusuydu. Dünya komünist hareketi, eşit ve kardeş partilerden oluşan bir ortak hareket olmaktan çıkmış, vesayeti kabul ya da ret noktasında SBKP’ye tutum temelinde farklılaşmış statükocu bir topluluğa dönüşmüştü. Bunu doğru bulmuyorduk, içimizde isyanlar kopuyordu ama tepkimizi açıkça ortaya koyamıyorduk. Burada da bir yanlışlık, “tuhaf”lık olduğu kesindi.

* * *

1976 sonbaharında Türkiye’ye döndüm. İlerici işçiler, gençler ve aydınlar çıplak gözle görünür bir netlikte TKP’ye yöneliyordu. Nedenleri ayrı, TKP ciddi bir çekim gücü kazanmıştı. Varolan TKP örgütlülüğü ise gelen dalgayı kucaklayacak, örgütleyecek, çekip çevirecek nitelik ve nicelikte değildi. Bu sorun, 1976-1978 dönemi için biraz da olayların akışı ve “kervan yolda düzelir” mantığı içinde kendiliğinden ama, “devrimci” bir biçimde çözüldü. Devrimci çözüm, tüm yeni gelenlerin (partinin zayıf ve kurumlaşmamış örgütlülüğü nedeniyle) fiilen karar veren, uygulayan, inisiyatif kullanan önder işlevler üstlenmeleri, yerel örgütlerin herhangi bir merkez tarafından sınırları çizilmemiş uçsuz bucaksız bir alanda özgürce hareket etmeleriydi. Türkiye içinde merkezi otorite ve kurumlaşmasını kuramadığı 1976-1978 dönemi TKP’nin en hızlı ve yaygın örgütlendiği, etkili eylemler yaptığı, partiyi bir bakıma yoktan var ettiği dönemdir. 1978’de “merkez” ağırlığını hissettirip örgütler durağanlaşmaya, kadrolar memurlaşmaya başlayınca sormuştum; kitap boyunca da peşimi bırakmayan bir sorudur: Bu tür merkeziyetçilikle “aşağıdan” devrimci enerji ve inisiyatif arasında

nasıl bir ilişki var, sorun nerede? Bu kitapta yanıtını aradığım önemli sorulardan biri bu oldu.

1978 dönemecinde, devrimci dalga inişe geçti ve Türkiye'deki tüm siyasal hareketler bölündü. TKP'deki ayrışmanın, içinde yer aldığım *İşçinin Sesi* grubunun öyküsüne burada girme olanağım yok. Bu kitap ve bu Önsöz için altını çizmek istediğim yalnızca bir nokta var: Parti içi mücadelede *İşçinin Sesi* azınlıkta kalıp partiden çıkarıldıktan sonra, TKP Merkez Organı *Atılım*'da partinin "*İşçinin Sesi*'ni ideolojik olarak değil ama örgütsel olarak yendiği" duyuruldu. Bunu da öğretici tuhaflıklar listesine eklemek gerekiyor.

* * *

Sonrası? Sonrası 12 Eylül, Sovyetlerin çözülmesi, dünya ve Türkiye çapında sınıf mücadelesi ve siyaset eksenlerindeki kayma, işçi hareketinde geri çekiliş, birbirini izleyen likidasyon dalgaları, yeni parti denemeleri, Kürt hareketindeki yükselişin üzerimizdeki etkileri… Bütün bu dönem boyunca ben de, başkaları gibi komünist siyaset-örgütlenme arayış ve mücadelesini çeşitli yerlerde, değişik biçimlerde sürdürdüm; sürdürüyorum.

Bu kitap, burada çok kısaca özetlediğim kesitlerden geçmiş, sevdiğim bir eski yoldaşın deyimiyle "naif"liklerinden hiç kurtulamayan (doğrusu kurtulmak da istemeyen) bir komünistin, birikim ve deneyimini ikincil ve kişisel yönlerden olabildiğince arındırıp sentezleştirerek ortaya koyma çabasıdır.

* * *

Girişte, kitabın kurgusu ve bölümler üzerine notlar bulacaksınız.

Birkaç not da buraya ekliyorum.

Bu kitabı en çok genç kuşaklar için yazdım. Tarihsel bilgi ve süreç anlatımlarına, Marx, Engel ve Lenin alıntılarına, bir arada bulunması pek kolay olmayan tarih bilgilerine, verilerle çözümlemeler arasındaki bağın kurulmasını kolaylaştırmak için zaman zaman genişçe yer verdim.

Olabildiğince temiz, anlaşılır bir dille yazmaya çalıştım. Duraksama geçirdiğim yerlerde, anlam kaymasına yol açmamak için, kimi eşanlamlı sözcükleri, kökenlerine bakmadan aynı metinde kullanmaktan çekinmedim.

Türkçe alıntıların içeriğinde, dilinde, sözcüklerinde, alıntı oldukları için kural olarak değişiklik yapılamıyor. Ben de yapmadım. Buralardaki Türkçe sorunları yazanlara ve çevirenlere ait… Türkçe basımları da olan kitap ve kaynakların İngilizcelerini tercih etmemin nedeni de bir ölçüde bu durumla ilgili. Çevirilerin en azından bir bölümü çok kötü ve aynen kullanılmaları ciddi sorunlara yol açabiliyor. Bu nedenlerle kullandığım kaynakların İngilizcelerine ulaşmaya çalıştım; ulaşamadığım yerde eldekiyle yetinmek zorunda kaldım.

* * *

İnsanın yalnızca öğrenmek için, yalnızca “kendisi” için bile yazabileceğini hem başkalarının hem de kendi deneylerimden biliyorum. Öte yandan, yazılana ilgi ve tepkinin yazma istencini bilediğini de öğrendim. Okuyucularıma özendirici ve şevklendirici ilgileri için teşekkür ediyorum.

Bu kitabın ilk yazımının tamamını birkaç kişi, bölümlerini ise parça parça on kişi okudu. İçeriğinden diline, genel iletisinden çeşitli formülasyonlarına yazılı-sözlü görüş, uyarı, eleştiri, öneri ileten, beni özendiren dostlarıma, A. Aşut’a, H. Erdoğan’a, M. İ. Turan’a, M. Köymen’e teşekkür ediyorum.

Y. Biray, İngilizce kitaplarla, dergilerle, makalelerle “lojistik” destek sağlamakla kalmadı; sıcağı sıcağına yazdığı “kenar notları”yla gerçekten önemli noktalara dikkatimi çekti; öneri ve eleştirileriyle kitabın kimi noktalarda daha güçlü, genel olarak da ilk yazımından daha derli toplu duruma gelmesine katkı yaptı.

Ö. Aşut, gönüllü editörüm oldu. Parça parça gönderdiğim bölümleri okuyup yanıtlamayı öncelikli “iş”i haline getirdi. Bir yandan büyük bir dikkat ve özenle metinleri redakte ederken, hiç gevşemeyen bir “fikri takip”le, önem verdiği başlıkları benimle

tartıştı. Kitaplar, kaynaklar önerdi. Öne sürülen düşüncelere güç kazandırmak için bir ölçüde zorunlu vurgulama ve sivriltmelerin yol açabileceği anlam ve formülasyon kaymaları konusundaki uyarılarından çok yararlandım.

Bir arkadaşımla kitabın yöntemi üzerine çokça tartıştık. Önerilerinin önemli bir bölümüne uydum. Dahası, kaynakça ve dizini bana pek iş bırakmayacak biçimde, tam bir akademisyen titizliğiyle hazırlayarak kitabın gecikmeden çıkmasına katkı yaptı. Kamuda çalıştığı için adını anmıyorum.

Üçüne de şükran ve minnetlerimi yazıyorum.

Yordam Kitap, büyük bir sorumluluğu devrimci bir heyecan, komünizan bir ortak iş bilinciyle taşıyor. Yazılardan “kitap” üreten, kitabın okuyucuya ulaşmasını sağlayan emek zincirinin halkalarındaki tüm arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

Haluk Yurtsever

Kandilli, 20 Mart 2007

GİRİŞ

Bilinen tarih, “özgürlük” bayrağı altında yürütülen mücadelelerin tarihidir.

Fransız Devrimi’nin etkili düşünürü Jean Jacques Rousseau *Toplum Sözleşmesi*’ne insanın, özgür doğduğunu yazarak başlıyordu. Fransız Devrimi’nin ünlü üç belgisinden biri özgürlüktü.

Marksizmin çıkış noktası ve nihai hedefi insanın özgürleşmesidir. Komünizm, insanın tüm yaratıcı kapasitesi ile kendisini gerçekleştirmesi amacına yönelen gerçek hareketin adıdır.

Kapitalizme, en başta kapitalist düzende insan özgür olmadığı, dahası özgür olması engellendiği için itiraz ediyoruz.

İnsanın ve insan toplumlarının evrimi; insanın gücüyle zayıflığı, bireyselliğiyle toplumsallığı, etkinliğiyle edilginliği, dünyayı değiştirme yeteneğiyle verili koşulların kimi zaman dar sınırları içindeki çaresizliği, doğayla mücadelede kazandığı görkemli zaferlerle, kendi doğal yaşam koşullarını bozma hoyratlığı arasındaki gerilim çizgisi üzerinde gerçekleşiyor.

Sınıflı toplumlarda insan özgür doğmuyor! Ya da Rousseau’nun dediği gibi, özgür doğuyor, ama her yerde zincirlerine bağlanıyor.

İnsan, bu dünyaya geldiği anda kendisini, yaratılmasında pay ve sorumluluk sahibi olmadığı bir toplumun içinde buluyor. Tam da bu nedenle, birey, sonuçlardan, “*kendisini toplumsal olarak yaratan ilişkilerden daha az sorumlu*”[1]dur. Bu önermenin, materyalist tarih anlayışının insana bakışındaki en önemli açılardan biri olduğunu düşünüyorum. İnsanın içinde yaşayacağı koşullar, her birey ve her kuşak için, tümüyle kendisinden önce ve kendisinden bağımsız olarak vardır ve insanın devinim alanını bu verili koşullar

çizmektedir. Ancak ne bu sınırlar mutlaktır, ne insan koşulların robotlaştırdığı bir varlıktır ne de tarih yüce bir ruh tarafından çizilmiş bir güzergâhtır.

Bu noktada karşımıza bir dizi soru çıkıyor. İnsan, bir tür varlık olarak, kendi yazgısını eline alabilecek yetenek ve kapasiteye gerçekten sahip mi? Öteki insanlarla barış, uyum, eşitlik içinde yaşaması olanaklı mı? İnsan özünde "iyi" mi, yoksa "kötü" mü?

Bir canlı türü ve toplumsal varlık olan insanın, doğayla ve öteki insanlarla ilişki ve etkileşim içinde kendisini gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceği, aynı anlama gelmek üzere özgürleşip özgürleşemeyeceği sorusu, felsefenin ve siyasetin en tartışmalı sorularından biridir.

Daha sonra açmak üzere, iki noktanın altını çizeceğim. Birincisi şu: Tarihsel süreçte, insanı engelleyen koşullarla çok yönlü gelişmesini destekleyen etmenler iç içedir. İnsan, bir yere kadar kendini içinde bulduğu koşulları sürdürmek ve yeniden üretmek zorundadır; ama insanda yeni koşullar ve yeni yaşam biçimleri oluşturarak kendisini yeniden yaratma gücü de vardır. İnsanın aklı, yetenekleri, istekleri, pratik eleştirel etkinliğinin kişisel itici güçleridir. İkincisi, "insan insanın kurdudur" düşüncesini, insanın doğuştan, özden "kötü" olduğu, doğal halinin birbiriyle savaşmak olduğu görüşlerini temel alan, insana güvenmeyen bir yaklaşımla herhangi bir özgürlük kavramı ve mücadelesi geliştirmek olanaksızdır.

İnsanın doğuştan iyi ya da kötü olduğu yönündeki görüşlerin ikisi de aynı derecede sorunludur. İyilik ve kötülük kavramlarının belirsizlikleri, tanımlanma güçlükleri bir yana, "kötü" denilen "şey"lerin toplumsal kaynaklarını ortadan kaldırmadığımız sürece bu soru yanıtlanamaz. Açlığın, yoksulluğun, maddi-manevi yoksunluğun, akıl almaz bir eşitsizliğin, baskı ve zulmün sürdüğü bir dünyada insanın özünde "kötü" olduğu tezi temelsiz ve haksızdır.

Komünizmin amacı insandır. Komünizmin öznesi de insandır! İnsanın aklına, yeteneklerine, gizilgücüne güvenmeden birçok şey

yapılabilir ama eşitlik ve özgürlük toplumuna giden bir mücadele yürütülemez. Burada “Fidelist” olmak gerekiyor. Çünkü, çağımızın direngen ve içtenli devrimcisi Fidel Castro, bu sorunu en iyi anlayanların başında geliyor. “… insan insandır. Onu idealleştiremeyiz. Bereket versin, tüm hataları ve sınırlamalarına rağmen insanın hayatta kalmak için yeterli kapasitesi, daha iyiye gitmek için yeterli zekâsı olduğuna büyük bir güvenim var. Buna inanmasam mücadele etmezdim.”[2] Tarih, bu güvenin “boş” olmadığının tanığıdır: “…insanoğlu en asil fikirleri tasarlayabilir, içinde en cömert duyguları barındırabilir. Doğanın kendisine dayattığı güçlü içgüdülerin üstesinden gelebilir, hissettikleri ve düşündükleri uğruna hayatını verebilir. Tarih boyunca bunu birçok kereler kanıtlamıştır.”[3]

İnsana güvenle birlikte “sevgi” de gerekiyor. İnci Aral, son romanında, “İnsanın dünyayı doğru algılamak için, sevgiye ihtiyacı”[4] olduğunu yazıyor. Dünyayı değiştirmek için de “sevgi” gerekiyor.

Özgürlük toplumuna ancak mücadele edersek ulaşabileceğiz. Bu nedenle, uyumlu/barışçıl komünist toplumun nasıl bir şey olacağı kadar, amaçlanan toplum ile bugünkü mücadele arasındaki bağ da önemli. Brenkert’in aşağıdaki saptaması, özellikle de eklediği Marx alıntısı bu bağı iyi kuruyor:

“Marx’ın belirttiği, çıkarların uyumlu biçimde ilişkili ve birleşik olacağıdır. Bir müzik parçasının notaları gibi farklı olabilirler; ama gene de, uygun, uyumlu ve anlamlı bir bütün oluşturacak biçimde bir araya gelirler. O halde, çıkarların birliği ya da uyumu tekil parçaların tikelliğini koruyacaktır: ‘İnsanın insanla birliği… insanlar arasındaki gerçek farklılıkları temel alır’ ”[5]

Bu yaklaşımın, yalnız komünist toplum için değil, bugünden o güne yürüyüşün tümü için geçerli bir ilke olarak algılanıp geliştirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Komünizmde de insanlar arasında farklılıklar, hatta farklı çıkarlar olacaktır. Ama artık bunlar, uzlaşmaz, karşıt, bölünmüş çıkarlar olmayacaktır.

Komünizme, özgürlük toplumuna kadar, özgür olmak ve "olmak" ise insanı engelleyen toplumsal koşullara karşı pratik-eleştirel mücadele yürütmesinden başka bir şey olamaz. *İnsanın özgürleşmesinin yolu, kendi eyleminin öznesi ve sorumlusu olarak yaşama bilincine varmasıdır.* Bu bir eylemlilik, yaratma, üretme ve sorumluluk üstlenme, kişi ile etkinliğinin sonuçları arasında doğrudan, birbirine kaynaşmış bir ilişkinin kurulması sürecidir.

Peki bu nasıl olacak? İnsanlığın bugünkü durumuna baktığımızda bu sorunun kolay bir yanıtı olmadığını kabul etmek gerekiyor.

"İnsanlar arasındaki gerçek farklılıkların temel alınması" ilkesi, mücadelenin kendisi de, farklı ve bölünmüş insanlar eliyle yürütülmekte olduğu için bir kez daha önemlidir. Mücadele edenler kendi aralarındaki doğal değil toplumsal olan farkları bilmek, toplumsal kurtuluş yolunda mücadele ederken bunları dönüştürmek için de savaşmak durumundadırlar.

Bu sorunu karmaşık hale getiren nedenlerden biri, özgürlük kavram ve durumunun tek tek bireylerin belirleyeceği amaçlarla tanımlanamamasıdır. İnsanın kendisine ve toplumsal ilişkilere ait bilinci yanılsamalı, aldatıcı olabilmektedir. "Birey tanımlayamıyorsa kim tanımlayacak?" sorusunu sormak, arkasından da, "bu bilgiye ulaşan aydınlar, parti" yanıtını yapıştırmak, örgütlü özgürlük yürüyüşünü, kolaycı yoldan, Aristo mantığıyla mahkûm etmeye çalışmak sorunun özünü yok sayan bir yaklaşımdır.

Soyut ve felsefi özgürlük tartışmasını, şimdilik bir yana bırakalım ve maddi toplumsal yaşam dünyasına geçelim.

Komünizmin çağrısı insanadır. "Düşünceler eski dünya düzenini asla aşamaz, yalnızca eski dünya düzeninin düşüncelerini aşabilir. *Düşünceler herhangi bir şey icra edemezler*. Düşüncelerin icrası için, pratik güç kullanabilecek insanlara ihtiyaç vardır."[6] Düşünceler ancak, kolektif-örgütlü insanın eylemiyle maddi-dönüştürücü güç olurlar.

Komünist Manifesto, "Avrupa'da bir komünizm hayaleti dolaşıyor" cümlesiyle başlıyordu.

Aradan geçen 159 yıl içinde, hayalet ete kemiğe büründü. İşçi sınıfı ve onun ideolojik-siyasal hareketi olan komünizm, dünyayı sarsan önemli toplumsal olaylara damgasını vurdu. İşçi sınıfı ve komünist hareket, dünyanın birden çok yerinde, birden çok kez iktidara geldi; komünistler kapitalizmden sosyalizme geçişi, büyük yürüyüşü başlattılar. Yirminci yüzyıl, atılımları, kazanımları, zaferleriyle olduğu kadar, gerilemeleri, yenilgileri ve düş kırıklıklarıyla da bu yürüyüşün tarihi oldu.

Büyük deneme, büyük yürüyüş geriye çevrildi. Kapitalizm, tüm dünyada egemenliğini yeniden kurdu. Kapitalizm, komünizmin "hayalet"inden kurtulamadı; ama bugün, komünizm gerçek bir hareket olarak hiçbir yerde dünyayı değiştirecek durumda değil.

Komünizmin, bütünsel bir dünya görüşü, reel bir siyasal hareket olarak güçten ve gözden düşmüş olması, sosyalizm denemelerinin doğruluğundan yanlışlığından bağımsız olarak bugünkü dünya durumunun en önemli özelliklerinden biridir.

Kapitalist "uygarlık"

İnsan soyunun bilim, düşün, teknoloji ve sanatta; bunları üretimle, yaşamla kaynaştırmada aldığı görkemli yol, biriktirilen yaratma ve üretme gücü, daha ilerisini yapma potansiyeli çok büyük ve hayranlık vericidir. Egemen kapitalizm altında aynı olanak ve potansiyelin insanı, doğayı çürütme, yok etme, yaşamı yıkma gücüne dönüşmesi ürküntü vericidir.

İnsanlık, bugün yeryüzünü bir bolluk toplumuna dönüştürecek olanaklara sahip. Gerçek insanlık tarihinin başlayacağı eşitlikçi ve özgür bir dünyaya adım atmanın maddi teknik temeli, bu temel ve araçların kapitalist karakterine rağmen gelişiyor. Bir temel olduğu kesindir. Öte yandan, bu "rağmen" notu da önemli ve bir parantez açmamızı gerektiriyor.

Üretim güçlerinin kapitalizm altındaki gelişmesinin, bir eşitlik ve özgürlük düzeninin, maddi ve toplumsal temelini olgunlaştırdığı biçimindeki yaygın sol anlayışa, bu temelin sınırlarını bilerek sakınımlı yaklaşmak gerekiyor. Kapitalizmin geliştirdiği üretici

güçler, bu sömürü düzeninin damgasını taşıyor; gelişmenin yönü, içeriği ve yarattığı ilişkiler en başta düzenin kendini sürdürmesi hedefine bağlanmış durumda. Burjuva toplumunun yasalarını, tarih içinde oluşmuş ilişkiler olarak, doğru bir biçimde kavramak, "bize bu sistemin ardında yatan tarihi, geçmişi aydınlatan temel denklemleri", aynı zamanda üretimin var olan koşullarının *kendilerini ortadan kaldıracakları* yeni bir toplumsal aşamanın *tarihi* önvarsayımları olduğu bilgisini verir.[7] Tamam. Ancak, bilgi kendi kendine harekete geçen, sonuçlar üreten ve değiştiren bir güç değil. Üretici güçlerin kapitalizm çerçevesindeki gelişmesi, bizi hiçbir zaman kendiliğinden eşit ve özgür topluma götürmeyecektir. Ürünlerin niteliği, üretim teknolojisi ve ilişkileri, bunlara temel oluşturan mülkiyet ve hükmetme ilişkileri, toplumsal gereksinmelerin eşitlikçi ve özgürleştirici biçimde karşılanmasını engelliyor. Teknolojik olanakların bolluk ve zenginlik yaratacak biçimde değerlendirilmesi, insanlığın hizmetine koşulması kapitalizm altında olanaksız. Tersine devasa kaynaklar israf ediliyor; insan-doğa ilişkisini sağlıklı bir temele kavuşturma, insan gereksinmelerini karşılama yönünde değerlendirilmiyor.[8] Uzun sözün kısası şudur: Kapitalizmde var olan biçimiyle teknolojik ilerleme, devrimci bir kopuş olmadıkça insanlık açısından, saldırganlığa, köleleştirmeye, gericileşmeye vb. insana hizmet ettiğinden daha çok hizmet etmektedir. Teknolojik yeniliklerin ve araçların insan yaşamını kolaylaştırdığı, gerekli emek zamanını kısalttığı, doğa karşısında insanın yapma ve eyleme gücünü artırdığı, kapitalizmin, üretim güçlerini sürekli olarak geliştiren, dinamik bir sistem olduğu açıktır. Teknolojik gelişme, zenginliği artırma sistemin içsel mantığının sonucudur. Ancak kapitalizm, en başta en önemli üretici güç olan insanı yoksullaştırıyor. Yarattığı olanak ve zenginliklerin kullanılmasında, sonuçlarından yararlanmada sınıflar ve ülkeler düzeyinde dehşet verici bir eşitsizlik üretiyor. Her şey, her zaman kurt gibi aç sermayenin daha çok artıdeğer çekme, bunun karşısına çıkan her şeyi ezme ve yok etme güdüsünün boyunduruğu altındadır ve boyunduruğun sürmesi,

şiddet araçlarının sürekli ve sistematik kullanılmasını gerektirmektedir.

Kapitalizm, insanın ve gelişmenin tanımlarını değiştirmiştir. Tekelci kapitalizm, burjuvazinin yükseliş döneminde yalnız bu sınıfın değil, insanlığın gelişmesinde önemli adımlar olan toplumsal değer ve kazanımları geri almaktadır.

Bugün "büyük" insanlık, türünün en temel biyolojik gereksinmelerini bile karşılayamıyorsa, dünya nüfusunun neredeyse yarısı açlıkla, yoksullukla cebelleşiyorsa, bu, kâra endeksli, Marx'ın deyişiyle "gölgesini satamadığı ağacı kesen" düzenin aynı zamanda insanlık açısından "gelişme", "ilerleme" anlamına gelen düşünce ve pratiklerden kopmasındandır.

İnsan, toplumsallık, toplumsal değer ve kazanımlar ölçü alındığında, bugün egemen olan ilerleme değil gerilemedir.

Teknolojik yenilikler kapitalizm altında her zaman toplumsal ilerleme anlamına gelmemektedir. Teknoloji ve hatta bilim yansız değil, kapitalizm tarafından belirlenen tarihsel olgulardır.

Hem mülkiyet ve sömürü düzenini sürdürüp hem de teknik olanak ve kaynakları harekete geçirmenin kapitalizm altındaki en etkili, hatta biricik yolu silahlanma ve savaştır. İnsan öldürmek, yaşam ortamlarını yok etmek için üretilen araç ve gereçlere, bunların teknolojisine akıl almaz kaynaklar ayrılıyor. Teknoloji en çok, modern, "akıllı" silahlar üretmek için geliştiriliyor.

Tek başına insanın doğaya karşı savaşta kazandığı "zafer" de toplumsal ilerleme ölçütü olarak alınamaz. En başta, doğayı kullanmanın, "sömürmenin" bir sınırı olduğu için. Kapitalizm bu sınırı tanımaz. İkincisi, doğaya üstünlük, insanın insanlaşmasına kendi kendine katkı yapmaz.

Emperyalizm siyasal gericiliktir. Maddi üretim ve bölüşüm ilişkilerinin ötesinde, bilim, düşün, kültür-sanat alanlarında da tekelci kapitalizm altında insanlık paradoksal biçimde gelişmeyle gerilemeyi iç içe yaşıyor. Bir yandan, örneğin bilişim, tıp ve biyoloji alanlarında dev adımların atıldığı, öte yandan, aklın yerini her türlü akıldışılığın, hurafelerin, zaman içinde aşınan ve etkisizleşen

“resmi” dinlerin yerini irili ufaklı binlerce tarikatın aldığı, düşün, siyaset ve sanat yaşamının kısırlaştığı bir dünya bu.

Günümüz insanı, kendi yaşam ve geleceği üzerinde söz ve hak sahibi değil; yaratıcı yeteneğini, gizilgücünü harekete geçiremiyor; kendisini gerçekleştiremiyor. Yazgısını, yaşamını eline alamıyor. Daha da önemlisi, bu istek, bu arayış hem tek tek bireyler, hem toplumsal düzeyde giderek zayıflıyor. Bugünkü insan sorununun kritik noktası budur.

Bu duruma, bu gidişe karşı çıkmak, her şeyden önce *insan olmanın* gereğidir. Tanımlanmadan ve günlük dildeki alışılmış anlamıyla kullanıldığı zaman “*insan olma*”nın naif ve keyfi ahlâk kavramlarıyla algılanmaya son derece elverişli olduğunu biliyorum. İnsan olmak, insan olmanın koşullarına ulaşabilmek için, bu dünyayı tüm yaşam ilişkileriyle değiştirmek ve dönüştürmek gerekiyor. Bunun için ise, son çözümlemede ahlâki seçim ve bağlanmaların, tek tek kişisel “isyan”ların yetmediği açık. Emperyalist kapitalizm, görülmemiş yıkıcılıktaki silahları, askeri, siyasal, parasal gücü, saldırgan, bencil ve fetişleştirilmiş ideolojisi ile bu dünyadan insani ve evrensel bir “yeni”nin çıkmasını önlemek için, insanın elinden özgürleşme ve değiştirme hakkını almayı öncelikli görev saymaktadır. Bugünkü sınır tanımaz saldırganlığının altında, varlığının teorik sınırlarına yaklaşması var. Bütün “çözümleri” artık, tersinden ve olumsuzundandır. Yalnız insani ve ahlâki gerekçeler değil, bilimsel, nesnel gerçekler de bu çürütücü düzenin daha çok öldürüp çürütmeden tarihin çöplüğüne gönderilmesini gerekli kılıyor.

Egemen sınıf ve egemen düzen, tarihsel olarak bilimden ve nesnellik düşüncesinden kopuyor. Goethe’nin, bundan 180 yıl önce söylediği gibi, “Gerilemeye ve çökmeye yüz tutmuş bütün devirler sübjektiftir; buna karşılık bütün yükselen devirlerin objektif bir doğrultusu vardır.”[9] Kapitalist ideoloji, bu çerçevede bugün her zamankinden daha çok öznelcidir.

Bu ve benzeri saptamaları çoğaltmak ve çeşitlendirmek zor değil. Bu kadarını, hatta bundan ötesini de söylemenin herhangi bir

özgünlüğü, yeniliği yok. Öte yandan, öyle bir kavramsal ve zihinsel dağınıklık döneminden geçiyoruz ki, kimi temel kavram ve yaklaşımlarda ısrar etmeden gerçekten yenilikçi ve devrimci olmak, düşünce ve eylemde süreklilik sağlamak, yeniden üretmek olanaksız. Kuşkusuz, kimi kavramları yeniden tanımlamak, kimilerini sorgulamak ve yeni gereksinmeler için yeni kavramlar geliştirmek gerekiyor. Ama, gerçeği anlatan ve bütünselliği içinde kavramamızı sağlayan birçok temel saptama, tanım ve kavramın, yanlışlıkları kanıtlanmadan, çürütülmeden gözden ve gündemden düşürüldüğü bir dönemde her kavram için bir siper savaşı vermenin yaşamsal önemde olduğu unutulmamalıdır. Sözcükler ve kavramlar, sınıf mücadelesinin en önemli araçları olmaya devam ediyorlar. Şiddetli bir ideolojik mücadele sürüyor. “Sınıf” gibi sıradan bir toplumbilimsel gerçekliğin, “emperyalizm”, “sınıf mücadelesi” türünden kavram ve ilişkilerin “artık” geçersiz olduğu tezlerinin sol güçler arasındaki etkisi, zihinler üzerindeki kavganın, ideolojik mücadelenin ne denli önemli olduğunun çarpıcı göstergeleridirler.

Böyle bir ortamda, olguları ve ilişkileri, birikmiş düşünsel ve pratik deneyimin derslerini, oluşmakta olan yeni öğeleri de içerecek biçimde çözümlemek, özgürlük ve örgütlülük sorunuyla bugün hangi somutlukla yüz yüze geldiğimizi kavramak, her zamankinden daha büyük bir önem kazanıyor.

Önemli bir azınlık, bu durumun kendi kendine değişmeyeceğinin farkındadır. Ama bu durumu en iyi bilenler, en bilinçliler (aydınlar) başta olmak üzere büyük çoğunluk, durumu değiştirmek için mücadele etmiyor, mücadele için örgütlenmiyor. Nesnel örgütlülük gereksinmesiyle reel emekçi-halk örgütlenmeleri, hatta örgütlülük kavramı arasındaki *mesafe* açılıyor. Neden? Bu kitapta, “neden?” sorusuna bugünden düne, dünden bugüne gidip gelmelerle yanıtlar bulmaya çalışılırken, “bugün nasıl?” konusuna da girilecek.

Toplumsal mücadelede iniş çıkışlar, met ve cezirler, güneş tutulmaları hep olmuştur. Onlardan birinden geçiyoruz. Dönem, kendi aklını, “siyaset ve örgütlülükten kaçış” teorileri üreten

aydınlarda başka türlü, bir yenilgi döneminde mücadelesi ve araçları etkisizleşen emekçilerde başka türlü üretiyor.

Siyasetten ve örgütlülükten uzaklaşmanın bir ucunda isyan, başkaldırı, devrim, sosyalizm ve yeni toplum kuruculuğu zincirindeki tarihsel siyaset ve örgütlenme pratiklerimiz, bunlardaki çok ciddi sorunlar, kusurlar, yanlışlıklar, yabancılaşmalar, emekçiler açısından bunların yarattığı sorular ve bilinçaltı sorgulamalar var.

Halk kitlelerinin siyaset ve örgütlülükten uzak durmaları gerçeğini yalnızca emperyalizmin maddi gücüne, propaganda bombardımanının etkisine, kimi aydınların bin bir türlüsünü türettikleri örgütlülükten kaçış teorilerine bağlayamayız. Bunların etkili olduklarında kuşku yok. Ancak, durumu anlamak ve değiştirmek için, eleştirel bakışı kendimize, bizim tarafa, siyaset, örgütlülük teori ve pratiklerimize de çevirmek zorundayız. Bu alanda, ciddi, temelli bir sorgulama ve yenilenme yaratmadan toplumsal kurtuluş amacına denk düşen bir örgütlü siyaset pratiği gerçekleştirmek olanaklı görünmüyor.

Durduğum yeri, en baştan şöyle tanımlayabilirim: Yukarıdaki paragrafta işaret ettiklerim de içinde olmak üzere var olan eksiklik ve yanlışlardan çıkarak, toplumsal kurtuluş *perspektif ve mücadelesini* yadsıyan görüşleri yanlış ve çaresiz buluyorum. Bu liberal, liberter, nihilist vb. “solcu” ve “yeni solcu” düşüncelerin, teorik ve siyasal olarak eleştirilmeleri, etkisizleştirilmeleri gerektiğini düşünüyorum. Öte yandan bunun, hava geçirmez fanuslar içinde kasılıp katılaşan dogmatik bir yaklaşımla yapılamayacağını da biliyorum. Aslında, dogmatik, kalıpçı yaklaşım, liberal, liberter ve nihilist görüşlere tersten destek veriyor. Düzene teslim olmak istemeyen birçok hareket ve kişi öğrenme ve yenilenme yerine inanç ve inat mekanizmalarına tutunmaya çalıştığı, her gelişmeyi komplo, her yeniliği aldatmaca, ezberine uymayan her şeyi yok saydığı ölçüde kendini de tarihdışı bir konuma yerleştirmiş oluyor. Düzen, egemenliğini sürdürmede solun, düzen karşıtı devrimci eğilimin bu tarihdışı konumunu sonuna dek sömürüyor. Egemen düzen için, her itirazın, her başkaldırının en

yalın, en kolay, en susturucu karşılığı, ortada sahici bir alternatif olmadığını söylemek ve göstermek değil midir? Eşitsizliği, sömürüyü, her türlü adaletsizlik, baskı ve zulmü sürekli kılan nedenlerden biri, belki de en önemlisi bunların asla yok edilemeyeceği, o iddiayla ortaya çıkanların bunları asla ortadan kaldıramayacağı düşüncesinin milyonlarca insanın bilincinde kabul görmesi değil midir?

Bütün bunlar, teorik, ideolojik ve siyasal bir yenilenmeyi, silkinişi gerekli kılıyor.

Gerekliliğe işaret etmek önemli. Gereğini yapmak ise, teorik bakış ve tarih bilinci kadar, bugün içinden geçmekte olduğumuz, teslimiyetçi bir ruh hali yayan gerici ara dönemin kavranmasına bağlı.

Gerici ara dönem

Geçmişin dönemlere, bölümlere ayrılması tarihçilerin başvurmadan edemedikleri, ama başı, sonu ve karakteri üzerinde çoğu kez de anlaşamadıkları bir konudur. Önüne çözülebilecek görevleri koyan, amaçları doğrultusunda bugünün gerçek hareketini, siyasal gücünü oluşturmaya koyulan devrimci siyaset için ise dönemin ruhunu, isteklerini doğru kavramak yaşamsal önemdedir. Çünkü sorun, yalnız dönemin istemini anlamak değil, döneme kendi isteğinin ne olduğunu söyleyebilmektir. Önemli olan yalnız amaç, ya da teori gereği neyin istenmeye değer olduğunu değil, isteneni gerçekleştirecek gücün nerede, nasıl, hangi yöntemle oluşturulacağını gösterebilmektir.

Bize neyin, ne zaman olacağını ne tarih, ne de teori söyleyebilir. Neyin olabileceğini ve neyin olamayacağını ancak, bugün var olan eğilimlerden, onların geliştirilip genelleştirilmesinden, o da mutlak kesinlikler olarak değil, eğilimler ve olanaklar olarak çıkarabiliriz.

Dönemin ruhunu kavramak, en çok nesnel ile öznelin oynak sınır çizgileri arasındaki hareket alanını anlamak ve değerlendirmek bakımından önemlidir. Tarihe, döneme, yaşanan ana, bir akademisyen, bir gözlemci, bir tanık gibi değil de kendine görevler

çıkaran siyasal eylemciler olarak yaklaşanlar açısından can alıcı sorun budur. Bu dünyada olup biten her şeyin önceden belirlenmiş, hiç kimsenin değiştiremeyeceği bir çizgide geliştiğini söyleyen determinist (gerekirci) ve nesnel sınırlara bakmadan her şeyin insan iradesiyle değiştirilebileceğini ileri süren volontarist (iradeci) eğilimler iki yandan çekiştirip durmaktadırlar ve daha önemlisi nesnel ile öznelin bir tarihsel uğraktaki haklarını paylaştıracak hiçbir hazır formül bulunmamaktadır. Tarih bize, öznel öğenin neredeyse sonuç belirleyici önem kazandığı devrimci dönemlerle, geleceğin eğilimlerinin kendilerini nesnel oluşumlar içinde ağır ağır olgunlaştırdığı birikim zamanları olduğunu, ama çoğunlukla eğilimlerin iç içe geliştiğini öğretiyor. Önemli noktalardan biri, dönemleri egemen eğilimleriyle dosdoğru tanımlarken, aynı süreç içindeki karşıt öğeleri de görebilmektir. Özellikle devrimci olmayan dönemlerde güncel miyopluğu aşan siyasal açılımlar ortaya koymak buradan geçmektedir.

Yöntemsel bakımdan önemli bir nokta daha var: Tarihsel olaylar ve dönemler birbirlerinden nokta operasyonları ya da bıçak keskinliğinde kopuşlarla ayrılmıyorlar. Her türlü "milat" saptamasında bu noktayı akılda tutmak gerekiyor.

Oluşumu ve olgunlaşması çok öncelerden başlayan, Sovyetler Birliği'nin çözülüşüyle sonuçlanan sürecin dünya tarihinin yeni bir dönemini başlattığı açık.

Dönemin ana karakterini, yönünü, yol açtığı etki ve tepkileri ayırt etmenin ilk bakışta göründüğü kadar kolay olmadığını ise aradan geçen kısa zaman gösterdi. "Tarihin sonu" türünden sayıklamalar bir yana, dönemi açıklamak için öne sürülen iki temel kavram büyük bir hızla eskiyip kullanımdan düştüler. Sovyetler Birliği'nin çözülüşüyle birlikte, yeni ve kararlı bir dünya durumuna, "yeni dünya düzeni"ne geçildiği saptaması birkaç yıl içinde bizzat bu saptamayı yapanlar tarafından geri alındı: Bir yeni dünya düzenine geçişten söz etmek yanlış değildi ama yaşanmakta olan düzensizliğin, kuralsızlığın hüküm sürdüğü, dünya çapında siyasal güçlerin dağılıp yeniden gruplaştığı kaotik bir süreçti.

Peki, birkaç yıl öncesine değin yandaş-karşıt herkesin sözlüğüne giren, birçok tartışmanın çevresinde döndüğü, geri döndürülemez, her şeyi içine alan bir süreci, bütünsel, türdeş, seçeneksiz bir dünyayı resmeden "küreselleşme"ye ne oldu? Kavrayışları yavaş ve geç olduğu için dünyayı bu terimle anlayıp açıklamayı sürdürenlere bakmayın, bu kavram da çöp tenekesine atılmak üzeredir.

Dönemin, solculuk üzerindeki en önemli ve olumsuz etkisi "değişim" kodludur. Dünya komünist ve devrimci hareketinin Sovyetler Birliği'nin çözülmesine bağlı yenilgisinden sonra, yeni bir çıkışın olanaklı tek yolu "değişim" olarak algılandı. Böyle düşünenler, emperyalist-kapitalizmin kendisinde değişiklik keşfetmeye koyuldular: Emperyalizm, emperyalizm olmaktan çıkmıştır; işçi sınıfı ve sınıf mücadelesi yok olmaktadır, yeni toplumsal hareketler vb.

Maddenin ve toplumun hareketi ve değişimi, hiç değişmeyen tek doğrudur. Burada eleştirilen, "değişim" kavramının toplumsal içeriğinden boşaltılarak gericiliğe hizmet eden ideolojik bir kavram olarak kullanılmasıdır. Bu kullanımın yol açtığı bilinç bulanıklığıdır.

Kısaca tanımlamaya çalıştığım süreçten çıkarılacak derslerden biri şudur: Neyin değiştiği sorusundan önce neyin değişmediği sorusuna yanıt verilmelidir. Durum, uzun açıklama ve gerekçelendirmeleri gerektirmeyecek kadar açıktır: Kapitalizm, emperyalizm, sömürü, sınıf mücadelesi, emperyalist güçler arasında bütünleşme, rekabet ve paylaşım kavgaları vb. bunların hepsi temel özellikleriyle sürmektedir. Var olan değişiklikler, tekelci sermayenin istekleri doğrultusunda ve emekçi-ilerici insanlığın aleyhinedir.

"Neyin ya da nelerin değiştiği" sorusu, bu saptamanın üzerine geldiği zaman anlamlıdır. 1990'lı yıllarda dünya çapında siyasal-sınıfsal güç ilişkilerini köklü biçimde değiştiren, bir tarafında reel sosyalizmin bulunduğu tarihsel dönemin kapanması bir kopuş noktasıdır. Ancak o noktaya bir günde gelinmediği gibi, bugünkü ara dönemi belirleyen de yalnızca Sovyetler Birliği'nin çözülüşü değildir. Kapitalizm, kabaca 1970'li yıllardan bu yana, kâr hadlerinin düşmesi eğiliminin varlığını tehdit ettiği koşullarda,

sömürü, yağma ve talanı olağanüstü yoğunlaştıran, kendisini yeniden yapılandıran bir yolda ilerlemektedir.

Gerici ara dönemin başat karakteri, emperyalist güçlerin yeniden gruplaşması, rekabet ve yeniden paylaşımdır. Emperyalist grupların, dünyayı ekonomik olarak paylaşma çizgisinde kurdukları ilişkiler, bu ilişkilerin biçimlerinden bağımsız olarak yeniden paylaşımın kendisidir. Paylaşımın mutlaka emperyalistler arası savaş biçimini alması gerekmemekte ama hiçbir yeniden paylaşım dönemi barışçı da olamamaktadır. Paylaşım, taraflardan birinin üstünlüğü ile de, ortaklığın yeniden kurulmasıyla da sonuçlanabilir; üçüncü bir gücün etkili biçimde devreye girmemesi durumunda olacak olan da budur. Ancak hiç unutulmaması gereken bir nokta daha var: Paylaşım dönemleri, emperyalist zincirin en çok sürtündüğü ve gerildiği zamanlardır. Bu durumun kendisi ciddi bir devrimci olanaktır. Gerici ara dönemin[10] öteki ana çizgilerini şöyle özetleyebiliriz:

Kapitalizm, Sovyetler Birliği'nin çözülüşüyle birlikte bir büyük engelden, varlığı, yapılanması ve işleyişleri üzerinde sınırlar ve yaptırımlar koyan bir hasımdan kurtulmuş, daha tam ve arı biçimde neyse o olmuştur. Tekelci kapitalist egemenlik ve düzen tüm dünyayı kendi suretinde yeniden biçimlendirmektedir.

Sosyalizmin çözülüşüyle birlikte, dünya kapitalist sistemi, emperyalizm en büyük "ortak düşman"ından yoksun kalmıştır. "Terörizm"in bu boşluğu doldurması olanaksızdır. Ortak düşman yokluğu, burjuva siyaseti geleneksel yatağından çıkarmıştır ve emperyalistler arasındaki ilişkileri doğrudan ve birinci derecede etkilemektedir. Çözülüşle birlikte, iki ucunda iki farklı sınıf iktidarının bulunduğu iki kutuplu dünya sona ermiş; ancak kapitalist dünya, en azından farklı emperyalist odak ve stratejilerin varlığı anlamında tek kutuplu hale gelmemiştir.

İşgücü arzı, teknolojik gelişmelerin ve sermayenin dünyalaşmasının sonucu olarak yeryüzünde ilk kez neredeyse sınırsız hale geldi; ücretler dünya çapında işgücünün en düşük olduğu yerdeki düzeye çekiliyor; emek süreçlerinin emekçiler

tarafından konulan tüm kural ve sınırlarının kaldırılması demek olan “esnek üretim”le sömürü yoğunlaştırılıyor.

İnsanlığın çok büyük bir bölümü var olma hakkından, “sömürülerek” yaşama hakkından bile yoksunlaştırılmıştır. Emperyalist kapitalist “uygarlık” dünya nüfusunun çoğunluğunu toplumsal yaşamın dışına sürmektedir.

Dünya komünist hareketi, bütünlüğünü ve etkisini yitirmiş, komünist ve devrimci örgütlenmeler dağılıp zayıflamış, sendika ve meslek örgütlenmeleri nitel ve nicel olarak güçsüzleşmiş, işlev ve etki kaybına uğramışlardır.

Bir devrimci yükseliş uğrağında değiliz; ama tarihin bilinmeyenlerle yüklü, sürprizlere açık, devrimci olanaklarla tehlikelerin iç içe devindiği bir kesitindeyiz. Durağan, istikrarlı ve barışçı bir dönemden geçmediğimiz kesin ve ne zaman, nasıl, hangi olay ya da tarihsel rastlantı ile ortaya çıkacağını önceden bilemeyeceğimiz devrimci altüst oluşların işaretleri çoğalıyor.

Dönemin temel sorunu, sosyalizmi çağıran bir nesnellikle, ona yanıt veremeyen bir öznellik olarak özetlenebilir. Bu temel sorunun somut dışavurumu ise siyaset ve örgütlülükten kaçıştır.

Bu kitapta, özgürlük yürüyüşüyle, tekelci kapitalizmin ve ara dönemin insanlığı ve komünistleri yüz yüze getirdiği siyaset ve örgütlülük sorunlarını tarihten güncelliğe, güncelikten tarihe iki yönlü bir bakışla çözümlemeyi amaçladım.

Kitap sekiz bölümden oluşuyor. Çalışma sürerken, kimi bölümlerin ilk yazımını okuyan arkadaşlarımın belirttikleri gibi, her bölüm ayrı bir kitap olabilirdi. Öyle kitaplar var. Ben, bu kitapta farklı bir yol seçtim. Bir tek ana soruyu aydınlatmak ve yanıtlamak için gerekli olduğuna inandığım başlıkları o soru ekseninde ayrıştırdım. Soru şudur: Dünyayı nasıl değiştirebiliriz? Soru böyle sorulduğu zaman, birbirinden ayrı gibi duran konular birbirlerine bağlanıyorlar.

Değiştirebilmek için “bilmek” gerekiyor. Oysa bugün, dünyanın bilinemeyeceği, etkili ve yaygın bir dünya görüşüdür. Bu nedenle, kitabın birinci bölümü, bilgi teorisi, yöntembilim konularını işliyor

ve “dünya bilinebilir mi?” sorusu ile başlıyor. Okunması görece zahmetli *birinci bölüm* daha sonraki bölümlere temel oluşturması nedeniyle önemli.

Kapitalizm insanı değersizleştiriyor. Yoksul bırakma, dışlama, edilginleştirme pratiklerine insanın ideolojik olarak aşağılanması, güçsüz, umarsız bir varlık olarak sunulması eşlik ediyor. Bu ideolojinin ilerici-devrimci aydın ve işçiler içindeki yansıması olarak “bu insanla olmaz!” yargısı, sanıldığından daha derin ve yaygındır. *İkinci ve üçüncü bölümler* “insanın özü”, “yabancılaşma” konularına ayrıldı. Bugünkü insanla neyin ne kadar yapılabileceği bu bölümlerde irdelendi.

Özgürlük, bireysel değil toplumsal bir sorundur. Marksizm, bir toplumsal kurtuluş teorisi ve pratiğidir. Hem açılış, hem birikim olarak insanlığa mal olmuştur. *Dördüncü bölümde*, 1789’dan başlayarak Marksizmin içinde oluştuğu koşulları, 1848 Avrupa Devrimlerini, sonrasını, Marksist siyaset ve örgüt teorilerinin bu pratikle etkileşimini eleştirel bir bakışla çözümlemeye çalıştım.

Kitabın en uzun bölümü, “*Bolşevik Deneyim*”in değerlendirildiği *beşinci bölümdür*. Bu bölümde, Rusya’nın özgünlükleri, Lenin’in geliştirdiği devrim teori ve stratejisi ile Ekim Devrimi’ne açılan devrimci pratiğin çoğu ayrıntılarda gizli zenginliğini yansıtmaya, bu büyük deneyimin özellikle “parti” başlığında evrensel değerdeki yönlerini öne çıkarmaya, “Leninizm”in kendisi ile taklitleri arasındaki ayrımları belirginleştirmeye özen gösterdim.

Altıncı bölüm, iki Avrupalı devrimcinin Rosa Luxemburg ile Antonio Gramsci’nin siyaset ve örgütlülük konularına yaptıkları katkıların eleştirel çözümlemesine ayrıldı.

Komünist siyaset ve örgütlülük birikim ve deneyiminin tama yakın bir çözümlemesi için Komintern döneminin, 1945 sonrası SBKP ve dünya komünist hareketinin, Çin, Vietnam, Küba devrimlerinin, bu devrimlerin öncü partilerinin teori ve pratiklerinin, İtalyan ve Fransız partilerinin başını çektiği “Avrupa komünizmi” çıkışlarının vb. de incelenmesi gerekirdi. Bu çalışmada çeşitli nedenlerle bunlara girmedim. En başta, burada sıralanan ve sıralanmayan

deneyimlerin tümünü içeren bir çalışma, birikimimi ve hazırlıklarımı aşan, uzun zaman alacak bir uğraş olur, tek bir kitaba da sığmazdı. Tercihimi, tarihsel deneyimi teorik derinlik ve etkisiyle bugüne önemli izler bırakan, ışık tutan örnekler üzerinden çözümleme yönünde yaptım. Öte yandan, tek ülkede sosyalizmi kurma ve yaşatma siyasetlerinin egemen olduğu, SBKP'nin dünya komünist hareketi üzerinde bir tür vasi rolü oynadığı, SBKP ve onun çizgisindeki partilerle bu çizgiye karşıt partilerin kamplaştığı dönemin, bu satırları yazan ve okuyanlar üzerindeki canlı etkilerine rağmen, teori, tarih, devrimci siyaset ve örgütlülük dersleri bakımından örneğin bir 1848-50, 1917-23 kesitleri kadar zengin olmadığını düşünüyorum. Sovyetler Birliği'nin çözülüşüyle birlikte bu dönem, bugüne canlı ve dinç güçler devretmeden kapandı.

Siyaset ve örgütlülüğün bugünkü verili durumunu, sorunlarını, çıkış yollarını *yedinci bölümde* "Hangi siyaset, hangi örgütlülük?" başlığı altında anti-iktidarcı, postmodern görüşlerle, küreselleşme karşıtı hareketin ideologlarıyla yer yer polemik de yaparak inceledim.

Kitabın *sekizinci* ve son bölümünde, tarihsel birikim ve deneyimin öğrettiklerinden yararlanarak, 21. yüzyılın başında komünist siyaset ve örgütlülüğün yeniden yükseltileceği zemin ve olanakları araştırdım, bir yeni yürüyüş için tezler yazdım.

Bugün, insanlığın önünde kapitalizmden kurtulmaktan daha önemli, daha öncelikli, daha ivedi bir hedef yoktur. Teorinin, tarihin, bugünün bütün güçlerini seferber ederek, yeni bir dünyanın, yeni bir uygarlığın temellerini atmak için mücadele etmekten daha büyük bir özgürlük yoktur.

Özgürlüğe, serin bir akılla, öfkeli ama sevgi dolu bir yürekle, yaşama sevinci ve değiştirme umuduyla yürüyebiliriz.

Aynı ırmakta iki kez yıkanılamıyor. Yeni bir toplum için köktenci ve yenilikçi olmak gerekiyor. Ama hiçbir şey de yoktan var olmuyor. Birikim ve mücadelenin sürekliliği devrimci yenilenmenin vazgeçilmez öncülleridir. Unutmamak gerekiyor; taşı delen suyun gücü değil aynı noktayı döven damlacıkların sürekliliğidir.

Bu kitap, taşı delen damlacıklardan biri olma istek ve heyecanıyla yazıldı.

1 Karl Marx, *Capital*, Progress Publishers, Moscow 1983, c.1, s. 21

2 Ignacio Romanet, *Fidel Castro İki Ses Bir Biyografi*, Çev. Bülent Levi, Doğan Kitap, İstanbul, Ekim 2006, s.264.

3 Agy, s. 295

4 İnci Aral, *Safran Sarı*, Merkez Kitapçılık Yayıncılık, İstanbul, Mart 2007, s. 245

5 George G. Brenkert, *Marx'ın Özgürlük Etiği*, İngilizceden çeviren: Yavuz Alogan, Ayrıntı, İstanbul 1998, s. 164, Marx alıntısı: Karl Marx ve Friedrich Engels, Collected Works, New York 1975, International Publishers, C. 3, s. 354 (Bundan sonra MECW)

6 MECW, C. 4, s. 119

7 K.Marx, *Grundrisse*, çeviren: Sevan Nişanyan, Birikim Yayınları, İstanbul Ekim 1979, s. 498-499

8 Yüzlercesi içinden, çarpıcı olduğunu düşündüğüm bir örnek vereceğim. Erdem Konca, Cumhuriyet gazetesinin 16 Temmuz 2006 tarihli Haftasonu ekindeki, "Suçlu'! Ayağa Kalk" başlıklı yazısında 1990'ların sonunda General Motors tarafından geliştirilen elektrikli arabanın başına gelenleri anlatıyor. Öykü kısaca şöyle: 1990'da ABD'nin Kaliforniya eyaletinde "Sıfır Emisyon Talimatı" yasası kabul ediliyor. Yasa 1998 yılına kadar trafikteki araçların yüzde ikisinin havaya hiç atık yaymayan bir teknolojiye sahip olmasını öngörüyor. Bunun üzerine General Motors 1996'da iki kişilik, spor arabalar kadar hızlı, aliminyum şasili, ABS frenli, birçok teknik özelliğiyle zamanının en donanımlı otomobilleriyle yarışan EV-1'i (electric vehicle-elektrikli taşıt) üretiyor. Taşıtın motoru 2-3 saate 3 dolara şarj edilebiliyor, bu elektrikle 200 kilometre gidebiliyor. Çevre dostu, ekonomik ve hızlı olan bu taşıttan 1997-1999 yıllarında 1100 adet üretiliyor, Kaliforniya ve Arizona'da, sürücüler 6 aylık deneme süresini de beklemeden kiralayıp kullanmaya başlıyorlar. Kullanıcılar otomobili beğeniyorlar. Her şey yolunda giderken General Motors 2003 yılında Ev-1 projesini durduruyor. Kendisi de bir EV-1 kullanıcısı olan Chris Paine "Elektrikli otomobili kim öldürdü?" adlı bir belgesel filmde somut kanıtlarıyla elektrikli otomobilin neden öldürüldüğünü ortaya koyuyor: Klasik benzinli otomobillerdeki kâr marjının elektriklilerden yüksek olması! Ayrıca elektrikli motorda yağ, buji, filtre gibi otomobil yan sanayini besleyen bölümler bulunmuyor. Daha etkili ve "eşyanın doğasına uygun" neden, petrol şirketlerinin projeye karşı çıkması. Öykü, General Motors'un EV-1 projesinin durdurulmasından bir ay sonra tarihin en çok benzin tüketen taşıtlarından Hummer'i üreten şirketi satın almasıyla ve Bush yönetiminin, benzinin varilinin 70 dolara çıktığı bir zamanda yüksek miktarda benzin tüketen büyük motorlu ciplere veri kolaylıkları ve başka destekler sağlıyor!

9 J. Wolfgang von Goethe, *Goethe der ki*…Çeviri ve Derleme: Gürsel Aytaç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İkinci Basım, İstanbul, Kasım 2002, s. 566

10 "Gerici ara dönem"in daha ayrıntılı bir çözümlemesi için, Haluk Yurtsever, *Tarihten Güncelliğe Sınıf Savaşları ve Devlet*, Yordam Kitap, İstanbul, Kasım 2006, s.225-236'ya bakılabilir.

BİR

BİLMEK DEĞİŞTİRMEK İÇİNDİR

"Nesnelerin dış görünüşü ile özü doğrudan örtüşseydi, tüm bilim gereksiz olurdu."[11] Dünyayı anlamak için bilim gerekiyor; çıkış sorularını felsefe soruyor ve dünya ancak insanın özne olduğu bir pratikle değiştirilebiliyor.

İnsan, duyularıyla ve aklıyla nesnelerin, olguların ve süreçlerin çoğul, çelişkili, karmaşık *hareketini*, oluşmakta olduğu gibi, olduğu gibi kavrayamıyor. İnsan ancak hareketi durdurarak, sabitleyerek algılayabiliyor. Hareket ise hiç durmuyor.

Gerçekliği, hareket halindeki maddenin özünü kavrayabilmenin yöntemi soyutlamadır. Çıkış noktası her zaman somuttur. Amaç, somutun en önemli, başat öğelerini bulmak, çekip çıkarmak[12]* ve tüm yapıyı onların üzerinde yeniden kurmaktır. İçinde yaşadığımız kapitalist toplumun, tüm yaşam etkinliklerini değer yasasının egemen olduğu organik bir sistem altında birleştirdiği önermesini alalım. Bu önerme ya da saptama, hiç de çıplak gözle görülebilecek gibi değildir. Kapitalist toplumda insani üretim etkinliğinin aldığı gerçek biçimler, ancak "meta", "sermaye", "değişen/değişmeyen sermaye", "kullanım değeri/değişim değeri" kavramlarıyla anlaşılıyor. Gerçek süreçlerin neden göründüğü gibi olmadığını, toplumsal ilişkilerin niteliğini ortaya koyan böyle bir soyutlama, bu örnekte Marx'ın soyutlaması olmasa, bugün çoğumuza doğru gelen yukarıdaki saptamayı kolayca formüle edemezdik. Soyutlamanın ne kadar güçlü, ne kadar çözümleyici olduğunu anlatmak üzere bir tek

örnek yeterli olabilir: “Marx tamamıyla özgün bir dünya görüşünü sadece iki yeni ifade kullanarak aktarmayı başarmıştır: ‘üretim ilişkileri’ ve ‘artıdeğer’.”[13]

Canlı algılamadan soyut düşünceye ve oradan da pratiğe… Bilgi edinmenin yolu budur.

Bilim ve teorinin soyutlamalarla geliştirilmesi, toplumsal bilimler söz konusu olduğunda çok daha kritik bir önem kazanıyor. Çünkü toplumsal bilim, doğa bilimlerinde olduğu gibi laboratuvar ve deney olanaklarından yararlanamıyor.

Doğada nesneler ve olgular vardır ama bilgi hazır durumda yoktur. Bilgiyi üreten, doğa üzerinde yaşayan, çalışan, toplumsallaşan, böylelikle olgulara düşünceyi katan insandır. Bilim, yöntemli bilgi edinme, bilgisel deneyimi, birikimi örgütleme, düzene sokma etkinliğidir.

Her yeni bilgi teorisi, her bilimsel açılış aynı zamanda bir yöntem geliştirme işidir.

“Yöntem” kavramı, bir yolun izlenmesi anlamındaki Yunanca *methodos’*tan geliyor. Bilgi edinmek için tutulması gereken yol, sıra, dizge anlamında kullanılıyor. Bilmediğimiz bir gerçekliği bulup ortaya çıkarmak ya da bildiğimiz bir gerçekliği başkalarına anlatmak için düşünce araçlarını sıralamak, dizmek ve kullanmak sanatıdır.

Yöntem kendi başına bilim değildir ve hiçbir bilimsel teori, hiçbir felsefe salt yönteme indirgenemez. Yöntem, eninde sonunda, bir düşünme, inceleme dizgesidir. “Olgular ancak bilginin amacına, önsel öncelik ve tercihlerine göre olgu haline gelirler… ‘Olguları’ en basitinden numaralandırmak, onları hiç yorumlamadan sıralamak bile bir “yorumlama’dır.”[14] Lukacs’ın bu yaklaşımı çok öznel bulunabilir. Evet, özneldir ve bu düzeyde öznelliği dışlamak mümkün değildir. Yorum, yorumlayan kişinin bilgilerini, o bilgileri elde ediş yolunu, değer yargılarını, dünyaya bakışını, kısacası *öznelliği* içinde taşır. Sorulara ve inceleme sürecinin aşamalarına bağlı olarak en temel kavramların bile değişim geçirmesi kaçınılmazdır. Bütün bunlardan varılacak sonuç ise, genel olarak

yöntemin ve birazdan üzerinde daha genişçe duracağımız diyalektik ve tarihsel materyalizmin ezberlenerek öğrenilecek ve uygulanacak bir şey olmadığıdır! Ya da, Isac Deutscher'in benzetmesiyle diyalektik, Marksist düşüncenin grameridir; gramerin yaşayan dille öğrenilmesi gibi, diyalektik de, formülleri düşünerek değil, "tarihteki ve çağdaş sorunlardaki özgül, geniş ve hayati konular yakalanarak sergilenebilir." [15]

Felsefenin üç önemli sorusu

1) Madde mi, düşünce mi, varlık mı bilinç mi önce gelir? 2) Hareket mi, durum mu? Ya da hareketin kaynağı nedir? 3) Dünya bilinebilir mi? Dünya değiştirilebilir mi?

Materyalizm, evrenin ve dünyanın düşünce ve ruhtan bağımsız olarak hareket eden maddi bir gerçeklik olduğundan, maddenin *ilk veriyi* oluşturduğundan yola çıkar. İdealizm, bilincin maddi varlıktan önce geldiğini, maddi dünyanın, doğanın, varlığın ancak insan bilincinde, duyularında, tasarımlarında var olduğunu ve bunların en yüksek biçimi olan bir yüce ruh tarafından var edildiğini savunur. Felsefenin bu ilk sorusu üzerine burada daha fazla durmanın, tartışmanın gereği yok. İdealizmin, dinsel düşünce ve örgütlenmenin tırmanışta olduğu bir dünyada, ele alınacak her konunun, yaşamın her yönünün, "tartışmayı" değil, idealist dünya görüşleriyle bire bir hesaplaşmayı gerektiriyor.

Öteki iki sorunun ve verilecek yanıtların ise materyalistler arasında da aynı derecede açık olmadığını düşünmemiz için birçok neden var. "Hareket" ve dünyanın "bilinebilir" olup olmadığı konuları, hem yükselişteki idealist ve metafizik düşüncenin hem de kaba materyalizmin saptırıcı etkileri altındadır.

Marksist terminolojide "metafizik"in iki tanımı var. Marx ve Engels, metafiziği şeylerin değişmez, birbirinden bağımsız olarak var olduğunu savunan, doğayı ve toplumu değişmezlik ve bağıntısızlık temelinde ele alan bir yöntem olarak tanımladılar. Daha geleneksel ve felsefi tanım ise Aristo'ya aittir. Aristo, bu sözcüğü, evrensel ve soyut kavramlarla ilgilenen felsefe anlamında kullandı.

Yunanca’da *meta ta physika*, “fizikten sonrası”, “fizik ötesi” anlamına geliyor. Bu kavramı şimdi, maddi gerçekliğin ötesi, soyut idealizm anlamında kullanıyoruz.

Metafizik önce hareketin yadsınması, sonra da harekete yol açan kaynağın mekanizmde ve “dışarıda” aranmasıdır.

Kopernik’in, gökcisimlerinin “dönüşü” anlamında “revolution” kavramını uygun bulduğu buluşunu önemli ve “devrimci yapan”, binlerce yıldır dünyanın hareketsiz olduğunu düşünen insana dünyanın hem kendi çevresinde hem de güneş çevresinde döndüğünü göstermesiydi. Aristo düşüncesine büyük bir darbeydi. Aristo sisteminin, fiziğinin temel ilkesi, hareketin her durumda dış bir güç tarafından başlatıldığı biçimindeydi. Dünyanın dışında göksel cisimlerin hareketini sağlayan bir güç vardı: Tanrı!

Newton’un hareket yasaları ise statik ve mekanikti. Bunlar değişmiyordu. Evren, en başta yerçekimi yasası olmak üzere, bu yasalara göre işleyen muazzam büyüklükte bir saat düzeneğiydi.

Maddenin önceliği anlamında materyalist, hareketin içselliği anlamında diyalektik yaklaşımla birlikte, insanın dünyayı kavramasında önemli adımlar atıldı. Maddenin var oluş biçiminin yer değiştirmekten düşünmeye, en basitinden en karmaşığına hareket halinde olduğunun kabulü; “çelişki”, “neden-sonuç”, “tarihsellik” kavram ve kategorilerinin geliştirilmesi yeni çevrenler açtı. İnsan düşüncesi, değişimin, evrimci ve devrimci evrelerden, süreklilik ve kopuşlardan geçtiği, öncülleri olmadan hiçbir şeyin bir başka şeyin içinden birdenbire çıkmadığı, hiçbir şeyin kendisinden sonraya bir şey bırakmadan kaybolmadığı, her şeyin başka şeylerden geldiği ve başka şeylere yol açtığı, tüm bunların bilinebilir yasallıklarının olduğu vb. bir doğrultuda gelişti.

Bilim nereye?

Bilimin işlevi, maddenin ve toplumun *hareket yasalarını* bulmaktır. Bilimde yasalar soyutlama ve kavramlaştırma yoluyla geliştiriliyor; gerçek hareketten kaynaklandıkları ölçüde “yasa” oluyorlar. Maddede ve toplumda, birbirine koşut ya da karşıt birçok

hareket olduğu, bunlar birbirleri üzerinde itici, çekici, güçlendirici, zayıflatıcı, nötrleştirici etkiler yaptıkları için yasalar ancak eğilimler olarak işliyor.

Bugün bilim ve bilimsel düşünce, işbölümü ve uzmanlaşmanın amaç haline getirilmesiyle birlikte özün bütününü ve derinliğini kavrama gücünü yitiriyor. Aydınlamadan bu yana ilk kez “bilim” evrenin ve yaşamın doğası üzerine görenekçi (skolastik) ve kurgucu (spekülatif) düşüncenin aracı durumuna geliyor. Bilim, düşünceyi maddenin ve hareketin önüne geçiren tanımıyla felsefeden koparak gerçek gelişme yoluna girmişti. Bugün, eskiden idealist felsefenin yaptığı şeyi “bilim” yapıyor. Durumu tersine çevirmek, bunun için de evrensel ve genel bir dünya görüşü tanımıyla felsefeyi öne çıkarmak, deyim yerindeyse bir bilim felsefesi geliştirmek gerekiyor.

Engels kendi zamanında henüz bir eğilim düzeyinde olan, bugün burjuva bilimi iyiden iyiye içine alan, bütünsellikten yalıtılmış, ileri derecede sınıflandırılmış, uzmanlık alanlarına ayrıştırılmış yaklaşımı şaşırtıcı bir öngörüyle şöyle eleştirmişti:

“Doğanın tekil parçalarına bölünmesi, çeşitli doğal süreç ve nesnelerin belirli sınıflara ayrılması, organik cisimlerin ilk yapılanışlarının anatomik yönlerinin çeşitliliği içinde irdelenmesi: Doğanın bilinmesinde son dört yüzyılın bize getirmiş bulunduğu büyük ilerlemelerin temel koşulları işte bunlardı. Ama bu yöntem bize, doğal nesne ve süreçleri *tek başlarına, büyük genel bağlantı dışında (abç),* bunun sonucu hareketlerin içinde değil, hareketsizlikleri içinde; özsel bakımdan değişken öğeler olarak değil, değişmez öğeler olarak; yaşamları içinde değil ölümleri içinde şöyle böyle kavrama alışkanlığını da geçirdi. Ve Bacon ile Locke sayesinde, bu görüş biçimi, doğa biliminden felsefeye geçtiği zaman, son yüzyılların özgül darkafalılığını, metafizik düşünce biçimini meydana getirdi.”[16]

Engels sorunun iki önemli yönüne işaret etmiştir. Gerçekten de, bilimsel çalışmanın uzmanlık alanlarına ayrılması, sınıflandırma, en mikro düzeye kadar ayrıntıların incelenmesi bilim yolunda

ilerlemenin önemli araçlarıdır. Öte yandan aynı araçlar, nesneleri, süreçleri ve bunların incelenmesini birbirinden kopardığı, durağanlaştırdığı ölçüde olumsuz bir işlev görmekte, doğa bilimleri alanından toplumsal alana kayıldığında ise düpedüz saçma sonuçlara varılmaktadır. Engels'in söylediklerine bugün, uzmanlaşmanın doğa bilimleri alanında da ciddi sorunlar yarattığını eklemek gerekiyor.

Bilgiyi, her biri yalnızca kendisine ait kavram ve yöntemlere sahip, birbirine ilgisiz disiplinlerin dar alanlarına hapsederek parçalara ayıran egemen üniversiter-akademik yaklaşım bizi, "birbiriyle uyumsuz notaların çıkardığı kulak tırmalayıcı seslerin"[17] gürültüsüne teslim ediyor. Böyle bir karmaşa içinde, bilgi ile pratik arasındaki bağlantı kopuyor. Bilim dünyası, çok az şey hakkında çok şey bilen akademisyenlerin, "bilim" insanlarının, egemenliği altında kısırlaşıp, yoksullaşıyor.

Bir başka önemli sorun, matematiğin, matematik modellerin özellikle doğa bilimlerinde, ama ekonomi gibi toplumsal bilim alanlarında da egemenlik kurmasıdır.

Evrenin oluşumunu açıkladığı savunulan büyük patlama teorisinin biri çürütüldüğünde yenisi sahneye çıkan çeşitlerinde gözlem giderek daha az başvurulan bir araçtır; onun yerine matematik modeller ve keyfi kabuller geçmektedir. 1980 yılında dünyada yayımlanan kozmoloji tez çalışmalarının yüzde 95'i matematik modellere dayanıyordu.[18]

"Büyük patlama" teorilerine göre, patlamadan önce madde ve zaman yoktu. Patlamadan öncesi hiçlikti. Ünlü *kara delikler* teorisi de esas olarak matematiksel bir modeldir. Gerçek anlamda bir maddi cisim olmayan, bir yüzeyi bulunmayan, uzayda bir iç bölgeyi bir dış bölgeden ayıracak biçimde çizilen bir sınır çizgisi olarak tanımlanan kara deliklerin bir zamanlar var olan bir cismin içe çökerek, derinliklere düştüğü ve var olmaktan çıktığı iddia ediliyor.[19] *Zamanın Kısa Tarihi, Büyük Patlamadan Kara Deliklere* başlıklı kitabında bu teoriyi popülerleştiren Stephen Hawking gözlemin yerine neredeyse tümüyle matematiksel modelleri geçirdi. Hawking açıkça şunu söyledi: "Kimse bir matematik teoremiyle gerçekten

tartışamaz."[20] Bu, hiçbir matematik önermenin maddi-fiziksel verilerle kanıtlanamayacağını ileri sürmek anlamına geliyor.

Soyut matematiğin bilim açısından taşıdığı sorun, dilinden, düşünme aracından geliyor. Soyut matematik her olguyu, son çözümlemede ölçümle elde edilen sayısal bir değer olarak görüyor. Oysa olgular her durumda ölçülemez. "Matematikte belirsize, sonsuza varmak için belirli, sonlu terimlerden başlamak gerektiğinden dolayı pozitif ya da negatif tüm matematiksel seriler 1'le başlamak zorundadır, aksi takdirde hesaplama işinde kullanılamazlar. Ama matematikçinin mantıksal gereksinimi gerçek dünya için zorunlu bir yasa olmaktan çok uzaktır."[21]

Matematiğin toplumsal bilimlere el atması ise daha da büyük bir problem oluşturuyor. Matematiğin ekonomiye uygulanmasıyla, istatistik ve ekonometri teorik çözümlemenin yerine geçiyor.

Matematiksel soyutlamaların bilimsel anlamda işlevli olmaları en iyi matematiksel modelin bile gerçekliğin ancak kaba bir kestirimi olduğunu unutmamak koşuluyla olanaklıdır.

Bilim başlığındaki sorunlar bunlardan ibaret değil. Doğrultu ise belli. Evrenin oluşumunu "büyük patlama"yla, bir "büyük çatırtı"yla, açıklayan yaklaşımlar sonuç olarak yaradılış ve din felsefesine sığınıyorlar.

Şimdi, kaldığımız yerden felsefe konusuna devam edebiliriz. Felsefenin önemine ve yeniden öne çıkarılmasına yaptığım vurgu, "felsefeden çıkış"ın öncüsü Marksizm karşısında ne anlama geliyor? Özetle şu: Marx ve Engels "felsefe"yi esas olarak yanıtı yaşamda olan sorulara "felsefi" yanıtlar vermeye kalkıştığı ve insanı toplumsal ilişkilerin nesnesi olarak görüp gösterdiği için eleştirmişlerdi. Toplumsal ilişkileri değişmeyen belli yasalara bağımlı bir nesnellik olarak alan filozoflar, insanı nesne olarak görüyor, esas olarak bu nedenle de dünyayı yorumlamakla yetiniyorlardı. Oysa insan, müdahale edebileceği bir gerçeklik içindeydi; özneydi. Felsefeyi aşmak gerekiyordu; çünkü felsefe, zihnin ürettiği düşüncelerin doğruluğunu, yine düşünce dünyasının soyut gerekçeleriyle kanıtlamaya çalışıyordu. Oysa bir düşüncenin

nesnel gerçekliği doğru soyutlayıp soyutlamadığı ancak pratikte sınanabilirdi. Marx ve Engels'e göre, gerçeğe ulaşıldığı zaman felsefe, bağımsız bir bilgi dalı olarak varoluş nedenini yitirecekti.

Bugünkü durum nedir? Farklı bilim dalları, bütünlük içindeki konumlarını netleştiremiyorlar. Öyle olduğu için, farklı bilim disiplinlerine özgü yöntemlerin tümüne yön veren genel bir bilme, bilgi edinme ortamı olarak felsefeye dönmek gerekiyor. İçinde yaşadığımız dünyayı ve doğada, toplumda ve düşüncemizde işlemekte olan temel süreçleri akılcı bir biçimde kavramak istiyorsak, o zaman bu tanımıyla felsefeye, bilimlerin bilimine gereksinim vardır.

Bilim-felsefe ilişkisi, başka terimlerle ama burada ele aldığımız içerikte Marx tarafından da formüle edilmiştir. Yaşam için bir temel ve bilim için başka bir temel olduğunu ileri sürmek Marx'ın deyimiyle "yalan"dır. Bilim, ancak, insanla doğanın ve bunları inceleyen bilimlerin *evrensel birliği* sağlandığı zaman gerçek bilim olur. "Bütün tarih, '*insan*'ı *duyularla edinilen* bilincin nesnesi haline getirmeye hazırlayıp geliştirmenin tarihidir; 'insan olarak insanın' gereksindiklerini, insanın ihtiyacı durumuna getirmenin tarihidir. Tarihin kendisi *doğa tarihinin gerçek* bir parçasıdır, doğanın insana dönüşmesinin *gerçek* bir parçasıdır. Zamanla doğa bilimleri, insan bilimini, insan bilimi de doğa bilimini içine alacak, yalnızca bir *tek bilim* olacaktır."[22] Alman İdeolojisi'nde söylenenlerden bu "tek bilim"in tarih bilimi olduğunu anlıyoruz: "Tek bir bilim tanıyoruz, tarih bilimi."[23] Tüm bilimler, son çözümlemede, doğa ya da insanlık tarihinin bir yüzünün, bir görünümünün yasalarının ortaya çıkarılmasıdır. Tarih bilimi, doğadaki ve insan toplumundaki nesnel ve öznel süreçlerin, farklı bilim disiplinlerinin kavram ve yöntemleriyle, ama ancak bugünden geçmişe bakışın sağlayabileceği bir *bütünlük* içinde yeniden üretilmesidir. Toplumsal ve siyasal süreçler söz konusu olduğunda bunun anlamı, insanlık tarihinin harekete geçirici öğesi olarak sınıf çelişkilerinin ve sınıf mücadelesinin esas alınmasıdır.

Bu bakışın, bilimi de, materyalist dünya görüşünü de her türlü kabasabalıktan uzaklaştıracağını, "bilimsel sosyalizm" kavramının yol açtığı bozulmalara karşı panzehir işlevi göreceğini düşünebiliriz.

"Bilimsel sosyalizm"

Marx'ın felsefeye, daha özel bir alan olarak ekonomi politiğe olduğu gibi genel olarak bilime yaklaşımı da eleştireldir. Marx, "bilim" başlığını da yanlış ve yalan olanın eleştirisi üzerinden, bu anlamda olumsuz ve karşıt bir konumdan ele almıştır.

Doğa bilimleriyle ve genel olarak bilim alanındaki gelişmelerle daha yakından ilgilenen Engels'te ise bilimselliğe daha olumlu ve güçlü bir vurgu vardır ve sonradan sosyalizmin bilimselliği, "bilimsel sosyalizm" üzerine determinist, hatta dogmatik bir anlayış kuranlar bu vurgulardan güç almışlardır. Engels, bu görüşleri ütopik sosyalizmi eleştirirken ileri sürmüştü; deterministler ise sosyalizmin bilimselliğini reel sosyalizmin tezi durumuna getirdiler.

Bilimselliğe, nesnelliğe aşırı vurgu İkinci Enternasyonal, Ekim Devrimi sonrası komünist hareket ve Komintern üzerinde aynı kökten güç alan farklı eğilimlerin yeşerip serpilmesine yol açtı.

Örneğin, Bernstein, teknolojiyi işçi sınıfının karşısındaki üstün bir güç olarak yüceltmiş, oradan da sermaye düzeninin evrimci yoldan dönüşeceğini, uzlaşmaz sınıf karşıtlığının kalkacağını, siyasal öncülüğün amorf yığınlara geçeceğini savunan bir çizgiye kaymıştır. Teknolojik gelişmeyi öne çıkaran görüşler, "insanlığın global sorunları", "uygarlık" türünden sınıf ve mücadele dışı kategorilere başvurmuşlardır. Bu yaklaşımların, yakın geçmişte ve bugün anti-tekel, anti-küresel vb. çeşitli adlar altında, ama son çözümlemede, "madem ki değiştiremiyoruz, o halde kapitalizmi içinde yaşanır bir düzen haline getirelim" noktasına varan görüşlere evrilmeleri rastlantı değildir. Kendilerine sorulursa, bilimsel oldukları, bilimsel-teknolojik gelişmeleri doğru okudukları için böyle düşündüklerini söyleyeceklerdir.

Bilimsellik vurgusu, Marksizme toplumsal gelişmeyi neredeyse doğal gelişme kadar kesin ve kaçınılmaz gören bir anlam

yüklemiştir. Bilimsellik, nesnellikle özdeşleştirilmiştir. Ne tür kısıtlılıklar, açmazlar yaşanırsa yaşansın, tarih hep bizimledir. Lukacs, bu noktada, Engels'i "en can alıcı etkileşime, *tarihsel süreçte özne ile nesne arasındaki diyalektik ilişkiye*" gereken önemi vermediği için eleştirmiş, bu olmadığı zaman diyalektiğin devrimci olma özelliğini yitirdiğini yazmıştır.[24]

Tarihsel ve toplumsal süreçlerin insan iradesinden tümüyle bağımsız bilimsel yasalara göre işlediği önermesi, son çözümlemede özne insanı ve sınıf mücadelesini yadsımaya götürür. Tarih, insan iradesinden bağımsız nesnel bir harekete sahipse, mücadelenin hiçbir işlevi yoktur. Ayrıca, böyle ele alındığında, mücadele kavramı, tümüyle ikincil, araçsal bir yere yerleştirilmiş, tanımı değiştirilmiş olur. Önceden belli bir sona doğru ilerleyen nesnel hareket düşüncesi, mücadeleyi önemsizleştirir. Nesnel yasaların "hükmünü icra" ettiği bir dünyada insan ne yapabilir ki?

İkinci Enternasyonal döneminde ve özellikle de tek ülkede sosyalizm ve Komintern süreçlerinde bilim ve bilimsel sosyalizm *pozitif içeriğiyle* yüceltilmiştir. Bu yüceltişte, Marksistlerin o dönemde yüz yüze oldukları çetin sorun ve açmazlarla baş etmekte bilimden "çözüm" arayışları kadar, "bilimsellik"in sağlayacağı destek ve üstünlüklerden yararlanma isteği, bir tür pragmatizm de rol oynamış olmalıdır. Güdüsel nedenleri ne olursa olsun, sonuçta bilimsel yasaların sırlarına varmış, hatta bilgi ve bilim tekeline sahip, her şeyi bilen, yaptıkları, yapacakları her şey "bilimsel sosyalizm" olduğu için her zaman haklı ve doğru olarak kabul edilen yanılmaz bir önderlik ve siyaset anlayışı yerleşmiştir.

Tarihin ve toplumun nasıl olsa gideceği nesnel doğrultu üzerinde konumlanmak, tarihin akışına uygun yerde olmak, tarihin ve toplumun hareket yasalarının, "bilimin" "bizimle" olduğunu düşünmek ve söylemek, kuşku yok, kendi başına bir güç senaryosudur. O kadar da kolaycıdır. Bir arkadaşım, 1960'lı yıllarda, annesini TİP'in bütün sorunları, alanlarında uzman bilim adamlarının yanılmaz plan ve uygulamalarıyla çözeceğini açıklayarak kazandığını anlatırdı. "Bilimsel sosyalizm", örneğin

1970’li yıllarda, Türkiye’de hem sosyal demokratlara hem de komünistlere mesafe koymak isteyen sendikacıların dillerinden düşürmedikleri bir kavramdı. Kolaycılığa örnek olmak üzere bir kişisel tanıklık: 1970’lerin ortasında, TKP’nin uzun bir aradan sonra Türkiye’de yeniden güç olduğu, işçi sınıfından, aydınlardan ve gençlikten taze güçler kazandığı bir dönemde, yurtdışında o zamanki politbüro üyesi bir yoldaşla tartışıyorduk. Ben partinin örgütsel bakımdan hızla büyüdüğünü, program ve siyasal çizgisinin ise büyüyen hareketin gereksinmelerini karşılayamadığını, bu sorun çözülmezse partinin ciddi güçlüklerle karşılaşacağını söylüyordum. Yoldaş ise hiçbir sorun görmüyordu. Bana, durmadan “Sen merak etme, Sovyetler Birliği’nde aklına gelecek her konuda bilim adamlarından oluşan masalar var. Gereksindiğimiz her konuyu onlardan sorup öğreniriz” diyordu. Bu kolaycı yaklaşım sonradan büyük sorun ve sıkıntılara yol açtı.

Marksizm bilimsellik iddiası taşır ve bilimsel yöntemler kullanır, ancak ne teoriye, ne salt bilime indirgenebilir. Sosyalizmin kendinden menkul bir nesnellik, yanılmazlık, mutlaklık anlamında “bilimsel” olduğu iddiası doğru ve bilimsel değildir. Marksizmin esas yaklaşımı, “bilimsel sosyalizm” inşa etmek değil, bilimi gerçeklikle düşüncenin birbirinden ayrıldığı, işçi sınıfına, emekçilere dışsal bir disiplin olmaktan çıkarmak, tarih bilimi olarak evrenselleştirmektir. Marx’ın en büyük ve benzersiz başarısı bir tarih bilimi yaratmasıdır.

Marksizmin oluşumunda, beslendiği felsefi, teorik öncül ve kaynaklar kadar, karşıtlıklar, ideolojik ve siyasal mücadeleler de önemli rol oynadı. Diyalektik yöntem Hegelciliğin, tarihsel maddecilik Marx’ın deyimiyle “eski materyalizmin”, artı-değer teorisi Adam Smith-David Ricardo ekonomi politiğinin kapsanması, eleştirilmesi ve aşılması yoluyla geliştirildi. Marksizmin bütünsel açılımlara, sentezlere ulaşmasında, gelişmesini ve sonunda kopuşu gerçekleştirdiği sistemlerin derinliğinin ve olgunluğunun da payı oldu. Bunun gibi, Marx ve Engels’in, iki ayrı cephede, ütopik sosyalistlerle ve anarşistlerle yürüttüğü tartışma ve mücadeleler de

Marksizmi etkiledi. Ütopik sosyalizmle mücadele, Marksizmin materyalist-bilimsel yönünü sivriltti; anarşizmle ayrışma, devrimci-idealist yaklaşımlara, Marx'ın deyimiyle "devrim simyacılığına" karşı bağışıklık kazandırdı. Öte yandan, bu iki cepheli tartışma ve mücadelelerin bilimsellik vurgusunu koyulaştırıcı, politik örgütlenme, strateji alanlarındaki girişkenliği güdükleştirici bir etkisi de oldu.

Diyalektik ve tarihsel materyalizm

Bilebilir miyiz, ya da neyi ne kadar bilebiliriz? Nasıl bilebiliriz?

Engels, fiziksel, zihinsel ve tarihsel dünyadaki iç bağlantıların son, kesin ve tam bir sistemi inşa edilmiş olsaydı "insan bilgi alanının sınırlarına varmış olurdu" diye yazdı. Bu ise saçma ve anlamsızdı. İnsanlığın karşı karşıya olduğu, bilimdeki gelişmenin ve aynı zamanda sorunun kaynağı olan çelişki şudur: "Bir yandan, tüm iç ilişkileriyle dünya sistemi üzerine eksiksiz ve ayrıntılı bir bilgi edinmek gerekmektedir ve öte yandan hem kendi öz nitelikleri ve hem de dünya sisteminin niteliği nedeniyle, bu görev hiçbir zaman tümüyle tamamlanamamaktadır. Ama bu çelişki, yalnızca iki etkenin - dünya ve insanın- doğalarından kaynaklanmamakta, aynı zamanda tüm entelektüel gelişmenin temel kaldıracı olmaktadır."[25] Entelektüel gelişmenin temel kaldıracı, eksiksiz ve ayrıntılı bilgi edinmenin gerekli ve olanaklı olması ile hiçbir zaman tamamlanamayacak olması arasındaki çelişkidir. Bilim, bu çelişki üzerinden ilerlemektedir.

Şimdi sıra çelişkilerin felsefesi sayılan diyalektik üzerine kısa notlarda ve bugün dünyanın bilinemezliği tezini yeni biçimlerde ileri süren kimi görüşlerde.

Bu altbaşlık altında diyalektik tarihsel materyalizmin yasalarının, kategorilerinin, sorunlarının ayrıntılı ve bütünlüklü incelemesine, kitabın öngörülen amaç ve sınırlarını zorlamak istemediğim, konu başka birçok kaynakta işlenmiş ve irdelenmiş olduğu için girişmeyeceğim. Tartışmalı ve sorunlu olduğunu düşündüğüm kimi başlıklarla ilgili notlardan ve yeniden ısıtılan "dünya bilinemez"

konusuyla ilgili değinmelerden sonra “tarihin yönü”, “nedensellik”, “bütünsellik” sorunlarını irdelemeye çalışacağım.

Bu bölümün girişinde yöntemin sınırlarına işaret etmiştim. Eklenecekler var.

Diyalektik materyalizm, maddede hareketi kavrama yöntemidir. Lenin’in deyişiyle, “*Şeylerin* diyalektiği, *düşüncelerin* diyalektiğini üretir ve tersi doğru değildir.”[26] İdealist diyalektikten farklılığın özü budur. Düşüncenin diyalektiği maddeyi üretmez!

Diyalektik düşüncenin ayırt edici noktası, yalnızca değişimi ve hareketi esas alması değil, hareketi ve değişimi *çelişkiye* bağlamasıdır. *Diyalektik hareket yasası, çelişki ve iç dinamik yasasıdır.* Hareketi çelişki doğurur ve hareketin kendisi de çelişki halindedir. Bir dış etkenle başlatılan bir hareket ya da süreç bile ancak iç çelişkiler üzerinden oluşup olgunlaşır. Mao’nun örneğiyle, uygun bir sıcaklıkta yumurta civcive dönüşür, ama bir taşı civciv yapabilecek bir sıcaklık yoktur.[27]

Çelişki, varlığa hareket kazandıran temel varoluş biçimidir. *Niceliğin niteliğe dönüşmesi* ve *yadsımanın yadsınmasıyla* birlikte diyalektiğin üç temel yasasını oluştururlar.

Diyalektik teori bir nesnenin aynı anda hem var olduğunu ve hem de var olmadığını, içinde kendi var-olmayışını taşıdığını ileri sürmektedir ve bu şu anlama gelmektedir: Bir nesne istikrarla değişebilirliğin, olumsuzla olumlunun, ölüp gitmekte olanla yaşama başlayanın vb. birliğidir. Bu, her nesnenin, her olgunun *karşıtların birliği olması* anlamına gelir. Bu ise her şeyden önce karşıt yön ve eğilimlerin tüm nesnelere içerilmiş olduğunu ortaya koyar. Gelişmenin dinamiği budur.

Karşıtların birliği ve niceliğin niteliğe yükselmesi atom çekirdeğinden başlayarak var. Tüm evren moleküllerden, atomlardan ve atomaltı parçacıklardan oluşuyor. Her şey, son derece güçlü bir şekilde etkileşen küçük tanecikli artı ve eksi parçaların birliğidir. “Atomun çekirdeği içinde iki karşıt kuvvet bulunmaktadır: çekme ve itme. Bir yanda sınırlanmamaları halinde çekirdeği şiddetle paramparça edecek elektriksel itmeler vardır. Diğer yanda

çekirdekteki parçacıkları birbirine bağlayan güçlü çekim kuvvetleri vardır. Ama bu çekim kuvvetinin de, ötesine geçildiğinde bir arada tutma yeteneğini yitirdiği kendi sınırları vardır.(…) Kritik bir nokta aşıldığında, bağ kopar ve nitel sıçrama meydana gelir. Büyük bir su damlası gibi dağılmanın eşiğindedir. Çekirdeğe ekstra bir nötron eklendiğinde dağılma eğilimi hızla artar. Çekirdek, büyük miktarda enerji açığa çıkararak şiddetli biçimde birbirinden uzaklaşan daha küçük iki çekirdeğe bölünür. Nükleer fizyonda olan budur."[28]

"Bu kesintisiz süreç yoluyla evren kendisini tekrar tekrar kurar ve yeniden kurar. Demek ki herhangi bir dış kuvvete, klasik fizikte olduğu gibi 'ilk itişe' gerek yoktur. Maddenin, kendi nesnel yasaları uyarınca sonsuz, duraksamasız hareketi dışında başka hiçbir şeye gerek yoktur."[29]

Çelişkilerin toplumsal süreçlerde, sınıf mücadelesinde gerçek harekete ve dönüşümlere yol açması ise toplumsal özneler, aktörler tarafından kavranmalarına bağlıdır. Örneğin, mülksüzlük-mülkiyet karşıtlığı emek-sermaye çelişkisi olarak kavranmadığı sürece, pratik sonuçlar yaratmayan bir karşıtlık olarak kalır.

Deyim yerindeyse "bilinçsiz" diyalektik doğada ve toplumda işlemektedir.

Doğada, toplumsal yaşamda *niceliğin niteliğe dönüşmesinin* yüzlerce örneği var. En bilinen örneğiyle suyun kaynaması ya da donmasından, bir çığın oluşumuna, sermaye birikiminin belli bir noktasında tekelleşmeyi olanaklı kılmasından, mücadele birikiminin devrimci kalkışma ve meydan okumalara yükselmesine kadar. Düşünmek ve diyalektik biçimde düşünmek aklın keyfi bir kurgusu değil, doğada ve toplumda yaşanan gerçek ilişkilerin kavranmasıdır. Kömür ve elmasın kimyasal bileşimleri aynıdır; karbondur. Fark, kömür ve elmasın uğradıkları basınç derecesinden kaynaklanır. Bu bilindiği zaman, karbon laboratuvarda elmasa dönüştürülebilir. 1955'te dev tekel GEC, 2500 c derece sıcaklık ve 100.000 atmosfer basıncı altında grafiti elmasa çevirmeyi başarmıştır. [30]

Yadsımanın yadsınması, aynı anda hem yok saymak hem de saklamak anlamındadır. Bir tohum çiğnenirse, diyalektik olmayan

bir içerikte yadsınmış olur. Filizlendiği zaman ise filiz olarak kendini yadsımıştır ve bitki olmaktadır; bir sonraki aşamada yeni tohumlar verecek, kendini bir kez daha yadsıyacaktır. Yadsımanın yadsınması hiçbir zaman olgunun ya da düşüncenin başlangıç durumuna geri dönüşü değildir; eski biçimlerden nitel olarak daha yüksek bir düzeyde yeniden ortaya çıkıştır.

Diyalektik, doğada, toplumda ve düşünce tarihindeki gelişmeleri, aynı süreçlerin tekrarlandığı kapalı bir döngü olarak değil, hiçbir şeyin kendini aynı biçimde tekrarlamadığı, ucu açık bir gelişme biçimi olarak tasarlar. Tüm tarih ve düşünce tarihi çelişki yoluyla sonsuz bir gelişme sürecidir.

Kısa notları iki uyarı ile sonuçlandırabiliriz. Diyalektik her şeyi açıklamaya gücü yeten katılaşmış bir tez-antitez-sentez üçlemesi değildir. Diyalektik, bundan çok, ortaya çıkabilecek olası bütün önemli değişim ve etkileşimleri kavramamıza yardım eden bir düşünce biçimidir. "İncelemeye çalıştığımız gerçekliğe ait öğeleri nasıl düzene sokacağımızı, bu gerçekliğe ilişkin elde edilen çıkarımları genellikle diyalektik bir şekilde düşünmeyen diğer insanlara nasıl aktaracağımızı gösteren bir kılavuzdur."[31]

Örneğin, diyalektikçi olmayanlar genellikle ayrıntılara saplanıp bütünü, bütünselliği kaçırırlar. Yoldaş diyalektikçilerde ise sık sık bütünü öne çıkarma ve genelleme uğruna ayrıntıları atlama biçimindeki bir toptancılık ve kolaycılık, nicel birikimi, değişimin hızını abartma, karşıt öğeleri küçümseme eğilimleri ortaya çıkmaktadır.

Bilebilir miyiz?

Agnostisizm, bilinemezcilik Yunan sofistlerinden Kant'a, Auguste Comte'tan Spencer'e, Camus'dan Sartre'a sürüp gelen ve bugün çok moda olan bir düşünce okuludur. Düşünce dizgesi oldukça yalındır: Bilgi duyuların sonucudur; duyularla elde edebildiklerimiz dışında bir bilgiye erişemeyiz. Bu nedenle, herkes için geçerli bir bilgi yoktur. Ancak görünen, duyulan, denenebilen olgular bilinebilir. Pozitivist Auguste Comte'a göre, "Nesneler üstü metafizik kadar

nesnelerin kendisi de bilinemez. Bilim bu iki bilinemez alanın ortasında, sadece duyularımızla algıladığımız deney ve gözlemlerin konusu olan olgularla uğraşabilir."[32]

Bugün, kuantum fiziği alanındaki gelişmelerle birlikte kesinsizlik (belirsizlik) "ilkesi" ve bilinemezcilik ideolojisi "bilimsel"lik patenti altında yükseliştedir. Bizi ilgilendiren de işin bu yönüdür. O halde, konumuzu ilgilendiren yönleriyle ve satır başları biçiminde özel olarak fizik, genel olarak da bilim dünyasındaki gelişmelere göz atmamız gerekiyor.

Newton'un ışığın parçacık teorisi iki yüz yıl boyunca geçerli sayıldı. 19. yüzyılın ikinci yarısında İskoçyalı bilimci Maxwell ile ışığın dalga teorisi öne çıktı. 20. yüzyılın başında Max Planck, klasik dalga teorisinin pratikte doğrulanmayan öngörülerini gösterdi. Işığın ayrı ayrı parçacıklar ya da paketler (*quanta*) olarak geldiğini ileri sürdü.[33] Yapılan başka deneylerde başka sonuçlar elde edildi. Elektronun hem bir parçacık hem de dalga olarak davrandığı, aynı anda birden fazla yerde bulunabildiği ve aynı anda birkaç farklı hareket durumu içinde olduğu ortaya çıktı. Özetle, Newton'un ışığın parçacık teorisi, Maxwell'in dalga teorisi tarafından yadsındı. O da, Planck ve Einstein tarafından geliştirilen yeni parçacık teorisi tarafından yadsındı. Ama eski Newtoncu teoriye dönülmedi. Bilimde ileriye doğru önemli bir adım atılmış oldu.

Kuantum fiziği bilim yolunda önemli bir ilerlemedir.

Madde ve enerji maddenin iki biçimidir. Madde ve enerji yaratılamaz ve yok edilemezler, yalnızca dönüştürülebilirler. Maddenin en küçük, en son parçasının ne olduğu fizik biliminin önemli bir sorusu olagelmiştir. Yüzyıl önce, maddenin en küçük taneciğinin Yunanca "bölünemez" anlamına gelen *atom* olduğu kabul ediliyordu. 1928'de atomaltı parçacıklar olarak *proton, elektron ve foton* keşfedildi. Bunları başkaları izledi. En son *kuark*'ın maddenin en küçük, en "son" parçacığı olduğu görüşü ağırlık kazandı. Benzer savlar, geçmişte önce atom için, sonra proton için de ileri sürülmüştü. Doğrusu, bir en "son" parçacık arayışından, olgu ve süreçlere bir başlangıç ve bir son arama

idealizminden vazgeçmektir. En son deneyin kanıtladığını, en son durumu “bilim” saymak bilimsel düşüncenin önündeki engellerden biridir.

Buradan, bilim dünyasında *kesinsizlik ilkesinin* (uncertainty principle) egemenlik kurmasında kuantum fiziğinin oynadığı role geçebiliriz.

Burada karşımıza çıkan, kuantum fiziğinin özel bir versiyonunu geliştiren önemli isim Alman fizikçi Werner Heinsberg’dir. Heinsberg, parçacık ve dalga arasındaki çelişkinin yol açtığı sorunları salt matematiksel soyutlamalarla çözmeyi denedi. 1927’de kesinsizlik ilkesini geliştirdi. Bu ilkeye göre bir parçacığın konum ve hızını aynı anda ve kesinlikle belirlemek olanaksızdır. Heisenberg, dünyanın özne ve nesne, burada gözleyen ve gözlenen olarak bölünmesi sürdüğü sürece bilimin bulunduğu noktadan ileri gidemeyeceği tezini öne sürdü. Gözlemle gözlenen arasındaki etkileşimin gözlenende değişikliklere yol açması kesin bir ölçme işlemini olanaksız kılıyordu. Mikrop, mikroskopu ve gözlem gözü etkiliyordu. Heinsberg, bir elektronun konumuna “ona bakarak” karar verebileceğimizi, “Ama eğer güçlü bir mikroskop kullanıyorsak, bu, ona, bir ışık parçacığını, yani bir fotonu çarptırdığımız anlamına gelir. Işık bir parçacık olarak davrandığına göre, kaçınılmaz olarak gözlenen parçacığın momentumunu alt üst edecektir. Bu nedenle onu, tam da gözlemleme eylemiyle değiştiririz. Uyarım öngörülemez ve kontrol edilemez olacaktır, çünkü (en azından mevcut kuantum teorisinde) ışık kuantasının saçılarak merceğe gelme açısını tam olarak kestirme ve kontrol edebilme imkânı yoktur.”[34]

Şöyle özetlenebilir: Nesne ile aygıt arasındaki etkileşim, olgunun ayrılmaz bir parçasıdır! Bu önermenin, yalnız fiziğe değil bilimsel ve diyalektik düşünceye önemli bir katkı olduğunda kuşku yok. Gözlemin gözleyen aygıtı, onun da gözleneni etkilemesi aklın olguyu, olgunun aklı etkilemesi demektir. Böyle anlaşıldığında tekellerin tüm ideoloji, haber ve eğitim ağlarına egemen olduğu bir dünyada insan aklının bağımsız gözlem yapma olanaklarının

sınırları ve bu sınırları aşma yolları yaşamsal önem kazanmaktadır. İnsan aklını tekelci kapitalizmin ideolojik sultasından kurtarmak, bağımsızlığını korumak, ideolojik mücadele konusudur ve bugün her zamankinden daha önemlidir. Sorunu dramatik kılan noktalardan biri, bağımsız, sorgulayıcı, eleştirel olma özelliklerini yitirmiş insan aklının sınıf içgüdüsüyle görebileceklerini bile göremez duruma gelmesidir.

Bir başka nokta, kuantum düşüncesinin neden-sonuç ilişkisini vulgar ve mekanik biçimde değil, olguyu tüm karmaşıklığı, etkileşimi ve hareketi içinde anlamaya son derece elverişli olmasıdır. Kesin determinist (gerekirci) nedensellikten deyim uygunsa olasılıkçı nedenselliğe açılış, olgu ve süreçleri çok daha derin, çok yönlü düşünmeyi, tüm etkenleri titizlikle dikkate almayı gerektirmektedir.

Kısacası, kuantum fiziğindeki gelişmelerin bu alandaki katkısı yadsınacak türden değildir.

Kesinsizliği tartışırken araya giren bu paragraflar, hem tartışmalı bir sorunsal içindeki doğru çekirdeği öne çıkarmak hem de gözleyen/gözlenen arasındaki diyalektik etkileşimin birazdan açacağım içerikte bir “kesinsizlik ilkesi”nin gerekçesi olamayacağını söylemeye hazırlık içindi.

Kesinsizlik teorisinin ileri sürdüğü, yalnızca *ölçme* sorunlarından dolayı kesin sonuçlara varamayacağımız değildir. Bu teori, “maddenin tüm biçimlerinin tam da kendi doğasından ötürü belirsiz olduğunu ima etmektedir.”[35] Sorun, kesinsizlik ilkesinin, kuantum teorisinin özgün bir görünümü, “ölçülemezlik” ilkesi olarak değil, doğanın temel ve evrensel bir yasası olarak öne sürülmesidir. Asimov, Heinsberg’i, parçacıklar fiziğini ve genel olarak fiziği “bir bilinemezler âlemine fırlatıp attığı” için eleştirmişti.[36] Kesinsizlik ya da belirsizlik evrensel ve temel bir yasa olarak kabul edildiği zaman, nedensellik, neden-sonuç diyalektiği kökten yadsınmış olmaktadır. Neden-sonuç ilişkisi ve düşüncesi yok edildiği zaman ise, yalnızca bir durumu önceden kestirmek değil, *açıklamak* da olanaksızdır. Başta Heinsberg olmak üzere idealist fizikçiler şöyle bir akıl

yürütüyorlardı: Verilere dayanarak sonradan gelecek olayı açıklayabiliyorsak, verilerle olay arasında nedensellik bağıntısı vardır; veriler kesin olduğu halde olayı açıklayamıyorsak nedensellik "yasa" olma niteliğini yitirmiş demektir.

Heinsberg bir fizikçi olarak gözleyen-gözlenen etkileşimini ve ölçülemezliği ilkelerini bulmuş, öte yandan faşist eğilimli bir idealist olarak bilinemezciliğin yeni teorisini geliştirmiştir. Yinelemekte yarar var; her şeyin bilindiği, apaçık, gözlenebilir, ölçülebilir, tartılabilir, deneylenebilir olduğu türünden bir yaklaşım bilimsel ve doğru değildir. Bilinmeyen, hep vardır ve belki de sonsuza dek var olacaktır. Ama bilinmeyen, bilinmez değildir. Sözcük oyunu yapmıyoruz; bilimin bugüne kadarki ilerlemesi tümüyle bilinmeyenden bilinene, bilmeye doğrudur. Neden-sonuç ilişkisi içinde tanınan, yapılan, olgunun artık herhangi bir gizi kalmaz, insan tarafından yapay olarak üretilebilir vb…

Fizik alanındaki ve fizikçiler arasındaki tartışmanın toplumsal ve siyasal açıdan önemli sonucu, tartışma boşluklarının aptalca kurgu ve mistik düşüncelerle doldurulmasıdır. Kuantum teorisinin yanlış anlaşılmasından, bilgisizlikten ve kasıtlı çarpıtmalardan kaynaklanan öğretiler yaygındır; modadır ve olumsuz anlamıyla indirgemeciliğin daniskası kuantum başlığında yapılmaktadır. Madem ki, "bilim olgunun bilinemez, her şeyin belirsiz olduğunu söylemektedir, o halde "gerçeklik", "doğru", "amaç", "ilke" vb. de yoktur. Varolanı "biz" değiştiremeyiz. Hatta var olanı bilemeyiz. Bilmeye çalışmak da, değiştirmeye kalkışmak da boşunadır.

Oysa, olumlu içeriğine işaret ettiğim gözleyen/gözlenen diyalektiği şu yukarıda sıraladığım öznel ve idealist değer yargısı yüklü vargıların nedenini de açıklayabilmektedir. Gözleyenin, burada bilim insanının bilgisi, bilinci ve elde etmek istediği sonuçtan, varsayımdan hiç de bağımsız olmayan soruları, hareket noktaları büyük önem taşımaktadır. Ön teorik kabulleri, varsayımları olmayan hiçbir bilimsel araştırma yoktur. Ölçüm araçları da sonuçta gözlemci tarafından kurulmakta, araştırılacak öncelikler, yanıtı aranacak sorular yine araştırmayı yapan tarafından belirlenmektedir.

Bilimsel çalışma, sorular sormak, elimizdeki araçlar ve yapabildiğimiz deneylerle bu soruların yanıtlarını derlemektir.

Buradan baktığımızda, faşist bir örgütlenme olan *Fırtına Birlikleri* içinde Alman işçilerine karşı savaşan Heinsberg'in siyasal tercihi ile fizik alanındaki bulguları evrensele tercüme edişi arasındaki etkileşim önemlidir.

Öğrendiğim zaman şaşırdım; Kant yaşamının son döneminde "inana yer bırakmak için bilgiyi sınırlandırmak istediğini" itiraf etmiş.[37] Bilim ve bilim insanı, sınıflı toplumlardan bu yana tarihin hiçbir döneminde ideolojik ve siyasal erkin etki ve baskısından bağımsız ve dokunulmaz olmamıştır.

Toplumsal Mücadele/Tarihin Yönü

İnsan, sınıflı-devletli toplumsal yaşama geçtiğinden bu yana, sömürü, baskı ve zulme, bunların somut anlatımı olan iktidar ve hükmetme durumlarına karşı, adalet, eşitlik ve özgürlük için savaşıyor. Bu mücadeleler, ait oldukları zaman ve mekânlara göre birey-toplum, bireysellik-örgütlülük, özgürlük-bağımlılık ilişkilerinin çelişkili birliği içinde yaşam buldular. Bütün kavramlar, davranışlar, bilinç durumları gerçek anlamlarını yaşamda, üreten, yaratan ve eyleyen insan pratiğinde kazandılar. Bu kitabın çıkış noktalarından biri, belki en önemlisi buradadır: Özgürlük ve örgütlülüğü, maddenin ve toplumun *hareketi,* sınıf mücadeleleri, toplumsal dönüşüm ve devrim süreçleri, bilinçli insan eylemi çizgisinde anlayıp çözümlemeye çalışmak.

Filozofları, düşünürleri, siyasetçileri yüzlerce yıldır uğraştıran soru, tarihin bir nesnelliği, genel bir yönü, doğrultusu olup olmadığı sorusudur. Sorunun iki zıt ve uç yanıtı biliniyor. Bir yanda, tarihin bir amacı, birbirini zorunlu olarak izlemesi gereken aşamaları, varacağı nokta önceden belli doğrusal bir güzergâhı olduğunu savunan kaba determinist/materyalist görüş yer alıyor. Öte yanda, tarihin bir nesnelliği olduğunu, insan etkinliğini de içeren belli nesnel koşulların belli sonuçları doğuracağı düşüncesini tümüyle yadsıyanlar var. Tarihin amacını başından belirleyen bir manevi

üstün iradeye bağlayan metafizik-kaderci yaklaşım bizim için konu dışı. Kaba materyalizm üzerinde durmamız gerekiyor.

Kaba materyalizmin en büyük kusuru, nesnel dünya ile onun içinde devinen özne arasındaki canlı bağı kuramaması, ikisi arasındaki etkileşimi görememesidir. Bu materyalizm anlayışına göre, nesnel, yalnızca insanın duyu organlarıyla algıladığı fizik dünyadır. Düşünce, maddenin edilgen bir yansımasıdır. İnsan dünyayı bu yansıma üzerinden tanır. Hareket noktası çok farklı olduğu halde varılan sonuçlar, idealist filozoflarınkine benzemektedir.

Diyalektik materyalizm, idealist diyalektiğin en yetkin temsilcisi olan Hegel düşüncesinin ve Feuerbach materyalizminin eleştirilmesiyle geliştirildi. Hegel diyalektiği, iki can alıcı noktada, kendinden önceki tarih ve birey/toplum algılamasının aşılmasıydı: Tarih bütünsel bir süreçtir! Nesnel süreç ancak insan eylemi ile birlikte bir bütündür! İnsan, tarihsel nesnellik içindeki eylemiyle tarihi ve kendisini yaratır!

İnsan düşüncesindeki çok önemli kilometre taşlarından biri olmasına rağmen Hegel diyalektiği idealistti. Marx, Hegel'in tarih ve doğaya keyfi biçimde uygulanan idealist diyalektiğiyle kendi diyalektiği arasındaki farkı şöyle özetledi:

"Benim diyalektik yöntemim, Hegelci yöntemden yalnızca farklı değil, onun tam karşıtıdır da. Hegel'e göre, 'insan beyninin yaşam süreci, yani düşünme süreci, gerçek dünyanın yaratıcı gücüdür ve gerçek dünya sadece 'İdeanın' dış, görüngesel biçimidir. Bende ise tam tersine, idea, insan zihninde yansıtılmış ve düşünce biçimlerine tercüme edilmiş maddi dünyadan başka bir şey değildir."[38]

Marx ve Engels, ilkel materyalizmle mücadelede ise Feurbach'ı karşılarına aldılar ve Feuerbach materyalizminin en çok insanı edilgenleştiren yönünü eleştirdiler. Bu eleştirinin en çarpıcı pasajlarından birinde, Feuerbach'ın ve o güne kadarki materyalistlerin baş kusurunun yalnızca duyu organlarıyla algılanan dünyayı nesne olarak kavramaları, 'devrimci' etkinliğin, 'pratik eleştirel" etkinliğin önemini anlamamaları olduğunu yazdılar.[39]

Marx ve Engels'e göre insan, tarihsel nesnelliğin etkin bileşenidir. *İnsan etkinliğinin kendisi de nesnelliktir.* Tam da bu nedenle "Tarih insanları *kendi* özel amaçları doğrultusunda araç olarak kullanan ayrı bir kişi değildir. Tarih, kendi amaçları peşinde koşan insanların etkinliğinden *başka bir şey* değildir."[40]

Feuerbach, dünyanın dinsel-hayali ve gerçek dünya olarak ikilenmesinden çıkarak dinsel dünyayı seküler temel üzerinde çözmeye çalıştı. Marx'a göre ise, bu olamazdı. Çünkü, dünyasal temel kendi içinde bölünmüştü ve kendi kendisiyle çelişki halindeydi. Dinsel duygunun kendisi de bir toplumsal üründü.

Tarihin ve toplumun bir nesnelliği, bilinebilir *hareket yasaları* var mıdır? Tarihsel ve toplumsal bir varlık olan insanın amacı olabilir mi, olmalı mıdır, bir amaç peşinde davranan kolektif insanın yaşam koşullarını, ortamını, toplumsal ilişkileri değiştirmesi, amacı doğrultusunda dönüştürmesi olanaklı mıdır?

Tarihin ve toplumun hareket yasaları olduğu önermesini "tarihin ve toplumun önceden belirlenmiş bir amacı olduğu" biçiminde sunmak çok başvurulan bir çarpıtmadır. Tartışmayı bu çarpıtma ve aldatmacalardan arındırmak gerekiyor. Tek, mutlak, her şeyi kendisine bir tür otomatizmle bağlayan bir büyük yasadan değil, kimi zaman birbirine zıt eğilimler biçiminde ortaya çıkan, birbiriyle çatışan, birbirlerinin işleyiş ve gerçekleşme süreçlerini etkileyen yasalardan söz ediyoruz. *Amaç, ancak insan eylemi için söz konusu olabilir ve tarihsel sürecin kendisine bir amaç atfetmek, hangi biçimde yapılırsa yapılsın, idealist ve metafizik bir düşüncedir.*

Marx, bugün büyük bir koronun Marksizme yapıştırmaya çalıştığı kaderci, tarihin kendine özgü bir amaçla ilerlediğini vazeden tarih anlayışını önceden görmüş gibidir:

"Tarihsel gelişim, spekülatif biçimde öyle çarpıtılabilir ki, sonraki tarih daha önceki tarihin amacı haline getirilir, örneğin, Amerika'nın keşfinin amacı Fransız Devrimi'nin patlak vermesine yardımcı olmakmış gibi sunulur. Böylelikle tarih kendisine özel hedefler belirler ve 'öteki kişiler düzeyinde bir kişi' haline gelir…, önceki tarihin 'yazgısı', 'özü' ya da "fikri", gibi sözcükler, sonraki tarihten,

daha önceki tarihin sonraki tarihe etkin biçimde nüfuz edişinden… başka hiçbir anlama gelmez.”[41]

Marx’ın tarihin amacının olabileceğini savunduğunu düşünmek saçmadır. Belirli koşullarda yaşayan insanların hedefleri olabilir ve bu hedeflerin bu koşullar içinde pratiğe geçirilmesi tarihi oluşturur. Tarihin öznesi bu anlamda insan, giderek sınıftır.

Bu tartışma eskidir ve öteki uçta insanı hiçleştiren görüş yer alıyor. Örneğin, Althusser tarihi “öznesi olmayan bir süreç” olarak anlıyor. Ona göre, kadınlar ve erkekler kendi tarihlerinin aktörleri değil, yalnızca “yapı”ların taşıyıcılarıdırlar.[42]

Tarihsel deneyimden, genel, soyut teorik sonuçlar, dersler çıkarmak, dönüştürücü insan eylemini teorik düzeyde, kavramlar düşünceler olarak yeniden üretmek son derece çetin bir iştir. Bu dünyada olup biten her şey, birbirini izleyen, birbirinden üreyen, çeşitlenen, çelişen, gelişen, değişik ivme ve boyutlar kazanan, yine de bir bütünlük gösteren öğe ve süreçlerden oluşmaktadır. Her özgül durum ve süreç, kendi içinde bir dizge olarak hem bir ayrılığı, kopukluğu, hem de öteki dizgelerle birlikte bütünselliği ve sürekliliği oluşturmaktadır. Özgül durum ve yapılar, evrensel bütünlükten ve öteki dizgelerden görece ayrı ele alınabilecek bir nesnellik olarak vardırlar. İnsan aklının, bilimsel, teorik çalışmanın yöntemleri ve gücü ise evreni tek, büyük ve evrensel bir dizge olarak olduğu gibi, devindiği gibi algılamamıza olanak vermiyor. Bilimdeki, teorideki tüm ilerlemelere rağmen, bilinemeyen hep vardır. Bilinemeyen varsa, kuşku, sorgulama ve arayış da olacaktır.

Devrimci, dönüştürücü pratiği buna rağmen olanaklı kılan, nesnelliğin tarihsel bağlam ve kesit olarak somutlanabilmesidir. Maddi olgu ve süreçler tarihsel olarak belirlenmiş, üst ve evrensel dizgeyle ilişkileri değiştirilmiş, yeniden kurulmuş olarak karşımıza çıkıyorlar. Somut gerçek karmaşıktır. *Ancak, somut aynı zamanda bir “sadelik”tir.* Ana ve ikincil, başat ve bağımlı öğelerin ayırt edilmesi, müdahalenin doğrultusu ve etkisi bakımından sonuç belirleyici olabilmektedir. İnsan iradesi, müdahalesi, siyasal ve örgütlü etkinlik ancak bu öncelik ve sadeleştirmenin yapıldığı

durum ve koşullarda yaşam bulmaktadır. Gerçekte hiçbir şey mutlak ve kutsal değildir. Somutun zenginliği içindeki sadeliği bulmak, amaç yönünde müdahale etmek ise emek ve yaratıcı çaba gerektiren insani bir etkinliktir.

Marksist tarih anlayışının üstünlüğü, insanın tarihin öznesi ve yapıcısı olarak neyi yapabileceği ve aynı zamanda tarihin konusu olarak neyi yapamayacağının bilincini üretmeye elverişli yapısından gelmektedir.

Tarihin yönü sorunsalı, nedensellik, neden-sonuç, bütün-parça ve toplumsal devrim kavramlarıyla birlikte anlaşılabilir.

Nedensellik

"Neden" sorusu akılcı düşüncenin ilk adımıdır. Akıl yürütme yeteneği, nedenlerle sonuçlar arasında ilişki kurmakla başlıyor.

Güneş çıkıyor ve toprak ısınıyor. Kurbağalar bağrışıyor ve yağmur yağıyor. İlkel insanın algılamasında güneş ve kurbağaların bağrışması neden, yerin ısınması ve yağmur sonuçtur. Neden sonuç bağının kurulması, eyleme de dönüşüyor: Kurbağaların bağrışmasından sonra yağmur yağdığını gören insan, yağmur yağsın diye kurbağalar gibi bağrışıyor.

Nedensellik, atom ve kuantum mekaniği dallarındaki son gelişmelere kadar çağın bütün bilimleri açısından şu genel formülle tanımlanıyordu: Bir olay ya da olgu, belli koşullar altında, her zaman belli sonuçlara doğru ilerler. Aynı nedenler, aynı koşullarda aynı sonuçları doğurur. Olmuş ve olacak bütün olaylar, nedensellik ilişkisi içindeki öğelerin hareketinden izlenebilir. Bu nedensellik kavrayışının, materyalizm kadar idealizme de hizmet ettiğini Aydın Çubukçu şöyle anlatıyor:

"Bu 'kesin sonuç', evrende ne varsa hepsinin bütün ayrıntılarına kadar önceden planlandığını ve bir erek doğrultusunda kopuşsuz bir zincir gibi, neden-sonuç-neden-sonuç vs. biçiminde ilerlediğini öne süren yaradılışçı düşünceyi güçlendiriyordu. Maddeye, madde dışındaki bir gücün (Tanrı'nın) etkisi olmaksızın, her şeyin birbirinden doğarak kendiliğinden ve maddi olarak varolduğu

düşüncesini de! Nedensellik, bu haliyle, her iki yandan, idealist ve metafizik sistemler için bir ‘tanıtlama’ deposu gibiydi. Bir yanda “herşeyin kurucusu ve yaratıcısı bir ‘ilk neden=Tanrı’ tezi, diğer yanda ‘eğer her şeyin bir nedeni varsa Tanrının da bir nedeni olmalıdır, öyleyse Tanrı yoktur’ akıl yürütmesi, aynı temel üzerinde kapışıyordu.”[43]

Birden çok öğe ve olgunun iç içe devindiği süreçleri açıklayacak tek bir neden bulma peşinde olan mekanik determinizmin azgelişmişliği bir yandan, fizik, atom ve kuantum mekaniğindeki gelişmeler öte yandan, bir dönem evrenin temel yasası sayılan nedensellik düşüncesinin sarsılmasına yol açtılar.

Evrenin ilksiz ve sonsuz; hareket ve süreçlerin nedenli olduğu, aynı nedenlerin aynı sonuçları doğuracağı, “bilme”nin nedenleri bilmek olduğu, nedenlerin etkilenebileceği, etkileyenin de etkileneceği, bu çerçevede nedenselliğin bir etkileşim ilişkisi olduğu, vb. ise diyalektik materyalist bakışın kavram ve açılımları olarak ayakta kaldılar.

İnsan, bir olgunun nedenini biliyorsa, onu yapabilir, üretebilir; o olguya ya da sürece egemen olabilir. İnsan, doğanın ve toplumun hareket yasalarını yaratamaz, yok sayamaz ama onları anlarsa yapabileceklerini bilebilir, bu bilgiyle işe karışarak kendi kendilerine olumsuz olacak sonuçlardan kaçınabilir, yasaları hizmetine koşabilir. Eğilim ve süreçler değiştirilebilir. Eğilim yasalarının bilinmesi öngörmeyi, öngörme gidişatın yönünü ve içeriğini değiştirme müdahalesini olanaklı kılar.

Diyalektik, öğelerinden birine ya da birkaçına indirgemeden, maddenin hareketini her yönü ve öğesiyle, bütün olgu ve ilişkileriyle düşünme yöntemidir. Nedensellik, neden-sonuç ilişkisi üzerinde dönüp duran, kendini yineleyen bir döngü değildir. Nedenler hiçbir zaman tam olarak aynı olmazlar. Sonuçlar da. Sonuçlar, her zaman bilinen nedenlerden daha karmaşık ve zengindir. Bir olaylar demetinin başka bir olayı doğurması, sürece sürekli olarak karışan yüzlerce yeni olay ve öğenin etkileşimi içinde gerçekleşmektedir. Bu nedenle, sürecin başında neden olarak

tanımlananlar, hareket ve etkileşim içinde sürekli olarak etkilenen ve içeriği değişecek olan bir etmenler toplamıdır. Sonuçlar, sırası gelince neden halini alırlar. Nedensellik de, ancak tarihsel bir bakışla kavranabilir. Çünkü, nedenlerden hangisinin sonucu doğurduğu, o nedenin ortaya çıktığı tarihten bugüne bir bakışla değil, bugünden geriye giderek anlaşılır. Öyleyse, pekâlâ sonuçtan nedene de gidilebilir.

Genelleme, birçok durumda hiçbir şeyi çözmez. Mekaniğin, kimyanın, kuantum fiziğinin neden sonuç ilişkisi ancak bu disiplinlerin veri ve süreçleri içinde anlaşılabilir. Farklı yasallıkların etkisi altındaki olguların, süreçlerin kendi özgün ortam ve disiplinleri içinde incelenmesi gerekir.

Temel-ikincil, başat-bağımlı vb. nedenlerin ayırt edilmesi, sonuçların bilinmesi ve olanak varsa değiştirilebilmesi açısından belirleyici önemdedir. Burası teorik model ile toplumsal pratiğin kesişim noktasıdır. Düşünülmüş somut ne denli gelişkin, teorik model ne denli güçlü olursa olsun gerçekliğe ulaşmanın yolu, bilimsel düşünce yöntemiyle birlikte pratikten öğrenmekten geçiyor. “İnsan bilgisinin, gerçekten yasal ve gerçekten temel olanla yalnızca rastlantısal, yalnızca tali olanı ayırdedebilme gücü toplumsal pratiğe bağlı olarak gelişir.”[44]

Bütünsellik mi, “totalitarizm” mi?

Bütünlük, bütünselci bakış Marksizmi, diyalektik materyalizmi tüm öteki dünya görüşlerinden, yöntemlerden ayıran temel kavramdır. Bütünlük, toplumsal olgu ve süreçlerin ilişkili ve etkileşimli birliği demektir. Evrenden başlayarak her birlik, parçaları birbirine çeşitli biçimlerde bağlı bir bütündür. Toplum da zıtların diyalektik birliğidir.

Marksizm ve burjuva bilimi arasındaki asıl önemli fark, çoğu kez sanıldığı gibi Marksizmin ekonomiye, altyapıya ağırlık vermesi değil, bütünlüklü bakış açısıdır. Bütünlük kategorisi parçalar üzerinde bütünün egemenliğini belirleyen, Marx’ın Hegel’den devraldığı, tümüyle yeni bir temele kavuşturduğu yöntemin özüdür.

Diyalektik materyalist yaklaşımla, idealist, mekanik determinist vb. burjuva düşüncesi arasındaki en temel çatışma bütünsellik-parçacılık kavramları üzerinedir.

Değişme ve gelişme, bütünü oluşturan parçaların bağıntılılığı, olguların karşılıklı bağımlılığı ve etkileşimi olmadan anlaşılamaz. Dünya, kaotik ve rastlantısal nesnelerin, olay ve süreçlerin yığışımı değil, nesnel yasaların işlediği doğal bir bütündür.

Metafizik, bütünü parçaların toplamı sayar; parçalarda olmayan bütünde de olamaz! Diyalektik materyalizme göre, bütün, parçaların niceliksel toplamından fazla bir şeydir. Bu nedenle de bütünün özellikleri parçaların özelliklerine indirgenemez. Bu iki kavram ancak karşılıklı ilişkileri içinde anlam kazanırlar. Parçaların bilgisi olmadan bütün, bütünün bilgisi olmadan parça anlaşılamaz. Bütün, parçaların toplamından fazla bir şeydir ama bütün de her parçayı tüm zenginliğiyle yansıtmaz vb.

Her bütünlük daha üst düzeydeki bütünlükler tarafından belirlenir. Bütünlük, belirli, somut bir tarihsel dönemle sınırlıdır, değişir ve parçalanır, başka bir anlatımla bütünlük tarihseldir. Tarihsel dönem sınırlılığı, somut bütünlüğün, yalnızca güncelden ibaret olması anlamına gelmez. Bütün, kendisini oluşturan parçaların geçmişten getirdiklerini ve geleceğe taşıyacaklarını da kapsar. Bütünün tarihselliği, farklı tarihsel olgu ve süreçlerin yan yanalığının ötesinde bütünün tarihsel gelişiminden kaynaklanmaktadır.

Bütünlük her zaman somuttur ve her zaman hareket halindedir.

Bütün, önceden var olan parçalardan, önceden belirlenmiş biçimlerde türetilmemektedir. Söz konusu olan, bütün ve parçaların canlı organizma içindeki ilişkileridir. Şu örnek, bu bir ölçüde zihinde canlandırılması zor ilişkiler bütününü iyi anlatıyor: “Bir molekül, kimliğini yitirmeksizin kendisini oluşturan parçalara indirgenemez. Bu tam da, karmaşık olayları salt nicel bir bakış açısından ele almaya çalıştığımızda karşılaştığımız sorundur. Sonuçta ortaya çıkan aşırı basitleştirme, nitel yön bütünüyle hesap dışı bırakıldığı için, doğal dünyanın bozulmuş ve tek yanlı bir resmine yol açar. Oysa tam da *nitelik* sayesinde bir şeyi başka bir

şeyden ayırabilmekteyiz.”[45] Nitelik bütündür. Bütünü unutan biçimde parçaya dönmek, niteliği gözden kaçırmaktır.

Bu nedenle, diyalektik bir araştırma önce bütünle, sistemle ya da bu bütünden ne anlaşılıyorsa onunla başlar. Daha sonra parçanın bütün içinde nasıl bir yer tuttuğu sorusunun yanıtını arar, oradan da başlangıç noktası olan bütüne ilişkin daha net bir kavrayışa ulaşır. Açık ve önemli olan şudur: Parçaları daha baştan birbirinden bağımsızmış gibi düşünülen bir sistemin bütünlüğünün daha sonra kurulması olanaklı değildir.[46] Kurgu, en başından bütünlüğü temel almalıdır. Parçayı işlevsel hale getiren bütün içindeki durumudur. Bütün de, kendini parçalar üzerinden gösterir; bütünü bir sisteme dönüştüren parçaların varlığı ve birbirleriyle ilişkisidir. “Marx’ın yeniden inşasının başarıyla yerine getirilmesi için sadece ana parçaların birbirleriyle bağlantılandırılması yetmez, aynı zamanda her bir parçada işleyen tüm bir sistemin resmini yakalayabilmek gerekir.”[47] Diyalektik bütünsellik ilkesi herhangi bir öğenin en sıradan, en çok rastlanan, en genel olanla *ilişkisinin* kurulmasıdır. Diyalektik materyalizmin, bütün adına parçayı, tekili ihmal ettiği, değerlendirme dışı bıraktığı hiç doğru değildir. Bütünsellik, birçoğu arasından en genel olanı öne çıkarma, her şeyi o genellik içinde yok saymak değildir; tersine her bir tekil, bireysel, hatta ayrıksı olgu ve öğenin genelle, bütünle ilişkisini kurmaktır.

Bütünsellik-parçacılık yaklaşımları, bugün, her zamankinden çok daha kritik ve şiddetli bir ideolojik mücadele alanıdır. Bütünselci yöntem, tuhaf bir yaklaşımla bir yandan “totaliter”, öte yandan “indirgemeci” olmakla eleştiriliyor. Marksizmin “pozitivistliği” üzerine çokça ahkâm kesiliyor. Sırası gelmişken, Marksizm-pozitivizm ilişkisiyle ilgili birkaç saptama: Birincisi, Marksist bilgi teorisinde, felsefe, tarih, somutun çözümlenmesi ve gözlemin birliği hep birlikte bütünü oluşturmaktadırlar. Pozitivizm ise, gözlem ve deneyi öne çıkarırken, yalnız bütünsel bakışı değil, felsefeyi ve teorileştirme etkinliğini de yadsımaktadır. İkincisi, pozitivizm, bilimsel bilgiyi, doğa bilimlerinin yasallığını insanı edilgin kılan bir nesnellik olarak toplumsallığa yayar. Burada, sınıfsallık yoktur.

Marksizmde ise, toplumsal yasallıklar, sınıf çelişkileri somutluğunda yaşam bulur. Üçüncüsü, pozitivizmde toplumsal ilerleme, kendinden bir amaç olduğu halde, Marx'ta ve Marksizmde tarihsel ilerleme, idealist anlamda olumlu ya da olumsuz değildir, tarihsel ilerlemenin özü, olguların oluş önkoşullarının aşılarak, yerlerini yeni oluşumlara bırakmasıdır.

"Totalitarizm"e gelince.

"Totalitarizm" kavramının icat edilmesiyle birlikte, Köroğlu'nun dizelerindeki tüfeğin icadıyla mertliğin bozulmasını çağrıştırır biçimde, ideolojik mücadele bilimsel-felsefi eksenden siyasete kaymakla kalmamış, bu kavram her türlü çarpıtma ve aldatmacının, totolojinin aracı haline getirilmiştir.

"Bütün" sözcüğünün Osmanlıca ve Arapçada "kül", "umum", "mecmu", "cümle", "tamam", "hasıl" anlamları var. "Bütünlük" ise, "külliyet", "tamamiyet", "cem'iyet" olarak veriliyor. İngilizce, Fransızca ve Almancada Türkçe "bütün"ü karşılayan sözcük *total*, bütünlük ise Fransızcada *totalite* ve İngilizce *totality.* Türkçede, "toplu", "toplam", "topyekun", "mutlak" sözcükleriyle karşılıyoruz.

Totalitarizm, siyasal bir kavram olarak, Birinci Dünya Savaşından sonra sürüme girdi. Mussolini'nin, "her şey devletin içinde, hiçbir şey devletin dışında ve karşısında değil" sözleri bir topluma dayatılan, tek, monolitik, hiçbir güç ve irade tarafından sınırlandırılamayan bir erkin, kuralsız iktidar ve devlet örgütlenmesinin, faşist bir diktatörün ağzından tanımlanmasıydı. Kavramın, yerleşik, etkili, çok başvurulan bir kavram olarak kullanılmaya başlanması, faşizmin ve Sovyet sosyalizminin, totalitarizmin ikiz kardeşleri olarak vazedilmesi ise İkinci Dünya Savaşı'ndan sonradır.

Bütünlükçü düşünme yönteminden ancak siyasal totalitarizm çıkar önermesi ve bu temelde faşizm-sosyalizm benzeştirmesi üzerinde durmayacağım. Burada konumuz, bütünlükçü düşünce yöntemine "anti-totaliter" bir söylemle karşı çıkan görüşler.

Postmodernist liberal düşünce, var olan düzene, sisteme karşı çıkılan her yerde, her şeyde totalitarizm ve "iktidar" arıyor.

Siyaset sorunlarını daha doğrudan tartışacağım bölümlerinde bu görüşleri yeniden ele alacağım.

Bütünlükçü bakış ve toplumsal devrim düşüncesi ne ekonomist ne de indirgemecidir. Materyalist tarih anlayışının özü, tarihte nihai belirleyici etmenin gerçek yaşamın üretimi ve yeniden üretimi olduğu tezidir. Toplumsal değişimin açıklayıcı temeli, maddi altyapıyla birlikte tüm yaşam ilişkilerini, bilinci, ideolojiyi, ahlâki olan ve olmayan çeşitli değerleri de içerir. Devrim ve komünizm, yalnız ekonomik altyapının değil, toplumun bu maddi temeli ile birlikte tüm yaşam ilişkileri üzerinden yükselecektir. Tarihteki devrimci hareketlerin var olan her şeyin temelini yıkacak kadar güçlü olup olmayacağını farklı kuşakları içine alan yaşam koşulları belirler. Yalnız üretici güçler değil, “var olan yaşamın üretimine, bu yaşamın temelini oluşturan ‘etkinliğin tümüne karşı’ ayaklanan devrimci bir kitlenin oluşumu” da devrimin maddi öğesini oluşturur.[48]

Dünyanın bilinebilir, değiştirilebilir olduğu, dünyayı anlamanın ve değiştirmenin ise ancak bütünlükçü bakış ve eylemle gerçekleştirilebileceği düşüncesinin karşısında tüm renkleri ve tonlarıyla postmodernizm yer alıyor.

Postmodernizm, gücünü tanım reddinden alan bir kayganlıktır.[49]

Postmodernizm, yalnızca ana, iğreti, kısmi ve geçici olana yapışıp kalan bir çaresizliktir.

Kapitalizmin günümüzdeki en önemli başarısı ile post-modernizmin iletisi aynıdır: İşçileri, işsizleri, yoksulları ne oy vererek ne de sokağa çıkarak yapılacak hiçbir şey olmadığına inandırmak! Çare yok, çözüm yok, amaç yok, örgüt yok. Aslında kapitalizmden kurtuluş da yok. Öyleyse kapitalizm içindeki mikro yaşamlarımızı değiştirelim vb.

Postmodernizm, modern zamanların üç büyük devrimi olan Fransız, Ekim ve Çin devrimlerinin “totaliter” olduğu gerekçesiyle karalanmasıdır. Bununla kalmayıp, nihai amacı insanın sonunda başlangıçtaki mükemmelliğine ulaştırmak olarak vazeden Hıristiyan, insanın doğal ve özgür haline dönmesi gerektiğini

savunan Rousseaucu/Aydınlanmacı ya da sınıfsız toplumu hedefleyen Marksist arayışlarından kopuştur. Her türlü amaç düşüncesi yadsınmaktadır. Geriye nihilizm, kötümserlik ve melankoli kalıyor.

Postmodernizm umutsuzluk ve çaresizlik jeneratörüdür.

Kötü durumlarda umudu korumak, iyimserlik yalnızca romantiklik değildir. Umut ve iyimserlik, bundan doğan yapma-eyleme enerjisi, insanlık tarihinin yalnızca zulümden, yenilgiden değil, tutku, özveri, cesaret ve estetikten beslenmesinden gelir. Yalnızca kötüyü, sömürüyü, baskıyı gerçek kabul etmek, insandaki durumları değiştirme yeteneğini dumura uğratır. İnsanların, tek tek ve toplu olarak ileri atıldığı, zulmün üstüne yürüdüğü anları ve dönemleri anımsamak bize gidişi tersine döndürmek için eylem enerjisi verir.

Marksist devrimciliğin, mekanik determinizmle, bir çeşit toplum mühendisliğiyle, iktidarın yalnızca "yukarıdan" fethiyle tüm toplumsal sorunlara bir anda total bir çözüm getirme toptancılığıyla, monolitiklikle benzeştirilmesi postmodernist ideolojik saldırının yöntemidir. Sol içinde etkili olmasında, Marksizm adına ortaya koyulan ve bu savlara destek veren teori ve pratiklerin de katkısı olduğunu kabul etmek durumundayız.

Kavramın ve yöntemin özü alınırsa, bütünsel bakış totalitarizmin ve monolitikliğin panzehiridir. Çünkü, "aynı anda hem *farklılıkların* hem de *benzerlik ve türdeşliklerin* bulunup ortaya çıkarılmasının tek yolu..."[50] bütünlükçü yöntemdir.

Amacı ve öznesi insan olan diyalektik-materyalist felsefe, insanı standartlaştıran, sürüleştiren kapitalist totalitarizmin tam karşısında yer almaktadır.

İnsanın en büyük zenginliği, çeşitliliği ve yaratıcılığıdır. Yaratıcılık, dünyaya ve insana bakışta sonsuza yakın farklı yaklaşımı gerektirir. Yalnız yaratıcılık değil, insanın varlığını sürdürme gücü de buradan beslenir. Kapitalizmin en büyük günahlarından biri insanı standartlaştırmasıdır. İnsanı standartlaştırmak, insanı yoksullaştırmak demektir.

Kapitalizmin insanlığa dayattığı, hiçbir şeyin derinlemesine yaşanmadığı, duyulmadığı, her şeyin dünsüz ve yarınsız bir iğretilik, beğenisi ve seçmesi olmayan bir oburluk içinde tüketildiği bir yaşamdan başka bir şey değildir. İnsanın, insan olarak kalmak, kendisini gerçekleştirmek istiyorsa, bu dayatmayı bireysel ve kolektif olarak yadsımaktan başka hiçbir yolu yoktur. Bu reddin, burjuva ideolojisinin günümüzdeki önemli üreticisi olan bireyci, mikro kimlikçi, yerelci, bilinemezci, nesnel gerçekliği ve onu değiştirme iradesini yok sayan premodernist, liberal burjuva görüşleri de içermesi gerekiyor. Asıl totaliter olan, insanı tüm etkinlik araçlarından yoksunlaştıran, amacı, dünü, yarını olmayan edilgin ve nihilist bir teslimiyetçiliğe, sıradanlığa “şeyleşmeye” iten düşüncedir.

Devrimcilik güncel gerçeğin, onun anlatımı olan bir sınıfsal yönetme durumunun reddiyle başlıyor. Bugünle, anla, geçerli ve egemen olanla sınırlı bir algılama bu reddi olanaksız kılar.

Postmodernizm, insan iradesini tümüyle anlamsızlaştırmakta, özgürlükçü bir amaç olarak devreden çıkarmakta ve geriye zavallı bir bugünden başka bir şey bırakmamaktadır.[51] Oysa devrimcilik, bugüne, bugünkü gerçekliğe karşı mücadelesinde, düne ve yarına bağlanarak dönüştürücü bir *şimdiki zaman* bilinci yaratmak durumundadır.

11 K. Marx, *Capital*, Progress Publishers, Moscow 1978, C. 3, s. 817

12 “Soyut” (abstract) Latince’de ‘çekip almak’ anlamına gelen ‘abstrahere’ sözcüğünden geliyor. Websters Third New International Dictionary, Massachusetts, 1993.

13 Bertell Ollman, *Diyalektiğin Dansı*, Çeviren: Cenk Saraçoğlu, Yordam Kitap, İstanbul, Ekim 2006, s. 223

14 Georg Lukacs, *History and Class Consciousness, Studies in Marxist Dialectics*, İngilizceye çeviren Rodney Livingstone, Merlin Press, London, 1983, s. 5

15 Aktaran Metin Çulhaoğlu, *Doğruda Durmanın Felsefesi 1*, YGS Yayınları, İstanbul, Ekim 2002, s. 32

16 F. Engels, *Anti-Dühring*, Çeviren Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara, Mart 1977, s. 71

17 Bertell Ollman, agy. s. 29

18 Alan Wood-Ted Grant, *Aklın İsyanı Modern Felsefe ve Modern Bilim*, Çev: Ömer Gemici-Ufuk Demirsoy, Tarih Bilinci Yayınları, İstanbul, Ekim 2004, s. 210

19 Agy. s. 214

20 Agy. s. 215

21 F. Engels, *Anti-Dühring*, Sol Y, agy. s. 115

22 K. Marx, *Economic and Philosophical Manuscripts of 1844*, Progress Publishers, Moscow 1959, s. 105, Türkçesi, *1844 Elyazmaları,* Çeviren Kenan Somer, Sol Y., Ankara, Temmuz 1976, s. 201

23 K. Marx-F. Engels, *Collected Works*, c.5, s.28

24 Georg Lukacs, *History and Class Consciousness Studies in Marxist Dialectics*, Almancadan çeviren: Rodney Livingstone, Merlin Press, London, 1971, s. 3

25 F. Engels, *Anti-Duhring*, K. Marx-F. Engels *Collected Works*, c. 5, 25, s. 41 (Marxist Internet Arcihive) Türkçe *Anti-Dühring*, agy. s. 95

26 Lenin, *Collected Works*, c. 38. s. 196

27 Mao Çe-tung, *Teori ve Pratik*, Çeviren N. Solukçu, Sol Yayınlar, Ankara Aralık 1978, Sekizinci Baskı, s. 31

28 Alan Woods-Ted Grant, *Aklın İsyanı*, agy. s. 66

29 Agy. s. 70

30 Agy. s. 53

31 Bertell Ollman, agy. s. 30

32 Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1976, C. 1, s. 176

33 Alan Woods-Ted Grant, Aklın İsyanı, agy. s. 106

34 Agy, s. 116

35 Agy.

36 Agy.s.115

37 Orhan Hançerlioğlu, agy

38 K.Marx, *Kapital*, İngilizce, agy. c.1, s. 29

39 K. Marx, F. Engels, *Feuerbach Üzerine Tezler*, 1845, K. Marx and F. Engels, Selected Works in three volumes (SW) Progress Publishers, Moscow, 1977, c. 1, s. 13 (Bundan sonra yalnızca SW)

40 K. Marx, F. Engels, “Kutsal Aile”, Eylül-Kasım 1844, Marx Engels Toplu Yapıtlar (METY), İng. C. 4, s. 93

41 MECW, C. 5, s. 50

42 Aktaran: John Sanbonmatsu, agy. s.151-152

43 Aydın Çubukçu, *Mantık ve Diyalektik*, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, Mart 1990, s.186-187

44 Metin Çulhaoğlu, *Bir Mirasın Güncelliği Tarih Türkiye Sosyalizm*, Gelenek Yayınevi, İstanbul, Mart 1988, s. 28

45 Alan Woods Ted Grant, *Aklın İsyanı agy.* s. 59

46 Bertell Ollman, agy, s. 34

47 Agy, s. 178

48 MECW, C. 5, s. 54

49 Murathan Mungan, *Bir Kutu Daha*, Metis Yayınları, İkinci Basım, İstanbul, Mayıs 2004, s. 65

50 Metin Çulhaoğlu, *Bin Yıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, Eylül 1997, s. 84

51 Gerard Pommier, *The Angelic Body of Post-Modernism*'den aktaran Ergin Yıldızoğlu, *Köpeğin Ahlakı*, Gri Yayınevi, İstanbul Ekim 2005, s. 162

İKİ

İNSANIZ: AKLIMIZ YARATICI ELLERİMİZ HÜNERLİDİR

İnsanın bir özü var mıdır? Varsa nedir? Değişir mi? Değişirse nasıl değişir? Bu öz değişmeden toplum değişir mi? Kapitalizmin aşılıp insanlığı özgürlük toplumuna götürecek bir devrimci yürüyüş açısından insanın özü ve kişiliği ne tür bir veri ya da “sorun” oluşturur? İnsanın bilinçli etkinliğine dayanmayan, devrimsiz, dönüşümsüz, kerte kerte ilerleyen evrimci bir yoldan ileri ve özgür bir topluma ulaşmak olası mıdır? Bir yandan, insanın yapma ve yaratma gücünü artıran, öte yandan onu sakatlayıp topal bir canavara dönüştüren bir sistemden böyle bir çıkış yolu var mıdır? Bugünkü insanla bilinçli, amaçlı bir devrimci etkinlik içinde olmak, örgütlenmek, devrim yapmak, devrimden sonra özgürlük toplumuna ulaşmak mümkün müdür?

İnsan komünizme yatkın mı? Bu, karşıtlarımızın, hatta birçok durumda kapitalizmin ezdiği umutsuz insanların çok ve sık dillendirdiği bir sorudur. Günlük yaşamda, neredeyse sosyalizm/komünizm sözcüğünün geçtiği her yerde, her gün hepimizin duydukları aynıdır: Bu insanla olmaz! Olmaz; çünkü insan bireyci, çıkarcı, bencil, doğuştan kötü ve rekabetçidir. İnsan insanın kurdudur vb.

Bu tür soru ve akıl yürütmelerin problemi, insanın özünü değişmez kabul etmelerinden ve insanı, toplumsal ilişkilerle bağlamadan tek başına düşünmelerinden kaynaklanıyor.

İnsanın özü ya da doğası biyolojik maddi varlığından, doğuştan gelen yeti ve içgüdülerinden ibaret değildir. İnsan doğası, bunlarla birlikte toplumsal ilişki ve çelişkilerin, bunlardan etkilenen ve aynı zamanda bunları etkileyen bir varlığın oluşum sürecidir. Toplum değiştikçe insan doğası da değişmektedir. Tarih, insan doğasının sürekli dönüşümünden başka bir şey değildir. İnsan doğası, insanın ortaya çıkmasından ve toplumsal ilişkilere girmesinden başlayarak, tarihi oluşturmakta, aynı zamanda tarih ve toplum tarafından oluşturulmaktadır.

Marksistler arasında egemen eğilim, "insanın özü" ya da "insanın doğası" temasından uzak durmak biçimindedir. Bu uzak duruşta, Marx'ın *Feurbach Üzerine Tezler*'in altıncısında yazdıklarının önemli bir payı var: "İnsan özü, tek tek her bireyde doğuştan bulunan bir soyutlama değildir. Bu öz gerçekte toplumsal ilişkiler bütünüdür!"[52]

İnsanın toplumsal ilişkilerden arındırılmış bir "özü" olamaz ve böyle bir tartışma bizim için konu dışıdır. Öte yandan, Marksizmin ve Marx'ın konuyla ilgili söyledikleri bu genel formülle sınırlı değil ve insanın özü sorununu bugün çeşitli yönleriyle yeniden ele alıp çözümlemek önemli ve ivedi bir gerekliliktir.

Önce, bir parantez açıp, Marx'ın ve Marksizmin konuya ilişkin konumunu nasıl anladığımı, sonra da, bugünkü tartışma ve yenilikleri işin içine katarak kendi yaklaşımımı ortaya koymaya çalışacağım.

Maddenin hareket yasalarını anlama yöntemi olarak diyalektik ve toplumun sonuçta üretimin maddi güçleri tarafından belirlendiğini öne süren tarihsel materyalizm Marksizmin iki temel direğidir.

Marx'ın insanın "özü"nü, "doğası"nı, "yabancılaşma"sını en uzun ve kapsamlı biçimde incelediği yapıtı *1844 Elyazmaları*'dır. Bu çalışmada Marx, insanın bilinçli bir türsel varlık olduğunu, insan etkinliğinin özgür etkinlik olduğunu, yabancılaşmış emeğin ilişkiyi tersine çevirdiğini vb. yazdı.

Althusser ve onu izleyenler, Marx'ın 1845'ten başlayarak tarihi ve siyaseti insanın özü üzerinde temellendiren her türlü teoriden

koptuğunu ileri sürdüler. Onlara göre bu, Feuerbach humanizminden anti-hümanizme, ideolojik olandan bilimsel olana doğru bir kopuştu. "Genç" Marx'ın yabancılaşma kavramı "olgun" Marx'ın sonradan geliştirdiği materyalizmle çelişmekteydi. Sonuç olarak, insan doğası diye kendisinden yabancılaşılan bir şey yoktu; materyalizmde insan doğası kavramının yeri yoktu.[53]

Burada bu çok kısaca özetlediğim görüşlerle uzun uzun tartışmayacağım. Marx'ın genç ve olgun Marx olarak bölündüğü ve "insanın özü", "insanın doğası" kavramlarının yadsındığı bu yaklaşım kanımca ne Marksizmin bütünüyle, yöntemiyle uyumludur ne de doğrudur. Belki, Marx'ın son dönemlerinde daha az filozof ve daha çok ekonomi politik eleştirmeni olduğu söylenebilir. Ama kanımca, Marx'ın insanın özü ve yabancılaşma düşüncesinden koptuğu savı temellendirilemez. "Genç" Marx'ın felsefi görüşleri, onu olgunluk düşüncelerine hazırlamıştır. Yabancılaşma, kapitalizm ve ekonomi politik eleştirisinin önemli bir kavramıdır. Yabancılaşma kavram ve teorisiyle tarihsel materyalizm arasında bir çelişki yoktur. İnsanın uzaklaştığı bir "özü" ya da "doğa"sının olmadığı yerde yabancılaşma kavramı da olamaz. Marx'ın 1844'te yazdıklarını yinelemeyerek ya da geliştirmeyerek aslında silmiş olduğunu düşünenler olabilir. Buna karşı söylenecek şudur: Marx'ın yazdıkları insanlığın kolektif mirası içinde yer almıştır. Bir varsayım olarak, Marx'ın bu görüşlerini değiştirdiği kabul edilse bile, bu düşüncelerin doğru ve geçerli olduğunu düşünenler için kaynak olma özelliğini korurlar. Bu noktadan sonra Marx alıntıları, bu büyük ismin saygınlığından destek alma güdüsünü değil, bu görüşleri benimseyenlerin sorumluluğunu üstlendikleri düşüncelerin kaynağını belirtme borçlarını anlatmaktadır.

Kaldı ki, dikkatli bir gözle okunduğunda, "olgun" Marx'ın yazdıklarında daha önce çözümlediği durum ve kavramları yeniden tanımlama gereksinimi duymadan kullandığı görülecektir. Bertell Ollman'ın belirttiği gibi örneğin, "*Kapital*'deki analizlere dahil olduğu her durumda emek her zaman yabancılaşmış emektir; onun ima ettiği her şeyi içerir. Bu bakımdan *Kapital*'in yabancılaşma kuramının tam bir açıklamasını içermemesi Althusser'in ve diğer

birkaç yazarın iddia ettiği gibi Marx'ın fikirlerini değiştirdiği anlamına gelmez…"[54]

Bu notlardan sonra, görüşlerini paylaştığım iki kaynağa başvuracağım.

Marx'ın *1844 Elyazmaları'*na uzunca bir "sunuş" yazan E. Botigelli, kendi deyimiyle iki "ilkesel" soru soruyor: "Filozof Marx neden ekonomi politik ile ilgileniyor? Ekonomi politikte ne bulmayı umuyor?"[55] Yanıta şöyle başlıyor: "Ekonomi politik, üretimin, yani özgül insan pratiğinin bilimidir. İnsan ürettiği için hayvandan ayrılır. Bu üretim, onun insan doğasının nesnel belirtisidir. Öyleyse yaratmış bulunduğu dünya, zorunlu olarak kendisinin bir dışavurumudur. Oysa, çelişkiler, savaşım, parçalanma imgesini işte bu dünya sunar."[56] Ve şöyle tamamlıyor: "Ekonomi politik, Marx'a, insanın parçalanmışlığını açınlayacaktır."[57]

Bu yanıta ve yoruma katılıyorum. Marx'ı ekonomiği politiğin eleştirisine yönelten soru ve yanıt tam da buydu. Çıkış noktası insandı. İnsanın parçalanmasını, en insani pratik olan üretim üzerinden gösterdi. Birazdan ayrıntılarıyla tartışacağımız gibi, üretim etkinliğinde kafa ve kol emeğinin birbirilerinden ayrılması sonun başlangıcı oldu. Marx ekonomi politik eleştirisini bunun için çalışmasının merkezine koydu.

İkinci kaynak, Norman Geras'ın "deneme" demeyi uygun gördüğü küçük ama dolgun içerikli kitabı.[58] Geras bu kitapta Marx'ın konu üzerine yazdıklarının sistematik bir dökümünü yapıyor; kendi deyimiyle insanın bir özü olmadığı yönündeki "efsaneye" karşı güçlü kanıtlar getiriyor. Konuyla ilgili okuyucuya daha geniş bilgi ve kaynak için bu kitabı öneriyorum.

Geras'ın konunun tartışmalı iki yönünü kapsayan iki cümlesi şöyle: "Marx bireyin doğal yapısında bazı yetilerin doğuştan var olduğunu kabul etmekle beraber, bunların ortaya çıkması için toplumsal yaşamın varlığını önkoşul sayıyordu." Ve "…insanın tabiatı toplumsal ilişkilerin bütününe bağımlıysa da bu total bir bağımlılık değildir, toplumsal ilişkiler insan tabiatını tümüyle belirlemez sadece koşullandırır."[59]

Geras'ın değerlendirmesinin Marx'ın yaklaşımının aslına uygun bir özeti olduğunu düşünüyorum. İnsanın özünü, doğasını açığa çıkaran toplumsal yaşamdır. Ama toplumsal ilişkilere kendisi de toplumu etkileyerek ve değiştirerek müdahale eden bir varlık olarak insan, edilgin ve belirlenen değil, aynı zamanda etkin ve belirleyendir.

Aşağıdaki saptama ise, "bu insanla olur mu?" sorusunu soranlara yanıt niteliğinde:

"Tıpkı hiçbir balığın Mozart olamayacağı gibi, üyelerinin çoğunluğu doğuştan gelen niteliklerinden ötürü sosyalizme uygun erdemlere hiçbir koşulda sahip olamayacak olan hiçbir tür sosyalizmi gerçekleştiremez."[60]

Gerçekten de öyle, insan bir *tür varlık* olarak sosyalizme uygun değilse, sosyalizm ve komünizm boşlukta kalır.

Eksik ve yanlış algılamalara yol vermemek için bütün bunları Gramsci'nin formülasyonuyla tamamlamak yerinde olur: "Bir Marksist için 'insan nedir?' sorusu aslında insanın ne olabileceğine ilişkin bir sorudur."[61]

Nereden geldik?

Dar ve özgül anlamıyla insan türünün (*Homo Sapiens*) yeryüzünde bir milyon yıl kadar önce, canlının organik evriminden kültürel evrimine geçiş evresinde belirdiği kabul ediliyor.[62]

İnsanın serüvenini anlamakta hareket noktası, olağanüstü yavaş ilerleyen bir süreç olan evrimdir. Evrim, olgusal bir süreçtir. Bu sürecin nedenlerini bularak açıklayan kavramsal dizgeye ise "evrim teorisi" diyoruz. Evrim teorisi, bugün genetik mühendislik, biyoteknoloji, ekoloji, tıp gibi temel ve uygulamalı alanları içeren biyoloji biliminin temel felsefesini oluşturmakta,[63] bu alanlardaki yeni bilgi ve bulgularla doğrulanıp zenginleşmektedir.

Evrim teorisi ve içinden geçmekte olduğumuz gericilik döneminde yeniden alevlendirilen tartışmalar bu kitabın konusu değil.

Aşağıdaki noktaların altını çizmek ise bundan sonra söylenecekler için son derece gerekli.

Bir: Evrim teorisi, insanın evrimini var olanlar içinde en kapsamlı ve doyurucu biçimde açıklayan bir teoridir.

İki: Teoride son yoktur ve evrim teorisi de başka teori seçeneklerini olanaksız kılmamaktadır.[64] Evrim teoricilerinin birçok varsayımının sonradan yanlış çıktığını, antropologların buldukları her fosilden sonra ateşli tartışmaların sökün ettiğini, kimi zaman öncekileri destekleyen, kimi zaman çürüten tez ve yeni varsayımlar üretildiğini biliyoruz. Öte yandan, bunların hiçbiri evrim teorisinin değerini hiçbir biçimde azaltmıyor. Bilim, bilinmeyenden bilmeye doğru kesintisiz bir yolculuktur.

Üç: Hiçbir teorinin tüm sorulara yanıt verme gücü yoktur. Var olan evrim teorisinin de yanıtlayamadığı birçok soru var. Yanıtlanmamış soruların varlığı hiçbir teoriyi, evrim teorisini de geçersiz kılmaz. Bugün evrenin ilk oluşumunun ve insanın evriminin hâlâ açığa çıkarılamamış "sır"ları var. İnsan soyağacının tam bir şeması, dilin ilk ne zaman ortaya çıktığı, beynin çarpıcı oranlarda büyümesine yol açan asal etmenin ne olduğu, insanın dünyanın her yerinde hemen hemen eşzamanlı bir evrimin mi yoksa, tek bir coğrafyada (olasılıkla Afrika'da) oluşan türün dünyaya yayılmasının mı ürünü olduğu, ilk ailenin tek eşli mi çok eşli mi olduğu, alet yapımının leş yiyiciliğine mi yoksa avcılığa mı denk geldiği, bugünkü insanın hangi noktadan, hangi zamandan başlayarak geliştiği vb…

Dört: Evrim teorisi, insanın kendisi, doğaya ilişkin kavrayışı, kısaca dünya görüşü açısından da temel önemdedir. "Bu kuramla birlikte insanın geçmişte aradığı Altın Çağ yokluğa karıştı; durağan yaşam beklentisi yerini değişen, yeniliğe açılan, ilerleyen bir yaşam anlayışına bıraktı; geçmişten gelen, geleceğe açılan yaşam serüvenimiz gözümüzde binlerce kat büyüdü."[65]

Beş: İnsanın tarih içindeki milyonlarca yılı alan yavaş, kerteci (tedrici) evrimi, doğanın, insanın ve insan toplumlarının aynı zamanda devrimci sıçramalarla geliştiği gerçeği ile çelişmez. Evrimi böyle anlayan Darwincilerle diyalektik materyalistler arasında önemli farklar vardır. Plehanov bu farkı şöyle anlatmıştı:

“Modern evrimciler kendi öğretilerine hatırı sayılır bir muhafazakârlık katıp katıştırıyorlar. Ne doğada ne tarihte herhangi bir sıçrama olmadığını kanıtlamak istiyorlar. Diğer taraftan diyalektik çok iyi bilir ki, hem doğada hem de insan düşüncesinde ve tarihte sıçramalar *kaçınılmazdır*. Ancak diyalektik, aynı *kesintisiz sürecin*, değişimin tüm evrelerinde işlemekte olduğu reddedilmez gerçeğinin de üstünden atlamaz. O yalnızca, tedrici değişimin kaçınılmaz olarak bir sıçramaya yol açmak durumunda olduğu koşullar dizisini açığa kavuşturmaya çalışır.”[66]

Evrim, aşağıdan yukarıya, doğrusal, kerteci bir hareket, tekdüze bir süreklilik değildir. Yaşamın tarihi; yavaş birikim dönemlerini, kısa ve ani kitlesel tükeniş ve çeşitlenmelerin, kopuş ve sıçramaların izlediği bir tarihtir. Bu anlamda evrim ve devrim aynı sürecin iki yönüdür. Eğer türler yüzlerce ya da binlerce yılda ortaya çıkıyor ve ardından da birkaç milyon yıl büyük ölçüde değişmeksizin hayatta kalıyorlarsa, bu, onların ortaya çıkış döneminin, toplam varoluş sürelerinin yüzde birlik küçük bir bölümü olduğu anlamına gelir[67]

Var olan bilgi ve bulgular, alet üretimi, kadınla erkek arasındaki işbölümü, dilin gelişimi, işbirliğine dayalı bir toplum gibi insanı ortaya çıkaran öğelerin, evrimci sürecin görece kısa bir döneminde oluştuğunu gösteriyor. Paleontolog (varlıkbilimci) Lewis Binford, “Bizim türümüz, tedrici, ilerleyen süreçlerin sonucu olarak değil, tersine göreli kısa bir zaman aralığında patlamalı bir şekilde ortaya çıktı.”[68] diye yazıyor. Molekül kanıtlarına dayanan araştırmalar ilk insan türünün yaklaşık 7 milyon yıl önce görüldüğüne, alet yapmaya ise ancak 2,5 milyon yıl önce başladıklarına ilişkin kanıtlar geliştirdi. Bugünkü insanın 35 bin yıl önce ortaya çıktığı genel olarak kabul ediliyor. İnsanın dik durmasından alet yapmasına kadar olan 4,5 milyon yıl ve ilk alet yapımından modern insana kadar olan 2 milyon yıldan daha fazla zaman, evrimdeki her yeni adım ya da sıçramayı, çok az şeyin olağanüstü yavaş değiştiği uzun durağan dönemlerin izlediğini gösteriyor. “Ama değişim en nihayet geldiğinde, baş döndürücüydü; belki de ardındaki gerçeğe karşı gözümüzü kör edebilecek denli baş döndürücü. Yaklaşık 35 bin yıl

önce Avrupa'da insanlar özenle işlenmiş taş bıçaklardan en mükemmel şekilde aletler yapmaya başladılar… Durağanlaşmanın egemen olduğu önceki dönemlerin tersine, kültürün özünü artık yenilik oluşturmaya başladı ve değişim yüz binlerce yıl yerine, binlerce yılla ölçülmeye başlandı."[69]

Altı: Malthusçu teoriyi hayvanlar ve bitkiler dünyasına da uygulaması, "en uygun olanın yaşamda kalması", "doğal ayıklanma" (doğal seleksiyon) kavramlarına ilerlemeyle eşdeğer anlamlar yüklemesi Darwin'in evrim teorisinin en sorunlu yanlarıdır. Toplumsal Darwinciler, bu kavramları doğada ve toplumda en iyi rekabet edenin kazanacağı düşüncesini güçlendirmek yönünde kullandılar. "Doğal seleksiyon"un evrim teorisinin vazgeçilmez kavramlarından biri olduğunda kuşku yok. Ancak, bu kavram tehlikeli, tekinsiz bir yan da taşıyor. Engels'in, bununla ilgili, kanımca buradaki bağlamın ötesine geçen, son derece önemli ve bugün için özellikle öne çıkarılması gereken bir saptaması var. Şöyle:

"Değişen koşullara daha büyük uyum yeteneğiyle seleksiyon; ki burada hayatta kalanlar bu *koşullara* daha iyi uyum sağlarlar, ama bu uyum bir bütün olarak ilerleme kadar gerileme anlamına da gelebilir (asalak bir yaşama uyum gösterme *daima* gerilemedir).

Esas nokta: Organik evrimde her ilerleme, tek yönlü evrimi sabitleştirmek ve diğer birçok doğrultuda evrimi dışlamak suretiyle, aynı zamanda gerilemedir. Ne var ki bu *temel bir yasadır*."[70]

İlerlemenin gerileme olduğu bir tarih evresinde bu saptamanın, özellikle toplumsal süreçlere ilişkin çözümlemelerde hep akılda tutulması gerektiğini düşünüyorum.

Bu notlardan sonra, evrim teorisinin ve insanın gelişimiyle ilgili araştırma ve çalışmaların sağladığı bilgi birikiminden yararlanarak insana daha yakından bakabiliriz.

Aklımız yaratıcı, ellerimiz hünerlidir[71]

"Canlılığın yapı taşı, bir kimyasal bileşik, bir asittir.[72] "Organik evrimin düzeneği, çok özel bir simetrik örgütlü karmaşık maddenin,

biyokimyasal süreçlerle kopyalanması (replikasyon) yapısının değişmesi (mutasyon) yeniden ve ardarda kopyalanması (reprodüksiyon) evrelerinden oluşur."[73]

Organik evrim, kimyasal ve biyolojik nedenselliklere, yasalara dayanan biyokimyasal bir süreçtir ve daha önce de belirttiğim gibi insan, canlının organik evriminden toplumsal-kültürel evrimine geçildiği noktada ortaya çıkmıştır.

İnsanın ayakları üzerinde dikilmesinin gelişmesindeki en önemli adımlardan biri olduğunda hiç kuşku yok. Dik durarak hareket etmenin sonraki insan tarihinin büyük adımı olduğu kabul ediliyor. Dik durmayla birlikte, eller serbestleşti; görüş çevreni genişledi; boş kalan eller ağız ve çene yerine avlanma, toplama işlevlerini üstlenmeye başladı; büyüyen beyinle işleyen, tutan ellerin işbirliği en basitinden alet üretimine geçişi kolaylaştırdı. Milyonlarca yıl alan, birkaç cümleyle özetlemeye çalıştığım serüvenin en önemli adımı hiç kuşku yok üretme etkinliğidir. İnsanın özü açısından en önemli veri de buradadır: *Üretme kapasitesi, gizilgücü bir canlı türünde, insanda ortaya çıkmıştır.*

Büyüyen beynin iki önemli sonucu olan düşünme ve konuşmanın insanın biyolojik evriminin sıçrama noktaları olduğu açık. Ama ikisini de olanaklı kılan, ellerin gelişmesidir. İnsan bilgisinin ve yeteneklerinin temelinde deneyim, etkinlik, pratik yer almaktadır. Bunlarda ise eller, belirleyici rol oynamaktadır.

Büyüyen beyin ve serbestleşen eller… İkisinin birbirinden kopmaz birliği… "İnsanın özü" sorunsalının en önemli ipucu buradadır. Başka türlü söylemek gerekirse, evrimsel gelişmenin dinamiği olan pratik etkinlikle, hayvanlar dünyasından kopuşu olanaklı kılan türsel beyin kapasitesi, ikisi birlikte hayvandan insana yükselişin iki temel öğesini oluşturuyorlar. İnsan bu ikisinin birliğidir. Çünkü, insanı hayvandan ayıran en önemli etkinlik olan üretim, ikisinin, yani el(kol) gücü ile zihinsel gücün, başka deyimle kafa ve kol emeğinin birliğinden, işbirliğinden çıkmıştır. Bu noktaya birazdan dönmek üzere, "insanın özü" ve "yabancılaşma" sorunsallarının kaynağında da bu birlik ve ayrılığın olduğunu kaydedelim.

Akıl dediğimiz şey beynin varoluş biçimidir.

Nörobiyoloji beynin sırlarını çözdükçe aklı, doğa-üstü güçlere başvurmaksızın beyin etkinliklerinin toplamı[74] olarak açıklamak ve kanıtlamak olanaklı hale geldi.

Devam edebilmek için beyinle ilgili kimi temel bilgiler: Beyin, yaklaşık 1500 gram ağırlığı olan, 100 milyar civarında hücre (nöron) ve onu destekleyen *glia* denilen daha küçük, sayılamaz sayıda hücrelerden oluştuğu tahmin edilen bir organ. Beynin büyük bölümünü, iki eşit parçaya bölünmüş olan serebrum oluşturuyor. Korteks olarak adlandırılan serebrumun yüzeyinin büyüklüğü, insanı bütün diğer organizmalardan ayırıyor. Serebrumun arkasında, vücuttaki tüm küçük kas hareketlerini kontrol eden beyincik uzanıyor. Altında omuriliğin devamı olan kalın bir sap ya da beyin sapı bulunuyor. Burası, her şeyi beyinle işleme sokmak üzere, beyinden çıkarak omurilikten geçen ve vücudun tüm sinir sistemine uzanan sinir liflerini taşıyor. Beyin bir yetişkinin vücut ağırlığının % 2'sini oluşturuyor, toplam oksijen tüketiminin % 20'sini, glikoz tüketiminin % 20'sini tüketiyor. [75]

Beyin kendi kendine işleyen makineye, elektrik şebekesine, telefon santralına vb. benzetilmiştir. Şimdilerde bilgisayara benzetiliyor; bilgisayarla karşılaştırılıyor. Oysa beyin, yalnız işlem kapasitesiyle, bir sistemin, şebekenin merkezi olma özellikleriyle değil, kapasitesi, işlem türü ve işlevleriyle de benzersizdir.

"En hızlı bilgisayar saniyede bir milyar işlem yapabilmektedir. Duvarda duran sineğin beyni aynı anda 100 milyar işlem yapabilmektir."[76] Bu karşılaştırma, sinek beyni ile en gelişmiş bilgisayar arasında bile ne kadar büyük bir fark olduğunu gösteriyor. Bu veriler, siz bu satırları okurken değişmiş, daha gelişmiş bir bilgisayar daha çok işlem yapıyor olabilir. Konu bu değil. Daha önemlisi, beynin bilgisayardaki gibi bilgiyle değil *anlamla*rla, kavramlarla çalışmasıdır. Anlam, doğal ve toplumsal çevreleriyle etkileşim içindeki bireylerin tarihsel ve evrimsel edinimidir. Beyin bilgi ve veriler üzerinde sürekli işlem yapar, onları dönüştürür; "onlar basitçe depodan çağrılıp, bir kez danışılıp, değişmemiş olarak

yerlerine konan" şeyler değillerdir; onlar her ele alınışta yeniden yaratılırlar.[77]

Aklın yaratıcılığı, doğada yan yana bulunmayan, birleşmeyen nesnelerin imgelerini, simgelerini düş gücünde birleştirme yetisinden gelir. İnsan, doğada karşılığı bulunmayan simgeler oluşturabildiği için, yalnızca kopyacı değil, gerçek bir yaratıcıdır.[78]

İnsan beyninin çok önemli özelliklerinden biri, "aşırı uzmanlaşma tehlikesinden uzak olarak gelişen tek organ" olmasıdır.[79] "Doğası" gereği böyledir. Çünkü beynin işlevi, organizmanın öteki öğelerinin dış dünyayla olan karşılıklı ilişkilerinin tümünü denetlemektir.

İnsan aklı, beynin kendisinden, duyu organlarından, sinirlerden oluşan maddi-biyolojik ve aynı zamanda duyusal bir dizgedir. Aklın, simgeleştirme, somut ve soyut şeyler arasında bağ kurma, seçme, ölçme, tartma, sınıflandırma eşgüdüm, orkestrasyon vb. türünden yetileri var. Aklın ilk edimi, kendi varlığının farkına varmaktır. Tüm bilgi düzeneği varlık bilincinin üzerinde yükseliyor. Beyin ya da akıl, "hem duyu, duygu hem düşünce (simge)"[80] işlediği, yukarıda sıraladığım yetilerle birlikte, yaşama içgüdüsü, korku, güven, sempati, empati vb. türünden duygularla da güdülendiği için, hem *rasyonel*, hem *ideolojiktir*. Rasyonalliği burada, insanın maddi varlığını, yaşamını sürdürme güdüsüyle tutarlı, hesaplı-ölçülü ve pragmatik düşünüp davranmak olarak tanımlıyorum.[81] Öte yandan, akıl ideolojiktir; çünkü insan dünyayı her zaman gerçekte olduğu gibi göremiyor; görmesi, görmemesi, hareket halindeki maddenin ve dünyanın ilk bakışta görünmeyen derindeki özünü algılayıp algılayamaması yalnız beynin kapasitesine değil, toplumsal, psikolojik vb. birçok etmene bağlı. Toplumsal varoluş, deneyim, kişisel ve grupsal amaç, toplumsal psikoloji, kişilik, inanç durumları başka başka olduğu zaman, bunlar üzerinden olgular ve toplumsal ilişkiler arasındaki bağ da başka türlü kuruluyor. İnsan, dünyayla ideolojik bir bakış ve duruşla bağ kuruyor. Tüm bunlar, insanın özgürleşmesi mücadelesinde, insan aklı üzerindeki ideolojik mücadelenin önemini gösteriyor.[82]

Organik evrimden toplumsal/kültürel evrime

İnsanın bir tür olarak, biyolojik bir varlık olarak evriminin, dar ve özgül anlamıyla insan topluluklarının ortaya çıkmasıyla birlikte durduğu ya da en azından bu tarihten önceki hız ve etkide sürmediği kabul ediliyor. Adam Şenel'in belirttiği gibi, durup durmadığı tartışması o kadar önemli değil; önemli olan, yaşamdaki değişmelerin artık "kültürel evrim düzenekleri tarafından" belirlendiğidir. Yönlendirmesi azalarak sürüyor olsa da organik devrim belirleyici olmaktan çıkmıştır.[83] İnsan artık, yalnız cansız doğa üzerinde değil, canlılar üzerinde de egemenlik kuracak noktaya geldi. Yok olmuş türleri bile varetmek olanaklı artık. "Soyu yok olmuş ama fosilleri yok olmamış bulunan bitki ve hayvanlar arasından, genleri fosillerinden çıkarılabilenler, botanik ve hayvanat bahçelerini doldurabilir. Mamutlar, yeniden yaşama döndürülebilir… Bir dinozor kadar iri, dolayısıyla günde bin ton süt verebilecek inek türleri yaratılabilir."[84]

Organik evrimden, toplumsal/kültürel evrime geçiş, üretim, toplumsal işbölümü, dil ile birlikte simgesel üretim demektir. Bu geçişle birlikte insan, kısaca " 'sistemli olarak maddesel ve simgesel araçlar yapıp kullanan ve bu araçlarını değiştirip geliştiren toplumsal bir canlı türü' olarak tanımlanabilir. Bu tür araçların varlıklarının ya da ipuçlarının çıkarıldığı arkeolojik katmanların ölçülebilen tarihi, organik evrimden kültürel evrime geçilmesiyle insanlığın başladığı tarih olarak alınabilir."[85]

İnsanın giderek daha çok toplumsal/kültürel koşullar tarafından belirlenmesinin *sonuçlarına* gelmeden önce *nedenini* anlamaya çalıştığımızda ise karşımıza yine beyin çıkıyor. Sonradan insan olan tür, öteki memelilerden daha uzun bir gebelik yaşıyor; daha zor doğum yapıyor; bu zorluğu azaltmak için de erken doğurmak zorunda kalıyor. Yavru bedenini yönetebilecek, kısa zamanda kendine yeterli hale gelecek kadar gelişmeden dünyaya gelmiş oluyor. Bütün bunların nedeni, insan soyu için bugün de geçerli olmak üzere beynin büyüklüğüdür. "İnsanlar beyinlerinin yetişkin beyni boyutuna yaşamın erken dönemlerinde erişmesi açısından

insansı maymunlara benzerler; dolayısıyla, insansı maymunlar gibi beyin boyutları iki katına çıkacak olsaydı, yeni doğmuş insan beyinlerinin 675 cm^3 olması gerekirdi.” [86] Bu beyin büyüklüğündeki bir bebeği doğurmak olanaksızdır. “Diğer primatlarla yapılan karşılaştırmalara dayanan basit bir hesaplama, ortalama beyin kapasitesi 1350 cm^3 olan insanda gebelik süresinin şu andaki gibi dokuz ay değil, yirmi bir ay olması gerektiğini gösteriyor. Dolayısıyla, insan bebeklerinin doğduklarında bir yıllık bir arayı kapatmaları gerekiyor ve bu nedenle çaresiz durumda oluyorlar.”[87]

Sonuç olarak, insan yavrusu öteki memeli türlerine göre erken doğuyor. Erken doğum ise, yavrunun başta anne ve babası olmak üzere topluma muhtaç ve bağlı kaldığı büyüme süresinin, aynı anlamda olmak üzere “toplumsal/ kültürel kalıttan yararlanma süresinin” uzamasını getiriyor.[88]

O halde, artık toplumsal bir varlık olan insanın koptuğu kökten, hayvandan ayrılarak geliştirdiği, özünü veren özelliklerine bakabiliriz. Tam bir sıralama ve sınıflandırma olmadığını bilerek bu özelliklerin en önemlilerinin yeni *maddeler ve simgeler üretme*, *dil/konuşma*, *soyut kavram ve duygular edinme olarak* özetleyebiliriz.

Üretim/Emek

İnsan, nesnel doğanın fiziksel, kimyasal, biyolojik süreçlerini organik bedeninde taşıyan bir canlıdır. İnsan ile doğanın birliğini sağlayan araç emektir. İnsan doğayla emek yoluyla, üretim yaparak etkileşim kurar. İnsan kendisine en yakın canlı türü olan hayvandan en başta üretme yeteneğiyle ayrılır.

Öyleyse, emeğe ve insanın üretme etkinliğinin ayırt edici yönüne bakmamız gerekiyor.

Marx’ın en önemli buluşlarından biri, insanın gelişimini, daha doğrusu insanın doğasının ortaya çıkışını emek süreci ile açıklamasıdır. Şöyle:

“İnsan, pratik etkinliğiyle bir *nesneler dünyası* yaratarak, inorganik dünya *üzerinde çalışarak* bilinçli bir canlı türü olduğunu… kanıtlar. Gerçi hayvanlar da üretir. Arı, kunduz, karınca vb. gibileri kendilerine yuva, barınak kurar. Ama hayvan yalnızca kendisi ve yavruları için doğrudan gerekenleri üretir. Hayvanın üretimi tek yanlıdır, oysa insanın üretimi evrenseldir. Hayvan acil fiziksel gereksinmelerin dayatmasıyla üretir. İnsan ise fiziksel gereksinmelerden özgür olduğu zaman da üretir ve asıl üretimini fiziksel gereksinmelerden özgür olduğu zaman yapar. Hayvan yalnızca kendini üretir, oysa insan tüm doğayı yeniden üretir. Hayvanın ürünü doğrudan doğruya kendi fiziksel bedenine aittir. Oysa insan kendi ürünü ile özgürce karşı karşıya gelir. Hayvan yalnızca kendi türünün standart ve gereksinmelerine göre nesneleri biçimlendirir. Oysa insan, tüm türlerin standartlarına göre üretmeyi ve her nesneye o nesnenin kendi iç doğasının standartlarını uygulamayı bilir. Demek ki, insan, aynı zamanda güzellik yasalarına göre de üretir.

“O halde insanın bir *türsel varlık* olduğunu gerçekten kanıtlaması, tam da nesnel dünya üstündeki çalışmasıyla olur. Bu üretim, onun aktif türsel yaşamıdır. Bu üretim sayesinde doğa *onun* eseri ve gerçekliği olarak görünür. Bu nedenle, insan emeğinin amacı insanın *türsel yaşamının nesnelleşmesidir*: Çünkü insan, kendisini yalnızca entelektüel olarak bilinçte değil, ama aynı zamanda, aktif olarak fiilen de üretir. Böylece kendi yaratmış olduğu dünyada kendisini görür.”[89]

Bu iki paragrafta ayrı ayrı ele alınıp irdelenmesi, işlenmesi gereken birden çok önerme var: İnsan bilinçli bir türdür; insanın emek etkinliği ne yalnızca kendi acil gereksinimlerini karşılamak, ne yalnızca yaşamını sürdürmek ne de yalnızca üretmek içindir. İnsan, pratik etkinliğiyle, türsel yaşamına uygun yeni bir dünya yaratmaktadır! Dünyayı yeniden kurmaktadır!

Pratik etkinliğin yapı taşı olan insan emeği ve üretim, insanı öteki canlılardan ayırmaktadır. “İnsanın özü” tartışmasının özü buradadır. Yine Marx’tan, bu kez *Kapital*’den aktarıyorum:

“Emek, her şeyden önce, hem insanın, hem doğanın katıldığı bir süreçtir. Bu süreçte insan, kendisi ile doğa arasındaki maddi tepkimeleri kendi iradesiyle başlatır, düzenler ve denetler. Doğa güçlerinden biri olan insan, kendi isteklerine uyarlanmış biçimdeki doğa ürünlerini elde etmek için kollarını, bacaklarını, kafasını ve ellerini, yani vücudunun doğal güçlerini harekete geçirerek, kendisini doğanın karşısına koyar. Dış dünya üzerinde bu biçimde etki yapıp onu değiştirerek, aynı zamanda, kendi doğasını da değiştirir… Örümcek dokumacıya benzer biçimde çalışır. Arı peteğini pek çok mimarı utandıracak biçimde yapar. Yine de, en kötü mimarı en iyi arıdan ayıran, mimarın yapısını fiilen inşa etmeden önce onu zihninde tasarlamasıdır. Her emek sürecinin sonunda, daha iş başlamadan önce emekçinin zihninde varolan bir sonuç elde ederiz.”[90]

İnsan emeğinin ayırt edici özelliği bilinçli oluşudur. Doğa ile üreterek etkileşime giren insan tam da bu süreçte bilen, var eden, yaratan bir özne olduğunun bilincine varır. İnsan, emek sürecinin tüm uğraklarına egemendir. Ne yapacağını, nasıl yapacağını tasarlar, ölçer, biçer, dener, tartar, kararlar alır, her şeyi yeniden ve yeniden değerlendirir. En başta *beyniyle elleri* olmak üzere tüm bedensel olanaklarını emek etkinliğinde birleştirir. İnsan üretimini bilinçli yapan, hayvansal üretim etkinliğinden ayıran özellik tam da budur: *Zihinsel emekle, el/kol emeğinin birleşikliği*. İnsanın nesnelerin yanı sıra simgeler de üretebilmesini olanaklı kılan da bu birliktir. Aslında, “İnsan ‘bir şey yaparken iki şey yapar’. Onu hem kafasının dışında yapar, hem o işle ilgili simgelerle o işi kafasının içinde yapar. Öyleyse emek, nesneler dünyası ile simgeler dünyası arasında bağlantı kurularak yapılan etkinliktir. Kısacası ‘düşünülerek’ yapılan bir etkinliktir. Bunun sonucu ise ‘emeğin verimliliği’ olacaktır. Bu olgudan çıkarılacak öteki sonuç, emek etkinliğinin kas gücü ve kafa gücü olarak iki öğesinin birbirinden ayrılmasının, ayırma derecesinde insanı insanlıktan çıkaracağı gerçeğidir.”[91]

İnsanın, insanlıktan nasıl çıkarıldığını, “yabancılaşma”yı işlerken daha yakından göreceğiz. İnsan türü olarak sorunumuz budur!

Şimdi insanı hayvandan ayıran ikinci yetiye, dil ve konuşmaya bakalım.

Dil/konuşma

Emek, ardından da net konuşma, insansı maymunun beyninin insan beynine dönüşmesinin iki temel dürtüsüdür. Beynin gelişimi, duyu organlarının gelişimiyle el ele yürüdü. Konuşmanın gelişimine dille birlikte kulak eşlik etti. Duyular inceldikçe beyin gelişti, beyin geliştikçe duyu organları daha da duyarlılaştı.

Hayvanlara konuşmayı öğretme çabalarının tümü başarısızlıkla sonuçlanmıştır. En ileri maymun türleri birtakım sesler çıkarabiliyor, el kol hareketleriyle iletişim kurabiliyor ama konuşamıyorlar.

Dil de, eller ve beyin gibi birleşik, karmaşık bir evrim sürecinin ürünüdür. Bildiğimiz, dilin de aletler üretmeye, aletler üretmek için işbirliği yapmaya yatkın bir tür içinde çıktığıdır. Dili gereksinim durumuna getiren, dolayısıyla oluşumunun itici gücü olan ise emeğin giderek işbirliği ve ortak eylem gerektiren niteliğidir.

O halde, özetin özeti olarak dilin ortaya çıkışının biri türsel *yatkınlık/kapasite*, öteki yaşamı işbirliğiyle, kolektif olarak üretme, başka deyimle "*toplumsal örgütlenme*" olmak üzere iki dinamiğe dayandığını söyleyebiliriz.

İnsan ve dil, "tüm hayvanların en toplumsalı olan" türden şöyle çıktı:

"Elin gelişimiyle, emekle başlayan doğa üzerindeki egemenlik, her yeni ilerlemede insanın ufkunu genişletti. İnsan, sürekli olarak doğal nesnelerin yeni, daha önce bilinmeyen özelliklerini keşfediyordu… Kısacası, oluşum halindeki insan, birbirine söyleyecek bir şeylerinin bulunduğu bir noktaya ulaştı. Gereksinme, kendi organının oluşumuna yol açtı; insansı maymunun gelişmemiş gırtlağı, ton değişiklikleri aracılığıyla yavaş ama kararlı adımlarla daha da gelişmiş bir modülasyona dönüştü ve ağız yavaş yavaş birbiri peşisıra net seslendirilen harfleri çıkarmayı öğrendi."[92]

Dilbilimci Noam Chomsky şunları söylüyor:

“İnsan dili, hayvanlar dünyasında kayda değer bir benzeri olmayan, eşsiz bir olgu olarak görünür. Eğer durum buysa, insan dilinin evrimini, daha düşük bir zekâ kapasitesinde görünen daha ilkel iletişim sistemlerinden hareketle izah etme sorununu ortaya atmak tümüyle anlamsızdır. (…) Bildiğimiz kadarıyla, insanın bir dile sahip olması, yalnızca daha üst bir zekâ düzeyiyle değil, özgül bir zihinsel örgütleniş türüyle ilişkilidir.”[93]

Chomsky’nin yaklaşımı linguistik dünyasını sarstı; tepki ve eleştiriler topladı.

Her olgu ya da kanıt, duruma, olguları kanıtları değerlendirenin niyetine göre farklı, dahası zıt yorumlara, vargılara yol açabilir. *Homo Sapiens*’teki hızlı, ayrıntılı, olağanüstü dizgeli düşünce ve iletişim yetisinin benzersizliğinden, isteyen başka birçok şeyde olduğu gibi, yaradılış teorisine kanıt taşıyabilir. Öte yandan, *Homo Sapiens*’in dil konusundaki benzersiz yeteneğinin tam gelişmiş bir beynin mi ürünü olduğu, yoksa beynin dilin gelişmesiyle mi büyümüş olduğu sorusunun yanıtı doyurucu biçimde verilmiş değildir. İkisi ilişki ve etkileşim içinde gelişmişlerdir. Anatomik ve arkeolojik kanıtlar dilin, erken dönemlerde ortaya çıktığını, insanın tarih öncesi döneminde yavaş yavaş, görece yakın zamanlarda büyük ve sıçramalı bir gelişme gösterdiğine işaret ediyor.

Antropologlar, dilbilimciler arasında yürüyen tartışmalar konumuzu ancak dolaylı olarak ilgilendiriyor. Bizi ilgilendiren, dilin insanın *benzersiz* bir özelliği olduğu ve üretimle, üretimin en ilkel toplumsal örgütlenmesiyle birlikte ortaya çıktığı saptamasıdır.

Dil, insanı tüm öteki yaratıkların tutsak oldukları “an”dan kurtarıp sonsuz zaman ve uzama açan en önemli insan yetilerinden biridir.

Zaman

Zamanın, maddi fiziksel evrenin nesnel bir özelliği mi, yoksa tümüyle öznel bir şey, aklın bir yanılsaması mı olduğu sorusu yüzlerce yıldır filozof ve fizik bilginlerinin tartıştığı, idealizmle diyalektik materyalizmin ayrıştığı, kapıştığı sorulardır.

İdealistler zamanı aklın yanılsamalı bir ürünü olarak kabul ediyorlar. Gören, gözleyen yoksa ne hareket vardır, ne geçmiş, ne şu an ne de gelecek.

Materyalistler için zaman, maddenin değişim, başkalaşım sürecidir. *Var olan her şeyi yok olmaya yazgılı kılan*, maddenin hareketinden, bu tanımıyla zamandan başka bir şey değildir.

“Her şey hem kendisidir hem de değildir, her şey akar, aynı ırmakta iki kez yıkanılmaz” diyen Heraklit’in, “Hareket de zaman gibi süreklidir, çünkü zaman hem hareketle aynı şeydir hem de onun bir niteliğidir… Zaman ne var edilebilir ne de sona erdirilebilir” diye yazan Aristo’nun ve tüm süreçleri “çelişkiler aracılığıyla gerçekleşen değişim”e bağlayan Hegel’in zamanla ilgili felsefi yaklaşımları, bugün “başı”, “sonu” ve yaradanı olan bir evren kavramını savunan sözde bilim adamlarınınkinden ileriydi.[94]

Bilimin yapı taşlarından biri olan “ölçme” ancak zaman ve uzayla olanaklıdır. Zaman her yerde vardır, her şeyin içindedir. Zaman ve uzay arasındaki fark; maddenin ileri, geri, yukarı, aşağıya doğru *konum değişimlerinin* uzay içinde gerçekleşmesidir. Bunun önemli sonucu, uzayda hareketin tersinir olması, yani bir önceki duruma dönebilmesidir. Zamanda hareket ise tersinmezdir.[95] Zaman oku tek yönlüdür. Geçmiş zamana dönüşlü “zaman tüneli” fanteziden başka bir şey değildir. Yalnızca zamanın göreceliğinden söz edilebilir. Örneğin, gördüğümüz yıldızlar ya da başka cisimler, uzaydaki uzaklıkları nedeniyle gözlediğimiz zamanı değil, geçmişi gösterebiliyorlar.

Maddi evren ölümsüzdür; sonsuzdur ve sürekli değişim halindedir. İnsan aklının sonsuz evreni kavrayabilmesi için, onu sonlu kavramların diline çevirmesi, analiz etmesi, ölçmesi gerekmektedir.

İşte, “dün”, “bugün”, “yarın”, bunların daha genel anlatımı olan “geçmiş”, “şimdiki zaman”, “gelecek” kavramları ve bunları belli bir referans dizgesine bağlayan takvim insan aklının icadıdır. Zaman bilinci, insanı insan yapan özelliklerden biridir. Güneşin batışına ve doğuşuna göre belli hareketleri yapan hayvanlar var ve yüzünü gündüz bir yana gece başka bir yöne çeviren bitkiler olduğunu biliyoruz. Ama hayvanlarda zaman kavramı yok. Kavram yok.

Hayvan esas olarak nesneler dünyasında yaşıyor; insanın dünyasında ise nesnelerin yanı sıra simgeler de var. İnsan “an”’ı yaşarken, geçmişi ve geleceği de “an”ın içine katabiliyor. İnsan zihni, tek yönlü ilerleyen zamanı geriye ve ileriye uzatabiliyor. İnsan zihninde zaman çok yönlü, çok boyutludur. İnsan zihninde zaman kaybolmuyor.

Zaman bilincinin, gelecek kavramının insan için dramatik bir sonucu var: İnsan, yaşamının ölümle sonuçlanacağını bilen tek canlıdır. Hayvanlar da, yaşamlarına yönelen ani bir tehlikeyi fark edip tepki gösteriyorlar, ancak ölümü bilmiyorlar.

Yaşamın ölümle sonuçlanacağı gerçeği ve bunun bilinmesi insanda üç yönelim doğuruyor: Bir: Kendisini ölümden sonra doğaüstü biçimde yeniden var olacak ayrıcalıklı bir canlı olarak hayal etmek. Dinsel öteki dünya inancı ya da her türden, insan ruhunun bir bedenden başka bedene geçerek yaşamaya devam edeceğini ileri süren yeniden dirilişçi görüşler bu kategori içinde sayılabilir. İki: Doğaya karşı mücadeleyi insan yaşamını uzatma, ölümsüzleştirme çizgisinde yoğunlaştırmak. Üç: Ölümle biteceği belli kısa yaşamını ölümsüzleştirmek için bu dünyaya kalıcı izler bırakmak.

Tolstoy, ünlü *İtiraflarım*’da, kendisini elli yaşında intihar düşüncesine sürükleyen soruları sıralıyor: “Bugün yaptığım, yarın yapacağım şeyin sonucu ne olacak, bütün hayatımın sonu ne olacak? Niçin yaşıyorum? Niçin arzuluyorum? Niçin çalışıyorum? Hayatımda kaçınılmaz olan ölümümle yok olmayacak bir anlam var mıdır?”[96] Tolstoy’un yaşamı boyunca bu soruların yanıtını aradığını, inançla akıl, dinle sanatsal etkinlik arasında gidip geldiğini, kendisini ve yaşamı anlama arayışının 82 yaşında evinden kaçıp, İstanbul’a gitmeye çalışırken bir tren istasyonunda noktalandığını biliyoruz.

Zaman, gelecek ve ölüm kavramlarına sahip olmak insan doğasının ayrılmazlarıdır.

Psikolojik evrim, kişilik

İnsanın doğasını, kişiliğini ve toplum içindeki davranışlarını belirleyen ne yalnızca biyolojik varlığı ne de toplumsallığıdır. Toplumsal/kültürel evrimin bir boyutu da psikolojik evrimdir.

İnsan hayvandan geliyor ve bu kökten tümüyle kopamıyor. Yalnızca biyolojik yapımız, organlarımız, beslenme, üreme içgüdülerimiz değil; coşku, korku, cinsel istek duymamıza yol açan hormonlarımız da hayvan kökenimizin kalıtlarıdır. Toplumsal/kültürel evrim bir yönüyle, bu hayvani yanları denetim altına almanın, bastırmanın, başka yönlere çevirmenin anlatımıdır. Sonra, insanın doğuştan gelen içgüdüleri ile sonradan toplumsal/kültürel koşullarla ortaya çıkan güdüler arasında da ayrım yapmak gerekiyor. Örneğin ihtiras, açgözlülük, istifçilik vb. doğuştan var olan içgüdüler değildirler.

Bir de, tümüyle insana özgü, insanın toplumsal yaşam içinde geliştirdiği "sempati" ve "empati" türünden duygu durumları var. "İnsanın geliştirdiği, hayvanlarda bulunmayan bir duygu da sempatidir. Duygudaşlık olarak da adlandırılabilecek olan bu duygu, bir insanın, kendi sinirlerine ve beynine bağlı olmamasına karşın başka bir insanın duyduğu acı, sevinç vb. duyguların benzerini (simgelerin bağlantısıyla) duymasıdır. Çağrışımla, benzeri durumlarda duyduğu duyguları, örneğin çektiği acıları anımsayarak, başka insanlara acımasıdır. İnsandaki simgeler dünyasının ürünü olan bu 'insanca' duygunun geliştirilmesi gerekirken törpülenip, köreltilmesi, köreltildiği ölçüde insanı insanlıktan çıkarır. Geliştirildiğinde ise insanı, duygu, düşünce ve davranışlarını, kendini ilişkide bulunduğu kişinin yerine koyup 'onun iç ve dış koşulları içinde bulunsaydım ne yapardım' diye düşünerek o kimseye karşı tutumunu ayarlamaya yönelten 'empati' denilen bir başka duyguya dönüşür."[97] Empatinin tanımında insanın karşısındakini anlamaya çalışması ve anladığını belli ederek ona yardımcı olması da var.

Sonra hem bir içgüdü hem de sonradan geliştirilen bir duygu olan cinsellik ve cinsel sevgi var. İnsan cinselliği, artık yalnızca biyolojik değil, toplumsal/kültürel bir olgu olan insan doğasının en karmaşık

alanlarından birini oluşturuyor. Cinsellik, dinlerin, ahlâk okullarının en çok karıştığı, kural ve yaptırımlar koyduğu alandır. Cinsellik ve cinsel kompleksler, psikiyatrinin, mitolojinin ve edebiyatın vazgeçilmez temalarıdır. Üreme içgüdüsüne bağımlı olmadan sevişebilen tek varlık insandır. Kendi cinsel doğasını en çok sınırlayan, kutsallaştıran, tabulaştıran, yasaklayan da insandır. Cinsellik, insanın özünü bozucu yönde toplumsal karışmanın en yoğun olduğu alanların belki de başında yer alıyor.

İnsanın biyolojik varlığının, toplumsal/kültürel evriminin ürünü olan doğası, somut olarak, psikolojik etmenlerin de işe karıştığı "kişilik" denilen bir yapıda cisimleşmektedir.

İnsan kişiliğinin, insan düşünce ve davranış biçimlerinin anlaşılmasında tüm bu etmenler önemli olmaktadır.

İnsanın duygu, düşünce ve davranışlarının temel hareket ettirici güdüsünün onun bilinçli varlığı kadar, bilinçaltı ya da bilinçdışı benliği olduğu belirlemesinden yola çıkan *psikanaliz* ise katkılarıyla birlikte yeni sorunlar getiren bir ekoldür. Bu ekolün, yüz yılı aşan tarihinin, kimi önemli farklılaşmaları ve evrimi şöyle özetlenebilir: Psikanaliz yöntem ve ideolojinin kurucusu olan Sigmund Freud, insanı yıkıcı güdüleri toplum tarafından denetim altında tutulması gereken bencil bir varlık olarak tanımlamış, cinselliğin önde olduğunu, sevgi, dostluk, yardımseverlik gibi duyguların ise insan doğasının bir parçası olmadığını savunmuştur.[98] Alfred Adler, "insanı yalnız kendisine değil, başkalarına da yardımcı olabilecek amaçlar geliştirme eğiliminde olan, içinde bulunduğu koşullara göre iyi ya da kötü olabilen seçici ve yaratıcı bir varlık olarak" tanımlamış, daha çok çevre-birey etkileşiminin ürünü olarak ele almıştır.[99] Carl Gustav Jung "kolektif bilinçaltı" kavramını geliştirmiş, insan zihninin, insanın evrimi tarafından biçimlendirildiğini, insanın kişisel bilinçdışının daha önce bilinçte var olmuş yaşantılardan oluştuğunu ileri sürmüştür. Toplumsallığa daha büyük ağırlık veren, birey-toplum ve özellikle de kapitalist tüketim toplumu-insan ilişkilerini didikleyen Erich Fromm, kapitalist topluma insandan bakan önemli eleştiriler getirmiş,

insanın temel sorununun "sahip olmak ya da olmak" biçiminde tanımlamıştır. Fromm, insanların ve hayvanların yaşamda kalmak üzere içgüdüsel olarak birbirleriyle mücadele ettiğini, bunun gerekli ve zararsız bir saldırganlık türü olduğunu, insandaki yaşamı yok etme eğiliminin ise kendisini gerçekleştirmesinin engellenmesiyle ortaya çıkan zararlı bir saldırganlık türü olduğunu savunmuştur.[100]

Psikoloji ve psikanalizin insanın, insan kişiliğinin çözümlenmesinde mutlaka yararlanılması gereken disiplinler olduğunu kabul etmek, ancak bu disipline insanla ilgili tüm soruların yanıtlarının bulunduğu bir misyon yüklendiği zaman yanlış ve saçma sonuçlara varmanın çok kolay olduğunu da görmek gerekiyor. Her meslek için söz konusu olabilecek mesleki deformasyon konusunda dikkatli bir psikiyatrist olan Engin Geçtan bu alanın sınırlarını belirten sözleri içtenlikli ve aydınlatıcı:

"… sonunda öyle bir noktaya geliniyor ki, insan doğasını psikiyatrinin sınırları içerisinde anlama çabaları yetersiz kalıyor. Bireyi içinde bulunduğu anla ve kişisel geçmişiyle birlikte incelemek ya da toplumsal olguları içinde yaşanılan zaman kesitinde anlamaya çalışmak bazı boşlukları da birlikte getiriyor. İnsan böylesi boşlukları nasıl giderebileceğini biraz da sezgi yoluyla buluyor. Son yıllarda tarih ve sosyal antropolojiye eğilmem de mantıksal bir çıkarsama sonucu olmadı. Ama sonunda, hiç bilmediğim için varlığını sürekli yadsımaya çalıştığım bir alan olan ekonomiyle karşılaşmak zorunda kalmak benim için şaşırtıcı ve biraz da can sıkıcı oldu. Bu konuya gereğince eğilebilme yürekliliğini de henüz bulabilmiş olduğumu söyleyemem."[101]

İşbirliğinden toplumsal işbölümüne

Daha sonra, başta yabancılaşma olmak üzere yol açtığı sonuçlara dönmek üzere, insanın toplumsal evrimindeki en önemli evrenin sürüden topluma, ilkel işbirliğinden ilk toplumsal işbölümüne geçiş olduğunu yineleyelim.

Bu geçişin öyküsü kısaca şöyle: "Bizim soy çizgimizin de etkisinde kaldığı ikibiçimçilik (dimorfizm), bir türün erkeği ile

dişisinin, cinsellik dışındaki bazı anatomik özelliklerinde farklı biçimler almalarıydı. Bunun bir sonucu olarak, açıkça belirtmek gerekirse, bazı bakımlardan eşitsiz olmalarıydı. Kültürel evrimimiz başlamadan önce, atalarımızın erkek dişi cinsleri arasında organik evrimin ürünü olan bir eşitsizliğin bulunduğunu yadsımamalıyız. Bunu kabul etmezsek, kültürel evrimimizin bu eşitsizliği kapatan eşitlikçi etkisini gereğince görüp kavrayamayız."[102] İki ayak üzerinde dikilmenin ve bu eylemden başlayan sürecin bir sonucu olarak insan bebeğin doğumunun güçleştiğine değinmiştik. Bu süreçte, "Doğal ayıklanma düzenekleri işleyip, tür içinde daha geniş pelvisli (leğen kemikli) dolayısıyla doğumda bebeğin başının pelvis çıkışından görece kolay geçebildiği dişilerin soylarının çoğunluk oluşturması yolunda bir sonuç doğurdu. … Organik evrimimizle ilgili bu iki değişikliğin ileride kültürel evrimimizi belirleyici iki sonucu görülecekti. Kadınlar, öteki nedenler yanı sıra, daha dar kalçalı erkekler kadar hızlı koşamadıkları için, kaçmayı ve saldırmayı gerektiren avlanmayı erkekler üstlendi. Kadınlara toplayıcılık kaldı. Bu olgu biyolojik evrimimizin kültürel evrimimizi 'belirleme' derecesinde etkilemesinin iyi bir örneğidir. Çünkü, kolektif geçim etkinliği tam da kültürel evrim alanına giren bir iştir."[103]

"Böylece kültürel bir devrim ile, büyük bir olasılıkla 'kadınlar', insanlığı asalaklıktan üreticiliğe geçirmiş oldular. Tarımsal üretimle birlikte toprağa yerleşildi; tüm yaşam biçimi değişti. Erkekler ise, tarımın olanak verdiği sap, saman artıklarıyla, daha önce avladıkları bazı sürü hayvanlarını bu kez beslemeyi akıl ederek evcilleştirdiler. Sonuçta, kadının bitkisel besin üretimini üstlendiği, erkeğin hayvansal besin üretimiyle uğraştığı 'Neolitik' denen yaşam biçimi gelip yerleşti."[104]

İlk toplumsal işbölümünün, tümüyle Adam Şenel'in aktardığı senaryoya göre gerçekleşip gerçekleşmediği de başka birçok varsayım gibi kesin olarak, adım adım kanıtlanmış değildir. İlk toplumsal örgütlenmenin, göçebe yaşayan toplulukların bir ana üs edinmeleriyle ve ister avcılık, ister leşçilik, ister toplayıcılık

biçimlerinde olsun *yiyecek arayıcılığı ve yiyeceklerin paylaşılmasıyla* başladığı kesine yakın bir bilgidir. Avcılık/toplayıcılık farklılaşmasının daha sonradan geldiği anlaşılmaktadır. Hangisi olursa olsun, ilk toplumsal işbölümü, ilk mülkiyetin biçimlerinin ortaya çıkmasını tetiklemiştir. Özel mülk edinme, ilk büyük toplumsal işbölümüyle, toprağı ve kadını mülkiyet nesnesi yapan süreç tarımsal üretimle başlamıştır.

Buradaki kritik sorun, insanlığın toplumsal/kültürel evriminin de ürünü olan insan doğası ile mülkiyet ve sonuçları arasındaki ilişkinin doğal ve evrensel olup olmadığı noktasında. Daha açık söylemek gerekirse, “başkasının emeğine el koyma” bu el koyma işlemini sürekli kılarak biriktirme/sahip olma ve bunun sonucu olarak sömürme, hükmetme/yönetme, ezme ilişkilerinin insan doğasının ve evriminin kaçınılmaz bir sonucu olup olmadığı noktasında. Bu soruya da doyurucu ve kanıtlayıcı bir yanıt vermek olanaksız. Çünkü, kapitalizm bir kez oluştuktan sonra yeryüzünün her yerinde kendi ilke ve işleyişlerini dayattı; tüm dünyayı kendi suretinde biçimlendirdi. Dolayısıyla, dünyanın farklı yerlerinde, hatta farklı zamanlarda varlığını sürdüren ilkel topluluklar kapitalizmin müdahalesi olmasaydı nasıl bir evrim geçirirlerdi sorusu pratik olarak yanıtsız kaldı.

Bu böyle olmakla birlikte, “ilkel” toplumlar üzerinde çalışan antropologlar, sınıflı toplumlarda ve kapitalizmde egemen olan rekabetçi, hırslı, bencil insanın bu toplumlar için “doğal” olmadığına ilişkin birçok bulgu, gözlem ve veri koydular ortaya. Bu ilkel toplumların ekonomisi çoğunlukla karşılıklılık ve yeniden dağıtım biçimindeydi, ticaret olmakla birlikte kabileler arası kişisel kazanç söz konusu olmuyordu. Tarımsal topraklar ne özel mülktü ne de alınıp satılırdı, tersine, bunlar genellikle köy şefleri tarafından dağıtılır ve yeniden dağıtılırdı.[105]

Christof Colomb’un Batı’ya yaptığı ilk yolculuktan sonra yazdıkları ilginç:

“Kişisel mülkiyete sahip olup olmadıklarını da öğrenemedim, çünkü bana öyle geliyor ki, herkesin sahip olduğundan herkes bir

pay alıyor… Sahip oldukları ile birlikte öylesine saf ve özgürler ki, bunu görmeyen hiç kimse buna inanamaz; sahip oldukları herhangi bir şeyi vermeleri istendiğinde, asla hayır demiyorlar; tersine sizi onu paylaşmaya davet ediyorlar ve sanki onunla birlikte kalplerini de verirmişçesine büyük bir sevgi gösteriyorlar."[106]

1650'lerde Karayipler'de yazan misyoner Du Tertre: " …kimsenin hiçbir türden bir üstünlüğü ya da hiçbir türden köleliği kabul etmediği bir biçimde, hepsi eşitler… Hiç kimse yoldaşından daha zengin ya da daha yoksul değil ve tüm diğer şeyler, fuzuli şeyler karşısında da bunlar sahip olmaya değer şeyler değilmişçesine, küçümseyiciler…" diyordu[107].

Howard Zinn, *Öteki Amerika*'da Küba'nın talan edilmesine katılan Bartolome de la Casas'ın yazdıklarından şunları aktarıyor:

"Evlilikle ilgili yasalar bulunmuyor; kadınlar ve erkekler eşlerini seçiyorlar ve yine aynı şekilde istedikleri zaman saldırı, kıskançlık veya öfke olmadan terk ediyorlar. Nüfus büyük bir hızla artıyor; hamile kadınlar son ana kadar çalışıyor ve neredeyse ağrısız bir şekilde doğum yapıyor; ertesi gün nehirde yıkanıyorlar ve doğumdan önceki kadar temiz ve sağlıklı oluyorlar. Erkeklerinden bıkarlarsa edep yerlerini yapraklar veya pamuklu bezlerle örterek şifalı otların yardımıyla düşük yapıyorlar. Biz bir adamın kafasına veya ellerine nasıl aldırmadan bakıyorsak hepsi çıplak olan kadın ve erkek yerliler de birbirlerine öyle bakıyorlar… Sağlam tahtadan yapılmış, çatısı palmiye yapraklarıyla örtülmüş ve aynı anda altı yüz kişiyi alabilen çok büyük çan şeklinde komünal binalarda yaşıyorlar… altın ve benzeri değerli taşları hiç önemsemiyorlar. Almak ve satmak da dahil olmak üzere ticaretten tümüyle uzaklar ve doğal koşullar içinde yaşamlarını sürdürüyorlar. Kendilerinin ve dostlarının sahip oldukları şeyler konusunda son derece cömertler ve aynı düzeyde özgürlüğe sahip olmayı bekliyorlar…"[108]

Bugün Pennsylvania ve Yukarı New York olan coğrafyada kuzey batı kabilelerinin en güçlüleri yaşıyordu. "Iroquois Birliği" adı altında bir araya gelmişlerdi.

Iroquois köylerinde toprak ortak mülkiyete aitti ve ortakça çalışılıyordu. Avcılık da birlikte yapılıyor ve avlanan hayvanlar köyde yaşayanlar arasında paylaştırılıyordu. Evler de ortak mülkiyetin bir parçası olarak görülüyordu, bir evde birkaç aile kalabiliyordu. Toprağın ve evlerin özel mülkiyet konusu olması Iroquais Kızılderililerine yabancı düşüncelerdi. 1650'lerde onlarla karşılaşan bir Fransız Cizvit rahibi şöyle yazıyordu: "Hiç yoksul ev görünmüyordu, çünkü aralarında ne dilenciler ne düşkün kişiler vardı… Nezaketleri, insancıllıkları ve incelikleri onları sadece liberal kılmıyordu ama aynı zamanda ortak mülkiyet dışında herhangi bir şeye sahip olmalarını da engelliyordu. Iroquois toplumunda kadınlar önemli ve saygın bir yer tutuyorlardı. Aileler anaerkildi."[109]

"Samimiyetsizlik" de doğal değil, "uygarlık" ürünü bir duygudur:

"Samimiyetsizlik ilkel toplumların bilmediği bir davranış biçimidir. Örneğin, eskiden Hotantolar'da rüşvet ve ihanet yoktu. Ancak toplumlararası ilişkiler geliştikçe Hotantolar da bu sanatı Avrupalılardan öğrenmeye başladılar. Samimiyetsizlik uygarlıkla gelişmiştir. Çünkü uygarlıkla birlikte diplomasi de gelişmiş, çalınacak şeylerin sayısı da artmıştır. İlkel insanlarda mülkiyet geliştikçe hırsızlık ve yalan da başlamıştır."[110]

Mehmet İnanç Turan bir paragrafta süreci ve sonucu özetliyor:

"Tarih öncesi avcıların, toplayıcıların özel mülkiyetçi ve kıskanç olduklarına dair hiçbir olgu yoktur. Kıskançlık, mülkiyet hırsı insanın kopmaz içgüdüsü olsaydı, bu tutkuları her toplum biçiminde görmemiz gerekirdi. Kazanma dürtüsü ilkel topluma ait değil, sınıflı topluma aittir.

İnsanın doğal bir savaş içgüdüsü yoktur. Eskimolar uzun yıllar boyunca ne savaşı ne de mülkiyet hırsıyla insanların birbirini öldürmelerini anlayamamışlardır."[111]

Bireysel rekabet, insanın doğuştan gelen bir içgüdüsü değil, toplumsal koşulların yarattığı bir tutkudur. Engels, *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* çalışmasının "Barbarlık ve uygarlık" başlıklı son bölümünde, uygarlığın "insandaki en iğrenç içgüdü ve

tutkularla oynayarak bu iğrenç içgüdü ve tutkuları, insanın bütün öteki yetenekleri zararına geliştirdiğini”[112] yazıyor.

Engin Geçtan da bencil, yıkıcı eğilimlerin, sahip olma tutkusunun sonradan edinildiğini şöyle açıklıyor:

“Tarihi dikkatle incelediğimizde, bencil ve yıkıcı eğilimlerin, insanların birbirlerinden alabilecekleri ya da çalabilecekleri şeylere sahip olmalarıyla başladığını görüyoruz. Avlanacak hayvan azaldığında tarımla uğraşanların zengin tarlalarına saldırılar düzenleyen avcılarla başlayan bu süreç, insanda sahip olma tutkusuyla bencil ve yıkıcı eğilimlerin iç içe ve birlikte gelişmesine neden olmuş ve bugüne dek hiçbir politik düzen bu eğilimleri gerçek anlamda ortadan kaldırabilmeyi başaramamıştır. Çünkü sahip olma eğilimi mülkiyet ve parayla da sınırlanmamış, iktidara ve diğer insanlara sahip olma tutkularını da birlikte getirmiştir. Günümüzde dünyamızı yöneten en önemli güçlerden birinin uluslararası silah ticareti olması, bu iki eğilimin nasıl iç içe geçmiş olduğunun somut bir kanıtıdır.” “Toplumlar bir yandan bize anlamlı yaşamanın gereği olan düzeni sağlarken, öte yandan bireyin kendisini gerçekleştirmesini engelleyici sistemler oluşturabiliyor.”[113]

Şöyle de denebilir: İnsanın özünü oluşturan, insan olmasından gelen niteliklerinden farklı olarak sınıflı toplumda, bugün için konuşursak kapitalizmde yaşamasından, onun bir parçası olmasından kaynaklanan sonradan kazandığı özelliklerin yaşamı son çözümlemede kapitalizmin yaşamıyla sınırlıdır. İnsanı insani doğasından uzaklaştıran, yaratıcılığını, kendisini gerçekleştirmesini engelleyen toplumsal koşullar kaldırıldığı zaman gerçek insanlık tarihinin başlayacağı önermesi bunun için doğrudur.

Genetiğin getirdikleri

Canlı yaşamının gelişim ve süreklilik düzeneklerinden biri genetiktir.

Konuyla ilgili özet bilgileri güvenilir bir kaynaktan kendi cümlelerimle özetliyorum:

Evrim, kendini kopyalayan bir molekülün ortaya çıkmasıyla süreklilik kazandı. Yaşam biçimlerinin tüm özelliklerini gelecek kuşaklara ileten bu molekül *deoksirikbonükleik asit* (DNA)dır. Kendini üretme yeteneğine sahip DNA molekülü vücudun belli bir bölgesinde yoğunlaşmayıp, her hücre tarafından içerilmektedir. Gebeliğin başlangıcındaki tek hücreli embriyodan oluşan insan cenininin milyarlarca hücreye çoğalmasının sırrı, bu tek hücrenin içinde bir insanın inşası için gerekli genetik kodu barındıran DNA molekülünün varlığıdır. Genler tarafından taşınan genetik bilgi, kimyasal olarak kodlanmış biçimde depolanır. Bir gen, DNA'nın bir bölümüdür ve belli tipte protein oluşturacak bilgileri içermektedir. Gen kalıtım birimidir. Bir organizmanın sahip olduğu tüm genler toplamına *genom* deniliyor. Bilim insanları yoğun biçimde, yaklaşık yüz bin genden oluşan insan genomundaki tüm genleri tanımlayacak bir proje üzerinde çalışıyorlar. Her insan hücresinin, her tür insan hücresini ve bu nedenle de tam bir insanın oluşumu için gerekli genetik bilgiyi içerdiği önermesi klonlama deneyleriyle doğrulanıyor. Ama her hücrede bu bilginin yalnızca seçili bir bölümü kullanılıyor.[114]

Genetikteki gelişmelerle birlikte, biyolojik determinist ve indirgemeci ideolojiler de tırmanışa geçti. Konumuz açısından en önemli biyolojik determinist tez şudur: *İnsan davranışlarını genler belirlemektedir*! *Toplumu da bu davranışların toplamı belirlemektedir*! O halde toplumsal tüm olgu ve süreçler insan kişilik ve davranışlarının kalıtsal ve değiştirilemez karakterini, sınırlarını, hatta olanaksızlılarını şu ya da bu ölçüde yansıtırlar. Farklı renk ve tondaki biyolojik determinist okulun ortak çıkış tezi budur. Bundan sonrası, farklı içerik ve vurgulara kayabilir. Biyolojik determinist yaklaşımla, örneğin toplumsal eşitsizliklerin insanların kalıtsal talihsizliğinden kaynaklandığını, bunları ortadan kaldırmaya çalışmanın "doğaya karşı çıkmak" olduğunu savunmak da, aslında "istenir" olan eşitlikçi ve özgürlükçü bir dünyanın genetik yapısı değişmeyen ya da çok yavaş değişen *bu* insanla kurulamayacağını öne sürmek de olanaklıdır.

Biyolojik determinizmin güçlenmesine, kendilerini çevreye uyduran bireylerin uğradığı değişikliklerin kuşaktan kuşağa geçtiğini öne süren Lamarkçı evrim teorisinin ve çevrenin kalıtımsal malzemeyi doğrudan değiştirdiği savı üzerinden geliştirilen Lisenkoculuğun katkıları olduğunu da unutmamak gerekiyor.

Bencil Gen başlıklı kitabın yazarı Richard Dawkins ise yaşamı kopyalayan şeyin gen olduğunu, genlerin içinde var oldukları organizmanın yalnızca bir araç işlevi gördüğünü, evrimin, kendisini kopyalamaya çabalayan genler arası bir mücadeleden başka bir şey olmadığını savunmaktadır.[115]

Oysa, "İnsan evrimi hem bir 'doğaya' hem de bir 'tarihe' sahiptir. Genetik hammadde, toplumsal, ekonomik ve kültürel çevreyle dinamik bir ilişki içine girer. Biyolojik ve 'kültürel' öğeler arasında sürekli bir ilişki olduğundan, bu iki şeyden herhangi birisini yalıtık bir şekilde ele alarak evrim sürecini anlamak imkânsızdır."[116]

Genlerin ancak fizyolojik özellikleri denetleyip, tek bir duygunun, tek bir düşüncenin, tek bir sözcüğün kalıtımla (genlerle) geçirilmediği kabul edilmektedir.[117]

Alan Woods ve Ted Grant'ın bilgilendirici ve aynı zamanda çözümleyici değerlendirmeleri şöyle:

"Biyologlar organizmayı iki kısma ayırıyorlar, *genotip* olarak bilinen genetik yapı ve *fenotip* olarak bilinen dış görünüşe ait özellikler. Bu ikisi arasındaki ilişkiyi basit bir neden-sonuç ilişkisi olarak değerlendirmek yaygın bir hatadır. Bu [*hatalı-HY*] görüşe göre genotip fenotipten önce gelir ve bu nedenle de denklemdeki belirleyici öğedir. Değiştiremediğimiz verili bir genler takımıyla birlikte doğarız ve bu bizim kaderimizi belirler, tıpkı astrolojide gezegenlerin konumu gibi… Gerçekte genotip ya da her hücrenin çekirdeğinde bulunan genler, seyrek mutasyonlarla beraber az çok değişmezdirler. Fenotip ya da bireyin morfolojik, fizyolojik ve davranışsal özellikleri toplamı ise değişmez değildir. Tersine, genotip ile çevre arasındaki ve fenotip ile çevre arasındaki etkileşim tarafından organizmanın tüm yaşamı boyunca sürekli olarak değişir.

Diğer bir deyişle, organizma ile çevre arasındaki diyalektik karşılıklı etkileşimin ürünüdür."[118]

Genetikteki gelişmelerin evrim teorisi ile ilişkisi aynı kaynakta şöyle özetleniyor:

"Genetik incelemeler idealizme kesin bir yanıt sunmaktadır. Hiçbir organizma bir genotip olmaksızın var olamaz. Ve hiçbir genotip uzaysal-zamansal bir süreklilik -çevre- dışında var olamaz. Genler, insanın gelişim sürecini ortaya çıkarmak üzere çevreyle etkileşirler. Aslında, eğer kalıtım kusursuz olsaydı, evrim diye bir şey olmayabilirdi, çünkü kalıtım tutucu bir güçtür. Özünde bir kendini kopyalama mekanizmasıdır. Fakat genelde içsel bir çelişki söz konusudur, bu vasıtayla ara sıra kusurlu bir kopya üretilir: Mutasyon. Böylesi kazalar sonsuz sayıdadır, çoğu da yalnızca yararsız olmakla kalmaz, organizmaya mutlak surette zarar verir."

"Tek bir mutasyon bir türü başka bir türe dönüştüremez. Gende içerilen bilgi orada görkemli bir yalıtılmışlık içinde durmaz. Fiziksel dünyayla temas içine girer, orada sınanır, işlenir, ifade edilir ve değişikliğe uğratılır. Eğer özel bir varyant verili çevrede bulunanlardan daha iyi bir protein sağlarsa, başarılı olur ve gelişip büyür, diğerleri ise bertaraf edilirler. Belli bir noktada, küçük değişimler nitel bir aşamaya ulaşır ve yeni bir tür oluşur. Doğal seleksiyonun anlamı budur. Yaklaşık dört milyon yıldan bu yana her canlı varlığın –bitkilerin ve insanlar da dahil hayvanların- genleri bu şekilde oluşmuştur."[119]

Bunlara rağmen, tekelci düzende genetik, gerici ideolojiler tarafından kötüye kullanılmaktadır.

Örneğin zekâ testleriyle ve başka sözde verilerle, erkeklerin kadınlardan, Hıristiyanların Yahudilerden, beyazların siyahlardan, İngilizlerin İrlandalılardan, üst sınıfların alt sınıflardan daha zeki doğduğunun "kanıtlandığının" iddia edildiğini, insan soyunu düzeltme gerekçesiyle 1930'larda ABD'nin 30 eyaletinde kısırlaştırma yasaları çıkarılıp, 1935 Ocak ayında 20 bin insanın zorla kısırlaştırıldığını, bilimin hangi bireylerin suçlu olacağını önceden söylemesi gerektiğinin sözde bilim adamlarınca ciddi ciddi

savunulduğunu, genetiğin ırkçılık ideolojisinin dayanaklarından biri haline getirildiğini biliyoruz.[120]

Bu tezleri çürüten kanıtlar ise popülasyon genetiği alanındaki 50 yıldan fazla süren araştırmaların bir sentezi olan, Luca Cavalli-Sforza, Paolo Mennozi ve Alberto Piazza tarafından yazılan *İnsan Genlerinin Tarihi ve Coğrafyası* çalışmasıyla ortaya koyuldu.[121] Kanıtlanan tez tek cümleyle şuydu: *Bireyler arasındaki çeşitlenmeler, her türlü gruplar arası çeşitlenmelerden çok daha büyüktür*. Amerikan *Time* dergisi bile bu çalışma üzerine, “aslında, bireyler arasındaki farklılıklar o denli büyüktür ki, ırk kavramının tümü genetik düzeyde anlamsız hale gelmektedir. Otoriteler, herhangi bir popülasyonun bir başkası karşısında genetik üstünlüğünün çığırtkanlığını yapan teorilerin ‘hiçbir bilimsel temeli’ olmadığını söylüyorlar”[122] diye yazdı.

Irkçı gerici yaklaşım ve yorumları çürütmek o kadar zor değil.

Öte yandan, insanlar arasında toplumsal ya da grupsal değil doğuştan gelen, yapısal, genetik farklılıklar gerçekten var ve değişimi uzun-yavaş bir evrim süreci gerektiren bu farklılıklar bireyin kısa yaşam döneminde aynı kalıyor. Çevreyi, toplumsal/kültürel koşulları ise görece daha kısa sürede değiştirmek mümkün. Peki toplumsal koşulları geliştirmek ve değiştirmek insandaki zekâ, yetenek vb. türünden genetik “kusur” ve eksikliklerin yol açtığı sorunların üstesinden gelmeye yetecek midir? Ya da bizi gölge gibi izleyen bir soru olarak, bu kusur ve eksiklikler giderilmeden insanlık gelişmesinin daha ileri, eşitlikçi ve özgürlükçü bir evresine adım atabilecek midir?

Bu soruları irdelemeye geçmeden önce, uzunca bir parantez açarak, ortaya konuyla ilgili değişik soru ve tezler atan “bizden” birinin yazdıklarına bakmamızın yararlı olacağını düşünüyorum. Hem bu toprakların insanı hem de solcu olduğu için “bizden” dediğim Kaan Arslanoğlu aynı zamanda politik psikiyatri konusunda yayımlanmış kitap ve makaleleri olan uzman psikiyatrist bir hekim. Arslanoğlu’nun sözcüğün iki anlamıyla da “eleştirel Marksist” diyebileceğimiz bir konumu var. Hem içinde yaşadığımız

bu kapitalist dünyayı esas olarak Marksist bir bakış açısıyla eleştirip, sosyalizm/komünizm hedefini benimsiyor ve hem de Marksizmin özellikle kendi alanıyla ilgili önerme ve görüşlerine eleştirel yaklaşıyor. Arslanoğlu'nun, siyaset ve örgütlülük konusunda yazdıklarını ayrıca ve ileride dönmek üzere, burada genetik, insan doğası ve insan kişiliği ile ilgili görüşleri üzerinde duracağım.

Önce, birçokları arasında şu an ilgilendiğimiz konuyla ilgili katıldığım iki saptama:

"İnsan doğasının biyolojik temellerini tanımayan anlayışlar, karşı suçlamaları, yaygaraları bir yana, öz olarak idealisttir ve böyle bir insan merkezcilik hiç değilse bu noktada Marx'a mal edilemez."[123]

Katılıyorum.

"Marksizm, insanın özünü-doğasını değişmez bir kalıp olarak görmez. İnsan, yaşamı için gerekli nesneleri, koşulları üretme mücadelesi içinde insan olduğuna ve aynı uğraşı devam ettiğine göre özünün değişim süreci, bir başka deyişle, insanlaşma süreci de devam etmektedir. İnsanı yaratan emektir, toplumsal varlığı ve üretimidir."[124]

Yukarıda genişçe ele almıştık, güzel ve eklenecek bir şey yok.

Sorunlu, tartışmalı alana Arslanoğlu'nun Marx ve Engels'i eleştirdiği önemli bir noktadan girebiliriz. Şöyle yazıyor:

"Marx ve Engels, Darwin'i ve görüşlerini çok iyi biliyorlardı, ona çok önem veriyorlardı. Ama evrim kuramı yeterince gelişmemişti yaşadıkları dönemde. O yüzden bu iki ustanın Darwin'den anladıkları tek yönlüydü. İnsanın temelinin evrime dayandığını kanıtlaması ve bu yolla insanın Tanrı eliyle bir günde yaratıldığını öne süren teolojik teze büyük darbe indirmesi. Hepsi bu! Ama Darwinizm, ilkine ek olarak insanın hayvandan geldiği, hayvanla ortak çok özelliğinin bulunduğu ve dolayısıyla sınırlarının (akıl ve kişilik sınırlarının) evrimsel, biyolojik açıdan çok da geniş sayılamayacağı sonuçlarına götüremedi onları. Gerçi Marx, insana 'zoon politikon' diyordu, fakat söz ettiği hayvandan yeteneklerini çok aşan şeyler bekliyordu. Zoon politikonun yeteneklerini hayli

kısıtlayan şeyin neredeyse yalnızca ekonomik toplumsal sistem olduğunu sanıyor, sözü geçen hayvanın evrimdeki aşamasının geriliğini (dönemdeki bilgilerin büyük kısıtlılığı, öte yandan henüz büyük sosyalist deneyin gerçekleştirilememiş olmasından ötürü) sezemiyordu. Belki de sezmek istemiyorlardı gerçeği. Aksi durumda tüm ütopya çökebilirdi; tüm devrimci atılım gereksiz gibi görülebilirdi. Onlar birer devrimci olarak ütopyalarına sahip çıkmakta sonuna dek haklıydılar, ancak kuramcı olarak açıkça yanıldılar. İki usta adeta Lamarkçı bir anlayışla sosyokültürel yapının insanı bugünden yarına kolayca değiştirdiği ve değiştirebileceği yanılgısına kapıldılar ve daha sonra da sosyalist devrimin tüm toplumu birkaç kuşakta değiştirebileceği hayalini yaydılar. Marx ve Engels uzun yıllar boyunca Batı Avrupa'daki işçi sınıfının kendi yaşamları içinde sosyalist bir devrimi topyekûn başarabileceği düşüncesindeydiler. Son yıllarda bunun gerçekleşmeyebileceğini, yani kendi gözleriyle devrimi göremeyeceklerini anlamaya başladılar. Fakat yakın bir zamanda gerçekleşecek ve her şeyi kökünden değiştirecek bir işçi devrimi ütopyası hemen tüm eserlerinin baş güdüleme kaynağı olarak kaldı."[125]

Marx ve Engels'in Darwin'i ve evrim teorisini tek yönlü anladıkları görüşü, tersi yönde birçok kaynağın da gösterilebileceği, kanıtları ortaya konulmamış bir savdır. Bu noktanın üzerinde durmayacağım. Marx ve Engels'in insanın hayvan köküne ve buradan kaynaklanan sınırlarına yeterli dikkati göstermedikleri savı ise, bu "ihmal"in nedeni ortaya konulmak koşuluyla tartışılabilir. Marx ve Engels, esas olarak insan türünün hayvanlar dünyasından ayrıştığı noktaların altını çizdiler. Esas vurguyu insanın gelişen değişen, gelişip değişirken cansız doğayla birlikte kendisini de değiştiren bir varlık olduğu noktasına, insanın değişme ve değiştirme gücüne yaptılar. Kapitalizmle birlikte, insanın bir yandan "birey" olurken, bir yandan da kendisine yabancılaştığını, özgürleşmek için daha ileri bir yeniden sentez olarak özüne dönmesi gerektiğini belirtip, bu hedefi gerçekleştirmek için kolektif pratik

eleştirel etkinlik içinde olması gerektiğini savundular. Arslanoğlu'nun deyişiyle insanın "akıl ve kişilik" sınırlarını bildikleri ise, *Alman İdeolojisi*'nden *Kapital*'e bütün yazdıklarından belli değil mi? Fetişlerin, dinin vb. yarattığı yanılsamalı bilinç, olgunun ilk bakışta görünmeyen derindeki özünün adına "bilim" dedikleri bir dolayımla gösterilmesi gerekliliği, siyaset ve öncülük gereksinimi vb… Marksizm, toplumsal devrim ve dönüşümler için üstün insan gerektiği türünden bir yaklaşımdan hep uzak kalmıştır. Ayrıca, süpermenlerden oluşacak hayali bir toplumda "siyaset", "devrim" ve benzeri kategorilerin somut olarak bir karşılığı olup olmayacağını, olursa da neye karşılık düşeceğini kimse bilmiyor. Marx ve Marksizm işçiye, proletere de insan üstü, tanrısal bir güç yakıştırmış değildir. Proletaryanın bir *sınıf olarak* devrimci rolü, insanlık-dışı yaşam koşullarını değiştirmek için kendisini de değiştirmek, hatta kendi varlığına son vermek zorunda olmasından gelmektedir. Devrimci gelişmenin dinamiği ile engel ve yükleri aynı çelişkinin içindedir.

Marksizmin, komünizmin çıkış noktası, insanlar arasındaki toplumsal farklılıkları ortadan kaldırarak, doğal farklılıkları uyumlu ve barışçıl hale getirmektir. Marx'ın bu kitapta sık sık yinelediğim sözlerinde anlatıldığı gibi: *İnsanın insanla birliği insanlar arasındaki gerçek farklılıkları temel alır*.

Arslanoğlu, Marx ve Engels'in "Lamarkçı bir anlayışla sosyokültürel yapının insanı bugünden yarına kolayca değiştirdiği ve değiştirebileceği yanılgısına" kapıldıkları iddiasını destekleyecek kaynak ve argümanlar göstermediği için bu "saptamasına" da katılmadığımı belirterek geçiyorum. Marx ve Engels'in ekonomik toplumsal olgu ve etmenlere belirgin bir öncelik verdikleri, bunun siyaset, psikoloji vb. alanlarına yeterli yoğunluk ve dikkatle eğilmeme sonucunu doğurduğu ise doğrudur. Devrimci etkinliğin, başta işçi sınıfı olmak üzere bu mücadelenin insanlarını "yığınsal bir değişikliğe" uğratacağı, toplumsal/kültürel yapının değişmesiyle insanın da değişeceği noktasında abartılı bir devrimci iyimserlik içinde oldukları eleştirisine de katılıyorum. Buna, Marx ve

Engels'in işçi sınıfının aşağıdan gelen enerjisinin dalgalar halinde sürekli gelişeceğine ilişkin öngörülerinin pratik tarafından doğrulanmadığı saptamasını da ekleyebiliriz.

"İnsan" ve yeni insan, sosyalizm denemelerinin de en kritik sorunlarından biri oldu. Bu denemelerin tarihsel çelişki ve nesnel sınırları bir yandan, kapitalist bilinç ve kültürün toplumsal koşullardan daha direngen olması gerçeği bir başka yönden sorunu çetrefil, karmaşık hale getiren olgulardır.

Arslanoğlu şöyle devam ediyor:

"Sınıflar kendi sınıf çıkarları doğrultusunda hareket etmedikleri zaman buna getirilen tek açıklama onların bilinç durumlarının geriliğiydi. Ama bilinç durumlarının geriliğine ne veya neler sebep oluyordu? Yine yüzeysel ve hiçbir zaman genel durumu açıklamaya yetmeyecek birkaç bahane: Çünkü onlar cahiller, eğitimsiz bırakılmışlar, kandırılıyorlar, din onları uyuşturuyor, gelenekler uyuşturuyor; hepsi bu. Peki toplumlardaki bir kesimi tüm bunlar etkilemezken, bir kesim devrim için ayağa kalkarken, öbür büyük kesim neden sürekli olumsuzlardan etkilenme eğiliminde bulunuyor? Cevap yok, daha doğrusu böyle bir soru da yok."[126]

Çoğu zaman, yanıtlar soruların içinde oluyor. Arslanoğlu'nun, başka yerlerde yazdıklarından, ona göre "bir kesimi", "öteki kesimden" ayıran şeyin ne olduğunu anlamaya çalışalım.

Kaan Arslanoğlu, insanın "büyüklü küçüklü tüm yaşamsal yeğlemelerinde ilk ve son sözü kişiliğin söylediğini"[127] belirttikten sonra, "kişilik oluşumunda genetik mi daha belirleyici, çevre mi" sorusunu soruyor, "bu iki etmeni birbirinden kesinkes ayırmanın" olanaklı olmadığı kaydını koyduktan sonra şu yanıtı veriyor: "Ancak, yine de hangisi esastır diye bir soru sorulsa, ben genetik etmenin esas olduğunda ısrarlıyım."[128]

Genetik-çevre etkileşimi konusunda yukarıda yazılanları ve Arslanoğlu'nun iki etmenin birbirinden kesinkes ayrılamayacağı kaydını anımsatarak, "yine de" genetik etmenin belirleyiciliğinde ısrar etmesinin verdiği örnekler üzerinden ne anlama geldiğine bakalım.

Birinci örnek: “Genetik anlamda orta derece zekâlı bir insanı çevre koşullarını ne denli uygun düzenlerseniz düzenleyin, bir deha haline getiremezsiniz. Ya da genetik anlamda başkaları için bir şeyler yapma tutkusu güçlü bir insanı çevre koşulları ne kadar olumsuz olursa olsun, ‘bana dokunmayan yılan bin yaşasın’ mantığına kazanamazsınız.”[129]

Zekâ derecesini ölçmenin IQ testleri başta olmak üzere bilinen yöntemleriyle ilgili çok haklı soru ve kuşkuları saklı tutarak, bir kişinin var olan bilişsel zekâ düzeyinin çevre koşullarıyla değiştirilemeyeceği kabul edilebilir. Ancak, “duygusal zekâ” konusundaki araştırma ve çalışmalar artık üç tezi kanıtlarıyla ortaya koymuş durumdadır. Bir kez “EQ”nun, yani duygusal zekânın çoğu kez sanıldığının tersine, beyin yapısı içinde maddi altyapısı olduğu,[130] duygularımızın akılcı zihinden bağımsız olarak görüş edinebilen bağımsız bir zihinleri olduğu tezi kabul ediliyor.[131] İkincisi, duygusal zekâ çevreden fazlasıyla etkileniyor. Üçüncüsü, duygusal zekânın akılcı zekânın algılama ve işleyişi üzerinde yadsınamaz bir etkisi var.

Bu not bir yana, Arslanoğlu’nun dışarıdan bir müdahale olmadıkça, insanın akılcı zekâsının ve daha birçok başka biyolojik özelliğinin değiştirilemez olduğuna dair görüşünün haklı olduğunu kabul etsek bile, “başkaları için bir şeyler yapma tutkusunun” genetik bir veri olduğunu iddia etmek doğru değil. İnsanda bu tür davranış ve bilinç genleri olduğuna ilişkin hiçbir bilimsel bulgu, kanıt bilinmiyor. Daha önce değindik.

İkinci örnek: “Sözgelimi, yüzbinler neden *Sabah* ya da *Sun* gazetesi alırlar, okurlar … *Sabah* okuyanların çok büyük bir çoğunluğu aslında yanılmak için o gazeteyi almaktadır. Başka bir deyişle bilinçli bir seçim vardır burada… Onların pek çok kişilik özelliğinin ortak olacağını göreceksiniz. Bu insanların yaşam biçimi, hayattan beklentileri, genel dünya görüşleri, savundukları ve savunmadıkları değerler, estetik anlayışları, okudukları okumadıkları romanlar, gidip beğendikleri filmler bile büyük benzerlik gösterir.”[132]

Hiçbir ciddi araştırma ya da kanıta dayanmadan *Sabah* okurlarını, onlara kimi kişilik özellikleri atfedip tanımlayarak gruplandırmak son derece yanıltıcıdır. *Sabah* okurlarının kimi ortak özellikleri kadar, sayısız farklı özellik ve güdüleri olduğunu ileri sürmek pekâlâ mümkündür. Güçlü bir tekel grubunun tanıtım, reklam, dağıtım vb. olanakları ve bu olanaklarla sağlanan yaygın etki nedeniyle birçok okuyucunun yanılsamalı bir seçim yaptıkları söylenebilir. Büyük çoğunluğun o gazeteyi "yanılmak için aldıklarını" öne sürmek bundan çok farklıdır ve bence doğru da değildir. Birçok bakımdan farklı kişilik özelliklerine sahip insanlar bu gazeteyi logosunun altında yer alan "Türkiye'nin en iyi gazetesi" ibaresinden etkilendikleri, spor sayfasını beğendikleri, mizanpajını çekici buldukları, filan yazarını sevdikleri, en etkili iş ya da kiralık ev ilanlarının en çok o gazetede bulunduğuna inandıkları, doğru haber verdiğine güvendikleri, daha doğrusu nasıl olsa hiçbir gazete doğru haber vermiyor deyip fark etmeyeceğini düşündükleri, yıldız fallarının çok doğru çıktığı söylentisini paylaştıkları, magazin haberleri ve erotik resimleri alışkanlık yarattığı için vb. alıyor olabilirler. Sonsuza kadar uzatılacak bu özellik ve güdüleri *Sabah* tipi bir gazete okuru olma eğilimi yaratan bir genetik ortaklığa bağlamak hiç akılcı değildir.

Üçüncü örnek: "Aşırı sağcı, aşırı solcu veya siyasi ya da toplumsal olarak aşırı bilmem neci olmak, genellikle güçlü bir genetik yatkınlığı gerektirir. Başka bir deyişle siyasi akımlarda aşırılığı seçmek daha çok kişideki genetik eğilimler doğrultusundadır."[133]

Siyasal eğilimler, örneğin Kaan Arslanoğlu'nun değindiği "aşırı" sağ ya da sol eğilimler genetik-kişisel özelliklerden çok, siyasal ortamın koşullarına, sınıf mücadelesinin düzeyine, şiddetine göre güçlenip zayıflıyorlar. Genetik kalıt ve kişilik özellikleri bireysel seçimlerde belli bir rol oynayabilir. Ama kişiliği oluşturan etmenlerin önemli bir bölümü bile yalıtılmış bireylerin özbenliğinden değil, o bireylerin öteki bireyle ilişkilerinden doğmaktadır. Daha önemlisi, toplumsal düzey söz konusu olduğunda örneğin sınıfsal-siyasal kutuplaşma ve cepheleşme bu

kişisel özelliklerden çok daha büyük bir rol oynamaktadır. D. Bohm'un "su molekülleri-su kütlesi" üzerine söyledikleri, yöntemsel bir yaklaşım olarak tartıştığımız konu için de aynen geçerlidir. Su kütlesinin özelliklerini kavramak istiyorsanız, onu bir moleküller toplamı olarak değil, makroskobik düzeyde var olan ve bu düzeye denk düşen yasalara uyan bir olgu olarak ele alırsınız. Moleküler düzey ile makro bütünsellik düzeyinin yasallıkları ayrı ayrıdır, maddenin ve de toplumun farklı düzeyleri, en küçük birim düzeyine kadar bölümlere ve altbölümlere ayrılabilir. Su molekülü için de geçerlidir bu. "Bir su kütlesi düşünecek olursak, doğrudan büyük-ölçekli deneyim sayesinde biliriz ki, bu kütle kendine has biçimde bir *sıvı* olarak davranacaktır. Bununla kastettiğimiz, sıvıyla ilişkilendirdiğimiz tüm makroskobik nitelikleri göstereceğidir. Mesela akar, şeyleri "ıslatır", belli bir hacmi koruma eğilimindedir vb."[134] Aynı yöntemsel yaklaşım insan-toplum düzeylerinde de, bu düzeylerin kendine özgü son derece karmaşık karakterine rağmen geçerlidir. Psikoloji ve psikiyatri, kişi olarak insanı yetenekleri, kişisel ve psişik özellikleriyle, disiplinlerinin kavram ve yasallıklarıyla inceleyip sonuç ve sentezlere varabilirler ve bunlar doğrulukları/yanlışlıkları bir yana toplum bilimciler, siyasetçiler için de veri oluşturabilir. Bu sonuçların toplumsal ölçekte geçerli yasallıklar olarak sunulması ise kesinlikle yanlış olur. Çünkü, su kütlesi gibi sınıflar, toplum, sınıfsal, toplumsal ve siyasal eğilimler de, asla tek tek kişilerin, kişiliklerin, kişisel karakter ve eğilimlerin aritmetik toplamı değildir. "Sınıf", "toplum" vb. dediğiniz andan başlayarak, bu bireysel öğelerle toplumsal olanların tümünü birbirleriyle, dünyayla, ülkeyle, siyasal akımlarla iletişim ve etkileşimleri içinde çözümlemek zorundasınız. Tarih, felsefe, sosyoloji, toplumsal psikoloji vb., bunların tümü ve her biri bu karmaşık bütünü anlamamıza yardım eden araçlardır.

Sonuncu örnek: "Gittiğimiz bir fabrikada yüz işçiye size kucak açtıran, diyelim on işçiye size düşman gibi baktıran, kalan bilmem kaç yüz işçiyi ise edilgen seyirci durumunda tutan, onların kişilikleridir."[135]

Hangi tarihte, neredeki hangi fabrikaya gittiğinize bağlı olarak, davranış tipleri ve oranları çarpıcı biçimde değişecektir. Bir komünistin Torino'daki aynı otomobil fabrikasında 1920'deki ve bugünkü karşılanma biçimi tüm kişilik tiplerinin ötesinde bir toplumsal eğilim farkı gösterecektir. Türkiye'de bir dönem sosyalist eğilimli işçilerin önderliğinde işgallerin gerçekleştirildiği, bu işçilerin çok büyük oy oranlarıyla işçi temsilcisi seçildikleri fabrikalarda bugün sendikal ve siyasal örgütlenmenin gerilemesini, işçilerin sola ve hatta siyasete ilgisizliğini genetik-kişisel nedenlerle mi açıklayacağız?

Örnekler, özellikle siyasal tutum ve davranışlarda genetik etmenlerin belirleyici olamayacağını konunun soyut tartışmasından çok daha açık biçimde ortaya koyuyor.

Parantezi kapatıp, yukarıdaki sorularımıza, değişmesi uzun zaman alan genetik özellikler yerine, daha çabuk ve kolay değişmesi mümkün çevre koşullarına yöneldiğimizde ortaya çıkacak olan insandaki zekâ, yetenek vb. türünden genetik kusur ve eksikliklerin yaratacağı sorunlara dönelim.

İnsanlar arasında doğuştan gelen farklılıklar vardır ve genetik bilimindeki gelişmelerle insan türü kitlesel ve biyoteknolojik bir dönüşümden geçirilmediği sürece komünizmde de var olmaya devam edecektir. "Doğal farklılık" başka şeylerle birlikte, "zekâ ve kişilik sınırlılıklarının" bireyden bireye değiştiği, bu çerçevede göreli olduğu anlamına geliyor. Daha ileri bir topluma geçmek için tüm insanların, tek tek derin bir kavrayışla, bu geçişin istenir ve olanaklı olduğunu görmesi ne yazık ki, yalnızca toplumsal nedenlerle değil, söz konusu kişisel eksiklikler nedeniyle de mümkün olamıyor. Ayrıca, eklemek gerekiyor, toplumsal olanlarla birleştiği zaman doğal farklılık ve sınırlılıklar her türlü toplumsal mücadele açısından çok büyük ve karmaşık bir problem oluşturuyor. Bu problemin varlığının en somut göstergesi, yöneten-yönetilen, üst-alt vb. ilişkilerinin eşitlik ve özgürlük mücadelesi yürüten kolektiflerin içinde de üretilmeleridir. Kitabın temel sorunsallarından birini oluşturan bu son temaya tekrar ve ayrıntılı

olarak döneceğim. Buradaki tartışmanın kritik noktası ise şudur: İnsanın biyolojik-evrimsel sınırlarına aşırı vurgu, bu vurguyu yapanların amacı ve niyeti bu olmasa da sonuç olarak, “bu insanla sosyalizm/komünizm olmaz!” düşüncesine zemin hazırlıyor. Tüm koşulların verili eşitliğinde insanın evriminin, dolayısıyla söz konusu zekâ ve kişilik sınırlarının aşılmasının olağanüstü yavaş ilerlediği gerçektir. Bununla bağlı ve bir ölçüde bağımsız olarak, insanlığın komünist topluma geçişinin, bir ya da birkaç devrimci hamlede gerçekleşmeyeceğini, önceden kestiremeyeceğimiz uzun bir süreç gerektireceğini, kapitalizmin ise eşitlikçi ve özgürlükçü bir topluma kendiliğinden evrimleşmeyeceğini biliyoruz. Öyleyse, eleştirel-pratik etkinlikle dünyayı değiştirmek isteyenler için “ne yapmalı” sorusunun yanıtı şundan başkası olabilir mi? İnsanı değiştirmek çok uzun zaman alacağına ve bugün yaşayan insanların, bizlerin iradesini aştığına göre, yapmamız gereken *bugünkü insanla*, *bugünkü toplumsal koşulları* değiştirmek için mücadele etmektir. Dünyanın kapitalizm altındaki bir yanıyla başıboş, bir yanıyla insanlık dışı gidişini durdurup başka yöne çevirmek hem gerekli hem de olanaklıdır. İnsanda bu gizilgüç vardır. Tek tek bütün insanlarda olması gerekmiyor. Bu insanla olmaz demek yerine, bu insanla olabilecekleri son sınırına dek zorlamak ve sınamak gerekiyor.

Genetikteki gelişmeler, insanın kendi doğasına da egemen olacağı günlerin uzak olmadığını gösteriyor. İnsanlığın genetik hastalıklardan arındırılması, kalıtsal özürlerin, olumsuzlukların giderilmesi, insan genomuna olumlu nitelikler kazandıracak genlerin eklenmesi olanaklı hale geliyor.

“Ancak bunların hiçbiri, insan-doğa, insan-insan ilişkilerinin uyumlu, barışçı ve mutlu gitmesine yetmez. Hiçbiri bireylerin yaratıcılıklarını, organik evrimin sunduğu uçsuz bucaksız gizilgüçlerini, kültürel evrimimizin ortak kalıtımından yararlanarak ortaya döküp geliştirmelerine yetecek yollar değildir. Ayrıca, geleceğin olanaklarıyla ilgili geleceğin sorunlarıdır. Yakın ve yakıcı sorunlarımız, organik evrim kalıtımızın yetersizliğinden (doğuştan

gelen eşitsizliklerden) kaynaklanmamaktadır. Daha çok ekonomik eşitsizliğin ürünü olarak, insanlığın ortak kültürel kalıtından yararlanma yolunda eşit olanakların sunulmamasından doğmaktadır. Çünkü insan, organik evriminin ürünü bir hayvan olmaktan çok, kültürel evrimin hem yaratıcısı hem yaratığı olan bir canlı türüdür."[136]

Olanakları insanlığın hizmetine sokmak kapitalizmden kurtulmayı gerektiriyor.

Yoksa ne olacağı bellidir.

Gen mühendisleri, en çok 20-30 yıl içinde "gen zenginleri" ve "doğuştan olmalar" diye iki biyolojik sınıfın ortaya çıkacağını duyuruyorlar. Emperyalist kapitalizm, dünya nüfusunun çok küçük bir azınlığını oluşturan gen zengini süperinsanlarla, yoksul ve "doğal" kölelerden oluşan yeni türden bir köleci uygarlığa geçişe hazırlanıyor.

Sonuç yerine yeniden Marksizm ve insanın özü

Baştaki konuya, Marx'ın ve Marksizmin insanın özü sorunundaki konumuna yeniden dönüyorum.

Marx, *Feuerbach Üzerine Tezler*'in altıncısında "insan özü" denilen şeyin, toplumsal ilişkiler bütünü olduğunun, eleştirilmesi ve değiştirilmesi gerekenin bu toplumsal ilişkiler bütünü olduğunun altını çiziyordu ki, bu komünizmin temel önermesidir. "Her bireyin her kuşağın bir veri olarak hazır bulduğu üretim güçlerinin, sermayelerin ve toplumsal ilişki biçimlerinin toplamı, filozofların 'töz' olarak ve 'insanın özü' olarak tasarladıkları, göklere çıkardıkları ya da savaştıkları şeyin gerçek temelidir."[137]

Öte yandan Marx, *1844 Elyazmaları* dışında birçok yerde daha, insanın doğası, özü sorununa başka bir bakış açısıyla da yaklaşmıştır.

Örneğin *Kapital*'in birinci cildinde şunları yazmıştır:

"Üretmek, insan varlığının toplum biçimlerinden bağımsız doğal bir durumudur; insan ve doğa arasında metabolizmaya aracılık eden, bizzat insan yaşamına ilişkin ebedi ve doğal bir zorunluluktur."[138]

O halde, üretmek insanın evrensel doğasıdır. Marksistler arasındaki “insanın özü” ile ilgili tartışmalarda yapılan yanlışlardan biri, insanın üretim ilişkilerinin, toplumsal ilişkilerin ürünü olması doğru önermesinden, tek tek toplum biçimlerinden bağımsız, her toplumda geçerli bir doğası, özü olmadığı sonucunu türetmeleridir.

Marx’tan başka bir örnek: “Zorunluluk alanında özgürlük, doğanın kör kuvvetlerince kontrol edilmekten çok onunla ilişkilerini akılcı biçimde düzenleyebilen ve bunu da asgari enerjiyi harcayarak, *insan doğasına en uygun ve layık biçimde* (abç) becerebilen kolektif üreticilerde, toplumsallaşmış insanda söz konusu olabilir.”[139]

Doğayla ilişkileri düzenlerken, olabilecek en az enerjiyi harcamak ve insan doğasına en uygun biçimleri bulmak önerilmektedir.

Marx’ın *Artı Değer Teorileri*’nde söyledikleri var:

“Ricardo kendi zamanına göre haklı olarak, kapitalist üretim biçimini, genel olarak üretim ve zenginlik yaratma açısından en avantajlı biçim sayar. *Üretim için üretim ister, bunun için iyi bir nedeni de vardır.* Ricardo’nun duygusal karşıtlarının yaptığı gibi, üretimin amaç olmadığını vurgulamak, üretimin başlıca amacının insani üretici güçleri geliştirmekten başka bir şey olmadığını, başka bir deyişle *kendinden bir amaç olan insan doğasının zenginliğini geliştirmekten* başka bir şey olmadığını unutmak anlamına gelir.”[140] - [141]*

İnsan doğasının zenginliğini geliştirmeyi üretimin başlıca amacı saymak son derece önemlidir.

Üreterek ve yaratarak kendini gerçekleştirmesi insanın özü ve özgürlüğüdür. İnsan, doğallığıyla ve kuşkusuz milyonlarca yılda katettiği yolla, madde ve düşünce üretme, yaşam ortamını, gereçlerini, birbiriyle ilişkilerini yeniden ve yeniden üretme, zaman ve tarih bilincine sahip olma kapasitesiyle öteki canlılardan ayrılmaktadır ve doğasını da bu özellikleri oluşturmaktadır.

İnsanın özüyle ilgili sorunsalın bir yönünün böyle özetlenebileceğini düşünüyorum.

İkinci yön, son derece dramatik ve problematiktir. Biyolojik/organik evrimini tamamladığı ve neredeyse tümüyle

toplumsal/kültürel evrim tarafından belirlendiği bir tarih döneminde insanın biyolojik gereksinmelerini karşılamak dev bir sorun olarak insanlığın karşısındadır.

Marx, *Alman İdeolojisinde*, *Grundrisse*'de ve başka metinlerde, insan gereksinmelerini, "doğal gereksinmeler", "fiziksel olarak vazgeçilmez yaşamda kalma araçları" türünden terimlerle tanımladığı gibi, "toplumsal gereklilikler" olarak da tanımlıyor. Elbette ihtiyaçlar doğal, tarihsel ve toplumsal ortamlara göre değişiyor; içerikleri ve nicelikleri üretim biçimine, toplumsal gelişmişlik düzeyine göre belirleniyor. Yine de bir bölüm gereksinme tüm bu koşullarda aynı kalıyor: Besin, giyecek, barınak, ısınma, dinlenme koşulları, hijyen, "bedenin sağlıklı koşullarda bulundurulması", temiz hava, güneş ışığı, cinsel gereksinmeler, çocukluk, yaşlılık ya da özürlülükten kaynaklanan destek gereksinimi, güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları. Marx şöyle yazıyor: "Gerçek özgürleşmeyi ancak gerçek hayatta sahici araçlarla sağlayabiliriz (...) yeterli miktarda ve kalitede giyecek, yiyecek, içecek ve barınma olanakları sağlanmadan insanlar özgürleşemez."[142]

Marx'ın en önemli hedefi, insanları ekonomik gereksinmelerin doğurduğu baskı ve bağımlılıktan kurtarmaktı.

O halde iki büyük ve evrensel sorun iç içedir: İnsanın fiziksel gereksinmelerinin karşılanması ve insanın yazgısını eline alması, yaratıcılığını ve özgürlüğünü gerçekleştirmesi.

İlkelinden bugüne, tüm toplumların çözmekle yükümlü oldukları birincil sorun, insanın maddi-biyolojik ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Milyonlarca yıllık evrimden sonra hâlâ gerçekleşmeyen de budur.

Materyalist tarih anlayışına göre, tarihte nihai belirleyici etmen, gerçek yaşamın üretimi ve yeniden üretimidir. Bu önerme, asla biricik belirleyici etmenin ekonomi olduğu anlamına gelmez; ancak en temel sorunun çözümü için ekonominin önkoşul olduğu anlamına gelir. Başka türlü ve buradaki bağlama yerleştirerek formüle etmek gerekirse, ekonomik sorunun belirleyici olmaktan çıkarılıp öteki

toplumsal ve insani sorunların tüm açılımlarıyla gerçek gündem haline gelmesi, gerçek yaşam gereksinmelerini *tüm* insanlar için sürekli olarak sağlayacak üretim ve dağıtım koşullarının sağlanmış olmasına bağlıdır.

Temel gereksinmelerin *tüm insanlar için* karşılanması insan sorununun en kritik eşiğidir. Bu eşik geçilmedikçe, gerçek özgürlük, kardeşlik yoluna da girilemeyecektir. Çünkü insan, bu gereksinmelerin karşılandığı noktadan başlamaktadır.

Ekim Devrimi'nin ve sosyalizm denemelerinin önemi buradadır. Bu denemeler, emperyalist kuşatmanın, azgelişmişliğin olağanüstü zor koşullarına rağmen (kuşkusuz bu koşulların koyduğu sınırlar içinde) temel gereksinmelerin tüm insanlar için karşılandığı eşitlikçi bir toplumun mümkün olduğunu gösterdiler. Bu büyük başlangıç, cüretli yürüyüş, özgürlük toplumuna ve özgür insana ulaşamadı. Neden ulaşamadığı, nesnel koşulların kısıtlılığıyla birlikte, nerelerde yanlış yapıldığı sorularına da hak ettiği önemin verildiği ciddi teorik çaba ve tarih çözümlemeleriyle, dersleriyle ortaya konulmak durumundadır. Öte yandan, bu deneylerden çıkarılacak en yanlış sonuçlardan biri, toplumsal eşitlik ve insanın özgürleşmesinde siyasetin, devrimin, devletin oynayacakları vazgeçilmez rollerin yadsınmasıdır.

İnsanlığın yarısını açlığa, daha çoğunu yoksulluğa mahkûm eden bugünkü çıplak gerçekler önümüzde durduğu sürece, “sivil toplumu inşa”, “hemen şimdi özgürlük”, “demokrasiyi genişletme” çığlıklarının fazla bir anlamı yoktur. Çünkü bunlar, son çözümlemede eşitsiz bir dünyayı kabullenme, onun içinde “refah” ve “özgürlük” adacıkları yaratma düşüncesine dayanmaktadır. Ortak özgürlüğün başarısını, bireylerin bireysel özgürleşmesine bağlı kılmak boş hayaldir. Toplumsal eşitliğin olmadığı yerde özgürlüğün sözü bile edilemez. Yalnız sömürülen, ezilen ve yoksun bırakılanlar için değil, sömüren, ezen ve “sahip olan”lar için de. Çünkü ezen özgür olamaz!

52 K. Marx and F. Engels, *Selected Works* in three volumes, *Progress Publishers*, Moscow 1977, c.1, s. 14

53 L.Altusser, *For Marx*, NLB 1969, Londra ve L. Altusser, *Reading Capital*, NLB 1970, Londra

54 Bertell Ollman, *Diyalektiğin Dansı*, Çeviren: Cenk Saraçoğlu, Yordam Kitap, İstanbul, Ekim 2006, s. 233

55 Karl Marx, *1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe*, Çeviren Kenan Somer, Temmuz 1976, Sol Yayınlar, Ankara, s. 51

56 Agy.

57 Agy. s. 52 "Açınlamak" Kenan Somer'in çevirisinden aynen alındı. Sözlükler, "açınlamak"ı "bir sorunu ya da konuyu ele alıp en ince noktalarına kadar gözden geçirerek anlatmak, şerh etmek, teşrih etmek (açma, yayma, didikleme)" olarak veriyorlar. *Türkçe Sözlük*, TDK, Ankara 1974

58 Norman Geras, *Marx ve İnsan Doğası*, Çevirenler: İsmet Akça-M. Görkem Doğan, 2002 İstanbul, Birikim Yayınları

59 Agy. s. 72

60 Agy. s. 120

61 A. Gramsci, *Selections from Prison Notebooks*, Çevirenler Quentin Hoare and Geoffrey Nowell Smith, International Publishers, New York, 1971, s. 351

62 Adam Şenel, *İnsan ve Evrim Gerçeği*, Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara, Mayıs 2003, s. 79

63 Prof. Dr. Aykut Kence, "Evrim Kuramı, bilimler için temeldir", *Bilim ve Gelecek*, Ağustos 2004, sayı: 6, s. 21

64 Prof. Dr. Cemal Yıldırım, "Evrim Kuramı'nın bilimsel konumu", *Bilim ve Gelecek*, Ağustos 2004, sayı: 6, s.12

65 Juilan Huxley, *Man in the Modern World*, A Mentor Book, Harper and Brothers, 1955. Aktaran Cemal Yıldırım, agy.

66 Plekhanov, *Selected Works*, C. I, s. 480, Aktaran: Alan Woods ve Ted Grant, *Aklın İsyanı*, Çevirenler Ömer Gemici-Ufuk Demirsoy, *Tarih Bilinci Yayınları*, Ekim 2004, İstanbul, s. 324

67 Alan Woods ve Ted Grant, *Aklın İsyanı*, agy. s. 326

68 Aklın İsyanı, agy. s. 286

69 Richard Leakey, *İnsanın Kökeni*, Türçesi: Sinem Gül, Varlık Yayınları, İkinci Basım: İstanbul 2006, s. 104-105

70 F. Engels, *The Dialectics of Nature*, Aktaranlar: Alan Woods-Ted Grant, agy. s. 333

71 1974 yılında Londra'da İngiltere Türkiyeli İlericiler Birliği (İTİB) tarafından yerel bir işçi gazetesi olarak yayımlanmaya başlayan, sonradan TKP 1978 ayrışmasında muhalefetin sözcüsü olan *İşçinin Sesi* gazetesinin ilk sayılarında, logonun hemen yanındaki kutuda bir işçi fotoğrafının yanında bu ibare yer alıyordu: Aklımız yaratıcı, ellerimiz hünerlidir. Oradan aldım.

72 Adam Şenel, agy. s. 44

73 Agy.

74 Alan Woods ve Ted Grant, agy. s. 300

75 Agy. s. 302-303

76 Agy. s. 56

77 Agy. s. 302, Tırnak içindeki paragraf S. Rose, *The Making of Memory (Belleğin Oluşumu)* s. 91'den aktarılma.

78 Adam Şenel, agy. 84

79 George Thomson, *İnsanın Özü*, Çeviren: Celal Üster, Payel Y. İstanbul, Ekim 1991, s. 29

80 Adam Şenel, agy. s. 96

81 Bu tanım "rasyonel" kavramının köküne son derece uygundur. Latince *ratio* kökünden gelen bu sözcük, *hesap, hesapçılık* anlamları taşıyor.

82 Mehmet Uysal, *Cumhuriyet Bilim Teknik*, 25 Mart 2006, Sayı: 992'deki "Özgürlük bilgiden değil, bilgi özgürlükten doğar" başlıklı, katıldığım saptamaların da yer aldığı yazısında akıl üzerindeki ideolojik mücadeleyi dikkate almadığı için, kanımca doğru olmayan şu sonuca varıyor: "Özetleyip sonuçlandıracak olur isek; eğer kendi kendine harekete geçiyorsa, her şeyi bir kabuk gibi sarıp kapsama alanı içine alabiliyorsa ve kapsama alanındaki her şey üzerinde düşünme etkinliğinde bulunarak ilgilenebiliyorsa, akıl, özgür hem de mutlak olarak özgür demektir. 'Akıl' oluşundan itibaren böyle olduğu için o hep özgürdü, bu nedenle insanın özgürlük diye bir sorunu hiç olmamıştır."

83 Adam Şenel, agy. s. 142

84 Agy. s. 145

85 Agy. s. 80

86 Richard Leakey, agy. s. 57-58

87 Agy. s. 57

88 Adam Şenel, agy. s. 99

89 Karl Marx, *Economic and Philosophical Manuscripts of 1844*, Progress, s. 73-74, Türkçe kaynak: 1844 *Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe*, Çeviren: Kenan Somer, Sol Y. Ankara 1976, s. 161-162

90 Karl Marx, *Capital*, Progress Publishers, Moscow 1983, c.1, s.173-174, Türkçesi: *Kapital*, Çeviren: Alaattin Bilgi, Sol Y. 1975, Ankara, s. 203-204

91 Adam Şenel, agy, s. 87-88

92 F. Engels, *The Dialectics of Nature*, Moscow, 1954, s. 231-232 [Doğanın Diyalektiği, s. 220]

93 N. Chomsky, Language and Mind, s. 67-70, Aktaran: Aklın İsyanı, s. 284-285

94 *Aklın İsyanı*, agy. s. 146-148

95 Agy. s.144

96 Lev Nikolayeviç Tolstoy, *İtiraflarım*, Türçesi Dr. Orhan Yetkin, Kaknüs Yayınları, İstanbul, Şubat 1999, s. 34

97 Adam Şenel, agy. s. 98

98 Engin Geçtan, *İnsan Olmak*, Metis Y, İstanbul, 2006, s. 172

99 Agy. s. 173

100 Agy. s. 174-175

101 Agy. s. 176

102 Adam Şenel, agy. s. 137

103 Agy. s. 137-138

104 Agy. s. 139

105 Harry Magdoff ve Fred Magdoff, “Yaklaşan Sosyalizm”, Montly Review (Türkçe), Ocak 2006, Sayı:1, s. 33

106 Agy. s.34

107 Agy.

108 Howard Zinn, *Öteki Amerika*, Türkçesi: Seyfi Öngider, Aykırı Tarih, İstanbul 2000, s.15-17

109 Agy.s. 36

110 Engin Geçtan, agy. s. 17

111 Mehmet İnanç Turan, *İnsan Olması Engellenmiş İnsan*, Etki/Bulut Yayınları, 2001, İzmir s. 163

112 K. Marx-F. Engels, *Selected Works*, agy, c. 3, s. 332-333

113 Agy. s. 179

114 Alan Woods-Ted Grant, agy. s. 338-342

115 Agy. s. 355-362

116 Agy, s. 342

117 Agy, s. 164

118 Alan Woods-Ted Grant, *Aklın İsyanı*, agy, s. 343

119 Agy.

120 Agy, s. 346-355

121 Agy.s. 354

122 *Time*, 16 Ocak 1995, Aktaran Alan Woods-Ted Grant, agy. s. 354

123 Kaan Arslanoğlu, *Memleketimden Karakter Manzaraları*, İthaki Y., İstanbul, Ocak 2006, s. 97

124 Kaan Arslanoğlu, *Yanılmanın Gerçekliği* C. 1, İthaki Y., İstanbul, Eylül 2005, s. 86-87

125 Kaan Arslanoğlu, *Politik Psikiyatri*, Adam Yayınları, İstanbul, Nisan 2003, s. 122

126 Agy.s. 123

127 Kaan Arslanoğlu, *Yanılmanın Gerçekliği*, agy, s. 186

128 Agy, s. 189

129 Agy.

130 Daniel Goleman, “…beyin sapının üzerinde bulunan ve birbiriyle bağlantılı yapılardan oluşan badem şeklinde bir kütle” olarak tanımladığı Yunanca “badem” anlamına gelen amigdala beyinden ayrılırsa, “olayların duygusal anlamını değerlendirmekte inanılmaz bir yetersizlik, hatta ‘duygusal körlük’ denilen bir durum” ortaya çıkacağını söylüyor ve şöyle bir örnek veriyor: “Yoğun nöbetleri kontrol altına almak için ameliyatla amigdalası alınmış genç bir adam insanlarla ilgisini tamamen

kesmiş, herkesten uzak, yapayalnız yaşamayı tercih etmişti… Amigdalası olmadığı için hissetmeyi unutmuş gibiydi. Amigdala duygusal belleğin ve başlı başına anlamın deposudur; amigdalasız yaşam, kişisel anlamlarından soyutlanmış bir yaşamdır.” Daniel Goleman, *Duygusal Zeka EQ neden IQ’dan daha önemlidir?*,Çev. Banu Seçkin Yüksel, Varlık Yayınları, Otuzuncu Basım İstanbul, 2006, s. 42

131 Daniel Goleman, agy, s. 46

132 Agy, s. 191-192

133 Kaan Arslanoğlu, *Politik Psikiyatri*, agy, s. 97

134 D. Bohm, *Causality and Change in Modern Physics*, Aktaranlar: Alan Woods-Ted Grant, agy. s. 128-129

135 Kaan Arslanoğlu, *Yanılmanın Gerçekliği* C. 1, agy, s. 133

136 Adam Şenel, agy, s. 147

137 K. Marx F. Engels, *Alman İdeolojisi*, Çeviren: Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, Beşinci Baskı, 2004, s. 68-69

138 Aktaran Norman Geras, agy, s. 88

139 Aktaran Norman Geras, agy, *s.* 86

140 Karl Marx, *Artı-Değer Teorileri, İkinci Kitap*, Çeviren Yurdakul Fincancı, Sol Y. Ankara 1999, s. 106-107

141 Türkçe çeviri sorunlu, İngilizcesinden kendim çevirdim. İngilizcesi şöyle: “Ricardo, rightly for his time, regards the capitalist mode of production as the most advantageous for production in general, as the most advantageous for the creation of wealth. He wants *production for the sake of production* and this with *good reason*. To assert, as sentimental opponents of Ricardo’s did, that production as such is not the object, is to forget that production for its own sake means nothing but the development of human productive forces, in other words the *development of the richness of human nature as an end in itself*.”

142 Aktaran Norman Geras, agy, s. 75

ÜÇ

YABANCILAŞMA VE ÖZGÜRLÜK

İnsanın birey olma sürecinde burjuva devrimleriyle, kapitalizmle birlikte önemli bir adım atıldığı kuşkusuzdur. Üretim araçlarına sahip kapitalist, işgücüne sahiplikten başka yaşamak için hiçbir olanağı olmayan "özgür işçi" ve bu iki sahipliği çelişkili biçimde varlığında birleştiren küçük üretici burjuva toplumun "birey"leri olarak var oldular. Birey olmanın ideolojik cephesinde, kapitalistleşme süreçlerine koşut aydınlanma atılımı yer aldı.

Aydınlanma, Batı Avrupa'da oldukça uzun bir *kilise karşıtlığı* birikiminin ve süreç içinde burjuva sınıfı doğuran kapitalizm öncesi *ticari etkinliğin* buluştuğu kavşakta doğdu. İki temel sütun üzerinde inşa edildi: İlerleme düşüncesi ve materyalizm. Bu iki açılım çok önemli bir tarihsel ilerlemeydi. Ama iki temel zaafı en başından taşıyordu: Aydınlanmacı ilerleme düşüncesi, *üretim biçimleri* ve *sınıf mücadelesi* kavramlarından yoksundu. Aydınlanmacı materyalizm, diyalektik olmayan bir materyalizmdi. Yeri gelmişken eklemekte yarar var; Marksistler açısından kapitalizm, diyalektik olarak sosyalizmi hazırladığı için ilerleme sayılmaktadır.[143] Bugün, kapitalizmin bu tanım çerçevesinde bile ilerleyecek bir yeri kalmadığı görüşündeyim.

İnsanı, hümanizmi, kuşkuculuğu, deneyselliği ve bireyselliği öne çıkaran; metafizik düşünceyle, doğmacılıkla, skolastizmle mücadeleyi yükselten; toplum yaşamını dinsel inancın sultasından kurtulmuş akılla düzenleme amacını, akılla nesnel yasaların

kavranabilir olduğu düşüncesini yayan aydınlanma açılımı insanın bireyleşmesi sürecine önemli bir ideolojik katkı yaptı. Ne var ki, burjuva aydınlanmacılığı Ortaçağın karanlığına güçlü bir ışık tutarken, toplumsal olgu ve süreçler arasındaki bütünsellik ve nedensellik ilişkilerini derinlemesine çözecek bir yöntemsel çerçeve yaratamadı. Din ve boş inançlar karşısında aklın egemenliği, aklın yüceltilmesi açılımı, bu kez pozitivizm, nesnelci idealizm, mekanik ve döngüsel determinizm, ussal bilinemezcilik türünden birbiriyle kimi zaman uyumlu, kimi zaman çelişkili düşüncelerle sakatlandı. Çok daha önemlisi, burjuva egemenliği pekiştikçe, aydınlanma akılcılığı, sömürünün de akılcılaştırılmasına hizmet etti.

Bütün bu değinmelerin günümüz açısından önemi şuradan geliyor: Aydınlanmanın temsilcisi ve taşıyıcısı burjuva sınıfın, tarihsel ve toplumsal konumu işçi sınıfı hareketiyle ve Marksizmle karşı karşıya geldiği andan başlayarak önemli bir değişikliğe uğradı. Bu sürecin, 20. yüzyılın başında ve sonunda kendini güçlü biçimde duyuran, ikisi de aydınlanma geleneğini çaresizliğe uğratan iki önemli uğrağı olduğunu söyleyebiliriz. Birincisi, Ekim Devrimi ile başlayan dönemdir. Bu dönem aydınlanmacılık üzerinde hem ileriye hem de geriye çekici, gericileştirici (reaksiyoner) etkiler yarattı. Sosyalizm, bir yandan aydınlanmacılığın da şu ya da bu biçimde kendini sürdürebilmesine enerji sağlayan güçlü bir kaynaktı. Ama son derece diyalektik bir ilişkiyle sosyalizmin ışığı, aynı zamanda gericiliği tırmandırdı. Işığın parlak olduğu yerde gölge ve karanlık da koyulaştı.

Geç kapitalistleşen ve Batıdaki süreçlerden geçmeyen Türkiye tipindeki ülkeler ise, aydınlanmacılığı ya hiç yaşamadan ya da “yukarıdan” yaşayarak kapitalistleştiler. Birey olmadan bireyciliğe geçiş, dinsel cemaat kültürüyle kapitalist ekonomi içinde sermaye sahibi özne olarak yükseliş birçok toplumsal soru ve probleme kaynaklık etti.

Sosyalizmin güç ve etki yitirdiği “gerici ara dönem” olarak adlandırdığım günümüzde ise, enerji kaynağının zayıflamasıyla birlikte, burjuva aydınlanmacılığının pili de boşaldı.

Bu çok kısa özetlenen sürecin ürünü olan birey, kendini ve dünyayı değiştiren, geliştiren özgür insan olma yönünde ilerleyemedi; kapitalizm insanı bencilleştirdi; aynı anlama gelmek üzere bireycileştirdi. Birey olmak, kapitalizm altında insanlığın attığı önemli bir adımdı. Bireycilik bu adımın geri alınması oldu.

Burada bir parantez içi not olarak postmodernizmin, buradan bakıldığında *premodernist* olduğunu söyleyeceğim. Çünkü, bu en güncel ve sürümdeki burjuva felsefesi, temel önerme olarak, gerçekliğin toplumsal ve nesnel değil öznel ve inançsal olduğunu ileri sürmektedir. Nesnellik diye bir şey yoktur; dış dünya önemli değildir; asıl gerçek kişinin algıladığı, inandığı dünyadır. Bu, pozitivizme ve materyalizme karşı idealist felsefenin, inancın ve dogmatizmin savunusudur. Nesnellik, bilimsellik, bütünsellik, dünyanın bilinebilirliği ve değiştirilebilirliği yadsınmakta, bilinemezcilik, kesinsizlik, parçacılık yüceltilmektedir. Toplumsallık, sınıfsallık, sınıf mücadelesi yerine mikro kimlikçilik, mikro milliyetçilik, saçılmış bireylerin, yerel cemaatlerin dağınık mücadeleleri önerilmektedir.

Metafizik düşünce ve ideolojinin bunca yıl sonra, burjuva toplumlarında egemen duruma gelmesinin başka ve daha “güncel” nedenlerinin de olması gerekir.

İçinden geçmekte olduğumuz gerici ara dönemde, neredeyse dünyanın her yerinde bilimdışı, mistik bir düşünsel ikliminin egemen olmasının bir nedeni, yoksulluğun ve eşitsizliğin görülmemiş ölçüde artmasıdır. Emekçilerin, yoksulların, bugünkü düzen içinde dünya nimetlerine ulaşma, sınıf atlama olasılıkları olağanüstü ayrıksı ve rastlantısal durumlar dışında kalmamıştır. Düzeni değiştirmeye yönelik umut ve enerji zayıflamıştır. Bilimdışı, hayal ürünü görüşlerin güç kazanmasının, çaresiz insanın gerçek yerine büyüye, bu dünya yerine öteki dünyaya, siyasal örgüt yerine tarikatlara, tarihsel gerçeklikler ve nesnellikler yerine efsanelere inanmaya yönelmesinin önemli nedenlerinden biri budur. Aynı madalyon öteki yüzünde ise, hükmeden sınıfın, büyük çoğunluğun bu duruma ancak öteki dünya hayaliyle rıza göstereceği bilgisi ve

bilinciyle hareket etmesi ve bir mutlu azınlığın hedonist (hazcı) dünyası uğruna tüm insani ve evrensel iddia ve kavramlarından vazgeçmesi ve bunun yarattığı büyük boşluk var.

Düzen sözcülerinin itirafları kimi zaman, "biz" karşıtların eleştirilerinden daha açıklayıcı olabiliyor. Emperyalizmin ünlü "guru"larından, Polonya kökenli bilinçli bir anti-komünist ve Carter'ın dış güvenlik başdanışmanı olan Zbigniev Brzezinski, Nobel ödüllü Czeslaw Milosz'un 1991'deki bir yazısından şu saptamayı katılarak aktarıyor: "Bana kalırsa, Marksizm'in başarılı olmasının asıl nedeni, Avrupa kıtasındaki dini duyguların zaman içinde zayıflamasıdır."[144]

Brzezinski, "gelişmiş, zengin ve demokratik" diye nitelediği kapitalist ülkelerin, "kilise ve devlet işlerinin ayrılmasını da istismar ederek, dinsel faktörün alanını daralttığını ama bunun yerine geçecek herhangi bir dünyevi 'kategorik zorunluluk'" yaratmadığını, ve böylece insanın içsel ahlaki yasalarının bir boşluğa dönüştüğünü yazıyor.[145] Böylece, sekülerleşme ile birlikte nasıl bir "boşluk" doğduğunu egemenlerin ağzından öğrenmiş oluyor, deyim uygunsa "mikro inanç" topluluklarının bu boşluğu yukarıdaki alıntıların yazıldığı tarihten on yıl kadar sonra nasıl doldurulduğunu ise bugün çıplak gözle görüyoruz.

Teorik ve tarihsel sınırlarına gelen, zamanı dolan dönemler yaşamlarını olumlusundan değil olumsuzundan, tersinden çözümlerle uzatıyorlar. Maddi zenginlik bakımından dev boyutlar almış "kendi" varlıklarının ve çıkarlarının ötesinde, hiçbir genel, toplumsal, kamusal çıkar ya da gerekliliğin temsilcileri değiller artık.

Şimdi insan bireyin, kapitalizm altında geldiği noktayı anlama çabasına *yabancılaşma* ve *özel mülkiyet* kavramları üzerinden devam edebiliriz.

Yabancılaşma

Marksist yabancılaşma kavramı, üretim ve emek süreçleri üzerinde geliştirilmiştir. Üstünlüğü de buradadır. Çünkü, ayrıntılarıyla

göstermeye çalıştığım gibi, üretmek yalnızca insana özgüdür. Gereksinmelerini karşılamak, yaşamın sürekliliğini sağlamak için üretim, tüm insan toplumlarının, toplum biçimlerinin ortak özelliğidir. O halde, en başta bu nedenle, emeğin yabancılaşması insanın yabancılaşmasıdır.

Bu açıdan yaklaşıldığında yabancılaşma, insanın üretim etkinliğinden, ürünün, yarattığı ilişkilerin kendi denetiminden uzaklaşması, tüm bunların onu sınırlayan, ona egemen bir güç olarak karşısına dikilmesidir. Sermayenin emek üzerindeki egemenliği, birikmiş, nesneleşmiş emeğin canlı emek üzerindeki egemenliğinden başka bir şey değildir. Emek, emek gücü olarak satıldığı anda, üreticinin yarattığı ürünler üzerinde denetim ve kullanım hakkı yok olmaktadır. Ne üretileceğine, nasıl üretileceğine, üretilene ne yapılacağına üretici değil sermaye sahibi karar vermektedir. İnsanın en yaratıcı etkinliği olan emek, böylece insanî özelliğini yitirmektedir.

Kapitalizm, değeri insandan alıp, satılmak üzere üretilen nesneye yüklemiştir. Emek gücünün alınıp satılan metaya dönüşmesi, emeği, emekçinin yaşamını yeniden üretmesinin zorunlu koşulu durumuna getirmiştir.

Kısa öykü şöyledir: İnsan ürettiği şeyi tüketerek, üretim sırasında tükettiği beden gücünü yeniden kazanır ve aynı zamanda bedenini denetleyecek zihin gücünü artırır. İlkel toplumda, yiyeceklerin paylaşılması üretim ile tüketimi birleştiren halkaydı. Topluluğun üyeleri, ortaklaşa ürettiklerini, eşit paylara bölerek tüketirlerdi. Paylar ister istemez eşitti, çünkü bütün topluluğun ortak çabası sonucunda ancak topluluğun varlığını sürdürmesini sağlayacak miktarda üretim yapılabilmekteydi. Üretim fazlası diye bir şey yoktu. Daha gelişkin araçların kullanılmasıyla tüketilenden *fazla* üretimin gündeme gelmesi işbölümünün temelini oluşturdu. Emek üretkenliği arttıkça, ortaklık azalma eğilimi gösterdi. Üretici artık *kendisi için* bir ürün fazlası üretebilmekte, topluluk için yaptığı zorunlu çalışma ile kendisi için yaptığı çalışmayı birbirinden ayırabilmektedir. Kendi üretim fazlasını sahiplenmesiyle birlikte

ürün de meta olma yolunda ilk adımı atmaktadır. Kritik nokta bu sürecin niteliksel bakımdan yeni bir işbölümü doğurması, kafa emeği ile kol emeğinin birbirinden ayrılmasıdır. Üretimin daha da geliştirilmesiyle birlikte denetim ve toplumsal örgütlenme gereksinimi kendini yeni bir düzeyde dayatmakta, topluluğun bir kesimi kol emeğinin bütünüyle dışına çıkmakta, üretim araçlarını, üretim örgütlenmesini ve kurallarını denetleyen bu kişiler en sonunda egemen sınıfı oluşturmaktadırlar. “İlk kafa emekçileri, üretimi düzenleyen ve örgütleyen şefler ve rahiplerdi. Kol emekçileri ise zanaatkârlardan ve rençperlerden oluşuyordu.”[146]

Toplumun sınıflara bölünmesiyle çakışan bir olgu olan kafa ve kol emeği arasındaki işbölümü insanın gelişiminde büyük bir atılımdı. Ama aynı zamanda toplumda ilk kez bir azınlığın zorunlu ihtiyaç maddelerini sağlamak için çalışma zorunluluğundan kurtulup toplumun üstüne çıkmasıydı. Dolayısıyla, yabancılaşma doğrultusunda da atılan ilk adımdı.

Emeğin yabancılaşması, insanın yabancılaşmasının kaynağıysa, yabancılaşmanın sona erdirilmesi de insanın doğallığına, özüne, insanlığına kavuşması olacağı için özgürleşmedir.

Yabancılaşma, beyinle elin, kafa emeğiyle kol emeğinin birbirinden ayrıldığı, emeğin parçalandığı noktada başladı. Mülkiyet ve sınıf ayrışması bu temelde gelişti. Sınıfsal ayrışma emeğin ve üretilenin soyutlanmasını, bu soyutlama kapitalistin kiraladığı işçinin niteliğine, yeteneğine tümüyle kayıtsızlaşmasını getirdi. Üretimle tüketim, ekonomiyle siyaset de birbirinden ayrıştı. Serfler bizzat ürettiklerinin bir bölümünü tüketiyorlardı; kapitalizmin işçisi ürettiğini değil ücret olarak edindiği parayla satın aldıklarını tüketmeye başladı. Paranın devreye girmesi, üretim ve tüketimin hem zaman, hem mekân olarak ayrılmasını getirdi. Benzer biçimde, sınıf ilişkisinin para/değer üzerinden kurulması ekonomik ve siyasal alanları da ayrıştırdı.

Bütün bunların temelinde toplumsal işbölümü ve özel mülkiyet var.

Emek, işbölümünün ve özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla birlikte insanın yaratıcı doğal etkinliği olma özelliğini yitirdi. Emeğin sonuçları, yani ürünleri doğrudan üreticiden "ücretli emek" ilişkisi ile ayrıldı. Üretilen nesne, onu üreten işçinin karşısına ondan bağımsız, yabancı bir şey olarak çıktı. Canlı emek ise, emek süreci boyunca üretilen nesneye katılarak, onun tarafından içerildi. Ölü emek durumunu aldı. Sermaye, ölü emek birikiminden başka bir şey değildir.

Alman İdeolojisi'nde altı çizildiği gibi, toplumsal işbölümünün ilk biçimi kadın ve çocukların erkeğin kölesi oldukları bir ilişkiydi ve mülkiyetin ilk çekirdek biçimini içeriyordu. "Aile içindeki bu gizli kölelik, çok kaba olmasına rağmen ilk mülkiyettir. Ama bu ilkel mülkiyet daha bu ilk evresinde bile modern ekonomistlerin tanımlamasına tam uymaktadır. Bu tanıma göre mülkiyet, başkasının emek gücünden yararlanma yetkisidir. Kaldı ki işbölümü ve özel mülkiyet özdeş deyimlerdir."[147] Birinin bir başkasının emek gücünden karşılıksız yararlanması işbölümünün sonucudur.

İşbölümü, tek bir bireyin ya da tek bir ailenin çıkarları ile, birbirleriyle ilişki halinde olan bireylerin tümünden oluşan kolektifin çıkarları arasındaki çelişkiyi de içerir. Ayrıca işbölümü, bireysel ve ortak çıkar arasında bir farklılaşmadır ve insanın eyleminin dışarıdan bir dayatma ile bölünmesidir. Bölünme gönüllülüğe değil, zorunluluğa dayandığı için, insan kendi emeğini denetleyemez, emeği onu köleleştiren yabancı bir güç durumunu alır. "Çünkü işbölümü ortaya çıkar çıkmaz, her insan, kendisine dayatılmış ve ondan kaçamayacağı belirli, özgül bir etkinlik alanı edinmiş olur. Artık o bir avcı, bir balıkçı, bir çoban ya da eleştirmendir ve geçim araçlarını yitirmek istemiyorsa öyle kalmak zorundadır."[148]

Doğada, türlerin, hayvanların doğal seçilimden geçerek var olduklarını biliyoruz. Bir yanda para ve meta sahiplerini, öte yanda emek gücünden başka hiçbir şeye sahip olmayan insanları yaratan ise doğa değildir. Özel mülkiyet, son anlatımını kapitalizmde bulan bir evrimin, sayısız ekonomik dönüşümlerin, eski bir dizi toplumsal

üretim biçiminin yok olmasının ürünüdür. Her tarihsel dönemde mülkiyet içinde var olduğu toplumsal ilişkiler altında biçimlenmiştir. Mülkiyet kendi başına bağımsız bir ilişki, kategori değildir. Kapitalist özel mülkiyet, kapitalist üretimin tüm toplumsal ilişkileri içinde tanımlanabilir. Özel mülkiyet, yabancılaşmış emekten doğmuş, emek de, özel mülkiyet aracılığıyla yabancılaşmıştır. Mülkiyet ile mülkiyetsizlik arasındaki karşıtlık, emek-sermaye karşıtlığıdır.

Bir eşikten sonra, özel mülkiyet insanı körleştirmekte, yabancılaşmanın asıl üreticisi olmaktadır. Marx bunu şöyle anlatıyor:

"Özel mülkiyet denilen şey bizi o kadar alıklaştırdı ve tek yanlılaştırdı ki, artık bir nesne yalnızca ona sahip olduğumuz zaman bizimdir - sermayemiz olarak var olduğu ya da doğrudan, yiyerek, içerek, giyerek, içinde oturarak sahip olduğumuz, kısaca tarafımızdan kullanıldığı zaman- bizimdir… Böylece yaşam, emeğin sermayeleşmesi haline dönüşmektedir. Bütün fiziksel ve ruhsal duyumların yerini, bunların kaba bir yabancılaştırması olan *sahip olma* duygusu almaktadır."[149]

Şimdi sorabiliriz: Mülkiyet nedir?

Soymak, yağmalamak, zorla ele geçirmek, *başkasını yoksun bırakmak* anlamına gelen Latince "*privare*"den türetilen özel mülkiyet kavramı, kişiyi bir varlığın tek sahibi ve efendisi yapan, ona öteki insanların bu varlığı kullanmalarını, ondan yararlanmalarını kısıtlama, yasaklama yetkisi veren bir erktir. Mülkiyet; sahip olana, sahip olmayanı yoksun bırakma gücü verdiği için sömüren-sömürülen, ezen-ezilen, yöneten-yönetilen ilişkilerinin temelini oluşturmaktadır.

Hemen yanlış anlamaları önleyecek bir ek yapmam gerekiyor: Geçim ve yaşam araçlarının kişisel mülk edinilmesi tüm insanlar için haktır. Toplumsal eşitsizlik, sömürü, baskı ve ezgi kişisel kullanım nesneleri üzerindeki mülkiyet üzerinden değil, üretim araçları, büyük tüketim araçları[150] ve insan üzerindeki sahiplik ve işlem yetkisi üzerinde yükseliyor ve sorun ikincilere sahip olanların,

mülkiyet yoksunlarını kişisel geçim ve yaşam araçlarına sahiplikten de alıkoymalarından çıkıyor.

Sorun özel mülkiyetin, insanın kendi yazgısını belirlemesine engel oluşudur. Marx, kapitalist ticaretin temelinin, yani özel mülkiyetin ortadan kalkmasıyla, üretimin komünist tarzda düzenlenmesiyle birlikte, "arz ve talep ilişkisinin gücü"nün tamamen çözüleceğini ve insanın "değişimin, üretimin ve insanların birbirine karşı davranış tarzının denetimini bir kez daha ele geçireceğini" yazmıştı.[151]

Sömürü, insanın emek gücüne, emek gücüyle ortaya çıkan değerin bir bölümüne başkası tarafından el konulmasıdır. Doğuştan gelen yetenek ve kapasite farkları var ve bu nedenle de insanlar mutlak anlamda eşit değil. Burada ele aldığımız, insanların birbirleriyle ilişkilerinde, insanlar tarafından üretilen mülkiyet temelli eşitsizliktir. Bu eşitsizlik, üretim araçlarına sahip olmaktan/olmamaktan gelen toplumsal roller ve ilişkiler üzerinden yükselmekte ve derece derece toplumsal yaşamın çeşitli alanlarında kendisini yeniden üretmektedir. Mülkiyet bir toplumsal ilişkidir.

Başka ilişkiler gibi mülkiyet ilişkileri de değişmektedir. Örneğin kapitalist özel mülkiyet giderek anonimleşiyor ve sanallaşıyor. Buradan hareketle, "mülkiyet"in sömürünün ve yabancılaşma aracı olmaktan çıktığı savunuluyor. İlişkinin değiştiği doğru, varılan sonuç yanlıştır. Mülkiyet, tanımlarını verdik, tapu senedine, mal sahipliği ruhsatına indirgenemez ki… Son çözümlemede, bir varlık ya da araca tasarruf o kişiye başkalarını ondan yoksun bırakma yetkisi, onların artıemeğine el koyma "hakkı" veriyorsa mülkiyet bütün sonuçlarıyla yabancılaşmaya hizmet ediyor demektir.

"İşgününün" emekçinin tüm yaşamını, tüm zamanlarını alacak biçimde genişletilmesi emeğin yabancılaşmasının önemli bir cephesidir. Artı-emeğe duyduğu kurt açlığıyla sermaye, işgününün yalnız ahlâki değil, fiziksel üst sınırlarını da çiğner geçer. İnsan bedeninin gelişmesi, sağlığının devamı için gerekli zamana da el koyar. "İşgücünün yaşam süresi sermayeyi ilgilendirmez. Onu ilgilendiren tek şey, bir işgünü boyunca akışı sağlayabilecek azami işgücüdür. Bu amacına, tıpkı açgözlü bir çiftçinin, toprağın

verimliliğini tüketerek ondan elden geldiğince fazla ürün koparması gibi, işçinin hayatını kısaltarak ulaşır."[152]

Yabancılaşma insanın özsel varlığı ile içinde bulunduğu koşullar arasındaki çelişkiyi anlatır. Yabancılaşmış toplumsal ilişkiler içinde biçimlenen insan aklı, toplumu, yanılsamalarla, fetişlerle algılar.

İnsanın var oluşundan bu yana temel ikilemi "sahip olmak ya da olmak"tır.

Kapitalizm, yaşamı "ben" ve "sahip olmak" üzerine kurmuştur. Felsefesi, "ben"in daha çoğa *sahip olması*, daha çok yapması ve daha çok "başarma"sıdır. İyi ve doğru yaşamın ölçüsü, saygınlık ve statü simgesi tüketim mallarına, gelişmiş kaslara, "fit" bir bedene, üne, paraya vb. sahip olmaktır. Bencillik, insanın her şeyi *yalnızca* kendisi için istemesinden başka nedir ki? Mülkiyet bu bencilliğe en uygun bedendir. Kapitalizmin bireyci, bencil insanı, sahip olduğu ve tükettiği şeylerle özdeşleşmiştir. Kapitalist insan için gerçekten anlam taşıyan tek etkinlik para kazanmak, sermaye biriktirmek, sürekli olarak daha çok artı-değere el koymak ve tüketmektir. İronik ve dramatik olan, kapitalizmin bireyci insanının kendisini de "kullanım değeri"yle değil "değişim değeri"yle" ölçülen bir mal gibi görmeye başlamasıdır. İnsan için de, "değer" ve "başarı", pazardaki değişim değerine bağlanmıştır.

Toplumsal işbölümü ve özel mülkiyet üzerinde yükselen "sahip olmak", aynı zamanda bir ideolojidir. Sahip olma ideolojisi, yalnız maddi varlıkları değil, en başta insan olmak üzere canlıları da mülkiyet konusu yapmaktadır. Anne babanın çocuklarıyla, eşlerin birbirleriyle ilişkilerinde, tüm insanlık durumlarında, sevgide, bilimde, bilgide, sporda, sanatta vb. sahip olmak temel güdü durumuna gelmiştir. Kapitalizm altında, daha önceki toplumlardaki kişisel bağımlılığın yerini özel mülkiyete dayanan bir sahiplik ve bağımlılık ilişkisi almıştır.

Günlük yaşamdan onlarca örnek verilebilir. Her gün herkesin kullandığı, insana özgü bir özellik olan sevgiyi ve onun iki insan arasındaki ilişkinin en doğrudan biçimi olan cinsel sevgiyi alabiliriz.

Marx'ın, tüm cinsel ilişkileri toplumsallaştıran kaba komünizmle polemik yaparken söylediklerini okuyalım:

"Kadını ortak şehvetin bir kurbanı ve hizmetçisi olarak gören yaklaşım, insanın uğruna kendini adadığı şeylerin sonsuz biçimde aşağılanmasını anlatmaktadır. Çünkü erkek ile kadın arasındaki ilişkinin sırrı, bunun bir kadınla bir erkek arasındaki *açık*, kararlı, yalın, *örtüsüz* bağın anlatımı olmasındadır. Bu ilişki, *doğal ve doğrudan* bir türsel ilişkidir. İnsandan insana doğrudan, doğal, zorunlu ilişki, *kadın erkek* ilişkisidir… İnsan için, insani özün ne ölçüde doğa durumuna ya da doğanın ne ölçüde insanın insanî özü durumuna gelmiş bulunduğu, *duyulur*, somut bir *olguya* indirgenmiş bir biçimde, o halde bu ilişki içinde görünür. Demek ki, bu ilişkiden çıkarak insanın tüm gelişme düzeyi değerlendirilebilir… Erkek kadın ilişkisi, insandan insana *en doğal* ilişkidir. Öyleyse insanın *doğal* davranışının ne ölçüde *insani* duruma gelmiş ya da insanî özün onun için ne ölçüde *doğal* öz durumuna gelmiş olduğu, *insani özünün* onun için ne ölçüde *doğa* durumuna gelmiş bulunduğu kendini bu ilişkide gösterir. İnsan *gereksinmesinin* ne ölçüde insani bir gereksinme olduğu, dolayısıyla *öteki* insanın bir insan olarak onun için ne ölçüde gereksinme olduğu, aynı zamanda ne ölçüde toplumsal bir varlık olduğu, insanın bireysel varlığı içinde bu ilişki içinde ortaya çıkar."[153]

Evet, insandaki tüm gelişme, bugün hangi noktada olduğu, en iyi, bu en doğal ilişki biçimi üzerinden değerlendirilebilir.[154]*

İnsanı hayvandan ayıran temel noktalardan biri, insanın cinsel sevgi ve ilişkiyi üreme içgüdüsünün doğrudan anlatımı ya da türevi olmaktan çıkarmasıdır. İnsan, cinselliği zihinselleştirmiş, yüceltmiş ve güzelleştirmiştir. "Sahip olmak" ideolojisinin bu en doğal, en insanî alandaki etkisi ve sonuçları ise dramatik ve kaotiktir.

Bütün sınıflı toplumlar ve onların en etkili ideolojisi olan dinler cinselliği şu ya da bu biçimde düzenlemiş, özellikle kitaplı dinler olan Musevilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet evlilik, cinsel ilişki, aile, çocuk vb. konularında ayrıntılı kurallar getirmişlerdir. Örneğin Hıristiyanlık bütün bir Ortaçağ boyunca cinsel ilişkiyi ancak çocuk

yapma amaçlıysa meşru saymış, kadın ve erkeklerin cinsel ilişkiden zevk almalarını hoş karşılamamış, zinayı ise ağır suç kategorisine sokmuştur. Batı Avrupa'da Rönesans ve Aydınlanma ile birlikte toplumsal ilişkilerin dinselliğin dışında, laik-dünyevi bir içerik kazanmaya başlaması özel yaşamın ve bu arada cinselliğin bireyin sorumluluğunda bir kişisel hak olduğu anlayış ve uygulamasını getirmiştir. Kendi ilkelerini tüm toplumun uyması gereken kurallar bütünü olarak dayatmayı sürdüren İslamiyet ve bu dinin etkisindeki toplum ve topluluklar ise önemli ölçüde Rönesans ve Aydınlanma süreçlerinin dışında kaldılar. Ama hiçbir toplum kapitalizmin dışında kalamadı.

Mülkiyet ilkel toplumdaki işbölümünden doğdu. Toprağı ve kadını mülkiyet nesnesi yapan süreç tarımsal üretimle başladı. İlkel toplumda hiçbir önemi olmayan kadının bekâreti, toprak mülkiyeti ve mirasla birlikte bu toplumların kutsal ilkesi, kadın cinselliği de mülkiyet haline geldi. Cinsler sorununun kökünde de özel mülkiyet var.

İnsanlık tarihi boyunca, dünyanın farklı yerlerinde başka somut biçimler kazanan toplumların tümü belli bir tarihten sonra tarihsel-kültürel kalıtlarının içine işleyen kapitalizm ve kapitalist sahip olma ideolojisi tarafından asimile edildiler. Dolayısıyla, insana özgü bu en doğal ilişkinin bugün, farklı toplumlardaki farklı dışavurumlarına rağmen kapitalizm ve kapitalist sahip olma ideolojisi tarafından belirlendiğini, köklerinden gelen damarları da içerecek biçimlerde dönüştürüldüğünü söyleyebiliriz. Doğal olarak bu söylediklerimiz, bugün dünyanın başta Afrika ve Asya olmak üzere kimi yerlerinde kapitalizm öncesi yaşam ilişkilerinin sürmekte olmadığı anlamına gelmiyor.

Sahip olma ideoloji ve bilincinin sevgi ve cinsellik alanındaki izdüşümüyle ilgili olarak Erich Fromm'a kulak verilebilir:

"Sevgiye sahip olunabilir mi? Eğer bu olabilseydi, sevginin maddesel bir biçim alması ve onu alıp saklamanın mümkün olması gerekirdi. Ama gerçek odur ki, sevgi böyle bir 'şey' değildir. Sevgi bir soyutlamadır… Gerçekte var olan, sevme eylemidir. Sevmek,

yaratıcı bir etkinliktir. Bir insana ya da şeye ilgi duymayı, onu tanımak istemeyi, onu anlamayı, doğrulamayı ve onun yanındayken sevinç duyabilmeyi doğurur. Bu ister bir insan, ister bir resim, isterse bir ağaç olsun, sevme eyleminin özellikleri hiç değişmez. Sevmek, sevilen insanı (ya da şeyi) canlandırmak, onun yaşam duygusunu artırmak anlamına gelir. Aynı zamanda, kişinin kendisini de canlandıran, yenileyen ve hareketlendiren bir süreçtir.

"Eğer sevgi, 'sahip olmak' türünde ele alınacak olursa, sevilen şeyi kendinin kılmak, denetimi altında tutmak anlamlarına gelecek ve böylece de canlandırmak ve hareketlendirmek yerine, boğucu, engelleyici ve kısırlaştırıcı bir eylem haline dönüşecektir."[155]

İnsanı zenginleştirmek yerine güdükleştiren, çoğaltmak yerine eksilten, yaratıcılığına, zihinsel ve bedensel canlanmasına katkı yapacağına, onu sınırlayıp kısırlaştıran her türlü ilişki gibi cinsellik ve cinsel sevgi de sahiplenme ideolojisinin kıskacında ne yazık ki.

Bu kıskaç, özellikle kadınlar üzerindeki boyunduruk dehşet verici ölçülerdedir. Kapitalist uygarsızlık, kadın cinsini sözcüğün tam karşılığıyla köleleştiriyor. Kadınların % 97'si "ev" ve "aile" içi şiddet görüyor. Dünyada her üç kadından biri dövülüyor, zorla cinsel ilişkiye zorlanıyor. Cinsellik kökenli şiddet ve öldürme oranları sürekli olarak artıyor.[156] Bugün dünyada 2 milyonu çocuk olmak üzere 6 milyonu aşkın kadın fuhuş sektöründe sermaye. Fuhuş "sektörünün" yıllık getirisi, uyuşturucu ve silah sektöründen fazla: 75 milyar dolar. Kadınların çok büyük çoğunluğunun, kendi fiziksel bedeni üzerinde denetim "hakkı", "eş" seçme şansı yok. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu'nun 1997 yılında 2578 hanede yapmış olduğu "Aile İçinde ve Toplumsal Alanda Şiddet" araştırmasına göre, evli ya da başından evlilik geçmiş kadınların % 25.2'si, erkeklerin ise % 6.1'i eşlerinden fiziksel şiddet görmüşlerdir. Çocuğu olan erişkinlerin % 45.4'ü çocuklarına fiziksel şiddet uyguladığını bildirmiştir. Araştırmaya katılan 14 yaş ve üzeri kişilerin % 70'inin çocukluğunda anne-babasından fiziksel şiddet gördüğü belirlenmiştir. Araştırmaya

katılan 7-14 yaş grubu çocukların yaklaşık yarısı okulda, okul dışında şiddetin en az bir türüne maruz kalmıştır.

Kadınlar fiziksel (tokat atma, yumruklama, tekmeleme, silahla yaralama, kadın sünneti, namus cinayeti vb), psikolojik (isim takma, aşağılama, alay etme, tehdit etme vb), cinsel (sarkıntılık, tecavüz vb), ekonomik (çalıştırmama, parasına el koyma, başlık parası vb), kontrol etme (sosyal olarak yalıtlama, giyimine kuşamına karışma, sağlık hizmetlerine ulaşmasını engelleme vs) gibi şekillerde şiddet görmektedir. İnsanlığın yarısının, kadınların burada ancak satır başlarıyla kuru birkaç verisini verdiğim durumu, kapitalist uygarsızlığın, yalnız kadınları değil, böyle bir dünyada yaşamaya devam ediyor olduğumuza göre hepimizi, tüm insanlığı nereye düşürdüğünün çıplak kanıtıdır.

Bunların da ötesinde, "sahip olmak" bilinci en insani duygu ve ilişkileri öldürüyor. Sahip olmak, insanlar arası eşitsizliğin ve sömürünün temeli olduğu, tüm toplumsal ilişkiler içinde kendini sürekli olarak ürettiği, öteki insanları mülkiyet nesnesi yaptığı için yaşamın amacı durumuna geliyor.

"Olmak" ya da özgür olmak

Peki, "olmak" nedir?

"Olmak", kişinin özelliklerini, yeteneklerini, insani zenginliklerini değerlendirmesi, gerçekleştirmesi ve geliştirmesi olarak tanımlanabilir. "Olmak" etkinliktir, eylemdir. Kendini yenilemek, yetkinleştirmek, "akmak, sevmek, benliğin dar sınırlarını aşarak, diğer insanlara yönelmek, onlarla işbirliğine girmek ve vermek demektir… 'olmak' sözcüklerle anlatılamaz, ancak birlikte yaşanarak aktarılabilir."[157]

Özgürlük ve bağımsızlık, insanın kendi kendini yaratma sürecine dayanmaktadır. Ancak kendi ayakları üzerinde durabilen; kendisini anlayan, anlatan, dönüştüren ve kendisini tüm bunları yapabilecek bir özne olarak algılayan, kendi varlığını dünyaya yansıtma istek ve gereksinmesi duyan bir varlık kendisi olur.

Özgürlük, insanın kendisine dışından dayatılan yabancılaşmayı yadsımasıdır. Ama insan, yapmama istenciyle kalmayıp, yapma, dönüştürme yetisine ulaştığı zaman gerçekten özgür olur. Özgürleşme, insanın diğer insanlar ve doğa ile giriştiği üretici bir ilişki sonucunda ortaya çıkan ‘kendini gerçekleştirme’ sürecidir. Komünizm, bireysel kişiliğin gelişiminin yolu olduğu için istenmektedir. Komünizmin, bir genel çıkar, toplumun çıkarı adına bireyin gözden çıkarılması olduğu, ne yazık ki, sosyalizm pratiklerinden de beslenen yaygın bir yanılgıdır. Tersine, komünizm, gerçek ve somut bireyin karşısına dikilen sınıflı/sömürülü toplumun ürettiği çıkarların silinip yok edilmesi eylemidir. İnsan, asla araç değildir. Bunun için komünizm, insanın özgürleşmesinin teori ve pratiğidir. Özgürlük ise yalnız bir hedef, vuslat değil, yürüyüştür. *O halde yalnız amacın değil, yürüyüşün de özgürleştirici olması gerekir.*

Marx insanın komünizmle kendi özüne geri döneceğini söylüyordu. İnsanın önüne, özüne *dönmek* metaforuyla, *ileriye* giderek ve yeniden üreterek ulaşabileceği bir kurtuluş hedefi koyuyordu. Doğrudan üreticilerin kolektif, ortak, toplumsal eylemiyle gerçekleştirilecek bir hedef: Komünizm!

Marx asla yoksulluğu yüceltmedi; ama kapitalizmin bencil ve eşitsiz zenginliğini, lüksü insanlığın “yükü” olarak gördü. Marx’a göre insanın amacı, içindeki zenginliği ortaya çıkarmak, kendini doğurmaktır. Marx kendi yaşamında, kapitalizmin dayattığı bir “para makinesi” olma seçeneğini elinin tersiyle itti; bunun bedelini ailesiyle birlikte büyük yoksulluk ve acılar içinde ödedi; ama kendini doğurmayı da başardı.

Mülkiyet ve sahip olma ideolojisi ile burjuva özgürlük kavramı arasında birbirini doğrulayan bir ilişki var. “İnsanın özgürlük hakkının pratik uygulaması özel mülkiyet hakkıdır. İnsanın özel mülkiyet hakkı, o halde, kişinin mülkünü kendi çıkarları için, öteki insanları dikkate almadan, toplumdan bağımsız olarak, istediği gibi kullanma hakkıdır. Bu bireysel özgürlük ve onun uygulanışı sivil toplumun temelini oluşturur. Bu, her insanın öteki insanlarda kendi

özgürlüğünün gerçekleşmesini değil, *engelini* görmesini getirir."[158] İnsan, insanın düşmanıdır.

İnsanın özgürleşmesinde en önemli adım sömürü ve hükmetmenin başlıca kaynağı olan mülkiyetin kaldırılmasıdır. Kapitalizm, toplumsal işbölümünün, sınıfsal zorun, sınıf farklılıklarının kaynağı ve pekiştiricisi olan özel mülkiyet üzerinde yükseliyor. Sınıflı toplumlarda mülk sahibi yönetiyor. Sınıflı toplumu ve zor kullanarak yönetme durumunu yok etmek için üretim ve bugün büyük tüketim araçları üzerindeki özel mülkiyeti ortadan kaldırmak gerekiyor.

"Komünizm, insanın *kendine yabancılaşmasının tâ kendisi* olan *özel mülkiyetin olumlu* kaldırılışı ve o halde insani özün insan tarafından ve insan için gerçek *sahiplenilmesidir*. Bu nedenle, komünizm, insanın toplumsal, (yani insanî) bir varlık olarak tümüyle kendisine dönmesidir. Bu, önceki gelişmelerin tüm zenginliğini kucaklayan ve bilinçle yürütülen bir geri dönüştür. Tam gelişmiş doğalcılık olarak bu komünizm, hümanizme eşittir. Bu komünizm, insan ile doğa, insan ile insan arasındaki çatışmanın *sahici* çözümüdür. Varlık ile öz, nesnelleşme ile kendini olumlama, özgürlük ile zorunluluk, birey ile insan türü arasındaki çekişmenin gerçek çözümüdür. Komünizm tarihin çözülmüş bilmecesidir ve kendisinin bu çözüm olduğunu bilir."[159]

Burada kısa bir parantez açıp, üretim araçları sahipliğinin devlete geçmesiyle özel mülkiyetin tüm işlev ve sonuçlarıyla kaldırılmış olmayacağının altını çizelim. Devletleştirme, toplumsallaştırma yönünde son derece önemli bir ilk adımdır; ama henüz toplumsallaştırmanın kendisi değildir. Daha önce de değindiğim mülkiyetin başkasının emek gücünden yararlanma biçimindeki bu tanımı, toplumsal işbölümü varlığını koruduğu sürece, kolektif mülkiyet biçimlerinin, özel mülkiyetin ortadan kaldırılması anlamına gelmeyeceğini anlatmaktadır. Özel mülkiyetin kolektif ve kişisel biçimler alması olanaklıdır. Örneğin, kapitalizmde de bugün egemen olan mülkiyet biçimi kolektif, anonim mülkiyettir. Devlet mülkiyeti bir kolektif mülkiyet biçimidir. Devlet egemen sınıf olarak

örgütlenmiş proletaryanın elindeyse, devlet mülkiyetini adım adım doğrudan üreticilerin denetim ve işlemi altına sokulması, bu yolla özel mülkiyetin ortadan kaldırması devrimci iktidarın temel görevlerinden biri olacaktır. Doğrudan üreticilerin denetim ve işlemine geçmeyen devlet mülkiyeti ile özgürlük toplumuna gidilemez. Parantezi kapatmadan şunu eklemem gerekiyor: Reel sosyalizm deneyiminden çıkarak, özel mülkiyetin kaldırılması yönündeki ilk büyük adım olan devlet mülkiyetine geçişin önemsiz ya da gereksiz olduğunu iddia etmek kanımca, bu uygulamanın pratikte yol açtıklarından çok daha büyük bir yanlıştır. Üretim araçları üzerindeki denetim ve işlem yetkisinin doğrudan üreticilere bir kararla geçemeyeceği kapitalist toplumdan çıkışı izleyen evrede devlet mülkiyeti zorunludur. Reel sosyalizmde eksik ve yanlış olan, devlet mülkiyeti değil, doğrudan üreticilerin devlet ve toplum örgütlenmesinin karar veren etkin öznesi olamayışlarıdır.

Özel mülkiyetin burada belirtilen olumlu kaldırılışı, insanın doğayla, insanın insanla barışmasının, toplumsal doğasını bulmasının koşuludur.

Burjuva özgürlük anlayışı

Özgürlük, Antik Çağ'dan günümüze, Rousseau'dan Marx ve Engels'e tek bir tanımın içine sığdırılamayacak çeşitlilik ve zenginlikte kullanılmış, tarihsel dönemlere göre de farklı anlamlar kazanmış bir kavram.

Burjuva toplumunda özgürlük, toplumdan soyutlanarak tanımlanan bireyin "başkalarına" zarar vermeden istediğini yapma ya da yapmama hakkıdır. Siyasal ve kişisel haklar hukuksal düzenlemeler olarak anayasalarda, yasalarda yer almıştır. Yasa önünde yurttaşlar eşittir. Bu yurttaşların ekonomik toplumsal bakımdan yasalarda formüle edilen, hak ve özgürlükleri kullanacak durumda olup olmamaları kendi sorunlarıdır… Bu çok bilinen özellikleri bir yana, burjuva özgürlük anlayışının üç temel rengi, toplumsal boyutu dışlaması anlamında bireysel (kişilerin özgürlüğü birbiriyle çelişir); gerçekleştirilebileceği alanın sınırları bakımından

sınıfsal ve keyfi (mülkiyet kutsaldır, düzene zarar vermek suçtur!); pratik olarak da edilginleştirici (özgürlükler orada duruyor, kullanmasan da olur, varlar ya!) olmasıdır.

Marksist özgürlük anlayışı ya da etiği burjuva anlayışının eleştirisi üzerinden geliştirildi.

İki noktanın altını çizebiliriz.

Birincisi, özgür kişinin verili bilgi, bilinç ve isteklerine göre başkasına zarar vermeden istediğini yapması biçiminde tanımlanan özgürlük, bunların kullanılmasını engelleyen maddi, fiziksel sınırları yok sayması bir yana, başka bir eksiklik daha taşımaktadır. Amaç insanın tüm yaratıcılığı ve potansiyeli ile geliştirilmesidir. Bu, tekil bireyin kendisi için belirleyebileceği amaçlara göre ölçülemez; çünkü bireyin kendisine ve ilişkilerine dair bilinci yanılgılı olabilir ve birçok durumda öyledir. Küçük bir parantez içi not: Bu noktada çok büyük bir tartışmanın nükleer çekirdeği var. Bu yaklaşımı, "despotik", "elitist", olumsuz anlamıyla "iktidarcı" bulanlar, insanı verili haliyle idealize ettikleri ölçüde, koşulları ve koşullanmış insanı değiştirmeyi amaçlayan insan etkinliğinin gayrimeşru ve anti-demokratik olacağından hareket ediyorlar. Oysa, yanıtlanması gereken soru, insanın başından itibaren "tamamlanmış", "yetkin", "özgür" olup olmadığı sorusudur. Ötesi ancak bu soruya yanıt verildikten sonra tartışılabilir.

İkincisi, burjuva özgürlük anlayışı, özgürlüğün insanları birleştirmek yerine ayırdığını, aralarına engeller koyduğunu buyurmaktadır. Kişi kendi özel alanında mutlak anlamda özgürdür, evinde oturup istediğini yapabilir. Ama bu kişi kendi bireysel alanının dışına çıktığı, toplumla, başka insanlarla yüz yüze geldiği anda eylem alanı sınırlanır. Çünkü özgür davranırsa başkasına zarar vermiş olacaktır. Bu, özgürlüğün ve toplumsallığın reddidir. Marx, tam tersi görüştedir: Daha yüksek, daha tam bir özgürlüğü öteki insanlara katılarak, onlarla birleşerek kazanabiliriz. Marx'ın özgürlük kavramı, toplumsal, kolektif ve olumludur.

Bir kurtuluş ve özgürlük teorisi olan Marksizmin ve bizzat Marx'ın özgürlüğe verdiği anlam ve tanımlar büyük bir çeşitlilik

göstermektedir. Marx, özgürlüğü kimi zaman bir olgu, kimi zaman bir değer, kimi zaman uğrunda savaşılması gereken bir hedef, kimi zaman önüne geçilemeyecek bir dürtü, kimi zaman insanın zorunlu olduğu bir etkinlik, kimi zaman bir kazanım, kimi zaman fetiş ve yanılsamalardan kurtulma çabası olarak ele almıştır. Marx'a göre, kapitalist toplumda, yabancılaşmanın varlığının ve kaldırılmasının zorunluluğunun bilincine varmış bir azınlık dışında hiç kimse özgür değildir. Burjuva toplumunda özgürlük, bu toplumun bizzat kendisine karşı mücadele etmekten başka bir şey değildir.

Yabancılaşmadan ve fetişizmden kurtulmuş bir toplum nasıl olabilir? Bu sorunun tam ya da tama yakın yanıtı önceden verilemez. Belki de soruyu, yabancılaşmanın ve fetişizmin olmadığı bir toplumun ipuçlarının neler olacağı biçiminde değiştirmek gerekir. Marx'ın, *Kapital*'de meta fetişizmini incelerken yazdıkları tam bu noktada önemli ipuçları içeriyor:

"Üretim özgürce bir araya gelmiş insanlar tarafından yapılan bir plana uygun olarak bilinçli bir biçimde düzenlenmedikçe, maddi üretim sürecine dayanan toplumun yaşam süreci, kendisini saran mistik tülü sıyırıp atamaz. Ne var ki, bu sıyırıp atma, toplumda belli bir maddi temelin ya da uzun ve sancılı bir gelişme sürecinin kendiliğinden ürünü olan bir dizi varoluş koşulunun bulunmasını gerektirir."[160]

Bu alıntıya göre, özgürlük, insanların yaşamlarını herhangi bir baskı ve zorla karşılaşmadan, *gönüllü* biçimde bir araya gelerek, bir plana göre örgütlemeleridir. Kendilerinin de üyesi oldukları toplumsal yaşamı ilgilendiren tüm konularda karar verme hak ve yetkisini ellerinde tutmalarıdır. Yine bu alıntıya göre, özgürlük için kişinin özgürlüğe ilişkin bir *bilince* sahip olması gerekmektedir. Bu bilinci, kişinin kendisine dayatılan verili almaşıklar dışındaki, ancak kendi irade ve eylemini katarsa var olabilecek seçenekleri, olanakları görmesi, araştırması, anlaması, tartması ve bunların sonunda ne yapacağına karar vermesi olarak anlayabiliriz. Ama binlerce yılın deneyiminden, aklı dinin, fetişlerin egemenliği altında olan ortalama insan için böyle bir bilincin varlığından söz

edilemeyeceğini de biliyoruz. Özgür eylem, eylemin değişik olanaklarının, içinde barındırdığı seçeneklerin *farkında olmayı*, onları bilmeyi gerektirir. “Çoğunluk” bunların farkında değildir. Burada kastedilen süreçlerin tüm karmaşıklığı ve çelişkileri içinde tam olarak kavranması değil, örneğin sömürü düzeninin haksız ve adaletsizliğini anlamanın ötesine geçip, olası tek düzen olmadığının, başka bir düzenin bir seçenek olarak olanaklı olduğunun bilinmesi, “kendi geleceğime karar verebilirim, yaşamımı değiştirebilirim” denilmesidir. Açık olmalı, verili, güncel seçeneklerden birini, dilimizdeki güzel deyişle “kırk katır ile kırk satır”dan birini, “ehveni şeri” (kötülerin içindeki en az kötüyü) seçmek özgür davranış değil, tutsaklığın başka bir çeşididir.

Üretim gibi, özgürlük de yalnızca insanidir. Hayvan, belli dış etkiler karşısında her zaman sayılabilecek birkaç tepkiden birini gösterir. İnsan ise belli etkiler karşısında değişik tepkiler göstermektedir. İnsan özgürlüğü, aynı durumlara karşı farklı davranışların, olanakların bilinmesinden kaynaklanmaktadır.

Bilgi, deneyim, kuşaktan kuşağa, toplumsal ilişkiler kanalıyla geçebiliyor. Bunun yeterli koşulu ise insanın öteki insanlarla işbirliği içinde olmasıdır. Konuşma, yazı, her türlü tarihsel, antropolojik bulgu, folklor, eğitim, okul, bilginin aktarma ortamlarıdır.

Buradan, daha karmaşık ve gelişmiş bir özgürlük kavramına doğru ilerleyebiliriz.

Özgürlük sorunu, yaşadığımız toplumda, kendi içinde her zaman farklı seçenekler bulunduran zorunluluğun bilinci ve davranışı ekseninde tartışılabilir. Sorun, burada ele alacağımız düzlemde bu bilincin, toplumsal ölçekte eşzamanlı olarak doğmamasından kaynaklanıyor. Geçerli ve egemen olan dışındaki seçeneklerin varlığı bilinci neredeyse tarihsel bir yasallık olarak önce bir *azınlık* içinde doğuyor.

İşte tam bu noktada, bu kitabın da konusu olan, derin bir tartışma uç veriyor: Bir yanda, toplumsal işbölümünden, insanlar arasındaki toplumsal ve doğal farklılıklardan kaynaklanan eşitsizliklerin,

toplumsal dönüşümler için bilinçli azınlığın öncülüğünü zorunlu kıldığı düşüncesi var. Öte yanda ve özellikle de yukarıda kısaca tanımlamaya çalıştığım birinci yolun başarısızlığının somut yenilgi ve gerilemelerle ortaya çıktığı dönemlerde ise, öncü azınlığın örgütlü mücadelesi ve müdahalesi düşüncesini "kurtarıcılık", "kahramanlık", "totalitarizm" sözcükleriyle mahkûm eden bir eğilim yer alıyor. Bu tartışmanın, probleme olumlu yaklaşım getirmekten uzak belgici kanıtlama çabalarını şimdilik bir yana bıraksak bile kolay ve hazır yanıtlarla sonuçlandırılamayacağı açık. İnsanın, kendi yaşamını, geleceğini eline almak, karar veren, yapan bir özne olmak, özgürlüğe ulaşmak için yürüttüğü bir kolektif etkinliğin, hangi nedenlerle olursa olsun, var olan eşitsizlikleri, öncü-artçı, yöneten-yönetilen, karar veren-uygulayan ilişkilerini yeniden üretmesi bir yanıyla zorunluluksa, öteki yanıyla ciddi bir problemdir. Bu tartışmaya kitabın sonraki sayfalarında dönmek üzere, şimdilik işaret ederek geçiyorum.

Marx ve Engels, konuya insanın kurtuluşu ve özgürlüğü penceresinden, hümanist bir açıdan giriş yaptılar; insanı doğasından uzaklaştıran maddi-toplumsal ilişkilerin hangi neden ve koşulların sonucu olduğunu ortaya koyarak sorunu materyalist bir temele kavuşturdular ve "önemli olan dünyayı yalnızca anlamak değil değiştirmektir" diyerek insanın kurtuluşu problemine devrimci-pratik bir boyut kazandırdılar.

Marx, sınıfsal çıkarlara, fetişlere, sahte cemaatlere dayanan toplumun insanın düşünüş ve davranış biçimlerini nasıl tekdüzeleştirdiğini, nasıl boyunduruk altına aldığını, sevgi ve duygu dünyasını ne denli katılaştırdığını, insanlara sınıf ve cinsiyet ayrımına dayanan ne tür roller biçtiğini, onları nasıl ortalama insan haline getirdiğini çok iyi biliyordu. Ama, Marx insanla ilgili olarak hiçbir zaman umutsuz ve karamsar olmadı. Marx'a göre, sınıflı toplumda insan özgür değildir; ama özgürlüğünü de hiçbir zaman tümüyle yitirmemiştir. Kendisini kuşatan, sınırlayan, kısıtlayan topluma insanın birey olarak karşı çıkması, yaşamıyla ilgili plan ve tasarımlar oluşturması ve öteki insanlarla birlikte pratik eleştirel

etkinlik içinde bulunması her zaman olanaklıdır. Marx'ın iyimserliğinin, insana yakıştırdığı amaçla uyumlu olduğu açıktır: İnsanın doğuştan kötü, aciz, çaresiz, kendisine dışarıdan dayatılana mahkûm olduğu önermelerini temel alarak bir özgürlük düşüncesi ve pratiği geliştirmek asla mümkün değildir.

Marx'ın insana duyduğu bu güvende, yaşam döneminde insan etkinliğinin neler yapabileceğini ilk kez en açık ve etkili biçimde gösteren bir sınıf olarak burjuvazinin yükselişinin etkili olduğunu kabul etmek gerekiyor. Rönesanstan beri Batı kültürünün merkezi bir teması olan, dünya karşısındaki canlı, girişken, etkin ve dönüştüren insan düşünü burjuvalar yaşama geçiriyorlardı. Çalışan, hareket eden, toprağı işleyen, yaşam ortamlarını, doğayı ve kendini örgütleyen insanlardı bunlar. Para kazanmayı, artı-değere el koymayı yaşamın amacı durumuna getiren bu sınıf, çelişkili bir biçimde dünyanın insan eylemiyle değiştirilebileceğini de kanıtlıyordu.

Marshall Berman, burjuvazinin bu ikili yönü, çelişkili yapısı ve Marx'ın bu soruna yaklaşımı üzerine şunları söylüyor:

"Burjuvazinin açtığı tüm o olağanüstü etkinlik tarzları dururken bu sınıfın mensupları için gerçekten anlam taşıyan tek etkinlik para kazanmak, sermaye biriktirmek, artı-değere el koymaktır. Bütün girişimleri sadece bu amaca yönelik bir araçtır, kendi başlarına gelip geçici ve kısa vadeli birer çıkardan başka bir şey değildir hiçbiri. Marx için böylesine anlam taşıyan aktif güç ve süreçler onları yaratanların kafalarında tesadüfi yan ürünlerden başka bir şey değildir. Gene de burjuvalar otoritelerini atalarına değil, kendi yaptıklarına dayandıran ilk egemen sınıftır. İyi hayatı bir eylem hayatı olarak tasvir etmiş; yeni ve canlı imgeler, paradigmalar üretmişlerdir. *Örgütlü ve uyumlu eylem aracılığıyla dünyanın sahiden değiştirilebileceğini kanıtlamışlardır*. (abç)"[161]

Marx ve Engels'in devrimci mücadele, devrim ve örgütlülüğe yaklaşımlarında burada betimlenen koşulların, burjuvazinin yükseliş döneminin ve bizzat burjuva devrimlerinin derin izleri olması kaçınılmazdı ve olmuştur. İş bu noktada kalsaydı, Marx sonrası

dönemin ve tarihin seyri hiç kuşku yok başka olurdu. Burjuva devrim ve dönüşümlerin insan etkinliğinin o zamana dek bilinen en gelişkin ve yığınsal ölçekte katılım sağlayan modeli olması konunun bir yönüdür. Modelle ilişki ve benzerlik bir noktadan sonra kökten değişmekte, işçi sınıfının, emeğin kişiliğinde değiştirme eylemliliği özel mülkiyete ve sömürüye dayanan toplumun kendisine yöneltilmektedir.

143 Etienne Balibar, *Philosphy Of Marx*, London, Verso, 1995, s. 84

144 Aktaran Zbigniev Brzezinski, *Kontrolden Çıkmış Dünya*, Çeviren: Haluk Menemencioğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Aralık 1994, s. 71-72

145 Agy. s. 76

146 G. Thomson, agy. s. 65

147 K. Marx-F. Engels, Selected Works üç ciltte, agy. c.1 s. 34

148 Agy. s.35

149 K. Marx, *Economic and Philosophical Manuscripts of 1844* (*1844 Ekonomi ve Felsefe El Yazmaları)*, "Özel mülkiyet ve komünizm" bölümü, İngilizce, Marxist Internet Archive; Türkçe kaynak: Karl Marx, *1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe*, Sol Y. Çeviren: Kenan Somer, Ankara, Temmuz 1976, s. 195

150 "Büyük tüketim araçları üzerindeki mülkiyeti" neden buraya eklediğimin açıklaması için, Coşkun Adalı, *Sosyalizmin Sorunları Üzerine Açılım Tartışmaları*, Sorun Yayınları, İstanbul, Mayıs 1992'ye ve bu çalışmadan konuyla ilgili aktarma ve değerlendirmelerin de yer aldığı, Haluk Yurtsever, *Sınıf Savaşları ve Devlet*, s. 275-277'ye bakılabilir.

151 K.Marx-F.Engels, Selected Works, agy. s.36

152 K. Marx, Capital, c.1, p. 252-253

153 K.Marx, agy. Sol Y. s. 189

154 Marx, bugün yaşasaydı nasıl yazardı bilinmez. Ama bugün, biz, hem teorik hem de pratik olarak cinsel sevgi ve ilişkinin yalnızca iki karşı cins arasındaki (heteroseksüel) ilişki olarak ele alınamayacağını biliyoruz

155 Erich Fromm, *Sahip Olmak ya da Olmak*, Çeviren: Aydın Arıtman, Arıtan Yayınevi, İstanbul 1977, s. 91-92

156 Esra Ardıç, "Kadının sorunu şiddet" *Cumhuriyet* 26 Kasım 2006. (KESK, SES, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Uluslar arası Af Örgütü, Dünya Sağlık Örgütü ve Mor Çatı Kadın Sığınma Vakfı'nın yaptığı araştırmaların sonuçlarından derlenen haber)

157 Erich Fromm, agy., s. 157-158

158 K. Marx, *On the Jewish Question*, 1843, Marx-Engels *Collected Works*, C. 3. www.marxist.org'dan

159 Agy. Sol Y. s. 190

160 K. Marx, *Kapital*, İng. Progress Publishers, Moskova 1983, c. 1 s. 84.

161 Marshall Berman, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, İletişim, İstanbul, 2004 (8.Baskı), s.133-134

DÖRT

MARKSİZM: TEORİK BİRİKİM VE AÇILIŞ

Giriş

Marksist klasiklerle, bunların üretildiği tarihsel dönemi, siyasal ortamı, tartışma ve polemiklerin taraflarını ve tezlerini bilmeden, öğrenme fırsatı da bulamadan haşır neşir olmuş, bu yapıtlardan görevler çıkarıp devrimci mücadeleye katılmış, ideolojik mücadeleyi alıntı savaşlarıyla yürütmüş bir kuşaktan geliyorum. Somut tarihsel bağlamına yerleştirilmemiş metin okumalarının yol açtığı kısırlık ve savrulmaları yakından biliyorum. Tarihin ve tarihsel bir bakışla edinilmiş bugünün bilgisine sahip olmadan, geçmişten öğrenmek, deneyimden ders çıkarmak da; devrimci, yenilikçi ve yaratıcı bir siyasal seçenek inşa etmek de olanaklı değil.

Bu nedenle, bu bölümde Marx ve Engels'in siyaset ve örgütlülük üzerine yazdıklarıyla yaptıklarını karşılıklı ilişkileri ve tarihsel bağlamı içinde incelemeye ve çözümlemeye çalışacağım.

Böyle bir çabanın karşı karşıya olduğu çeşitli güçlükler var. Çözümlemeyi tarihsel bağlamına yerleştirmek, kapsamlı tarih bilgisini ve bu bilginin belli ölçülerde de olsa okuyucuyla ortaklaştırılmasını gerektiriyor. Böyle yapıldığında ise, metnin bir tarih anlatımına dönüşmesi, genişleyen metin içinde öne çıkarılmak istenen noktaların silikleşmesi olasılığı beliriyor. Tarih olgu ve bilgiler yığını değil. Daha çok, olgu ve bilgiyi yani "malzeme"yi kullananın öncelik ve tercihlerinin de işe karıştığı bir süreç betimlemesi. Bu nedenle, teoriyle pratik arasında kurulan bağ da,

tümüyle nesnel ve tarafsız olamıyor. Yazarın incelemeye ve yazmaya başlarken sahip olduğu teorik ön kabul ve varsayımların seçilecek “malzeme”yi, izlenecek yolu, varılacak sonuçları büyük ölçüde etkilemesi kaçınılmazdır.

Bu güçlüklerden birincisini, konuyu dağıtmayan en işlevli bilgileri seçerek ve ötesini ilgili okuyucunun kendi araştırmasına bırakarak hafifletebileceğimi düşünüyorum. İkinci güçlükle ilgili olarak söylenebilecek çok şey yok. Tarih olgu ve bilgilerini, bugünden bir bakışla, bilincimize *bugün* çıkan sorulara yanıtlar bulmak güdüsüyle ve kuşku yok, teorik önkabullerin yön göstericiliğinde seçip değerlendirme çabasının ne ölçüde isabetli ve ufuk açıcı olduğuna karar verecek olan okuyucudur.

Marx ve Engels’in teorik ve pratik etkinliklerinin yoğunlaştığı tarih kesiti 1840’lı yıllar, esas olarak da *Komünist Parti Manifestosu*’nun yazıldığı 1848 ile Engels’in biyolojik yaşamının sona erdiği 1895 arasıdır. Ama ikisi de, teorik ve siyasal formasyonlarını sanayi devrimi ve 1789 Fransız Devrimi sonrası Avrupa ortamında kazandılar. 1789-1848 dönemi, dünya tarihi açısından da son derece önemli bir zaman dilimiydi. Fransız Devrimiyle başlayan süreç tüm Avrupa’yı rüzgârına kattı; 1789-1848 arasında kıta Avrupası devrimci yükselişin toprağı oldu.

O halde, belli başlı çizgileriyle bu “devrim çağı” na göz atmamız gerekiyor.

Devrimler dönemi: 1789-1848

Britanya Sanayi Devrimi ile Fransız Devrimi, tarihçi Hobsbawm’ın bir benzetmesiyle “geniş bir coğrafyayı içine alan bir yanardağın ikiz kraterleri”[162] gibi Avrupa’ya devrim kıvılcımları saçtılar.

1780’de başladığı kabul edilen Britanya Sanayi Devrimi’ni izleyen 20 yılda sudan sonra, su buharının da insan denetimine alınmasıyla emek üretkenliğinde olağanüstü artışlar kaydedildi. Üretken hüner, zanaatkârın ellerinden işçinin kullandığı makineye geçti. 1784’te buhar makinesinin keşfi, “uçan mekik”, “büküm” ve “masura”

makineleriyle birlikte dokuma sanayinde başlayan makineleşme, öteki alanlara da sıçradı. Mal ve hizmetlerin sürekli, hızlı ve kitlesel üretildiği, metaların ve insanların giderek uzayan mesafelere, giderek artan bir hızla taşındığı bir dönem açıldı. Demiryolları uzadı; trenler hızlandı; düzenli işleyen buharlı gemilerle Avrupa ile Amerika, Avrupa ile Doğu ve Batı Hint adaları birbirine bağlandı.

Sanayi Devrimi 1780'de başladı. Ama elle tutulur, gözle görülür sonuçları ancak on dokuzuncu yüzyılın ortalarına doğru ortaya çıktı. Devrim çağının en yüksek ve son noktası olan 1848 yılı, aynı zamanda Sanayi Devrimi'nin tüm Avrupa toplumlarında kendini somut biçimlerde duyurduğu zamandı.

Sanayi Devrimi'nin önemli toplumsal sonuçları oldu. İkisinin altını çizelim: *Birincisi,* Sanayi Devrimi, insanın kendi gücüne olan inancını, dünyayı ve yaşamını değiştirme istencini örneğin gücüyle olağanüstü ölçülerde artırdı. Yükselen burjuvazi bu değişim üzerinden üstünlüğünü dünyaya duyururken, *Manifesto* yazarları Marx ve Engels, aynı sürecin bir başka yönünü vurguladılar: Burjuvazinin değiştirme gücü aynı zamanda eski düzenin tüm eski ilişki ve kurumlarını ortadan kaldıran yıkıcı bir güçtü ve burjuvazinin yıkıp yeniden yaparken kendi mezar kazıcılarını yaratması da kaçınılmazdı. *İkincisi,* Sanayi Devrimi üretici güçleri, emek üretkenliğini görülmemiş ölçülerde geliştirirken, en temel üretici güç olan insanı, en acımasız, en insanlık dışı yaşam ve çalışma koşullarına itiyordu; zenginlikteki artışa insanların açlıktan kırıldığı kıtlık ve krizler eşlik ediyordu.

19. yüzyılda dünya ekonomisi Britanya Sanayi Devrimi'nin etkileri altında oluştu. Siyaset ve ideolojinin üretim merkezi ise devrim Fransa'sıydı. 1789 Devrimi'nin yarattığı siyasal model, her türlü hoşnutsuzluk ve başkaldırıya yönelebileceği hedefler sunuyor, huzursuzluğu devrime dönüştüren bir örnek oluşturuyor, tüm Avrupa'yı içine alan bir akıma anaçlık ediyordu.

Fransız Devrimi enternasyonal ve evrensel bir olaydı. Hiçbir ülke bu devrimin etkilerinden bağışık kalamadı. Devrimci dalga hem model ve düşünceler olarak etkisini genişletti hem de Fransız

orduları, devrimin evrenselliğini belki başka hiçbir şeyin yapamayacağı bir etkiyle Avrupa'ya ve dünyaya yaydılar. Fransız Devrimi, iki kavramı evrenselliğe yükseltti: Ulusal egemenlik ve yurttaşlık! Ne var ki, paradoksal bir biçimde, ulus bilincinin ve ulus devletin temel yayılma yöntemi, Fransa karşıtı bir ulusçuluğun doğup büyümesine de yol açan yayılmacı/emperyal savaşlardı.

Savaş hem devletler, hem düzenler arasındaydı. Fransız orduları Hollanda'yı, Ren bölgesini, İspanya'nın bir bölümünü, İtalya'yı işgal ettiler. 1801'de tüm Avrupa, Fransızların istedikleri koşullarda barışı kabul etmek zorunda kaldı. 1794-98 arasında Fransız işgal ya da nüfuzu altına giren ülkelerde kayda değer bir direniş olmadı. 1812 Rusya seferinin yenilgiyle sonuçlanması, 1813'te Leipzig'de anti-Fransa koalisyonun zaferi ve 1815 Waterloo yenilgisiyle birlikte Fransa'nın ve Fransız Devrimi'nin savaş yoluyla yayılma dönemi sona erdi.

1848 kavşağı aynı zamanda, devrim coğrafyasının kıta Avrupası bütününden, yeni Avrupa'yı oluşturan ulus-devletlere doğru kaymasının hızlandığı bir dönemeçti.

1815-1848 arasında Fransa'da restorasyon, Avrupa'da birbirini izleyen devrim dalgaları yaşandı.

Fransa'da monarşist restorasyon siyasetlerinin başarısızlığının ve ekonomik krizin yol açtığı hoşnutsuzluklar Bourbon hanedanının sonunu hazırlamıştı. 1830 Temmuz'unda Fransa'da o zamana kadarki tarihin gördüğü en büyük barikat savaşları yaşandı. Temmuz devrimi, bileşenleri ve mücadele yöntemleri bakımından tam bir proleter hareketti. 27-30 Temmuz tarihleri arasında Paris'te iktidar sokakta, işçilerin, öğrencilerin, aralarında eski Ulusal Muhafız mensuplarının da bulunduğu barikatlardaydı. Kimi ordu birlikleri ayaklanmacıları destekledi. Paris, "asi"lerin eline geçti. Ayaklanmayla birlikte iki siyasal kutup oluştu: Simgesel önderliğini Lafayette'in yaptığı cumhuriyetçiler ve Orleans dükü Louis-Philippe'ı tahta çıkarmak isteyen anayasal monarşistler. Düğümü, monarşiyi devrimden, bir Jakoben iktidarından daha güvenli gören Lafayette çözdü: İktidarı, Hotel de Ville'in balkonunda kucaklaşarak

Louis-Philippe'e teslim etti. 1831 Kasım'ında Lyon'da patlayan ipek dokumacıları ayaklanması şiddetle bastırıldı.

1830'lardaki devrim dalgası aristokrasiye karşı etkili bir meydan okumaydı.

1830 Paris Temmuz devrimi, büyüyen kitlesel emekçi ayaklanmalarının gücünü bir kez daha göstermişti. Bu deneyimle, işçi ve emekçiler güçlerinin bilincine vardılar. 1848 büyük kalkışması önemli ölçüde bu güven ve bilinçten esinlendi. Bu devrimle birlikte devrimci cephenin proleter karakteri ilk kez bu denli belirgin biçimde öne çıktı.

1830 devrim dalgası, Batı Avrupa'nın başlıca devletlerinde anti-demokratik, ama aynı zamanda aristokrasi düşmanı olan ılımlı orta sınıf anayasal düzenlerinin gelmesine yol açtı.

1815-1848 arası döneminin siyasal ve sınıfsal tarafları karmaşık ve değişken olmakla birlikte, bu güçler her kritik karşı karşıya gelişte kutuplaşıyorlardı. En solda siyasal anlatımını "Jakoben cumhuriyetçilik"te, toplumsal temelini zanaatkâr, işçi, kent yoksulu, öğrenci ve aydınlarda bulan *devrim* tarafı; öte yanda kendi aralarındaki hanedan kavgalarına, doğrudan monarşist-anayasal monarşist farklılıklarına, hatta cumhuriyetçi-monarşist saflaşmasına rağmen "alt" sınıflardan, baldırı çıplaklardan gelecek bir devrim korkusuyla verili uğraktaki en güçlü fraksiyonun çevresinde devrime, sokağa, barikata karşı bir araya gelen *düzen* tarafı.

İşçi sınıfının ve kent yoksullarının tüm bu devrimci dönem boyunca oynadığı rol kendi içinde çelişkiliydi. Bir yandan, aşağıdan devrimi, kitlesel ve proleter mücadele yöntemleriyle zorlayan en devrimci sınıf olarak etkili, dostlarına güven, karşıtlarına korku salan bir konumdaydı. Öte yandan, Sanayi Devrimi'nin çoğaltıcı etkilerine rağmen tüm Avrupa toplumlarında sayısal bakımdan küçük bir azınlıktı; gündemdeki devrimin burjuva demokratik karakteri nedeniyle kendi programını üretecek, kendi devrimini dayatacak koşullara sahip değildi. İdeolojik hegemonya oluşturacak düşünsel donanım ve önderlerden, bilinç ve örgütlülükten yoksundu.

En bilinçli komünistler ve proleterler bile, kendilerini demokrat akımın bir parçası, sol kanadı olarak görüyorlardı.

1789-1848 döneminin devrim ve işçi hareketlerini karakterize eden önemli özelliklerini şöyle özetleyebiliriz:

Bir: Bu dönemde yalnız işçi sınıfı değil, tüm toplumsal muhalefet hareketi Avrupa çapında ortak özellikler gösteriyordu. Hiçbir siyasal akım kendini yalnızca "ulusal" görmüyor, devrimi, ulusal ve yerel kurtuluş girişimleri olarak değil, Avrupa'yı kapsayan tek bir süreç olarak algılıyordu.

İki: Birinciye bağlı olarak, devrimci hareket güçlü bir enternasyonalist geleneğe sahipti. Ulusal önyargılar, ulusçuluk akımı emekleme dönemindeydi; bağımsız ulus-devletler oluşturma dalgası daha yeni kabarıyordu. Olduğu kadarıyla da ulusçuluğun, "kardeşlik" bilinci karşısında silineceği düşünülüyordu. Avrupa siyasal hareketinin bu özelliği, zamanla, ülkeler tek tek bağımsızlıklarını kazandıkça önemini yitirmeye başladı. Ama 1848'de egemen ideoloji ulusçuluk değildi. 1848'in bir kıta devrimi olmasının en önemli nedenlerinden biri buydu.

Üç: İşçi sınıfı hareketi ikiz devrimin (Fransız ve sanayi devrimlerinin) gerçekleştiği iki ülkeden Britanya'da ekonomik temelleri ve kitleselliği bakımından, Fransa'da ise daha çok siyasal olarak öteki ülkelerden daha güçlüydü.

İngiliz emekçileri daha o tarihlerde, sonraki süreçlerine de damga vuran bir yol tutmuşlardı. "Halk Fermanı", *People's Charter*'larla genel oy hakkı ve parlamenter reform istemek! Çartizm bu gelenekten doğdu. Fransa ise, tüm renkleriyle siyasetin, tüm katmanlarıyla toplumsal sınıfların hareket halinde ve sokakta olduğu bir ülkeydi.

Dört: Sanayi Devrimi, işçi sınıfını yoksulluk ve çürüme cenderesine iterek gelişti. Açlık, eğitimsizlik, hijyenik olmayan çalışma ve yaşama koşulları, bulaşıcı hastalıklardan kitlesel ölümler, genel olarak düşük ortalama yaşam süresi, yoğun çocuk emeği sömürüsü dönemin tipik ve genel özellikleriydi. Kapitalizmin bu "vahşi" ve "ilkel" birikim döneminde henüz emekçilere "sus payı"

verecek koşullar ve siyasetler oluşmamıştı. Varolan koşullar, işçilere ve kent yoksullarına, burjuva olmaya çalışmak, sömürü ve zulme boyun eğmek ya da ayaklanmaktan başka seçenek bırakmıyordu. *1789 ve sonrası dönemin canlı pratiği, ayaklanarak koşulları değiştirmeyi yoksulların gözünde reel bir seçenek haline getirmişti.*

Beş: Dönemin sınıf mücadelesi pratiği işçilerin, karşıtları olarak "zenginleri" değil, sermaye sahipleri sınıfını görmesini sağlamış, ancak bir başka sınıfa karşıtlıkla edinilebilecek ilksel bir sınıf bilincinin filizlenmesine yardımcı olmuştu.

Altı: İngiltere dışında, dönemin devrimci eylemlerinde öne çıkan komünist ve devrimci aktivistler sanayi işçilerinden çok zanaatçılardı. "Alman işçi sınıfının en eski komünistleri, terziler, doğramacılar, baskı ustaları gibi gezici zanaatçılardı. 1848'in Paris'inde burjuvaziye karşı başkaldıranlar (1871 'Paris Komünü'nde görüleceği gibi) Bellerville proleterleri değil, hâlâ eski zanaatçılar semti Faubourg Saint-Antoine sâkinleriydi. Endüstrinin gelişip ilerlemesi, 'işçi sınıfı' bilinçliliğinin bu en büyük kalelerini yıktıkça, erken işçi hareketlerinin beslendiği bu kaynaklara ölümcül darbeler indirilmiş oldu."[163]

Örgütlülük açısından bakıldığında ise şunları görüyoruz:

Bir: Tüm Avrupa ve hatta Amerikan solu, ortak düşman, ortak amaç ve ortak program üzerinde birleşiyordu. Büyük Britanya, Fransa, Almanya, İskandinavya, Polonya, İtalya, İsviçre, Macaristan ve öteki ülkelerden katılımla oluşan Kardeş Demokratlar *(Fraternal Democrats)* örgütünün *"İlkeler Bildirisi"*nde, "doğumla gelen tüm eşitsizlikleri ve 'kast' ayrımlarını reddediyor ve suçluyoruz. Buna uygun olarak, mülk sahibi olmalarına dayanarak ayrıcalıklarını tekelleştirmiş kralları, aristokratları ve üst sınıfları gaspçılar olarak görüyoruz. Siyasal ilkemiz, tüm halk tarafından seçilmiş ve tüm halka karşı sorumlu yönetimlerdir"[164] deniliyordu. *Kardeş Demokratlar* örgütü, 22 Eylül 1845'te Lonra'da yapılan bir toplantıda kuruldu. Kurucu üyeleri sol Çartistler, Adiller Birliği üyesi Alman işçi ve zanaatçılar ve Avrupa'nın her yerinden devrimci göçmenlerdi. Marx ve Engels toplantı hazırlıklarına

yardım ettiler ancak toplantıya katılmadılar. Kardeş Demokratlar'ın örgütsel varlığı 1853'te sona erdi. Kardeş Demokratlar örgütü, doğrudan etkilerinden çok, o dönemin enternasyonal örgütlülük anlayışını göstermesi bakımından ilginç bir örnekti.

Uluslararası devrimci örgütler oluşturma çabaları 1847'de kurulan Tüm Ülkelerin Birleştirilmesi İçin Demokratik Birlik (Democratic Association for the Unification of All Countries) ve başka örgütlenme girişimleriyle sürdü.

İki: Devrimci örgütler bu dönemde Avrupa çapında aynı örgütlenme tipini benimsediler: İllegal, ayaklanmacı kardeşlik örgütleri. Mason localarından çıkan ya da esinlenen bu örgütlerin en ünlüsü *Carbonari*, yani "iyi kuzenler örgütü" idi. Bu örgütlenmeler 1820-1821 arasında etkiliydiler, daha sonraki yıllarda uykuya yattılar ama bu örgütlenme biçimi ve geleneği devrimci örgütlenmenin ana damarlarından biri olarak hep var oldu.

Üç: Bu illegal örgütler küçük ve temsil yeteneği sınırlı kadro örgütleriydiler. 1830'lu, 1840'lı yılların *Carbonari* tipi derneklerinin (temel örgütlülük biçimi o zamanlar parti değil dernekti) çoğu, esnaf ve zanaatkârlardan, lise ve üniversite öğrencilerinden, küçük burjuva aydınlardan oluşuyordu.

Burada, konumuz açısından taşıdığı önem nedeniyle Almanya'daki duruma biraz daha yakından bakalım.

1840'larda sanayi proletaryasının örgütlü etkinliği açısından Almanya'da kayda değer bir hareketlilik yoktu. 1830'lu ve 1840'lı yıllarda gerçekleşen ekonomik gelişmeye rağmen, proletarya, nüfusun küçük bir bölümünü oluşturuyordu. Alman devrimcilerinin varlığı ve hareketleri daha çok, Almanların yoğunlukla göç ettiği Paris, Brüksel, Londra, Cenevre ve New York gibi kentlerde hissediliyordu. 1843'te, yalnızca Paris'te yaklaşık 85 bin göçmen Alman işçisi bulunmaktaydı.[165] Bu dönemde, Alman işçi hareketinin en önemli örgütü, aynı zamanda, göçmen işçilerin yarattığı koşullarda, "tüm zamanların ilk uluslararası işçi hareketi" sayılan Adiller Birliği idi. Paris'teki Alman göçmenlerinin 1836'da oluşturdukları bu gizli topluluk, Blanqui'nin Mevsimler Derneği ile

yakın ilişki içindeydi. 1840'larda Birlik'in gayri resmi merkezi Paris olmasına rağmen, birliğin öncü üyeleri Londra'ya taşındılar. Adiller Birliği, 1840'larda Londra'da, İngiliz Çartistlerinden, modern sanayinin gelişmesine paralel olarak kitlesel işçi sınıfı örgütlülüğünün olanaklarını öğrendi. Birlik, gizli örgütlenmekle birlikte, Blankizmle arasındaki mesafeyi korumaya özen gösterdi.

Marx ve Engels, Adiller Birliği'ne katıldılar. Haziran 1847'de Komünist Birlik'e dönüştürüldü. Birlik Tüzüğünün birinci maddesi şöyleydi**:** "Birlik'in amacı burjuvaziyi devirmek, proletarya egemenliğini kurmak, sınıf karşıtlıklarına dayalı eski burjuva toplumunu ortadan kaldırmak, sınıfsız ve özel mülkiyetin bulunmadığı yeni bir toplum kurmaktır."[166]

Marx ve Engels, Kasım 1847'de, Komünist Birlik'in gizli toplanan ve on gün süren ikinci kongresine katıldılar. İlkeler bildirgesi hazırlama görevi aldılar. Ocak 1848'in sonunda Marx *Komünist Parti Manifestosu*'nu Londra'ya gönderdi ve *Manifesto* burada 21 Şubat 1848'de Paris'te patlak veren devrimden hemen önce yayımlandı. İlk baskısında yazarların adları yer almıyordu.

Yeri geldiği için soralım: Buradaki "parti" sözcüğü ile Komünist Birlik mi kastediliyordu? Hem metnin içeriğine hem de o zamanların parti kavramına bakıldığında bu sorunun yanıtı kesin olarak olumsuzdur. Marx ve Engels "parti" ile daha geniş, esnek bir birliği, "komünist taraf"ı, bugünkü kavramlarla düşünecek olursak, ilke ve amaçlarını yazdıkları bir siyasal "hareket"i kastediyorlardı.

O tarihlerde parti kavramı bugünkünden çok farklı bir içerik taşıyordu. *Britannica*'dan aktarıyorum: "Siyasal partilerin bugünkü modern biçimleri 19. yüzyıl Avrupa ve Birleşik Devletler'deki gelişmeleri de yansıtan seçim ve parlamenter sistemle birlikte oluştu. Parti terimi, bu tarihten sonra demokratik seçimlerle ya da devrimle siyasal iktidarı amaçlayan tüm örgütlü öbekler için kullanıldı. Devrim öncesi, aristokratik ve monarşik rejimlerde siyasal süreç, birbirine karşıt kliklerin ve fraksiyonların, kimi soyluların ya da etkili kişiliklerin çevresinde gruplaştığı sınırlanmış yuvarlarda ortaya çıktı. Parlamenter sistemin oluşması ve partilerin

ortaya çıkması başlangıçta bu durumu çok az değiştirdi. Prenslerin, düklerin, kontların ya da markizlerin çevresinde oluşan kliklere, bankerlerin, tüccarların, sanayicilerin ve iş adamlarının çevresinde oluşan klikler eklendi… Bu dar temelli partiler sonradan 19. yüzyıl Avrupa ve Amerikasının kitle desteğine sahip partilerine dönüştüler."[167]

Manifesto, ilk adımı proletaryayı egemen sınıf konumuna yükseltmek olan, tüm sermayeyi burjuvaziden derece derece koparıp almayı, tüm üretim aletlerini devletin elinde merkezileştirmeyi hedefleyen bir "komünist devrim" öneriyordu.[168]

Almanya ile ilgili öngörüsü ise şöyleydi: "Almanya bir burjuva devriminin arifesinde olduğundan ve bu devrimi 17. yüzyıl İngiltere'sinden ve 18. yüzyıl Fransa'sından farklı biçimde, genel olarak Avrupa uygarlığının daha ileri koşulları altında ve çok daha gelişkin bir proletarya tarafından gerçekleştireceğinden; dolayısıyla da, Alman burjuva devrimi, yalnızca doğrudan bir proleter devrimin başlangıcı olabileceğinden, komünistler dikkatlerini temel olarak Almanya üzerinde yoğunlaştırır."[169]

Komünist Parti Manifestosu, Almanya'da, İngiltere ve Fransa'dan daha ileri, proleter devriminin başlangıcı olacak bir devrim öngörüyordu. Alman devriminin biraz sonra göreceğimiz sonucu bir yana, bizzat Marx ve Engels, *Manifesto*'daki genel ilkeyi, Almanya devriminde yaşama geçirmek üzere, aşamalı ve dolaylı bir strateji geliştirdiler.

Engels, 4 Nisan 1846'da *Northern Star*'da[170] yayımlanan "Almanya'daki Durum" makalesinde, *burjuvazi iktidarı tam olarak ele geçirene kadar* Alman işçi hareketinin izlemesi gereken siyasal stratejiyi şöyle formüle ediyordu:

"1815'ten 1830'a kadar orta sınıflar her yerde, devrimci partinin en güçlü bileşeni ve dolayısıyla da önderleriydiler. İşçi sınıfı, orta sınıfın kendisi devrimci ya da ilerici olduğu sürece zorunlu olarak orta sınıfın elindeki bir aletti. Dolayısıyla, ayrı işçi sınıfı hareketi bu durumda ikincil önemdedir. Ama, tam da orta sınıfın tüm siyasal iktidarı aldığı –tüm feodal ve aristokrat çıkarların *paranın* iktidarı

tarafından yok edildiği– orta sınıfın ilerici ve devrimci olmaktan çıkıp kendiliğinden tutucu olduğu günden itibaren işçi sınıfı hareketi önderliği alır ve *ulusal hareket* olur.”[171]

Yaklaşan devrimin burjuva devrimi, sürükleyici hegemon gücün, o zamanın “orta sınıf”ı burjuvazi olduğu öngörülüyor, burjuvazi devrimci rolünü oynadığı sürece, işçi sınıfına ikincil ve araçsal bir rol biçiliyordu.

Kısacası Engels ve biliyoruz ki Marx da 1848 Avrupa Devrimi’nde, hiç değilse bu devrimin ilk aşamasında burjuvazinin devrimci ve hatta öncü bir rol oynayacağını düşünüyorlardı. Marx, *Deutche-Brüseller-Zeitung* (*Brüksel Alman Gazetesi*) ile 1847’deki kuruluşundan itibaren işbirliği yaptı. Kasım 1847’de kurulan Tüm Ülkelerin Birleşmesi İçin Demokratik Dernek isimli Belçika örgütünde Alman “demokrasisi”ni temsil etti. Marx ve Engels yaklaşmakta olan devrimde burjuva demokratlarıyla bağlaşıklık arıyorlardı.

David Fernbach’ın doğru biçimde belirttiği gibi, bu taktikle *Manifesto*’daki ilkesel yaklaşımı bağdaştırmak zordu: *Manifesto*’ya göre komünistler, “burjuvazi ile proletarya arasındaki düşmanca karşıtlığın, olabildiğince açık bir bilincini işçilere kazandıracak”; demokratlarla bağlaşıklık taktiğine göre ise aynı anda proletaryayı, burjuvazi devrimci bir biçimde hareket ettiği sürece, onunla birlikte savaşmak için harekete geçireceklerdi. “Bu iki amacın pratikte birbirleriyle uzlaşmaları, özellikle Alman işçi hareketinin henüz emekleme döneminde ve kendiliğindenlik aşamasında olduğu, disiplinli bir bütün halinde hareket edemeyeceği düşünüldüğünde oldukça zor görünüyordu.”[172]

Marx ve Engels, Alman burjuvazisinin, Fransız burjuvazisinin 1789’da yaptığı gibi, devrimin ilk aşamasında inisiyatifi ele alacağını düşünüyorlardı.

Marx ve Engels’in hazırladıkları “Almanya’daki Komünist Partisi’nin Talepleri” metni Almanya’da oldukça yaygın biçimde dağıtıldı.[173] Nisan ayında Almanya’ya dönerek Köln’e yerleştiler. Ren bölgesindeki demokratlardan günlük bir gazete çıkarmak için

siyasal ve parasal destek sağladılar. *Neue Rhenische Zeitung'*un *(Yeni Ren Gazetesi*) altbaşlığı "demokrasinin organı"ydı ve tüm bunlar stratejiye uygundu. Gazete 1 Haziran'da yayına başladı. Burada kaydedilmesi gereken ilginç noktalardan biri, Marx'ın Köln'de aktif durumda bir Komünist Birlik örgütü olmasına rağmen eylem karargâhı olarak gazeteyi seçmiş olmasıdır. Bunda, Birlik'in patlayan kitlesel harekete önderlik etmek için zayıf olduğu değerlendirmesi rol oynamış olabilir. Nitekim, Engels, "Ansızın harekete geçen muazzam kitle içinde birkaç yüz birlik üyesi kaybolmuştu" diye bunu açıkça yazmıştı.[174] Marx'la Birlik'in Köln'deki etkili ismi Andreas Gottschalk, arasındaki anlaşmazlık ve çatışmaların da bu durumun nedenlerinden bir başkası olduğu anlaşılıyor. Gottschalk'ın kurduğu, açık çalışan Köln İşçi Topluluğu 5000 üyeye ulaşmıştı. Gottschalk Birlik disiplinine uymayı reddettiğinde, Marx Birlik yönetimini feshetti. İşçi Topluluğu ise, işçilere yönelik "katı" ve "sömürücü" bir tavır sergilediği iddiası ile *Yeni Ren Gazetesi'*ne saldırıya geçti.[175]

Burada, Marx ve Engels'in pratiklerine ara verip "1848 Devrimleri" ile ne olup bittiğine bakalım.

1848 Avrupa Devrimi

Marx ve Engels'in *Manifesto*'daki coşkulu söylemleri temelsiz değildi. Yaklaşmakta olan kıtasal devrimci kabarışı görmüşlerdi. Gören ve sınıfını uyaran biri daha vardı: Fransız milletvekili Alexis de Tocqueville. 27 Ocak 1848'de şunları söylüyordu: "Bana tehlike yok çünkü ayaklanma yok diyeceksiniz. Bana toplum zemininde görülür bir düzensizlik yok, kapıya dayanmış bir devrim yok diyeceksiniz. Efendiler yanıldığınızı söylememe izin verin. Doğru, şu anda düzensizlik yok, ama düzensizlik insanların kafasına girmiştir. Şu anda sessiz olduğunu kabul ettiğim emekçi sınıfların içinde kendi kendine ne hazırlandığını görünüz. Geçmişte olduğu kadar siyasal tutkulardan rahatsız olmadıkları doğrudur. Ama tutkularının siyasal değil toplumsal olduğunu görmüyor musunuz? Onların arasında yalnızca belli yasaları, belli bir bakanlığı ya da

belli bir hükümeti değil, toplumun kendisini yıkacak düşünce ve görüşlerin yavaş yavaş yayıldığını göremiyor musunuz? … Ve bu tür düşünceler kitlelere derin biçimde nüfuz ettiği zaman, er ya da geç en korkunç devrimlere yol açacağını kestiremiyor musunuz?”[176] Olaylar Tocqueville’in öngörüsünü doğrulayan biçimde gelişti.

“1848 Devrimleri” diye bilinen altüst oluş, Fransa, Alman Konfederasyonu, Prusya, Avusturya, Bohemya, Macaristan, İtalya, Eflak ve Moravya’yı doğrudan; İsviçre, Belçika, Danimarka ve İspanya’yı dolaylı olarak etkiledi. 1848 başında neredeyse tüm kıta Avrupası ayaktaydı. İşçiler, zanaatçılar, öğrenciler Paris, Berlin ve Viyana’da barikatlar kurup, sokak çatışmalarını başlattılar.

1848 devrimleri kendi başına ayrı bir konudur. Burada bizi ilgilendiren yönü, bu kıta çapındaki olayın Marksizm, sosyalizm, emekçi siyaseti ve örgütlülüğü üzerindeki etkileridir.

1848 devrimlerinin en önemli üç özelliği, istemlerinin burjuva demokrat, anti-feodal, anti-monarşik karakteri, hareketin katılımcıları bakımından hissedilir bir emekçi renk taşıması ve barikat ve sokak savaşları biçimlerini almasıydı.

1848 devrimleri de, birçok devrimci yükselişte olduğu gibi, 1840’lardan itibaren kendini duyuran ekonomik bunalım koşullarında mayalandı. 1845-1847 arasında tarımsal üretimdeki düşüş, fiyatlardaki artış vb. alt sınıflar arasında yoksulluğun ve huzursuzluğun artmasına yol açtı. 1815’ten sonra Avrupa’da eski rejimin yeniden kurulması hayal kırıklıkları yaratmış, bütün devletlerde iktidardan dışlanan burjuvazinin siyasal hoşnutsuzluk ve talepleri birikmişti. Temel istemler, siyasal özgürlüklerin kazanılması, monarşilerin yıkılması, parlamenter yönetimlerin kurulması, feodal üretim ve mülkiyet ilişkilerinin ortadan kaldırılması yönündeydi. Siyasal hak ve özgürlük istemleri gerçekten yakıcıydı. Bir örnek vermek gerekirse, “burjuva monarşisi” olarak bilinen Fransa’da bile seçme hakkı için konulan yüksek miktarda mülk sahibi olma koşulları, Fransa’daki seçmen sayısını 240 bin gibi küçük bir sayıya indirmişti.[177] Öte yandan, Metternich’in uyarılarına rağmen Avrupa’nın hükümdarları bir

süredir sessiz kalan burjuvaziden, hele de alt sınıflardan devrimci bir kalkışma beklemiyorlardı. Hoşnutsuzluk esas olarak siyasal karakterdeydi. Fransa'da 1830'un umudu tepkiye dönüşmüştü: Fransızlar kendilerini genel oya götürecek bir hükümdar düşlüyorlardı ama başlarına siyasal kurtuluş yönündeki her harekete karşı olan bir kral, Louis Philippe gelmişti. Parlamentonun bir polis örgütü gibi çalıştığı, basın üzerinde baskının hiç eksik olmadığı Almanya'da mutlakiyetçi pratiklere ve polis devleti uygulamalarına karşı hoşnutsuzluk birikmişti. Metternich yönetimindeki Avusturya'da bürokratik, eski tip devlet varlığını casusluk, kayırmacılık, ihbarcılık vb. yöntemleriyle sürdürebiliyordu.

Hazırlıksız yakalanan rejimler ayaklanmalar karşısında ne yapacaklarını şaşırdılar; 1848 ilkbaharında Avrupa'nın her yerinde, ayaklanma, barikat ve sokak çatışmaları vardı.

Devrim 1848 Ocak ayında Napoli krallığında başlayan ve tüm İtalyan kentlerine yayılan ayaklanmayla başladı. Şubat'ta Paris ayaklandı. Barikatlar kuruldu; Louis Philippe'in anayasal monarşisi devrildi. Paris'teki Şubat Devrimi Almanya'yı ateşledi. 13 Mart 1848'de Viyana'da, 18 Mart'ta Berlin'de halk ayaklandı.

Fransa'da Louis Philippe'in düşmesinden sonra öteki Avrupa hükümetleri ödünler vermeye başladılar. Habsburg monarşisi Macaristan için Mart'ta, Avusturya, Bohemya ve Moravya için Nisan'da anayasa vaadinde bulundu. IV. Friedrich Wilhelm Mayıs'ta Alman meclisini toplantıya çağırdı.

1848 devrimlerinin yazgısını Haziran'da Paris'teki karşılaşma belirledi. Paris Şubat'ta kıtayı ateşleyen kıvılcımı çakmıştı; Haziran ayaklanması ise devrimin en kritik ve yaşamsal karşılaşmasıydı. Hileyle yalnız bırakılan işçiler yenildiler ve katledildiler. "Sokak çatışmalarında, üçte ikisi hükümet cenahından olmak üzere yaklaşık 1500 kişi öldü. On iki bin kişi tutuklanırken yaklaşık üç bin kişi teslim olduktan sonra boğazlandı."[178]

Haziran olaylarının belirleyici önemi, Avrupa gericiliği tarafından hemen anlaşıldı. Tarihte ilk kez pratikleşmekte olan proleter devrim,

Almanya'daki bütün sömürücü sınıfları gericilik tarafına yığmıştı.[179]

16 Eylül'de Frankfurt Meclisi'nin Malmö mütarekesini onaylamasıyla birlikte, Frankfurt'ta köylülerin de katıldığı bir halk ayaklanması patladı. Köln'deki İşçi Topluluğu ve Demokratlar Frankfurt Meclisi'ne karşı kitlesel bir gösteri çağrısı yaptılar ve 25 Eylül'de Kongre yapmayı kararlaştırdılar. Köln ayaklanmanın eşiğine geldi. Bu gelişmeler karşısında Marx, Köln ile sınırlı kalacak ve intihar anlamına gelecek ayaklanmayı önlemek için uğraştı, kongrenin iptal edilmesini ve ayaklanmaya girişilmemesini sağladı.[180]

1 Kasım'da Viyana ayaklanması yenilgiye uğradı.

1848 sonbaharında devrim her yerde yenilmişti. Avrupa monarşisinin, gericiliğinin "kutsal ittifak"ı her yerde ayaklanmaları bastırmış, ateşi söndürmüştü. Macaristan ve Venedik'te silahlı ayaklanma ve mücadeleler ulusal-bağımsızlıkçı nitelikleri nedeniyle 1849 yazına kadar sürdü ama devrim buralarda da yenildi.

1848 devrimlerinin alaşağı ettiği bütün rejimler, Fransa dışında yeniden kuruldular. Fransa'da ise cumhuriyet iki buçuk yıl daha yaşayabildi.

1848 Devrimi Avrupa tarihi ve sol hareketi için bir dönüm noktası, bir milat oldu. Kendisinden sonraki tarihe yön verdi.

Marx ve Engels, 1848 Devrimi Şubat'ta patladığı zaman, Engels'in sözleriyle, "geçmiş tarihsel deneyin, özellikle de Fransız deneyinin büyülü etkisi"[181] altındaydılar. Yaklaşmakta olan devrimin açılımlarını eski model üzerinden tasarladılar. Burjuva devrimleri ileri atıldıkları anda tutucu ve radikal eğilimlere bölünüyor, radikal eğilim yüzünü alt sınıflara dönüyor, onların sözcülüğünü yaparak güçlü konuma geçmeye çalışıyordu. 1848 devrimlerinde de önceki burjuva devrimlerine göre çok daha gelişkin durumda olan proletarya, küçük burjuvazinin ve köylülerin başına geçerek devrimin etkili bir gücü olabilirdi. Özetle böyle düşünüyorlardı.

1848 devrimleri bu öngörüyü doğrulamadı. Fransa'daki Haziran ayaklanması, Avrupa tarihinin ilk proleter devrimci kalkışması biçimini kazanır kazanmaz başta Alman burjuvazisi olmak üzere Avrupa burjuvazisi büyük bir korkuya kapılarak monarşiyle uzlaştı.

1848 devrimlerinden ve yenilgisinden herkes kendine göre sonuçlar çıkardı.

Marx ve Engels, kıtanın bir proleter devrim için nesnel bakımdan yeterince olgunlaşmadığını ileri sürdüler. Engels, Marx'ın *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri 1848-1850* çalışmasına girişte (1895), 1848'de "kıta üzerindeki ekonomik gelişme durumunun kapitalist üretimi ortadan kaldırmak için yeterince olgun olmadığını"[182] yazdı. Öte yandan, Marx ve Engels 1860'lara kadar Engels'in yukarıdaki saptamasıyla aynı ağırlıkta bir öngörü olarak yeni bir devrimci kabarış beklemeyi sürdürdüler. Kanımca 1848 onlarda, ekonomik toplumsal temelleri daha olgun bir kapitalizmin bu kez proleter bir devrimi olanaklı kılacak devrimci patlamalar getireceği umudunu güçlendirmişti. Bu umut da gerçekleşmedi. 1848 patlaması, evet birçok bakımdan erkendi. Ancak "devrim" her zaman erken gelendir. Olgunluk, çoğu zaman devrimci değil, evrimci nesnelliklerin hazırlayıcısıdır.

1848 devrimlerinin yenilgiyle sonuçlanmasıyla birlikte dönemin "ruhu" da değişmişti. Siyasal devrim geri çekilirken, Sanayi Devrimi öne çıkmış, kapitalizmin ekonomik-teknolojik evrimci gelişme dönemi açılmıştı. Marx da, dönemin özelliğini yansıtır biçimde vurguyu *devrimin ekonomik toplumsal temeline* kaydırdı. Şunları yazdı: "Burjuva toplumunun üretici güçlerinin, burjuva ilişkilerin izin verdiği çerçevede bereketli biçimde geliştikleri bir genel refah durumunda, gerçek bir devrimden söz edilemez. Böyle bir devrim, ancak bu iki *etkenin*, yani *modern üretici güçlerin* ve *burjuva üretim biçimlerinin* birbirleriyle *çatışma* halinde oldukları dönemlerde olanaklıdır… *Yeni bir devrim, ancak yeni bir krizin sonucu olarak olanaklıdır. Ama biri ne kadar kesinse, öteki de o kadar kesindir*."[183]

Marx'ın en büyük katkılarından biri; sınıf mücadelesine, siyasete, tarihsel ve bilimsel bir boyut, bakış kazandırmasıydı. Bu boyut, işçi-emekçi hareketinin yükseliş dönemlerinde o yükselişin varacağı yer bakımından devrimci bir iyimserliği beslerken, gericilik dönemlerinde uzun erimde krizlerin ve yeniden yükselişin kaçınılmazlığı ile ilgili determinist yaklaşımları güçlendirmiştir. Başarısızlıkla sonuçlanan her devrimci atılımdan sonra, sonucu yaratan nedenleri derinde, nesnellikte arama eğilimi *Marksizmin teorik derinliğini artırırken siyasetin, devrimci iradenin önemini ikincilleştiren bir etki yapmıştır*.

Marx, 1848-50 dönemini ayrıntılı biçimde ele aldığı çalışmasında, proletaryayı 1848 Şubat'ında barikata zorlayan süreci çözümlerken, birçok yerde, proleter bir devrime ne nesnel koşulların ne de proletaryanın hazır olmadığının altını çizdi. Marx'a göre, Paris proletaryası bile "düşünce ve imgelem" ötesinde burjuva cumhuriyetten daha ileri gidebilecek yetenekte değildi.[184] Düzen tarafını varlıklarıyla korkutacak kadar güçlü, kendileri için daha fazlasını yapamayacak kadar güçsüzlerdi.

1848'den çıkarılan bir başka ders, "mülk sahibi tüm sınıflar egemen konumlarından uzaklaştırılana, proletarya devlet gücünü ele geçirene dek devrimi sürekli kılma"nın gerekli olduğuydu.[185]

Daha önemlisi, "demokratik küçük burjuvalara karşı etkin bir muhalefet ortaya koyabilmek için, her şeyden önce, işçilerin bağımsız olarak örgütlenmeleri"[186] gerekiyordu.

Ve nihayet, proletarya diktatörlüğü düşüncesi: "Bu sosyalizm, *genel olarak sınıf farklılıklarının*, sınıf farklılıklarının dayandığı bütün üretim ilişkilerinin, bu üretim ilişkilerine denk düşen bütün toplumsal ilişkilerin ortadan kaldırılmasına, bu toplumsal ilişkilerden çıkan bütün düşüncelerin alaşağı edilmesine kadar *devrimin sürekliliğinin ilânıdır* ve zorunlu bir geçiş noktası olarak *proletaryanın sınıf diktatörlüğüdür*."[187]

1848 arifesinde devrimi görüp duyuran, devrim ve cumhuriyet karşıtı, ancak soğukkanlı bir sınıf ve siyaset çözümleyicisi olan Alexis Tocqueville, devrimin başarılı olamayışını "kıta üzerindeki

ekonomik gelişme durumunun kapitalist üretimi ortadan kaldırmak için yeterince olgun olmadığına" bağlayan Marx'tan farklı olarak, daha çok öznel ve siyasal nedenlere bağladı. 24 Şubat'tan sonra zaman yitirmeden hemen seçimlere gidilmemiş olmasını ya da ayaklanan Paris emekçilerinin iktidara hemen el koymamasını, devrimin yenilgisinin nedeni olarak gösterdi.[188] Son derece dikkat çekici ve üzerinde durulması gereken bir saptama olduğunu düşünüyorum. Nesnel koşulların devrimci ve bu anlamda "olgun" olduğu koşullarda öznel öğenin rolü olağan zamanlarla karşılaştırılamayacak ölçüde artmaktadır ve 1848 devrimlerinin yenilgisinde belirleyici anda kararlılık ve güçle iktidara yönelecek örgütlü bir siyasal iradenin yokluğu asla çözümleme dışı tutulamaz.

Devrim burjuvaziye de öğretti.

Burjuvazi, proletaryanın tarih sahnesinde aktif bir özne olarak yerini almaya başlamasıyla birlikte aşağıdan devrim ve kitle hareketiyle oynamanın tehlikeli olacağını öğrendi. Alt sınıfları kitlesel eyleme çeken ayaklanma, barikat, sokak çatışmaları artık burjuvaziye göre değildi. Burjuva demokratik program, düzeni altüst etmeden, proletaryaya alan açmadan gerçekleştirilmeliydi.

İkincisi, artık Avrupa gerçeğinin yadsınamaz bir öğesi olan proletaryayı siyasal olarak etkisizleştirecek, aynı zamanda düzenle barıştıracak yol ve yöntemlerin bulunması gerekiyordu. Bu yöntem, en genel anlatımıyla devrim tehlikesinden kurtulmak için, *emekçi kitleleri ayağa kaldıran temel istemleri devrimsiz karşılamaktı.*

1848 sonrasında, kıta Avrupası çapında enternasyonal siyaset ve örgütlenme deyim yerindeyse doğallığını ve canlılığını koruyamadı. Sonraki tarihin açıkça gösterdiği gibi, Avrupa'da bir daha kıta çapında bir devrim yaşanmadı. Devrim başka bölgelere kaydı ve Avrupa, kendisini oluşturan halkların ulusal birliklerinin kurulduğu, toprak esasına göre tanımlanmış bir ulus-devlet modelinin esas alındığı "ulusçu" bir döneme girdi.

1848 devrimlerinin yenilgiyle sonuçlanmasında ikincil önemde ancak dersleri öğretici bir iki nokta daha var.

1848 devrimlerinin yenilgiyle sonuçlanmasının bir nedeni, burjuvazinin kendi devrimine ihanet etmesi ise, ötekisi devrimci blokun ufuksuzluk, iç çelişkiler ve örgütsüzlük nedeniyle kritik anda sonuç belirleyici bir siyasal ağırlık oluşturamamasıydı. Belki daha önemlisi, ayaklanmaların açık ve kesin olarak belirlenmiş bir amacının, planının ve önderliğinin olmamasıydı. Örgütlenme, ideoloji ve önderlik, dramatik bir gerilik içindeydi. En geniş örgütlenme sayılan sendikaların üye sayıları bile en iyi durumda birkaç binle sınırlıydı. "Örgütlü sosyalistlerin ve komünistlerin sayısı bundan bile azdı. Birkaç düzine, bilemediniz birkaç yüz kişi."[189] Komünistler Birliği de tüm tarihi boyunca 200-300 üyeli bir örgüt olmaktan öteye gidemedi.

1849 Nisan'ında Marx, Engels ve arkadaşları Demokratik Birliğin Ren Bölge Komitesi'nden istifa ettiklerini açıkladılar, "işçi örgütlerini acilen bir araya gelmeye" çağırdılar. Alman işçileri artık, işçi birliklerine dayanan, "kararsız, zayıf ve korkak" küçük burjuva demokratlarından bağımsız, büyük kitlesel bir işçi partisi için çalışmayı önerecek yeterli siyasal deneyime sahiptir"[190] dediler.

Ne var ki, çok geçti artık…

1848 yenilgisinden sonra Marx ve Engels yeni durumu özetle şöyle değerlendiriyorlardı: Burjuvazi, kesin olarak karşı devrim tarafında olduğuna göre, proletaryanın, burjuvaziyle olan karşıtlığını ikinci plana atması artık gerekli değildir. Proletaryanın, artık bir sonraki devrime hazırlanmak için, kendi bağımsız örgütünü inşa etmesi gerekmektedir. *Neue Rhenische Zeitung* yeniden çıkmaya başladığında, artık "demokratik partiyi" değil, "şimdiye kadar sadece başlangıç aşamasında varolmuş bulunan 'halkın partisini' temsil ettiğini" duyuruyordu.[191]

14 Nisan'da Marx ve arkadaşları demokratlarla olan bağlarını resmen kopardılar ve bunun yerine "işçi topluluklarının daha sıkı bir birliği" için çalışacaklarını duyurdular. 16 Mayıs 1849'da Marx'ın sınırdışı edilmesine karar verildi. 19 Mayıs'ta NRZ'nin kızıl renkte basılan son sayısındaki "Köln İşçilerine" isimli başmakalede Marx, zamansız ve yalıtılmış bir ayaklanmaya girişilmemesini tavsiye etti.

Ancak gazete aynı zamanda, ‘birkaç hafta, hatta birkaç gün içinde Fransa, Polonya, Macaristan ve Almanya’nın devrimci ordularının Berlin’de olacağı yönünde iyimser bir öngörüde bulunuyordu.”[192]

Marx ve Engels, Köln’den ayrılıp Frankfurt’a geçtiler. Devrimci güçlerin kararlı bir önderliğe sahip olmaları için, dağılmakta olan Frankfurt Meclisi’ni boş yere canlandırmaya uğraştılar.

Marx ve Engels tarafından 1850 Mart ayında yeni bir devrimci dalgayı umutla bekledikleri bir zamanda yazılan *Merkez Komitesinin Komünist Birliğe Çağrısı* başlıklı genelgede, bağımsız işçi sınıfı partisi ve komünistlerin bu partinin en ileri kesimi olarak örgütlenmesi, karşı devlet inşası ve devrimin sürekli kılınması hedefleri öne çıkarıldı.[193] Genelge, tüm komünistlere örgütsel birlik çağrısı yaptı. Mücadelenin birlik bağını yaratacağı düşünülüyor ve devrimci sınıf hareketine duyulan güvenle şunlar söyleniyordu: “Ortak bir düşmana karşı savaşım durumunda, herhangi bir özel birliğe gerek yoktur. Böyle bir düşmanla savaşmak gerekli olur olmaz, her iki tarafın çıkarları da o an için çakışır ve daha önce olduğu gibi gelecekte de, yalnızca o an için geçerli olacağı hesaplanmış bu bağ, kendiliğinden ortaya çıkar.”[194]

Evet artık çağrısı yapılan, işçi sınıfının bağımsız partisiydi ancak bu da esas olarak ortak düşmana karşı savaş durumunda kendiliğinden ortaya çıkacaktı.

Genelgenin Haziran’da yayımlanmasından sonra Marx’ın yeni devrimci dalgaya ilişkin bakış açısı köklü biçimde değişti. Ekonomi çalışmalarına dönmesine paralel olarak, *Fransa’da Sınıf Savaşımları*’nda yukarıda aktardığım satırları yazdı: Devrim ancak, modern üretici güçlerle burjuva üretim güçlerinin çatıştığı yeni bir kriz koşullarında olabilir. Şimdi ekonomik koşullar “olgun” değildir; önümüzde “on beş, yirmi veya elli yıl sürecek bir sınıf mücadelesi” dönemi vardır.

Marx ve Engels, Birlik’in 1852’deki çözülüşünden, 1. Enternasyonal’in kuruluşuna kadar herhangi bir siyasi örgüte girmediler; eski yoldaşlarının pek azıyla görüş birliği içinde kaldılar.

Marx ve Engels Komünist Birlik'in dağılmasından önce, "bağımsız yazar konumunu" seçerek, kendi deyişleriyle "gerçek izolasyona" çekilmişlerdi. Artık sadece kendilerinden sorumluydular. Aslında göçmenler arasındaki küçük kavgalardan bıkmışlardı ve 1848'den beri kesintiye uğrayan çalışmalarına, hepsinin başında da "partimizin bilimsel zaferi" dedikleri ekonomi politiğin eleştirisine dönmek istiyorlardı. Ama artık bu "parti", Marx'ın 1860'ta Freiligrath'a yazdığına göre, "bir daha asla … hiçbir gizli örgüte ait olmayacaktı" ve teorik çalışma işçi sınıfı için bu birlik/derneklere katılmasından daha yararlı olacaktı."[195]

Marx ve Engels, özellikle propaganda görevlerinin önde olduğu geri çekilme dönemlerinde kendilerini "parti"nin teorik temsilcileri olarak gördüler, hareketin yeniden yükselişe geçtiği zamanlarda ise geri durmadılar.

1860'larda hareket yeniden yükselmeye başladığında, teorik farklılıkları sorun yapmadan kendilerini bu hareketlerle özdeşleştirdiler. Çünkü bu hareketleri "büyük tarihsel anlamdaki" partinin dışavurumu olarak görüyorlardı. [196]

Birinci Enternasyonal

1860'lı yıllara gelindiğinde modern sanayi, Avrupa'nın batısından hızla gelişiyordu. 1840'larda İngiliz Çartist hareketi modern proletaryanın tek özgün kitle hareketi iken, 1860'lı yıllarda böyle hareketler orta ve batı Avrupa'daki birkaç ülkede ve ABD'de biçimlenmeye başlamıştı.

Enternasyonali kurma girişimi İngiliz ve Fransız işçi sınıflarının temsilcilerinden geldi. İngiliz tarafında girişime önayak olanlar 1860'ta kurulan Londra Sendikalar Konseyi'nin (London Trades Council) de katılımcıları olan sendikacılardı: George Odger (Londra Sendikalar Konseyi kurucusu, 1862-1872 arasında konseyin sekreteri, kunduracı. 1864-1871 arasında Enternasyonalin Genel Konsey üyesi ve 1867'deki tasfiyeye kadar başkanı); William Cremer (marangoz, Genel Konsey üyesi, 1864-1866 arasında genel sekreter, sonradan liberal milletvekili); George Howell (mason,

1861-1862 arasında Londra Sendikalar Konseyi sekreteri, 1864-1869 Genel Konsey üyesi).

Polonya ile dayanışma kampanyası Enternasyonal'in oluşumuna hız verdi. 1859'da Blanqui hapisten çıkmış, yeni illegal örgütlenmesini kurmaya girişmişti. Louise Napolyon'un kooperatif ve hayır derneklerine izin vermesiyle Proudhon'un karşılıklı bağımlılık ilişkisi (mutualizm) aracılığıyla toplumsal dönüşüm düşüncesi uygulama alanı buldu. Proudhoncu önderler İngiliz işçi sınıfıyla ilk kez ilişki kurdular. Fransa'da işçi adaylar meclise seçilmeye başladılar. Grevlerin yasalaşması gündeme geldi. Grev kırıcılığına karşı mücadele ve dayanışma, öncelikli pratik bir konu olarak öne çıktı. Odger, grev kırıcılık amacıyla kıta Avrupa'sından İngiltere'ye düşük ücretli işçi ithaline karşı "bütün ülkelerin çalışan sınıfları arasında düzenli ve sistematik iletişim" önerdi.[197]

Sonradan Birinci Enternasyonal olarak bilinip anılan Uluslararası İşçiler Derneği (International Working Men's Association) 24 Eylül 1864'te, Londra'da St. Martin's Hall'de kuruldu.

Marx 1861-1863 yıllarının büyük bir bölümünü *Kapital* çalışmasıyla geçirmişti. Uzun ve karanlık gericilik döneminin sona erdiğini, işçi sınıfı için yeni bir mücadele döneminin başladığını düşünüyordu. Kuruluş toplantısının hemen ardından Engels'e gönderdiği mektupta, "bu kez hem Londra hem de Paris tarafında gerçek güçlerin sürece dahil olduğunu"[198] yazdı.

St. Martin's Hall toplantısında seçilen Fransız temsilcileri cumhuriyetçi demokrat, İtalyan temsilcileri ulusçu Mazzini taraftarlarıydı. Bu grupların ikisi de bağımsız bir işçi hareketine aktif olarak karşıydılar. İngiliz sendikacıları ise, Çartizm yolundan siyasallaşmakla birlikte sosyalizme karşı kayıtsız, devrime karşı düşmanca bir tutum içindeydiler. Bir tür sosyalizmi savunan Fransız Proudhoncuları ise yalnızca devrime değil, her türlü siyasete düşmanlardı. Proudhoncular, cumhuriyetçi demokratların söylemsel devrimciliğine tepki olarak, bir işçi örgütünde aydınların varlığına da karşıydılar. Marx ve Engels, bütün bunları görüyor, ama hep olduğu gibi sorunları aşma dinamiğinin hareketin içinden çıkacağını

umuyor, “eylemde daha güçlü, üslupta daha yumuşak” olmak gerektiğini yazıyorlardı.[199] Enternasyonal’in bileşimi karmaşık ve sorunlara gebeydi.

Birinci Enternasyonal’in oluşumu Marx ve Engels’e, canlanan işçi hareketiyle yeniden bağ kurma fırsatı yarattı. Marx 1872’deki Hague Kongresi’ne doğru, teorik çalışmalarını bırakmadan, dikkatini giderek daha çok işçi sınıfı birliklerinin üye olduğu bu uluslararası federasyonu örgütlemeye, birleştirmeye ve önderlik etmeye yoğunlaştırdı. Enternasyonal de Marx ve Engels tarafından kurulmamış, zamanın işçi hareketinden kendiliğinden çıkmıştı. Ama teorik ve entelektüel etkileriyle bu oluşuma doğrultu ve perspektif kazandırmaya çalıştılar. Enternasyonal’in geniş çerçevesi içinde, yandaşlarıyla örgütlü bir iç parti, fraksiyon ya da gizli bir topluluk olarak da hareket etmediler.

Komünist Birlik’ten farklı olarak Marx, Enternasyonal’in programını *o günkü işçi hareketinin kabul edebileceği biçimde yazdı*. Enternasyonal, İngiliz sendikalarının liberal liderlerini, Fransız, İtalyan ve İspanya Proudhoncularını, Alman Lassalcılarını kucaklamalıydı. Bu hedefi gerçekleştirmek için teorik ilkeleri birliğin önüne koymadıklarını açıkça dile getirdiler. Engels, *Manifesto*’nun 1890 tarihli *Almanca Baskısına Önsöz*’ünde, Avrupa işçi sınıfı egemen sınıfın iktidarına karşı yeni bir saldırıya yetecek kadar güçlendiğinde doğan Uluslararası İşçiler Derneği’nin amacının Avrupa ve Amerika’nın militan işçilerinin tümünü tek bir büyük ordunun bünyesinde eritmek olduğunu, bu nedenle *Manifesto’*da ortaya konmuş olan ilkelerden hareket edemediğini yazdı.[200] Dar, etkisiz ama teorik ilkeleri önde Komünist Birlik deneyiminden sonra, büyük bir ordu kurmak üzere, daha esnek bir ilke ve amaçlar bütünü, yani program öneriliyordu. Devrimci mücadele ve arayışlarda, çubuk bükmek hep gerekiyor. Devrimcilik de zaten, yanlışlanmış pratiklerden sonuçlar çıkarıp, yeniden yanlış yapma riskinin sıfırlanamayacağını bile bile yeni yol ve yöntemler denemek değil midir? Marx ve Engels de yanılmaz Mesihler değil, her yeni durumda yeni çıkış yolları arayan devrimcilerdi.

Enternasyonal’e hem bireysel, hem örgütsel üyelik mümkündü. İlke, “her seksiyonun kendi teorik programını kendisinin biçimlendirmesiydi.”[201] Enternasyonal-Bakuninci Sosyal Demokrat bağlaşıklığı buna göre kuruldu; Bakuninciler Enternasyonal’e bu yoldan girdiler.

Enternasyonal, kuruluşundan sonraki dönemde kendini, önce Marx’la Proudhon, sonra da Marx’la Bakunin arasındaki tartışma ve öbekleşmelerin içinde buldu. 1865 Londra Konferansı, 1866 Cenevre, 1867 Lozan, 1868 Brüksel Kongreleri bu kavgaların arenası oldular. Marx ve Engels Enternasyonal içinde en büyük desteği, her zaman ekonomist eğilimin temsilcisi Britanya sendikacılarından aldılar.

1866 Cenevre kongresinde Marx delegeler için bir genelge hazırlamıştı. Genelge, Proudhonculara karşı, işçi sınıfının sosyalizmden önce değerli kazanımlar elde edebileceğini ve bunları elde etmek için “devlet erki tarafından ortaya konan *genel yasalar”* dışında bir yöntem bulunmadığını savunuyordu. Bir yandan sendikaların meşru ve gerekli olduğunu vurgularken, öte yandan, mevcut sendikaların “ücretli kölelik sistemine karşı hareket etme gücünü tam olarak kavrayamadıklarını” ve işçi sınıfının *bütünsel özgürlüğünü* elde etmek için, örgütlenme merkezleri olarak, bilinçli bir etkinlik içerisinde bulunmayı öğrenmeleri gerektiğini” belirtiyordu.[202]

Cenevre Kongresi’nde Marx’ın önerilerinin çoğu kabul edildi. En temsili kongre olan 1868 Brüksel Kongresi’nde ilk kez; toprakların madenlerin, demiryollarının, ormanların, kanalların, yolların ve telgraf şebekelerinin toplumsal mülkiyetine yönelik karar alındı.

Enternasyonal’e bireysel üyelik birkaç bini aşmadı. İngiltere’de sendikaların üyeliğiyle birlikte 50 binin üzerinde üyesi oldu. 1869’da Britanya’da 230 şubesi ve 95 bin üyesi vardı.[203] Başlarda, Enternasyonal’in Kıta Avrupa’sında güç kazanması çok yavaş ilerledi. 1867’de, ekonomik resesyonun ardından, Batı Avrupa’nın büyük bir bölümünü saran grev dalgası ile birlikte Enternasyonal de canlandı. Fransa, İsviçre ve Belçika’daki grevlere Enternasyonal’in

başarılı müdahalelerde bulunması, bu ülkelerde örgütün güçlü bölmelerinin ortaya çıkmasını sağladı. Almanya'da ise Enternasyonal hep zayıf kaldı.

1848 sonrası Alman işçi hareketi ve sosyalist örgütlenmelerinin önemli isimlerinden Ferdinand Lassalle, Alman birliğinin yukarıdan, Prusya silahları kullanılarak sağlanması düşüncesine dayanan yeni bir siyasal hareket başlattı; genel oy hakkı üzerinden yaptığı propaganda çalışmalarıyla güç kazandı. Lasalle, Mayıs 1863'te Genel Alman İşçileri Derneği'ni kurdu (ADAV). Genel oy hakkı ve devlet tarafından finanse edilen "kooperatif fabrikaları" gibi istemlerin yükseltildiği bir dizi kitlesel miting düzenledi. Sonradan Lasalle'in Bismarck ile gizlice yazıştığı, genel oy hakkı ve devlet destekli kooperatifler karşılığında işçi sınıfının Bismark'ın ilhakçı politikalarına destek vermesini pazarlık konusu yaptığı anlaşıldı. Lasalle bir düelloda öldürüldü.[204]

Alman işçi ve sosyalist hareketinin Marksist eğilimli bir başka koluna ise August Bebel ile Wilhelm Liebknecht önderlik ediyorlardı. August Bebel, 1867'de Kuzey Alman Birliği anayasasını hazırlayacak kurucu meclise seçilmişti.

Marx ve Engels'in Lassalle'ci örgütlenmeleri etkileme çabaları başarılı olmadı. Marx ve Engels Alman işçi hareketiyle ilişkilerini Wilhelm Liebknecht ve August Bebel üzerinden yürüttüler. Bu ikili, işçi sınıfının kimi kesimlerini Enternasyonal'e kazandırdılarsa da, Enternasyonal Almanya'da yaşam alanı bulamadı. Alman birliğinin sağlandığı dönemde Marx ve Engels'in Alman işçi hareketi üzerindeki etkileri son derece sınırlıydı. 1869'da ADAV bölündü. ADAV muhalefeti, Liebknecht ve Bebel'in örgütü bir araya gelerek Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ni (SDAP) kurdular.

Marx ve Engels Britanya sendikacıları ile yakın ilişkiler kurmuşlardı ve Enternasyonal içindeki Proudhonculara ve Bakunincilere karşı mücadelelerinde onlardan destek aldılar; ama onları hiçbir zaman komünizme kazanamadılar. 1866 yazındaki Hyde Park'ta yapılan ve bir tür ayaklanmaya dönüşen 150 bin kişilik militan toplantının genel oy hakkının genişletilmesine katkısı oldu

ama sendika önderleri daha sonra defalarca yapacakları gibi rüşvetlerini alıp işçileri ortada bıraktılar. 1867'de İrlanda'da köylü ayaklanmaları patladı. Marx ve Engels, İrlanda sorununu Britanya işçi sınıfını devrimcileştirecek önemli bir şans olarak, İrlanda'da aristokrasinin devrilmesini Britanya devriminin "önkoşulu" olarak değerlendirdiler. Bu değerlendirmeler, eşitsiz gelişme ve zayıf halka kavramlarını çağrıştıran bir ton taşıyor, ancak İrlanda üzerinden Britanya işçi sınıfını devrimcileştirme vurgusu gerçek yaşamda karşılık bulmuyordu.

I. Enternasyonal'in konumuz açısından önemli bir başka özelliği, Genel Konsey'in tüm örgütü yönetmesi, siyasal ve taktik önderliği yürütmesidir. Örgütlenme ilkesi merkeziyetçilikti.

Paris Komünü

19 Temmuz 1870'te Fransa, Kuzey Alman Konfederasyonu'na savaş açtı. 1 Eylül'de Fransız ordusu Sedan'da yenildi. Üç gün sonra Paris'te cumhuriyet ilan edildi. Ulusal Savunma Hükümeti kuruldu. Prusya ordusu Fransa'yı işgal hareketini başlattı ve Paris'i kuşattı. Ulusal Savunma Hükümeti Prusya ile Paris'in teslimini de içeren ateşkes anlaşmasını imzaladı. Bunun üzerine, Parisliler ilçelerde silahlı güvenlik komiteleri, bunlar arasında eşgüdümü sağlamak üzere de yirmi ilçeyi temsil eden bir Merkez Komitesi oluşturdular. Ulusal Savunma Hükümeti'ni devirmek ve kuşatmaya karşı savaşacak devrimci bir hükümet kurmak için 31 Ekim 1870 ve 22 Ocak 1871'de Paris halkı iki kez ayaklandı. 28 Ocak'ta Paris'in tesliminden sonra Ulusal Muhafız, hükümetten bağımsız biçimde örgütlenmeye ve Paris'i yönetmeye başladı. Seçilmiş delegelerden oluşan Ulusal Muhafız Federasyonu, 15 Mart'ta o zamana dek geçici olan Merkez Komite'yi kesinleştirdi. 18 Mart'ta adını 1792'de Paris'te seçilmiş üyelerden oluşan belediye konseylerinden alan Paris Komünü kuruldu.

Paris Komünü Enternasyonal'in inisiyatifi dışında gelişti. Engels, bir ölçüde buruk bir tonla 1874'te "Paris Komünü, onu üretmek için

parmağını bile oynatmamış olsa da entelektüel olarak kuşkusuz Enternasyonal'in çocuğuydu"[205] diye yazdı.

Marx ve Engels, gerçeklik olduğunda Komünü bütün güçleriyle desteklemelerine rağmen girişime başında son derece temkinli yaklaşmışlardı. Komün pratiğini etkileyemediler; ama bu deneyimden derin biçimde etkilendiler.

Paris Komünü 70 gün yaşayabildi. Bismarck'ın serbest bıraktığı savaş tutsaklarıyla güçlendirilmiş Versay birliklerinin 21 Mayıs 1871'de Paris'e girmesiyle birlikte başlayan göğüs göğüse savaş bir hafta kadar sürdü. Komün ezildi. 14 bin işçi katledildi. 10 binin üzerinde kişi tutuklandı ya da sınırdışı edildi.

Bir parantez: Paris Komünü'nün Marx–Engels ve Marksizmin teorik siyasal evrimi üzerindeki etkileri bu çalışmanın konusu değil ve bunlar genel olarak da biliniyor. Paris Komünü, Marksist devlet, özellikle de proletarya diktatörlüğü teorileri için son derece özgün ve zengin bir model oluşturdu. Geçiş dönemi işçi sınıfı iktidarının tüm görevlilerin seçimine, geri çağırma hakkına, katılımcılığa, ayrımsızlığa, eşitliğe, kardeşliğe dayanan örgütlenme ve yönetim ilkeleri tarihte ilk kez yaşama geçti vb. Paris Komünü yalnız gerçekleşmesi ve 70 günlük iktidarıyla değil, yenilgisiyle de siyaset ve örgüt teorisine önemli girdiler sağladı. Komünizme geçişle ilgili açık, duru bir stratejinin yokluğu, Paris dışındaki Fransa'nın ihmali, Versay'ın gericilik ve karşı devrim merkezi üssü olarak yaşamasına izin verme, merkezi örgütlenme zaafları, çok başlılık vb. bir dizi ders.

Paris Komünü'ne önderlik eden Merkez Komite ve dayandığı ilçe komitelerinin bileşimi sınıfsal ve siyasal olarak son derece ayrışıktı. Blankistler ve Jakobenler, seçilmiş Komün üyelerinin büyük çoğunluğunu oluşturuyorlardı. Bunlar onyedisi Enternasyonal üyesi yirmi iki kişilik Proudhoncu azınlığın karşısında, elli yedi kişilik bir çoğunluğa sahiptiler. [206]

Komün'ün Marksist sayılabilecek yalnızca bir üyesi vardı.

Burada, bir parantez daha açıp, Paris Komünü'nün en etkili örgütlenmesi olan Blankistler üzerinde notlar düşmek gerekiyor.

Fransa sol Jakoben, Babeufçu hareketlerin toprağıydı ve bu birikim 1830'dan sonra komünizan bir akıma dönüştü. Bunlar arasında en etkili ve sürekliliğini koruyan hareket, Auguste Blanqui (1805-1881) önderliğindeki örgütlenmelerdi. Blanqui'nin bakışı net ve yalındı. Ona göre sosyalizm, sömürülen ücretli işçilerden oluşan proletaryanın kuracağı zorunlu bir düzendi; sosyalizmin baş düşmanı artık orta sınıf, yani burjuvaziydi. Yöntem ayaklanma, hedef merkezileşmiş halk ya da proletarya diktatörlüğüydü. Hep dar, seçme savaşçılardan oluşan, gizli bir mücadele örgütünün başında oldu. Her yenilgiden sonra bıkmadan, usanmadan, gözünü kırpmadan yeniden örgütlendi. Örgütlülüğün ve devrimin sürekliliği, proletarya diktatörlüğü kavramlarını Marx'tan önce formüle etti. 33 yıl hapis yattı. 1870'te Paris'te kendisine bağlı 4000 kişilik eğitilmiş bir gizli ordu topladı. Paris ayaklanması arifesinde tutuklandı. Blanquie iradeci ve şiddet tutkunu bir devrimciydi; ama 1879'da hapisteyken milletvekili seçilmesinin de gösterdiği gibi emekçiler üzerinde yaygın bir sempati yaratmayı da başarmıştı. 1839'dan 1871'e Fransa'daki sınıf mücadele ve çatışmalarının en etkili ve iyi örgütlü öznesi Blankiciler oldu.

Paris Komünü işçi sınıfının bağımsız siyasal örgütlenmesinin yaşamsal önemini çıplak biçimde ortaya koydu. Marx ve Engels işçi sınıfını eski partilerin sultasından kurtarmanın en iyi yolunun her ülkede öteki partilerinkinden tümüyle bağımsız kendi partisini kurması olduğu görüşünü bu tarihten sonra çok sık yinelediler.

1871 Londra Konferansı'nda Enternasyonal ilk kez, 'işçi sınıfının bir parti içinde oluşturulması" görüşünü benimsedi. Bu amaç, bir yıl sonraki Hague Kongresi'nde Tüzüğe girdi.[207] İşçi sınıfını parti içinde oluşturmak… Bu kanımca çok önemli ve Marx ve Engels sonrasıyla, Lenin ve Leninci parti anlayışıyla da ilgili saptamaya yeniden döneceğim.

Komünden sonra

Marx ve Engels, 1871'den sonra, Enternasyonal'in ulusal bağımsız işçi partilerinin kurulması için çalıştılar. Şu ya da bu

biçimi dayatmadılar; hiçbir modeli bütün ülkeler için geçerli saymadılar. Komünist Birlik deneyimi onlara, dar, illegal, dışa kapalı, teorik ilkeler çevresinde oluşturulan bir örgütlenmenin işçi sınıfı hareketiyle kucaklaşamayacağını göstermişti. Bu nedenle, çubuğu bu kez öteki yana, işçi örgütlenmelerinin birliğine doğru büktüler. *Birliği teoride değil, harekette aradılar.* "Ortak teorik program" zaman içinde yavaş yavaş tüm Enternasyonal bileşenlerinin görüş alışverişiyle oluşacaktı. Londra Konferansı'nın kapanışından iki gün sonra delegelere verilen bir akşam yemeğinde yaptığı konuşmada Marx, "Enternasyonal ortaya herhangi bir amentü koymuyor. Onun görevi, emek güçlerini örgütlemek ve çeşitli işçi hareketlerini birbirine bağlamak, birleştirmektir" diyordu.[208] Bakunin ve arkadaşlarının Enternasyonal içinde kendi programlarını propaganda hakları tanınıyordu.

Marx ile Bakunin arasındaki mücadelenin temeli teorik değil, örgütseldi. Bakunin, liberter demagojisine rağmen, sorumsuz, kuralsız ve kurulsuz gizli bir derneğin ya da derneklerin vesayeti altındaki bir örgütlenmeyi savunuyordu. Sorun, Enternasyonal'in kongrelerde belirlenen kural ve siyasetler temelinde yönetilip yönetilmeyeceği, Bakunin'in Enternasyonal'i gizli entrikalarla paralize etmesine izin verilip verilmeyeceği noktasındaydı. 1872 Hague Kongresi'nde Bakunin ve arkadaşları örgütten çıkarıldılar.

Paris Komünü'nden sonra Avrupa'nın gerici güçlerinin kovuşturmalarıyla yüz yüze gelen ve Bakunincilerden ayrışan Marx ve Engels bütün güçleriyle Enternasyonal'i *merkezi ve etkili* bir önderliğe kavuşturmak için mücadele ettiler. Önerileri Bakunin tarafından Genel Konsey'e karşı popüler bir anti-otoriter seferberliğin gerekçesi olarak kullanıldı. Daha önce Proudhonculara karşı Marx'ı destekleyen ve anarşistlere sempatisi olmayan İsviçre, İtalya, İspanya ve Belçika'dakilerin bir bölümü de Bakunin'le işbirliği yaptılar. Genel Konsey'in, yakın bir gelecekte Bakunin'in yenilmesinde kendileriyle ittifak yapan Blankistlerin eline geçmesi tehlikesine karşı Marx ve Engels 1874 Heague Kongresi'nde delegeleri Enternasyonal'i New York'a taşımaya ikna ettiler. Bu, Enternasyonal'in sonu oldu.

1875’te Almanya’da Gotha’da birlik kongresi örgütlenip yeni partinin program taslağı yayımlandığında, Marx ve Engels bu programı topa tutmakla birlikte birlik partisini desteklemeyi sürdürdüler. Marks ve Engels’in Lassalcı programdan ve birleşmek için verilen teorik ödünlerden rahatsızlıklarına, bir de gönderdikleri eleştiri notlarının “gizlilik” nedeniyle ortaya çıkarılmaması eklendi. Yine de, işçilerin bu partiyi komünist olarak algıladığı düşüncesiyle partiden ayrılmadılar. Sosyalist İşçi Partisi, oluşumundan sonra katıldığı seçimlerde oyunu sürekli olarak artırdı ve bu durum genel oyun sosyalist hareket üzerindeki etkisi bakımından önemli oldu. 1890 Halle Kongresi ile Alman Sosyal Demokrat Partisi (SPD) adını alan bu parti, 1874’te % 6.5, 1877’de % 7.1, 1878’de 7.6 ve 1890’da % 19.7 oy aldı. Bu seçim başarılarının, Avrupa Marksizminin sonraki gelişmesi üzerinde önemli etkileri oldu.

Marx ve Engels, 1879’da parti önderlerini küçük burjuvazinin belli temsilcilerine karşı uzlaşmacı davrandıkları için eleştirdiler. 1882’de Engels, Bebel’e “bir gün parti içindeki burjuva eğilimli öğelerle çatışmanın ve partinin sağ sol kanatlara ayrılmasının kaçınılmaz”[209] olduğunu yazdı.

1886’da Engels, Florence Kelley Wischnewetsky’e yaklaşan Amerikan seçimlerinden önce yazdığı mektupta, “bir ya da iki milyon hilesiz oy alan bir işçi partisinin, doktrin açısından mükemmel bir programa sahip ama yüz bin oy alan bir partiden daha değerli olduğunu’”[210] dile getirdi.

Engels’in Marx’ın *Fransa’da Sınıf Mücadelelerine Giriş*’te (1895) yazdıkları o dönemin havasını ve genel oyun sosyalizm mücadelesinde tutmaya başladığı rolle ilgili beklentileri yansıtması bakımından ilginçti. Engels, bu uzun ve sonradan tartışmalara yol açan yazısında, genel oy sisteminin keskin ve etkili bir silah olduğunu, burjuvazinin artık ayaklanmadan çok, seçim başarılarından korktuğunu, barikatlar üzerinden savaşın modasının geçtiğini, 2 milyon 250 bin seçmene bel bağlanabileceğini vb. yazdı.[211]

Genel oy ve seçim başarılarının Avrupa Marksizminin biçimlenmesinde belirleyici rol oynayan öğelerden birini oluşturduğu açıktır. Engels'in öngörüsü bir bakıma doğru çıkmış, SPD adını taşıyan parti, oylarını sürekli artırarak iktidara gelmiştir. Ne var ki, seçim yoluyla iktidara geliş süreci, aynı zamanda bu partinin bir toplumsal devrim partisi olmaktan çıkıp düzen partisine dönüşmesi süreci olmuştur. İkinci Enternasyonal'in Avrupa partilerinin (o zamanki adıyla sosyal demokrat) seçim başarılarının da benzer biçimde, bu partilerin evrimlerinde önemli bir rol oynadığını biliyoruz. Kısacası, Avrupa Marksizminin oluşumunda genel oy, seçim ve bu alanda başarı kazanmak üzere kurgulanmış siyasal, örgütsel yöntemler belirleyici önem taşımıştır.

Bütün bu dönem içinde ve özellikle de 1880 sonrasında işçi sınıfı hareketi bakımından önemli başka bir gelişme sendikal örgütlenme alanında oldu.

Sendikal örgütlenmede öncülük tarihsel olarak İngiltere'deydi. Sendikalaşma hakkı 1871'de legalleşmişti. 1889 liman işçileri grevi, başarıyla biten ilk önemli sendikal eylemlerden biriydi. Yeni sendikalar, ulusal çapta toplu pazarlık, yasal asgari ücret ve çalışma saatlerinin azaltılmasını talep ediyorlardı. 1900'de İngiltere'de sendikalı işçi sayısı 2 milyonu bulmuştu. 1910 ile 1920 arasında sendika üye sayısı 2 milyon 565 binden 8 milyon 334 bine çıktı.[212]

Almanya'da sendikacılık Bismarck'ın düşmesinden sonra 1890'larda canlandı. 1900'de Almanya'da 680 bin işçi sendikalarda örgütlüydü.

Fransa ve İtalya'da siyasal bölünmüşlük, sendikal örgütlenmelerin de daha baştan parçalı ve zayıf doğmasına yol açtı. Genel İşçi Konfederasyonu (CGT) 1895'te kuruldu.

Özetlemek gerekirse, yirminci yüzyılın başına gelindiğinde sürekli oy artıran siyasal partilerle, sürekli üye artıran sendikalar Avrupa işçi ve Marksist hareketinin iki önemli kanalını oluşturuyorlardı.

Yüzyılın başında Avrupa işçi hareketi, sosyal demokrat partileri geleceklerini genel oy ve seçimde, sendikal mücadelede arıyorlardı.

Yenilgiyle sonuçlanan proleter devrim denemeleri, Sanayi Devrimi, işçi sınıfının legal siyasal ve sendikal örgütlenmelerinin kurulup gelişmesi ve nihayet sömürgecilikten emperyalizme geçiş, hep birlikte "Avrupa" denilen coğrafyanın toplumsal siyasal toprağını ve iklimini oluşturdular. Avrupa'da geniş tanımıyla sosyalizm ve daha dar anlamda Marksizm içindeki düşünsel ve pratik gelişmeler; sağ, sol ve ortacı eğilimleriyle bu toprağın ürünü oldular.

1848 devrim ve karşı-devrimi, genel oy ve sendikal örgütlenmenin işçi hareketine kazandırdığı perspektif ve beklentiler, emperyalizm olgusu ve emperyalizme geçişin Avrupa toplumsal ortamı üzerindeki etkileri kavranmadan Lassalcılık, Bernstein revizyonizmi, Kautskycilik, 1970'li yılların "Avrupa Komünizmi", hatta Rosa Luxemburg ve Gramsci anlaşılamaz.

1852'de "İmparatorluk barış demektir!" diyen Lui Bonaparte ile "iç savaşı önlemek istiyorsan emperyalist olacaksın!" diyen İngiliz finans kralı Cecil Rhodes arasındaki bağ ve süreklilik ilişkisi kurulmadan Avrupa'daki devrim-karşı devrim ve reform süreçlerini anlamak mümkün değildir.

Marx ve Engels'ten sonra Avrupa komünist hareketi: Genel çizgiler

Eduard Bernstein, Alman sosyalist hareketinin Lassalcılara karşı, Marksizme daha yakın olan A. Bebel ve W. Liebknecht kolundan geliyordu. Ölümüne kadar Engels'le çok yakın ilişki içindeydi. Bilindiği gibi, tarihe "revizyonist" olarak geçti. Bernstein revizyonizminin temel yaklaşımı şöyleydi: Siyasal ve toplumsal devrim önermesi genel bir eğilim olarak doğru olabilir. Ancak, toplumsal koşullar sınıf karşıtlığını beklendiği gibi keskinleştirmemektedir. Kapitalist bunalımlar seyrekleşmekte ve hafiflemektedir. İşçi sınıfı hareketi sömürüyü sınırlayabilmektedir. O halde, evrensel bir devrimci patlamaya bel bağlamaktansa, parlamenter demokrasi içinde yavaş yavaş, evrimci yoldan ilerlemek daha güvenli ve gerçekçi bir yoldur. Güncel hareket her şeydir ve

nihai amaç hiçbir şeydir! Bernstein, 1909'da verdiği bir konferansta aynen şunları söylüyordu: " ...revizyonizmi, sosyal demokrasinin eski görüşünden ayıran temel etken, günlük sosyalist çalışmaya giren konulara daha yüksek bir değer biçmesidir. Revizyonizm, parlamento çalışmalarına daha büyük bir değer verir... İktisadi yaşam içinde görebilecekleri her türlü fonksiyon açısından sendikaların toplumsal önemini daha çok takdir eder."[213]

Görüldüğü gibi, Bernstein'ın önermeleri parlamenter ve sendikal mücadele olanakları üzerinde temellendirilmişti.

Karl Kautsky, Engels sonrası dönemin en önemli Marksist teorisyeniydi ve İkinci Enternasyonal'in de başı çeken önderiydi. Bernstein'ın öğrencilerinden olduğu halde Bernstein revizyonizmine karşı mücadele etti; tarihsel ilerlemenin toplumsal ve ekonomik yasalara, toplumun hareket yasalarına bağlı olduğu düşüncesine, sınıf mücadelesi genel teorisine bağlı kaldı; toplumsal devrim süreçlerinde nesnelliğin altını kuvvetlice çizdi. Sosyalizmin siyasal devrim ve proletarya diktatörlüğü yolundan gerçekleşeceği düşüncesine ise hem teorik olarak hem de Ekim Devrimi sürecinde pratik olarak karşı çıktı.

Kautsky'nin yaklaşımı üç temel önerme üzerine kurulmuştu:

Bir: Sosyal-demokratlar iktidarı seçimlerde çoğunluğu kazanarak alabilirler ve böyle almalıdırlar. Devletin demokratik olduğu koşullarda işçi sınıfı iktidarı alabilir ve böyle bir durumda kapitalist diktatörlük kendinde demokrasiyi bastırmak için gerekli kuvveti bulamaz.

İki: Toplumsal devrim, işçi sınıfı sayıca önemli bir ağırlık oluşturduğu ve toplumun çoğunluğu işçi sınıfı iktidarını istediği zaman gerçekleşebilir. Proletaryanın en etkili silahı, onun sayısal gücüdür. Proletarya iktidarı, ancak onun sayısal çoğunluğu oluşturduğu yerlerde meşru ve mümkündür. Azınlık, dolayısıyla güçsüz olan ancak zora başvurarak iktidar olabilir. Azınlık devrimi ve zora dayanan devrim ise kendini gerçekleştirecek gücü yaratamaz.

Üç: Proletarya diktatörlüğü birçok bakımdan yanlış bir kavramdır. Bir sınıfın diktatörlüğünden söz edemeyiz. Çünkü sınıflar hükmedebilir ama yönetemez. O halde diktatörlük, proletaryanın değil, ancak bir proleter partisinin diktatörlüğü anlamına gelir. Proletarya da çeşitli partilere bölündüğünden, bu partilerden birinin diktatörlüğü, proletaryanın bir bölümünün öteki bölümü üzerindeki diktatörlüğü olur.[214]

Kautsky 1917'de *Diktatörlük ve Demokrasi*'de şunları yazdı: "Kural olarak, proletaryanın nüfusun çoğunluğunu temsil ettiği ya da en azından çoğunluğun desteğini aldığı zaman iktidara geleceği varsayılabilir. Proletaryanın siyasal mücadeledeki silahı, ekonomik vazgeçilmezliğiyle birlikte dev sayılarından gelir."[215]

Aynı yazıda Kautsky Çarlık Rusyası koşullarında Bolşeviklerin yaptıklarının "cesaret verici olmasa da anlaşılabilir" şeyler olduğunu belirttikten sonra esas itirazının bunların genelleştirilmesine olduğunu belirtti ve Alman Sosyal demokratlarının bu teoriyi kabul etmelerinin, uğrunda mücadele edilecek bir şey olarak görmelerinin hatalı ve son derece yıkıcı olacağını yazdı.

Bu son noktanın üzerinde biraz duralım. Ekim Devrimi sonrası Avrupa sosyalizminin ortak özelliklerinden biri, Avrupa sosyal demokrat (komünist) partilerinin Ekim Devrimi ve Sovyetler Birliği'ne karşı izlenecek tutum konusunda parti içinden ve düzen tarafından sürekli bir denetim ve düzeltme operasyonuna tabi tutulmalarıdır. 1883'ten itibaren *Die Neue Zeit*'ın editörlüğünü yapan Kautsky'nin "solcu" bulunarak 1917 Ağustos'unda bu görevden alınması ve yerine Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin sağcılarından H. Cunow'un getirilmesi de bu türden bir operasyondu. Etkili olduğu anlaşılıyor.

Kautsky'nin *Proletarya Diktatörlüğü* kitabının yayımlanmasından onüç yıl sonra 1931'de, 1917'deki tutumunu anlattığı bir yerde Bolşeviklerin kendilerini reddetmeden geriye dönmelerinin mümkün olmadığını belirttikten sonra eklediği ilginç bir cümle var: "Olayların mantığı, fikirlerin mantığından her zaman daha kuvvetli olmuştur."[216] Kautsky'nin emperyalizm, savaş, Ekim Devrimi, 1918

Alman Devrimi konularındaki ortacı siyasal çizgisi olayların mantığı içinde belli bir yöne doğru ilerledi.

Kautsky Birinci Paylaşım Savaşı sırasında doğrudan hükümetin yanında saf tutmadı; hatta bu nedenle partisinden ayrılıp Rosa Luxemburg ve Karl Liebnecht'in de içinde yer alacakları USPD'nin kurulmasına önderlik etti. Ekim Devrimi'nden hemen sonra bu devrimin Paris Komünü'nden daha önemli bir gelişme olduğunu yazdı. Ama, Ekim Devrimi'nin ve Alman devrimci hareketinin gelişim çizgisi, başka bir deyişle "olayların mantığı" aynı anda iki şeyi birden yapmayı, bir yandan Marksizmin legal, saygın "papası" olmaya devam ederken bir yandan da Rus ve Alman devrimciliğiyle dost kalmayı kısa sürede imkansız hale getirdi. Başlangıçta Ekim Devrimi'ni Avrupa için yeni bir çağ açan, işçi sınıfının öncülük ettiği bir devrim olarak değerlendiren Kautsky, Sovyet Rusya'daki Kurucu Meclis seçimlerinden sonra Ekim Devriminin ve Bolşeviklerin karşısında yer aldı. 1918 Ağustos'unda sosyal demokrat partileri Bolşeviklere karşı mücadeleye çağırdı. Alman Devrimi'nin "Şubat"ında ise Kerensky rolünü oynayarak yeni hükümetin dışişleri bakanlığında görev aldı. Kautsky, teorik sorunların pratik soruna dönüştüğü noktada "döndü".

Avrupa sınıf mücadelesi, 20. yüzyılın başında savaş-barış sorunu çevresinde biçimlendi. İkinci Enternasyonal'de savaşa karşı tutum, bu örgüt içindeki sol, sağ ve ortacı oluşumların ayrıştırıcısı, turnusol kağıdıydı. 1917 Ekim Devrimi'yle birlikte tüm Avrupa, özellikle de Alman komünist hareketinin keskin biçimde karşı karşıya geldiği soru ise "devrim mi, düzen mi?" sorusuydu. Eğer bu soru bu kadar net ve keskin biçimde gündeme gelmeseydi, olayların gelişmesi yukarıda yapmaya çalıştığım Avrupa siyasal ikliminin, "toprağının" özellikleriyle ilgili değerlendirmelere de uygun biçimde açıklanabilir, bu toprağın devrimci dönüşümlere elverişli olmadığı türünden bir sonuca varılabilirdi. Kuşkusuz, bu, o koşulda bile aşırı nesnelci bir yaklaşım olur, ama tartışma kaldırırdı.

1848'den 70 yıl sonra Almanya kendini yeniden devrimci bir çalkanışın içinde buldu. Savaş yıllarında emperyalist zincir iki

halkasından, Rusya'da ve Almanya'da zorlanıyordu. Emperyalist zincir, 1917 Ekim Devrimi'yle yalnızca en zayıf halkasından kopmuş olmadı; zincirin bütünlüğü bozuldu; sürtünme ve gerilim katsayısı arttı; ikinci zayıf halka devrimci durumla buluştu.

Ekim Devrimi'ne, Avrupa'daki gelişmelere yeniden dönmek üzere, tarihsel süreci betimlemeyi kesiyor, Marx ve Engels'in siyaset ve örgütlülük konusundaki teori ve pratiklerinin değerlendirilmesine geçiyorum.

Marx ve Engels'in örgütlenmeye ilişkin görüşlerinin evrimi ve değerlendirilmesi

1848 devrimlerinin yaşandığı ve yenilgiyle sonuçlandığı, ana çizgilerini burada vermeye çalıştığım kavşak noktasında, Marx ve Engels'in siyaset ve örgütlülük anlayışları nasıl gelişti?

Bu soruyu doğru yanıtlayabilmek için, yapılan ve yazılanları tarihsel bağlamına oturtmanın yanı sıra, özel ve konjonktürel olanla genel ve ilkesel olanı ayırt edebilmek gerekiyor. Bu yapılmazsa, çeşitli zamanlardaki vurgularından, tuhaf ve çelişkili sonuçlar çıkarmak, alıntılarla görüşlerinin tam tersini "kanıtlamak" mümkündür ve çoğu zaman yapılan da budur.

Başlarken, 19. yüzyılın ortalarında "parti" kavramının hiç kimse için bugün algıladığımız anlamda organları, belirlenmiş yöneticileri, iç hiyerarşisi olan somut bir örgütlülük, tüzel bir kişilik olmadığını yineleyelim. Yalnız algılamada değil, yazında da "parti", sınırları ve biçimi belirsiz bir siyasal taraflaşma, bloklaşma anlamında kullanılıyordu. "Düzen partisi", "anarşi partisi", "devrim partisi", "cumhuriyetçi parti", "en aşırı yıkıcı parti", "lejitimist parti", "Orleansçı parti", "sosyal parti", "demokratik parti", sosyaldemokrat parti", "kızıl parti" vb. Bu adlar hiçbir somut tüzel kişiliği anlatmıyordu.

Marx ve Engels, yaşamları boyunca hiçbir zaman, devrimci bir proletarya partisi için önceden "plan" yapmadılar ve hiçbir zaman kendileri bir parti kurmadılar. Neredeyse hiç değişmeyen bir tutum

olarak işçi sınıfına dışarıdan örgütsel biçim dayatılmasını ‘sekterlik’ olarak değerlendirdiler.

Farklı dönemlerde, her biri verili konjonktüre, değişik ülkelere, bu dönem ve ülkelerdeki işçi sınıfı hareketindeki gelişmelere karşılık düşen parti ‘model’lerinden yana oldular. Somutlamak gerekirse:

(a) 1847-1852 arasında küçük enternasyonal kadro örgütünü (Komünist Birlik) savundular ve içinde yer aldılar;
(b) 1850’lerdeki ve 60’lı yılların başındaki geri çekilme dönemlerinde herhangi bir örgütü olmayan “parti” düşüncesini savundular;
(c) 1864-72 arasında, işçi örgütlerinin geniş enternasyonal federasyonundan yanaydılar (Birinci Enternasyonal);
(d) 1870, 1880 ve 1890 başlarında Alman sosyal demokrasisinin başarılarıyla birlikte Marksist ulusal kitle partisine sempatiyle yaklaştılar;
(e) 1880’lerin ve 1890 başlarında Britanya ve Amerika’daki Çartist modelden esinlenerek geniş ulusal işçi partisini örnek aldılar.

Marx ve Engels “Komünist Partisi” ve “partimiz” derken Komünist Birliği ya da başka herhangi bir örgütlülüğü değil *bir sınıf çıkarının* temsilini kastediyorlardı.[217]

1847 sonunda Komünist Birlik’in ikinci kongresinde tümüyle demokratik bir tüzük benimsendi. Kongrede Birlik’in bütün yönetim organlarının, seçimlilik, sorumluluk ve geri çağrılabilirlik ilkeleriyle işleyeceği, *Komünist Partisi Manifesto*’sunun Birlik’in “ayrıntılı teorik ve pratik programı” olduğu kabul edildi.[218]

Engels’in sonradan yaptığı ilginç bir değerlendirme var. Kautsky ve Lenin’in işçi hareketi-komünist hareket ayrımlarını, bu ikisinin başlangıçta birbirinden ayrı doğup geliştikleri saptamasını çağrıştırır biçimde Engels, Komünist Birlik’in kökeninde, “iki bağımsız akım” olduğunu yazdı: Bir yanda “saf işçi hareketi” ve öte yanda esas olarak Marx tarafından “Hegelci felsefenin çözülmesinden çıkarılan

teorik hareket”. 1848’in *Komünist Manifestosu*, Engels’e göre bu iki akımın birleşmekte olduğunun işaretiydi.[219]

Marksist yazında pek rastlanmayan ve üzerinde durulmayan bu saptamayı atlamamak gerekiyor.

En başta, saf işçi hareketi ile son derece anlamlı bir anlatım olan “teorik hareket”in iki ayrı akım olarak tanımlanması parti teorisi açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, bu ayırım, söz konusu iki akımın birliği olması gereken komünist hareketin özellikle devrimci olmayan nesnelliklerde ağırlığı ne tür bir etkinliğe vereceği sorusu bakımından önemlidir.

1848 devrimlerinin yenilgiyle sonuçlanmasından sonra, daha sonraki dönemlerde hemen her kuşaktan komünistin karşı karşıya geldiği bir soru Marx ve Engels’in de karşılarındaydı: Komünistler devrimci olmayan bir nesnellikte ne yapacaklardı?

Bu sorunun, incelediğim kaynak ve verilerden çıkardığım yanıtı şudur: Marx ve Engels “parti”nin ya da partiye büyüyecek örgütlülüğün en azından olağan barışçıl dönemlerdeki esas işlevinin “propaganda” olduğunu düşünüyorlardı. 1848’den sonra, sürekli olarak Alman işçilerinin iktidarı almadan önce gerçek sınıf çıkarlarını kavrayacakları uzun bir gelişme döneminden geçmeleri gerektiğinin altını çizdiler.

Teorik üretime her zaman büyük önem verdiler.

1847’de Proudhon’la polemiğinde Marx, sosyalistleri ve komünistleri “proletarya sınıfının teorisyenleri” olarak tanımlamıştı.[220]

Komünist Parti Manifestosu’nda ise komünistler, “Proletaryanın çıkarlarından ayrı hiçbir çıkarı olmayan”, “proleter hareketi biçimlendirmek ve kalıba dökmek üzere hiçbir sekter ilke”[221] ileri sürmeyen *teorik öncüler* olarak niteleniyordu. Kısacası, *teorik öncülük ve propaganda komünist hareketin olmazsa olmazıydı.*

Bu saptamanın hemen arkasından, “Komünistler, öteki işçi partileri karşısında ayrı bir parti oluşturmazlar” cümlesi yer alıyordu. Ne demek istiyorlardı?

Kanımca bu sorunun yanıtı, bize Marx ve Engels'in siyaset ve parti anlayış ve arayışlarını şaşmaz biçimde izleyen kızıl ipliği de verecek önemdedir. Marx ve Engels en başta *teorik bakışları,* toplumsal devrim teorileri gereği, işçi sınıfının aşağıdan gelen hareketini ve örgütlenmelerini devrimci siyasal mücadelenin temel dinamiği, itici gücü olarak görüyorlardı. Teorik çözümlemeleri esas olarak *Komünist Manifesto*'da peş peşe yer alan şu iki önermeye dayanıyordu: Bir: Burjuvazinin daha uzun süre egemen sınıf olarak kalma olanağı yoktur. Yoktur, çünkü burjuvazi kölesinin, yani işçi sınıfının kölelik koşullarındaki var oluşunu bile güvence altına alamamaktadır. İki: Sermayenin oluşması ve çoğalması süreci, kendi içinde rekabet halinde olan ücretli işçileri devrimci bir biçimde birleştirmektedir.

Burada dikkat çekmek istediğim, Marx ve Engels'in teorik bakışları gereği, kapitalizmin en azından belli ölçülerde birleştirip devrimcileştireceğini düşündükleri işçi sınıfı hareketini devrimci siyasal sürecin başat aktörü olarak gördükleri noktasıdır. Böyle gördükleri için "dışarıdan" dayatmaları sekter ve bölücü bulmuşlardır. Bu nesnellik vurgusu, kapitalizmin işçi sınıfı içindeki rekabet öğelerini törpüleyerek birleştireceği biçimindeki öngörü uzunca bir dönem pratik olarak doğrulanmıştır. Sanayi Devriminin yarattığı büyük endüstriyel yoğunlaşma, binlerce işçinin çalıştığı büyük fabrikalar, ekonomik ve siyasal mücadelede bir sınıf olarak davranan büyük işçi sayıları, genel grevler, giderek siyasal karakter kazanan kitlesel istemler sınıf hareketinin içinde taşıdığı birleştirici dinamiğin somut kanıtlarıdır. Ancak, kapitalizm eşitsiz gelişmekte, işçi ordusu-yedek sanayi ordusu, işçi sınıfı içinden ayrıcalıklı kesimler, sektörel farklılaşmalar yaratmakta, işçi sınıfını emperyalist-bağımlı ulusa ait olan olmayan, farklı etnisite, cinsiyet, yaş, kültürel kimliklere aidiyetleri eksenlerinde öbekleştirmektedir. Buradan bakıldığında kapitalizm işçi sınıfını sürekli olarak bölen bir düzendir.

Sınıf mücadelelerinden yönetilen sınıflardan daha çok öğrenen yöneten sınıflar bu dinamikleri siyaseten değerlendirme ustalığı

edinmişlerdir. İşçi sınıfı hareketinin reformcu bir sınıra çekilmesinde iki yanlı işleyen, hem nesnel ve hem de öznel öğeler içeren süreç etkili olmuştur. Böyle ve bugünden bakıldığında, Marx ve Engels'in kapitalizmin işçi sınıfını birleştirici dinamiklerini *abarttıkları*, bu koşullarda oluşan işçi sınıfı hareketinin içinde taşıdığı güçlü ekonomist ve reformcu eğilimi ise *küçümsedikleri* kesindir. Aslında iki eğilimi de görmüşlerdir; sorun ağırlık ve vurgudadır. Başlangıç noktasındaki küçük vurgu farkları, "olayların mantığı" ve öznelerin çubuk bükmeleriyle büyük bir açının oluşmasına yol açmıştır. Reformculukla Leninizmin aynı Marksist kökenden kaynaklanmaları bundandır. Başka bir konu ama geçerken değinelim, bugün tekelci kapitalist yapılanma ve işleyişler çok belirgin biçimde nesnel-ekonomik dinamikler bakımından da işçi sınıfını bölen, atomize eden bir karakter taşımaktadır.

Marx ve Engels'in bu noktadaki yaklaşımlarının, tümüyle değil ama önemli ölçülerde pratik nedenlerden kaynaklandığının da görülmesi gerekiyor. Bu tarihlerde ulusal olarak örgütlenmiş tek temsili işçi partisi Britanya'daki Çartist partiydi. Julian Harney ve Ernest Jones gibi İngiliz komünistleri bu partinin sol kanadını oluşturuyorlardı. Fransa'da Birlik üyeleri, Marx'ın "küçük burjuvaziyle işçilerin koalisyonu" dediği Ledru-Rollin ve Louis Blanc'ın partisine katılmışlardı. Almanya'da 1848 Devrimi'nde Demokratik Parti'ye, "küçük burjuvazinin partisine" katılıp onun en ileri kanadını oluşturmuşlardı. Kuşkusuz bütün bunları önemli ölçüde koşullar dikte ediyordu. Ancak bunda, Marx ve Engels'in *sekterce bir ayrı duruştan sakınma, "işçi sınıfının kulağını yakalayacakları" bir etkinlik alanının uzağına düşmeme* kaygıları da rol oynamıştır.

Marx ve Engels'in 1860'lı yıllardan sonraki temel pratik yaklaşımları, teorik olarak etkileyecekleri büyük hareket ve partiler içinde çalışmaktı. Komünist Birlik, bir uluslararası gizli örgüt olarak yalnızca "küçük bir çekirdek"ti. Bu örgütle devrim yapabileceklerini hiçbir zaman düşünmediler. Komünist toplum, Blanqui'nin savunduğu gibi komplocu bir darbeyle veya proletaryanın adına

toplumu yönetecek bir siyasi elitin diktatörlüğü ile yaratılamayacak; sanayi proletaryasının bizzat kendi örgütlenmesiyle hayata geçirilecekti.

Öte yandan *Manifesto*, üç noktada komünistlerin öteki işçi partilerinden ayrılmaları gerektiğini söylüyordu: Bir: Komünistler farklı ulusal mücadeleler içinde proletaryanın ortak ve tüm ulusallıklardan bağımsız çıkarlarını öne çıkarırlar. İki: Her yerde, her zaman hareketin bütününün çıkarlarını temsil ederler. Üç: Komünistler, pratik açıdan en kararlı, ileri itici kesimdir, teorik açıdan proletarya hareketinin koşullarını kavrama üstünlüğüne sahiptirler.[222]

Bunlar kuşku yok, komünistlerin öncü ve önder rolü doğrultusunda vurgulardır. Ama pratik öncülük, Marx ve Engels'e göre işçi sınıfı hareketinin içinden, onun "teorik hareket"le birleşmesinden çıkacaktır!

Bugün, aradan geçen çok uzun zamanın bilgisi, deneyimi ve süreç içinde başkalaşmış kavramlarıyla Marx ve Engels'i mahkum etmeyi de, haklılaştırmayı da, tüm insanlar gibi onlar da dönemlerinin çocukları oldukları ve örgütlülüğün tüm zamanlar için geçerli önsel modelleri olmadığı için doğru bulmuyorum. Deneyim çok önemli bir bilme, öğrenme kaynağıdır ama koşullar değiştiğinde deneyimle elde edilen bilginin eskimesi de kaçınılmazdır. Unutmamak gerekir ki, Marx ve Engels'in önlerindeki devrim deneyimi Fransız Devrimiydi. 1848 ve sonrasındaki devrimci süreç o büyük devrimden etkilendi ama yeni dönem başka siyaset ve örgütlenme biçimleri istiyordu. Bunları sonradan saptamak görece daha kolay, yaşarken üretmek ise daha zordur ve hatta tüm devrimci örgütlülük pratiklerinin deneme-yanılma yoluyla öğrenilip geliştirilmesi belli ölçülerde eşyanın doğası gereğidir.

Yanlış algılamaları azaltacağını umduğum bu notlardan sonra ve toparlamak üzere aşağıdaki noktaların altını çizebiliriz:

Bir: Marx ve Engels, örgütlülüğü, devrim teorisinin ve sınıf mücadelesinin genel sorunlarını olduğu gibi birinci dereceden ele almamış, dönemin örgütlülük kavram ve modellerini aşacak teorik

ve pratik bir açılım geliştirmemişlerdir. Kimi zaman içerik kadar önemli örgütsel biçim konularıyla yeterince ilgilenmemiş, örgütlülüklerin ayrıntılarına hakim olmak için pek fazla çaba göstermemişlerdir.

İki: Teorik öngörülerini kullanarak, dönemlerinin siyasal mücadelesini ve hareketini ileri itmişler, ama dönemin isteğine uygun bir örgütsel önderlik oluşturma işine kendileri girişmemişlerdir. Var olan örgütlülüklerin, partilerin er ya da geç komünist programı benimseyeceklerine ya da bu program tarafından asimile edileceklerine güvenmişlerdir. Teorik bilinç ve işçi sınıfının kendiliğinden etkinliği Marx ve Engels'in parti kavramlarının bütün zamanlarda geçerli iki anahtarıdır.

Üç: Siyasette ve örgütlenmede nesnel süreçlere, nesnel öğeye belirgin bir öncelik ve ağırlık vermiş, nesnel koşulların, nesnel hareketin öznel müdahalelerden ve iradeden her zaman daha önemli ve sonuç belirleyici olduğu görüşünü savunmuşlardır.

Dört: Yukarıda alıntılarıyla gösterdiğim gibi, Engels "saf işçi hareketi" ile komünist "teorik hareket"in iki "bağımsız akım" olduğunu belirtmiş, komünist hareketin ikisinin birliğinden oluşacağını yazmıştı. Ama Marx ve Engels'in pratiklerinde bu ikisi hiç birleştirilemedi. Komünist Birlik, teorik ilkelere dayanan bir birlikti; ama işçi hareketiyle bağlanma yolunda hiçbir ciddi gelişme gösteremedi. Enternasyonal ve geniş kitlesel ulusal örgütler döneminde ise, işçi hareketiyle bağ kurmak üzere teorik ilkeler yumuşatılıp, esnetildi. Ama bu çubuk bükme de, işçi hareketiyle bağlanma yolunda önemli bir katkı getirmezken, sonraki gelişmelerin gösterdiği gibi reformculuğu besleyen bir işlev gördü.

Beş: Marx ve Engels, büyük kitlesel işçi partilerinin oluşmasıyla, bugün bizim algıladığımız anlamdaki parti kavramına yaklaştıkça, olabilecek en tam iç demokrasiyi proletarya partisinin temel özelliklerinden biri olarak gördüler. Engels, 18 Aralık 1889'da G. Trier'e yazdığı mektupta parti içi düşünce özgürlüğünü kesin bir dille savundu: "İşçi hareketi var olan toplumun en keskin eleştirisi üzerine temellenmiştir; eleştiri onun yaşamsal öğesidir; öyleyse

kendisi eleştiriden kaçınabilir, tartışmayı yasaklayabilir mi? Kendimiz için başkalarından konuşma özgürlüğünü yalnızca kendi saflarımızdaki konuşma özgürlüğünü ortadan kaldırmak için istememiz mümkün müdür?”[223]

Marx ve Engels, öte yandan Birinci Enternasyonal içindeki iç didişme ve keyfilikler karşısında Genel Konsey’in merkezi yetkilerini artırmak ve disiplin kurmak zorunda kaldılar. Daha önce de, örneğin 1859’da Lasalle, İtalya’daki savaşla ilgili aynı görüşte olmadıkları bir yazı yayımladığında, Marx, Engels’e “Parti disiplininde ısrar etmeliyiz yoksa her şey berbat olacak”[224] diye yazdı. Marx ve Engels parti içi demokrasi konusunda farklı zaman ve durumlarda konunun farklı yönlerine vurgu yaptılar. Düşünce ve görüş farklılıklarının varlığını ve dile getirilmesini biçimsel bir “demokrasi” kuralı yerine gelsin diye değil, tarihsel rolünü oynayacak temsili bir parti başka türlü olamayacağı için istediler. 1890’da Engels; Alman Sosyal Demokrat Partisi merkezi, Engels’in de aynı görüşte olmadığı bir muhalefete despotça bir tepki gösterdiğinde Sorge’ye şunları yazmıştı: “Parti öyle büyük ki, içinde mutlak tartışma özgürlüğü bir zorunluluktur… Ülkenin en büyük partisi, tüm görüş ton ve renkleri kendilerini tam olarak duyumsatmaksızın var olamaz.”[225]

Marx ve Engels’in tek tek değinmelerin ötesine geçen genel yaklaşımlarının şöyle özetlenebileceği kanısındayım: Parti içi demokrasi, çeşitlilik ve tartışma sınıfla bağlı güçlü bir parti olmanın gereğidir; partinin teorik programı bu görüşlerin ortalamasından çıkmayacak, parti içindeki komünist eğilimin teorik öncülüğüyle hareketin birleştirici dinamikleri komünist birliği üretecektir.

Bu bölümü bitirirken, sona bıraktığım ve kanımca Marx ve Engels’in temel görüş ve yaklaşımlarının bugünle en çok ilgili yönü olan işçi sınıfı/işçi sınıfı hareketiyle komünist örgütlülük arasındaki ilişki üzerinde duracağım.

Önce, Marksist sınıf teorisiyle ilgili birkaç anımsatma.

Proletaryanın tek devrimci sınıf olduğu önermesi ilk hareket noktasıdır. Molyneux’un belirttiği gibi, Marx ve Engels’in

görüşlerini oluşturdukları tarih diliminde küçük üretici köylülük, Avrupa ülkelerinin çoğunda nüfusun çoğunluğunu oluşturuyordu; en azından proletarya kadar yoksuldu ve en az onun kadar eziliyordu; üstelik köylülük tüm Avrupa'da şiddete dayanan köylü ayaklanmaları geleneğine de sahipti.[226] Bunlara rağmen köylülük, üretim biçimiyle, yaşam alışkanlıklarıyla, kültürüyle öteki sınıflardan bağımsız bir kişilik göstermiyor, kendi sınıf çıkarlarını temsil edemiyor, ancak temsil edilebiliyor, tüm bu nedenlerle de devrimci bir gizilgüç taşımıyordu.

Peki proletarya?

Proletarya, kapitalist üretimin ve toplumsal formasyonun zorunlu bir öğesi olan, bu anlamda, nesnel varlığı varoluş biçimlerinden önce gelen bir sınıftı ama devrimci gizilgücü yalnızca buradan gelmiyordu. Marx, proletaryanın devrimci ve kurtuluşçu rolünü, amprik varlığından değil, "evrensel sınıf" olma özelliğinden çıkardı. İşçi sınıfı evrensel sınıftır. Çünkü, birincisi dünya çapında çıkarları ortak olan, uluslararası bir sınıftır; ikincisi özel sınıf çıkarları sömürünün ve sınıfların kaldırılmasında, kurtuluşu tüm sömüren-sömürülen, yöneten-yönetilen ilişkilerinin ve bunların temellendiği düzenin yok edilmesinde olan; üçüncüsü, bu iki özelliğinden dolayı kendi dışındaki sınıf ve katmanların özgürleşme isteklerini de temsil edebilen bir sınıftır.

Gelişmemiş biçimiyle sınıf mücadelesi, sınıfların bilinç ve örgütlülük düzeylerinden, hatta sınıflardan birinin pratik olarak mücadele edip etmemesinden belli ölçülerde bağımsız olarak hep var olmuştur. Ancak, sınıf mücadelesinin, sömürüsüz, sınıfsız bir topluma doğru dönüştürücü gerçek bir dinamik olabilmesi ideolojik ve siyasal etkenlerin sürece müdahalesine bağlıdır.

İşçi sınıfının ekonomik ve siyasal mücadelesi tarih içinde, birbiriyle içiçe ve birbirinden uzaklaşan evrelerden geçmiştir. Fiili mücadele süreci tektir; ancak ekonomik istemlerle siyasal istemlerin içeriklerine, ağırlık derecelerine ve somut tarihsel bağlamda ortaya koydukları çelişkilerin karakterine göre ayrıştıkları ölçüde, kavramsal düzeyde de ayrılmaları gerekmiştir. Dışarıdan değil, bizzat işçi sınıfı hareketinin içinden kaynaklanan ekonomist eğilim

ile hem içeriden hem dışarıdan etki yapan devrimci-siyasal eğilim sürekli olarak çatışmışlardır; çatışmaktadırlar. İşçi sınıfı hareketi içindeki ekonomist eğilimin bu ölçüde güçlü olması, aynı zamanda "dışarıdan", düzeniçi siyaset tarafından da desteklenmesinden gelmektedir. İç ve dış, içeriden ve dışarıdan bu çerçevede göreli kavramlardır. Eklemek gerek; ekonomist eğilimin sınıf hareketi içindeki gücü "şikayet" konusu olmaması gereken çok doğal bir durumdur. İşçi de bir insan olarak daha iyi yaşamak istiyor ve ekonomik mücadeledeki küçük başarılar yaşamını kolaylaştırıyor. Öte yandan uzun erimli hedefler sıradan işçiye çekici ve "gerçekçi" gelmeyebiliyor. Burada güncel ve kısa erimli mücadele ve başarıların geçiciliğini, iğretiliğini ve esas sorunu çözmediğini *mücadele içinde* pratik olarak göstermek neredeyse tümüyle siyasal önderliğe düşüyor. Kitlelerin en çok kendi deneylerinden öğrendiklerini unutmamak gerekiyor.

İşçi sınıfı içindeki ekonomist ve sendikalist eğilim en kesin biçimde Lenin tarafından eleştirildi; Leninist siyaset ve örgütlülük bu eleştiri ve kopuş ekseninde inşa edildi. Ancak, Marx da, ekonomist-sendikal hareketin henüz kendini reformcu ve kendiliğindenci bir pratikle Lenin zamanındaki boyutlarda ortaya koymadığı bir zamanda bu soruna ve tehlikeye işaret etmişti. *Ücret, Fiyat ve Kâr*'da gündelik ekonomik mücadelenin abartılmaması gerektiğini, ekonomik mücadelenin nedenlere karşı değil sonuçlara karşı olduğunu, hastalığı sağaltmayıp geçici çareler getirdiğini, işçilerin "bu kaçınılmaz gerilla savaşlarına kendilerini kaptırmamalarını" yazmış ve şunları eklemişti: "İşçilerin şunu anlamaları gerekir ki, kendilerine tüm yoksullukları dayatan var olan sistem, aynı zamanda toplumun ekonomik yeniden yapılanması için gerekli *maddi koşulları ve toplumsal biçimleri* de yaratmaktadır. 'Adil bir işgünü karşılığında adil bir ücret!' biçimindeki tutucu belgi yerine, bayrakların üzerine şu devrimci belgiyi yazmalıdırlar. 'Ücretlilik sisteminin kaldırılması!' "[227] Pratikteki etkisi ve sonuçları sınırlı kalsa da, bu ve başka birçok yerdeki değinmeler, teorik bakışın netliğini ortaya koyuyor.

Marx, *Felsefenin Sefaleti*’nde ise, işçi sınıfının “kendiliğinden” ve “kendisi için” sınıf olma sürecinin, ekonomik istemlerle başlayan sınıf mücadelesinin giderek siyasal nitelik kazanmasıyla gerçekleştiğini yazdı. İşçi mücadelelerinin ilk amacı ücretleri korumaktır, ama kapitalistler buna karşı birleştikçe, işçi sınıfı için de “birliğin korunması, işçi ücretlerinin korunmasından daha gerekli hale” gelmektedir; mücadelede bir kez bu noktaya ulaşıldı mı, birlik siyasal bir nitelik almaktadır. “Ekonomik koşullar ülkenin halk yığınlarını ilkin işçi haline getirir. Sermayenin dayanışması, bu yığın için ortak bir durum, ortak çıkarlar yaratmıştır. Bu yığın, böylece, daha şimdiden sermaye karşısında bir sınıftır, ama henüz kendisi için değil. Ancak birkaç evresini belirtmiş olduğumuz bu savaşım içinde bu yığın birleşir ve kendisini kendisi için bir sınıf olarak oluşturur. Savunduğu çıkarlar, sınıf çıkarları olur. Ama sınıfın sınıfa karşı savaşımı, politik bir savaşımdır”[228]

Marx bu yaklaşımı, 1871’de Bolte’ye yazdığı mektupta daha da somutlamıştır: “İşçi sınıfının siyasal hareketinin, kuşku yok, nihai hedefi siyasal iktidarı fethetmektir. Ve bu, doğal olarak, işçi sınıfının belli bir dereceye kadar gelişen ve tam da onun ekonomik mücadelesinden doğan önceden var olan bir örgütü gerektirir. Ama öte yandan, işçi sınıfının yöneten sınıflara bir sınıf olarak karşı çıktığı ve dışarıdan basınç yoluyla zorlamaya çalıştığı her hareket siyasal harekettir. Örneğin, belirli bir fabrikada ya da hatta belirli bir işkolunda grevler vb. yoluyla tekil kapitalistleri daha kısa işgününe zorlama girişimi katıksız bir ekonomik harekettir. Öte yandan, 8 saatlik işgünü yasasını kabul ettirme hareketi bir *siyasal* harekettir. Ve bu yolla, her yerde işçilerin tek tek ekonomik hareketlerinden siyasal hareket, yani sınıfın kendi çıkarlarını genel bir biçimde elde etme amacını taşıyan hareketi doğar.”[229]

Bu pasajlar, Marx’ın soruna yaklaşımındaki yaratıcı ve zenginleştirici yönle, kanımca sorunlu yönü bir arada yansıtmaktadır.

“Sorunlu” yönden kastettiğim şu: “Kendiliğinden sınıf” ve “kendisi için sınıf” kavramlarının, siyasal bilinç öğesi eklendiğinde

son derece ufuk açıcı olduğuna kuşku yok. Ancak, işçi sınıfının bu iki durumun birincisinden ikincisine geçişi doğrusal değildir. İşçi sınıfının iktidarı fethetme mücadelesinin önceden var olan bir örgütü gerektirdiği saptaması son derece yerindedir. Ne var ki, bu örgütün ekonomik mücadeleden doğacağı öngörüsü doğrulanmamıştır. Tersi doğrulanmıştır. Ekonomik mücadeleden sendikal bilinç ve sendikal örgüt doğmaktadır.

Marx'ın yaklaşımındaki yaratıcı ve zenginleştirici yön, sınıf mücadelesindeki hiçbir aşama ya da uğrağın birbirinden kopuk olmadığını, gelişmenin birikim ve sıçrama evrelerinin birbirini izlediğini görmesi ve göstermesidir. Marx ve Engels'in en iyi öğrencisi Lenin de esas katkısını, zengin yönü yadsımadan zayıf yönü aşarak yapmıştır. Örneğin, Lenin'in *Yaklaşan Felaket* makalesindeki yöntemsel yaklaşımı, "ekonomik" ve "demokratik" güncel istemlerle sosyalist siyasal hedefler arasındaki bağın nasıl kurulacağını çarpıcı biçimde göstermektedir.

Öte yandan, Marx ve Engels'in değişik zaman ve yerlerdeki farklı değinmelerine rağmen işçi sınıfı-siyaset ilişkisiyle ilgili görüşlerinde *esas vurgu* ekonomik-siyasal mücadele ayırımına ve birinden ötekine nasıl geçileceğine değil, sınıfın kendisine ve hareketinedir. Sınıf-siyaset ilişkisini sınıf mücadelesi içinde son derece dinamik biçimde ele almış, sınıf, siyaset ve örgütlülüğe *hareket ve mücadele* prizmasından bakmışlardır.

Sınıf ve sınıf mücadelesi düşüncesine getirdikleri en önemli katkı, sınıfların mücadele içinde oluştuğu belirlemesidir.

"Tek tek bireyler ancak başka bir sınıfa karşı ortak mücadele yürüttükleri sürece bir sınıf oluştururlar; yoksa rekabet içinde birbirlerine düşmandırlar"[230] *Alman İdeolojisi*'ndeki bu çok bilinen formülasyon her türlü vulgar, ekonomist işçi sınıfı tanımının yadsınmasıdır.

Komünist Parti Manifestosu'nda proleterlerin "bir sınıf olarak örgütlenmeleri[nden] ve bunun sonucu olarak bir siyasal parti olarak örgütlenmeleri"nden söz ediyorlar.[231] Bu örnekte, parti içinde örgütlenmek sınıf oluşumunun tamamlayıcı bir evresi olmaktadır.

Birinci Enternasyonal'in 1871 Londra Konferansı'nda benimsenen formülasyon ise çok daha da açık ve kesindir: "Proletarya ancak, ayrı bir siyasal parti olarak oluştuğu zaman bir sınıf olarak davranabilir."[232]

Özetle, sınıfın oluşması, başka bir sınıfa karşı mücadele etmesine, çıkarları ortak bir sınıf olarak davranmasına, bu ise ayrı bir siyasal parti olarak örgütlenmesine bağlıdır! Parti kavramının o gün için taşıdığı belirsizlik ne olursa olsun Marx ve Engels'in sonunda vardıkları nokta, siyasal bir sınıf kavramıdır.

Marx ve Engels'in parti kavramları belirsizlikler taşımaktadır ama, 1848'den sonra "parti"nin bağımsız bir "örgüt" olarak gerekliliğiyle ve daha önemlisi bu gerekliliğin gerekçesiyle ilgili saptamaları başka bir yöne daha işaret etmektedir. Engels, 1852'de *The New York Daily Tribune*'de yayımlanan *Köln'deki Komünistlerin Yargılanması* başlıklı makalesinde, "hiçbir siyasal partinin bir örgüte sahip olmaksızın var olamayacağını", liberal burjuvaların, demokratik esnafların bu örgütün yokluğunu toplumsal konum ve üstünlükleriyle az çok telafi edebileceğini, "ama bu konum ve maddi araçlardan yoksun olan proleter sınıfın örgütü gizli birliklerde aramak zorunda olduğunu"[233] belirtmişti. Bu alıntıdan, işçi sınıfının oluşmasının ve siyasallaşmasının, egemen sınıflarınki gibi kendiliğinden olmadığı, mutlaka örgütlenmesi gerektiği sonucu çıkıyor. Bu aktarmalar sürecin iç mantığı gereği, Marx ve Engels'in parti ve örgütlüğü hâlâ bir mücadele tarafı olarak anlamaya devam etmelerine rağmen, daha tanımlı ve örgütlü bir anlayışa yaklaştıklarını gösteriyor.

Ancak bu noktayı gereğinden fazla abartmamak gerekiyor. Olayların mantığının, mücadelenin değişik evrelerinin, farklı yönleri öne çıkarması da, dönemlerinin büyük düşünürlerinin bunlara bağlı olarak vurgu ve ağırlık kaydırmaları yapmaları da hep görülen bir durumdur. Bu görüşleri sonradan değerlendirenlerin dikkatli olmaları, kendi önkabul ve kurgularına göre seçmeci bir yaklaşımdan sakınmaları gerekiyor.

Marx ve Engels'in siyaset ve örgütlülük anlayışlarındaki egemen eğilim, daha önce de belirttiğim gibi var olan örgütlülüklerin, partilerin er ya da geç komünist programı benimseyeceklerine ya da bu program tarafından asimile edileceklerine güvenmek, nesnel, kimi zaman kerte kerte (tedrici) ilerleyen süreçlere ve bunların doğurduğu *harekete* öznel istence göre öncelik vermek biçimindedir.

Buraya kadar yazılanların bizi getirdiği en önemli nokta ise kanımca şudur: Dönem ve tanım farklılıkları bir yana, proletaryanın devrimci rolünü oynayabilmesi için bağımsız bir parti olarak örgütlenmesi gerekliliğinde Marx ve Engels ile örneğin onların yaratıcı izleyicisi Lenin arasında önemli bir fark yoktur. Sınıf ve hatta sınıfın hareketi verilidir; nesneldir. İşçi sınıfının bir sınıf olarak davranması başka bir sınıfa karşı mücadele etmesine, bu da siyasal bir oluşum olarak örgütlenmesine bağlıdır. *Fark, siyasal oluşumun, örgütlülüğün asli kurucu kaynağının, dinamiğinin nerede olduğu noktasındadır.* Marx ve Engels'te bu kaynak işçi ve halk hareketinin kendisidir. Lenin ise, işçi hareketinin kendiliğinden ekonomik mücadelesinin ancak sendikal bilinç ve siyaset ürettiği saptamasından çıkarak, siyasal bilinç ve örgütlülüğün bu hareketin dışında oluşturulması ve sınıfa taşınması gerektiğini söylemektedir.

Öte yandan, 1905, 1917 Şubat ve 1917 Ekim devrimleri çizgisinde Rusya deneyimi yalnızca Lenin'in işçi sınıfına bilinç taşıma ve öncü parti önermelerini değil, Marx ve Engels'in *işçi sınıfı ve emekçi halkın aşağıdan ve kendiliğinden gelen hareketinin devrimin vazgeçilmez bir dinamiği olduğu biçimindeki görüşlerini de doğrulamıştır*. 1905 ve 1917 Şubat devrimlerini herhangi bir parti örgütlememiş, hatta önceden görememiştir. 1917 Ekim Devrimi'nin iktidar organı Sovyetler de, herhangi bir partinin eseri değildir. Sovyetlerin çekirdeği, ilk oluşumu 1905 döneminde çarın Papaz Gapon olayından sonra işçileri yumuşatmak üzere planladığı bir reformu yaşama geçirmek için seçtirdiği fabrika komiteleridir. Bu komiteler yükselen grevlerle birlikte merkezi eşgüdüm ve yönlendirme işlevleri kazanmışlar, 1917 Ekim'inde İşçi, Köylü ve

Asker Sovyetleri olarak sonucu belirleyecek önemde devrimci bir rol üstlenmişlerdir.

Marksizmin-Leninizm rastlantısal bir sıfat tamlaması değildir. Leninizm gerçekten Marksizmin yeni koşullardaki devamıdır ve Marksizm, çoğumuzun en çok ve en kolay aşıldığını söylediği noktada, siyaset ve örgütlülük alanında bile devrimci ve özgün içeriğiyle yaşamaya devam etmektedir.

İçeriği, biçimleri, tanımları değişmiş olsa da, işçi sınıfı ve emekçilerin, proletaryanın aşağıdan gelen ve belli ölçülerde kendiliğinden olan hareketi komünist siyasetin ve örgütlülüğün çok temel ve yaşamsal bir damarıdır.

Devrimci teori, aşağıdan emekçi halk hareketi ve örgütlü siyasal öncülük, üç temel bileşendir.

Marksizm kaynağından çıkan Menşevik-reformcu akımların ve Leninizmin kötü taklitçilerinin sorunu bu sentezi kuramamalarından kaynaklanıyor.

162 Eric J. Hobsbawm, *Devrim Çağı: 1789-1848*, Çevirenler: Jülüde Ergüder-Alaeddin Şenel, V Yayınları, Ankara, Aralık 1989, s. 14

163 Agy. s. 395

164 Agy. s. 234

165 David Fernbach, *Siyasal Marx*, Çeviren: Murat Akad, Yeni Hayat Kütüphanesi, İstanbul, Nisan 2004, s. 36

166 *Rules of the Communist League*, December 1847; MECW, C. 6, s. 633.

167 *The New Encyclopedia Britannica*, C. 25, s. 960

168 K. Marx- F. Engels, *Komünist Parti Manifestosu*, Almanca'dan çeviren Erkin Özalp, NK Yayınları, İstanbul, Mart 2003 (Üçüncü Baskı), s. 29

169 Agy, s. 42

170 *Northern Star* Britanya'da Çartistler tarafından yayımlanan 60 bin tirajlı bir haftalık gazeteydi.

171 F. Engels, *The State of Germany, Northern Star*, 4 Nisan 1846, MECW, cilt 6, s. 15 Marxist Internet Archive, www.marxist.org

172 David Fernbach, agy. s. 51

173 Agy, s. 54

174 Aktaran: Monty Johnstone, “Marx and Engels and the Concept of the Party” *The Socialist Register*, 1967, s. 125

175 David Fernbach, agy. s. 55-56

176 *The Recollections of Alexis de Tocqueville*, İngilizceye çeviren, Alexdander Teixeria de Mattos, The Harwill Press, London, 1948, s.12

177 Stephen J. Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, Mart 2002, s.72

178 Eric Hobsbawm, *Sermaye Çağı*, Çeviren: Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi, Ankara, Aralık 1998, s. 29

179 David Fernbach, agy. s. 60

180 Agy. s. 62

181 K.Marx-F. Engels, Selected Works in three volumes, agy, c. 1. s.189

182 K. Marx - F. Engels, *Selected Works*, agy. s. 191-192

183 Agy. s. 289

184 K. Marx, *Fransa'da Sınıf Savaşımları 1848-1850*, Çeviren: Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, Ekim 1996, s. 55

185 K. Marx-F. Engels, Selected Works, agy. s. 178-179

186 agy. s.182

187 agy. s.282

188 *The Recollections of Alexis de Tocqueville,* agy, s. 111

189 Agy, s. 35

190 Monty Johnstone, agy. s. 126

191 David Fernbach, agy, s. 65

192 Agy. s. 67

193 K. Marx- F. Engels, Seçme Yapıtlar 1, Çevirenler Muzaffer Ardos, Sevim Belli, Ahmet Kardam, ve Kenan Somer, Sol y. Ankara, Aralık 1976, s. 213-225

194 Agy. s. 219

195 K. Marx'tan F. Freiligrath'a 29 Şubat 1860 tarihli mektup. Marxist Internet Archive, www.marxist.org

196 Monty Johnstone, agy. s. 130

197 David Fernbach, agy. s. 91

198 K. Marx'tan F. Engels'e 4 Kasım 1864 tarihli mektup. Marxist Internet Archive, www.marxist.org

199 David Fernbach, agy. s.93

200 *Komünist Parti Manifestosu*, agy. s. 64

201 *Documents of the First International*, Moscow, 1966 c. III, s. 311

202 David Fernbach, agy. s. 97-98

203 R. Yürükoğlu, *Proleterya Enternasyonalizmi*, İşçinin Sesi Yayınları, Londra, Haziran 1980, s. 30

204 David Fernbach, agy, s. 103

205 F. Engels'ten F. A. Sorge'e 12 (and 17) September 1874 Marxist Internet Archive, www.marxist.org

206 David Fernbach, agy. s. 119

207 Monty Johnstone, agy. s.132

208 Agy. s. 133

209 F. Engels'ten A. Bebel'e mektup, 21 Haziran 1882, Marxist Internet Archive,www.marxist.org

210 F. Engels'ten F. K. Wischnewetsky'ye mektup, 28 Aralık 1886, agy.

211 F. Engels, K. Marx'ın *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri 1848-1850*'ye giriş, Marx Engels *Seçme Yapıtlar 1*, Birinci baskı, Sol Y. Ankara Aralık 1976, s.236-245

212 *The New Encyclopedia Britannica*, 15. basım, 1988, New York. C. 29, s. 973

213 *Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi* 2 ciltlik, Derleyen: Mete Tunçay, C. 1, Birinci basım Mayıs 1976, İstanbul, s. 392

214 Karl Kautsky, *Selected Political Writings*, Edited and Translated by Patrick Goode, The Macmillan Press, Londra,1983, 97-123

215 agy.s.116

216 *Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi*, Derleyen Mete Tunçay, Bilgi Yayınevi, Ankara, Ağustos 1976, Cilt:2 s. 541

217 Monty Johnstone, "Marx and Engels and the Concept of the Party", The Socialist Register, 1967, s.

218 Agy, s. 123

219 F. Engels, *Socialism in Germany*, Werke, Berlin,1963, c. 22. s. 248. Aktaran Johnstone, agy. s. 123

220 K. Marx, *Felsefenin Sefaleti*, Çeviren Ahmet Kardam, Sol Y. Ankara, Beşinci Baskı Ankara 1999, s.123

221 K. Marx-F. Engels, *Komünist Parti Manifestosu*, agy, s. 23

222 Agy. s. 23

223 Monty Johnstone, agy. s. 143

224 Monty Johnstone, agy. s.129

225 F. Engels'ten F. A. Sorge'ye 9 Ağustos 1890 tarihli mektup. Marxist Internet Arcihe, www.marxist.org

226 John Molyneux, agy. s.14

227 K. Marx, *Ücret, Fiyat ve Kâr*, K. Marx-F. Engels, Selected Works, c. 2, s. 75

228 K. Marx, *Felsefenin Sefaleti*, Çeviren: Ahmet Kardam, Sol Yayınlar, Ankara, 1999, s. 171-172.

229 Marx'ın Bolte'ye 23 Kasım 1871 tarihli mektubu. K.Marx- F. Engels, Selected Works, agy. s. 423-424

230 K. Marx-F. Engels, *Selected Works*, agy. c.1, s. 65

231 K. Marx-F. Engels, *Komünist Parti Manifestosu*, agy. s. 18

232 Monty Johnstone, agy. s. 132

233 K. Marx-F. Engels, *Selected Works*, agy, c. 1, s.388

BEŞ

BOLŞEVİK DENEYİM

Giriş

Bolşevik deneyime, bir önceki bölümde bıraktığım yerden, Avrupa işçi ve komünist hareketinin Marx ve Engels sonrası döneminin önemli evrelerini özetleyerek başlayacağım.

1. Enternasyonal'in çözülüşüyle 2. Enternasyonal'in kuruluşu arasında 13 yıl var. Bu 13 yıl içinde Avrupa ve Kuzey Amerika'da en eskisi ve güçlüsü Alman Sosyal Demokrat Partisi olmak üzere birçok sosyal demokrat, sosyalist parti kuruldu. 1870'lere gelindiğinde Danimarka, Avusturya, Fransa, İspanya, Macaristan, Hollanda, İsviçre ve Birleşik Amerika'da sosyal demokrat partiler kurulmuştu. Bunları Rusya, Britanya, Belçika, Norveç ve İsveç partileri izledi.

Genel olarak Marksizmi temel alan ve görece geniş bir işçi tabanına dayanan sosyal demokrat partiler 2. Enternasyonal'i oluşturdular. Kuruluş kongresi 1889'da Paris'te 20 ülkeden 467 delegenin katılımıyla yapıldı. August Bebel, Wilhelm Liebnecht, Paul Lafargue, Tom Mann gibi önderler örgütleme komisyonunda yer aldılar. 2. Enternasyonal'in Marksist renginde, yalnızca ideolojik etkilenmenin değil, Engels'in doğrudan çabalarının da önemli payı oldu.

2. Enternasyonal 22 ülkeden 4 milyon üyeyi kapsayan, temsil gücüne ve kitlesel desteğe sahip bir birlikti. 1900 yılına kadar hiçbir merkezi organı yoktu. 1900'de Brüksel'de "Sosyalist Büro" adında

bir merkez kuruldu. Bu büronun da, üye örgütler arasında iletişim sağlamaktan öte bir işlevi olmadı.

2. Enternasyonal, katılımcıları bakımından "karmaşık" bir yapıdaydı. Hem partiler hem de sendikalar üye olabiliyorlardı. Öte yandan, Marksizmin genel kabulüne rağmen katılımcı parti ve sendikaların bir bölümü anarşist ve reformcu eğilimleri temsil ediyorlardı.

1901'de Kopenhag'da ayrı bir sendikalar konferansı toplandı. 1903'te Ulusal Sendika Merkezleri Enternasyonal Sekreterliği kuruldu; bu da 1913'te Uluslararası Sendikalar Federasyonu'na dönüştü.

Enternasyonal içinde ilk görüş ve tutum ayrılıkları anarşist eğilimlerle yaşandı. Dönemi ve anarşistlerin konumunu Lenin sonradan şöyle değerlendirdi:

"*O günlerde*, Paris Komünü'nün yenilgisinden sonra tarih, yavaş örgütsel ve eğitimsel çalışmayı günün görevi yaptı. Başka bir şey olanaksızdı. Anarşistler bugün olduğu gibi o zaman da, yalnız teorik olarak değil, ekonomik ve teorik olarak da temelden yanlıştaydılar. Dünya durumunu anlayamadıkları için dönemin karakterini de yanlış değerlendirdiler: Britanya işçisi emperyalist kârlarla baştan çıkarılmış, Paris'te Komün yenilmiş, Almanya'da burjuva ulusal hareket zafer kazanmıştı ve yarı-feodal Rusya uzun uykusunu sürdürüyordu."[234]

1896 Londra Kongresi'nde anarşist eğilim birliğin dışına çıkarıldı.

2. Enternasyonal içindeki Enternasyonalci-devrimci ve ulusçu-reformcu kanatlar arasındaki mücadele ise sürdü.

Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin 1899 Hannover ve 1903 Dresden kongrelerinde oportünist-reformcu görüş mahkûm edilmekle birlikte, "birlik" adına ayrılık noktalarının üstü örtüldü.

2. Enternasyonal içindeki öbekleşme, 20. yüzyılın başlarından sonra üç ana eğilim arasındaki mücadele biçimini aldı. Burjuvazinin işçi hareketi içindeki uzantısı olan oportünist, ulusçu, reformcu eğilim; bunlarla aynı parti ve enternasyonal içinde yan yana yaşamayı ve her durumda ortayı bulmayı "ilke" edinen Kautsky'nin

başını çektiği ortacı (sentrist) eğilim ve Bolşeviklerin, Rosa Luxemburg ve sol kanat Alman sosyal demokratlarının savunduğu devrimci eğilim.

Birinci Dünya Savaşı, daha önce, teorik ve siyasal farklılıklara rağmen bir arada durabilen bu üç eğilimi, savaşla birlikte net pratik tutumlar almak ve ayrışmak zorunda bıraktı. Emperyalist savaşla birlikte 2. Enternasyonal çöktü. 4 Ağustos 1914'te Alman sosyal demokratları mecliste savaş bütçe ve vergileri lehinde oy kullandılar. Öteki Avrupa ülkelerinin sosyal demokrat partileri de aynı yolu izlediler.

Leninizm, pratik olarak savaşla birlikte 2. Enternasyonal çizgisinden koptu. Ama, en başından, Avrupa Marksizminden önemli farklılıklar taşıyan bir siyasal akım ve çizgi olarak biçimlendi.

Leninizm, Ekim Devrimi'nin teori ve pratiğidir. Ekim Devrimi'nin 20. yüzyıla damgasını vuran etkisi ise başkaldırı ve özgürlük mücadelesinin 19. yüzyıldan beri evrensel bayrağı olan Marksizme bağlanmasından geliyor. Lenin önderliğindeki Bolşevik hareket, Marksizmin teorik ve siyasal kalıtının sürdürücüsü, yeni koşullardaki geliştiricisi ve uygulayıcısı olarak özellikle siyaset ve örgüt teori/pratiğinde Marksizme yeni bir soluk getirdi.

Rusya'nın klasik kapitalist toplumsal yapı ve gelişme çizgisinden farklı yönlerini ve bunların bir toplumsal devrime yol açabileceğini Marx ve Engels görmüşlerdi. Onların iyi bir öğrencisi olan Lenin, bu öngörü ile Rusya gerçekliği arasındaki boşlukları hem teorik, hem siyasal olarak doldurdu. Özü itibariyle "burjuva demokratik" olacağı öngörülen bir dönüşümün ancak işçi sınıfının hegemonyasında gerçekleşebileceği tezi, "demokratik devrimin sosyalist devrime açılması" teori ve pratiğinin kilit önermesiydi.

Büyük bir devrimle taçlanması, tutunabildiği 74 yıl boyunca tüm dünyayı etkileyen bir kutup başı olması ve çözülerek yıkılması, Leninizm konusundaki yaklaşımların bu üç olgu ekseninde farklılaşmalarına yol açmıştır. Gerçek bir devrim, köktenci bir toplumsal dönüşüm olduğunun yadsınması ile kendisinden sonraki

devrimlerin bir kalıbı, modeli olarak sunulması; Lenin'in, yanılmaz, yanlış yapmaz, dokunulmaz, yarı peygamber bir kişilik olarak yüceltilmesiyle, sinir hastası, despot, fırsatçı biri olarak küçültülmesi uç tutumların herkesin bildiği örnekleridir. Arada ise bu ölçüde uç olmayan, ancak Bolşevik devrimciliğin ve Ekim Devrimi'nin tarih ve teori içindeki yerinin belirlenmesine daha büyük sorun oluşturan kalıpçı, sığ ve öykünmeci tutumlar var.

Kutsallaştırmak ve yadsımak, bir şeyi dokunulmaz ve cansız kılmanın, tabulaştırarak öldürmenin iki yoludur. Anlayabilmek ve geliştirebilmek için ise olgulara, gerçeğe bağlılıkla, cesaretle, özgür ve eleştirel bir akılla bakmak gerekiyor.

Lenin'in tarihte az rastlanır türden büyük bir kişilik olduğuna kuşku yok. Ama o Mesih değil, insandı. Karşılaştığı sorunlarda, en önemli gördüklerini öne alarak, en kritik halkaya odaklaşarak, sınırlı bir güçle büyük dönüşümleri gerçekleştirmenin uğraşını vermiştir. Devrimin acil sorunlarına yalnız teorik değil, pratik yanıtlar da üretmek için gece gündüz çalışan bir devrimcinin, bir yönde ve durum gereği hızla düşünüp üretirken yanlışlar yapması, günün ve gündemin sorunlarını devrimci bir kararlılık ve irade ile çözerken, önceden görülemeyecek ya da göze alınabilecek başka sorunların doğmasına yol açması kaçınılmazdı.

Bir siyasal çizginin anlaşılması ve doğru bir temelde çözümlenmesi, içinde devindiği nesnellik ve güç ilişkileriyle birlikte, o öznenin teorisinin, yönteminin kavranmasına, bunlarla pratik arasındaki ilişkinin kurulmasına bağlıdır. Bu bağın kurulamaması durumunda, süreci anlamaya ve çözümlemeye çalışan birinin her biri ayrı yönde, zaman zaman birbiriyle çelişen görüş, tez, vurgu ve işaretler içinde şaşkına dönmesi işten bile değildir. Doğrusu, Lenin'in ve Bolşeviklerin mücadelenin farklı konjonktürlerindeki görüş ve tutumlarından herhangi birini keyfi biçimde kalıplaştırmaktan uzak durmak, yazılanlarla yapılanlar arasında canlı bir bağ kurarak yönü, yöntemi, sentezi ortaya çıkarmaktır.

Rusya Marksizminin oluşumundan, kendi içinde ürettiği iki ana çizgiden, hatta "Rusya sorunu"ndan, Marx ve Engels'in son

dönemlerinde Rusya üzerine söylediklerinden başlayabiliriz.

1. Devrimci Rusya

Marx ve Engels, 1861'de serfliği kaldıran reforma kadar, Rusya'ya, Avrupa'da barbarlığın ve gericiliğin kalesi gözüyle baktılar. Polonya'nın bağımsızlığı için Rusya ile savaşı savundular. Marx ve Engels'in Rusya üzerindeki düşüncelerinin oluşmasında, Herzen ve Çernişevski'nin büyük etkisi oldu. Çernişevski'nin en önemli tezi, Rusya'nın kapitalizmi atlayarak, doğrudan Rus köy komününden (obşçina) sosyalizme geçebileceği üzerineydi. Rusya'nın etkili ve savaşçı halkçı devrimci Narodnik akımının temel tezi de buydu.

1870'lerde Rusya'da bir devrimin işaretleri birikiyordu. Marx ve Engels bunu gördüler ve Rusya üzerine yoğunlaştılar.

Engels'in 1874'te anarşist R. N. Tkaçov ile yaptığı polemik ilginçtir. Tkaçov, Rusya'da kapitalizm atlanarak köy komününe dayanan bir sosyalist toplum kurulabileceğini savunuyordu: "Bizde kent proletaryası yok, kesin gerçek budur; dolayısıyla burjuvazimiz de yok; … işçilerimiz yalnızca *siyasal iktidara* karşı savaşmak zorundalar- bizdeki *sermaye iktidarı* hâlâ embriyo halindedir. Ve bayım siz, birinciye karşı savaşmanın ikinciye karşı savaşmaktan daha kolay olduğunu kuşkusuz biliyorsunuz."[235] Tkaçov, ortak mülkiyet ilkesinin "içine işlediği" Rus halkının içgüdüsel ve geleneksel olarak "komünist" olduğunu, bu nedenle de cahilliğine rağmen, sosyalizme daha iyi eğitimli Batı Avrupa halklarından daha yakın olduğunu ekliyordu.

Engels, Tkaçov'u sosyalizmin alfabesini bilmemekle eleştirdi. Rus köy komününün, dünyadan kopuk bir yaşam sürdürdüğünü, toprağın verimsiz biçimde işlendiğini, Rusya'da kapitalizmin küçük adımlarla ama süngü ve kırbaca gerek duymadan gelişmekte, köy komününün parçalanmakta olduğunu yazdı. Engels, Tkaçov'la polemik çerçevesinde vardığı sonucu şöyle özetledi: "Rusya'daki komünal mülkiyetin uzun bir çiçeklenme döneminden geçtiği ve tüm görüntüleriyle çözülmeye doğru gittiği açıktır. Yine de, eğer bu

biçim yeni toplum için gerekli koşullar olgunlaşana dek sürerse ve köy komünü köylünün toprağını ayrı ayrı değil kolektif olarak işleyeceği bir geçişe yetenekli olduğunu gösterirse, Rus köylüsü için burjuva küçük mülk sahipliği ara aşamasından geçmeden daha üst bir toplum biçimine yükselme olasılığı yadsınamaz biçimde vardır. Ama, bu, ancak komünal mülkiyet tam olarak sona ermeden, Batı Avrupa'da Rus köylüsü için böyle bir geçiş için gerekli önkoşulları, özellikle de ihtiyaç duyacağı maddi koşulları yaratacak bir proleter devrim gerçekleşirse mümkün olabilir."[236]

Görüldüğü gibi, Engels, bir yandan köy komününün kapitalizm tarafından çözülmekte olduğunu yazarken, bir yandan da, kapitalist aşama yaşanmadan daha üst bir topluma, komünizme geçilmesinin olanaklı olduğunu belirtmiştir. Engels'e göre bu olanağın gerçeğe dönüşmesi, ancak Rus köy komünü çözülmeden önce gerçekleşecek bir Batı Avrupa devrimine bağlıydı.

Bu yaklaşım, Marksizme yakıştırılan toplum biçimlerinin doğrusal bir çizgiyle birbirini izleyeceği biçimindeki görüşün tersine, Marx ve Engels için böyle mutlak bir diziliş olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu önemli.

Romantik ve anarşist eğilimli Tkaçov'un yazdıklarında ise bir kenara not edilmesi gereken önemli bir nokta var: Rusya'da burjuvazi henüz "embriyo" halindedir; düzen Batıdaki gibi sağlam ekonomik toplumsal bir temele dayanmamaktadır, bu nedenle de devrimle devrilmesi Batı Avrupa'ya göre daha kolaydır! Köy komününden doğrudan komünist topluma geçiş konusu bir yana, Rusya'da devrimin Batı Avrupa ülkelerine göre daha "kolay" olduğu saptaması sonradan başka bir içerikte doğrulanmıştır.

Marx konu üzerine yazdığı bir mektupta, hem toplumların gelişme yolu, hem de Rusya açısından son derece önemli ve o güne değin söylediklerinden farklı bir görüş ileri sürdü. Vera Zasuliç, Rusya'da kapitalizmin gelişmesi için elverişli koşulların olmadığını savunan bir makale üzerine görüşlerini almak için Marx'a başvurdu. Marx 8 Mart 1881'de yazdığı mektupta, kapitalist üretim biçiminin kökeni

üzerine olan teorisinin bir evrensel şemaya dönüştürülmesine şu sözlerle karşı çıktı:

"*Kapital*'de kapitalist üretimin oluşumuyla ilgili olarak diyorum ki: 'O halde, kapitalist sistemin temelinde üreticinin üretim araçlarından kökten kopuşu yatıyor. Tüm bu gelişmelerin temeli *köylünün topraksızlaştırılmasıdır*. Bu köktenci biçimde ilk kez İngiltere'de uygulandı… *Ama Batı Avrupa'nın tüm ülkeleri* aynı hareketin içinden geçiyor.' (*Kapital*, Fransızca s. 315)

"Bu hareketin 'tarihsel kaçınılmazlığı' açık olarak sınırlıdır. Bu sınırlamanın nedeni *Kapital*'in 32. bölümünde ortaya konuluyor: 'Kişisel emeğe dayanan *özel mülkiyet*… başkalarının emeğinin sömürüsüne, ücretli emeğe dayanan *kapitalist özel mülkiyet* tarafından itiliyor. Batıdaki bu harekette *özel mülkiyetin bir biçiminin özel mülkiyetin başka bir biçimine dönüşmesi* söz konusudur. Rus köy komününde ise tersine, ortak mülkiyet özel mülkiyete dönüştürüldü.

" 'Kapital'deki çözümleme hiçbir kanıt içermiyor- köy komününün yaşama gücünün lehine ya da aleyhine olmadan yürüttüğüm ve özgün kaynaklardan malzeme bulduğum özel çalışma, beni köy komününün Rusya'nın yeniden doğuşunun dayanak noktası olduğuna ikna etti; ama köy komününün bu etkiyi sağlayabilmesi için her yandan saldıran yıkıcı etkileri ortadan kaldırmak ve bundan sonra da doğal gelişiminin normal koşullarını sağlamak gerekir."[237]

Çok açık formüle edilmemekle birlikte, son cümleden, kapitalizmin ortadan kaldırılması ve ortak mülkiyet koşullarının yeniden kurulması durumunda Rus köy komününün "yeniden doğuşun" yani sosyalizmin dayanak noktası olabileceği sonucu çıkıyor.

Marx bu mektupta, toplumsal gelişmenin Batı'daki sırayı izlemesinin tarihsel bir zorunluluk olmadığını, özel mülkiyetin bir biçiminden başka bir biçimine geçişle, ortak mülkiyetten özel mülkiyete geçişin aynı süreç ve sonuçları doğurmayacağını, tek bir evrensel gelişme şeması olmadığını ortaya koymuştur. Bunlar Doğu

toplumlarıyla ilgili tartışmalara ışık tutacak çok önemli saptamalardır. Sorunun bu genel ve gerçekten önemli yönü üzerine tartışmayı başka bir zamana ve yere bırakıp konu sıramızı izlediğimizde ise bu mektubun önemi, Rusya'daki Narodnik tezle benzerliğinden geliyor: Rus köy komününden, kapitalizmi atlayarak komünizme geçmek olanaklıdır!

Aynı dönemde, sonradan Marksizmin Rusya'daki en önemli ideologu olan Plehanov'un kurduğu *Emeğin Kurtuluşu* grubu ve daha birçok Rus Marksisti Rusya'nın sosyalizme geçebilmesi için Batı Avrupa'da olduğu gibi bir kapitalist gelişme süreci yaşaması gerektiğini ve bu sürecin zaten hızlı biçimde ilerlediğini düşünüyordu.

Marx ve Engels ise, *Komünist Parti Manifestosu*'nun Rusça baskısına önsözde (Ocak 1882), üstelik kapitalist gelişmenin önceki değinmelerine göre daha ileri bir evresinde vurguyu yeniden köy komününden komünizme atlama olanağına kaydırdılar:

" 'Komünist Manifesto'nun görevi, modern burjuva mülkiyetin yaklaşmakta olan kaçınılmaz çözülüşünü ilan etmekti. Ama Rusya'da, hızla gelişen kapitalist dolandırıcılığın ve gelişmeye henüz başlayan burjuva mülkiyetin karşısında, toprağın yarıdan fazlasını köylülerin ortak mülkiyeti altında buluyoruz. Şimdi sorun şu: Fazlasıyla zayıflamış olsa da, topraktaki çok eski bir döneme ait olan ortak mülkiyetin bir biçimi olan Rus obşçinası, dolaysız olarak, daha yüksek bir biçim olan komünist ortak mülkiyete geçebilir mi? Yoksa tersine, önce, Batı'nın tarihsel gelişmesini oluşturan çözülme sürecinin aynısını mı izlemek zorunda? Buna bugün verilmesi mümkün olan tek yanıt şu: Rus devrimi, birbirlerini tamamlamalarını sağlayacak şekilde, Batı'daki bir proleter devriminin işareti olursa, bu durumda bugünkü Rus ortak toprak mülkiyeti bir komünist gelişmenin başlangıç noktası olma işlevini görebilir."[238]

Bu paragrafta, Engels'in Tkaçov'la tartışmasında öne sürdüğünden farklı bir yaklaşım olduğu açık: Rusya'da kapitalizm hızla gelişmiş, köy komünal mülkiyeti zayıflamış olmasına *karşın*, köy komün

mülkiyetinden komünizme geçilebilir. Bunun için *önce* Batı'da bir proleter devrimin gerçekleşmesi *zorunlu* değildir. Batı'dakinden önce, ama onu tetikleyecek bir Rus devrimiyle Batı'daki bir proleter devrim birbirini tamamlayabilirlerse, Rus ortak mülkiyetinden komünizme geçiş olanaklıdır!

Bu teorik olasılık ya da olanak pratikte doğrulanmadı; ama tümüyle yanlışlanmadı da. Rusya köy komününden komünizme atlamadı; ama Rusya'da komünist bir toplumun üzerinde kurulabileceği kapitalist gelişme düzeyine ulaşılmadan, deyim yerindeyse kapitalist gelişme yolu tümüyle yaşanmadan bir proleter devrim gerçekleşti. Batı Avrupa'daki bir devrimle "tamamlanamayan" Sovyet iktidarı, kapitalizm altında tamamlanamayan sanayi devrimini gerçekleştirmek; başka bir deyişle yeni bir toplum için gerekli üretim güçlerini geliştirmek gündemiyle yüz yüze kaldı.

Rus Marksizminin Bolşevizm ve Menşevizm olarak bilinen iki eğilimi, 20. yüzyılın başında Rusya'da yaklaşan devrimin burjuva demokratik karakterde olduğu görüşünde anlaşmakla birlikte, devrime öncülük edecek toplumsal sınıf ve izlenecek strateji konularında farklılaşıyordu. Menşevik yaklaşım, özet olarak, burjuva demokratik devrime burjuvazinin önderlik etmesi gerektiğini, işçi sınıfının yaklaşan devrimdeki rolünün burjuvaziyi demokratik devrim yolunda desteklemek ve ileriye doğru itmek olduğunu savunuyordu. Lenin ve arkadaşlarına göre, burjuvazi işçi sınıfının devrim sürecindeki etkili varlığını gördüğü anda kendi devriminden korkup yüz çevirecekti. Demokratik devrim, bu nedenle ancak proletarya hegemonyasındaki işçi-köylü bağlaşıklığıyla gerçekleşebilirdi. Demokratik devrimi sosyalist devrime bağlayan teorik ve aynı zamanda pratik halka, *hegemonya* kavramıydı.

Menşevikler ve Bolşevikler Rus devrimi-Avrupa devrimi ilişkisine de iki farklı açıdan baktılar. Menşeviklere göre Rusya'da sosyalist devrim, bir tek koşulda olanaklıydı: "Sosyal-Demokrasi iktidarı ele geçirme ve olabildiği kadar uzun süre elde tutma girişimi için bir tek

durumda çaba gösterecektir – devrimin sosyalizmin gerçekleşmesi için şimdiden belli bir olgunluğa ulaştığı Batı Avrupa'nın ileri ülkelerine yayılması durumunda. Bu durumda, Rusya devriminin kısıtlı tarihsel sınırları önemli ölçüde genişleyecek ve sosyalist dönüşümler yolunda ilerleme olanağı oluşacaktır."[239] Engels'in Tkaçov'la tartışırken benimsediği yaklaşımı çağrıştıran bu Menşevik tutuma göre, yalnızca bir Avrupa devrimi Rusya'da sosyalist devrimi gündeme getirebilirdi. Buna karşılık Lenin ve Bolşevikler, proleter devrime Rusya'dan başlanabileceğini, bu devrimin Avrupa devriminin önsözü, ateşleyicisi olabileceğini savundular. Görüldüğü gibi, Bolşevik tutum da Marx ve Engels'in *Manifesto*'nun Rusça baskısına yazdıkları önsözdeki değerlendirmeye yakındı. Rusya'dan başlanabilirdi.

20. yüzyılın başında, Bolşevikler ve Menşevikler arasındaki tüm siyaset ve örgütlülük sorunları esas olarak Rus devrimine yaklaşım üzerinde temellendi. Yaklaşan devrimde proletaryanın hegemonyası, devrimin demokratik aşamasından kesintisiz biçimde sosyalist devrime geçiş stratejisinin özüydü. Bolşeviklerin tüm siyaset ve örgütlülük anlayışlarını bu yaklaşımları belirledi.

2. Devrimci gelenek ve oluşum

Rusya'nın bilinen ilk devrimci-halkçı örgütü, 1862'de kurulan *Zemlya i Volya*'dır (*Toprak ve Özgürlük*). Plehanov bu grupta yer almıştı. 1878'de, "halka gidelim" diyenlerle, terörist eylem çizgisini sürdürmek isteyenler ayrıştılar. Plehanov birinci görüşü savundu. Yeniden örgütlenme çabaları sonuç vermeyince, yakın arkadaşları Vera Zasuliç, Akselrod ve Deutch ile birlikte yurtdışına çıktı.

Narodnizmle Marksizm arasında ilginç ve iki yönlü bir ilişki var. *Kapital*'in birinci cildi 1872'de, İngilizce ve Fransızca'dan önce Rusça'ya çevrilip 3000 adet basıldı ve hemen tükendi. *Narodnaya Volya* (*Halkın Özgürlüğü* ya da *Halkın İradesi*. Çünkü Rusça'da "volya" hem özgürlük, hem irade anlamına geliyor) Yürütme Komitesi 1880'de gönderdiği mektupla Marx'ı "Yurttaş! Rusya'nın aydın ve ilerici sınıfı… bilimsel çalışmalarınızın yayımlanmasını

coşkuyla karşılıyor” diye selamladı.[240] Rusya Marksizminin birçok önemli figürü geçmişinde şu ya da bu biçimde Narodnik hareketle ilişkilenmişti. Plehanov, siyasal yaşamına Narodnik bir örgütte başladı; Vera Zasuliç, Petersburg polis şefini vuran bir Narodnik militandı; Lenin asılarak öldürülen çok sevdiği ağabeyi Alexander Ulyanov’dan ciddi biçimde etkilenmesinin dışında gençlik yıllarında Narodnik çevrelerle ilişki içindeydi. Troçki’nin katıldığı ilk devrimci çevre olan Nikolayev grubu da kendisini Narodniklerin devamı olarak sayıyordu vb.

1883’te Minsk’te Plehanov, Akselrod, Deutch, Vera Zasuliç ve İ. İgnatov *Emeğin Kurtuluşu* grubunu kurdular. Bu topluluk, 1883-93 yılları arasında sürgünde küçük bir grup olarak kaldı. Plehanov 1883’te *Sosyalizm ve Siyasal Mücadele*’yi, 1884’te *Farklılıklarımız*’ı yazdı. *Farklılıklarımız*’da Marksist konumunu ortaya koyarken, *Narodnaya Volya*’ya Marksist bir partiye dönüşme çağrısı yaptı.[241]

Lenin, 1893’te Petersburg’da işçi okuma öbekleri içinde çalışmaya başladı. Bu öbeklerde yalnızca “siyasal” eğitim yapılmıyor, yurttaşlık bilgileri, Darwin’in evrim teorisi, temel kimya, toplumsal sorunlar, ekonomi politik üzerine kitaplar okunup tartışılıyordu. Bu öbekler, Lenin için işçi sınıfıyla bağ kurma, sınıf öncülerini tanıma fırsatı yaratan, işçiler içinse bilgi ve bilinç edinilen okul işlevi gördüler.

Lenin’in sonradan *Şu Pazar Sorunu Üzerine* (*On the So-called Market Question*) adıyla yayımlanan çalışması, aslında bu işçi toplantıları için hazırlanmış bir “ders” konuşmasıydı. Lenin, 1894’te, *‘Halkın Dostları’ Kimlerdir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar?*’ı yazdı. Narodnik teorisyen Mihailovski’nin editörlüğünü yaptığı *Russkoye Bagatstvo* gazetesinin Marksizm karşıtı görüşlerini eleştirdi.

1890’lı yılların ilk yarısında Plehanov ve Lenin, “legal Marksitler” Peter Struve, Tugan Baranovski ve arkadaşlarıyla birlikte Narodnik tezleri çürüten, Rusya’da kapitalizmin gelişmekte olduğunu kanıtlayan bir ideolojik mücadele yürüttüler.

Lenin'in, 1895'te yazdığı *Narodnizmin Ekonomik İçeriği ve Bay Struve'nin Kitabının İlgili Bölümlerinin Eleştirisi* başlıklı yazısı legal Marksist çevreden Struve, Starkov, Radşenko, Klasson'un yazı ve redaksiyonlarıyla hazırlanan *Ekonomik Gelişmemizin Özelliklerine İlişkin Notlar* başlıklı ortak kitap içinde yer aldı. Bu yazıda Lenin, Narodniklerle birlikte liberalleri, kitap arkadaşı legal Marksistleri de eleştiriyordu. Lenin'e göre legal Marksistlerin kapitalizmin gelişmesinin kaçınılmazlığına ilişkin görüşleri, kapitalizme övgüye, onu ebedileştirmeye dönüşüyor, işçi sınıfını burjuvazinin destekçisi bir konuma yerleştiriyordu. Struve'nin çalışmasının temel problemi, kendini "sürecin kaçınılmaz ve zorunlu olduğunu kanıtlamakla sınırlaması" süreç ve aşama çözümlemesini sınıf çelişkilerini ortaya koymayan "dar objektivizme" dayandırmasıydı.[242]

Lenin, sonradan *Ne Yapmalı?*'da legal Marksistlerle bağlaşıklığı şöyle değerlendirdi: " 'Legal Marksizm'in en canlı günlerinden söz ediyoruz. Genel olarak konuşursak, bu, 80'lerde ya da 90'ların başında olabileceğine kimsenin inanmayacağı tümüyle tuhaf bir durumdu. Otokrasinin egemen olduğu bir ülkede köleleştirilmiş bir basınla, en küçük bir siyasal hoşnutsuzluk ve protesto belirtisinin kovuşturulduğu kudurgan bir siyasal gericilik döneminde, devrimci Marksizmin teorisi, birdenbire, *sansür altındaki* basına girme yolunu buluyor ve Ezop diliyle ifade edilse de "ilgili" herkes tarafından anlaşılıyor… Hükümet olup biteni anlayana, sansürcüler ve jandarmalar ordusu yeni düşmanı keşfedip çullanana kadar (bizim Rus ölçülerimize göre) epey zaman geçti. Bu süre içinde Marksist kitaplar peş peşe yayımlandı; Marksist dergi ve gazeteler kuruldu; neredeyse herkes Marksist oldu; Marksistlere övgü ve iltifat yağdırıldı; yayınevleri Marksist literatürün olağanüstü hızlı satışından hoşnutlardı."[243] Legal Marksistlerle işbirliği, sansürü delme, Marksist görüşleri başka koşullarda olamayacak ölçülerde yayma olanağı doğurmuştu. Lenin bu deneyimden genel bir sonuç da çıkardı: "Yalnızca kendinden emin olmayanlar, güvenilmez insanlarla bile geçici bağlaşıklıklara girmekten korkabilirler; böyle

bağlaşıklıklar olmadan hiçbir siyasal parti var olamazdı. Legal Marksistlerle birliktelik, bir bakıma Rus sosyal-demokratlarının girdikleri gerçekten siyasal ilk bağlaşıklıktı. Bu bağlaşıklık sayesinde, Narodniklere karşı şaşılacak hızla zafer kazanıldı ve Marksist düşünceler (kaba biçimde de olsa) geniş çapta yayıldı."[244]

1895 sonbaharında, Lenin'in önderliğinde Petersburg'daki Marksistlerin katılımıyla *İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği* kuruldu. Mücadele Birliği, *İşçi Davası (Raboçeye Dyelo*) adlı bir illegal gazete çıkarmaya karar verdi. Ancak gazete yayımlanmadan Lenin ve arkadaşları tutuklandılar. Lenin, cezaevinde *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi* kitabına çalışmaya başladı. Şubat 1897'de Sibirya'ya sürgüne gönderildi. Kitabı 1898 Ağustos'unda tamamladı. 1899 Mart'ında V. İlyin adıyla 2400 adet basıldı ve hemen tükendi. Ocak 1900'de sürgün sona erdi.

RSDİP'in kuruluşu

Bolşevik Partisi'nin oluşum ve inşa sürecini zamandizinsel sırayı atlamadan, olabildiğince kısa, ama kritik bilgi ve verileri işlemekte çok tutumlu da davranmadan izlememiz gerekiyor.

Önce bu izlemenin yöntemiyle ilgili yazarın ve okurun işini kolaylaştıracağını umduğum iki not: Öyküyü ya da tarihsel süreci, sonradan onlarsız anlaşılması olanaksız olgu, olay ve kişileri izleyerek özetleyeceğim. İkincisi, öyküyü teorik metinlerde ve "resmi" tarih yazımında pek rastlanmayan ayrıntıları da verecek biçimde ortaya koymaya çalışırken, metin çözümlemelerini sonraya bırakacak, ama yeri geldikçe öykü kişilerinin teorik ve siyasal bakımdan önemli olduğunu düşündüğüm yorum ve değinmelerini de aktaracağım.

Mart 1898'de Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin "kongre"si Minsk'te sınırlı bir katılımla toplandı. Petersburg'dan, Moskova'dan, Kiev'den, *Raboçaya Gazeta*'dan ve Yahudi örgütü Bund'dan gelen delegelerin toplam sayısı dokuzdu. Bu kongrede herhangi bir program kabul edilmedi. Kongrenin tek somut sonucu, sonradan liberal önder, daha sonra da bir monarşist olacak olan

“ekonomist” Peter Struve’nin yazdığı manifestonun kabulü oldu. Üç kişilik bir merkez komitesi seçildi. Dokuz delegenin sekizi ve MK üyelerinin ikisi kongrenin bitiminden birkaç gün sonra tutuklandılar. *Raboçata Gazeta* ikinci sayısından sonra yayınına son vermek zorunda kaldı. Parti, aralarındaki bağ yalnızca ideolojik olan yerel ve dağınık örgütlenmelerden ibaretti.

Lenin Sibirya’dayken Martov ve Potresov’la mektuplaştı ve üçlü ulusal bir gazete ve örgüt için görüş birliğine vardılar. Üçü de Plehanov’u Rus Marksizminin önderi olarak görüyordu. Lenin, sürgün dönüşü Petersburg’da Vera Zasuliç’le görüştü. 1900 Haziran’ında İsviçre’de Plehanov’la tanıştılar ve tartıştılar. Başlıca tartışma konusu bir dönem işbirliği yaptıkları legal Marksistlere, P. Struve ve Tugan Baranovski grubuna karşı izlenecek tutum konusunda çıktı. Sonunda *Iskra*’yı Plehanov, Lenin, Zasuliç, Akselrod, Martov ve Potresov’dan oluşan 6 kişilik bir yayın kurulunun çıkarması, Plehanov’un çift oya sahip olması konusunda anlaşmaya varıldı. Lenin, *Iskra*’nın basılacağı Münih’e gitti. *Iskra* çeşitli yollardan Rusya’ya sokulup dağıtılmaya başlandı.

Yayın kurulu RSDİP program taslağı üzerine çalışmaya başladı. Program taslağının teorik bölümünü Plehanov, tarım sorununa ve pratik görevlere ilişkin bölümlerini Lenin yazdı. İkisi arasında yaklaşan devrimde işçi sınıfının rolü ve proletarya diktatörlüğü konularında görüş ayrılıkları sürüyordu. Lenin’in ısrarıyla, işçi sınıfının devrimdeki öncü rolüne ve proletarya diktatörlüğüne ilişkin formülasyonlar taslağa alındı. 1902’de taslak tamamlanıp *Iskr*a’nın 21. sayısında yayımlandı. Bu program, 1919’daki 8. Kongre’ye kadar RSDİP’in programı olarak değişmeden kaldı. E. H. Carr, Lenin’in bu programla belki de yaşamında son kez teorik bir konuda uzlaşma yaptığını yazdıktan sonra, programdaki uzlaşmayı şöyle betimledi: “Programın, ağırlıklı olarak Plehanov tarafından yazılan teorik bölümü Lenin tarafından sertleştirilmiş, Lenin tarafından yazılan ikinci ve pratik bölümü Plehanov tarafından yumuşatılmıştı.”[245]

Programın Rusya’ya ilişkin acil istemleri genel oy, temel hak ve özgürlükler, laiklik, çarlığın devrilmesi ve bir kurucu meclisin toplanmasıydı. Programda, 8 saatlik işgünü, çocuk emeğinin yasaklanması, emeklilik hakkı gibi ekonomik istemler yer alıyor, köylülerden haksız alınan toprakların geri verilmesi isteniyordu.

Lenin, Mayıs 1901-Şubat 1902 arasında *Ne Yapmalı? Hareketimizin Acil Sorunları*’nı yazdı. Eylül 1902’de Petersburglu bir sosyal-demokratın mektubuna yanıt olarak yazdığı *Örgütsel Görevlerimiz Hakkında Bir Yoldaşa Mektup*’u çoğaltılıp Rusya’da elden ele dolaştırıldı.

1902 Ağustos’unda 2. Kongre için hazırlık komitesi kuruldu. Krupskaya, Lenin’in o dönemde parti birliğine yaklaşımıyla ilgili dikkat çekici bir bilgi aktarıyor: “Partiye karşı olan tutumları, kişisel beğeni ya da nefret temeline dayanan tüm farklı grupları bir araya getirerek birleşmiş ve güçlü bir parti kurmak, Vladimir İlyiç’in en tutkulu arzusuydu. Ulusal nitelikteki ayrılıklar da dahil, yapay engellerin bulunmadığı bir parti hayal ederdi. Bund’la olan mücadele bu esasa dayanır.”[246]

Kimi zaman sert, kavgacı ve kırıcı bir biçemle de olsa, Lenin’in 2. Kongre öncesi ve sonrasındaki tüm çabası, büyük bir tutkuyla peşinde koştuğu devrimci çevreleri birleştirmek, devrimci ve birleşik bir parti kurmaktı.

Kongre hazırlıkları sürerken *Iskra* yazı kurulunda görüş ayrılıkları da kişisel öbekleşme biçimini alıyordu: Bir yanda Plehanov, Akselrod ve Zasuliç, öbür yanda Lenin, Martov ve Potresov. Kongre yaklaşırken yazı kurulunun geleceği belirsizliğini koruyor, ama delegelere bir şey söylenmiyordu. “Bu çok nazik bir sorundu… O zamanki yapısıyla *Iskra* Yayın Kurulu’nun, artık bu işin üstesinden gelemeyeceği gerçeğinin sözünü etmek bile çok üzücü bir şeydi.”[247]

2. Kongre

RSDİP 2. Kongresi, 17 Temmuz (30)- 10 Ağustos (23) 1903 tarihleri arasında toplandı. Dünyanın herhangi bir yerinde buna benzer bir parti kongresi toplanıp toplanmadığını bilmiyoruz. Bu

gerçekten değişik bir kongreydi. 14 yıl sonra dünyanın ilk sosyalist devriminin gerçekleşeceği ülkenin bir avuç devrimcisi, önce Brüksel'de, orada polis tarafından basıldıktan sonra Londra'da, tam 23 gün süren, ateşli tartışmaların yaşandığı bir toplantıda Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin ve Rusya'nın geleceğini belirleyen kararlar aldılar; kongreden aynı anda hem birleşerek, hem bölünerek ayrıldılar.

Kongre, 26 örgütü temsil eden 43'ü oy kullanma hakkına sahip, 14'ü oy hakkı olmayan delege ile toplanmıştı. Bund dışındaki 26 örgütün her birinin 2 delegesi olması gerekirken, kimi örgütler bir delege gönderdiğinden ve Bund'un delege sayısı 3 olarak belirlendiğinden oy sayısı 51 idi. Kongrede 33 Iskracı, 5 Bundçu, 3 ekonomist eğilimli *Raboçeye Dyelo* yandaşı oy bulunduğu, geriye kalanların kararsız olduğu anlaşılıyor. Lenin sonradan 51 oyu, Iskracı çoğunluk (24 oy), Iskra'cı azınlık (9 oy), "merkez" ya da "bataklık" (10 oy) ve Iskra karşıtları 8 oy olarak sınıflandırdı.[248]

Kongre, *Iskra*'nın sunduğu, içeriğini yukarıda özetlediğim programı kabul etti.

Tüzük ve özellikle de tüzüğün üyelik maddesi ile ilgili farklılıklar, beklenmedik biçimde önemli bir tartışmaya yol açtı. Sonradan Lenin'in de altını çizdiği gibi tüzük ve üyelik tanımıyla ilgili farklılıklar kendi başlarına kongre sonundaki Menşevik-Bolşevik saflaşmasını haklı kılacak türden değildi. Tüzük ve üyelik tanımı elbette önemliydi; ancak bunu bir bölünme konusu haline getiren nedenler başkaydı. Birincisi, programdaki uzlaşma kimseyi tatmin etmemişti ve Rusya devriminin stratejisi, yolu, liberal burjuvaziye tutum, taktikler, mücadele yöntemleri konularındaki farklılıklar sürüyordu. İkincisi, devrim taktiğine bağlı olarak, nasıl bir örgütlülük, nasıl bir parti sorusuna verilen yanıtlar arasındaki başta ikincil gibi görünen farklılıklar gerçekten parti olma evresinde pratik önem kazanıyordu. Üçüncüsü, *Iskra* Yayın Kurulu'nu oluşturan 6 kişi arasında kişisel ilişkiler son derece sorunlu duruma gelmiş, kişilik sorunlarının öne çıktığı bir boyut kazanmıştı. Krupskaya kongre sırasındaki gerilimi şöyle anlatıyor: "Birbirimizi

yalnızca parti üyesi olarak değil, içli dışlı kişisel yaşantılarımızdan da tanıyorduk. Bu öylesine bir kişisel beğeniler ve nefretler ağıydı ki. Oylama zamanı yaklaştıkça hava daha da gerginleşti.”[249] Krupskaya aynı yerde, Bundçuların ve Raboçeye Dyelo’nun “dışarıdaki merkezin” kontrolü ele geçireceği görüşünün kararsızları ve merkezdekileri etkilediğini, Rusya’daki çalışmalara ve kişilere ilişkin sorunların, bu çalışmalara katılmayan Plehanov tarafından değil, Lenin tarafından kararlaştırılacağından duyulan korkunun da bu gerginlikte rol oynadığını ekliyor.

2. Kongre’deki çatışma ve bölünmede, oluşum halindeki partiyi kimin denetleyeceği, kimin iktidar olacağı esas konuydu. İkinci önemli nokta, tarafların temsil ettikleri siyaset ve örgütlülük anlayışıyla devrim sonucu arasındaki nedensellik ilişkisidir. Kişisel güdü ve tarzlar bu çerçevede nedenlerin yaratılmasında önemli olmuştur; ama nedenlerin kendisi olmamıştır. Bunun en önemli kanıtı, Lenin’in sonraki pratiğinin, özellikle de kişilikleri ve kişisel sorunları “önemsizleştiren”, siyasal ayrılıkları aynı zamanda devrimci birleşmenin dinamiği durumuna getiren tutumudur.

Bu çerçevede, tüzük ve üyelik tanımına dönersek, tüzüğün birinci maddesiyle ilgili iki farklı öneri ve kongrenin kabul ettiği formülasyonlar şöyleydi:

Lenin’in önerisi: “Parti üyesi, parti programını kabul eden ve partiyi hem maddi olarak hem de örgütlerinden birine kişisel olarak katılarak destekleyen kişidir.” [250]

Martov’un önerisi: “Rus Sosyal Demokrat Partisi üyesi, parti programını kabul eden, partiyi mali olarak destekleyen, parti organlarının denetim ve yönetimi altında, partinin amaçlarını gerçekleştirmek için aktif olarak çalışan kişidir.” [251]

Kongre, Lenin’in önerisini 23’e karşı 28 oyla reddederken, Martov’un kongrede yeniden yazdığı alternatif öneriyi 22’ye karşı 28 oyla kabul etti.

Kongre’de kabul edilen tüzüğün 1. maddesi şöyleydi: “Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi üyesi parti programını kabul eden ve partiyi

hem mali olarak destekleyen hem de örgütlerinden birinin önderliği altında partiye düzenli olarak yardımda bulunan kişidir.”[252]

Lenin’in “hassas nokta” dediği merkez organların kimlerden oluşacağı gündeme geldiğinde kongre yarıldı. Kongre, *Iskra* yayın kuruluna ve merkez komiteye 3’er üye seçilmesine, 2 yayın kurulu, 2 merkez komitesi üyesiyle doğrudan kongre tarafından seçilecek bir başkandan oluşan 5 kişilik bir Parti Konseyi kurulmasına karar verdi. Bu karara göre, partinin ideolojik önderliği, merkez organ olan *Iskra* yayın kurulunca üstlenilecek, 3 merkez komite üyesi ise Rusya’daki çalışmaları yürütmekten sorumlu olacaktı. *Iskra* yayın kuruluna Plehanov, Lenin ve Martov, Carr’ın nitelemesiyle iki “sert” (Plehanov ve Lenin) ve bir “yumuşak” (Martov) seçildiler[253]. Üçü de Lenin yanlısı olarak bilinen Noskov, Krzizhanovski ve Lengnik merkez komitesi üyeliklerine ve yayın kurulu üyesi Plehanov parti başkanlığına seçildi. “Çoğunluk” anlamına gelen Bolşevik adı buradan çıktı.

Kongre boyunca Plehanov’un da desteğini kazanmış olan Bolşeviklerin zaferi çok kısa sürdü.

Martov ve eski yayın kurulunun Lenin karşıtı 3 üyesi Akselrod, Zasuliç ve Potresov öteki Iskra karşıtları ve kararsızlarla birlikte durumu, partinin Lenin’in denetimine geçmesi olarak değerlendirdiler. Martov yayın kurulu üyeliğinden istifa etti.

Iskra’nın 46-51. sayılarını Plehanov’la Lenin çıkardılar. *Iskra* ekonomist eğilimin yenilgiye uğratılmasında ve dağınık öbeklerin birleşerek kongre yapmasında çok önemli bir rol oynamış, ancak kongreden sonra kendi içinden çatlamıştı.

Glebov’un önerisi üzerine Plehanov’la Lenin azınlığa barış çağrısı yapmayı kabul ettiler. 4 Ekim’de eski yayın kurulunun 6 üyesiyle MK’nin bir yeni üyesinin de katılımıyla toplantı düzenlendi. Toplantıda, Lenin ve Plehanov azınlığın eski 4 yayın kurulu üyesinden ikisini göreve çağırdılar. Azınlık bu öneriyi reddetti. Plehanov ve Lenin, 6 Ekim’de bu kez aynı kişileri ve Troçki’yi, varsa görüş ayrılıklarını *Iskra*’da ve öteki yayınlarda bütün partiye açıklamaya çağırdılar. Bu önerileri de reddedildi.

Kongrenin hemen ardından Plehanov ile Lenin arasında görüş ve tutum farklılıkları baş gösterdi. Carr, durumu ve nedenini şöyle açıklıyor: “Plehanov çok geçmeden, Lenin’in uzlaşmaz bir tutarlılıkla zaferi sömürmeyi önermesinden sarsıldı. Lenin’in aforoz ettiği kişilerin çoğu Plehanov’un eski arkadaşlarıydı. Lenin’in sıkı parti disiplini Plehanov tarafından ilke olarak onaylanmıştı, ama uygulama gündeme geldiğinde Plehanov’un Batı’daki uzun ikameti sırasında farkında olmadan etkilendiği daha gevşek siyasal örgüt anlayışı nedeniyle bu sıkı parti disiplinine yabancılaşmış olduğu ortaya çıkmıştı. Lenin için ise, Plehanov’un muhaliflerle yeniden uzlaşmayı savunması kabul edilebilir bir şey değildi.”[254]

1903 sonunda Lenin, *Iskra* yayın kurulu üyeliğinden istifa etti. Plehanov’un tutum değiştirmesiyle *Iskra* Menşeviklerin eline geçmişti.

Bundan sonra tartışma ve polemikler yoğunlaştı. Plehanov, proletarya diktatörlüğüyle “proletarya üzerindeki diktatörlüğün” karıştırılmasını eleştirdiği, “*Merkezcilik mi, Bonapartizm mi?*”yi, daha sonra “*Ne Yapmamalı?*“yı; Martov, “*RSDİP’te Sıkıyönetime Karşı Mücadele*” broşürünü yazdılar. Zasuliç, 14. Louis’nin devlet düşüncesinin Lenin’in parti düşüncesiyle aynı olduğunu öne sürerken, Troçki *Siyasal Görevlerimiz* makalesinde Lenin’in yöntemini “trajik jakoben uzlaşmazlığın donuk bir karikatürü” olarak eleştirdi. Parti örgütünün partinin, merkez komitesinin parti örgütünün, diktatörün de merkez komitesinin yerine geçtiğini yazdı. Kautsky, *Iskra*’ya Lenin’i mahkûm eden bir yazı gönderdi. *Neue Zeit*, Temmuz 1904 sayısında Rosa Luxemburg’un Lenin’in siyasetini demokratik değil bürokratik bir “ultra-merkeziyetçilik” olarak eleştiren yazısını yayımlarken, Lenin’in buna yanıt veren yazısını yayımlamadı.[255] Lenin bu hücumlara bir süre sessiz kaldıktan sonra, 1904 Eylül’ünde bitirdiği, kongre tutanaklarının ayrıntılı incelenmesine dayanan “*Bir Adım İleri İki Adım Geri/ Partimizdeki Kriz Üzerine*” ile yanıt verdi.

Tüm kongre sürecinin, tutanaklardan izlenerek ve ayrıntılı biçimde ele alınıp çözümlendiği bu çalışmanın en önemli tez ve

kanıtlamalarını özetlemeye çalışalım.

Lenin, bu çalışmasında her şeyden önce, kongrenin öneminin ve kararlarının bağlayıcılığının altını çizdi. Bu kongre ile, Rusya'da aralarında ideolojik-manevi bağdan başka bir ilişki olmayan çevre ve grupların parti programı ve taktikler üzerinden birliği sağlanmıştı. İkinci adım olarak bütün grupları birbirine bağlayacak olan birleşik bir örgütün biçimlerini ortaya koymak, parti çalışmalarını merkezileştirmek, azınlığın çoğunluğa, parçanın bütüne tabi olmasını sağlamak üzere resmi bir tüzük kabul edilmişti.[256] Lenin, parti içinden ve dışından tartıştığı herkese, bıkıp usanmadan kongre tutanaklarını incelemeleri ve kongre çoğunluk kararlarını tanımaları gerektiğini anımsattı.

Lenin'e göre, Martov'un yazdığı ve kongrenin kabul ettiği üyelik tanımı, anlamsızdı. Çünkü parti organları, parti örgütlerinden herhangi birine bağlı olmayan parti üyelerini gerçekte zaten yönetip yönlendiremezlerdi.[257] Ayrıca bu metin bir örgütlenme dürtüsü yaratmıyor, örgütlü olanı örgütsüzden ayırmıyordu. Getirdiği tek şey unvandı.[258]

Örgüte ve örgütlenmeye ilişkin daha önemli bir sorun, Akselrod'un kongredeki konuşmasında dile getirdiği noktadaydı. Akselrod, Lenin'in 1. madde önerisine karşı çıkarken şunları söyledi: “Sanırım, parti ve örgüt kavramlarını birbirinden ayırmamız gerekiyor. Bu iki kavram burada birbirine karıştırılmaktadır. Ve bu karıştırma tehlikelidir.”[259] Martov, Akselrod ve yandaşlarının savunduğu parti düşüncesiyle Lenin'in örgüt, örgütlülük ve üyelik anlayışları arasındaki derin fark asıl buradaydı. Lenin, Akselrod'un bu eleştirisine yanıt verirken dipnotta dar ve geniş anlamda örgüt tanımları verdi: “Dar anlamda örgüt, hiç değilse minimum ölçüde uyuma sahip bir kolektifin oluşturduğu çekirdeği anlatıyor. Geniş anlamda örgüt ise bu tür çekirdeklerin bir bütün içinde birleşen toplamı anlamına geliyor.”[260] Bu tanım iki yönden de yeterince açık. Lenin'e göre parti, dar anlamda bir örgüt ama aynı zamanda bir örgütler toplamıdır. Örgütler toplamını örgüt durumuna getirecek olan, tek tek örgütlerin daha üst düzeydeki bir bütünün öğeleri

olmalarıdır. Aynı zamanda örgüt olmayan bir parti düşünülemez. Parti, bir örgütler toplamıdır.

Yalnızca profesyonel devrimcilerden oluşan bir partiyi savunduğu eleştirisini Lenin kongrede, parti örgütünü profesyonel örgütlerden ibaret görmediğini "en gizli ve sınırlı örgütlerden geniş, özgür ve gevşek (lose) örgütlere kadar, her türden, dereceden örgütleri kastettiğini"[261] söyleyerek yanıtlamıştı. Martov'un üyelik maddesine burjuva bireycisi aydınlara unvan dağıtmaktan başka bir işe yaramadığı için karşı çıkarken, bir örgüte bağlı olmayan ama yayınları dağıtan yüzlerce işçinin partiye üye olabileceğinin ve olması gerektiğinin altını çizmekten geri durmadı.[262] Tartışmalarda çokça geçen profesör, lise öğrencisi vb. üzerine düşüncelerini tam bir açıklıkla şöyle dile getirdi: "Bireyler konusunda -bütün şu profesörler, lise öğrencileri vb- ödün vermeyi hiçbir biçimde kabul edemezdim, ancak eğer kuşku varsa işçi örgütleri konusunda… kendi birinci madde metnime şöyle bir not eklemeyi kabul ederdim: 'Rus Sosyal Demokrat Partisinin program ve tüzüğünü kabul eden işçi örgütleri, parti örgütleri içinde, olabildiği ölçüde çok sayıda yer alırlar.'"[263]

Lenin'in deyişiyle "yönetme değneğinin" kimin elinde olacağı kuşkusuz önemliydi ve saflaşma da esas olarak bu sorun üzerinden oldu. Ama, merkez organların oluşumu ile ilgili kutuplaşma siyasal içeriksiz değildi. Lenin kitabında, 6 kişilik *Iskra* yayın kurulu yerine 3 kişilik bir kurul, ayrıca 3 kişilik merkez komitesi ve parti konseyi önerilmesinin mantığını, "bir yazarlar grubunun 'teokratik' özelliklerinden kurtulmak" ve "yalnızca bir yazarlar topluluğuna değil, *siyasal önderler topluluğuna*" (abç) sahip olmak olarak özetliyordu.[264] İdeolojik, siyasal ve örgütsel önderliğin birleştirildiği bir yönetim anlayışını savunuyordu.

Lenin, merkeziyetçilik ilkesini savundu. "Bürokrasiye *karşı* demokrasi, gerçekte merkeziyetçiliğe *karşı* özerklik demektir; devrimci sosyal demokrasinin örgütlenme ilkesine karşı, oportünist sosyal demokrasinin örgütlenme ilkesidir. İkincisi aşağıdan yukarıya doğru yürür… Birincisi yukarıdan aşağıya doğru ilerlemeye çalışır

ve parçalarla ilişkisinde merkezin haklarını ve iktidarını genişletmeyi öne alır… Gerçek parti birliğinin sağlanması ve bu birlik içinde, modası geçmiş çevrelerin eritilmesi döneminde, tepe, partinin en yüksek organı olarak, ister istemez *parti kongresidir*; kongre olabildiği ölçüde, bütün etkin örgütlerin temsilcilerinden oluşur ve merkez organlarını… atayarak gelecek kongreye kadar onları tepe haline getirir."[265]

Lenin, Rosa Luxemburg'un *Bir Adım İleri İki Adım Geri*'deki görüşleri eleştirdiği "Rus Sosyal Demokrat Hareketinin Örgütsel Sorunları" başlıklı yazısını yanıtlarken ise çok dikkatli bir dil kullandı. Örneğin "uzlaşmaz bir merkeziyetçiliği", bir örgüt sistemine karşı başka bir örgüt sistemini değil, akla uygun herhangi bir parti örgütü sisteminin temel ilkelerini savunduğunu, "MK'yi partinin tek aktif organı" olarak görmediğini, MK'ye yerel yönetim organlarını örgütleme hakkını muhaliflerinin çoğunlukta olduğu komisyonun verdiğini, tartışmanın merkeziyetçiliğin "derecesi"nden değil, çoğunluk eğiliminin temsil edilip edilmemesinden çıktığını yazdı. "Fabrika disiplini"nden söz edenin kendisi olmadığını, bu sözlerle eleştirildiğinde, fabrika disiplininin iki yönünü birbirine karıştırılmaması gerektiğini söylediğini ekledi.[266]

Partinin iki eğilimi, kongreden sonra yalnızca sözcüklerle tartışmakla kalmadılar. Fiilen iki ayrı örgüt olarak çalışmaya başladılar. 1904 Ağustos'unda Lenin, 22 sağlam Bolşevikle Cenevre'de bir toplantı yaparak Bolşevik merkez organlarını oluşturdu; yıl sonunda yeni yayın organı *Vperyod*'un (*İleri*) çıkışı planlandı.

Rusya komünist hareketinin iki eğilimi böylece parti kongresinin hemen ardından, iki ayrı çizgi olarak yollarına devam ettiler. Menşevikler ve Bolşevikler zaman zaman birbirlerine yaklaşıp yeniden birlik ararken, kimi zaman da birbirlerinden uzaklaştılar. 1906-1907'deki, 1910'daki bir çeşit yarım birliğin yaşandığı denemelerden sonra, 1912 Ocak ayında iki eğilim kesin olarak birbirinden ayrıldılar.

3. Bolşevik Parti

Kendini devrim davasına adamış profesyonel devrimcilerin esas çekirdeğini oluşturduğu, illegal, merkezi bir örgütlenme Rusya'da Lenin'e devrimci öznelliğin kendisini gerçekleştireceği tek biçim olarak görünüyordu. Leninci örgütlenme, kimi zaman karşıtlarının suçlama amacıyla adlandırdığı gibi Jakoben, Blankist ve Narodnik örgütlenme ve mücadele tarzının izlerini, öznel bir seçimin sonucu olarak değil koşulların bir gereği olarak taşıyordu.

19. yüzyıl sonu, 20. yüzyıl başı Rusya'sının tarihsel, toplumsal, ekonomik ve siyasal koşullarını, devrimci geleneklerini, parti oluşum ve ayrışma süreçlerini kısaca gördük. Toparlayarak yinelemek gerekirse, Rusya, kapitalizmin geç ve görece az geliştiği, geçmişten kalan birden çok üretim biçiminin iç içe varlıklarını sürdürdüğü bir ülkeydi. Köylülük nüfusun ezici çoğunluğunu oluşturuyor; çarlık Rusya'sının sinir merkezi konumundaki büyük kentlerde yoğunlaşmış bir proleter nüfus yaşıyordu. Hızla gelişen kapitalist ilişkilere ayak bağı olan, temelleri zayıfladıkça baskıcı, bastırıcı yöntemlere daha çok başvuran, burjuva siyasal hak ve özgürlükleri tanımayan çarlık rejimi ülkeyi yönetmekte zorlanıyor, çarlık rejimiyle işçi sınıfı, liberal burjuvazi, köylülük, farklı etnik ve ulusal topluluklar arasındaki çelişkiler keskinleşiyordu.

Çarlık, merkezi bir devlet örgütlenmesine, hiyerarşik ve sıkı bir polis ve haber alma ağına dayanan, Batı'daki temel siyasal hakların; düşünme, örgütlenme, sendikalaşma özgürlüklerinin bulunmadığı, seçme ve seçilmenin genel bir yurttaşlık hakkı olarak genelleşmediği bir rejimdi. Batı türü geniş, sınıf temelli seçim esasına dayanan siyasal örgütlenme söz konusu değildi. Burada, yeri gelmişken Lenin'den örgütlenme biçiminin koşullarla ilişkisine değindiği bir pasajı daha aktarmakta yarar var. Lenin, 1905 Şubat'ında RSDİP'nin 3. Kongresi için yazdığı karar tasarılarından birinde şunları yazdı: "Siyasal özgürlük koşullarında Partimiz tümüyle seçim ilkesi üzerinden inşa edilebilir ve edilecektir. Otokrasi altında binlerce işçinin Parti oluşturması ise pratik olarak olanaksızdır."[267]

Leninizm adına düşülen en büyük yanlışlardan biri, somuttan, o günkü Rusya koşullarından kaynaklanan siyaset ve örgütlenme zorunluluklarını evrensel “ilke” sayıp genelleştirmektir.

Asıl irdelenmesi gereken, kuşku yok, Bolşevik Parti deneyiminin genel ve evrensel yönleridir. Bunlar, *sınıfsallık, öncülük ve demokratik merkeziyetçilik* olarak özetlenebilir. Bolşevik Partisi, işçi sınıfı partisiydi; öncü partiydi; merkeziyetçi yanı ağır basan demokratik merkeziyetçi bir partiydi ve belki de tüm ötekileri belirleyen bir özellik olarak bir devrim partisiydi. Leninizm ve Leninist parti, teori ve pratiğin birliğiydi. Bu, birçok durum ve olgu için geçerli formül burada özel bir anlam ve önem taşıyor. Leninist parti kavram ve anlayışını yalnızca yazılanlardan değil, aynı zamanda yapılanlardan, ikisinin etkileşiminden süzmek gerekiyor.

Ancak, Leninist partiyi çeşitli yönleriyle incelemeye başlamadan önce, Ekim Devrimi öngörüsünün temel teorik dayanağı olan emperyalizm konusuyla ilgili bir parantez açmalıyız.

Leninizm, dünyanın emperyalizm koşullarındaki yeni devrimci mayalanmasına Rusya özgülünde devrimle yanıt arayan teorik, siyasal ve örgütsel bir sentezdir.

Lenin teorik ve siyasal tezlerini, Marksizmin teorik mirası, tarihsel deneyim ve 1900 başlarındaki dünya ve Rusya koşulları üzerinde çalışarak geliştirdi.

Ekim Devrimi stratejisinin teorik temelleri “emperyalizm”, “eşitsiz gelişme” ve “zayıf halka” çözümlemeleriyle inşa edildi. Avrupa ve özellikle 2. Enternasyonal deneyimi ile çarlık Rusya’sının koşulları Leninci siyaset ve örgütlenmenin koordinatlarını oluşturdular ve Bolşevik Partisi Rusya topraklarındaki halkçı devrimci hareketin örgütsel deneyimlerinden de etkilendi.

Lenin’in emperyalizm çözümlemesi başlı başına bir konudur.[268] Burada, konumuz açısından en önemli olan siyasal saptama ve tezleri satır başları biçiminde vereceğim.

Kanımca siyasal açıdan en önemli saptama şudur: Sermayenin yoğunlaşması, tekelleşme ve eşitsiz gelişme, dünyanın emperyalist güçlerce paylaşılmasına yol açmaktadır ve bu sürecin kaçınılmaz

sonucu savaştır. “… Kapitalizm altında farklı işletmelerin, tröstlerin, sanayi kollarının ya da ülkelerin *eşit* gelişmesi olanaklı değildir… On ya da yirmi yıllık bir zaman içinde emperyalist güçlerin göreli kuvvetlerinin *değişmeden* kalacağı ‘düşünülebilir’ mi? Kesin olarak düşünülemez. (…) Öyleyse… ‘emperyalistler-arası’ ve ‘ultra-emperyalist’ bağlaşıklıklar kaçınılmaz olarak savaşlar arasındaki dönemsel ‘mütareke’lerden fazla bir şey değildirler.”[269] Lenin, savaş ile devrim olanağı arasındaki bağı hiç kimsenin göremediği bir netlikle gördü: Emperyalist savaş, kapitalizmi devirmenin koşullarını, olanaklarını da hazırlamaktadır. İkincisi, Lenin, emperyalizmin geriye, “barışçıl”, “serbest rekabetçi”, “demokratik” kapitalizme döndürülebileceği düşüncesini ve bu yöndeki çabaları olanaksız ve gerici bir düş olarak değerlendirdi. Üçüncüsü, Lenin’e göre kapitalizm, emperyalist aşamada sermaye ihracıyla birlikte üretim ilişkilerini ve iç çelişkilerini de ihraç etmekte böylece dünya çapında hem derinlemesine, hem genişlemesine gelişmekte, *sonuç olarak dünya bir bütün olarak sosyalizm için olgunlaşmaktadır.* Dördüncüsü, emperyalizm siyasal bir hiyerarşi; siyasal gericilik; aynı zamanda bir ilhak ve şiddet eğilimidir; ekonomik, siyasal, askeri ilişkiler bütünü farklı gelişme düzeylerindeki ülkelerin oluşturduğu bir zincirdir. Zincirin halkaları eşit sağlamlıkta değildir. Eşitsizlik ve çelişkilerin varlığı yalnız tek tek halkalarda değil, zincirin tümünde çelişki ve sürtünmelere yol açmakta, tüm zinciri zayıflatmakta, “zayıf halka” böyle bir ortamda söz konusu olabilmektedir. Zayıf halka esas olarak gelişmişlik ya da gelişmemişliğin değil, her türlü toplumsal, siyasal, ideolojik dengesizlik ve çelişkilerin söz konusu ülke ya da ülkelerde yoğunlaşmasıyla ortaya çıkmaktadır. Bir bütün oluşturan ekonomik, siyasal, ulusal, kültürel öğelerin eşitsiz ve dengesiz gelişmesi, söz konusu bütünün gelişmesini engellediği ölçüde, eşitsiz gelişen öğeler bütünün kendisiyle çatışmaktadır.

Devrim öncesi Rusya, farklı üretim biçimlerinin bir arada bulunduğu, merkezdeki kapitalizmin ileri derecede yoğun bir sanayi temeline dayandığı, çarlık otokrasisinin yönetmekte zorlandığı, çok

sayıdaki etnik topluluğun ulusal bilinç kazanmaya başladığı, ideolojik bir bunalım ve buna koşut ideolojik bir canlılığın kendini duyurduğu, çelişkilerin birbirine bindiği bir ülkeydi. Kapitalist gelişmenin gereksinmeleriyle feodal egemenler arasındaki, ulusal uyanış içindeki halklarla Rusya'yı bir "uluslar hapishanesi" haline getiren çarlık otokrasisi arasındaki, sayıca az ama belli merkezlerde yoğunlaşmış işçi sınıfıyla giderek güçlenen burjuvazi arasındaki çelişkiler tam bir düğüm oluşturuyordu.

3.1. İşçi sınıfı ve parti

Sınıf-parti ilişkisi, bir yanıyla her siyasal parti için geçerli, düpedüz yalın bir gerçekliği anlatıyor. Her parti, son çözümlemede bir sınıfsal aidiyet, temsil ve kimlik taşıyor. Ama hiçbir parti, hiçbir sınıfla bire bir örtüşmüyor. Bir sınıfın mensupları, farklı partilere yönelebiliyor ve bir parti de farklı sınıflardan üyelere sahip olabiliyor.

Partiyle sınıf arasındaki ilişki düzen dışı, devrimci bir içerikte ele alındığı zaman sorun daha da karmaşıklaşıyor.

Sınıf-parti ilişkisi çeşitli yönlerden işlenebilir.[270] Öte yandan bu, bir kez baştan sona çözümlenip son noktanın konulacağı konulardan değil. Her seferinde gerçek yaşamdaki, ona bağlı olarak teorik kavrayıştaki gelişmelerle bağların yeniden kurulması gerekiyor.

Lenin, 1907'de bir yayınevinin çeşitli yazılarını topladığı *12 Yıl Koleksiyonu* kitabına *yazdığı* önsözde*,"Ne Yapmalı'*da ekonomistler tarafından bozulup bükülenin düzeltilmesini söyledim. (…) *Ne Yapmalı* ekonomist çarpıtmaların tartışmalı bir düzeltmesidir ve bu broşüre bundan öte bir anlam vermek yanlıştır" diyor.[271] Lenin'in bu notuna rağmen *Ne Yapmalı*'yı önemli ve eskimez yapan iki çok önemli neden var: Birincisi, ekonomizm işçi-emekçi hareketi açısından arızi ve dönemsel bir durum olmayıp kendini eski ve yeni kılıklarda sürekli olarak üreten bir eğilimdir. İkincisi, *Ne Yapmalı?*'da yazıldığı dönemin Rusya'sına, işçi ve devrimci hareketine özgü saptama, tez ve somut önerilerle birlikte bilinç,

örgütlülük ve öncülük teorisinin en önemli ve evrensel ilkeleri de geliştirilmiştir.

Lenin "*Ne Yapmalı*"da, sınıf ve parti teorisinin temelini oluşturan bir önermeden yola çıktı: İşçi sınıfı, kendiliğinden hareketiyle, aynı anlama gelmek üzere ekonomik mücadelesiyle ancak ekonomik-sendikal bilince ulaşabilir; o halde siyasal "bilinç" işçi sınıfına "dışarıdan" taşınmalıdır! Lenin neredeyse tüm devrimcilerin ezbere bildiği bu formülasyonu yaparken Karl Kautsky'den esinlendi. Lenin'in, *Ne Yapmalı*'da Kautsky'nin tezine yaptığı özgün ve son derece önemli düzeltme ise hak ettiği ilgi ve dikkati görmedi.

Önce Lenin'in Kautsky'den *Ne Yapmalı?*'ya aldığı bölümü okuyalım: "Elbette ki sosyalizmin kökleri bir öğreti olarak, tıpkı proletaryanın sınıf mücadelesi gibi, modern ekonomik ilişkilerdedir ve sosyalizm… kapitalizmin kitlelerde yarattığı yoksulluk ve sefalete karşı mücadeleden doğar. Ama sosyalizm ve sınıf mücadelesi yan yana doğarlar; birbirlerinden doğmazlar; her biri farklı koşullarda yükselir. Modern sosyalist bilinç, yalnızca derin bilimsel bilgi temeli üzerinde ortaya çıkabilir… Bilimin taşıyıcısı proletarya değil, burjuva intelijansiyasıdır, modern sosyalizm bu katman bireylerinin zihinlerinden çıkmıştır; sosyalizmi entelektüel olarak daha gelişmiş olan ve koşulların izin verdiği yerlerde proleter sınıf mücadelesine sokan proleterlere iletenler de bu burjuva aydınlardır. Demek ki, sosyalist bilinç, proleter sınıf mücadelesine dışarıdan [*von aussen Hinein getragenes*] getirilen bir şeydir, onun içinden kendiliğinden doğan [urwüchsig] bir şey değildir."[272]

Lenin, bu aktarmanın hemen ardından, "Öyleyse, *herhangi bir biçimde* sosyalist ideolojiyi küçümsemek, *ona birazcık olsun yan çizmek*, burjuva ideolojisini güçlendirmek anlamına gelir… kendiliğinden işçi sınıfı hareketi, trade-unionculuktur…" diye yazıyor.[273]

Bu son noktanın altını çizelim: Sosyalist *ideolojiyi* güçlendirmek temeldir. Bu yapılmazsa, işçi sınıfı hareketi sendikal bilinç ve siyasetin kanatları altında kalacaktır. Evrensel değerdeki teorik saptamalardan biri budur!

Ne var ki, sorun bundan ibaret değildi. 1901'de Kautsky'nin *Die Neue Zeit*'ta yazdıklarını okuyalım: "Ne olursa olsun, bilim bugün hâlâ mülk sahibi sınıfların bir ayrıcalığıdır. Proletarya kendi hesabına geçerli bir *sosyalist teori* (abç) yaratmaya yetenekli değildir. Böyle bir teori ona taşınmalıdır."[274] İşçiler sosyalizmin gerçekten 'bilimsel' bilgisini ancak burjuva entelektüellerinin yardımıyla edinebilirler. Kautsky şu sonuca varıyordu: "Sosyalist bilinç o halde proletaryanın sınıf mücadelesine dışarıdan taşınacak bir şeydir, *sınıf mücadelesinin içinden* (abç) otomatik olarak büyüyecek bir şey değildir."[275]

Kautsky'nin bu iki alıntısından iki önemli sonuç çıkıyor: Birincisi, işçi sınıfına dışarıdan taşınacak olan, *sosyalist bilim ve sosyalist teoridir*. İkincisi, bu bilinç *sınıf mücadelesinin dışında* üretilip taşınacaktır!

Peki Lenin? Lenin'e göre de böyle midir? Değildir. Son derece açık ve şöyle: "Siyasal sınıf bilinci, işçilere, *ancak dışarıdan*, yani *ekonomik mücadelenin dışından* (abç), işçilerle işverenler arasındaki ilişki alanının dışından getirilebilir. Bu *bilgiyi* (abç) elde etmenin olanaklı olduğu biricik alan, *bütün* sınıf ve katmanların devletle ve hükümetle ilişkisi alanı, *bütün* sınıflar arasındaki karşılıklı ilişkiler alanıdır. Bu nedenle, işçilere siyasal bilgi vermek için ne yapmalı sorusunun yanıtı özellikle ekonomizme eğilim gösteren pratik işçilerin hoşnut kaldıkları 'işçilere gitmek' olamaz. *İşçilere* siyasal bilgiyi taşımak için, sosyal-demokratlar, *nüfusun bütün sınıflarına gitmeli*; ordu birliklerini bütün yönlere sevk etmelidirler."[276]

Demek ki, birincisi, işçi sınıfına dışarıdan taşınacak, getirilecek olan "siyasal sınıf bilinci"dir. Teori ya da bilim değildir. Siyasal sınıf bilinci, toplumun bütün sınıflarının devletle ve hükümetle ilişkisinin, başka bir anlatımla sınıf mücadelesinin bütünsel *bilgisidir*. İkincisi, Kautsky'den farklı olarak, Lenin bu bilincin, sınıf mücadelesinin değil, *ekonomik mücadelenin dışından* taşınacağını söylemektedir. İkisi arasındaki fark sözcüklerin çok ötesindedir.

Bu ikinci saptama, üç yeni soruyu canlandırıyor: Bir: Neden ekonomik mücadelenin dışından? Ekonomik mücadelede işçiler hiçbir biçimde siyasal bilinç edinmiyor mu? İki: Kendiliğinden sınıf mücadelesi her zaman ekonomik mücadele midir? Üç: "Ekonomik mücadelenin dışından" denilerek tanımın kesinleştirilmesi, Lenin için "sınıf mücadelesi"nin içinden siyasal bilincin doğabileceği anlamına mı geliyor ya da ne anlama geliyor?

Ekonomik mücadele, ekonomik mücadele olarak kaldığı sürece, işçileri sosyalist siyasal bilinç düzeyine ulaştıramaz. Çünkü *bu çerçeve çok dardır*. Ekonomik mücadele, işçilerin işgüçlerini daha iyi koşullarda satmak, çalışma ve yaşama koşullarını iyileştirmek için yürüttükleri mücadeledir. Doğası gereği, mesleki ve kesimsel olmak, işçi sınıfı arasındaki farklılıkları yansıtmak zorundadır. Ayrıca, yukarıdaki alıntılarda da belirtildiği ve Lenin tarafından hep vurgulandığı gibi, işçi sınıfının kendini tanıyabilmesi, konumunun farkına varabilmesi için toplumun bütün sınıfları arasındaki ilişkiler konusunda tam bir bilgiye, "teorik olmaktan çok, siyasal yaşam deneyimine dayanan pratik"[277] bilgiye sahip olması gerekir. "Bir işçinin sosyalist olabilmesi için, toprak sahibi ile papazın, yüksek memur ile köylünün, öğrenci ile serserinin ekonomik doğaları, toplumsal ve siyasal özellikleri konusunda açık seçik bir düşünceye sahip olması, onların güçlü ve zayıf yönlerini bilmesi, her sınıf ve katmanın bencil özlemlerini gizlemek için kullandığı bütün parlak ve boş sözlerin anlamını kavraması, kurumların ve yasaların hangi çıkarları nasıl yansıttığını anlaması gerekir. Ama bu 'açık tablo', *herhangi bir kitaptan edinilemez*. (abç)"[278] Bu sözlerle, "neden ekonomik mücadelenin dışından" sorusu yanıtlanırken, aynı zamanda, işçi sınıfına taşınacak şeyin teori ya da bilim değil "siyasal bilgi" olduğunun altı da bir kez daha çizilmiş oluyor.

Kendiliğinden sınıf mücadelesi, ekonomik mücadeleden ibaret değildir. Daha önce Marx'ın ekonomik ve siyasal mücadele ilişkisini, birincinin ikinciye büyümesine ilişkin görüşlerini aktarmış ve tartışmıştık. Marx, örneğin, "8 saatlik işgünü yasasını kabul ettirme hareketinin bir *siyasal* hareket olduğunu, bu yolla, her yerde

işçilerin tek tek ekonomik hareketlerinden siyasal hareketin, yani sınıfın kendi çıkarlarını genel bir biçimde elde etme amacını taşıyan hareketin doğduğunu" yazmıştı. [279]

Lenin'in formülasyonu farklı ve çok koşulludur: "Tek bir fabrikanın ya da tek bir endüstri dalının işçileri, işverene ya da işverenlere karşı mücadele ettiklerinde, bu sınıf mücadelesi midir? Hayır, bu yalnızca onun zayıf bir embriyonudur. İşçilerin mücadelesi, ancak tüm ülkenin tüm işçi sınıfının tüm önde gelen temsilcileri kendilerinin tek bir işçi sınıfı olduklarının bilincindeyseler ve tekil işverenlere karşı değil, *tüm* kapitalistler *sınıfına* karşı ve bu sınıfı destekleyen hükümete karşı mücadele ederlerse, sınıf mücadelesi durumunu alır."[280] Görüldüğü gibi, burada "siyasal hareket" niteliği en başta "bilinç" öğesi olmak üzere ek koşullara bağlanmaktadır.

Öyleyse, soruyu başka türlü soralım: Kendiliğinden ya da burada aynı anlama gelmek üzere ekonomik mücadele, işçi sınıfının siyasal bilincine hiçbir temel ya da birikim sağlamamakta mıdır?

Lenin'in *Ne Yapmalı?*'daki yanıtı şöyle: "…doksanların grevleri, bu dönemde işçi sınıfı hareketinin kaydettiği ilerlemeyi belirtmesi ölçüsünde 'bilinçli' diye bile tanımlanabilir. Bu, 'kendiliğinden öğe'nin özünde *embriyonik biçimde* bir bilinçlilikten başka bir şey olmadığını göstermektedir."[281]

Lenin ekonomistlerin "ekonomik mücadelenin kendisine siyasal bir nitelik kazandırma" savına, ironik bir eleştiri yöneltti. Tüm dünyada bu işe ilk kalkışanın, çoğu kez polis olduğunu, işçilerin böylelikle hükümetin kimi desteklediğini öğrendiklerini yazdıktan sonra dipnotta ekledi: "Ekonomik mücadele çoğu kez, 'devrimci bakterinin-intelijansiyanın', sınıf bilinçli sosyal-demokratların müdahalesi olmadan, kendiliğinden siyasal bir karaktere bürünür… Ama öyle de olsa sosyal-demokratların görevi, ekonomik temeldeki siyasal ajitasyonla sona ermez; onların görevi trade-unioncu siyaseti sosyal-demokrat mücadeleye *dönüştürmektir*; ekonomik mücadelenin işçilerin arasında doğurduğu siyasal bilinç

kıvılcımlarından *yararlanarak* işçileri sosyal-demokrat siyasal bilinç düzeyine *yükseltmektir*."[282]

Özetle, Lenin bir yandan ekonomik mücadelenin kendiliğinden yalnızca sendikal bilinç ürettiğini son derece açık ve kesin biçimde formülleştirirken, belli koşullarda sınıf mücadelesinin ve bilincinin "embriyonik" biçimlerini de ürettiğini, kendiliğinden siyasal bir karaktere bürünebildiğini, işçiler arasında siyasal bilinç kıvılcımları yarattığını kabul etmektedir. Sonuç olarak, ekonomik mücadelenin kendisi değil, ama süreç içinde kuşkusuz iradi müdahalelerin de şu ya da bu ölçüdeki katkısıyla siyasal karakter kazanan biçimi, işçiler arasında dönüştürülüp, yükseltilecek bir ön bilinç yaratmaktadır.

Mücadele alan ve türleri gerçek yaşamda, durağan ve birbirinden yalıtılmış bloklar olarak var olmuyorlar. Ekonomik ve siyasal mücadelenin içerikleri, biçimleri ve birbirleriyle ilişkileri nesnel ortama göre farklılaşıyor. Örneğin, gericilik dönemlerinde ve devrim eşiğinde ekonomik ajitasyon farklı nedenlerle önem kazanıyor. Çok daha önemlisi, devrimci dönemler en çok kendi deneylerinden öğrenen kitlelere, devrim ise herkese öğretiyor. Lenin'in, 1905 ve 1917 devrimci yükseliş dönemlerinde vurguyu, *devrimin* komünistleri ve halk kitlelerini eğiteceğine, işçilere komünizmi öğreteceğine, önderlerin kitlelerin gerisinde kaldığına kaydırması bundandır. Devrimci durumlarda, olağan dönemlerin kavramsal ayrım ve sınırları değişime uğruyor.

Daha açık, yöntemsel açıdan daha önemli bir genelleme yapmak gerekirse, siyasal öznenin bilincinin tüm dönem ve zamanlar için geçerli bir bütünlük değil, ancak konjonktürel bir bütünlük taşıdığını söyleyebiliriz.

Ekonomik ve siyasal mücadelenin ve örgütlenmenin kesişme ve ayrışma eksenlerini belirlemenin, rol ve işlevlerini bölüştürmenin kolay ve ideal bir yöntemi yoktur. Tarihsel deneyimden, bu iki mücadele ve örgütlenme alanının birleştirilmesinin de, ayrıştırılmasının da ana sorunu çözmeden yeni sorunlar yarattığını biliyoruz. 2. Enternasyonal, partilerle sendikaların üyeleriyle birlikte katıldıkları bir örgütlenmeydi; başta Britanya İşçi Partisi olmak

üzere, 2. Enternasyonal'in sosyal-demokrat partilerinin çoğu ulusal düzeyde de sendikalarla öteki üyelerin birliğinden oluşuyordu. Bu birlik deneyimi, söz konusu partilerin içlerindeki sendikacı-reformist eğilimin etkisiyle ekonomist-oportünist bir çizgiye yönelmeleriyle, süreç içinde düpedüz burjuva partilerine evrilmeleriyle sonuçlandı. "Ekonomik mücadeleyi sendikalar, siyasal mücadeleyi parti yürütür" biçimindeki "işbölümü" ve "örgütsel bağımsızlık" denemeleri ise başka tür bir bölünme, kompartımanlaşma yarattı. "İşbölümü" ve işlevlerin ayrılığı "ilkesi" temelinde işçi kitleleri sendika bürokratlarına teslim edildi; sosyal-demokrat partiler işçi sınıfı içindeki çalışmalarını sendikalardaki ve meslek örgütlerindeki temsilcileri eliyle yürütmeye başladılar; partiyle işçi kitlesi arasındaki ilişki dolaylı ve dolambaçlı bir karakter kazandı; bunların sonucu olarak işçi sınıfına aşamalı ve parçalı bilinç taşınmış oldu. Bu parantez içi notun amacı, iki farklı yaklaşımın da işçi sınıfının siyasal birliğine, siyasal bilinçlenmesine hizmet edecek çözüm olmadığının altını çizmek. Ve eklemek gerekiyor; sorunun özü şöyle ya da böyle, şu nedenle ya da bu nedenle işçi sınıfı partisinin kendi asli öncülük, siyasal bilinç taşıma görevini yerine getirmekten uzaklaşmasıdır. Bu görevin hakkıyla yerine getirildiği durumda, sözünü ettiğim iki yaklaşımdan birini ya da ötekini benimsemek, kendi başına sorun kaynağı olmazlar.

Ekonomizm, ekonomi ile siyasetin birbirinden ayrılmasıdır. Tam da bu noktada Lenin'in, "işçi sınıfını siyasal temelde birleştirmek üzere, ekonomizmden, sendikalizmden ayrılmak" olarak özetlenebilecek diyalektik yaklaşımı belirleyici önem taşıyor.

Peki aydınların rolü? İşçi sınıfının bağımsız ideolojisiyle aydınlatılmamış her konuda burjuva dünya görüşünün egemenliği süreceğine, "öncü"nün en ileri teori ile donanması, bütün sınıfların birbirleriyle ve devletle ilişkilerinin aydınlatılması ve sergilenmesi gerekli olduğuna göre, işçi sınıfının ilk oluşum dönemlerinde burjuva aydınların, sonrasında öncü partinin teorik, ideolojik ve siyasal üretim ve propaganda işlevi ortadan kalkmış mı oluyor? Kesinlikle hayır! Bilimsel bilgi üretimi, devrimci teori olmadan,

devrimci pratik olmuyor. Sorun yalın olarak şudur: İleri teorik donanım, kristalize edilmiş, sadeleştirilmiş ideolojik bakış, devrimciliğin olmazsa olmaz koşuludur. Çünkü, derin ve sağlam teorik sütunlar üzerinde geliştirilen ideoloji; mücadele hedeflerinin, strateji ve taktiklerinin, sınıfın birliğinin, birbirine bağlanmasının harcı, toplumsal-siyasal süreçlerin ilk bakışta görünmeyen derindeki özünü görmenin dürbünüdür ve vazgeçilmezdir. Ancak, yinelemiş oluyorum, işçi sınıfına taşınacak olan, bilim ve teori değil, ideoloji ve siyasettir.

Hiçbir zaman sorunları koymakla, teorik olarak çözmekle yetinmeyen, her zaman, neyin, nasıl, hangi yöntem ve araçlarla pratikleştirileceğiyle ilgili çözümler üreten, ayrıntıları önemseyen Lenin, *Ne Yapmalı?*'da siyasal bilgi ve bilincin taşınması konusuna da pratik çözümler getirdi; "devrimci ve komünist" işçilerin ağzından aydınlara şöyle seslendi: "Bizim kendi başımıza rahatlıkla üstesinden geleceğimiz bir işe böyle burnunuzu sokarak boşuna uğraşıyor ve asıl görevlerinizden kaçıyorsunuz… elle tutulur somut sonuçlar vadeden somut istemler ileri sürerek biz işçileri özendirmek istediğiniz 'eylemliliği' biz zaten gösteriyoruz ve her günkü, sınırlı sendikal çalışmalarımızda bu somut istemleri çoğu kez aydınlardan hiçbir yardım almadan kendimiz ileri sürüyoruz. Ama *bu* eylem bize yetmiyor; biz yalnızca "ekonomik" siyaset lapasıyla beslenecek çocuklar değiliz. Biz başkalarının bildiği her şeyi bilmek istiyoruz. Siyasal yaşamın *bütün* yönlerini ayrıntılı olarak öğrenmek ve tek tek her siyasal olaya *aktif olarak* katılmak istiyoruz. Bunu yapabilmemiz için aydınlar iyi bildiğimiz şeylerden biraz daha az söz etmeli ve henüz bilmediğimiz, fabrikadaki 'ekonomik' deneyimin bize hiçbir zaman öğretemeyeceği şeyleri, yani siyasal bilgileri daha çok anlatmalıdırlar. Bu bilgileri, siz aydınların edinmesi kolaydır ve bunları şimdiye dek sunduğunuzdan yüz kez, bin kez daha büyük ölçeklerde iletmek görevinizdir; bu bilgileri bize yalnızca tartışmalar, broşürler ve makaleler biçiminde değil (açık sözlülüğümüzü bağışlayın; bunlar çoğunlukla oldukça sıkıcıdır),

hükümetimizin ve yönetici sınıflarımızın yaşamın her alanında şu anda ne yaptıklarını canlı sergilemeler biçiminde iletiniz."[283]

*Ne Yapmalı?'*da siyasal sergilemeler ve *devrimci eylem*, işçi sınıfına siyasal bilinç götürmenin etkili araçları olarak önerildi. Evet; eylemlerin kendisi de… Lenin, Rus işçilerinin polis zorbalığına, dinsel mezheplere zulmedilmesine, köylülerin kırbaçlanmasına, sansüre, asker dayağına, kültürler üzerideki baskıya karşı neden bu kadar az eylem yaptığını sordu ve "eğer bütün utanç verici haksızlıklara karşı yeteri kadar geniş, çarpıcı ve anında sergilemeleri hâlâ örgütleyemiyorsak, suç bizdedir, kitle hareketinin gerisinde kalışımızdadır" biçiminde yanıtladı.[284] Komünist yazar ve yayıncıların işinin, siyasal sergilemeleri, siyasal ajitasyonu derinleştirmek, genişletmek ve yoğunlaştırmak olduğunu ekledi.[285]

Özetlemek gerekirse, bilimsel-teorik çalışma ve üretim, bu üretimin ideolojik ve siyasal anlamda kullanılabilir bilgi ve sergilemeler biçiminde işçi sınıfı kitlesine iletilebilir duruma getirilmesi, siyasal bilinçlenme konusunun temel öğeleridir.

Bu konudaki son kritik soru ise, söz konusu üretim ve iletim işlevlerinin nereye, hangi noktaya kadar işçi sınıfının dışında gerçekleştirileceği ya da her zaman, sürekli olarak dışında gerçekleştirilip gerçekleştirilmeyeceğidir. Kısaca söylemek gerekirse, *Ne Yapmalı?*'nın yazıldığı dönemdeki gibi, hareketin birbirinden kopuk öbekler biçiminde var olduğu koşullarda, sınıf hareketinin siyasallaşmasında, siyasal bilinç kazanmasında "dışarıdan" üretim ve ağırlıkta olacağı açıktır. Ancak, komünist ve işçi hareketinin kendi bağımsız kimlik ve örgütlülüğünü oluşturmaya, işçi sınıfının kendi içinden komünizmden ve kendi deneylerinden öğrenen özneler çıkarmaya başlamasıyla birlikte bu durumun da değişmesi gerekir. "Değişmez; siyasal bilinç, her zaman ve sürekli olarak işçi sınıfı hareketinin dışından, parti tarafından getirilir" dersek, *bundan işçi sınıfının hiçbir zaman aktif özne olamayacağı bir siyasal mücadele kurgusu çıkar.* Taşıma suyla değirmen dönmez; yalnızca ve sürekli olarak dışarıdan bilinç

taşımayla da sınıf kitlesi siyasal bilinç ve devrimci eylem girişkenliği kazanamaz. Amaç, yalnızca var olan düzeni vurup devirdikten sonra sahneden çekilecek bir güç oluşturmak değil, toplumsal düzeni, bu düzene can veren bütün toplumsal örgütlenmeleri köktenci biçimde dönüştürmektir. Böyle bir hedef söz konusu olduğunda ise siyasal-temsil ve öncülük gerekli olmakla birlikte yeterli değildir. *İşçi sınıfı kitlelerinin aktif ve inisiyatifli biçimde işin içinde olmadığı hiçbir toplumsal devrim sürecinin nihai hedefe ulaşması olanaklı değildir.*

Önderlik, sınıf adına güç kullanmaya değil, sınıfı güçlü kılmaya hizmet ettiği zaman devrimcidir!

Ekim Devrimi, işçi sınıfı öncülerinin ve kitlelerinin parti ve konsey örgütlenmeleri üzerinden, aktif katılım ve inisiyatifleriyle gerçekleştirilen bir devrim olmasına rağmen Sovyet iktidarı ve reel sosyalizm döneminde devrimin bu katılımcı özelliği geliştirilemedi. Dünyanın değişik yerlerinde yaşanan daha sonraki devrimci süreçlerde işçi sınıfı kitleleri önemli roller oynadı; kendi içinden komünist önderler çıkardı; ancak hiçbir zaman ve hiçbir yerde komünizmi bir dünya görüşü, bir devrim ve kurtuluş manifestosu olarak içselleştiremedi. Bu sonuç elbette ki bir tek nedenle, bizim burada tartıştığımız siyasal bilincin işçi sınıfına sürekli olarak dışarıdan taşınmasıyla açıklanamaz. Bu, nedenlerden biridir; önemlidir.

Bu sorunun teorik çözümüne ipucu olmak üzere, eski ve klasik bir metne *Alman İdeolojisi*’ne başvurmamız gerekiyor.

Marx ve Engels, orada şunları yazmışlardı: “Hem bu komünist bilincin kitlesel çapta üretilmesi hem de davanın başarısı için insanların kitlesel değişimi gereklidir. Böyle bir değişiklik, ancak pratik bir hareket içinde, bir *devrim* içinde gerçekleşebilir. Bu devrim, demek ki, yalnızca *egemen* sınıf bir başka yolla devrilemediği için değil, ama aynı zamanda, *deviren* sınıf ancak bir devrim aracılığıyla kendini çağların pisliklerinden arındırarak toplumu yeni temeller üzerinde kurmaya uygun hale getirebileceği için de zorunludur.”[286]

Sorun, komünist bilincin *kitlesel* ölçekte üretilmesidir; sorun devrimci sınıfın yeni toplumu kuracak bir bilinçle donatılmasıdır. En başta devrimle. Devrim, işçi sınıfının egemen sınıfı devirip, kendini yönetici sınıf durumuna getirmesiyle başlayacaktır; bunun için de bilinç gerekmektedir. Marx ve Engels'e göre köklü bir devrimin zorunluluğu anlamındaki bu "komünist bilinç", toplumun çoğunluğunu oluşturan sınıfın içinden doğar ve yayılır (emanets).[287] Peki Marx ve Engels'e göre, bu komünist bilincin kitlesellik kazanması kendi kendine mi olacaktır? Böyle yorumlamak onlara büyük bir haksızlık olur. İnsanları kitlesel değişikliğe uğratacak olan devrimdir ve devrim, elbette belli nesnel koşullar temelinde, ama son çözümlemede iradi insan eylemiyle gerçekleşir. Öyleyse, işçi sınıfı kitlesinin bilincini değiştirerek onu devrimin öznel ve aktif öğesi durumuna getirme mücadelesinin hem devrim öncesinde, hem devrim sonrasında sürdürülmesi gerekir. Düğüm noktası önderlik ve öncülüktedir. Başka türlü ve buraya kadar söylenenlerin sonucu olarak formüle etmek gerekirse, öncünün görevi kendi tekelinde tuttuğu bilinç öğesini kerte kerte işçi sınıfına taşımak değil, *siyasal bilincin sınıf içinde kendi iç dinamiğini yaratacak biçimde mayalanmasına hizmet ve aracılık etmektir.* Mayanın maddesi işçi sınıfı içindeki öncü öğelerdir; mayalanacak olan, bağrında embriyonik bilinç öğeleri barındıran işçi sınıfıdır; mayayı çalması gereken siyasal öncüdür.

Buradan öncülük ve öncü parti konusuna geçebiliriz.

3.2. Öncü parti, öncülük sorunları

Tarihteki bütün büyük devrimci düşünce ve eylemler önce bir azınlık hareketi olarak başlamış, bütün büyük devrimci dönüşümlerin başını bir öncü azınlık çekmiştir. İnsanlar arasında toplumsal işbölümünden kaynaklanan eşitsizlikler sürdüğü sürece öncülük keyfi ya da iradi değil, son derece nesnel ve kaçınılmaz bir işlevdir.

Azınlık düşünce ve hareketlerinin, büyük toplumsal değişikliklere öncülük etmeleri "gitmekte ve gelmekte" olanı görmelerine, büyük

kitlelerin geleceklerinin nerede olduğunu göstermelerine, gördükleri ve gösterdikleri şeyin büyük kitlelerin bütünsel ve tarihsel gereksinmeleriyle gerçekten çakışmasına ve öncünün kitlesiyle buluşmasına bağlıdır. Öncülüğün eski deyimle “kuvveden fiile” çıkması, öncü hareketin değişimin koşullarının ve güçlerinin olgunlaştığı bir tarih anına denk düşmesini de gerektirmektedir.

Öncülük, önceden görebilmek ve öngörüyü gerçekleştirmek için önden harekete geçmek olarak tanımlanabilir. Bu tanım, anlatımını “öncü savaş”, “bireysel terör” kavramlarında bulan bir anlayışa da açıktır ve buradan siyasallaşmanın askeri yöntemlerle sağlanması anlamında “politikleşmiş askeri savaş stratejileri” çıkarıldığı da bilinmektedir. Oysa, bu yaklaşımın değerlendirilmesi bir yana, burada ele aldığımız “öncülük” kavramı, yalnızca siyasal değil, aynı zamanda toplumsaldır. Toplumsal öncülük kavramı ise, toplum türdeş ve yekpâre olmadığı için, farklı soyutlama düzeylerine göre genişleyip daralan, kimi zaman faklılaşan bir içeriğe sahiptir.

Bir proleter devrim süreci bağlamında daha yakından baktığımızda öncülük kavramının şu önermeler sırasını izleyeceğini öngörebiliriz: İşçi sınıfı toplumun, toplumsal devrimin öncüsüdür. Ancak işçi sınıfı bu rolünü kendiliğinden ve bir bütün olarak, bütün kitlesiyle yapamaz. Öyleyse ona öncülük edecek bir örgütlenme gereklidir. Bu örgütlenme öncü partidir. Öncü parti de kendi içinde toplumsal işbölümü nedeniyle eşitsizlikler barındırmaktadır. Öyleyse onun içinde de öncülüğü sürekli kılan bir önderlik olmalıdır vb. vb… Bu düşünce silsilesi ve önermelerden herhangi biri genel olarak yanlış değildir. Ama burada, çözümü güçleştiren, yalnız kavramlaştırmadan değil, durumun kendisinden çıkan bir büyük sorun olduğu açık. Öncülüğün hem zorunlu, hem sorunlu bir durum olduğunu söylemek, bu problem ve çelişkinin bilince çıkarılması oluyor.

Yadsımayı yadsıyarak çelişkiyi çözmenin yolu ise öncülüğün; başlatan, yol açan, kitlesini aydınlatan ve harekete geçiren, bunları yaparak kendisini süreç içinde önemsizleştiren bir işlev olarak anlaşılmasında yatıyor. Öncülük işlevinin ne zaman

sönümleneceğini önceden ve tam olarak bilmek olanaksız. Teorik olarak, sınıf mücadelesinin, siyasetin ortadan kalktığı komünizm aşamasında olacağını söylüyoruz ve bu doğrudur. Ancak, bu birdenbire, bir perendeyle, bir anda gerçekleşecek bir hedef değildir. Emekçi kitlelerin aktif özne durumuna geleceği, “siyasetin toplumsallaşacağı” bir sürecin adım adım ilerletilmesi gerekiyor. Bu yolda ilerlemenin koşulu, öncü ile kitlenin belli bir başlangıç evresinden sonra birbirleriyle kaynaşmaları ve böylelikle öncünün maddesini-kitlesini dönüştürmede bir katalizör rolü oynamasıdır. İşlevlerin sürekli ve kalıcı olarak “öncü” tarafından yerine getirildiği bir kurguda ikamecilik ve indirgemecilik kaçınılmazdır ve indirgemeciliğin en önemli sonucu da “öncü”nün yalnızlaşması, giderek işlevini yitirmesidir.

Leninci parti, birbirine bağlı ve meşruluğunu birbirinden alan iç içe halkalar biçiminde bir öncülük anlayışına dayanmaktadır.

İşçi sınıfının öncülüğü keyfi bir seçimden değil, kapitalist toplumun maddi ilişkilerinden çıkarılmış bir önermedir. Bu maddi ilişkiler, bugün birçok cephede değişikliğe uğramıştır. Burada 20.yüzyıl başı Rusya’sını incelediğimiz unutulmamalıdır.

Lenin, *Rusya’da Kapitalizmin Gelişmesi*’nin ikinci baskısına 1907’de yazdığı önsözde, “Bu çalışmada, ekonomik bir araştırma ve istatistiklerin eleştirel çözümlemesi temelinde verilen toplumsal ekonomik sistem çözümlemesi ve ona bağlı olarak Rusya’nın sınıf yapısı, tüm sınıfların devrim sırasındaki açık siyasal eylemiyle doğrulandı. Proletaryanın önder rolü tam olarak ortaya çıktı. Aynı zamanda, proletaryanın tarih süreci içindeki gücünün toplam nüfus içindeki payından ölçülemeyecek kadar daha büyük olduğunu göstermiştir.”[288]

Tüm toplumsal ilişkiler hareket ve değişim halinde olduğu için toplumsal sınıfların katı ve durağan biçimde sınıflandırılması olanaklı değildir ve örgütsüz bir sınıf ne kesin biçimde tanımlanabilir ne de yönlendirip yönetebilir. En gelişkin, en iddialı sınıf örgütlenmesi bile sınıfın tamamını içine alamaz. Bu o kadar

öyledir ki, parti bir yana, bugüne dek sendikal örgütlenmelerde bile "tam örgütlülük" söz konusu olmamıştır.

Lenin ve Bolşevikler, yalnız yukarıda sözünü ettiğim olanaksızlık nedeniyle değil, bilinçli bir seçim olarak öncünün sınıftan ayrı örgütlenmesini savundular.

Leninist parti teorisinin tartıştığımız konuyla ilgili ilkesel yaklaşımı iki temele dayanmaktadır: Birincisi, parti komünistlerin, öncülerin burjuvaziden ve işçi sınıfı kitlesinden ayrı ve bağımsız örgütlenen birliği olmalıdır. İkincisi, parti aynı zamanda işçi sınıfının partisi olmalıdır.

Lenin hiçbir zaman işçi sınıfı kitlelerini içine alan geniş, Batıdaki sosyal-demokrat partiler tipinde bir "işçi sınıfı partisi" düşüncesini savunmadı. Çünkü ona göre, tam da işçi sınıfı üzerinde etkili olabilmenin, ona öncülük ve önderlik edebilmenin yolu kitleden ayrı örgütlenmekten geçmekte, ayrıca parti üyeliğinde sınıfsal köken belirleyici bir önem taşımamaktadır. İşçi sınıfının öncüsü olarak parti, sınıfın bütünüyle karıştırılmamalıdır. "Sınıfın bütününün ya da neredeyse bütününün, kapitalizm altında öncüsünün bilinç ve eylem düzeyine yükseleceğini düşünmek kuyrukçuluk ve 'halk dalkavukluğu' olacaktır… Öncüyle onun çekim alanındaki kitleler arasındaki farkı, öncünün giderek daha geniş kesimleri kendi düzeyine *yükseltme* biçimindeki sürekli görevini unutmak yalnızca kendini aldatmaktır, ödevlerin büyüklüğüne göz yummaktır ve bu görevleri daraltmaktır."[289]

İşçi sınıfı kitlesinden ayrı örgütlenen partinin işçi sınıfına ve tüm sömürülenlere öncülük edebilmesi, onların uzun erimli, bütünsel çıkarlarını bilmesine ve savunmasına bağlıdır. İlkelere bağlılık, belli bir dönem için azınlık olmayı kabul, işçi sınıfı içindeki oportünizme karşı ardıcıl mücadele bunun için gereklidir. İkincisi, öncülük, ancak işçilerin ve ezilenlerin istem ve mücadelelerine pratik önderlik etmekle, işçi kitleleriyle yakın ve organik bir ilişki içinde olmakla kazanılabilir. Bu iki koşulu bir araya getirecek olan araç ise, işçi kitleleriyle bağı sürekli kılacak bir örgütlülüktür.

Öncüyü kazanmak ya da öncüyü oluşturmak

İşçi sınıfı kitlesinden ayrı oluşturulan bir partinin sınıfla bağını sağlayacak, ona sınıfın öncüsü işlevi kazandıracak örgütlülük nasıl bir örgütlülüktür?

Kapitalist toplumda sınıf bilinçli, öncü işçiler sınıf içinde azınlıktırlar ve sınıf kitlesine ancak bu bilinçli azınlık önderlik edebilir. Bu çerçevede öncü partinin sınıf niteliği, başka öğelerle birlikte sınıfın ileri, bilinçli, tek sözcükle "öncü" kesimlerinin kazanılmasına bağlıdır.

Öncü işçiyi tanımlamak, ayırt etmek kolay değil. Ekonomist yaklaşım "öncü işçi"yi ekonomik veriler üzerinden algılamaktadır. Örneğin, yalnız büyük sanayi işletmelerinde çalışan, sigortalı, sendikalı işçileri ya da belli sektör ve işkollarındaki işçileri öncü sayan yaklaşımlar bu türdendir. Sorun, "öncü işçi"nin, genel işçi kitlesinden net bir biçimde ayrılabilir, sınırları belirlenebilir, belli yerlerde kümelenmiş bir "birim" olarak algılanmasından kaynaklanıyor. İşçi sınıfı içinde böyle maden damarlarına benzeyen bir blok yoktur. Öncü işçi, sınıfının çeşitli bölmelerinde devrimci dönüşüme en açık, en hazır, işçi sınıfının öteki sınıflardan ayrı ve burjuvaziye karşıt bir sınıf olduğunu bilen, siyasallaşmış işçidir. Leninist parti teorisinde öncü işçi komünist, en azından komünizan işçidir. Öte yandan, sınıfın devrimciliği gibi bireysel işçinin öncülüğü de potansiyeldir. Buradan bakıldığında, öncü işçinin de oluşturulması gerekir. Öncü işçiyi oluşturma ve kazanma, partinin hem dışa, hem içe dönük etkinliğinin konusudur. İçe dönük etkinliğin amacı, partiyi sınıfın ve toplumun öncüsü durumuna; partili işçiyi öncü ya da önder düzeye yükseltmektir. Lenin bu karmaşık ve zor görevi, 1922'de yazdığı "Bir Yayıncının Notları" makalesinde şöyle formüle etmişti: "… Partiyi, kitlelerden kopmasına izin vermeden, tam tersine, onlarla gitgide daha yakından bağlanarak, onlara devrimci bilinç aşılayarak ve devrimci mücadele için ayağa kaldırarak devrimci proletaryanın öncüsü yapma süreci zor ama en önemli iştir."[290]

Partiyi proletaryanın öncüsü yapmanın, sınıf içindeki ileri öğeleri, düşünce ve kanı önderlerini kazanmaktan, onlara önderlik yetenekleri kazandırmaktan başka bir yolu yoktur.

Tarihsel deneyim, öncü işçinin de, “kitle” gibi mücadelenin içeriğindeki, düzeyindeki değişmelere bağlı olarak genişleyip daraldığını öğretiyor. Ayrıca, her mücadele döneminin kendine özgü gereksinmeleri, farklı özelliklere sahip insanları öne çıkarıyor. Örnek vermek gerekirse, barışçıl ya da gericilik dönemlerinde ülküye bağlılığını içinde bir kor gibi taşıyan, çok kahırlı-az verimli tekdüze bir çalışmayı sabır ve disiplinle yerine getiren insan tipi öne çıkarken, mücadelenin keskinleştiği devrimci dönemlerde girişken, atak, pratik eylem insanları öncülük misyonunu devralıyorlar.

Kısacası, “öncü işçi”, sınırları değişmez biçimde belirlenebilir durağan bir “kitle” değil, ama siyasal olarak hedeflenebilir, oluşturulabilir bir birikimdir. Devrimci yükseliş dönemlerinde sınıf içindeki tüm statükoları zorlayan yeni tipte devrimci “öncü işçi” tipi çoğalmakta ve olayların gidişinde inisiyatif almaktadır. Ancak, kapitalizmin az çok istikrarlı dönemlerinde “öncü işçi”leri örgütlemeyi, “işçi sınıfı içersindeki en istikrarlı ve kurumsal örgütlülük” olan sendikalara bırakmak, Leninci öncülük nosyonuyla ilgisi olmayan ciddi bir yanılgıdır.

Şu cümleleri dikkatle okuyalım: “Yükseliş dönemleri dışında sınıfın bilinçli öncüsü siyasal örgütlülüğün (veya örgütlülüklerin) dışında kalıp da, (bir genel kural olarak) öncü işçi olunmaz. Bu durumda mümkün olan, ‘önde gelen’ işçilerdir ve bunların kazanılması hiç de zorunlu değildir. Kapitalizmin az çok istikrarla seyrettiği dönemlerde ‘*Ne Yapmalı’cılar* öncü işçi olamayan, ancak mevcut sendikal anlayış ve önderlikler karşısında kuşku ve huzursuzluk üreten ve göreli olarak *kenarda duran* (abç) unsurlara daha fazla dikkat etmek zorundadırlar. Hatta, sendikalı olmayan işçiler arasında, yani sendikal hareketin okuluna uzak kalmış işçiler arasında da yabana atılmayacak bir potansiyel bulunduğu unutulmamalıdır.”[291]

“Genel kural olarak”, “yükseliş dönemleri dışında”, siyasal “örgütlülükler”in içinde olmayan “öncü işçi”den söz etmenin olanaksız değilse bile ayrıksı bir durum olduğunu kabul ediyorum. Ancak, genel kural dışı durumlar o kadar çoktur ki… Örneğin, Türkiye için “genel durum” üstelik yıllardır aynıdır. “Öncü”lüğü kendinden menkul siyasal örgütler içindeki ileri-öncü işçi toplamı, bu örgütlerin organik bir temsil ya da öncülük iddiası için bir başlangıç basamağı oluşturacak nitelik ve nicelikte bile değildir. Öte yandan, potansiyel öncü işçilerin sendikalar, sendika bürokrasisi tarafından kazanılacağı türünden bir “genel kural” yoktur. Evet, uyanık, görece eğitimli, yetenekli işçilerin bir bölümü sendikacılığa eğilim göstermektedirler. Ancak öyle durumlarda bile, örneğin profesyonel sendikacılarla işyeri temsilcisi düzeyindeki aktivistleri birbirinden ayırmak gerekir. Öncü parti olmaya aday ciddi bir örgütün, sınıf içindeki siyasal etkisi ve tüm ileri öğelerle kurduğu bire bir ilişkiler sayesinde, onları komünizme kazanabilmesi gerekir. İddianın pratik kanıtlanmasının başkaca hiçbir yolu yoktur. Komünizme kazanmak, sendikalı-sendikasız, sendikacı-sendikacı olmayan ayrımlarını önemsizleştirerek siyasal bilinç ve bağlanmayı öne çıkarmak demektir. Hangi dönem ve koşullarda olursa olsun, bu hedefin gerçekleşmemesini ekonomik-sendikal mücadelenin çekiciliğine ya da ileri işçilerin doğal bir sendikal eğilim taşımasına bağlamak ise özürcü ve kolaycı bir yaklaşımdır. Böyle bir durumda yapılması gereken, kırk dereden su getirerek “mevcut” durumu haklılaştırmak yerine, bu temel görevin neden yerine getirilemediğini ciddiyetle, eleştirel bir yaklaşımla ele almaktır.

Bu tartışmayla ilgili olarak eklenmesi gereken üç önemli nokta daha var. Birincisi, burada köşelendirip, kalıplaştırmamaya özen gösterdiğim, bir yere toplanmış maden damarı biçiminde değil, sınıf gövdesine yayılmış bir potansiyel olarak değerlendirdiğim öncü işçi kategorisi ya da tipolojisi bugünkü gibi “devrimci” olmayan nesnelliklerde hiç küçümsenmemesi gereken, yaşamsal bir önem taşır. Çünkü, öncü siyasal parti, esas niteliği “hazırlık”, “güç biriktirme” olan böyle dönemlerde sınıf içindeki etkisini bu öğeler

eliyle sürdürür. Böyle bir temel yoksa, “yükseliş” dönemlerinde işçi sınıfı kitlesinin başka kulvarlara sürüklenmesi hiçbir biçimde önlenemez.

İkincisi, komünizm adına yükseltilen bir bayrağın altına, toplumun bütün sınıf ve katmanlarından, sömürülen ve ezilen sınıflardan, yoksullardan, aydınlardan, gençlikten insanlar gelir. 1960’lı yıllarda olduğu gibi, dünyada ve Türkiye’de devrimci bir yükseliş ve çoğalışın bütün sınıfları siyasete çektiği dönemler dışında ise komünist partisine bu sınıf ve katmanların en ileri öğelerinin geleceği türünden bir kural yoktur. Her düzeyde ve nitelikte insan gelir ve hiçbir ciddi parti düzenden kopup komünizme gelen bir tek insanı bile önemsiz sayamaz. Öte yandan bu durum, kendisi bir azınlık olan ve temel işlevi topluma ve işçi sınıfına öncülük-önderlik etmek olarak tanımlanan komünist partisinin önderlik işleviyle ilgili ciddi bir sorunun varlığına işaret eder. Teori ve programıyla siyasal öncülük iddiasında olan, bu iddiayı gerçekleştirmek için ön açıcı, buz kırıcı siyasal-örgütsel araç ve *güce* sahip olması gereken siyasal örgüt, en başta işçi sınıfından olmak üzere ileri öğeleri kazanmadan bu niteliğe nasıl erişecektir? Sorunun “püf” noktası bu sorudadır ve tam da bu nedenle dikkati “göreli olarak kenarda kalan unsurlara” yoğunlaştırmak yanlış bir hedef belirlemek olur. O “unsurlar” vardırlar ve olacaklardır. Dikkatin yoğunlaştırılması gereken, potansiyel öncü ve önder nitelikli öğelerdir.

Üçüncüsü, öncü siyasal örgüt, kazandığı tüm öğeleri, verili insan malzemesinin eksiklikleri ne olursa olsun, kolektifin gücü ve sinerjisiyle, teorik, siyasal ve pratik eğitimle geliştirmek, yetkinleştirmek, siyasal öncülük yapabilecek düzeye yükseltmek zorundadır. Bunun şaşmaz yöntemi ise, toplum yaşamını ilgilendiren tüm konuları işçi sınıfının bağımsız komünist bakışıyla *aydınlatmak*, siyasal sergileme, propaganda-ajitasyon ve bizzat devrimci eylem araçlarıyla *bilinç taşımak*, bunları pratik mücadeleye bağlayarak işçi sınıfı ve yoksulların siyasal örgüt içindeki ve dışındaki ileri öğelerini ve giderek kitlesini eğitmektir.

Bu çerçevede, Kemal Okuyan’ın şu saptaması da sorunludur: “Sınıf mücadelelerinin sürekliliği ve karmaşıklığı, aydınlatma misyonunu geri çekiyor. Çekiyor, çünkü, aydınlatma misyonu sınıfı

edilgenleştiriyor; başı sonu belirsiz bir bilinç taşıma süreci içerisinde sınıfın ihtilalci çıkışları köreliyor ve sonuçta aydınlaştırmacı yaklaşım küçük burjuva radikalizmine yol vermeye başlıyor. Tıpkı Rus köylüsüne devrimci fikirler aşılamak için köy köy dolaşıp karşılığında aynı köylülerden dayak yiyen asker-bürokrat çocuğu adanmış devrimci demokratların dayak yemekten usanıp bireysel teröre yönelmeleri gibi…”[292] Niyetim, polemik değil. Ama buradaki görüşler, görmezden gelinemeyecek kadar sorunlu. “Başı sonu belirsiz bir bilinç taşıma sürecinin”, sorunu böyle anlamanın yanlış olacağına daha önce değinmiştim. Yinelemiş oluyorum; teorinin, bilimin işçi sınıfına, sınıf mücadelesinin dışından ve sürekli olarak, yazarak, okuyarak, “eğitim” seminerleri yaparak taşınması olanaklı değildir; bu yaklaşım doğru değildir. “Aydınlatma” misyonunun işçi sınıfının devrimci çıkışlarını körelteceğini öne sürmek ise biraz önce yazdığım gerekçelerle daha büyük bir sorundur. Tersine asıl önemli ve vazgeçilmez olan bu misyondur. Bu misyonun yadsınması, böyle bakanları doğru bir yere taşımayacaktır. Okuyan’ın vardığı sonuçlardan biri şudur: “…Lenin, daha önce başkaları tarafından dile getirilen ‘bilincin kendiliğindenliği tasfiyesi’ argümanını ‘bilincin kendiliğindenlik üzerindeki tahakkümü’ne dönüştürmüştür. Bu tahakküm, siyasal ve ideolojik araçlarla sağlanacaktır. Yani öncünün sınıfı dönüştürme misyonu artık geriye çekilmekte, öncünün sınıf dinamiklerini maniple etmesi öne çıkmaktadır.”[293]

Daha fazla uzatmak, kitapta “maniple” sözcüğünün geçtiği öteki yerleri göstermek, “manipülasyon” sözcüğünün içerdiği “hile”, “aldatma” vb. anlamlar üzerinden kurgular geliştirmek yerine soğukkanlı ve siyasal bir değerlendirme yapmaya çalışıyorum. İşçi sınıfını siyasallaştırmak, harekete geçirmek, siyasal çalışma sonucu ya da kendiliğinden harekete geçtiğinde harekete önderlik etmek *yerine,* sınıf kitlesini en hafif deyimiyle “kullanma”, “farkında olmadan yaptırma” anlamları taşıyan, işçi sınıfı kitlesine araç gözüyle bakan bir anlayışın Lenin’le Lenincilikle bir ilgisi olmadığı gibi bu yaklaşım teorik, siyasal ve etik olarak da kökünden yanlıştır. Çünkü, bu anlayış, işçi sınıfı kitlelerini kişiliksizleştirmekten,

siyasal amaç ve mücadeleye yabancılaştırmaktan başka hiçbir şeye hizmet etmez. Böyle bir yaklaşımla, ne öncü kazanılabilir ne de işçi sınıfı kitlesine güven verilebilir. Toplumsal-sınıfsal hedeflerin kısa erimli siyasal çıkarlara kurban edilmesi anlamındaki “reel politiker” eğilim tam da buradan çıkar: “…öncünün devrimci görevlerin sıkıştırması sonucu normalin ötesinde reel politiker bir eğilim içerisine girmesi bir başka sıkıntı kaynağıdır. Bu türden bir eğilim, kendisi bir araç olan öncünün sınıfı da araç olarak görmesi sonucunu doğuracaktır.”[294] Doğurur ve doğurmuştur. Kuşkusu olanlar, eğer gerçekten sorunu kavramak istiyorlarsa yazılanlarla yapılanlar arasındaki *tutarlılığa* bakmalıdırlar.

Öncü parti, tanımı gereği sınıfa ve topluma önderlik etmek durumundadır. Hep söylediğimiz gibi, işçi sınıfının, tüm sömürülenlerin uzun erimli, gerçek ve son çözümlemede toplumsal kurtuluşçu çıkarlarını programlaştırmak öncülüğün ilk koşuludur. Öte yandan, öncülük aynı zamanda maddi ve pratik bir süreçtir.

*Ne Yapmalı?’*da, Lenin “kendimizi, ‘öncü’ ileri birlik olarak adlandırmamız yetmez, öyle davranmalıyız ki, bütün öteki birlikler bizim en başta yürüdüğümüzü anlasınlar ve bunu kabul etmek zorunda kalsınlar”[295] diyor. “Öncü” kavramını birçok durumda partinin yalnız işçi sınıfını değil öteki “muhalefet katmanlarını” da kapsayacak biçimde kullanıyor. “Tartışmakta olduğumuz sorun, çeşitli toplumsal katmanların, otokrasinin devrilmesine katılma olasılığı ve zorunluluğuydu ve biz ‘öncü’ olmak istiyorsak, ‘çeşitli muhalefet katmanlarının’ *bu* eylemlerine yalnızca kılavuzluk *edebilecek durumda olmakla* kalmayız, bunu yapmak zorunlu görevimizdir.”[296] Ve komünist olmak, pratik öncülüğün güvencesi değildir. Komünistler yapmaları gerekeni pratik olarak yapamadıkları zaman, işçiler komünist öncüyü değil, daha hareketli ve enerjik devrimcileri destekleyeceklerdir.[297]

Siyaset boşluk tanımamaktadır. Bolşeviklerin başarısı, adaylıklarını koydukları sınıfsal ve devrimci siyaset alanını, temsil gücü olan bir özne olarak doldurmalarından gelmektedir. Siyasetin boşluk tanımaması saptaması, devrimcileri rahatlatacak bir şey

değildir. Çünkü, boşluğun o boşluğu bırakanları bekleyeceği ya da benzerleri tarafından doldurulacağı türünden bir kural yoktur. Egemenler için, eğer devrimciler izin verirlerse, çözülemeyecek sorun, doldurulamayacak boşluk yoktur!

Rusya işçi sınıfının koşulları ve öncülük

Devrimci siyaset ve örgütlenme de içinde olmak üzere Rusya'yı Ekim Devrimi'ne taşıyan olgu ve süreçlere nüfuz eden, devrime karakterini veren çok önemli özelliklerden biri hiç kuşkusuz Rusya işçi sınıfının nesnel ve öznel koşullarıdır.

Bir önceki bölümde aktardığım, 1848 ve sonrasındaki devrimci yükselişe, geniş sayılarına, çetin ve olumsuz yaşam koşullarına, uğradığı baskı ve zulme rağmen köylülüğün neden devrimci önderlik yeteneğinden yoksun olduğuna, dahası bağımsız bir toplumsal-siyasal güç olarak davranamadığına ilişkin gerekçeler Rusya için de aynen geçerlidir. Dahası, 1900'lere gelindiğinde, Rus köy komününden komünizme atlamanın ideolojisini ve pratiğini temsil eden Narodnizm, hem teorik, hem pratik olarak aşılmıştı. Kapitalist gelişme, Marksist ve legal Marksist propaganda ve örgütlenmenin giderek güçlenen etkisi ve Narodnik eylemlerin sonuçsuzluğu, bu direngen geleneği tümüyle silmese de, sınıfsal ve siyasal temellerini zayıflatmıştı.

Devrimci toplumsal özne rolünü işçi sınıfının üstlenmesi ise, ne yalnızca Narodnizmin etkisizleşmesiyle ne de Ekim Devrimi'nin Bolşeviklerin sonradan işçi sınıfı adına yazdıkları bir darbe olduğu iddiasıyla açıklanabilir.

Öyleyse Ekim devrimcilerinin teorik bakışları kadar, pratik mücadeleyle organik ilişkilerinin sağladığı nabız tutma, sezme ve önceden görme yetenekleriyle de kavrayıp devrimin kinetik enerjisi durumuna getirdikleri işçi sınıfına daha yakından bakmak gerekiyor.

Bir: Öncelikle, 1789 sonrasındaki tüm devrimci yükseliş ve denemelerin ortak bir özelliğine işaret etmeliyiz. Batı Avrupa deneyimi, 1789'dan sonraki tüm siyasal devrimlerin *kent merkezli* olduğunu göstermiştir. Başarılı ve başarısız tüm devrim

girişimlerinin yazgısını belirleyen kentlerdeki ve daha çok da büyük kentlerdeki mücadeleler olmuştur. Devlet ve toplum örgütlenmesinin daha merkezi ve hiyerarşik olduğu Fransa ve Rusya gibi ülkelerde bu özellik çok daha belirgindir. 1848 Devrimi'yle ilgili çözümlemeleri birçok noktada farklılaşan Marx ve Tocqueville Paris'in devrimin yazgısı üzerindeki belirleyiciliğinde aynı görüştedirler: Paris'i alan Fransa'yı alır! "Eğer Paris, siyasal merkezileşmenin sonucu olarak, Fransa'ya egemense, işçiler de devrimci sarsıntı anlarında Paris'e egemendirler."[298]

Rusya da merkezi bir imparatorluktu. St. Petersburg, Moskova, Kiev, Odesa gibi kentler ekonomik, toplumsal gelişmişlik, siyasal merkezileşme ve hareketlilik açılarından tüm ülkenin beyni, sinir merkezi konumundaydılar. Bu merkezlerde yoğun bir proleter nüfus yaşıyordu. 1863'ten 1897'ye Rusya'da kırlardaki nüfus artışı yüzde 53.5 iken, kentsel bölgelerde yüzde 97 idi. Her yıl köyden kente 200 bin kişi göç ediyordu. Lenin, *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi* kitabında, Rusya'da 10 milyon ücretli işçi, emek gücünü satmaya hazır 15,5 milyon yetişkin erkek işçi olduğunu yazıyordu.[299]

İki: Bolşevizmin oluşumunda en önemli etmenlerden biri, Rus kapitalizminin *endüstriyel ve proleter yoğunlaşma* düzeyidir. Kapitalizm eşitsiz gelişir. Rusya'da kapitalizm ve endüstriyel üretim belli ve kısa bir zaman aralığında Batı'dakinden çok daha hızlı gelişti. 1905 ile 1914 arasında sanayi üretimi yaklaşık iki kat arttı. Çok daha önemlisi, toplam sanayi üretimi gelişmiş kapitalist ülkelere göre düşük, toplam nüfusun tarımda istihdam edilen bölümü çok yüksek (yüzde 80'den fazla) olmasına rağmen, Rusya'daki endüstri teknolojik ve yapısal özellikleri bakımından gelişmiş ülkelerden geri olmadığı gibi, yoğunlaşma düzeyi bakımından daha ileriydi. Troçki'nin ABD ile Rusya'yı bu bakımdan karşılaştırmasından çıkan sonuç gerçekten çarpıcıdır: "1914'te Birleşik Devletler'de 100'den az işçinin bulunduğu küçük işletmelerde çalışanların toplam endüstri işçilerine oranı yüzde 35 iken, Rusya'da yüzde 17.8 idi. 100 ile 1000 arasında işçi çalıştıran işletmeler bakımından iki ülkenin oranları aşağı yukarı aynıydı.

Ama 1000'den fazla işçi çalıştıran işletmeler söz konusu olduğunda, bunların tüm endüstri işçilerine oranı ABD'de yüzde 17.8 iken Rusya'da yüzde 41.4 idi. En önemli endüstriyel bölgeler alındığında bu oran daha da büyüktü: Petrograd'da yüzde 44.4 ve Moskova'da yüzde 57.3."[300] Bu veriler, Rusya'da sayısı sınırlı dev ölçekli fabrikalarda olağanüstü bir işçi yoğunlaşması olduğunu gösteriyor. Petrograd'daki tek bir işyerinde, 1905 ve 1917 devrimlerinin proleter karargâhı ünlü Putilov fabrikasında 40 bin işçi çalışıyordu.[301]

Büyük fabrikaların devrimci mücadele açısından taşıdığı önemi en iyi anlayan kişi ise Lenin'di. 1902 Eylül'ünde yazdığı "*Bir Yoldaşa Mektup*"ta , "hareketin esas gücü, büyük fabrikalardaki işçi örgütlerindedir. Çünkü büyük fabrikalar (ve büyük imalathaneler) yalnızca işçi sınıfının sayıca büyük kesimini değil, etkileme, gelişme ve mücadele kapasitesi bakımından da büyük bölümünü içerirler"[302] diyordu.

Rusya'nın iki büyük kentinde, o kentleri ve o kentlere egemen olduğu ölçüde Rusya'yı sürükleyecek yoğun bir işçi sınıfı çekirdeği bulunuyordu.

Üç: Kısıtsız ve eşit, dolayısıyla "genel" olmayan oy hakkı, seçimle iktidar olma düzenekleri gelişmemiş siyasal partiler hukuku vb. nedenler devrimci siyasal örgütlenmeleri düzen dışı ve ağırlıkla da işyeri ve işçi-yoğun bölgelerde örgütlenmeye zorluyordu. Toplu sözleşme ve grev hakkının birçok yasal ve fiili yaptırımla engellendiği sendikalar hukuku ise, hareketlenen, mücadele eden işçi kitlelerini yaratıcı ve taban girişimine dayanan örgütlenmelere itiyordu. 1905'te Rusya'da tüm sanayi işçilerinin yalnızca yüzde 7'si (kesin sayı 245 bin 555) sendikalıydı.[303] Bolşeviklere bu koşullar anlamında "tarih" ve "talih" yardım etti. Rus işçi sınıfı, ekonomik istemleri için ayağa kalktığında, yanı başında sendikaları değil, Sovyetleri buldu.

Dört: Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin gerçek kuruluş tarihi olan 1903 ile Ekim Devrimi'nin gerçekleştiği 1917 arasındaki 14 yılın çok büyük bir bölümünde Rusya nesnelliği devrimciydi. 1905

Devrimi'nin dalgaları 1907'ye kadar sürdü. 1907-1910 arasında yaklaşık 3 yıl süren koyu gericilik döneminden sonra Petrograd ve Moskova'da işçi sınıfı yeniden etkili ve süreklilik gösteren bir hareketlilik içine girdi. Yeni dönem, öğrenci boykotlarıyla açıldı; 1911'deki grevlerle sürdü ve 4 Nisan 1912'de Lena'daki 4 bin altın madencisinin grevinden ve 500'ünün katledilmesinden sonra büyük bir ivme kazandı. Ekonomik ve siyasal içerikli grevler birbirini izledi. 1914'ün ilk altı ayında 1 milyon 425 bin işçi greve çıktı. Bunların 1 milyon 59 bininin katıldığı grevler siyasal nitelikliydi. 1905 ve 1917 Şubat devrimleri daha önce de belirttiğim gibi, hiç kimsenin önceden göremediği, beklemediği bir zamanda patladılar. Bolşevik Partisi de, Sovyet örgütlenmesi de bu patlamaların yarattığı kitlesel dalgayla birlikte kimlik ve kişilik kazandılar. Uzatmadan ama altını çizerek kaydetmemiz gerekiyor; Leninist strateji ve örgütlenme *genel olarak devrimci bir nesnellikte*, özel olarak da 1905 ve 1917'de kendini iki kez güçlü biçimde duyuran Lenince tanımıyla *devrimci durumlar ortamında biçimlenmiştir.* Devrimci siyaset ve örgütlülük böyle bir nesnellikte inşa edilmiş, parti ve Sovyet, iki devrimci durumda yeniden örgütlenerek ülkeyi devrime taşıyan sıçramayı gerçekleştirmişlerdir. Lenince siyaset ve örgütlenme, devrimden ve devrimci durum koşullarından soyutlanılarak değerlendirilemez.

Devrim partisinin doğup geliştiği teorik, toplumsal, sınıfsal ve siyasal ortamın temel renklerini bu biçimde özetledikten sonra, Leninist siyaset ve özellikle de örgütlülüğe daha yakından bakabiliriz.

Öncülüğün gerçekleşmesi

Öncülüğün teorik çerçevesini ve Rusya kapitalizminin bu teorik yaklaşımla örtüşen özelliklerini inceledikten sonra, şimdi teori ile pratiğin nasıl birleştiğine, parti ile sınıfın nasıl buluştuğuna bakabiliriz. RSDİP'in ve Bolşevik Partisi'nin öncülüğünü olanaklı kılan oluşum koşulları, sınıfsal-örgütsel kökleri nelerdi? Bolşevik

Partisi pratik olarak nasıl, hangi aşama ve süreçlerden geçerek işçi sınıfının ve emekçilerin öncüsü durumuna geldi?

Önce, “kök”e bakalım.

Rusya’daki ilk işçi örgütlenmeleri Narodnikler zamanında kurulmuştu. 1870’te Petersburg ve Odesa’da oluşturulan ilk işçi grupları daha sonraki Marksist yuvarların öncüleriydiler. Bu gruplar, üçer, en fazla beşer kişilik eğitim hücreleri olarak bir araya geliyor, okuma yazma, matematik, tarih, ekonomi politik konularında eğitim yapıyorlardı. Bu ilginç bir deneyimdi. Petersburg’daki ilk işçi yuvarı olan Narodnik Çaykovski grubu, kentlileşen metal işçilerini devrimci saymadığı için “köylü” özelliklerini hâlâ koruyan tekstil işçileri arasında örgütlenmeye ağırlık vermiş, ancak 1873’te çarlık polisi tarafından dağıtılmıştı. Odesa’da kurulan 55-60 üyeli Güney Rusya İşçiler Birliği iki kez patlak veren grevlere örgütlü destek sağlamıştı. 1890’dan sonra bu kez Plehanov ve çevresi işçi eğitim grupları oluşturdular. Çok sayıda işçinin katıldığı bu eğitim grupları bir çeşit okul gibi çalışıyor, “öğretmenler”le “öğrenciler” arasında yakınlık ve etkileşim ortamı yaratıyordu. Eldeki sınırlı kaynaklara göre, 1887’de Petersburg’da fabrika işçilerinden oluşan 6 eğitim yuvarı bulunuyor, 1891’de sayıları 20’ye ulaşıyordu.[304] *Iskra*, çıkışıyla birlikte işçi çevreleri arasında bağ ve eşgüdüm sağlamaya başladı. 1903’te Petersburg Sosyal Demokrat Komitesi’ne bağlı 25 fabrika hücresi, 25 kişiden oluşan bir propaganda grubu, 5 kişilik bir “yazarlar” ve 24 kişilik öğrenciler öbeği bulunuyordu.[305]

Bu eğitim öbeklerinin en önemli katkılarından biri, başta Lenin olmak üzere, hareketin aydın kadrolarının fabrika ve işçi yaşamının koşulları ve sorunları hakkında doğrudan, birinci elden bilgi edinmeleri, işçi sınıfının ruh halini yakından tanımalarıdır. Lenin *Ne Yapmalı?*’da, kendisini sık sık ziyaret eden bir işçiyi sorularıyla nasıl bunalttığını, işçinin, “Fazla mesai yapmak, senin sorularını yanıtlamaktan daha kolay” dediğini anlatır.

Eğitim öbeklerinin yalnızca bu işe yaradığını söylemek ise eksik ve yanlış olur. Bu deneyim, işçiler arasındaki entelektüel ilgi ve canlılığı, sosyalizme yönelişi göstermesi bakımından da önemlidir.

Plehanov bu eğitim yuvarlarına katılan işçi türünü şöyle betimliyordu: “Her gün fabrikada 10-11 saat çalıştıktan sonra eve ancak akşamları dönen, gece saat 1’e kadar kitap okuyan biri… Onu ilgilendiren teorik sorunların çeşitliliği ve çokluğuna şaşırırdım… Ekonomi-politik, kimya, toplumsal sorunlar ve Darwin’in evrim teorisi… Bunların hepsi onun ilgi alanındaydı. Onun entelektüel susuzluğunu gidermek için on yıllar gerekirdi.”[306]

1891’de gizli 1 Mayıs toplantısında arkadaşlarına seslenen bir işçi şunları söylüyordu: “Bu zamanda yapabileceğimiz tek şey kendimizi işçilerin eğitimine ve örgütlenmesine adamaktır. Bunun, hükümetimizin engel ve korkutmalarına aldırmaksızın yerine getireceğimiz bir görev olduğunu umuyorum. Çabalarımızı verimli hale getirmek için kendimizi ve başkalarını entelektüel ve moral bakımdan eğitmek için elimizden geleni yapmalıyız. Bunun için olabildiğince enerjik çalışmalıyız ki, çevremizdeki insanlar bizi akıllı, dürüst ve cesur insanlar olarak görsünler, bize gitgide daha büyük güven duysunlar ve bizi kendilerine ve başkalarına örnek alsınlar.”[307]

1895’te Petersburg’taki eğitim grupları içinde yer alanlar, daha sonra RSDİP ve Bolşevik Partisi’nin önemli kişileri oldular: Lenin, Silvin, Krupskaya, Krassin, Starkov, Zaprozhets, Radçenko, Yakubova, Şelgunov, Babuşkin, Merkulov…

Rusya’da genel olarak Marksist hareket, özellikle de Bolşevizm daha doğuş ve oluşum döneminde işçi sınıfıyla bağlıydı.

1904’te papaz Gapon’un örgütünde büyük çoğunluğu işçi olan 6 bin üye olduğu biliniyor.[308]

Aralık 1903’te, Petersburg’daki Bolşevik-Menşevik ortak komitelere bağlı, üye sayıları 7 ile 10 arasında değişen 18 fabrika yuvarı ve toplam 180 üye vardı. [309]

1905 Kasım’ında fabrika ve sendika temsilciliği üzerinden gerçekleşen Sovyet üyeliği verileri şöyleydi: 140 fabrika ve 35 atölye 580 vekil tarafından, 60 sendika 55 vekil tarafından temsil ediliyordu.

1905’ten önce Bolşeviklerin 1000 dolayında üyesi olduğu tahmin ediliyor, işçi üye sayısı ile ilgili veri bulunmuyor.

1905’te 8400 Bolşevik üyenin 5200’ü, yani yüzde 61.9’u işçi, 400’ü yani yüzde 4.8’i köylü, 2300’ü yani yüzde 27.4’ü aydındı.[310]

1912 Duma seçimleri ile ilgili veriler Bolşeviklerin işçi kitle desteğini göstermesi bakımından önemlidir. Bir mülk sahibinin oyunun 15 köylü ve 45 işçi oyuna eşit sayıldığı bu seçimlerde, Menşevikler toplam seçmenler içinde 136 bin endüstri işçisinin bulunduğu seçim bölgelerinden 7 milletvekili çıkardılar. Bolşevikler ise 1 milyon 144 bin işçinin bulunduğu bölgelerden 6 milletvekiliği kazandılar. Sonuç olarak Menşevikler işçi seçmenlerin yüzde 11.8’inin desteğini alırken, Bolşevikler yüzde 88.2’sininkini aldılar. 6 Bolşevik milletvekilinin tamamı, dördü metal (Malinovski, Badayev, Petrovski ve Muranov) ikisi tekstil (Şagov ve Samalyov) olmak üzere fabrika işçileri. Hepsi en büyük endüstri merkezlerinden seçildiler.[311] Bolşevik Partisi sanayi işçileri içinde güçlü bir tabana sahipti.

Bu sınıf ağırlığı parti önderliğine de yansıdı. Kongre delegeleriyle ilgili veriler bunu gösteriyor. 1905’teki 3. Kongre’de delegeler içindeki işçi oranı yalnızca yüzde 3.3 iken, 1906’daki 4. Kongre’de bu oran yüzde 24.8’e, 1907’deki 5. Kongre’de yüzde 34.5’e ve 1917’deki 6. Kongre’de yüzde 40.9’a yükseldi. Toplam üye sayısının 23.600 olduğu 1917 Ocak ayında işçi üye oranı yüzde 60.2 idi.[312]

Bu verilerden, partinin başından beri işçi sınıfı içinde yuvalandığı, devrimci yükseliş dönemlerinde işçi üyeliğin hem sayı, hem oran olarak arttığı, gericilik ve daralma dönemlerinde azalan üye sayılarına rağmen işçi temelinin korunduğu, yönetim düzeyindeki işçi oranının sürekli olarak yükseldiği anlaşılıyor. Duma seçimleriyle ilgili veriler işçi sınıfı kitlesinin ilgi ve desteğinin önemli ölçülerde kazanıldığını gösteriyor.

Lenin bu ilgi ve desteğe çok büyük değer biçti. 1914 Brüksel Konferansı’na sunduğu rapordan: “Taktiklerle ve örgütlenmeyle ilgili çizgimizin doğruluğuna Rus işçi hareketi içindeki uzun yılların

deneyimiyle, onun içinde yer alarak, aynı zamanda Marksist teorik inançlarımızla ikna olduk. Ama, *kitlesel* işçi sınıfı hareketinin pratik deneyiminin teoriden daha az önemli olmadığı görüşündeyiz ve yalnızca bu deneyim, ilkelerimizi ciddi olarak *sınamaya* hizmet edebilir. ‘Teori, arkadaşım gridir, yaşam ağacı ise ebedi olarak yeşil’ (Faust) Bundandır ki, likidatörlüğe ve bağlaşıklarına karşı yürüttüğümüz iki-iki buçuk yıllık mücadeleden sonra sınıf bilinçli işçilerin beşte dördünün Pravda yanlısı olduklarını ifade etmeleri, çizgimizin doğru olduğuna ilişkin inancımızı güçlendirmiş, sarsılmaz kılmıştır.”[313]

Devrimci siyasetin son doğrulayıcısı kitlelerdir.

Bolşevik Partisi’nin propagandası da öncülük misyonuna uygun, temel ve sürekli bir etkinlik alanıydı. Bolşevikler onlarca merkezi ve yerel yayın çıkardılar. Parti’nin 1917 Temmuz’unda 27’si Rusça, 14’ü 7 değişik dilden olmak üzere 41 gazete ve dergisi vardı. 17’si günlük, 8’i üç günlük, 7’si haftalık, 3’ü 15 günlük ve biri aylık olarak yayımlanan bu yayınların toplam tirajı 320 bini buluyordu.

22 Nisan 1912’de yayına başlayan *Pravda* bir yılda çoğunluğu işçilerden olmak üzere 11 bin okuyucu mektubu aldı. 1912’de 620 işçi grubundan *Pravda* için bağış toplanırken, Menşevik yayın ancak 89 işçi grubundan bağış alabildi. 1914’ün 13 Mayıs’ına kadar *Pravda* 2873 işçi grubundan, Menşevik gazete 671 işçi grubundan mali destek topladı.[314] Yükselen baskı-dağıtım sayısı ve *Pravda*’ya destek gruplarının varlığı, Bolşevik yayının öncü işçilerin ilgisini ve aktif desteğini kazandığının kanıtıydı. *Pravda* için para toplama grupları, bir çeşit legal parti çevresi işlevi gördüler.

İlkeli ama esnek

Sınıf bilinci ve öncü parti teorisi, bu teorinin gerçekleşme ortamı ve aracı olarak sınıfla organik ve eylemsel bağ, proletarya hegemonyasına dayanan bir devrim stratejisi… Bunlar Bolşevik Partisi’nin öncülüğündeki proleter devrimin teorik, sınıfsal ve örgütsel vazgeçilmezleriydi. Ancak, Bolşevik Partisi’nin devrimle sonuçlanan eylemini yalnızca bu koşul ve üstünlüklerle

açıklayamayız. Devrim, bunlarla, siyasal ortamı, güç ilişkilerini doğru algılayan, bunlara yanıt veren ilkeli ama esnek bir siyasal çizginin, bu çizgiyi yaratıcılıkla uygulayan önderlik ve örgütlülüğün çakıştığı bir uğrakta gerçekleşti.

Zaman zaman ayrıntılara girmekle birlikte, bu çalışmadaki esas konumuz Bolşevik Partisi tarihi değil, o tarihin öncü parti teori ve pratiğiyle ilgili yönleri. 1905 Devrim'inden doğru ve ileriye yönelik dersler çıkarmak, gericilik yıllarını ideolojik sağlamlaşma ve billurlaşma sağlayan, işçi sınıfı içindeki köprübaşlarını elde tutan kahırlı bir çalışmayla değerlendirmek; aniden ve kendiliğinden patlayan 1917 Şubat Devrimi'nin getirdiği yeni durumu doğru okumak; kapitalizmin ve yıkıcı savaşın neden olduğu sonuçlara karşı cesur, net, kitleleri kazanan devrimci tutumlar almak; geçici çözüm ve uzlaşmalara kapılmak yerine, gerçek ve köktenci çıkış yolunu gösterebilmek; bütün sınıfların birbirleriyle, çarlıkla, geçici burjuva hükümetle olan çelişkilerinden, yöneten sınıflar arasındaki bölünmelerden devrimci amaçlar için yararlanmak; değişen durum ve güç ilişkileri karşısında eskiyen görüşlerini değiştirmek ve daha sayılabilecek bir dizi özellik Bolşevik önderliğin başarısının "sır"larıdır. Eğer, bu yaratıcı siyasal açılım ve yönelişler, taktik esneklik olmasaydı Bolşevik Partisi başka örneklerde olduğu gibi işçi sınıfı içinde örgütlenmiş, disiplinli ama dar ve marjinal bir özne olarak kalabilirdi.

Burada, açılması, üzerinde düşünülmesi gereken bir soru var:

Bolşevik Partisi devrim amacına, ilkelerine bağlı, merkezi bir parti olmaya devam ederken, aynı zamanda manevra üstünlüğüne, her dönemeçte birliğini bozmadan yeni tutumlar alabilme esnekliğine sahip bir özne olmayı nasıl başardı?

Önce Bolşevik Partisi'nin "esnek"liğine ilişkin anımsatmalar: Bolşevik Partisi her zaman, illegal ve devrim öncesindeki çok kısa süre dışında gizli bir örgüt olarak var oldu. Ancak en gizli olduğu zaman bile legal ve açık çalışma biçimlerini kullandı. Koşulların açık ve cepheden savaşmaya elverdiği durumlarda güçlerini açık mücadeleye seferber edebildi. Yıllar süren kahırlı, sabırlı ve az

verimli yeraltı çalışmalarından çarlık Duma’sına milletvekili göndermeye, günlük gazete çıkarmaktan günü geldiğinde ayaklanmanın askeri komitesini kurmaya kadar farklı araç ve biçimlere başvurmaktan geri durmadı. Devrim arifesinde tarım programını geri çekerek, Sosyalist Devrimcilerin programını benimsedi. *Nisan Tezleri*’nde, partinin o zamana kadarki deyim uygunsa “resmi” görüşü olan “işçilerin köylülerin devrimci demokratik diktatörlüğü” formülünün “eskidiğini” söyleyip devrimin sosyalist aşamasına geçildiğini ilan etmek ise taktik esnekliğin ötesinde devrimin geleceğini belirleyen son derece kritik bir siyasal yenilenmeydi. Yeni yaklaşımın yaşamsal önemdeki içeriği bir yana, *Nisan Tezleri*’nin Bolşevik Partisi tarafından benimsenmesi ve içselleştirilmesi süreci kendi başına büyük derslerle doludur. Lenin, bu tezleri MK üyelerini “ikna” ederek partiye kabul ettirmedi. Tersine, başlangıçta parti önderliğinden Kolontay ve Molotov dışındaki hiç kimse Lenin’in tezlerini desteklemedi. Merkez Komitesi’nin 6 Nisan tarihli toplantısında Lenin yalnız kaldı. 8 Nisan’da Petersburg Komitesi Lenin’in tezlerini 2’ye karşı 13 oyla reddetti. Sorun parti merkezinde değil, parti örgütlerinden delegelerin katıldığı konferansta çözüme kavuşturuldu. 14-22 Nisan’daki Tüm Petersburg İl Konferansı’nda sorun, Lenin’in ve Kamenev’in savunduğu iki tez arasında sadeleştirildi. Lenin, partinin iktidarın Sovyetlere geçmesi için çalışması tezini savunurken, Kamenev, Sovyetlerin geçici hükümeti “en dikkatli biçimde kontrol etmesi” için karar alınmasını önerdi. Son oylamada Kamanev’in önerisi 6’ya karşı 20 oyla (9 çekimser) reddedildi. On gün sonra Tüm Rusya Parti Konferansı toplandı. Lenin, tezini geçici hükümetin “hemen ya da sıradan bir yolla devrilemeyeceği” ekiyle yumuşattı ve karar tasarısı 7 çekimsere karşı 150 oyla kabul edildi.[315] Bolşevik Partisi, kritik bir anda siyasal taktiğini partinin bütün gerçek güçlerinin katılımıyla, temsili toplantılarda tartışarak belirledi ve disiplinle uyguladı. Buradan çıkarılması gereken ders, partinin taktik esnekliğini borçlu olduğu disiplinin her yeni durumda yalnız parti önderlerinin değil, parti

aktivistlerinin katıldığı açık tartışmayla ve ideolojik ikna ve kanıtlama yöntemleriyle sağlanmış olmasıdır.

Yukarıdaki sorunun, buraya dek söylenenlerden daha az önemli olmayan yanıtına geliyoruz: Lenin ve Bolşevikler, işçi sınıfını temsil eden öncü siyasal partinin varlığına, bağımsızlığına devrimin olmazsa olmaz bir koşulu olarak bakmış, örgütlülüğü geliştirmek için ısrarlı, sistematik ve özverili bir çaba göstermiş olmalarına rağmen, *partiyi hiçbir zaman amaçlaştırmadılar.* En önemlisi de olsa, partinin amaç yolundaki araçlardan biri olduğu bilinciyle hareket ettiler. Toplumdaki düzen karşıtı tüm muhalefet güçleriyle birleşmeye, bu güçleri birleştirmeye çalıştılar. Leninist birlikçiliğin özü, temel görüş farklılıklarını çıplaklaştırıp ayrıştırarak devrimin sınıfsal-siyasal güçlerini birleştirmek olarak özetlenebilir. En çarpıcı örnek Bolşeviklerin “Sovyet” örgütlenmesine ilişkin tutumlarıdır. Burada bir parantez açıp, Ekim Devrimi’nin iki önemli örgütlenmesinden biri olan Sovyetler’in oluşumuna, gelişmesine, devrimde oynadığı role ve Bolşeviklerin tutumuna kısaca bakmamız gerekiyor.

Rusya Sovyetlerini başlı başına bir konu olarak inceleyen Oskar Anweiler sürecin 1905’lerdeki başını şöyle anlatıyor: “ ‘Kanlı Pazar’ın doğurduğu grev dalgası karşısında hükümet işçilerin çara güvenini sağlamak ve çarın kendileriyle ilgilendiğine inandırmak için bazı ödünler vermek zorunda kaldı. Böylece, biri senatör Sidlovski’nin başkanlığında, Petersburg işçilerinin memnuniyetsizliklerini araştırmak ve bunlara bir çare bulmakla görevli, diğeri Maliye Bakanı Kokovcev’in yönetiminde Alman iş hukukunu incelemekle görevli iki komisyon oluşturuldu. Dokuz meslek kesimine ve seçim bölgesine bölünen başkentin işçileri arasından iki dereceli seçimle belirlenecek işçi temsilcilerinin birinci komisyonda yer almaları öngörülmüştü. Deneme on beş gün içinde tam bir başarısızlıkla sonuçlandı, ama yine de Petersburg İşçi Temsilcileri Konseyi’nin oluşması ve işçilerin radikalleşmesi sürecinin hızlanması yolunda önemli bir evre oldu.”[316] Öyle ya da böyle, başka dillerde “konsey”, Arapça’da “şura” denilen,

“sovyet”lerle fabrika temelinde delege seçimi yoluyla Moskova’nın tüm işçilerinin temsil edildiği bir organ yaratılmış oluyordu.

Moskova ve daha sonra oluşturulan Petersburg Sovyetleri 1905 grev dalgasıyla birlikte, kitlesel örgütlenmelere dönüştüler. İşçi sınıfının doğrudan örgütlenmesi olarak kısa sürede işçiler arasında tartışılmaz bir yetki ve saygınlığa kavuştular; proletarya içindeki tüm devrimci akımların toplanma merkezi oldular. Hepsinden önemlisi, Sovyetler, illegal, gizli partilerden farklı olarak açık ve kitlesel mücadelelere önderlik edebilecek bir konumdaydı. 1905 Sovyetleri işçi sınıfı içindeki üç sosyalist partiye “eşit mesafede” davranmayı birliklerini korumanın bir güvencesi olarak ilke haline getirdiler. Bolşevik, Menşevik ve Sosyalist Devrimciler’in resmi temsilcilerinin konseylere eşit sayıda katılmalarını adil bir çözüm olarak benimsediler.[317] Doğal olarak bu, her partiden devrimci işçilerin seçilerek konseylerde yer almasına, önder konumlar edinmesine engel değildi. Sovyet örgütlenmesinin önceden belirlenmiş kesin kuralları yoktu.1905’te birbirinin ardından patlayan grevlerde ortaya çıkan proleter enerjiyi birleştirip devrimci bir meydan okumaya dönüştürmede Sovyetler önemli rol oynadı.

Bolşevik Partisi’nin, özellikle de Rusya’daki örgütlerinin konseylere ilişkin değerlendirmesi ve tutumu başlangıçta olumsuzdu. Sovyetlerin “siyaset dışı” bir örgütlenme olduğu, bu tip örgütlerin proleter bir çizgi izleyemeyecekleri görüşünden hareket ettiler. Örneğin, partinin propaganda ve ajitatörler grubu adına P. Mendeleyev, “İşçi Temsilcileri Konseyi, siyasal örgütlenme olarak varlığını sürdüremez. Sosyal Demokratlar da varlığı sosyal demokrat hareketin gelişmesine zarar veren bu konseyden çekilmelidirler. İşçi Temsilcileri Konseyi, sendikal örgütlenme biçimi olarak varlığını sürdürebilir, aksi halde ortadan kalkacaktır”[318] diyordu. B. Radin, “Parti mi, Sovyet mi?” başlıklı yazısında sovyetin partinin yerine geçmesinin söz konusu olmayacağını yazıyor, sovyeti “siyasi yüzünü” ve “hangi siyasal programa yakın” olduğunu açıklamaya çağırıyordu.[319] Lenin bu görüşlerin parti basınında yer almasından sonra, 1905 Kasım’ında “Görevlerimiz ve

İşçi Temsilcileri Sovyeti” başlıklı yazısında şu görüşü savundu: “ Yoldaş Radin’in sorunu İşçi Temsilcileri Sovyeti mi, yoksa Parti mi biçiminde koyması yanlıştır. Karar *kesinlikle* şöyle olmalıdır: *Hem* İşçi Temsilcileri Sovyeti, *hem* Parti… Sovyet’in herhangi bir partiye tümüyle bağlanmasını önermek doğru olmayacaktır… İşçi Temsilcileri Sovyeti genel grev sırasında, greve bağlı olarak ve onun amaçları içinde doğdu. Grevi yöneten ve zafere ulaştıran kimdi? Tüm proletarya, bunlar arasında sosyal-demokrat olmayan işçiler de vardı. Bereket bunlar azınlıktaydılar. Grevlerin amaçları nelerdi? Bunlar hem ekonomik, hem siyasal amaçlardı. Ekonomik amaçlar tüm proletaryayı, tüm işçileri, yalnızca ücretli işçileri değil, hatta kısmen tüm emekçi halkı ilgilendiriyordu. Siyasal amaçlar Rusya’nın tüm halkını, daha doğrusu tüm halklarını ilgilendiriyordu. (…) Proletarya ekonomik mücadeleyi sürdürmeli midir? Mutlaka. Bu konuda… bir anlaşmazlık yoktur, olamaz da. Bu mücadele yalnızca Sosyal Demokratlar tarafından ve yalnızca sosyal demokrat bayrak altında mı yürütülmelidir? Öyle olduğunu sanmıyorum… Bana öyle geliyor ki, İşçi Temsilcileri Sovyeti tüm meslekleri temsil eden bir örgüt olarak *tüm* endüstri kollarından, mesleklerden temsilcileri ve memurları, hizmetlileri, tarım emekçilerini vb. kapsamaya *çalışmalıdır.* Sovyet, tüm emekçi halkın daha iyi bir yaşama ulaşması için ortak amaçlar çerçevesinde savaşabilecek ve savaşmak isteyen *herkesi*, ufak da olsa siyasal bir dürüstlük taşıyan *herkesi*, Karayüzler hariç herkesi içine almalıdır.”[320]

Menşevikler Sovyete, “proleter bir özyönetim örgütü” bir parlamento gözüyle bakarken Lenin, Sovyetlerde bir ayaklanma ve “devrim merkezi” görüyordu: “Bence İşçi Temsilcileri Sovyeti, siyasal önderlik sağlayan devrimci bir merkez olarak… kendini geçici devrim hükümeti ilan etmelidir… Sovyet, geçici devrim hükümeti için güçlü bir çekirdek seçmeli ve bu çekirdeği tüm devrimci partilerin ve tüm devrimci demokratların (elbette, yalnızca devrimci, liberal değil) temsilcileri ile pekiştirmelidir. Biz böyle geniş ve karışık bir bileşimden korkmuyoruz. Çünkü proletarya ve köylülük birleşmezse ve sosyal-demokratlar savaşan bir bağlaşıklık

oluşturmazlarsa büyük Rus devriminin tam başarısı sağlanamaz."[321] Lenin 1905 Devrimi'nin bastırılmasından sonra ve izleyen gericilik yıllarında da düşüncesini değiştirmedi. Hep Sovyetlerin mücadele örgütü olma özelliklerini vurguladı.

1905 Devrimi'nin yenilgisiyle birlikte Sovyet örgütlenmesi, canlı bir deneyim bırakarak söndü. 1917 Şubat Devrimi ile birlikte yeniden canlandı. Bu kez, işçiler, grevleri yönetmek ve eşgüdüm için fabrikalarda delegeler seçmeye başlarken, sosyalist parti temsilcileri de Sovyetleri yeniden canlandırmak için Petersburg'da harekete geçtiler. 27 Şubat'ta İşçi Temsilcileri Sovyeti Geçici Yürütme Komitesi kuruldu. 1917 Sovyetlerinde 1905 Sovyetlerinden farklı olarak işçilerin yanında asker delegeler yer alıyordu. Mart ortasında Petersburg Sovyeti'ndeki temsilci sayısı 3000'e varmıştı ve bunların 2000'i askerdi. Birkaç ay içinde Petersburg Sovyeti organları ve elemanlarıyla büyük ve gelişkin bir yönetim aygıtına dönüştü. Sovyete temsil ve yetki gücü veren en önemli özellik ise delege ve temsilcilerin en alt birimlerden başlayarak doğrudan işçi ve askerler tarafından seçilmeleriydi. Çok kısa zamanda tüm Rusya'ya yayıldılar, işçi ve asker Sovyetlerini köylü Sovyetleri izledi… 1917 Haziran'ında toplanan Tüm Rusya İşçi, Köylü ve Asker Sovyetleri 1. Kongre'sine, Bolşeviklerin ortaya attığı "Tüm iktidar Sovyetlere" belgisi üzerine tartışmalar damgasını vurdu. 822 oy hakkına sahip delegenin 285'i Sosyalist Devrimci, 248'i Menşevik, 105'i Bolşevikti. 150 delege değişik küçük gruplardan geliyordu.[322] Buradaki en önemli, bir kenara not edilmesi gereken nokta, Bolşeviklerin tüm iktidarın kendilerinin azınlıkta olduğu Sovyetlere geçmesini öne sürmeleriydi. Kongrenin 126 aleyhte, 52 çekimser oya karşı 543 oyla kabul ettiği kararda, "Sovyetlerin şu anda iktidarı üstlenmesi devrimi zayıflatacak ve tehlikeye düşürecektir; halkın devrim davasına hizmet edebilecek unsurları vaktinden önce ondan koparacaktır"[323] deniyordu.

Lenin'e göre ise Sovyetler "proletarya diktatörlüğü"nün, "Paris Komünü tipinde bir devletin" organı olmalıydı. Daha yurtdışındayken 1917 Mart'ında yazdığı *Uzaktan Mektuplar*'da

Sovyetleri iktidar odağı ve organı olarak öne çıkarmaya başlamıştı. “Tüm iktidar işçilere ve köylülere” belgisinde ifadesini bulan sınıfsal yaklaşım, şimdi “Tüm iktidar Sovyetlere” belgisiyle kitlelerin devrimci enerjisini harekete geçirecek, devrimin siyasal ordusu ve organı olacak örgütlenme olarak Sovyetlere işaret ediyordu. Sovyetlerdeki çoğunluk bu görüşü benimsemeyip, geçici hükümete karşı ılımlı tutumunu sürdürdüğünde Lenin bu belginin geri çekilmesini önerdi ancak bu isteği parti içinde muhalefetle karşılaştı. Bu anlaşmazlık da yöneticiler düzeyinde değil 26 Temmuz-3 Ağustos tarihleri arasında toplanan 6. Kongre’de çözüldü. Lenin’in önerdiği gibi, kongrede “Tüm iktidar Sovyetlere” belgisi yerine, “Proletaryanın ve yoksul köylülerin diktatörlüğü” belgisi benimsendi. Ağustos sonunda Kornilov’un darbe girişimine karşı Sovyetler etkili bir rol oynayıp sola kaydığında, Lenin yıldırım hızıyla yeniden taktik değiştirdi. Burjuva partilerinden kopmaları ve Bolşeviklere tam bir propaganda-ajitasyon özgürlüğü tanımaları koşuluyla Menşeviklerle Sosyalist Devrimciler’e kuracakları bir Sovyet iktidarını desteklemeye hazır olduğunu bildirdi.[324] Kornilov darbesinin püskürtülmesinden sonra Bolşevikler, Petersburg ve Moskova Sovyetlerinde ilk kez çoğunluk sağladılar. Lenin 1917 Eylül’ünde, MK üyelerine gönderdiği mektupta “dünya proleter devriminin eşiğinde” olduklarını yazdı ve ekledi: “Sovyet kongresini bekler ve bu momentin kaçıp gitmesine izin verirsek, devrimi yok ederiz”[325] 10 Ekim günü yapılan Bolşevik Partisi Merkez Komitesi toplantısında Kamenev ve Zinovyev’in 2 oyuna karşı Lenin, Troçki, Stalin, Sverdlov, Uritski, Jerzhinski, Kolontay, Bubnov, Sokolnikov ve Lomov’un oylarıyla silahlı ayaklanma kararı verildi. Aynı toplantıda, kararı uygulamak üzere 7 kişiden oluşan bir “politik büro” oluşturuldu: Lenin, Zinovyev, Kamenev, Troçki, Stalin, Sokolnikov, Babov. Burada ilginç olan, ayaklanmaya karşı oy kullanan iki parti önderinin politik büroya seçilmeleri, Kamenev’le Zinovyev’in ayaklanma kararına karşıtlıklarını parti dışı basında ilan etmeleri, Lenin’in ikisinin de partiden ihraç

edilmesini istemesi, MK'nin bu isteği reddetmesi ve Kamenev'in MK'den istifasını kabul etmesidir.

Sonunda, Bolşeviklerin ayaklanma kararı, Tüm Rusya Sovyet Kongresi toplanmadan önce uygulamaya konuldu; Petersburg Sovyetine bağlı devrimci askeri komite tüm haberleşme ve ulaşımı denetimine aldı ve geçici hükümeti kuşattı. Sovyet kongresi tüm iktidarın tüm Rusya'da İşçi, Asker ve Köylü Temsilcileri Sovyeti'ne geçtiğini ilan etti. Burada, olabildiği kadar kısa aktardığım süreç, Ekim Devrimi pratiğinde Lenin ve Bolşeviklerin Parti ve Sovyet örgütlenmelerinin olanaklarını sınırlarına kadar nasıl zorladıklarını, Lenin'in 1905'teki deyişiyle "hem Sovyet, hem Parti" formülünü yaratıcılıkla uygulayarak devrimin siyasal ordusunu nasıl oluşturduklarını anlatıyor. Bolşevik Partisi sürecin tümünde devrim hedefine, siyasal strateji ve ilkelerine sıkıca bağlı bir öncü olarak davrandı ama kendisini hiçbir zaman amaçlaştırıp sınıf ve kitle örgütlenmelerine yabancılaşmadı. Lenin'in ve Bolşevik Partisi'nin önderliği olmasaydı, Sovyetlerin varlığına, etkisine rağmen devrim başarılamazdı. Tüm devrimci sınıf ve siyaset güçlerini mücadelede birleştiren Sovyet örgütlenmesi olmasaydı tüm nitelik ve becerilerine rağmen Bolşevikler de devrimi gerçekleştiremezlerdi.

3.3. Merkezileşme ve merkeziyetçilik

Leninist partinin temel örgütsel ilkelerinden "demokratik merkeziyetçilik"te belirleyici olan merkezilik ve merkeziyetçiliktir. "Demokratiklik", merkeziyetçiliğe referansla var olan, anlam kazanan bir kavramdır.

Neden merkeziyetçi bir parti? Merkeziyetçilik nedir ve ne değildir?

Merkeziyetçiliği zorunlu kılan etmenleri şöyle sıralayabiliriz:

Bir: İşçi sınıfının ve sömürülenlerin egemen düzene karşı bir bayrak altında toplanmalarının, birliklerini kurmalarının merkezileşmekten başka bir yolu yoktur; çünkü sermayedeki kendiliğinden merkezileşme eğilimi emekte yoktur. Kapitalizm altında, üretimin toplumsallaşması, sermayenin merkezileşmesi ve

yoğunlaşması sürekli bir eğilim, yasallıktır. *Komünist Parti Manifestosu'* ndan okuyalım: "Burjuvazi üretim araçlarının, mülkiyetin ve nüfusun dağınıklığına giderek son veriyor. Nüfusu bir araya topladı, üretim araçlarını merkezileştirdi ve mülkiyeti birkaç elde yoğunlaştırdı. Bunun zorunlu sonucu siyasal merkezileşmeydi. Farklı çıkarlara, yasalara, hükümetlere ve gümrüklere sahip olan bağımsız; dağınık birimler, tek bir ulus, tek bir hükümet, tek bir yasa, tek bir ulusal sınıf çıkarı ve tek bir gümrük dairesi altında birleştirildi."[326]

Özel mülkiyete dayanan kapitalist üretim, emeği de toplumsallaştırmadan yapamaz. Tarih içinde, büyük ölçekli sanayi, işçilerin büyük işletmelerde toplanması demektir ve bu, işçi sınıfının merkezileşmesinin de nesnel temelidir. Ancak, bu temel ne denli gelişkin olursa olsun, emeğin ne ülke çapında ne de uluslararası düzeyde merkezileşmesini yaratamamaktadır. Proletaryayı bir sınıf durumuna getiren, başka bir sınıfa, devlet olarak örgütlenmiş burjuvaziye karşı yürüttüğü siyasal mücadeledir. Bağımsız, merkezi bir örgütlenmeyi gerekli kılan budur. Lenin'in, *Ne Yapmalı*?'daki, *Bir Adım İleri İki Adım Geri*'deki, 2. Kongre'deki tüm çabası, Rusya'daki dağınık, birbiriyle ilişkisiz işçi ve komünist grupları devrimci bir program altında merkezileştirmek, bu birikimi devrimci bir örgütlenmeye ulaştırmaktı. Merkezileşme, yalnızca bu gereksinimi işçi sınıfından önce ve onun dışından görüp harekete geçen bir aydınlar grubunun varlığını değil, aynı zamanda hareketi ve mücadelesiyle varlığını gösteren bir işçi-emekçi sınıf dinamiğini gerektirir. Devrimci temelde birleştirilip merkezileştirilecek olan, son çözümlemede sınıftır; sınıf hareketidir. Özne-nesne ilişki ve etkileşimi son derece dinamik ve diyalektiktir. Hem yukarıdan, hem aşağıdandır. Bu genel gerekçelerden çıkarılacak son derece önemli bir sonuç var: Eğer merkezileşme zorunluluğu, dolayısıyla meşruluğu öncülük iddiasındaki özne ile işçi sınıfı içindeki öncülerin birbiriyle etkileşmesi, birlikte merkezileşmesiyle anlam ve geçerlilik kazanıyorsa -ki, bence kesin olarak öyledir- bunların belli ölçülerde gerçekleşmediği koşullarda "merkeziyetçilik" gerçek

içerik ve işleyişine kavuşamaz. Leninizm adına ortaya çıkan, kendinden menkul "öncü"lerin hiç anlayamadıkları budur. Varlık nedeni olmayan merkeziyetçilik, bir avuç insanın birbirleriyle "mikrokozmos"da oynadıkları bir oyundan başka bir şey değildir.

İki: Leninist parti, yalnız yukarıda koordinatları özetlenen oluşumunda değil, oluştuktan sonraki etkinliğinde de merkeziyetçidir. Kendisinden her bakımdan güçlü bir sınıf ve düzene karşı mücadele eden bir siyasal öznenin, etkili ve güçlü olması devrimci eylem ve mücadelesinin birliğini ve merkeziliğini sağlamasına bağlıdır. Merkeziyetçiliği meşru ve gerekli kılan ikinci etmen, o halde açıkça adını koymak gerekir dışa dönük *mücadele ve eylemliliktir*. Hareket, mücadele, eylem yoksa, sınırlı ve güdükse merkeziyetçiliğin zemini de yok ya da zayıf demektir.

Ernest Mandel'in altını çizdiği gibi, merkeziyetçilik öncelikle ve esas olarak örgütsel ve yönetsel bir olgu olarak değil, siyasal bir kavram olarak alınmalıdır. Bu kavram, öncelikle gerçek mücadeleden çıkarılan deneyimin, bilginin ve sonuçların merkezileştirilmesi anlamına gelir.[327]

Üç: Zaman zaman dile getirilen "merkeziyetçiliğin içe dönük işlevi" son derece sorunlu bir kavramdır. Merkeziyetçilik, esas olarak dışa dönük mücadelenin ve devrimci eylemlerin birliği-merkeziliği gereksiniminden çıkan bir ilke iken, "içe dönük merkeziyetçilik" denilen şey, ilke düzeyine çıkarılamayacak bir kavram ve uygulamadır. Bu kavram, "içe dönük örgüt siyaseti", "içe dönük öncülük" kavramları ile birlikte düşünülebilir ve ancak bir partileşme hareketinin ilk kadro birikimini sağladığı oluşum dönemlerinde olumlu bir rol oynayabilir. "Örgüt", henüz ülke çapında siyaset yapacak güçte değildir; bir kuluçka dönemi yaşanmakta; güçlenmek, parti olmak için bir örgüt stratejisi, örgüt siyaseti izlenmesi; belli amaç ve ilkelerle bir araya gelmiş insanların ortak akıl, bakış ve tutumlarının pekiştirilmesi gerekmektedir vb… İlk oluşum dönemi dışında "içe dönük merkeziyetçilik" ya da "içe dönük öncülük"ten söz edilmesi ciddi sorun ve sıkıntıların varlığına işaret eder. İki durumdan biridir: Ya, ilk kadro birikimiyle oluşan

“çekirdek örgüt” bir türlü gelişememekte, hareket ve parti olamamaktadır. Ya da, partileşme sürecinde adım atılmasına rağmen “içe dönük” merkeziyetçilik, öncülük düzenek ve uygulamaları sürdürülmektedir. Bu iki durumdan birincisi darlık ve tıkanıklık demektir ve çaresi kesinlikle daha fazla merkezileşme olamaz. İkinci durum, büyüyen hareketin yeni öğeleri özümleyememesi, önderliği ve merkezileşmeyi yeniden üretememesi anlamına gelir. Kaçınılmaz sonucu, nesnel bir eğilim olarak, örgüt içinde örgüttür; komitacılıktır; yönetim elitinin kastlaşması, merkezin bir yönetim hizbine, kliğine dönüşmesidir. En olumlu anlatımıyla, iç disiplini olan, “dışına” kapalı bir “ekip”in, örgütsel düzenekleri kullanarak yönetici konumunu güvence altına almasıdır.

Bolşevik Partisi kesinlikle böyle bir parti değildi. Evet, Bolşevizm RSDİP’i bölen bir hizip olarak biçimlendi. Ama, Bolşevik hizip, RSDİP’i, daha nitelikli ve gerçek bir devrimci bütünü ortaya çıkarmak için böldü. Lenin ne RSDİP içindeki hizip döneminde, ne de Bolşevik Partisi’nin bağımsız bir hareket olarak biçimlenip savaştığı dönemde, merkeziliği-önderliği kendisine kişisel olarak bağlı, “sadık” bir “ekip” eliyle yaşama geçirdi. Önderlik, siyasal mücadelenin o günkü gereksinmelerine göre sürekli olarak yenilendi; her yeni dönemeçte gidenler gelenler değişti; yürüyüş “en iyi” kadrolardan kimilerinin yitirilmesiyle, karşıt tutum alanlardan kimilerinin sonradan ikna edilip kazanılmasıyla sürdürüldü. Lenin’i “sağlam bir ekip” örgütlemediği için eleştirenler, sonraki olumsuz gelişmeleri böyle sağlam bir ekibin yokluğuna bağlayanlar hep oldu. Lenin’in kendisinin kritik dönemeçlerdeki muhalefet ve merkezkaç eğilimlerini, bölünmeleri sempatiyle karşıladığını öne sürmek, mazoşist olduğunu düşünmüyorsak saçma olur. Öznel niyetini, aklından, gönlünden geçeni bilemeyiz, bu yönde akıl yürütmenin bir anlamı yok. Lenin belki de görüşlerine ve kendine bağlı bir ekibi yaratmak istemiş, başaramamıştır. Ama, yapmadığını bildiğimiz, emin olduğumuz bir şey var: Lenin, kişisel bağlılık, adamlık ilişkilerine dayanan bir önderlik tarzına asla prim vermemiş, içten, özverili devrimcilerden, sadık yoldaşlardan da oluşsalar siyasal

açılım ve atılımları bir "iç" örgütlenmenin onayına, rızasına bağlamamış, bütün kritik dönemeçleri koşulların elverdiği ölçüde en geniş partililer topluluğuyla birlikte almıştır. Dahası, önderlik bileşiminde ideolojik siyasal ortaklık kadar, açılımları gerçekleştirecek donanım ve kapasiteyi de gözetmiştir. Yalnız devrimci durumda değil, her zaman. Onlarca örneği var. Sorunun püf noktası, yönetim kliğinin, birbirine yeminli bir yönetici ekibin kimi sorunların çözülmesini, aşılmasını "kolaylaştırırken" aynı zamanda önderliği ve partiyi kişisel dengeler, bu dengeler sonucu oluşmuş statüko nedeniyle tutucu, durumları ve kişileri "idare eden" bir yola sokmasıdır. Orada durabilmek için birbirine mahkûm kadrolarla örgütsel süreklilik sağlanabilmekte, örgüt "kontrol" edilebilmekte, belli bir noktaya kadar bölünmelerin önüne geçilebilmekte, ancak böyle bir önderlikle devrimci açılım ve atılım gerçekleştirilememektedir.

Leninist partide önderlik, kolektif ve kendi içinde demokratik bir yapıydı. Lenin'in önderlik tarzı, alternatif olabilecek önderleri tasfiye eden ya da "parti önderliği" sıfatıyla tek kişinin partinin üstünde bir kurum, bir otorite olarak dayatıldığı tarzlardan çok farklıydı. Bolşevik Partisi'ne, her biri çekirdekten yetişme, parti çalışması yürüttükleri alanların doğal, deneyimli önderleri olan örgütçülerle, entelektüel, siyasal yetenek ve üretimleriyle öne çıkan kadrolar önderlik etti. Lenin'in otoritesi düşüncelerinin, tezlerinin ikna edici gücünden ve orkestrasyon yeteneğinden geliyordu. Lenin'in Stalin'den farkı esas olarak bu noktadadır. Stalin, önderliği ve otoriteyi, ideolojik-siyasal üretim ve ikna yöntemleriyle değil, esas olarak örgütsel-yönetsel araçlarla sağlamaktaydı. Bu tarzın sonuçları önemli ve yıkıcı olmuştur.

Dört: Hem siyasal, hem "teknik" denebilecek nedenlerle merkezi bir örgütlenme ancak yukarıdan aşağıya oluşturulabilir. Devrimci, öncü ve başlangıçta kaçınılmaz olarak "azınlık" olan bir örgütlenmenin, türdeş olmayan bir "kitle", son zamanların moda deyimiyle bir "çokluk" tarafından aşağıdan yukarıya yaratılması olabilecek ve bugüne değin olabilmiş bir şey değildir. Siyasal

merkezileşme, şu ya da bu ölçüde bir öncü etkinliği gerektirmektedir. “Teknik” neden ise bir cümleyle özetlenebilir: Etkin, iyi işleyen bir örgütlülük yukarıdan bir bakışı, çalışma ve etkinliklerin merkezi olarak planlanmasını, pratik önderliğin bir merkezden yürütülmesini gerektirmektedir. Öte yandan, merkezi ve hiyerarşik örgütlenme, partinin yukarıdan aşağıya tek yönlü işlemesini gerektirmemektedir. “İstisnasız her açılımın ve hamlenin ancak ve ancak tavandan tabana uzanan mekanizmalarla ve belirli bir hiyerarşik form içinde gerçekleşebileceğini sanmak, demokratik merkeziyetçiliğin hem yanlış hem de kısır yorumudur.”[328]

Beş: “Merkez” ve merkeziyetçilik bir kez oluşup, ondan sonra değişmeyen, Hindistan’ın kast sistemine benzeyen dokunulmaz ve kalımlı bir hiyerarşi değildir. Her yeni durumda, yenilenmesi gerekir. Çulhaoğlu’nun sözleriyle “…proletarya partisinde tam olmaya en yakın merkeziyetçilik ve disiplin ancak, bir önceki dönemin merkezkaç eğilimlerinin ve aykırılıklarının toparlandığı ya da merkeze çekildiği geçici anlarda ortaya çıkabilir… İşte demokratik merkeziyetçilik, bu merkezkaç eğilimleri ve aykırılıkları yeniden merkeze çekmenin ya da (daha doğrusu) bu eğilimleri ve aykırılıkları da dikkate alan yeni bir merkez oluşturmanın yoludur. Demokratik olmayan bir merkeziyetçilikte, belirli bir merkeze göre aykırı konumda olan eğilimler ‘merkezi taşıma’ olasılığı hiç gözetilmeden hemen dışlanırlar.”[329] Bolşevik Partisi’nin tarihi, birçok uğrakta görüşleri ve sözcüleri değişen merkezkaç eğilimlerin, görüşlerin açıkça tartışılıp Kıvılcımlı’nın deyimiyle “dövüştürüldüğü”, kişilerin ise sonunda azınlıkta kalan görüşleri savunmuş da olsalar partiden ve merkezden dışlanmadığı bir yöntemle yeniden merkezileştirildiğinin örnekleriyle doludur.

Lenin’in 1905’te sürgünden döndükten sonra ve Tammerfors konferansından önce, ağır gizlilik gereklerinin sürdüğü koşullarda “Partinin Yeniden Örgütlenmesi” başlıklı makalede yazdıkları çarpıcı ve Leninizmin kötü öykünmecileri için ibret vericidir: “Otokrasi altındaki devrimci çalışmada büyük deneyim kazanan yoldaşlar, sosyal demokrat çalışmaya yeni ve ‘özgür’ koşullarda

başlayan yoldaşlara yardım etmelidirler. Komite üyelerimiz böyle yaparak büyük bir incelik göstermiş olacaklardır: *Önceki resmi ayrıcalıklar bugün artık önemlerini yitirmişlerdir* (abç) ve birçok durumda yeni parti üyesi yoldaşlara tutarlı bir sosyal demokrat programın, taktiklerin ve örgütün önemini kanıtlamak için 'baştan' başlamak gerekecektir."[330] Parti, ayrıcalıklı "örgüt adamları"nın bir kez kazandıkları mevkileri sürekli mülk edindikleri saltanat yeri de değildir.

Altı: Partinin sınıfsal ve toplumsal önderlik görevini tüm örgütleriyle ve hakkıyla yerine getirebilen canlı, inisiyatifli bir organizma olması merkeziyetçiliğin özerklikle güçlendirilmesini, aynı zamanda denetlenmesini gerektirmektedir. Yerel örgütlerin, kendi alan ve konularında özerkliği esastır. Yalnız merkezi değil, yerel örgütleri de güçlü olan parti, önderlik görevlerini yerine getirebilir. Güçlü yerel örgütlülüğün vazgeçilmez koşulu ise verili alanda sorumluluk ve yetki sahibi olmaktır. Özerklik, her yerel örgütün kendi çalışma alanıyla ilgili kararlar alma, uygulama, yayın çıkarma, kendine ait bir bütçeye sahip olma hakkıdır. Bolşevik Partisi böyle bir partiydi: Otoritesi yönetsel araçlardan değil siyasal önderlik yeteneğinden gelen, böyle olduğu için de tüm partiye söz geçirebilen bir merkezle, kendi alanının sorunlarını çözmekle kalmayıp merkeze de güç taşıyan, karar veren, uygulayan, üreten, inisiyatifi yukarıdan buyruk beklemekle dumura uğramamış bir yerel örgütler topluluğunun sentezi.

Merkezin siyasal ve örgütsel inisiyatifi kendi tekeline alması durumunda partinin edilginleşmesi, hatta kötürümleşmesi olasılığı vardır. Krupskaya, Lenin'in, merkeziyetçiliğin "çok genel bir yorumuna karşı arkadaşlarını uyardığını, bağımsızca yapılan her eylemi 'amatör' sayma eğilimiyle savaştığını" yazarken bu noktaya işaret etmiş oluyordu.[331] Özerklik ve inisiyatif ayrıca, parti merkezinin aşağıdan denetlenmesinin de güvencesidir. Yerel örgüt ve önderlerin ilişkide oldukları kitleden gelen gereksinmeleri merkeze yansıtmaları, bu yoldan merkezi "sıkıştırmaları" iyidir. Bolşevik Partisi, yerel örgütleri canlı ve girişken, kendi kararıyla

yayın çıkarabilen, kendisine ait bütçesi olan, kendi çalışma alanıyla ilgili kararlar alıp uygulayabilen bir partiydi. O kadar ki, özerklik ilkesi 1906 RSDİP birlik kongresinde tüzüğe şöyle yansıdı: "Tüm parti örgütleri iç etkinliklerinde özerktirler. Onaylanmış her parti örgütü kendi adına yayın yapma hakkına sahiptir."[332]

Yedi: Lenınci parti disiplinli bir partidir. Disiplinin temeli, toplumsal-sınıfsal amaçlarla tutarlı, karar verme süreçlerinde katılımcılığın esas olduğu bir siyasal etkinliktir. Leninist disiplin amaç disiplinidir. Disiplin bilinçle, kitle bağıyla, siyasetle birlikte vardır.

Lenin'in disiplin tanımı, buraya kadar tüm söylenenlerin özeti gibidir:

"Proletaryanın zaferi için demir disiplin gereklidir… Proletaryanın devrimci partisinde disiplin nasıl sağlanır, nasıl sınanır, nasıl güçlendirilir? Birincisi, proletaryanın öncüsünün sınıf bilinci, kendini devrime adamışlığı, gücü, özverisi ve kahramanlığıyla; ikincisi en geniş emekçi kitleleriyle, her şeyden önce proletarya ile *ama aynı zamanda* emekçi yığınların *proleter olmayan* kesimleriyle bağlanma, en yakın bağları koruma, hatta bir dereceye kadar kaynaşma yeteneğiyle; üçüncüsü bu öncü tarafından yürütülen siyasetin doğruluğu, siyasal strateji ve taktiklerin doğruluğu, geniş kitlelerin bunların doğruluğuna *kişisel deneyimleriyle* inanmaları koşuluyla. Tüm bu koşullar olmadan bir devrimci partiyi, gerçekten burjuvaziyi devirip, bütün toplumu değiştirme göreviyle yüklü ileri sınıfın partisi yapacak disiplin sağlanamaz. Bu koşullar yerine getirilmeden, disiplini yerleştirmek için girişilecek tüm çabalar kaçınılmaz olarak başarısız kalacak, gevezelik ve şaklabanlıkla sonuçlanacaktır."[333]

Bu satırların dikkatle, tekrar tekrar okunması gerekiyor. İdeolojik, siyasal ve örgütsel önderliğin yerine getirilmediği, öncünün biçimlenmediği, işçi sınıfı ile organik bağların, etkileme kanallarının kurulamadığı koşullarda Leninist disiplinden söz etmek ve bunu tartışmak olanaklı değildir.

“Disiplin” sözcüğünün, bir bilim ve bilgi alanı dışındaki anlamının ikili tanımı var. Birincisi, bireyin kendisine dışarıdan dayatılan yasa, kural ve otoriteye uyması, itaat etmesidir. Etmezse yaptırımla karşılaşır. İkincisi, düzenli, sistematik, etkili ve verimli olmayı geliştiren gönüllü özdenetimdir. Komünist disiplin ikincisidir.

Bu temel anlayış üzerinde disiplinin nasıl uygulanacağı ise Bolşevik Partisi’nin söyleminde ve eyleminde formülünü bulmuştur: *Eylemde birlik, açık tartışma!* Lenin, demokratik merkeziyetçilik ve yerel parti örgütlerinin özerkliği ilkesinin, “belli bir eylemde birliği bozmadığı sürece genel ve tam eleştiri özgürlüğü anlamına”[334] geldiğini savunmuş, bu ilkeye pratikte de bağlı kalmıştır. Bunu, birazdan açmaya çalışacağım.

Öte yandan, hiçbir hazır formül ya da ilke, siyaset ve örgüt yaşamında çıkabilecek yeni durumları, sorunları çözecek sihirli bir anahtar değildir. Parti de, örgüt de canlı, yaşayan, hareket eden varlıklardır. Sorun, daraltılmış içeriği eninde sonunda belli kurallar koymak, bu kurallara uymayanlara yaptırım uygulamak demek olan disiplinle, onun varlık nedeni olarak yukarıda sayılan toplumsal ve siyasal koşullar arasındaki ilişkinin nasıl kurulacağı noktasındadır. Merkeziyetçilikle demokratiklik-katılımcılık, üyenin ödevleriyle hakları, eylemde birlikle tartışma-eleştiri hakkı vb. bilinen ve önemlidir. Bu sayılanlar, teorik, ideolojik, siyasal amaç ve ilkelere bağlı, onların bütünselliğini bozmayan, aynı zamanda mücadelenin pratik gereksinmelerine yanıt veren bir tutarlılık ve denge içinde anlam kazanırlar.

Sekiz: Bolşevik Partisi monolitik ya da “kanatlı” bir parti değildi.

Bolşevik Partisi ne teorik ne pratik olarak tek parça, tek sesli, tek görüşlü “monolitik” bir partiydi.

Pratik olarak hizipler, gruplar, eğilimler arasındaki kıran kırana bir mücadele içinden çıkıp biçimlendiği halde, bu pratiği teorileştiren, öncü-devrimci partinin “kanatlı” ve “hizipli” bir örgütlenme olması gerektiğini savunan bir parti de değildi.

Bolşevik Partisi tarihinin herhangi bir uğrağını sabitleştirip, oradan monolitik ya da tersine kanatlı-hizipli parti teori ve modelleri

çıkarmak, ikisi de aynı derecede yanlış yaklaşımlardır. Lenin ve arkadaşları “türdeş”, eylemde birliği ve disiplini olan bir parti yaratmak için çalıştılar. Merkeziyetçilik vurgusunu “monolotik” bir parti anlayışına dek zorladıkları dönemler de oldu. Öte yandan belli uğraklarda “azınlık hakları”nın savunuculuğunu yaptılar. Eylem birliğini bozmadığı sürece, her türlü tartışma ve eleştirinin yalnız parti içinde değil, parti dışında da yapılabileceğini; eğer oportünistlere karşı devrimci bir başkaldırıyı anlatıyorsa “hizip” kurmanın meşru olacağını öne sürdüler.

Sürecin tümüne bakıldığında ise görülen bu vurgu ve öncelik kaydırmalarının Bolşevizmi monolitik ya da kanatlı-hizipli parti yapmayan alt ve üst sınırları görülecektir. Teorik-pratik monolitikçiler, bugüne dek dünyanın hiçbir yerinde toplumsal devrimin öncü partisini yaratamadılar; küçük birer tarikat, sekt olmaktan ileriye gidemediler. Partinin “en geniş” birliğini sağlamanın ve sürekli kılmanın güvenceli yöntemi olarak “kanatlı”, hiziplerin “özgür” olduğu bir örgütlülüğü savunanlar yüz parçaya bölünmekten kurtulamadılar.

Bolşevik Partisi deneyiminden çıkarılabilecek aslına uygun sonuç, parti içindeki her düzeydeki, her türlü görüş ve eğilimin *açıklığı ve açıkça tartışılması* ama kendi iç disiplini, hiyerarşisi olan “parti içinde parti”nin, yani hizbin ister muhalefette, isterse iktidarda olsun reddidir.

Dokuz: Açıklık, görüş ve farklılıkların tüm parti tarafından bilinmesi, siyaset oluşturma süreçlerine olabilecek en geniş katılım, parti içinde doğabilecek ideolojik-siyasal farklılık ve sorunların öncelikle ideolojik-siyasal yöntemlerle çözülmesi, koşulları olduğu sürece her düzeydeki önderliğin seçimle belirlenmesi, parti kongresi başta olmak üzere temsili düzlemlerin seremonik değil gerçek karar organı olması partinin siyasal ve eylemsel birliğinin esas güvenceleridir.

Sırasıyla gidelim.

Partinin siyaseti açık, tüm parti ve kamu tarafından bilinebilir olmalıdır. İdeolojide, siyasette gizlilik, konspirasyon olmaz. Partinin

siyasal çizgisi, taktikleri üzerine, merkezinkinden farklı olanlar da içinde, parti toplantılarında görüş belirtmek, bu görüşleri öteki üyelere iletmek her üyenin *hakkı*dır. Bu görüşleri tüm partililerin bilgisine ulaştırmak merkezin *görevi*dir. Parti içi açıklık, görüşlerin bilinmesi ve tartışılması birliğin, disiplinin, parti üyelerinin gönüllü ve yaratıcı girişimciliğinin güvenceleridir.

Genç okuyucuya inanılmaz gelebilir; dünyadaki ve Türkiye'deki "Leninist" parti deneyimlerinde, üstelik yalnız illegal partilerde değil, açık yasal partilerde de siyasetin gizlenmesi, parti içindeki, hatta parti önderliği içindeki siyasal görüş farklılıklarının kapalı kapıların arkasında tutulması türünden güçlü bir "gelenek" vardır. Kimi "Leninist" parti merkezleri Vatikan'ın kardinaller kurulu türünden teamüllere sahipler. Bilinir; kardinaller, bütün toplantılarını büyük bir gizlilik, dışa kapalılık içinde yaparlar; içeride nelerin konuşulduğunu, kimin neyi savunduğunu hiç kimse bilmez. Varılan sonuç, papa seçiminde olduğu gibi bacadan tüten dumanla ya da tek bir açıklamayla duyurulur. Merkeziyetçi bir partinin, merkezindeki görüş ve tartışmaları, "merkez dışına taşıma"yı yadsıması aynı şeydir. Böyle bir anlayışın "Lenincilik" adına savunulması olanaksızdır. Siyasetin açıklığı ve farklı görüşlerin partililerin bilgisine ulaştırılması, yukarıda sözünü ettiğim çubuk bükme uğraklarından bağımsız olarak, temel, genel, bütün zamanlar için geçerli bir ilkedir. Leninist parti, içinde gölge boksunun yapıldığı bir arena değildir. İç disiplin, dolayısıyla da parti bütününden kapalı ve gizli örgütlenme demek olan hizipleri önlemenin en etkili ve tek geçerli yolu görüşlerin bilinmesi ve tartışılmasıdır. Merkezinkinden farklı görüşlerin yanlış, zararlı, hatta zevzeklik olduğunu varsayalım, bu durumda bile bu görüşleri etkisizleştirmenin, parti birliğini doğru temelde yenilemenin yolu bunların bilinmesi, tartışılması ve çürütülmesidir. O kadar ki, bu görüş sahipleri kendilerini açık ve yazılı biçimde anlatmaya çağrılmalıdırlar. Lenin, her zaman bundan yana olmuştur. 2. Kongre'den sonra Yayın Kurulu'ndan çekilen Martov ve öteki eski Yayın Kurulu üyelerine Plehanov'la birlikte yazdığı mektuptan okuyalım: "… Eğer

çekilmen senin görüşlerinle bizimkiler arasındaki bir ayrılığa dayanıyorsa, böyle farklılıkların ayrıntılı biçimde sergilenmesini partinin çıkarları açısından çok yararlı buluruz. Dahası, bu farklılıkların doğasını ve kapsamını en kısa zamanda, editörlüğünü bizim yaptığımız yayınların sayfaları yoluyla tüm partiye açıklamayı son derece yararlı sayarız."[335] Lenin, Martov'un görüşleriyle mücadele edebilmek için bu görüşlerin yazılı olarak ifade edilmesini istiyor. Ekliyor: "İşin komik yanı şu ki, konuşmayı reddettiği sürece yoldaş Martov'la *asla savaşılamaz*!"[336] Daha 1900'de yazdığı bir mektupta, "Mücadeleden bu denli korkmanın hiçbir nedeni yoktur; mücadele kimi bireyleri rahatsız edebilir, ama havayı temizleyecektir. (…) Mücadele olmadan sapla saman birbirinden ayrılmadan ne başarılı bir ilerleme ne de *kalıcı bir birlik* olabilir"[337] diyor.

Parti içi sorunların, görüş ayrılıklarının çözülmesinde esas yöntem öncelikle bu görüşlerin *ideolojik ve siyasal* olarak ele alınması, açık tartışma ile bir sonuca bağlanmasıdır. Düşüncelerin gücünün "otorite" gücüne dönüşmesinde temel yöntem bu düşüncelerin öncelikle ideolojik-siyasal düzeyde tartışılması, bu tartışmanın sonunda egemen olan düşüncelerin yetki gücüne sahip olmasıdır. Merkeziyetçi bir partide hangi düşüncelerin egemen olacağına, partinin örgütsel mekanizmalarını ellerinde tutanların karar vermesi, farklı düşünenlerin işinin yönetsel araç ve önlemlerle, amiyane deyimle "bitirilmesi" çok kolay, çok yapılan ama partiye de, bu yöntemleri uygulayanlara da yaramayan bürokratik bir yaklaşımdır.

Farklı görüş ve tutumlar, illegal ve dar kadro örgütünde de, açık kitle partisinde de ortaya çıkabilir ve bir eğilim karakteri kazanabilir. Bolşevik Partisi farklı görüşlere ve eğilimlere, bu noktada durdukları, yani partiye kapalı, kendi iç disiplini olan hizip kimliği kazanmadıkları sürece kendilerini partiye anlatma hakkı tanımıştır.

Yukarıdaki alıntıların, partinin ilk oluşum dönemlerinin havasını yansıttığını, Lenin'in nihai görüşünün böyle olmadığını düşünenlere son bir örnek daha vereceğim. Böyle düşünenler sıklıkla 1921'de

yapılan 10. Kongre'yi, Lenin'in o kongredeki tutumunu gösterir, vardığı son noktanın orası olduğunu savunurlar. O halde bu kongredeki karar tasarısından okuyalım: "Mutlaka gerekli olan partinin genel çizgisine ilişkin çözümlemeler, partinin pratik deneyimine yönelik öngörüler, kararların ne ölçüde uygulandığı ve yanlışların nasıl ve hangi yöntemlerle giderileceği vb. konularındaki görüşler, 'platform' vb. esasına göre oluşturulmuş gruplara ön tartışma için sunulmamalı, bunlar her durumda bütün parti üyelerinin tartışmasına açılmalıdır."[338] Her durumda ve bütün parti üyelerine…

Neden? Bu sorunun söz konusu görüşlerle mücadele etmek için gerekli koşul olmasının dışında bir yanıtı daha var. Öncü azınlık örgütlenmesi olan partinin, tüm gücünü harekete geçirebilmesinin en etkili yolu parti üyelerinin yalnız genel siyasal çizgiyi değil, bizzat uygulayacakları siyasal taktikleri de içselleştirmeleridir. Parti etkinlik ve eylemlerine tepeden tabana tüm partinin bilinçle, gönüllülükle, etkin biçimde seferber olmasının koşulu olabildiğince çok partilinin kararların oluşumuna katılmalarıdır. Lenin, tam da bu konuyu, 1907'deki gericilik yıllarında partinin Duma seçimlerine katılmasını tartıştığı makalesinde iki soru soruyor. Birincisi "kitlelerin bağımsız olarak hareket edeceği bir siyasal eylem söz konusu olduğunda neden temsilciler göndermek yetersiz kalır?" ve ikincisi "neden, böyle durumlarda *tüm* parti üyelerinin görüşlerinin alınması ya da 'referandum" denilen şeye başvurulması gerekmektedir?" Yanıt son derece açık ve öğretici: "Çünkü, kitle eyleminin başarısı tek tek her işçinin bilinçli ve gönüllü katılımını gerektirmektedir. *Her işçi* şu soruya yanıt vermedikçe bir grev gerekli dayanışmayla yürütülmeyecek, seçimlerde oy vermek kararı akıllıca yerine getirilemeyecektir: Greve gitmek mi, gitmemek mi? Kadetlere oy vermek mi vermemek mi? Tüm siyasal sorunlarda partinin bütün üyelerinin görüşlerini alarak karar vermek olanaksızdır. Bu, başı sonu olmayan, yorucu ve verimsiz oylamalar demektir. Ama en önemli sorunlar, özellikle de *kitlelerin kendilerinin* belli bir eylemiyle doğrudan ilgili olanlar, demokrasi

adına yalnızca temsilciler göndererek değil, ama aynı zamanda tüm parti üyelerinin görüşleri alınarak çözülmelidir.”[339]

Eylem birliğinin, birliği yenileyerek sürekli kılmanın güvencesi partiyi ve mücadeleyi ilgilendiren tüm önemli konuların partinin bilgisine ve değerlendirmesine sunulmasıdır.

Seçim ilkesi, parti merkezinin demokratik biçimde oluşmasının ve yenilenmesinin *her zaman* geçerli bir başka yöntemidir. Bolşevik Partisi’nde kongre ve konferanslar her düzeyde sık başvurulan parti düzlemleriydi. Parti merkezinin sürekli olarak aşağıdan güçlendirilmesi, hiyerarşinin tepesinde duran merkez komitesinin denetlenmesi bu yöntemle sağlandı. Lenin 1906 Haziran’ında yazdığı “Bırakalım İşçiler Karar Versin” başlıklı makalede, “St. Petersburglu işçi, tüm parti örgütünün artık *demokratik* temelde inşa edildiğini bilir. Bu, görevlilerin, komite üyelerinin vb. seçimine *bütün* parti üyelerinin katılması, proletaryanın siyasal kampanyalarıyla ilgili sorunları bütün parti üyelerinin tartışıp karara bağlaması ve parti örgütlerinin taktik çizgisini bütün parti üyelerinin *belirlemesi* demektir.”[340]

Bu anlayış, Bolşevik Partisi deneyiminde ete kemiğe bürünmüştür. Örneğin, Petersburg parti örgütlenmesinin tepesinde uzun süre, ayda en az iki kez toplanan, altı ayda bir yeniden seçilen, adına “konferans” denilen bir organ bulunuyordu. Birinci Duma seçimleri döneminde yalnızca Petersburg’da 120 grup toplantısının yapılması, seçimlerin boykot edilmesi kararının 926’ya karşı 1168 oyla alınması bir başka çarpıcı örnektir.[341] Çarpıcı, çünkü sayılar katılımın genişliğini gösteriyor; oylama sonuçları tartışmanın “gerçek”liğini kanıtlıyor. Moskova örgütünde de seçim ilkesi uygulanıyordu. Yerel önderlikler, fabrika, bölge ve ilçe komiteleri 1907 sonuna dek seçimle belirlendiler.[342]

Bolşevik Partisi, tarihinin bütün dönemlerinde kongre ve konferanslar gerçek, kıran kırana tartışmaların yapıldığı, birliğin bu temelde yeniden sağlandığı parti forumları işlevi gördüler. Bunun yerine, partinin hiçbir gerçek sorunun tartışılmadığı, resmi iyimserlik ve ajitasyonun egemen olduğu, önceden hazırlanmış

metinlerin, önceden listelenmiş adların kalkan ve inen ellerle kabul edilip seçildiği, birer parti forumu olmaktan çok gösteriye dönüşen kongre ve konferans alışkanlığı bürokratik bir bozulmanın, burjuva partilere özenmenin anlatımıdır. Böyle toplantılarda seçim ilkesi tam bir oyuna, oyuncağa dönüşmektedir.

3.4. Bolşevikler

Ekim Devrimi sonrası siyaset ve örgütlülük süreçlerine, önemsiz oldukları için değil, kitabın konusunu devrime kadar olan dönemle sınırlı tuttuğum, devrim ve devrim partisiyle ilgili sorunsal iktidarın el değiştirmesiyle birlikte değiştiği için girmiyorum. Sovyet iktidarı altındaki siyaset ve parti deneyimi, ancak yeni toplumun ve düzenin kuruluşu ve dünya devrimi ile ilgili konumu açısından değerlendirilebilir. Bu, başka yerlerde yapılıyor ve *Tarihten Güncelliğe Sınıf Savaşları ve Devlet*[343] çalışmamın ikinci bölümünde, süreci, devlet ve tek ülkede sosyalizm pratiklerinin teorileştirilmesi bağlamında ben de yapmaya çalıştım. Bu konuyu daha da geliştirmek ise başka çalışmaların konusudur.

Bu bölümü bitirirken iki konuya ilişkin ek notlar düşeceğim.

Daha önce de belirttiğim gibi, Bolşevizm esas olarak bir devrimler ve devrimci durumlar döneminin teorik-pratik deneyimidir. RSDİP'in, 2. Kongre'de Rusya'daki komünist birikimi birleştirmesinden ve kendi içinde iki hizbe bölünmesinden hemen sonra patlayıp 1907 sonlarına dek süren 1905 Devrimi ve 1917 Şubat'ı ile Ekim'i arasındaki son derece özgün devrimci, kaotik dönem, devrimci siyaset ve parti oluşumlarına da damgasını vurmuştur. Bolşevik Partisi, iki dönemde de kendini yeniden var etmiştir. Partinin işçi sınıfı kitleleriyle buluşması, devrimin "siyasal ordu"sunu emekçi kitlelerin açığa çıkan toplumsal enerjisiyle bütünleşerek inşa etmesi, devrimci dönemin sunduğu olanakların değerlendirilmesiyle başarılmıştır. Başka bir siyasal öznenin, örneğin uzun dönem Sovyet örgütlenmesinde daha büyük bir desteğe sahip olan Menşeviklerin ya da Sosyalist Devrimcilerin değil de Bolşeviklerin devrimin önderliğini üstlenmelerinin

açıklaması ise, bu partinin gericilik dönemlerinde devrimci siyaset ve örgütsel inşayı adım adım hazırlamasında, devrimci program ve örgütlülüğü, yukarıda çözümlenen ilkeler ekseninde geliştirmesinde aranmalıdır. Bolşevik Partisi devrimci durum dışında kenarda kalan, etkisiz bir parti değil, devrime hazırlığı devrimci olmayan durumlarda da sürdürebilen, işçi hareketi içinde köprü başları tutmuş bir örgütlülüktü. Gericilik yıllarında parti örgütlülük ve üyeliği dramatik biçimde küçüldü. Örneğin 1909'da Bolşeviklerin Rusya'nın tamamında etkinliğini sürdüren komitelerinin sayısı altıyı geçmiyordu.[344] 1907'de 8000 üyenin bulunduğu Petersburg'da 1908'deki üye sayısı 300-400 dolaylarına düşmüştü. Lenin, 1911'de 7 gün süren Merkez komitesi toplantısına sunduğu raporda durumu şu sözlerle özetliyordu: "Şu anda partimizin *gerçek* konumu şöyledir: Hemen hemen her yerellikte gayriresmi, son derece dar ve zayıf partili işçi grupları ve düzensiz toplanan çekirdekler var. Her yerde, sendikalarda, kulüplerde vb. likidatörle ve legalistlerle savaşıyorlar. Birbirleriyle ilişkileri yok. Herhangi bir yayını çok seyrek görebiliyorlar."[345]

Gericilik yıllarında Bolşevikler arasında ciddi iç kavgalar, ayrışmalar yaşandı; aydınlar yitirildi. Ancak, bütün bu güç dönemlerde, parti üç noktada geri adım atmadı. Devrim hedef ve stratejisine bağlılık, büyük bir iradeyle, kendine güvenle sürdürüldü; yurtdışında ideolojik merkez, içeride pratik örgütsel önderlik, işçi sınıfı içindeki örgüt çekirdekleri korundu; yeniden ve yeniden kuruldu. Duma seçimlerinin gösterdiği gibi, işçi sınıfı kitlesinin ilgisi ve güveni sürekli olarak geliştirildi. Tutuklamalarla dağıtılan yerel örgütlerin, ele geçen matbaaların yenileri kuruldu. Ekonomik ve siyasal ajitasyon, kimi zaman çok daralmış bir seslenme alanı için bile olsa sürdürüldü.

1917 Şubat'ı ile Ekim'i arasındaki 9 ay içinde Bolşevik Partisi'nin Rusya ölçeklerinde dar bir kadro partisinden devrime öncülük eden kitlesel partiye dönüşmesi, en başta izlenen yaratıcı ve devrimci siyaset sayesinde gerçekleşti. Bu siyaseti taşıyan, yayan, kitlesel

çapta örgütleyen, devrimci koşullarda “nükleer” serpme ve sarsma etkisi yaratan ise Bolşevik çekirdekti.

Yılların deneyimine ve birikimine sahip Bolşevik kadroların başarısında, özellikle önderliğin oluşum ve siyaset tarzının baş mimarı olan Lenin’in orkestrasyon yeteneğinin azımsanmayacak payı olduğu açıktır. Önderlik “oluşumu” daha doğuşunda Rus devrimci gerçekliğinin zenginliğini, çeşitliliğini yansıtıyor, devrimci dönemlerde ise bu zenginlik, sürecin büyüyen görevlerine yanıt verebilecek kapasitedeki bir önderlik bileşiminin, birbiriyle sürtüşmeden partiye eşik atlatmasına hizmet ediyordu. Yinelemiş oluyorum, Bolşevik önderlik, ekip adamlarından, gücünü örgütsel konumlardan alan bürokratlardan değil, üretken ideologlardan, yetenekli kitle sözcülerinden, işbitiren örgütçülerden oluşuyordu. İlkesel sorunlarda katı ve sert Lenin, özellikle devrimci açılım dönemlerinde son derece toparlayıcı bir önderlik pratiği gösterdi. Sertlikle toparlayıcılık arasındaki salınımlara yön veren ise devrim davasının, amaç disiplininin her şeyin, özellikle de kişisel kırgınlık ve yakınlıkların üstünde tutulmasıydı.

Krupskaya’nın anılarından okuyalım: “İlyiç’in özelliklerinden biri de temel konular üzerinde yapılan tartışmalarla, şahsi konular üzerinde yapılan gevezelikleri birbirinden ayırabilmesi ve davanın önemini her şeyin önünde tutabilmesiydi. Plehanov, kafasında yığınla kötü düşünceler taşıyan bir insan olabilirdi ama devrimci dava, onunla işbirliğini gerektiriyorsa, İlyiç geri çekilmezdi… İlyiç karşı saldırıya geçtiği zaman amansızca vurur ve kendi görüşlerini savunurdu, fakat çözümlenmesi gereken yeni sorunlar ortaya çıktığında ve hasımları ile işbirliği yapmasının mümkün olduğuna inandığında, dün hasmı olan kişinin, şimdi yoldaşı olurdu. Bunu yapmak için özel bir çaba harcamazdı. İlyiç’in üstünlüğü de burada ortaya çıkardı. Temel konular üzerinde büyük bir titizlik gösterdiği halde, akıl almayacak ölçüde iyimserdi. Aldığı kararlarda ara sıra yanlışlık yapmasına karşın bu iyimserliği, bütün olarak, dava uğruna yaptığı mücadelede kendisine yardımcı olurdu. Ancak temel konular

üzerinde anlaşma olmadığı sürece, başarıya ulaşmanın mümkün olmayacağına inanırdı.”[346]

Lenin’in önderlik tarzı özet olarak böyleydi. O kadar çok örneği var ki… Hemen eklemem gerekiyor, bu tarz, yalnızca devrimci durum koşulları için değil, sürecin tümü için geçerlidir. Onlarcası içinden bir örnek: Maxim Gorki’ye 1913 Ocak ayında gönderdiği bir mektupta, Bolşevik Parti içinde gericilik yıllarında çıkan, partinin yıllarca içe dönük bir mücadeleyle zaman ve enerji harcamasına neden olan, idealist hatta dinsel felsefi görüşleri (Machizm) ve ikinci Duma seçimlerinin boykot edilmesini savunan Otzovist (Rusça “geri çağırıcılar” anlamına geliyor) muhalefetin bile “Machizm, Tanrı yücelticiliği ve benzer saçmalıklara” son vermeleri durumunda partiye dönmelerini sevinçle karşılayacağını yazdı.[347] Parti içi ideolojik siyasal sorunlar hep aynı kurgu ve anlayış içinde çözüldü. Önce sorunlar tüm partinin bilgisine çoğunlukla da yazılı olarak sunuldu. Parti toplantılarında ve basınında tartışıldı. Tartışmanın sonunda birlik yeniden sağlanamazsa, azınlıkta kalanlar azınlık olduklarını kabul edip, eylem kararlarına uydukları sürece farklılık ayrılığa dönüşmedi. Temel farklılıklar sürüyor ve azınlıkta kalanlar parti bütününe kapalı, iç disiplini olan bir hizip olarak örgütlenme “özgürlüğü”nü kullanıyorlarsa, merkez ya da çoğunluk da onları parti dışına çıkarma “özgürlüğü”nü yaşama geçirdi. Hiçbiri “yes men” olmayan, yetenekli ve önder kişiler her zaman partinin önderlik yetki ve sorumluluğuna ortak edildiler. Kamenev, Zinoviev, Troçki, Stalin, Buharin, Radek, Thomski, Kollantay türünden yetenekli, ama aynı zamanda “zor” insanlar en kritik, en önemli sorumluluk ve yetkileri kullandılar. Biyografilerde bunlarla ilgili zengin malzeme var. Lenin’in, vasiyetinde ancak büyük bir rezervasyonla Marksist sayılabileceğini not ettirdiği Buharin’i 1917 Ağustos’unda *Pravda*’nın editörlüğüne önermesi ve getirmesi; yıllarca farklı konumlarda oldukları Troçki’nin devrimden sonra dışişleri ve savaş komiserliklerini üstlenmesini savunması ve sağlaması; 1917 Ekim’inde ayaklanma kararına karşı çıkan, bununla da yetinmeyip kararı duyuran, partiden ihraç edilmesini istediği

Kamenev'in partinin en önemli örgütü olan Petersburg komitesinin başında kalmasına, devrimden sonra Sovyet Merkez Yürütme Komitesi Birinci Başkanlığı'nı üstlenmesine en azından razı olması, Kamenev'le aynı tutumu alan Zinoviev'in 1919'da Komintern Yürütme Komitesi Başkanlığı'na "evet" demesi… Yalnızca bu örnekler bile önderlik tarzıyla ilgili çok şey anlatıyor.

Devrim sonrasında, önce adım adım, sonra hızlanarak oluşan bürokratik deformasyonun en önemli nedenlerinden biri, bu önderlik stilinin terk edilmesidir.

Lenin sonrası dönemin neredeyse tüm Leninistlerinin sorunu da, başka birçok şeyin yanı sıra bu önderlik biçemini anlayamamış ve uygulayamamış olmalarıdır.

1917 Ekim Devrimi tipinde bir devrim ikinci kez gerçekleşmedi. Bolşevik Partisi'nin aynen tekrarı ya da taklidi olan bir örgütlenmeye değil (böyle bir şey olanaksızdır), temel ilkelerini yeni durumlara uygun yeni sentezlerle yeniden üreten başarılı örneklere de pek rastlanmadı. Tek ülkede sosyalizmi savunmayı, dünya komünist hareketinin birincil, yani en başta dünya devrimi olmak üzere tüm ötekilerin önüne geçen görevi olarak koyan, partilerin devrim programlarını buna göre sınıflandıran, komünist hareketi birlik ve türdeşlik adına bürokratik bir vesayet altında tutan Komintern'in ve o dönemin partilerinin, Avrupa Maksizminin "Avrupa komünizmi"ne varan serüveninin değerlendirilmesi ayrı çalışmaların konusudur.

Bu bölümde, Leninizmin, 20. yüzyıl başı Rusya'sına özgü yönleriyle, siyaset ve parti teorisine getirdiği evrensel katkıları ortaya koymaya, Bolşevik deneyimin canlı, yaşayan özünü göstermeye çalıştım. Metnin analitik karakteri nedeniyle, ayrıca sonuçlar yazmıyorum.

234 Lenin, "Proletaryanın devrimimizdeki görevleri" 10 Nisan 1917, *Collected Works*, c. 24, s. 86

235 Aktaran: F. Engels, "Rusya'daki toplumsal ilişkiler üzerine", Nisan 1875, MECW, C.24, s.39 Internet Marxist Archive, www.marxist.org

236 Agy

237 K. Marx-F. Engels, *Werke*, Dietz Verlag Berlin 1967, Band (cilt) 35, s.166-167

238 K. Marx- F. Engels, *Komünist Parti Manifestosu*, agy, s. 54

239 E.H. Carr, *The Bolshevik Revolution* 1917-1923 Penguin Boks, Singapor, 1983, c.1 s. 64

240 Agy.s.14

241 Agy. s. 27

242 Lenin, *Collected Works*, agy. c. 1, s. 499

243 Lenin, agy, c. 5, s. 361

244 Agy, s. 362

245 E. H. Carr, *The Bolshevik Revolution 1* 1917-1923, Penguin Books, Singapore, s. 39

246 N. K. Krupskaya, *Lenin'den Anılar-1*, Çeviren A. B, Odak Yayınevi, Ankara, Haziran 1974, s. 95

247 Agy. s. 99

248 Lenin *Collected Works*, agy, c. 7, s. 478

249 Agy. s. 107

250 Lenin, *Collected Works*, agy. c. 7, s. 242

251 Agy.

252 Agy.

253 E. H. Carr, agy, s. 43

254 Agy. s. 43-44

255 Agy. s. 44-45

256 Lenin, *Collected Works*, agy, c. 7, s. 385

257 Agy. s. 242

258 Agy. s. 268

259 Agy. s. 255

260 Agy. s. 255 dipnot

261 Agy, c. 6, s. 500

262 Agy, c.7, s. 267-268

263 Agy. s. 270

264 Agy. s. 309

265 Agy. s. 394-395

266 Agy, s. 472-483

267 Lenin, *Collected Works*, c. 8, s. 196

268 Haluk Yurtsever, *Türkiyenin Dönemeci*, Etki Yayınevi, İstanbul, Mart 1993.

269 Lenin, *Imperialism The Highest Stage of Capitalism*, Collected Works, c. 22, s. 295

270 Haluk Yurtsever, *Sınıf ve Parti*, NK Yayınları, İstanbul, Haziran 2004

271 Lenin, *Collected Works*, agy. c. 13, s.107-108

272 Lenin, *Collected Works*, c. 5, s. 383-384

273 Agy. s. 384

274 Dick Geary, *Karl Kautsky*, Manchester University Press, Manchester 1987, s. 31

275 Agy.

276 Lenin, *Collected Works*, agy. c. 5, s. 422

277 Agy. s. 413

278 Agy.

279 Marx'ın Bolte'ye 23 Kasım 1871 tarihli mektubu. K. Marx- F. Engels, Selected Works, agy. s. 423-424

280 Lenin, "Our Immediate Task", *Collected Works*. C. 4, s. 215

281 Lenin Collected Works, agy. c. 5. s

282 Lenin, *Collected Works*, c. 5, s. 415-416

283 Agy, s. 416-417

284 Agy, s. 413-414

285 Agy, s. 414

286 K. Marx-F. Engels, *Selected Works*, agy. c. 1, s. 41

287 Agy.

288 Agy. c. 3, s. 31

289 Lenin, *Collected Works*, c. 7, s. 258-259

290 Lenin, agy, c. 33, s. 209

291 Kemal Okuyan, '*Ne Yapmalı'cılar Kitabı/Öncülük ve Parti Teorisi*, NK Yayınları, İstanbul, Dördüncü Baskı, Mart 2003, s. 38

292 Agy, s. 46

293 Agy, s. 48

294 Agy, s. 47

295 Agy, c. 5, s. 426

296 Agy. s. 428

297 Agy. s. 438-439

298 Karl Marx, *Fransa'da Sınıf Savaşımları 1848-1850*, Çeviren: Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, Dördüncü Basım, Ekim 1996, s. 39

299 Lenin, *Collected Works*, c. 3, s. 581-582

300 Leon Trotsky, *The History of the Russian Revolution*, Translated by: Max Eastman, Pluto Press, Londra, 1977, s. 31-32

301 Agy. s. 432

302 Lenin, *Collected Works*, agy. c. 6, s.241

303 Tony Cliff, *Lenin Building the Party* 1893-1914, Bookmarks, London 1986, s. 331

304 David Lane, *The Roots of Russian Communism*, Londra, 1975, s. 65

305 Agy. s. 67

306 Aktaran Tony Cliff, *Lenin 1893-1914 Building the Party*, Bookmarks, London Temmuz 1986, s. 42

307 Agy, s. 43

308 David Lane, agy. s. 69

309 Agy. s.72

310 David Lane, agy. s. 26

311 A. Y Badayev,*Bolsheviks in the Tsarist Duma*, Bookmarks, Londan, Mart 1987, s. 9

312 Tony Cliff, *Lenin, 1914-1917 All Power to the Soviets*, Bookmarks, London, 1985, s. 160

313 Lenin, *Collected Works*, c. 20, s.528-529

314 Tony Cliff, *Lenin 1893-1914 Building the Party*, agy. s. 351

315 E. H. Carr, *The Bolshevik Revolution 1 1917-1923*, Penguin Books, Middlesex 1983. s. 94

316 Oskar Anweiler, Rusya'da Sovyetler (1905-1921), Fransızca'dan çeviren: Temel Keşoğlu, Ayrıntı, İstanbul, Temmuz 1990, s. 67

317 Agy, s. 90

318 Agy. s.119

319 Agy, s. 120

320 Lenin, *Collected Works*, agy, c. 10, s. 19-20

321 Agy, s. 23-24

322 E. H. Carr, agy, s. 100

323 Oskar Anweiller, agy, s. 197

324 E. H. Carr, agy, s.103

325 Agy, s. 104

326 K. Marx-F. Engels, *Komünist Parti Manifestosu*, Çeviren Erkin Özalp, s. 15

327 Ernest Mandel, "Vanguard Parties", *Mid-American Review of Sociology*, No: 2, 1983

328 Metin Çulhaoğlu, "Parti İçi Yaşam: Orman Kanunları mı, İlkeler mi?', Sosyalist Politika, Şubat 1995, Sayı: 4, s. 26

329 Agy, s. 24

330 Lenin, *Collected Works*, agy. c.10, s. 33-34

331 Krupskaya. s. 89

332 Paul Le Blanc, *Lenin and the Revolutionary Party, Humanities Press*, New Jersey, 1990, s. 129

333 Lenin, Collected Works, agy, c. 31, s. 24-25

334 Agy,. c.10, s. 443

335 Lenin, *Collected Works*, agy, c. 7, s. 352,

336 Agy. s. 354

337 Agy. c. 34, s. 53

338 Agy, c. 32, s. 243

339 Agy, c. 11, s. 434

340 Agy, c. 10, s. 502-503

341 Lenin, *Collected Works*, agy, c. 10, s. 127

342 Marcel Liebman, *Lenin Döneminde Leninizm Muhalefet Yılları*, C. 1, Türkçesi: Osman Akınhay, Belge Yayınları, İstanbul, Tarihsiz, s. 50

343 Haluk Yurtsever, *Tarihten Güncelliğe Sınıf Savaşları ve Devlet*, Yordam Kitap, İstanbul, Kasım 2006.

344 Leonard Schapiro, *The Communist Party of the Soviet Union*, Eyre and Spottiswoode, London, 1970, s. 103

345 Lenin, *Collected Works*, agy, c. 17, s. 202

346 N. K. Krupskaya, *Lenin'den Anılar 2*, Çeviren, A.B, Odak Yayınları, Ankara, Haziran 1974, s. 103-104

347 Lenin *Collected Works*, c. 35, s. 70

ALTI

R.LUXEMBURG VE A. GRAMSCİ

1. Alman Devrimi ve Rosa Luxemburg

Birinci Dünya Savaşı sona ererken, Almanya'nın bütünlüğü bozulan emperyalizmin zayıflayan ikinci halkası olduğuna ilişkin birçok somut veri ve kanıt var. Daha 1917 Nisan'ında Berlin'de silah sanayinde çalışan 200 binden fazla işçinin ekmek karnesindeki kısıtlamalara karşı greve çıkması, Ekim Devrimi'nin birinci yıldönümüne rastlayan 8 Kasım 1918'de patlayan kitle hareketleri ve grevler, Berlin'de 500 bin kişinin katıldığı grev, Kiel'deki donanma askerleri isyanı, isyan ve grev dalgasının Hamburg, Hannover, Köln, Magdeburg, Münih, Stuttgart ve Almanya'nın öteki önemli işçi havzalarına yayılması, imparatorun çok güvendiği Dördüncü Piyade Alayı'nın isyana katılarak Berlin'e girmesi, hükümetin düşmesi, Berlin İşçi ve Asker Konseyi'nin 3 bin delegesinin üç SPD'li (Alman Sosyal Demokrat Partisi) üç USPD'li (Alman Bağımsız Sosyal Demokrat Partisi) geçici halk komiserini hükümet kurmakla görevlendirmeleri, bütün Almanya'yı işçi ve asker konseylerinin sarması, ikili iktidar durumunun oluşması… Bir çırpıda satır başlarıyla sayılabilecek verilerdir.

Devrimci örgütlülük konusunu, öyleyse bir de bu yenilgiyle biten devrimin ışıkları altında ve Rosa Luxembug'un parti konusuna ilişkin görüşleri bağlamında değerlendirmemiz gerekiyor.

Bu kısa değerlendirmeye, 1918 devriminin ilk aşamasının sonunun başlangıcı olan geçici hükümetin kurulmasıyla başlayabiliriz.

Geçici halk komiserleri hükümetinde bakan olan SPD'nin burjuva reformcusu liderleri Ebert, Scheidemann ve Landsberg, aynı zamanda "yukarıdan" oluşturdukları Halk Temsilcileri Konseyi'nin üyesiydiler. Devrim patlak verdiğinde İşçi ve Asker Konseyleri'nin otoritesini kabul eder görünüp, yetkilerini sınırlamaya çalıştılar. Düzenden, burjuva parlamenter işleyişten yana olan SPD en güçlü partiydi ve konseyleri bir an önce ortadan kaldırmak istiyordu. USPD parlamenter demokrasiyle konseylerin yan yana olacağı bir düzen öngörüyor, bu partinin sol kanadı ise konseyler iktidarını savunuyordu. Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht önderliğindeki Spartakistler ise USPD içinde yer almakla birlikte, ikircimsiz konsey iktidarını hedefleyen bağımsız bir çizgi izliyorlardı. 15 Aralık'ta yapılan USPD kongresinde Rosa Luxemburg'un hükümetten çekilme ve tüm iktidarı işçi ve asker konseylerine devretme çağrısı reddedildi ve Hilferding'in bir an önce seçimlere gidilmesi önerisi kabul edildi. 16 Aralık günü toplanan Almanya Birinci İşçi ve Asker Konseyleri Genel Kongresi de aynı yönde, seçimlerin 19 Ocak 1919'da yapılmasına karar verdi. Devrim salon toplantılarında söndürülüyordu. 24 Aralık'ta Berlin Kent Sarayı'nı işgal eden Halk Donanma Birliği İşçileri hükümete bağlı birliklerin karşı devrimci saldırısını Berlin işçilerinin toplu desteğiyle püskürttüler. Devrim, sokakta direnmeye devam ediyordu.

30 Aralık'ta Spartakistler Alman Komünist Partisi'ni kurdular.

Ocak'ta karşı-devrim saldırıya geçti. USPD'li Berlin Polis Müdürü görevden alındı. SPD'nin güvenlik güçlerinin başına getirdiği Noske işsizlerden ve lumpenlerden oluşturduğu kuvvetlerle bütün devrimci hedeflere saldırdı. 15 Ocak'ta AKP liderleri Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht hunharca öldürüldüler.

İktidar sorununu burjuva sosyal demokratlar eliyle ve karşı-devrimci şiddet yöntemleriyle çözen düzen yolu temizledikten sonra seçimlere gitti. SPD oyların yüzde 37.9 unu, USPD yüzde 7.6'sını aldı.

14 Nisan'da Münih'te konsey hükümeti kuruldu ve 30 Nisan'da Noske kuvvetleri tarafından yıkıldı.

Alman Devrimi aralıklarla 1923’e kadar sürdü; ama yenildiği tarih esas olarak 1919 başıdır.

Buraya ancak satırbaşlarıyla aktarabildiğim Alman Devrimi’nin yenilgisiyle birlikte, Avrupa sosyalizminin, 2. Enternasyonal’e egemen kanadının düzen içi-reformist bir çizgide, bildiğimiz reformcu partiler olarak biçimlenme ve Marksizmin devrimci çizgisinden kopuş süreci tamamlanmış oldu. Alman Sosyal Demokrat Partisi başta olmak üzere, 2. Enternasyonal partilerinin, reformist önderlikler altındaki serüveninin devamı biliniyor ve burada bunların ihaneti ve işbirlikçiliği üzerine tek bir söz söylemek bile gerekmiyor.

Komünist eğilim

Konumuz, Alman Devrimi’nde komünist eğilimin durumudur. Eğer, tarihsel olayları determinist, aşırı nesnelci bir yaklaşımla değerlendirmeyeceksek komünist eğilimin sonuç belirleyici kritik noktalardaki tutumlarını irdelememiz gerekiyor.

“Komünist eğilim”le Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht’in önderlik ettiği eğilimi kastediyorum. Bu iki ismin devrimciliklerinin, devrim konusundaki içtenlik ve kişisel adanmışlıklarının her türlü tartışmanın ötesinde olduğunu ekliyorum.

Almanya 1918 kavşağında emperyalist zincirin ikinci zayıf halkasıydı, ancak ekonomik, toplumsal ve siyasal koşulları da, işçi sınıfı partisinin oluştuğu ortam ve gelenekler de Rusya’dan farklıydı. Bu koşullar ve içinde doğdukları partinin özellikleri Spartakistlerin parti konusundaki görüş ve davranışlarını birinci dereceden etkiledi.

Onlar, yeni bir parti kurmayıp var olan bir partiye katıldılar. Geçmişi, gelenekleri olan, geniş, kitlesel, gücünü sendikalardaki etkisiyle ve seçim sandığındaki başarısıyla göstermiş Alman Sosyal Demokrat Partisi’yle Bolşeviklerin yoktan var ettikleri parti arasındaki farklar önemliydi. Luxemburg’un kendiliğinden kitle hareketinin partiyi de devrimcileştireceğini umması, partiden

ayrılmayı işçi kitlelerinden ayrılmakla eş tutması nedensiz değildi. Luxemburg'un parti konusundaki görüşlerini değerlendirirken bu noktayı akılda tutmak gerekiyor.

Sonuç belirleyici iki kritik noktanın, devrimde öznel öğe ve iktidar sorununa yaklaşım konuları olduğunu düşünüyorum.

1917 Rusya'sı ile 1918 Almanya'sının koşulları aynı, hatta benzer bile değildi ve hiçbir devrimin yenilgisi yalnızca öznel ve iradi nedenlere bağlanamaz. Ama koşulların farklılığı kadar, devrimci dalganın yükselişindeki zaman ve karakter ortaklığı da gözden kaçırılmamalıdır. Böyle bakıldığında iki ülkede, birbirini bir yıl arayla izleyen iki devrimci durumun farklı sonuçlara evrilmesinde, Avrupa Devrimi'nin önsözü rolünü üstlenmiş olan Almanya Devrimi'nin yenilgisinde devrimci partinin eksikliği öne çıkan en önemli konu olmaktadır.

Almanya Devrimi'ne önderlik edebilecek, devrimci durumu devrime götürecek devrimci partiyi inşa edebilecek tek grup devrim davasına sonuna kadar sadık kalan ve her zaman partili mücadeleyi savunan Spartakistler'di. Yıllarca SDP ve USDP'de çalıştılar; bağımsız ve devrimci bir parti olarak örgütlenmenin kaçınılmaz olduğunu anlayıp AKP'yi kurmakta ise geç kaldılar.

Sorulması gereken sorulardan biri, Kautsky'nin oportünist yüzünü herkesten önce gören Luxemburg'un, daha 1915'te "asıl düşman içimizde" diye bildiriler yayınlayan Liebknecht'in Kautsky ve benzerlerinden ayrılmak için neden "son dakika"ya kadar beklediklerididir. Luxemburg'un Nisan 1917'ye, Kautsky ayrılıncaya kadar SPD içinde kaldığını, 1918 sonuna kadar yine Kautsky ile birlikte USPD'de yer aldığını, Zimmerwald-Kienthal-Stockholm konferanslarında bağımsız, yeni bir enternasyonalin kurulmasına karşı çıktığını, Alman Komünist Partisi adıyla bağımsız bir örgüt oluşturmasının ise öldürülmesinden yalnızca üç hafta önceye rastladığını biliyoruz. Neden böyle oldu?

Sorunun, "oportünizmle uzlaştıkları için" türünden kolay bir yanıtı olduğunu düşünmüyorum. Sorun çok daha karmaşıktı ve en başta Rosa Luxemburg'un parti, işçi sınıfı hareketinin birliği ve kitle

hareketinin devrimci süreçteki rolü ile ilgili görüşlerinden ve tüm bunları besleyen ortamdan, topraktan kaynaklanıyordu.

Bu görüşlerin incelenmesi, Avrupa işçi ve komünist hareketinin sonraki gelişmesini anlamak bakımından önemlidir.

Luxemburg'un, Lenin'in *Bir Adım İleri İki Adım Geri* çalışması üzerine 1904'te yazdığı, Menşevik *Iskra* ve Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin yayın organı *Neue Zeit*'da yayımlanan “Rus Sosyal Demokrasinin Örgütsel Sorunları” başlıklı makalesi parti konusundaki görüşlerini Lenin'le polemik yaparak ortaya koyduğu metindir.[348]

Bu metinden, Lenin'in verdiği kimi yanıtlara işaret ederken değinmiş, Luxemburg'un Lenin'in merkeziyetçi partisinde, düşünen, karar veren, etkin tek organın merkez komitesi olduğunu öne sürdüğünü aktarmıştık. Burada Luxemburg'un eleştiri ve tezlerini daha yakından inceleyeceğiz.

Rosa Luxemburg ile Lenin arasında parti konusundaki temel teorik fark, “sınıf partisi” ve sınıf-parti ilişkisi eksenindedir. Rosa Luxemburg'dan okuyoruz: “Merkeziyetçiliğin yaşam ilkesi, bir yandan belli ve etkin devrimcilerin örgütlenmiş askerlerinin, onları sarmalayan devrimci olsa da örgütsüz çevreden ayrılmasına ilişkin keskin bir vurgudur. Öte yandan merkeziyetçilik, sıkı disiplin ve merkez komitesinin partinin tüm yerel örgütlerinin tüm etkinliklerine doğrudan, kesin ve belirleyici müdahalesidir.”[349] Daha açık formülasyon şudur: “… proletaryanın parti kadrosu olarak örgütlenmiş sınıf bilinçli çekirdeği ile sınıf mücadelesi tarafından kavranan ve kendini sınıf aydınlanması süreci içinde bulan doğal halk çevresini birbirinden mutlak anlamda ayıran bir duvar çekilemez.”[350] Bir önceki bölümde altını çizdiğim gibi “mutlaklık” söz konusu değildir. Ancak, Lenin'in partiyle işçi sınıfı kitlesinden ayrı örgütlenen bir parçayı, öncüyü kastettiği, Alman Sosyal Demokrat Partisi tipinde bir işçi sınıfı partisini savunmadığı açıktır. Luxemburg ise Marx gibi, sınıf kitlesiyle doğrudan ve organik biçimde bağlı, tipik örneğini üyesi bulunduğu partinin oluşturduğu bir anlayıştan yanadır. Ona göre, komünizm işçi sınıfının kendisidir.

Partiyi, devrimci bir program temelinde bir araya gelen, yalnız burjuvaziden değil geniş işçi kitlelerinden de bağımsız olarak örgütlenen bir öncü kol olarak değil, işçi sınıfının geniş kesimlerini, sosyalistleri, mevcut farklılık ve renkleriyle içine alan, sınıfla özdeş bir örgütlülük olarak anlıyor. Örneğin şunları yazıyor: " ...sosyal demokrasi, ulusal, dinsel ya da mesleki farklılıkları ne olursa olsun bütün işçi gruplarını tek bir partinin çatısı altında birleştirme yönünde doğal bir eğilime sahiptir."[351] Farlılık yorum gerektirmeyecek kadar açık.

Lenin'le Rosa Luxemburg, oportünizmin taşıyıcısının da esas olarak burjuva aydınlar olduğu noktasında yakın görüşte olmalarına rağmen, toplumsal kaynağı ve önleme yöntemlerinde farklı konumdaydılar. Çulhaoğlu'nun belirttiği gibi, Lenin'in "merkeziyetçiliği özellikle vurgularken düşündüğü, proletaryayı bozucu dış etmenlere karşı önlem zorunluluğudur."[352] Bozucu dış etkiler, Lenin'e göre yalnız burjuva aydınlardan değil, işçi sınıfının ekonomik mücadelesinin kendisinden ve işçi aristokrasisinden gelmektedir. Öyleyse, partinin bu öğe ve kaynaklardan da kendisini ayırması, onlardan bağımsız örgütlenmesi, bu yolla onlardan gelecek etkileri önlemesi gerekmektedir. Luxemburg ise, oportünizmin merkeziyetçilikle, tüzükle önlenemeyeceğini savunuyor. Tüzükle önlenemeyeceği son derece açık, Lenin de farklı düşünmüyor ve esas fark bu noktada değil. Sorun, Luxemburg'un oportünizmin bizzat işçi sınıfı hareketi tarafından yenileceği noktasında.

"... sosyal demokrasi bir kitle hareketi olduğu ve onu tehdit eden sivri uçlar insanların kafasından değil toplumsal koşullardan kaynaklandığı içindir ki, oportünist yanılmalara baştan sona engel olunamaz. Oportünizm, pratikte somut biçimler aldıktan sonra, bizzat hareketin kendisi tarafından ve Marksizmin verdiği silahların yardımıyla yenilebilir."[353] Bu görüşe göre, parti, işçi sınıfı saflarındaki oportünizm de içinde olmak üzere bütün eğilimleri bulunduran bir örgütlenmedir ve öyle olmasında bir sakınca yoktur.

Yoktur, çünkü, nasıl olsa “hareketin kendisi” onu yenecektir. Luxemburg’un parti anlayışının en zayıf ve sorunlu yönü burasıdır.

Böyle düşünüldüğünde, parti içi oportünizme karşı kararlı bir mücadele yürütmek olanaksızdır. Luxemburg, Roland–Holst’a yazdığı 11 Ağustos 1908 tarihli mektupta oportünizmin sultasındaki partisinin birliğini, “en kötü işçi partisi partisizlikten iyidir” türünden ilk bakışta her devrimcinin paylaşacağı bir gerekçeyle savunmaktadır: “Marksistlerin parçalanması (düşünce ayrılığıyla karıştırılmamalı) ölümcül bir şeydir. Partiden ayrılmak istediğinizde, bütün gücümle sizi engellemeyi dilerim... SDAP’den (Hollanda Sosyal Demokratik İşçi Partisi) çekilmeniz sosyal demokrat hareketten de çekilmeniz anlamına gelir. Bunu yapmamalısınız, hiçbirimiz yapmamalıyız! Örgütün dışında, kitlelerle teması yitirerek ayakta kalamayız. En kötü işçi sınıfı partisi bile hiç olmamasından daha iyidir.”[354] Bu satırlar daha 1908’de Hollanda partisinde oportünistlerle ayrışma gündeme geldiğinde yazılmıştı. Rosa Luxemburg parti birliğini sınıfın birliğine eşdeğerde görüyor ve partiden ayrılmayı hareketten ayrılmak, kitlelerden kopmak olarak değerlendiriyordu. Oportünizm bizzat “hareketin kendisi tarafından” tedavi edilebilecekti. “Hareket”, partiyi de düzeltecek bir kuvvet olan kitlelerden gelecekti.

Rosa Luxemburg’u böyle düşünmeye ve davranmaya iten, elbette ki, teorik ve kurgusal bir parti arayışı değildi. En başta Alman Sosyal Demokrat Partisi olmak üzere, 2. Enternasyonal partileri geniş, kitlesel, yüz binlerce üyeye, milyonlarca “seçmen”in desteğine sahip örgütler olarak bu türden hazır model oluşturuyorlardı. Olağan koşullarda, bu partilerden ayrılıp yeni parti kurmak riskli bir yaklaşım olarak görülüyor, devrimci durum koşullarında ise kitle hareketinin düzeltici enerjisine güveniliyordu. Kanımca, ciddi değerlendirme hatasının yapıldığı nokta burasıydı. Bir kez, sağcı-reformist önderliklerin siyasetin acımasız mantığının bilincinde olarak, partiyi bölme ya da küçültme pahasına parti içindeki devrimci-sol eğilimleri etkisizleştirmekte, gerektiğinde de tasfiye etmekte kararlı davranacakları, devrimcileri katillerin önüne

fırlatacakları hesaplanamamıştı. İkincisi, devrimci durumda kitle hareketinde bağımsız-proleter tipte eylem yönünde güçlü bir eğilim doğduğu, doğacağı doğru olmakla birlikte, bağımsız mücadele ve eylem yolunu gösterecek bir partinin önceden hazır ve örgütlü olmadığı koşullarda oportünist önderliğin kitle üzerindeki etkisinin kırılamayacağı görülememişti.

Tarihsel deneyim ve özellikle de devrim dönemleri, harekete geçen kitlelerin önderleri de sürükleyecekleri öngörüsünün boş bir fantezi olduğunu defalarca gösterdi. Rosa Luxemburg önderliğin rolünü küçümsemiyor ama kitlelerin rolünü abartıyordu. Öldürülmesinden bir gün önce şunları yazdı: "...önderlik başarısız kaldı. Yine de önderlik kitleler içinden ve kitleler tarafından yeniden kurulabilir ve kurulmalıdır."[355]

Parti birliğinin idealize edilmesi; oportünizmin parti ve kitle üzerindeki etkisinin küçümsenmesi, devrimci bir program ekseninde bağımsız örgütlenmenin sonuç belirleyici öneminin fark edilmemesi, kitle hareketine ancak siyasetin, siyasal önderliğin üstesinden gelebileceği görevlerin yüklenmesi Alman komünistlerinin önemli yanılgılarıydı. Şunu eklemek gerekiyor: Luxemburg-Liebknecht önderliğinin tüm teorik ve siyasal argümanları devrimci amaçlar içindi; bütün çabaları SPD'yi ve işçi hareketini devrimci bir dönüşüme uğratma hedefine yönelikti. Avrupa sınıf mücadelesi koşullarını, SPD gerçeğini veri alıyor ama oluşacağına kesin gözüyle baktıkları bir devrimci yükseliş ortamında (bunda yanılmadılar) bu koşulları değiştirecek, devrimcileştirecek dinamiklerin, devrimci kitle hareketi tarafından yaratılacağına güveniyorlardı (bunda yanıldılar).

"Kitle grevleri"

Sendikalar ve "kitle grevleri", Luxemburg'un, oportünistlerle aynı parti içinde mücadele etme yaklaşımından sonraki en önemli tartışma başlıklarıdır.

Luxemburg ekonomist değildi ve bu eğilimle mücadele etti. Ancak ekonomist eğilimin işçi sınıfı hareketi içindeki köklerini küçümsedi;

kitle hareketinin, özellikle de kitle grevlerinin düzeltici etkisini abarttı. Arayışının, komünist hareketin tüm zamanlardaki önemli bir çelişkisini devrimci tarzda çözecek yöntemleri bulmak yönünde olduğu kesindir. Burjuva öğelerden gelen etkinin komünist hareket içindeki oportünizmin tek kaynağı olmadığını, öteki kaynağın komünist mücadelenin iç çelişkileri olduğunu söylerken Lenin'e yakın bir konumdaydı. İç çelişkileri ve yol açacakları tehlikeyi son derece açık gördü. Proletaryanın dünya-tarihsel ilerleyişiyle tarihte ilk kez, halk kitlelerinin istençlerini tüm egemen sınıflara karşı dillendirdiklerini belirttikten sonra ekledi: "Öte yandan, bu istenç kurulu düzenle, yalnızca onun sınırları içinde yürütülecek günlük mücadeleyle gelişebilir. Büyük halk kitlelerinin tüm kurulu düzenin ötesine geçecek bir amaçla, günlük mücadelelerin devrimci devirmeyle birleştirilmesi- sosyal demokrat hareketin iki engel arasında tutarlılıkla çözmesi gereken diyalektik çelişki budur: Sosyal demokrasinin kitle karakterini yitirmesiyle amacından vazgeçmesi; bir sekt olmasıyla burjuva reformist bir hareket olması arasındaki çelişki."[356] Bu formülasyonun doğruluğundan kuşku duyulmamalıdır. Ancak, bunlardan hemen sonra gelen paragrafta, yukarıda aktardığım gibi çelişkiyi "hareketin" çözeceğini öne sürüyor. Sorunun kaynağından çözümün nasıl çıkacağı sorusuna yanıtı yalnız teoride değil pratikte arıyor. Bulduğunu düşünüyor: Kitle grevleri!

Rosa Luxemburg, 1905 Rus Devrimi'nden sonra yazdığı "*Kitle Grevleri, Parti ve Sendikalar*" broşüründe nesnel koşulların kendiliğinden sonucu olduğunu belirttiği "kitle grevleri"ni ekonomik olmaktan çok siyasal bir mücadele aracı olarak öne çıkardı. Ücret artışı vb. ekonomik istemlerle yapılan grevler, kitlelerin olanaklı tek doğrudan eylemi ve sendikal eylemlilikten kaynaklanan tek olanaklı devrimci mücadele biçimi değildi. Siyasal kitle grevi, kendisinden önceki tekil, birbirinden bağlantısız grevlerden daha üst bir eylem aşamasıydı. Kitle grevi asla yaratılamazdı ama ortaya çıkışı devrimci eyleme geçişin

önkoşullarından, işçi sınıfını devrimcileştirmenin, devrimi ilerletmenin çok önemli araçlarından biriydi.

Yüz binlerin, milyonların harekete, doğrudan eyleme geçmesinin ve onun bir biçimi olan siyasal içerikli kitle grevlerinin devrimci durumun ve ulusal çapta krizin habercileri olduğu tartışma gerektirmeyecek kadar açıktır. Rosa Luxemburg, 1905 Rusya'sındaki kitlesel grev hareketlerinden esinlenerek, "siyasal kitle grevi" kavramını partiyi ve kitleleri dönüştürecek bir etmen olarak geliştirmeyi denemiştir.

Bu yaklaşım, siyasal yönü öne çıkararak ekonomist eğilimle arasına bir mesafe koymuş, ama yalnız kitle grevlerine değil sendikalara da dönüştürücü bir misyon yüklediği, sendikadan ayrı ve bağımsız parti düşüncesinden uzaklaştığı ölçüde ekonomist ve kendiliğindenci bir içerik taşımıştır.

Rosa Luxemburg'un broşüründen okuyalım:

"Bir sözcükle: ekonomik mücadele bir siyasi merkezden ötekine iletkendir; siyasi mücadele toprağın ekonomik mücadele için periyodik gübrelenmesidir."[357] "Açık sınıf mücadelesi döneminde her doğrudan kitle eylemi aynı zamanda hem siyasal, hem ekonomik olacaktır."[358]

"Devrimci kitle eyleminde, sendikalarla sosyal demokrasiyi birbirinden ayıran yapay sınırlar ortadan kalkar."[359] "İşçi sınıfının ekonomik ve siyasi olmak üzere iki ayrı sınıf mücadelesi yoktur; aynı zamanda hem kapitalist sömürüyü sınırlamayı ve hem de ortadan kaldırmayı amaçlayan tek bir sınıf mücadelesi vardır."[360]

Açık sınıf mücadelesi ve devrimci kitle eylemi dönemlerinde, sınıf mücadelesi pratiğinde yapay sınırların zorlanacağı ve son çözümlemede tek bir sınıf mücadelesinden söz edilebileceği doğru olmakla birlikte sendikalar ve sendikal mücadele bakımından düşünüldüğünde durum oldukça karmaşıktır ve Rosa Luxemburg'un sendikalarla parti ilişkisi üzerine yazdıkları son derece sorunludur. Örneğin şunlar:

"Binlerce ve binlerce işçi, esas olarak sendikalara katıldıkları için partiye üye olmuyorlar. Bütün işçilerin iki örgüte birden üye olması

teorisine göre, işçilerin iki farklı toplantıya katılmaları, iki örgüte aidat ödemeleri ve iki farklı işçi gazetesi okumaları gerekir... Sorunun çözümü, sosyal demokrat düşünceli işçilerin sendikaya katılmalarındadır... İşçinin bizzat mücadelenin doğası tarafından koşullanan ekonomik mücadelesi sendikal üyelik dışındaki bir yoldan ilerletilemez... Onun (sosyal demokrat görüşlü işçinin-HY) sosyal demokrat eğilimleri, çeşitli mücadelelere katılmasını olanaklı kılar; seçimlerde oy kullanmak, sosyal demokrat toplantılara katılmak, temsili organlardaki temsilcilerin raporlarını izlemek ve parti yayınlarını okumak. (...) Her şey ortalama sınıf bilincine sahip işçiye, sendikada örgütlenerek, aynı zamanda kendi işçi partisine üye olduğu ve sosyal demokratça örgütlendiği duygusunu verir ve bu Alman sendikalarının özel güç kaynağını oluşturur."[361]

Bunun Alman sendikaları için bir güç kaynağı oluşturduğunda hiçbir kuşku yok. Ya parti için?

İster var olan durumun haklılaştırılması çerçevesinde, ister sendikaların sınıf mücadelesindeki yeri ve rolü ile ilgili beklentiler nedeniyle ileri sürülsün sendika ile partinin, siyasal mücadele ve bilinçle ekonomik mücadele arasındaki ilişkilerin bu tarzda ele alınması hem çok güçlü bir kendiliğindenci ton taşıdığı, hem sendikaların düzen içi işlevini, bu işlevden kaynaklanan sınırlarını görmediği ve hem de sendika önderliklerinin oportünizmle olan göbek bağını teşhis edemediği için kritik bir yanılgı olmuştur.

Rosa Luxemburg, aslında daha o zamandan dillerde olan "sendikaların tarafsızlığı" görüşünün, sendika önderlerindeki ekonomist bakış darlığının, İngiltere sendikal hareketinin egemen reformist çizgisinin farkındadır. Hatta, sosyal demokrasinin "...eleştirisiz parlamentarist iyimserliğe olduğu gibi, eleştirisiz sendikal iyimserliğe karşı mücadeleyi de içerdiğini" yazmıştır.[362] Ama bütün bunlar, "durumların doğasının", "siyasal mücadelenin karakterinin" sosyal demokrat hareketteki ve sendikalardaki bürokratizmin alanını daraltacağı görüşüyle iç içedir. Sendikaların tarafsız olması gerektiği düşüncesi, sendikalarda örgütlü işçi kitlesinde itibar görmemektedir; Almanya'da sendikalar üyelerini

İngiltere'den farklı olarak kitlelerin aydınlanmamış burjuva düşünceli bölümlerinden değil, sosyal demokrasi tarafından uyandırılmış ve sınıf mücadelesi düşüncesine kazanılmış proleterler arasından devşirmişlerdir vb...[363] Ve belki de bunlardan daha önemli olarak "halka inanç devam etmelidir."[364]

Rosa Luxemburg, bir bölümünü yukarıda verdiğim sendikalarla ve sendika-parti ilişkisiyle ilgili değerlendirmesini şu sözlerle bağlıyor:

"Bütün bu olgulardan çıkarılacak önemli sonuç, Almanya'da yaklaşmakta olan kitle mücadeleleri için sendikalarla sosyal demokrat hareketin *tam birliğinin (complete unity*, italikler RL'a ait -HY) mutlak olarak zorunlu olduğudur."[365]

Yalnız bu sözlerin söylendiği 1906 da, 1918 de değil, komünist hareketin bütün tarihi için, dün ve bugün, açık biçimde reddedilmesi gereken yaklaşım da budur! Sendikalarla komünist hareket hiçbir zaman tam olarak birleşemez, birleştirilemez ve birleştirilmemelidir. Komünist Partisi, yalnız burjuvaziden ve burjuva işçi partilerinden değil, sendikalardan da bağımsız olarak var olmazsa sosyalizmin bağımsız yolunu gösteremez, devrimci öncülük görevini yerine getiremez, işçi kitlelerini devrim yolunda birleştiremez!

Rosa Luxemburg'un savunduğu ve uygulamaya çalıştığı devrimci mücadele ve parti anlayışı bir yana merkeziyetçi partiye yönelttiği eleştirilerin tümünü aynı kaba koyup, mahkûm etmek doğru değil. Daha önce de değinmiştim, Lenin'in Luxemburg'un eleştirilerine yanıtları, bildiğimiz Lenin'in ideolojik ayrılıkların üzerine giden, savunmayı değil, taarruzu tercih eden biçeminden çok farklı. Bu yumuşak, savunmacı, eleştirilerin gerçeğe, gerçek duruma dayanmadığını kanıtlama üzerinden kurgulanmış biçemin nedenlerinden biri, Rosa Luxemburg'un Rusya dışından, üstelik dönemin önemli bir partisinin önderlerinden olması, Lenin'in onu tartışmanın doğrudan tarafı, bir siyasal hasım olarak görmemesi olarak açıklanabilir. Bunda doğruluk payı da olabilir. Ama, ben bu biçemde Lenin'in RSDİP içindeki tartışmalarda çubuk büker, saçılmış devrimci birikimden devrimci bir çekirdek örgütlenme çıkarmak için didinirken öne sürdüğü siyasal ve pratik gerekçelerin

teorileştirilmesine karşı temkinli davranmasının da etkili olduğunu düşünüyorum. *Bir Adım İleri İki Adım Geri*'nin ekinde, bir örgütlenme sistemini bir başka sisteme karşı savunmadığını, MK'ye yerel yönetim organlarını belirleme hakkını kendisinin değil kongredeki muhaliflerinin önerdiğini, MK'yi partinin tek etkin organı olarak görmediğini, Rus sosyal demokratları arasında esas tartışmanın merkeziyetçiliğin derecesi üzerinde değil kongredeki çoğunluk görüşünün meşru sayılıp sayılmaması üzerinde olduğunu, fabrikanın eğitsel-disipliner etkisini kendisinin göklere çıkarmayıp karşıtları tarafından getirildiğini, kendisinin onlarla dalga geçtiğini, parti tüzüğünün kendi başına bir silah olduğunu söylemek türünden saçmalıklar yapmadığını yazdı.[366]

Daha önemlisi, Lenin bir önceki bölümde ayrıntılarıyla incelediğimiz üzere, merkeziyetçiliğin doğasından gelen sorun ve sakıncaları dengeleyen bir siyaset tarzı geliştirdi.

Luxemburg'un Lenin'e ve Bolşeviklere yöneltiği eleştiriler başlıca bu iki nedenle etkili olmadı.

Ancak, Lenin sonrası Sovyetler Birliği ve dünya komünist hareketi deneyimi dikkate alındığında, yaratıcı önderlerden yoksun kalan parti teori ve pratiklerinin modelleştirilip, kalıplaştırıldıkları ölçüde Luxemburg'un kimi eleştirilerinin haklılık kazandığı görülmektedir. Daha açık anlatmak gerekirse, Lenin'in parti birliğine, merkeziyetçiliğe, demir disipline yaptığı vurgular, bizzat Lenin önderliğindeki Bolşevik hareketin devrimci, yaratıcı, amaç disiplinini başa alan pratikleriyle dengelenmiş, böylece katı merkeziyetçiliğin yol açacağı olası sorun ve sakıncalar hafifletilmiş, hatta etkisizleştirilmiştir. Yaratıcı pratikten uzak, öykünmeci ve modelist yaklaşımlar ise, metinlerin sözüne takılıp ruhundan uzaklaştıkları, içinde devindikleri ortamın özgünlüklerinden koptukları ölçüde Leninist siyaset ve örgütlülüğün kötü taklitleri olarak Rosa Luxemburg'un merkeziyetçiliğe ilişkin eleştirilerini haklı çıkarmışlardır. Luxemburg, merkeziyetçiliği eleştirirken, elinde büyük yetki ve güç biriken bir merkez komitesinin oportünizmi ve tutuculuğu partiye egemen kılmakta da avantajlı

olacağını söylüyor, önemli ve kritik bir sorunu formüle etmiş oluyor. Şöyle diyordu: "Lenin'in yaptığı gibi, parti önderliğine bu tür olumsuz karakterde mutlak bir güç vermek, bizzat bu kuruluşun içindeki tutuculuğu tehlikeli ölçüde güçlendirmektir."[367] Bu saptama, duruma göre, doğrulanabilir de çürütülebilir de. Devrimci, kolektif, yeterli donanım ve öngörüye sahip bir önderliğin elinde merkeziyetçilik olumlu bir işlev görür. Oportünist, satükocu vb. bir önderlik ise merkezi yetkilerini tutuculuğu tüm partiye egemen kılmak için kullanabilir.

Sonuç olarak, Rosa Luxemburg, merkez komitesinde aşırı güç ve yetki birikmesinin yol açacağı tehlikelerin altını çizerken haklıdır. Merkeziyetçilik, iki yanı keskin kılıçtır. Sorun, merkeziyetçiliğin genel ve soyut olarak doğruluğu-yanlışlığı sorununun ötesindedir.

Rosa Luxemburg'un zaman içinde ve Lenin sonrası pratiklerde doğrulanan başka saptamaları da var.

Birincisi, taktiklerin herhangi bir merkez komitesinin "icat"ı olmayıp, işçilerin kendileri tarafından mücadelede öğrenilip, geliştirileceğine ilişkin olandır. "Genel olarak sosyal demokrasinin taktik siyaseti, bu siyasetin ana çizgileri 'icat' edilemez, bu sınıf mücadelesinin çoğu kez eksik deneyiminin bir dizi büyük ilerici yaratıcı eyleminin bir ürünüdür. Burada da bilinçsizlik bilinçten, nesnel tarihsel sürecin mantığı onu taşıyanların öznel mantığından önce gelir."[368] Başka bir deyişle, kitleler en çok kendi deneylerinden öğrenirler.

İkincisi, ekonomi ile siyasetin mutlak olarak birbirlerinden ayrılması doğru değildir. Yukarıda Kitle Grevleri çalışmasından aktardığım gibi, ekonomik ve siyasal olmak üzere iki ayrı sınıf mücadelesi yoktur; aynı zamanda hem kapitalist sömürüyü sınırlamayı ve hem de ortadan kaldırmayı amaçlayan tek bir sınıf mücadelesi vardır. Bunun üzerinde durmuştuk.

Üçüncüsü, Luxemburg bilincin dışarıdan taşınması ile ilgili olarak Lenin'in çubuğu gereğinden fazla büktüğünü söylerken (ki Lenin'in kendisi de sonradan benzer bir değerlendirme yapmış, *Ne Yapmalı?*'nın aslında ekonomistlere karşı bir düzeltme işlemi

olduğunu yazmıştır)[369] kendisi de çubuğu öteki yana gereğinden fazla bükmüştür. Kitle grevlerinin kendiliğinden ve "devrimci" karakterini aşırı derecede abartmıştır.

2. Antonio Gramsci: Avrupalı bir Leninist

22 Ocak 1891'de Sardunya'da doğan, uzun hapislik yıllarından sonra 1937'de bu dünyadan göçen Antonio Gramsci 46 yıl süren kısa yaşamını, doğduğu toprakların ve dünya komünist hareketinin dirençli ve üretken bir komünisti ve teorisyeni olarak tamamladı.

Torino'da edebiyat okudu ve sonra dilbilime ilgi duydu. Torino'nun sanayileşmesine, Fiat ve Lancia fabrikalarındaki emekçilerin zor yaşamına tanık oldu. Sardunyalı göçmen işçilerle iç içe yaşadı. 1913 sonlarında İtalya Sosyalist Partisi'ne katıldı. Tarih ve felsefe konularına yoğunlaştı. Zamanının en saygın aydınlarından olan idealist filozof Benedetto Croce'den etkilendi. Gramsci için, Croce İtalyan burjuva kültürünün en ileri temsilcisi, liberalizmin önde gelen sözcüsüydü. Gramsci'nin ekonomik-determinist, yazgıcı, kısacası vulgar Marksizme karşı eleştirel ve mesafeli duruşunda Croce'nun yadsınmaz etkisi oldu.

Gramsci'nin siyasal yaşamını ve teorik görüşlerini etkileyen, onu Marksizmle tanıştıran Roma Üniversitesi'nde felsefe profesörü, ileri yaşlarında Marksizme gelen Antonio Labriola'ydı. Gramsci'nin hapishane sansürünü aşmak için "Marksizm" yerine kullandığı "praksis felsefesi" (the philosophy of praxis) kavramının isim babası da Labriola'ydı.

Gramsci 1914'te İtalya Sosyalist Partisi'ne katıldı. 1914-18 yılları arasında bir yandan Marksizmi çalışıp öğrenirken, bir yandan da basın yayın alanından parti çalışmalarına katıldı. 1916'da Sosyalist Parti'nin resmi yayın organı *Avanti*!'nin (*İleri*) Piedmont baskısının eş-editörü oldu. Torino işçilerinin eğitimi ve örgütlenmesi çalışmalarında yer aldı. 1917 Ağustos ayındaki devrimci ayaklanmanın ardından Sosyalist Parti liderlerinin tutuklanmasıyla Gramsci "Geçici Komite"ye ve *Il Grido del Popolo*'nun editörlüğüne getirildi. Nisan 1919'da Togliatti ile birlikte, haftalık gazete *L'Ordine Nuovo* (Yeni Düzen)'i çıkardılar. Aynı yıl Ekim

ayında, birçok hizbe bölünmüş olmasına rağmen Sosyalist Parti büyük çoğunlukla 3. Enternasyonal'e katıldı. Lenin, *L'Ordine Nuovo* yandaşlarını Bolşeviklere en yakın öbek olarak görüyordu. Parti içindeki öbeklerden biri olarak Gramsci ve arkadaşları, partinin 1919-1920 büyük grevleri sırasında Torino'da kendiliğinden ortaya çıkan işçi konseylerine odaklanmasını savundular.

İşçi konseylerinin ulusal bir harekete dönüşmeden yenilmesinden sonra Gramsci, Leninist anlamda bir komünist partinin gerekliliğine kesin biçimde ikna oldu. 21 Ocak 1921'de Livorno kentinde İtalya Komünist Partisi kuruldu. 1922'de Gramsci yeni partinin bir temsilcisi olarak Sovyetler Birliği'ne gitti. İtalya'da faşizm iktidara geldiğinde İKP önderliğinin tersine, faşizme karşı sol partilerin birleşik cephesini güçlendirme görüşünü savundu. Cephenin merkezinde İKP olacaktı. 1924'te Venedik'ten milletvekili seçildi. Partinin resmi gazetesi *L'Unita'yı* (*Birlik*) örgütledi. 1924 Ağustos'unda İtalyan Komünist Partisi genel sekreterliğine seçildi. Ocak 1926 Lyons Kongresi'nde Gramsci'nin İtalya'da demokrasiyi yeniden inşa için birleşik cephe çağrısı tezleri İKP tarafından kabul edildi.

Gramsci 1926'da Komintern'e yazdığı mektupta Trotsky önderliğindeki muhalefete karşı çıkarken Stalin'i de eleştirdi. O sırada Moskova'da olan Togliatti mektubu aldı; ancak Komintern'e iletmedi. Bu Gramsci ile Togliatti arasında hiçbir zaman çözülemeyen bir çatışmaya neden oldu.

9 Kasım 1926'da faşist hükümet Mussolini'nin yaşamına kasteden bir saldırıyı gerekçe göstererek Gramsci'yi milletvekili dokunulmazlığına rağmen tutukladı ve hapsetti. Savcının, "Yirmi yıl bu beynin işlemesini durdurmalıyız" ifadesi ünlüdür. Derhal 5 yıllığına Ustica adasına sürgüne gönderildi. 20 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Tek kişilik hücreye konuldu. Ancak, 1934'te sağlığı ağır şekilde kötüleştikten sonra koşullu salıverildi. Kısa bir süre sonra 46 yaşında öldü.

Gramsci hapiste olduğu sürede 30'dan fazla deftere 3000 sayfa tarih ve inceleme yazıları yazdı. Gramsci'nin İtalya tarihini, ulusal hareketleri, Marksist teoriyi, eğitim teorisini konu edindiği bu yazılar *Hapishane Defterleri* olarak yayımlandı.

Gramsci'nin düşünsel siyasal formasyonunun kaynaklarını, siyasal yaşamıyla ilgili bu kısa özetten çıkarabiliriz. Marksizme felsefeden geldi; yaşamı ve siyasal etkinliği Torino işçileriyle iç içe, el ele gelişti. İtalyan Komünist Partisi'nin kurucularından biriydi. Komintern çalışmalarına katıldı. Uzun hapislik yıllarında Marksist teoriyle olduğu kadar, İtalyan toplumunun tarihiyle, toplumsal-kültürel yapısıyla da ilgilendi. Ekim Devrimi'nden yalnız büyük bir ülkede gerçekleşen ilk sosyalist devrim olduğu için değil, tarihsel yasalara yazgıcı bir rol yükleyen, 2. Enternasyonal içinde egemen kaba determinist yaklaşım karşısında, kendi deyimiyle "Kapital'e karşı" bir devrimin mümkün olduğunu kanıtladığı için de heyecan duydu.

Gramsci, devrimci Marksizme bağlı, Bolşevizme yakın, İtalya'nın da içinde bulunduğu Avrupa koşullarında Marksist-Leninist teori ve siyasetin özgün sorunlarına kafa yoran özverili ve üretken bir devrimciydi. Avrupa Marksizminin ve Sovyet deneyimin birbirinden farklı koşullara bağlı olarak tıkanmaya ve gözden düşmeye başladıkları bir tarih döneminde "yeni solcu", sivil toplumcu aydınlar tarafından, tüm sorunların çözüm formüllerini defterlerine yazmış bir ideolojik kurtarıcı olarak yeniden keşfedilmesi, Gramsci'ye ve mirasına yapılmış büyük bir haksızlıktır. Gramsci, yaratıcı ve özgün bir teorisyen, daha çok da ideologdu. Devrimci teori, siyaset ve örgütlenmenin birçok önemli sorununa yeni bakış açıları getirdi; Marksizmi ve Bolşevizmi Avrupa ve İtalya koşullarında yeniden üretmek için büyük çaba gösterdi. Ancak ve bütün bunlara rağmen, Gramsci hiçbir zaman bir "üçüncü yol" arayıcısı olmadı.

Gramsci hapishane koşullarında sansüre karşı zorunlu olarak özel bir dil geliştirdi. Bu dile göre, Marksizm "praksis felsefesi", Marx "eleştirel ekonomi yazarı", Lenin, "praksis felsefesinin en büyük modern teorisyeni" ya da "Ilitch", Stalin "Bessarione" ve Trotsky "Bronstein" olarak anılıyorlardı. "Modern prens"i proletarya partisi anlamında kullanıyordu vb.

Molyneux'un belirttiği gibi, Gramsci Marksizmi tarihselci-hümanist bir temelde tanımlayarak, kendisini Buharin, Kautsky ve Plehanov'dan ayırdı; böylelikle parti teorisi açısından büyük önem

taşıyan kehanetçi ve ekonomist yorumlardan uzaklaştı[370] Ona göre, tarihin ve toplumun hareket yasaları, sosyalist devrimi "kaçınılmaz" kılmıyordu. "Tarih bizden yana" söylemi önemli bir güç kaynağı olmakla birlikte, proletaryanın etkin bir aktör olarak öne çıktığı dönemlerde bir tür kolaycılığa da yol açabiliyordu. Gramsci'nin temel çizgisi, bir cümleyle, her türden mekanik ve katı determinist anlayışı yadsıyarak bilinçli insan eylemini öne çıkarmak olarak özetlenebilir.

Neyin önceden görülebileceğine ve nelerin görülemeyeceğine ilişkin olarak yazdıkları ilginçtir: "Gerçekte insan 'bilimsel olarak' yalnızca mücadeleyi önceden görebilir, ama, sürmekte olan hareketin karşıt güçlerinin ortaya çıkardığı sonuçlardan başka bir şey olmayan, asla sabitlenmiş bir niceliğe indirgenemeyecek olan mücadele içinde niceliğin sürekli olarak nitelik haline geldiği somut bir uğrağı önceden göremez. Gerçeklik ancak, etkin istekli bir çaba gösterildiği, 'önceden kestirilen' sonucun yaratılmasına somut olarak katılındığı ölçüde önceden bilinebilir."[371] Öngörüyü gerçekliğe ulaştıracak olan bilinçli insan eylemidir.

Ekim Devrimi'nin en çok bu yönünü öne çıkardı. Ekim Devrimi'nin hemen ardından, *Avanti!*'nin Milan baskısında 24 Aralık 1917'de yayımlanan *"Kapital"e Karşı Devrim* makalesinde daha birkaç ay öncesine kadar, nihai çözümün burjuva karakterde olacağını savunanların şimdi iktidarı alarak proletarya diktatörlüğünü kurduklarını yazdı. Ona göre Marx'ın *Kapital*'i Rusya'da proletaryadan çok, burjuvazinin kitabıydı ve Bolşevik Devrim de olayların ideolojiye üstün gelmesinden başka bir şey değildi. "Olaylar, Rusya tarihinin tarihsel materyalizmin yasalarına (Gramsci dinsel bir kavram olan ve kilise yasaları anlamına gelen *canon* sözcüğünü kullanıyor-HY) göre nasıl açılacağını belirleyen kritik şemayı çürüttü. (…) Bolşevikler *Kapital*'deki kimi anlatımları yadsıdılarsa da, onun canlı ve her yerde var olan (immanent) düşüncelerini yadsımadılar. (…) Marx önceden görülebilir olanı gördü. Ama Avrupa savaşını önceden göremezdi; ya da savaşın sürdüğü kadar uzun süreceğini ya da yaratacağı etkiyi önceden göremezdi… Rusya'da savaş halkın iradesini harekete geçirdi. (…)

Rusya'da devrimciler amaçlarını başarmak için gerekli bütün koşulları kendileri yaratacaklar. Ve bunu kapitalizmin yapabildiğinden daha hızlı yaratacaklar."[372]

Tarihsellik

Gramsci de, Marx gibi tarihselcidir. Gramsci'ye göre, sorunun temelinde, *insanın pratik etkinliği* "praxis" ile, bir parçası olduğu "nesnel" tarihsel ve sosyal süreçler arasındaki ilişkiler yatmaktadır. Dünya ile ilgili bilgilerimizi düzenlediğimiz kavramlar temelde bizim şeylerle olan ilişkilerimizle biçimlenmez, tersine, bu kavramları kullananların toplumsal ilişkileriyle biçimlenir. Felsefe ve bilim insandan bağımsız bir gerçekliği yansıtmazlar, tersine verili bir tarihsel durumun gerçek gelişme eğilimini ifade ettikleri kadar gerçektirler. Bu nedenle, Gramsci'ye göre, Marksizm toplumsal pratik anlamda "doğru"dur; yani proletaryanın sınıf bilincini, "gerçeğini" öteki teorilerden çok daha iyi ifade ettiği için doğrudur.

Gramsci felsefi yazılarında mekanik materyalizmi bir "sapma" olarak değerlendirdi. Marksist felsefenin kapalı bir sistem olmadığını, ama Marksizm içinde mekanik ve dogmatik bir sapma biçiminde böyle bir sistem eğilimi olduğunu düşünüyordu: Tarihsel materyalizmi mekanik materyalizme indirgemek.[373] Ona göre Marksizmi kendi içinde ve kendisi için olan, insanlıktan bağımsız bir gerçeklikle uğraşan bir felsefe olarak anlamak yanlıştı. İnsan tarihi ve insan pratiği dışında bir nesnel evren kavramı olamazdı.

Devlet, sivil toplum, hegemonya

Gramsci'nin kapitalist egemenlik ve yönetme üzerine çözümlemeleri devlet kavramıyla bağıntılıdır: Egemen sınıf yalnız şiddet ve zor ile değil, rıza ve ikna ile hükmeder. Egemenlik sistemi yalnız siyasal ve baskıcı kurumlara, "siyasal toplum"a değil, aynı zamanda "özel" ya da "devlet-dışında" bir alan olarak görülen "sivil toplum"a dayanır. Birincisi şiddet ve zorun, ikincisi razı ve ikna etmenin aracıdır. Ancak bu ayrım kavramsaldır; gerçekte iki alan ve araçlar iç içe ve bileşiktirler.

Gramsci modern kapitalizm altında, burjuvazinin ekonomik denetimini, sivil toplum içindeki sendikaların ve kitlesel siyasal

partilerin belli istemlerinin karşılanmasına izin vererek sağladığını ileri sürdü. Böylelikle, burjuvazi, yakın ekonomik çıkarlarının ötesine geçerek egemenlik biçimlerini esnetiyor, “pasif devrim” yapıyordu. Pasif devrimi, kapitalizmin çelişki ve sorunlarını “tersinden çözmesi” olarak anlayabiliriz.

Gramsci’ye göre Kapitalizm egemenliğini salt siyasal-ekonomik şiddetle yoluyla değil aynı zamanda ideolojik olarak burjuva değerlerin herkesin “ortak düşüncesi” haline geldiği hegemon kültür yoluyla sürdürmektedir. Böylece bir uzlaşma kültürü gelişir, işçiler de kendi iyiliklerini burjuvazinin iyiliğiyle özdeşleştirirler. Bu durumu değiştirebilmek için işçi sınıfının kendi öz kültürünü geliştirmesi, bu burjuva değerlerinin toplum için “doğal” ya da “normal” değerleri temsil ettiği kanısını yıkması, ezilenleri ve aydınları proletarya davasına kazanması gerekir.

Lenin kültüre hep siyasal amaçlara göre ikincil ve yardımcı bir rol biçmişti. Gramsci için ise ideolojik-kültürel egemenlik işçi sınıfının devrim ve iktidar mücadelesinin zorunlu koşuluydu. “Modern toplumda” egemen olmak isteyen sınıf, entelektüel ve ahlaki üstünlüğü ele geçirmek, değişik güçlerle bağlaşıklık ve uzlaşmalar gerçekleştirmek, bunları yapabilmek için de kendi dar “ekonomik” çıkarlarının ötesine geçmek, devrimci güçlerin birliğini, kendi deyimiyle “tarihsel blok”unu kurmak durumundaydı. “Tarihsel blok” yalnız yönetebilmek için değil, devrimci yoldan iktidara gelmek, ama aynı zamanda devrimci olmayan dönemlerde kitleleri siyasal ve toplumsal devrime hazırlamak için de gerekliydi.

Hegemonya kavramını siyasal yazına sokan ve geliştiren Lenin’dir. Gramsci kendi hegemonya kavramını kullanıp zenginleştirirken Bolşeviklerin hakkını teslim etti: ”Bolşevizm sınıf mücadelesinin uluslararası tarihinde proletarya hegemonyası düşüncesini geliştiren harekettir… Proletarya hegemonyası düşüncesi tarihsel ve somut olarak kavrandığı için proletaryanın yoksul köylülükle bağlaşıklığı aranmıştır.”[374]

Gramsci’nin hegemonya kavramı da çıkış noktasında Lenin’in *İki Taktik*’te formüle ettiği üç temel düşünceyi içermektedir: İşçi sınıfının özerk ve bağımsız bir siyasal güç olarak sınıfa önderlik

etmesi için öncü parti (modern prens) gereklidir; sınıfsal önderlik ancak bir bağlaşıklık siyaseti ile yaşama geçebilir (tarihsel blok) ve hegemonya mücadelede (duruma göre manevra ve mevzi savaşlarıyla) kazanılır. Hegemonya, Lenin'de demokratik devrimde işçi sınıfının önderliğini, en başta köylülük olmak üzere devrimin bağlaşığı öteki sınıf ve katmanlar üzerindeki siyasal etki ve sürükleme yeteneğini, olayların gidişini belirleme gücünü anlatan bir kavramdı. Gramsci bu kavrama yeni anlamlar yükledi.

Gramsci, devrimi yalnız siyasal ve ekonomik iktidarın alınması olarak değil, bununla birlikte yeni deneyim ve bilinç biçimleri yaratılması olarak anladı. Hegemonya için mücadeleyi köktenci dönüşümlerin birincil, hatta belirleyici etmeni sayan bu yaklaşımın, klasik ve determinist Marksist bakıştan farklı olduğu açıktır. Bu görüşe göre, parti, "eski toplumun rahminde büyüyen" yeni toplumun çekirdeği, parti üyeleri de yeni kültürün taşıyıcıları olacaktır.[375] Parti, devrimden önce ya da, devrim sürecinde kapitalist toplum içinde bir başka dünya yaratacaktır.

Hegemonya , Gramsci'de yeni bir "ortakduyu", bu ortak duyunun yeni normallik olarak kabul ettirilmesi stratejisidir.

Sonuç olarak, Gramsci'nin hegemonya kavramı, siyasal olmaktan çok ideolojik ve kültüreldir. Lenin'inkinden farklı ve daha geniştir.

Gramsci'nin devlet, sivil toplum, tarihsel blok ve hegemonya konusundaki görüşleri, doğal olarak, bunlara uygun strateji ve taktikler önermesine yol açtı.

Gramsci'ye göre, partinin mücadelesinde ele alınacak düzeye göre değişen ikili perspektifleri sürekli olarak hesaba katması gerekiyordu. Bunları, zor ve rıza, otorite ve hegemonya, şiddet ve uygarlık, tekil ve evrensel uğraklar, ajitasyon ve propaganda, taktik ve strateji olarak saydı.[376] Egemen sınıf iktidarını aynı ikiliklerle sürdürüyordu. Sınıf egemenliği, şiddete dayanan diktatörlükle rızayı da içeren hegemonyanın, devletle ve sivil toplumun, baskı aygıtlarıyla kültürel düzeneklerin mekâna ve zamana göre ağırlıkları değişen bileşimleri aracılığıyla yürütülüyordu.

Bu öğelerden hangisinin hangi ağırlıkta kullanılacağı ülkeden ülkeye aynı olmazdı ve somut olarak belirlenmesi gerekirdi.

Örneğin Rusya ile Batı Avrupa'da devlet ve sivil toplumun tarihsel ve toplumsal biçimlenmeleri farklıydı. "Rusya'da devlet her şeydi, sivil toplum henüz oluşum halinde ve jelatinimsiydi; Batı'da devletle sivil toplum arasında uyumlu bir ilişki vardı ve devlet sarsıldığı zaman sivil toplumun dayanaklı yapısı bunu hemen açığa çıkarıyordu."[377] Rusya'daki kapitalist devlet ise, baskıcı işlevi ve yalıtılmışlığı içinde cepheden gelecek ani bir saldırıya karşı kırılgandı. Bu nedenle, Avrupa'da "mevzi savaşı", Rusya'da "manevra savaşı" yürütülmeliydi. İkinci durumda devrimin erken ve ani başarısı söz konusu iken, birincisinde kuşatma savaşlarının yaşanacağı uzun günlük mücadeleler sürecinden geçmek gerekiyordu. Çünkü bu durumda kitlelerin egemen sınıfa binlerce kurum ve kuruluş aracılığıyla, günlük yaşama, "ortakduyu"ya (*common sense*) bağlanarak verdiği onayı etkisizleştirmek için partinin kendi hegemonyasını kurması, işçi sınıfı ve emekçi halkın çoğunluğunu kapitalizme ve burjuva devlete karşı seferber edecek bir sınıfsal bağlaşıklık sistemi yaratması gerekiyordu. *Hegemonyanın birinci düzeyi, bağlaşıklığın ve partinin önderliğinin kurulacağı bir tarihsel blok yaratmaktı.*

Molyneux'un deyişiyle, hegemonya için mücadelenin ikinci düzeyi partinin kendi güçlerini eğitmesiydi.[378] Eğitim, özellikle mevzi savaşında gerekliydi; çünkü bu taktikte acil istemleri için seferber olmuş bir kitle hareketi yoktu. Yapılması gereken kitleyi dünya görüşünün yalın düzeyinden kazanmak ve örgütlü ve hazırlıklı bir güç olarak zamanı geldiğinde alana inmekti. Bunun için parti tekrara dayanan, kapsamlı ve didaktik propaganda ve eğitim etkinliği örgütlemeliydi. "Parti, kendi argümanlarını tekrarlamaktan asla yorulmamalıdır: Tekrar, halk aklını çalıştırmanın en iyi didaktik aracıdır."[379]

Gramsci etkin partili yaşamının en verimli ve tutkulu çalışmasını 1920-21 yıllarındaki fabrika işgalleri ve işçi konseyleri pratiğinde yürüttü. O yıllarda çıkardığı *L'Ordine Nuovo* (*Yeni Düzen*) gazetesinin işlevini ve işçiler üzerindeki etkisini şöyle anlattı: "Bizim ve izleyicilerimiz için *Yeni Düzen* 'fabrika konseylerinin gazetesi' haline geldi. İşçiler *Yeni Düzen*'i neden sevdiler? Çünkü

onun yazılarında kendilerinin bir parçasını, en iyi parçasını buldular. Çünkü, onun yazılarından kendi deneyimleriyle aradıkları aynı ruh halinin yayıldığını hissettiler: 'Nasıl özgür olabiliriz? Nasıl kendimiz olabiliriz?' Çünkü onun yazıları, soğuk, entelektüel yapıda değillerdi; en iyi işçilerle yaptığımız tartışmalardan üretilmiş; Torino işçi sınıfının gerçek duygu, amaç ve tutkuları üzerine temellendirilmişlerdi."[380]

Aydınlar

Tarihsel blok ve hegemonyanın önemli bir halkası aydınların kazanılmasıydı. Gramsci'ye göre aydınların kazanılması iki düzeyde ele alınmalıydı. Egemen sınıf nasıl, kendi "organik" aydınına sahipse, işçi sınıfı da sahip olmalıydı. Gramsci'nin organik aydın tanımı oldukça dar ve deyim yerindeyse, "sınıf" aydınlarıyla sınırlıdır. Hatta, "organik aydın"la Rusya'nınkinden farklı İtalya koşullarındaki "öncü işçi"yi kastettiği bile söylenebilir. Gramsci bu kavramı, dünyaya ve kendi amaçlarına ilişkin açık bir anlayışı olan, üretime ve toplumsal yaşama pratik olarak katılan ileri işçilerle, kendilerini egemen sınıfların ideolojik örgütleyicisi olarak görmekten uzak duran, işçi sınıfı mücadelesinden etkilenen mühendis, teknik eleman, öğretmen vb. kent aydınları için kullanıyordu. 1920'deki Torino fabrika işgalleri sırasında, maaşlı personelin, teknisyenlerin ve mühendislerin fabrika konseylerine katılmaları için yoğun çaba göstermişti.[381] Gramsci işçi sınıfı ile aydınlar arasındaki ilişkiyi iki yönden değerlendiriyordu. Birincisi, proletaryanın kendisini bir sınıf olarak oluşturmak için aydın öğelere, önderlere ihtiyacı vardır. Partiye giren bir aydın, artık proletaryanın aydınıdır: "Bir toplumsal grubun partisine giren bir aydın, o grubun organik aydını olur."[382] İkincisi, bunların dışındaki *aydın kitlesi*, proletaryanın bağlaşığı olarak önem taşımaktadır. "Aydın" organik aydınlar dışında iki kesimi kapsamaktadır. Edebiyatçıların, filozofların, sanatçıların, teorisyenlerin oluşturduğu "geleneksel" aydınlar ve egemen sınıfın hem toplumsal hegemonyaya hem de doğrudan ve zora dayanan işlevlerini yerine getiren "memur"lar. Buradaki tanımıyla aydınlar, sivil toplumun ve

devletin değişik organlarında, örneğin basında, ya da güvenlik aygıtında görev yapan kişilerdir. Gramsci'nin deyişiyle bu "demokratik-bürokratik sistem" toplumsal üretim için hiç de zorunlu olmayan büyük bir kitle yaratmaktadır. Eğitim, bunun temel aracıdır. Eğitim bu kitleyi tektipleştirmekte, yarışma, rekabet, işsizlik, aşırı sayıda diplomalı üretme yöntemleriyle psikolojilerini de aynılaştırmaktadır. O halde, yönetme ve örgütleme işlevleri için partinin de entelektüel ve eğitsel etkinliklere hak ettikleri yeri vermesi gerekir. Herhangi bir toplumsal sınıf ve katmandan partiye gelen kişiler, oluşumlarının ekonomik-korporatif uğrağını aşarak devrimci mücadelenin görevlileri durumuna gelmelidirler.

Ekonomizm, kendiliğindenlik

Gramsci de, Lenin gibi ekonomizmi ve sendikalizmi işçi hareketi içindeki bir eğilim olarak görmekle birlikte, ideolojik kaynağının Marksizm değil, ekonomik güçlerin bağımsızca, kendi kendine hareket ettiğini öne süren liberalizm olduğu görüşündedir. Haklı olarak Marksizmin böyle bir bağımsızlık tanımadığını, tersine siyaset aracılığıyla ekonomik güçlerin insan iradesine bağımlı kılınmasını hedeflediğini savunuyor. Liberalizm, ekonomik etkinliğin sivil topluma özgü olduğunu, devletin ve giderek siyasetin ekonomiye karışmaması gerektiğini vazeder. Ama gerçekte, sivil toplumla devlet özdeşleşirler.

Gramsci'ye göre, sendikalar esas olarak komünist değil rekabetçi karakterde örgütlerdir. İşçi sınıfının satılacak tek şeyi olan işgücünün satışında rol oynarlar ve toplumun köktenci yenilenmesinin aracı olamazlar.

Gramsci'de de Lenin gibi, ana halka siyasettir ve doğru devrimci bir mücadele ancak somut durumların titiz incelenmesiyle, çözümlenmesiyle yürütülebilir. Gramsci, büyük olasılıkla hapishane koşullarında kaynaklardan yoksun olduğu için Lenin'le yakın düşündüğü olgu ve süreçleri başka ancak benzer kavramlarla adlandırdı. Örneğin, Lenin'in "devrimci durum" başlığı altında saydığı koşulları, benzer biçimde, bir toplumun dönüştürülmesi için gerekli koşulları sayarken, üstyapıyla bağlantı halindeki toplumsal güçlerin (yöneten sınıfların) nesnel, insan iradesinden bağımsız

ilişkilerine, devrimci siyasal güçlerin türdeşliğine bilinç ve örgütlülük düzeyine bakmak gerektiğini, iyi örgütlenip hazırlık yapan gücün koşullar olgunlaştığı zaman durumun kararlaştırıcı öğesi olacağını yazdı.[383]

Gramsci'nin parti teorisinde kendiliğinden hareket ile bilinçli önderlik ilişkisi, aynı şeyin başka türlü anlatımı olarak sınıf-parti bağlantısı temel eksenlerden biridir. Bu noktada da Lenin'le aynı doğrultuda düşünüyor, kendiliğinden hareket içindeki bilinçli önderlik öğelerine dikkat çekiyordu: "Tarihte 'saf' kendiliğindenliğin olmadığı vurgulanmalıdır: Bu 'saf' mekanizmle aynı şeydir. 'En kendiliğinden' harekette bile 'bilinçli önderlik' öğelerine ket vurulamaz… O halde kendiliğindenliğin 'alt sınıfların tarihinin' karakteristiği olduğu söylenebilir… Bu hareketlerde 'bilinçli önderliğin' çoğul öğeleri vardır ama bunların hiçbiri verili toplumsal katmanın 'halk bilimi'ne, onun 'ortakduyu'suna ya da geleneksel dünya kavramına egemen ya da bunlardan üstün durumda değildirler."[384] Gramsci kendiliğindenliği Marksizmin karşısına koyup tepeden bakan, ya da tersine onu bir siyasal yöntem olarak göklere çıkaran yaklaşımların ikisinden de uzak durdu. Bir yandan örneğin 1905 Rusya deneyimini değerlendirirken Rosa Luxemburg'un ekonomist ve kendiliğindenci bir önyargının kurbanı olduğunu söyledi, bir yandan da kendiliğinden hareketi küçümsemenin "aşırı derecede vahim sonuçları" olabilir diye uyardı. Bu uyarının, atlanmaması gereken çok önemli bir gerekçesi vardı: Kitlelerin kendiliğinden hareketi, karşı-devrimci güçlerin gerici tepkileriyle iç içe gelişmektedir. "Neredeyse her zaman alt sınıfların 'kendiliğinden hareketi'ne egemen sınıfın sağ kanadının gerici hareketi eşlik eder… Askeri darbelerin önemli nedenleri arasına sorumlu grupların kendiliğinden ayaklanmalara bir bilinçli önderlik katmakta, onları olumlu bir siyasal etkene dönüştürmekte başarısız kalmalarını da eklemek gerekir."[385]

Kendiliğinden harekete, yalnız devrimci bir olanak olarak değil, aynı zamanda karşıtını, gericiliği yaratan bir dinamik olarak bakmanın son derece geliştirici olacağını kabul etmek gerekiyor. Gramsci, gerçek harekete duru, açık bir algıyla yaklaşıyor;

öncülüğü, partiyi gerçek hareketin gereksinmelerine yanıt vermesi, onu devrimci hedeflere yöneltmesi gereken bir siyasal yoğunlaşma olarak anlıyor.

Aynı anda hem kendiliğindencilikle hem voluntarizmle suçlanan Torino işçi hareketini değerlendirirken bu ikili suçlamanın yaratıcı ve doğru önderliğin kanıtı olduğunu söylüyor. " 'Kendiliğindenlik' ile 'bilinçli önderliğin' ya da 'disiplin'in bu birliği, tam da alt sınıfların gerçek siyasal eylemidir."[386]

Gramsci, Lenin'in *Ne Yapmalı?*'da geliştirdiği işçi sınıfına siyasal bilincin dışarıdan taşınması gerektiği önermesine, açıkça belirtmemekle birlikte temkinli yaklaşıyor. Temel görüşü özetle şöyle: "Modern teori" yani Marksizm ile kitlelerin "kendiliğinden" hareketi birbirlerinin karşıtı değildirler. İkisi arasındaki fark nitel değil "nicel"dir. Karşılıklı ilişki içinde, birinden ötekine geçmek mümkündür. Buradaki "kendiliğindenliği" ise önceden bilinçli bir önderler grubunun sistematik eğitsel etkinliğinin sonucu olmayıp, "ortakduyu"nun aydınlattığı günlük deneyim yordamıyla oluşmuş hareket olarak tanımlıyor.[387]

Kendiliğinden hareket, bu hareketin yaratacağı devrimci olanaklar konusunda Marx-Engels'in izinde ve Lenin ile Luxemburg arasında bir yerde duruyor.

Parti

Gramsci'nin siyaset ve parti teorisi, felsefe, tarih, toplum, devrim, devrim stratejisine ilişkin görüşleriyle birlikte bir bütün oluşturuyor.

Buraya kadar yazılanlar Gramsci'nin siyaset ve örgütlülük başlığındaki temel görüşlerinin özetidir. Gramsci'nin "modern prens"i bu görüşlerin sentezi üzerinde biçimlenmiştir. Gramsci'nin "modern prens"i, Bolşevik tipteki bir öncü partinin, kendi özgün kökleri ve hedefleri içindeki bir yeniden üretimidir. Gramsci'nin, yapıtlarını yazdığı dönem, dönemin genel ve Gramsci için özel koşulları düşünüldüğünde parti konusundaki görüşlerini geliştirmesinin kendi dışından çizilmiş sınırlarını anlamak zor değil. Pratik siyasetten uzaktır. Faşist İtalya'da ve hapistedir. Ayrıca, Rosa

Luxemburg gibi, Bolşevik Partisi'ne, Lenin'in merkeziyetçilik kavramına karşı değildir.

Bunlara rağmen, yukarıdaki özetten de anlaşıldığı gibi, devrimci strateji ve siyaset, öncü örgütlülük konularında, konunun değişik yönlerine ışık tutan, özgün yaklaşım ve katkıları var.

Öncü parti söz konusu olduğunda, Gramsci'nin altını çizdiği dört önemli noktayı atlamamak gerekiyor.

Birincisi, Gramsci mücadelenin ve parti oluşumunun, genel Marksist ilkeler dışında hazır reçeteleri olmadığını, kendine özgü tarihi, toplumsal-kültürel formasyonu ve birbirinden farklı siyasal koşulları olan toplumların devrimci yol ve örgütlülüklerini kendi tarihsel ve güncel somutluklarının çözümlenmesinden çıkarmaları gerektiğini söylerken yüzde yüz haklıdır.

İkincisi, Gramsci, parti içi işbölümü ve merkeziyetçilik konularında, kısa geçmekle birlikte çok önemli bir sorunu açıkça ve kanımca doğru biçimde formüle etmiş, bu sorunu bilince çıkarmıştır. Kısaca şöyle: Gramsci'ye göre öncü partide üç tür üye vardır: Bir: Herhangi bir yaratıcılığı örgütçü yeteneği olmayan, partiye disiplin ve sadakatle bağlı sıradan, ortalama insanlardan oluşan kitle öğeleri. İki: Birleştirici, merkezileştirici, disipline edici, sürükleyici, yaratıcı önderler. Üç: İlk ikisi arasında yalnız fiziksel değil, düşünsel ve moral bağı kuran, düzenleyen, sürekli kılan ara öğeler. Bu öğelerden hiç biri tek başlarına partiyi oluşturamazlar.[388] Parti içinde yöneten-yönetilen farklılaşmasının doğal ve kaçınılmaz olduğunun altını çiziyor; ancak yaşamsal önemde bir soru soruyor: "Önderlerin biçimlenmesinde amaç, her zaman yönetenlerin ve yönetilenlerin olması mıdır, yoksa bu bölünmeye gerek kalmayacak koşulları yaratmak mıdır?[389] Gramsci'ye göre ikincisidir. Birincisi, her sürekli örgütlenmenin gerçek eğilimi olan bürokrasiye boyun eğmektir. Gramsci'nin formüle ettiği sorun, kanımca komünist örgütlenmenin temel çelişkilerinden birinin dile getirilmesidir. Yöneten-yönetilen bölünmesinin süreç içinde sönümlenmesi, özgürleşmenin tam olarak ne zaman gerçekleşeceğini bilemeyeceğimiz ama asla vazgeçmeyeceğimiz hedefidir.

Üçüncüsü, merkeziyetçilik konusundaki bir vurgusudur. Merkeziyetçilik, Gramsci'ye göre, Lenin'deki "parti eylemlerinin merkeziliği" anımsatır biçimde "hareket halinde merkeziyetçilik"tir. Hareket halinde merkeziyetçilik, sürekli olarak gerçek harekete uyum sağlanması, aşağıdan gelen itmelerle yukarıdan gelen buyrukların birleştirilmesi, tabanın derinliklerinden fışkıran öğelerin sürekli olarak önderliğe kazanılmasıdır.[390] Bu, devrimci ve katılımcı merkeziyetçiliğin aslına uygun anlatımıdır. Bolşevik deneyimi değerlendirirken üzerinde uzunca durmuştum.

Dördüncüsü, Gramsci parti içi işleyiş ve ilişkilerde biçimci değil, siyasal bir yaklaşım içinde oldu. Örneğin şunu söyledi: "Parti ilerliyorsa işleyiş 'demokratik' olur, (demokratik merkeziyetçilik); parti geriliyorsa (*regressive*) işleyiş 'bürokratik' olur (bürokratik merkeziyetçilik)"[391] Bu, birçok sonu gelmez tartışmayı sadeleştiren bir yaklaşımdır. Partinin amaç yolunda ilerlemesi, merkeziyetçi işleyiş ve biçimlerin içinin devrimci bir çoğalma, katılım ve canlılıkla, başka bir deyişle demokratik bir özle doldurulması demektir. Devrimci ilerleme ve devrimin kendisi, dünyanın en demokratik işidir.

Eleştirel notlar

Gramsci'nin devrimci siyaset ve örgütlülüğe ilişkin görüşlerinde, belirsiz, sorunlu yönler yok değil.

Rusya ile gelişmiş kapitalist ülkeler arasındaki farkı anlatırken doğru bir noktadan yola çıktı. 1917 Ekim Devrimi'ni değerlendirirken konunun pek sık rastlamayan bir cephesine haklı biçimde dikkat çekerek, devrimci öznenin, iradenin bu devrimde oynadığı rolü öne çıkardı. Öte yandan, Rusya Avrupa karşılaştırması üzerinden geliştirdiği "mevzi savaşı" "manevra savaşı" ayrımı belirsizlik ve karışıklıklara yol açacak nitelikteydi. Genel olarak, sivil toplumun burjuva demokratik kurum ve işleyişlerin daha gelişmiş olduğu Avrupa toplumlarında düzenin toplumsal temellerinin (gelişmiş bir burjuva sınıfın varlığı) daha sağlam; egemenlik araçlarının daha yerleşik ve aynı zamanda karmaşık olduğu, bu toplumlarda sınıf çelişkilerinin derinliğine rağmen, sınıf

mücadelesini emip yatıştıracak toplumsal ekonomik olanakların da var olduğu ve bu özelliklerin devrimci taktiklerin belirlenmesinde pay sahibi olacağı söylenebilir. Ancak, “manevra” ve “mevzi” savaşlarını Rusya ve Avrupa örnekleri üzerinden ülkelere sabitlemek ya da genellemek problemlidir. İki örnek, Gramsci’nin bunun farkında olduğunu gösteriyor. *Hapishane Defterleri*’nde manevra ve mevzi savaşlarını ülkelere göre değil, mücadele dönemlerine göre ayırıyor. 1917 ile 1921 arasında siyasal olarak manevra savaşı yaşandığını, bunu mevzi savaşının izlediğini yazıyor.[392] İkinci örnek, Ekim Devrimi öncesi ve sonrasıyla ilgili değerlendirmelerinde ortaya çıkıyor. Gramsci şunları yazıyor: “Bana öyle geliyor ki, İltich 1917’de Doğu’da başarıyla uygulanan manevra savaşından, Batı’da tek olanaklı biçim olan mevzi savaşına bir değişikliğin gerekli olduğunu anladı… ‘Birleşik Cephe’ formülü bana göre bu anlama gelir.”[393] Bu örneklerden, bir yandan hangi savaş biçiminin öne geleceğinin sınıf mücadelesinin dönemlerine göre belirleneceği sonucunu çıkarmak mümkün. Ama aynı alıntılarda mevzi savaşın Batıdaki tek biçim olduğu da söyleniyor. Burada bir problem olduğu açık. Ve kanımca problem, Rusya ve benzeri ülkelerde “mevzi savaşı”nın koşullarının olmadığının ileri sürülmesinde değil. Bu çizgideki çözümlemeler bence doğru. Problem, Batı Avrupa’da “mevzi savaşı”nın sürekli ve tek biçim olarak düşünülmesinde. Gramsci’nin “manevra savaşı”, Leninist terminolojiyle konuşmak gerekirse devrimci durum koşullarında proleter yöntemlerle yürütülmesi gereken savaştır. Peki Avrupa’da örneğin, 1918-23 arasında Almanya’da, 1920-21’de İtalya’da devrimci durumlar oluşmadı mı? Daha öncesine gidilebilir: 1848 Avrupası baştan sona her yeri sarsan yaygın ve patlamalı devrimci durum koşullarından geçmedi mi?

Gramsci, manevra savaşının, devrimci durumlarda izlenmesi gereken proleter savaş yöntemlerinin Avrupa için de belli uğraklarda sonuç belirleyici önem taşıyacağını yeterli açıklıkta ortaya koymamıştır. Oysa, hem 1918 Alman Devrimi’nde, hem de 1920-21’de İtalya’da kendini yaygın fabrika işgalleriyle ortaya koyan

devrimci yükseliş döneminde temel eksiklik, devrimci inisiyatifle gidişe müdahale edecek, “manevra savaşı” yürütecek önderlik ve partinin yokluğuydu. Gramsci, parti içindeki Bordiga’nın temsil ettiği sol eğilim ile reformist uzlaşmacı Tasca çevresindeki sağ eğilim arasında bir yol çizmeye, devrimci, hatta Bolşevik siyaseti İtalya koşullarında yeniden üretmeye çalışırken çubuğu fazla bükmüş, devrimci olmayan nesnelliklerde yapılması gerekene yoğunlaşırken, devrimci nesnellikte devrimci partinin evrensel işlev ve görevlerine hak ettiği ağırlığı vermemiştir.

İtalyan Komünist Partisi’nin hiçbir zaman “Gramsci yanlısı” bir yönetimi olmadı. Öte yandan, bu parti, Gramsci’nin ağırlık verdiği konu ve başlıklarda başarılı bir pratik sergiledi. Hiç kuşku yok, İKP İtalyan toplumunun tüm dokularına nüfuz eden, geniş işçi kitleleri, emekçi kitleler ve aydınlar içinde kök salan, günlük yaşamın ve mücadelenin tarafı ve meşru öğesi olarak yerleşiklik ve saygınlık kazanan, büyük seçim başarılarıyla iktidarı zorlayan bir parti oldu. Dünya komünist hareketine yararlanılacak birçok ders bıraktı. Öte yandan, İKP hiçbir zaman devrim dönemlerinin öncü köktenci partisi olamadı; hiçbir zaman iktidara talip olacak cesaret ve kararlılığı gösteremedi. İKP’nin bu karakterinin, Gramsci’nin düşünsel kalıtının doğrudan sonucu olduğunu söylüyor değilim. Ancak, ikisi arasında bir illiyet (nedensellik) ilişkisi olduğunu kabul etmek gerekiyor. Gramsci’nin koyduğu devrimci eksende pratikleşme şansı bulamayan görüşler, Avrupa komünizmine “açılan” İKP yönetimi eliyle sömürüldüler. “Tarihsel blok” ile, 1970’li yıllardaki başkalaşmanın özlü anlatımı olan Hıristiyan Demokrat Parti ile “tarihsel uzlaşma” arasındaki mesafe o kadar da uzak değildir.

Bunlara rağmen, bir son söz olarak, Gramsci’nin bıraktığı kalıt son çözümlemede devrimci ve yaratıcıdır.

348 Rosa Luxemburg, *Selected Political Writings*, Edited and Introduced Dick Howard, 3.rd Printing, Montly Review Press, New York, 1971

349 Agy. s. 286

350 Agy. s. 289

351 Agy. s. 287

352 Metin Çulhaoğlu, "Parti İçi Yaşam: Orman Kanunları mı, İlkeler mi?" Sosyalist Politika Dergisi, sayı: 4, Şubat 1995, s. 22

353 R. Luxemburg, *Rus Sosyal Demokrasinin Örgütsel Sorunları*, s. 304-305

354 Peter Nettly, *Rosa Luxemburg , II.Cilt*, Ataol Yayıncılık, İstanbul, Ekim1991, s. 173

355 agy, s. 271

356 Rosa Luxemburg, *Selected Political Writings*, agy, s. 304

357 Rosa Luxemburg, *The Mass Strike, The Political Party and the Trade Unions*, translated by Patrick Lavin, The Marxist Educational Society, Detroit, 1925, p. 47

358 agy. s.73

359 agy. s.74

360 agy.

361 Agy. 77-78

362 agy. s. 81

363 agy. s.79

364 agy. s.82

365 agy. s.80

366 Lenin, *Bir Adım İleri İki Adım Geri*, Çev, Yurdakul Fincancı, Sol Yayınlar 3. Basım, Ankara, Aralık 1976, s. 281-294

367 Rosa Luxemburg, *Selected Political Writings*, agy, s. 294

368 Agy. s. 292

369 Lenin, 1907'de*"Ne Yapmalı'*da ekonomistler tarafından bozulup bükülenin düzeltilmesini söyledim. (…) *Ne Yapmalı?* ekonomist çarpıtmaların tartışmalı bir düzeltmesidir ve bu broşüre bundan öte bir anlam vermek yanlıştır" diye yazdı. (*Collected Works*, c. 13, s.107-108)

370 John Molyneux, *Marxism and the Party*, Pluto Press, London, 1978, s.143

371 Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks*, Lawrence and Wishart, Londra, 1971 s. 438

372 Antonio Gramsci, " 'Kapital'e Karşı Devrim", *Avanti!* 24 Aralık 1917, http://www.marxists.org/archive/gramsci/1917/12/rev_against_capital.htm

373 Christine Buci-Glucksman, *Gramsci and the State*, Translated by David Fernbach, Lawrence and Wishart, Londra, 1980, s. 365

374 Agy. s. 177

375 Cris Shore, *Italian Communism: Escape From Leninism*, Pluto Press, Londra, 1990, s. 73

376 Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks*, agy, s. 169

377 Agy, s. 238

378 John Molyneux, *Marxism and the Party*, Pluto Press, London, 1978, s. 152

379 Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks*, agy, s. 340

380 Chris Harman, *Gramsci Versus Reformism*, Socialist Workers Party Pamphlet, London, 1983, s. 13

381 Christine Buci-Glucksman, agy, s. 27

382 Agy, s. 28

383 Agy, s. 189-194

384 Agy, s. 196-197

385 Agy, s. 199

386 Agy. s. 198

387 Agy. s. 199

388 Agy, s. 152-153

389 Agy. s. 144

390 Agy. s. 188

391 Agy. s. 155

392 Agy. s. 120

393 Agy. s. 237-8

YEDİ

BUGÜN HANGİ SİYASET? HANGİ ÖRGÜTLÜLÜK?

Siyasallık ve siyaset daha önce hiç bu denli kötülenmemiş, horlanmamış, hiç bu denli gözden düşmemişti.

Herhangi bir yurttaşa siyasetle, siyasalla ilgili olarak ne düşündüğünü sorduğunuzda alacağınız yanıt son derece yalın, o kadar da ürküntü vericidir: “Siyaset yalancılık ve manipülasyondur. Siyasetçilerin hepsi aynı, hepsi yalancı, yiyici, kendilerinin ve bağlı oldukları çevrelerin çıkarlarından başka bir şey düşünmeyen insanlar. Güvenmiyorum. Siyaset kirli bir iş. İlgilenmiyorum. Bu siyasete katılarak yaşamımdaki herhangi bir şeyin değiştirilebileceğine inanmıyorum, vb…”

Aydınlar? Bugün aydınlar da siyaseti benzer bir yaklaşımla tanımlıyorlar: “Siyaset güçler çatışması demektir. Güçler bazen doğrudan şiddet uygularlar, bazen hile yaparlar. Siyaset ilk ortaya çıktığı andan itibaren bir aldatma sanatıdır. Politikanın bizim sözlüklerde bile bir karşılığı siyasettir, ikinci karşılığı ‘karşısındakine olduğundan farklı görünüp davranarak iş yürütmek’, ‘kurnazlık, kurnazca davranmak’tır. Birçok yabancı dilde de politika ve politikacının karşılığı; iş bilir, kurnaz ve kendi yararı için idareyle uğraşan kimse gibi nitelemelerle ifade edilir. O yüzden siyasette kuşkunun doğması, gelişmesi beklenen sonuçtur. Paranoya ile akılcı tepki arasındaki çizgiyi, nesnel durum öylesine bulanıklaştırır ki,

siyasetin ya da uluslararası çıkar çatışmalarının normal seyrinin anlatımını önemli ölçüde paranoya ürünü sayarız."[394]

Böyle algılanıyor. Böyle tanımlanıyor.

Nedenleri üzerinde düşünmek, siyasallığın öteki tanımlarını anımsamak, yeni koşul ve eğilimleri anlayıp değiştirmede çıkış tutamağı olacak yeni kavram ve düşünme eksenleri geliştirmek durumundayız. Ama bundan önce bugünkü durumun, temel saptamalar biçiminde kuşbakışı fotoğrafını çekmemiz gerekiyor.

Birincisi şudur: Tüm kapitalist dünyada siyaset, gerçekten, çıplak gözle görülecek biçimde değer ve nitelik yitiriyor. *Burjuva siyaset niteliksizleşiyor.* Bir önceki yüzyılın önemli bölümünde emperyalist ülkelerin başındaki devlet, hükümet ve siyasal parti yöneticileriyle bugünküleri karşılaştırmak, öndeki siyasal kişilikleri portreler galerisi olarak gözden geçirmek bu yargıya varmaya yetecektir. Burada "nitelik"i, değer yargısı ve siyasal tercihlere göre değişen öznel beğeni terimleriyle değil, iki dönemin siyasal kişilikleri arasındaki bilgi, eğitim, zekâ, algılama kapasitesi farkları olarak alıyorum. Emperyalist burjuva siyaset kuşkusuz önde ve sahnede görünen bu yeteneksiz, cahil, kimisi aptal insanlara teslim edilmiş değildir. Hepsinin arkasında, iyi "eğitim" görmüş, cin gibi rafine insanlar ve hepsinin üstünde bir nesnellikle işleyen sistemik sigortalar var. Ama sorun da zaten burada. Bir zamanlar Adnan Menderes isterse "odun"u seçtirebileceğini söylemişti. Sistem, bugün en yeteneksiz sıradan insanları devlet yönetiminin tepelerine koyarak, yönetilen büyük çoğunluğu aşağılıyor, siyaseti değersizleştiriyor.

Bu söylenenlerin bizi, devrimcileri ilgilendiren sonucu işçi sınıfının, aydınların, öğrencilerin ve eski solcuların sayıları giderek artan bir bölümünün "siyaset yapmak"tan, siyasete katkı ve katılımdan yüz çevirmesidir. Reel siyasetten uzak durma tutumu, "eleştirel" içerikli bir siyasal etkinlik ve üretime de yönelmiyor. Tersine, aydınlar arasında ağır basan eğilim, herhangi bir siyasetin eleştirisi değil, *siyasetin kendisinin eleştirisi*, hatta kötülenmesidir.

Emekçiler ise bugün, son 160 yıldır hiç olmadığı kadar siyasal mücadele ve örgütlülükten uzaklar. Aydınların ve emekçilerin örgütlü siyasetle ilişkilerinde ortaya çıkan problemlerin bugüne özgü olmadığını biliyoruz.

Aydınların devrimci örgütlü siyasetle ilişkileri hem aydın konumlanışından, hem siyasal örgütlülüğün özellik ve kısıtlılıklarından kaynaklanan, bu nedenle de her zaman var olan bir sorundur. Emekçilerin siyasete, siyasal mücadeleye etkin katılımları da hiçbir zaman doğrusal ve sürekli yükselen bir çizgide olmamış, tersine sınıfsal ve siyasal bölünmüşlük emekçi halk hareketinin kritik bir problemi olagelmiştir. Bugünkü durum ise bunların ötesinde bir siyaset dışılıktır.

İkincisi, burjuva siyaset *kitlesizleşiyor.* Burjuva siyasetin kitlesizleşmesi de onların değil daha çok düzen dışı, devrimci siyasetin sorunudur. Çünkü, siyasetin kitlesizleşmesi, gücünü toplumun çoğunluğunu oluşturan işçi, emekçi halk hareketinden alan devrimci siyasetin alanını da daraltıyor. Siyasete kitlesel, eylemli katılım, hangi içerik ve çerçevede olursa olsun, (reformcu, devrimci, hatta düpedüz burjuva) aşağıdan gelen bir dinamizmin varlığına işaret eder. İdeolojik, siyasal yönelimlerinden bağımsız olarak bir kez ortaya çıkan ve her durumda sınıfsal bir karakter gösteren aşağıdan kitle hareketinin, siyasal sınıf mücadelesinin başlangıçta hiç kimsenin tam öngöremeyeceği hedeflere, düzen dışı eylemliliğe yönelmesi tarihin yüzlerce kez kanıtladığı bir eğilimdir. Siyasete canlı, eylemli ilgi ve katılım nesnel olarak devrimci ve dinamik bir zemin yaratmaktadır.

Siyasetin kitlesizleşmesinin bilinen nedenini yineleyelim: Burjuvazinin, iktidara yükselirken toplumun tüm sınıflarını da siyasete çektiği dönem çok kısa sürmüş, tekelci kapitalizm egemenliğini, siyasetin kitlesizleştirilmesi, aydın ve emekçilerin siyasetsizleştirilmesi üzerine oturtmuştur. Temsili demokrasinin en önemli kurumu olan parlamentonun geleneksel işlevinden uzaklaşmış olması siyaset alanını daraltmıştır. Parlamentolarda artık sınıfsal ve siyasal olarak gerçekten farklı taraflar temsil edilmiyor.

Göstermelik ölçüde edilse bile, parlamento artık gerçek siyasal kararların alındığı bir yer değil. Gerçek erk yürütme gücüne, devletle tekellerin birlikte karar ve irade ürettikleri bürolara geçmiştir. Toplum yaşamını ilgilendiren tüm önemli yasa ve kararlar buralarda kotarılıyor; parlamento artık bunların konuşulmadan, çoğu kez hiç tartışılmadan, ne olup bittiğini bile anlamayan robotlaşmış milletvekillerinin oylarıyla onaylandığı noterlik tipinde bir kurumdur. Bu süreç doğal olarak temsili demokrasinin, kitlesel siyasetin alanları ve mekanizmaları olan seçim, siyasal parti türü kurumlarının da içini boşaltmıştır. Kitlesel siyasetin burjuva alan ve kaynakları kurumuştur.

Bu noktada, siyasetin, siyasalın klasik, geleneksel, kanımca hâlâ geçerli ama özellikle devrimci, düzen dışı siyaset açısından artık *yetersiz* tanımını anımsamamız gerekiyor. En genel tanımıyla siyaset, devlet işlerinin, devlet etkinliklerinin, amaç, biçim ve içeriğini belirleme işi olarak tanımlanıyor. Devletle, siyasal erkle ilgili, onu konu alan, ona taraf olan etkinlik ve mücadeleler geniş anlamda siyasaldır. Sınıflı toplumda siyaset, sınıfsal amaçları siyasal iktidar eliyle gerçekleştirmek üzere güç oluşturma, kolektif bir yapma gücüne ulaşma etkinliğidir. Devlet erkini alan sınıf, öteki sınıflara kendi iradesini dayatma gücüne de sahip olmaktadır. Sınıfsal egemenlik, toplumun her hücresinde yeniden üretilmekte, bu üretimde devlet erki önemli ve vazgeçilmez bir rol oynamaktadır. Devrimci komünist siyaset ise, kısaca, işçi sınıfının iktidarı alarak egemen sınıf konumunu kazanması; eski devlet aygıtını parçalayıp, yepyeni bir toplumsal içerik ve biçimdeki işçi sınıfı iktidarı eliyle kapitalist toplumsal formasyonu ürettiği tüm yaşam ilişkileriyle birlikte ortadan kaldırması; yerine sınıfsız, sömürüsüz, özgürlükçü bir toplum kurması etkinliği olarak tanımlanabilir.

Bu tanımdan yola çıktığımızda, dönemin siyasetsizleşme eğiliminin bir nedenine daha gelmiş oluyoruz: Günümüzde devletin kamusal etkinlik alanı daraltılmış, ulus-devlette beden bulan devlet iktidarı görünmez, ulaşılmaz kılınmıştır. “Piyasanın görünmez eli”nden sonra kapitalizm, devletin elini de görünmezleştirmiştir. Avrupa Birliği örneğinde olduğu gibi, devlet erki merkezsizleşmiş,

mekânsızlaşmış gibi gösteriliyor. Aynı yönde bir başka uygulama olan merkezi devletin işlev ve yetkilerinin yerel yönetimlere devri ve genel olarak yerelci ya da mikro-kimlik odaklı siyasetin öne çıkarılması da, devlet ve devlet yönetimiyle ilgili toplumsal etkinlik alanını daraltıyor. Yukarıdaki tanımla düşündüğümüzde, devletin alanını daraltan her adım, aynı zamanda siyasetin alanını daraltmaktadır.

Siyasetin klasik, geleneksel tanımının neden yetersiz olduğu sorusunun yanıtını ve bu yanıttan çıkabilecek açılım eksenlerini, ayrıca ele almak üzere, şimdi örgütlülük sorunsalının temel tanım, kavram ve sorunlarını, bir sonraki altbölümde de “siyaset ve örgütlülükten kaçış teorileri”ni inceleyeceğiz.

Örgüt ve örgütlülük

Bizim, “teşkilat”, “örgüt” kavramlarıyla ifade ettiğimiz Batı dillerindeki “organizasyon”, sözcüğü “organ” kökünden geliyor. [395] İlk bilinen anlamı “alet”, “araç”. İlk kullanımı müzikle ilgili. Harpa “organ” deniyor. Organ, biyolojide, birçok hücreden oluşan canlı bir yapının belli işlevleri sistematik olarak yerine getiren farklılaşmış birimlerinden her biri için kullanılıyor. Böbrek, mide vb.

Organın, “yayın organı” örneğinde olduğu gibi, belli bir işlevi yerine getiren bir araç anlamı var.

Aynı kökten türeyen, *organik* kavramı, yaşayan bir organizmanın ayrılmaz parçası olmayı, parçaların birbirine karşılıklı olarak bağımlı ve doğal biçimde bağlı olduğu canlı bütünselliği anlatıyor. *Organizma*, canlı varlığı oluşturan organların tümü, toplamıdır. Organizma, parçalara bütüne katılmaktan kaynaklanan bir yaşamsallık, canlılık veren karmaşık bir bütünselliktir.

Organize etmek, örgütlemek, belli amaç ve işler için, her parçanın, her öğenin özel bir işlev ya da ilişkiye sahip olduğu bir *yapı* oluşturmak, yapının tüm öğelerini uyumlu eşgüdümlü bir düzen ve bütünlük içinde hareket etmesini sağlamaktır.

Organizasyon (örgüt) ise örgütlülük durumu ya da örgütleme sürecidir; düzenli, sistemli bir yapıdır; tekil öğe ve hareketlerin, bir

plan ve eşgüdümle düzene sokulduğu uyumlu birliktir. Bir amaç için, bir üretim, bir "iş" yapmak, bir sonuç elde etmek için bir araya gelen insanların oluşturduğu, belli bir yapısı, belli kuralları olan her birim bu çerçevede örgüttür.

Doğumdan son yolculuğa, üretimden eğitime, askerlikten hapishaneye, tüketimden eğlenceye, konuttan işyerine, evlilikten iş ilişkilerine, çocuk yetiştirmekten emekliliğe, yaşamlarımızın her durumunun, her kesitinin belli ilişkiler demetine, belirlenmiş işlevlere, tanımlanmış davranış kalıplarına, az çok belli kurallara bağlandığı örgütlü bir dünyada yaşıyoruz. Modern toplum, tepeden tırnağa örgütlüdür. En başta, silahlı kuvvetleri, maliyesi, hiyerarşik kurumlaşması, dev bürokrasisiyle en büyük örgütlülük olarak devlet var. Toplumsal yaşam, devletle birlikte, büyük tekellerden irili ufaklı yüz binlerce kapitalist işletmeye, yerel, özel, ekonomik, ideolojik, kültürel birimlere uzanan, tümü bir biçimde birbirine bağlı bir ağ biçiminde örgütlenmiş durumda.

Çeşit çeşit örgüt, ondan çok da örgüt teorisi var. "Örgüt sosyolojisi", "yönetim" ve şimdi de "yönetişim", burjuva örgüt teorileri alanının önemli kavramlarıdır.

Modern toplumun anahtar kavramı olarak sınıfı değil bürokrasiyi öneren, hükmetmenin ideal tiplerini bulmaya çalışan Max Weber'e göre, herhangi bir hükmetme sisteminin iki temel özelliği, erki kullanmayı meşru kılan inançlar ve yöneten-yönetilen ilişkisini sürekli kılan yönetsel yapı (bürokrasi) dır. Weber'e göre bir örgüt biçimi olan, yönetenlerin de yetkilerini sınırlayan, kurallara bağlayan bürokrasi rasyonel bir örgütlenmenin temel öğesidir. Rasyonelliğin ölçütü, araçların amaçlara uygunluğu ve verimliliktir. Weber'de bürokrasi, günlük dildeki araçları amaçların, biçimsel kuralları sahici gereksinmelerin önüne koyan, yavaş, hantal ve verimsiz işleyen vb. olumsuz anlamıyla değil, varlığı meşru, hatta zorunlu olan bir *örgütlenme biçimi* olarak ele alınmıştır. Şunları söylemektedir: "Yönetimin bürokratizasyonunun tamamlandığı yerlerde, neredeyse hiç sarsılmayacak bir iktidar ilişkisi kurulmuş demektir."[396] "Bir kez kurulmuş bulunan aygıtın nesnel

vazgeçilmezliği, özgül ve 'kişisellikten arınmış' niteliğiyle birlikte bürokratik mekanizmanın –kişisel inanmışlığa dayanan feodal düzenlerdekinin tersine- onu denetlemesini bilen herkesin elinde kolaylıkla çalışabilmesi anlamına gelir."[397] Weber'e göre "çağdaş bürokrasi" nin somut işleyiş biçimi yasalar ve yönetsel yönetmeliklerce düzenlenmiş kurallara, görev hiyerarşisine ve aşamalı yetki derecelenmesine, iyice belirlenmiş bir alt-üst ilişkisine[398] vb. ilkelere dayanır. Bu idealize edilmiş ve sınıfsallıktan arındırılmış, "nötr" bürokratik örgüt biçiminin, gerçek yaşamda karşılığını bulmadığını, Weber'den sonra birçok yeni Weberci teori ile bu eksikliğin kapatılmaya çalışıldığını biliyoruz.

Öte yandan, işlevli bilgilere ve eğitime sahip, belli kurallar içinde günlük işleri yürüten bir görevliler öbeğinin her türlü sürekli örgütlenmenin vazgeçilmez koşulu olduğunu da bir kenara not etmemiz gerekiyor.

Marksizm, bir sınıfın öteki sınıflar üzerindeki baskı ve egemenlik aracı olan devletin aygıtsal bedenini oluşturan bürokrasinin sınıfsal-siyasal işlevini ortaya koyarken, bürokrasinin sınıfsız topluma kadar sürecek bir olgu olduğunu da teslim etmiştir. Marx'ın bürokrasi konusunda ilk yazdıkları, Hegel eleştirisi bağlamındadır. Hegel'e göre devlet bürokrasisi devletle sivil toplumu, özelle geneli birbirine bağlayan bir aracıdır. Marx, devletin geneli değil, egemen sınıfın çıkarlarını temsil ettiğini, bürokrasinin de bu işlevi yerine getiren toplumsal öbek olduğunu ortaya koymuştur. Bürokrasinin kendisi, üretim süreciyle doğrudan bir bağı olmadığı için sınıf değildir; ama toplumun sınıflara bölünmüşlüğünün ürünüdür; egemen sınıfın yönetim aygıtını işleten, yürüten bir katmandır.

Lenin de bürokrasiyi, esas olarak devlet ve sınıf mücadelesindeki işlevi üzerinden değerlendirdi; özellikle Sovyet iktidarının ilk yıllarında bürokratik örgüt biçim ve işleyişlerinin görece kısa zamanda ortadan kaldırılabileceğini düşündü. 1919'da VIII. Kongre'de yaptığı konuşmada ise vurguyu bürokrasinin kolay yok edilemeyeceği düşüncesine kaydırdı. Lenin, "Bürokrasi ve geniş yığınları Sovyet çalışmasına katma sorununda", "dünyada hiçbir

devletin bürokrasiye karşı savaşta yapmadığını biz yaptık"[399] dediği konuşmasının bir yerinde, bürokrasiyle mücadele görevinin ancak tüm halk hükümet işlerine katıldığı zaman tam utkuyla sonuçlandırabileceğinin altını çizdi.[400] Bürokrasiye karşı mücadele, yalnız halkın yönetime katılmasını engelleyen hukuksal engellerin ortadan kaldırılmasıyla başarılamıyordu; bu engelleri ortadan kaldırdıkları halde emekçi halk hükümet işlerini ele alacağı noktaya gelemiyordu. Lenin nedeni şöyle açıklıyordu: "Hukuktan başka, bir de hiçbir yasaya tabi kılamayacağın kültür düzeyi var. Programları gereği *emekçi halkın* hükümet organları olan Sovyetler, bu düşük kültür düzeyi nedeniyle aslında tüm emekçi halkın değil, proletaryanın ileri kesimlerinin *emekçi halk adına* hükümet organlarıdır."[401]

Toplumsal işbölümünün, tarihsel-toplumsal formasyonun ürünü olan geri kültür düzeyinin, sosyalist iktidarın komünizme doğru ilerleme hız ve yoğunluğu açısından olduğu kadar, devlet bürokrasisinin sosyalist iktidar altında kerte kerte eritilmesi açısından da çok önemli bir engel oluşturduğu açık. Devleti ve bürokrasiyi bir gereksinme olmaktan çıkaracak olan, emekçi halkın devlet yönetimine katılımıdır; o da toplumun kültürel düzeyine sımsıkı bağlıdır. Değiştirilmesi daha zor ve daha uzun zaman alacak olan da, insanın yönetme ve karar alma süreçlerine ne ölçüde yakın ve hazır olduğunu belirleyecek olan da son çözümlemede kültür düzeyidir.

Bu engeli, devlette ve partide emekçi sınıf kitlesinden ayrı, ileri ve öncü bir kesimin önderlik ve denetimiyle aşma yaklaşımı Sovyet denemesinde bulunan çözüm olmuş, ama sürecin sonunda çözüm olmadığı anlaşılmıştır.

Emperyalizm ve tekelci ilkelerin yerleşmeye başlaması ve burjuva sınıfsal erkin parlamentolardan teknokratik-menajeryal bürolara geçmesiyle birlikte; burjuva örgüt teorileri de giderek daha çok, örgütlenmenin yönetsel (menajeryal) yönüyle ilgilenmeye başladılar. Temel inceleme birimi olarak, toplumu değil, işyerini ve işyerindeki bireyi alan, iş sürecindeki tüm hareketlerin tek tek parçalara

bölünmesi, bunlar için gerekli en az zamanın tek tek saptanması ve her bir iş için ortalama zamanın buna göre belirlenmesi yöntemiyle “verimliliği” artırmayı amaçlayan *Taylorizmden*; ideal örgütü, verimli örgütsel işleyişler şemasını bulmak için hiyerarşik aşamaların azaltıldığı düz hiyerarşi kavramıyla tanımlamaya çalışan *Evrensel Menajerlik Okuluna*; üreticinin sosyolojik ve psikolojik özelliklerine yönelen, menajerlere psikolojik ve sosyal-psikolojik sorunları anlamalarına yardım edecek bir eğitim verilmesini öneren *İnsan İlişkileri Okulundan, Karar Alış Okuluna* kadar birçok tez ve model geliştirildi. “Küreselleşme” ideoloji ve söyleminin yükselişiyle birlikte bu kez, insanlara yönetildiklerini değil hep birlikte güzel güzel yönetişildiklerini vazeden “yönetişim” teorileri üretildi.

Konumuz, esas olarak devrimci dönüşümlerin öznesi olan toplumsal-siyasal örgüt ve örgütlenmelerdir. Bu sürecin, kuşku yok en önemli örgütü, temel kaldıracı siyasal örgüt, partidir. Ancak, partiyi de bir durum değil bir süreç, yalnızca bir aygıt ve hatta örgüt değil, hareketle örgütün, hatta örgütlerin iç içe geçtiği bir siyasi yoğunlaşma olarak anlamak gerekiyor. Bütün devrim deneyimleri, toplumsal ruhtaki bir devrimin öznesinin tek başına parti değil, emekçi yığınların kendiliğinden hareketiyle birlikte serpilip gelişen, düşüş dönemlerinde kabuğuna çekilen örgüt ve hareketlerin tümü, bileşkesi olduğunu gösteriyor. Bu kitabın başlığında ve içeriğinde bu nedenle “parti” yerine “örgütlülük” yer alıyor. Parti bunların her birinden bağımsız, ama aynı zamanda tümünün içinde olan bir siyasal yoğunlaşmadır.

Şimdi bir ölçüde basitleştirmeyi göze alarak, örgüt sorunsalının dört önemli ve çelişkili özelliğini irdeleyebiliriz..

Birincisi, devrimci örgütlenme, karşısında yer aldığı düzen ve devlet örgütlenmelerinin kimi niteliklerini kendi varlığında yeniden üretmeden var olamaz. Devrimci örgüt de, tez, anti-tez, sentez ardışıklığı içinde, zıtların birliği/çatışması, var olanın yadsınması, yadsımanın yadsınması süreçleri içinde yaşam bulmaktadır. Daha açık formüle etmek gerekirse, devrimci örgütlenmenin içerik ve

biçimlerini de, belli ölçülerde egemen sınıf örgütlenmesinin yapısı ve özellikleri koşullamaktadır. Maddi bir güç ancak maddi bir güçle alaşağı edilebilir. Egemenlik ve hükmetme ilişkisi, son çözümlemede bir güç yoğunlaşmasından başka bir şey olmayan devlet ve öteki örgütlenmeler aracılığıyla sürekli kılınmaktadır. İki dünya görüşü ve iki düzen arasındaki çatışmada, mücadelenin, deyim yerindeyse "oyunun" kurallarını ve araçların biçimlerini taraflardan birinin "tercihi" belirlememektedir. Ayrıca, düzen karşıtı siyasal örgütlenmeleri, oluştukları anda, o düzenden kaynaklanan "siyaset", "yönetme", "yöneten-yönetilen" ilişki ve biçimlerinden tümüyle bağışık kılacak otomatik güvenceler yoktur. Bu açıdan bakıldığında, Mehmet Ali Aybar'ın, Türkiye solunda itiraz ve tartışmalara yol açan "Leninist parti burjuva modelinde bir örgüttür"[402] yargısını yanlış saymamak gerekir. Burjuva toplumundaki tüm siyasal örgütlenmeler, burjuva modeldedir. Sorun, nesnel ve tümüyle kaçınılması olanaksız olan bu eğilimi dengeleyecek, süreç içinde aşacak yöntem, anlayış, biçim ve işleyişlerin neler olacağı noktasındadır.

Bu birinci özellikle bağlı, onunla özdeş olmayan ama örgüt teorisi açısından son derece önemli bir başka nokta daha var. Geleceğin komünist toplumunda nasıl, ne düzeyde bir örgütlülük olacağını şimdiden bilemeyiz, ancak yöneten-yönetilen ilişkili ve dikeyine hiyerarşili olmayacağını söyleyebiliriz. Soru şudur: Sınıflı, sömürülü kapitalist toplumda, önderliği ve hiyerarşisi olmayan bir siyasal mücadele örgütü olanaklı mıdır?

Örgütlenme, eğer bir sokak ya da mahalle düzeyinde bir örgütlülüğün ötesinde bir büyüklükten konuşuyorsak, bir *yapı* oluşturma, *yapılaşma* işidir. Yapılaşma, şu ya da bu ölçüde bağımsız öğe ve bölümleri bir araya getirme, aralarında karşılıklı ilişki ve eşgüdüm olan yeni bir bütün inşa etme, kurma eylemidir. Örgüt bir yapıdır. Birimleri, organları, bölümleri olan bir yapı. Yapı yoksa örgüt de yoktur.

Ve adını açıkça ortaya koyalım, örgüt, *hiyerarşik* bir yapıdır. Eski ve Arapça deyimiyle "meratibi silsile" bir mertebeler, dereceler

sıralaması, zinciridir. Burjuva devlet ve siyasal parti örgütlenmesi, yukarıdan aşağıya bir yetki derecelenmesi anlamında merkezi ve dikeydir. Beşinci bölümde uzunca irdelediğim üzere, dışa dönük mücadelenin ve etkin örgütlenmenin gerekleri devrimci örgütlenme açısından da merkeziyetçiliği, dolayısıyla dikeyine hiyerarşik örgütlenmeyi dayatmaktadır. Ancak, çoğu kez sanıldığının tersine, hiyerarşi yalnızca dikeyine, yukarıdan aşağıya bir derecelenmeyi değil, aynı zamanda dağ silsileleri türünden yatay bir sıralanma anlamını da içermektedir. Evet, dikeyine hiyerarşik örgütlenme burjuva modeldedir. En demokratik burjuva cumhuriyetin en “demokratik” örgütünde bile “üst ve alt”, “merkez ve yerel” vardır ve tüm örgütlerin, özellikle de partilerin merkezleri, kendi otoritelerini tanımayan, seçimle ya da seçimsiz gelmiş alt ve yerel örgütleri dağıtmak, görevden almak yetkisine sahiptir. Burjuva toplumunda mücadele eden hiçbir örgüt de, şu ya da bu ölçüde hiyerarşi oluşturmadan yapamaz. Hiç kimsenin elinde, toplumsal işbölümünün eşitsiz sonuçlarını ortadan kaldıracak, ya da yok sayacak sihirli bir formül yoktur. Dolayısıyla, kapitalist toplumda örgütlenirken, yöneten-yönetilen ilişkisi ve hiyerarşisi yaratmak, kaçınılmaz bir *zorunluluk*, aynı zamanda bir *sorun*dur. Açıkça iddia ediyorum, postmodernist, liberter, iktidarsız devrimci, mikro iktidarcı hiçbir akım ve eğilim, düşünce dünyasında yarattığı fantastik ve kurgucu modeller dışında tersini kanıtlayan bir tek gerçek örnek gösteremez. Küreselleşme karşıtı hareketlerin örgütlenmesinden, Subcommandatte Marcos’un Zapatistalarına dek, fiilen ve işlevli biçimde kendi içinde “iktidar”, “hiyerarşi” kurmayan hiçbir örgütlü oluşum yoktur. Zapatista deneyiminde yararlanılacak, öğrenilecek pratiklerle birlikte, temel ve yaşamsal önemde yanlışlıklar ve sorunlar olduğunu düşünüyorum ve yeri geldikçe bunlara değineceğim. Şimdilik, bu hareketin, burada tartıştığımız konuyla ilgili durumunu anlatan bir aktarmayla yetiniyorum: “Özerk köy kurulları örnek gösterilecek niteliktedir; fakat bunlar tam olarak *nelerden* özerktirler? Politik örgüt ve liderlikten özerk olmadıkları çok açık. Zapatista hareketinin üç kanadı vardır: Silahlı

savaşçılardan oluşan EZLN; dağlık bölgelerdeki bazı topluluklar; ulusal destek örgütü olan Frente Zapatista yani FZLN. Bu üçüne liderlik yapan da, içinde Subcommandate Marcos'un en önemli şahsiyet olduğu ve üyeliğin gizli tutulduğu Gizli Devrimci Yerli Komitesi'dir. Subcommandate ve takipçileri tersini söylese de, bu tam bir siyasi örgüt liderliğidir. Eğer topluluklar önemli bir meseleyi tartışıyorsa, şundan emin olabilirsiniz ki, bu konular ilk önce gizli liderler tarafından tartışılmıştır. Köy demokrasisi kendiliğinden olan bir şey değildir. Aynı şekilde, FZLN Subcommandate'nin kişisel yetkisi dışında en ufak bir şey yapmaz. FZLN'nin demokrasisi tam olarak şeffaf değildir. Şimdiye kadar ülke çapında etkinlik gösteren parti olmaması da Marcos'un kontrolü kaybetmek istememesinden kaynaklanmaktadır."[403] "Sorun"un bilincine varma ve üstesinden gelme bağlamında, Zapatista hareketi de birçok deney ve öğretici dersler içeriyor. Ama önderliksiz, hiyerarşisiz bir siyasal hareket oluşturmanın olanaklı olduğunu göstermiyor. Sorunumuz ise sorun olmaya devam ediyor.

İkinci özellik ve aynı zamanda sorun, devrim ve değişiklik bilinç ve eyleminin neredeyse bir yasallık olarak önce bir azınlık içinde doğmasıdır. "Öncü" ve " azınlık", yan yana gelen bu iki kavramın ancak örgütlülükle bir araya gelebilir. Ortak toplumsal, düşünsel temelleri ne olursa olsun, ancak dağınık, saçılmış olarak var olan öncü azınlık öğelerin bir araya gelmesinin örgütlülükten başka hiçbir yolu yoktur. Bu zorunluluk da, ötekiler gibi aynı zamanda büyük bir sorun oluşturmaktadır. Çünkü çıkarları ve geleceği ortak olduğu varsayılan büyük kitle ile onun içinden çıkan ama ondan *ayrı* olan azınlık arasındaki ilişkiler bir çelişki ve gerilim alanıdır. Yalnızca temsil sorunları nedeniyle değil. Toplumsal hareketle devrimci örgütlülük arasındaki ilişki varlıksaldır. İkisi arasında dinamik bir bağ olmadan devrimci örgütlülük düşünülemez. Toplumsal hareketle organik bağ kurmayan, kendisi aynı zamanda "hareket" olmayan, durumları, ilişkileri değiştirecek gerçek maddi gücü, devinimi gösteremeyen bir örgüt hiçbir şeydir.

Ortaya çıktığı zamandan bu yana dünyanın en sürekli kurumu devlettir. Devrimci örgütlenmeler ise, esas olarak düzenin toplumsal bakımdan sorgulandığı, hükmetmenin olağan yöntemlerle sürdürülemediği dönemlerde toplumsal karakter kazanırlar. Örnek vermek gerekirse, devrimci-örgütsel sürekliliğin en kararlı temsilcilerinden olan Bolşevik Partisi gericilik yıllarında neredeyse yok olmuş, ikinci toplumsal yükselişte, devrimci nesnellikte kendini bir bakıma yeniden var etmiştir. Aynı durum Sovyet örgütlenmesi için haydi haydi geçerlidir. Sosyal-Demokrat partilerin Avrupa siyasal yaşamında sürekli örgütlenmeler olarak yer almaları, 18. yüzyılın sonlarında Alman Sosyal Demokrat Partisi ile başlayan bir süreçtir. Toplumsal alt üst oluş dönemlerinde ortaya çıkıp, toplumsal dalga indiği zaman sönen örgütlenmeler, geçici ama dinamik bir devrimciliği temsil ederken, durgun ve devrimci olmayan dönemlerin sürekliliği sağlanmış örgütleri çok kritik başka bir sorunla karşı karşıya gelmektedirler.

Bu noktada bir tez formüle edebiliriz*:* Devrimci örgütlülük hiçbir zaman amaç değildir. Marx'ın *Felsefenin Sefaleti*'nde formüle ettiği *kendiliğinden* ve *kendisi için sınıf* kavramları, işçi sınıfının devrimci rolü söz konusu olduğunda önemli anlayış kolaylıkları, açıklıklar sağlıyor. İşçi sınıfı başka bir sınıfa karşı mücadele ederek *kendisi için* olma bilincine eriştiği zaman siyasal anlamda sınıf ve devrimci sınıf oluyor. Örgütte ise durum tümüyle tersidir: *Örgütün meşru ve devrimci olması kendisi için olmamasına bağlıdır.* Daha açığı, siyasal parti ve proletarya devleti de içinde olmak üzere, tüm örgüt ve örgütlülükler toplumsal ve siyasal mücadelenin araçlarıdır. Varlık nedenleri her durumda toplumun, sınıfların gerçek hareketi ve toplumsal siyasal hedeflerdir. Nitelikleri son çözümlemede gerçek hareketle ve hedeflerle ilişkilerine *göre* değerlendirilebilir. Örgüt, hem amacıyla, hem de nesnesiyle etkileşim ve kaynaşma içinde olmalıdır. Bu, hele de, geleneksel komünist ve devrimci örgütlerin bunalım ve dağınıklık içinde olduğu, birliğinin dağılıp yeniden oluştuğu bugün pek fazla itirazla karşılaşmayacak bir saptamadır. Ama bu saptama doğruysa uzantısını, mantıksal sonucunu da kabul

etmek, mücadeleden kopuk bir "örgütün sürekliliği" düşüncesine de bir sorgulama notu koymak gerekir. Gerekir, çünkü *toplumsallıktan ve sınıfsal mücadeleden yalıtık bir örgütsel süreklilik vurgusu*, örgütü amaçlaştırmanın, olumsuz anlamıyla bürokratlaşmanın ve hatta tekkeleşmenin de en güçlü gerekçesidir. Marx ve Engels'in örgütsel süreklilik üzerine yoğunlaşmamalarının ve kendi pratiklerinde partisel sürekliliği öne alan bir etkinlik göstermemelerinin nedenleri üzerinde daha derin düşünmek gerekir.

Marx ve Engels, 1848 ve sonrasındaki büyük kitle hareketlerinin de etkisiyle devrimci değişikliğin, nesnel ve kendiliğinden temelini, bu temelin siyasal öznenin toplumsal karakteri üzerindeki etkisini çok önemsediler. 1848 devrimleri, yenilgisi, 1871 Paris Komünü ve aradaki onlarca yıl süren kendiliğinden işçi sınıfı hareketi vb. onlara iki şeyi çok çarpıcı biçimde gösterdi: Bu sınıf, milyonlarca proleter başka bir sınıfa karşı mücadeleye giriştiğinde ortaya devrimci bir kitle, büyük dönüştürücü bir güç, siyasal bir enerji çıkmaktadır. Bu güç, bu dönüştürücü enerji, devrimci kitle eylemi içindeki emekçileri de, örgütlenmeleri de dönüştürecektir! Marx ve Engels'in işçilerin, emekçilerin aşağıdan, gür ve kendiliğinden hareketine, bu hareketin devrimin zaferine kadar süreklilik göstereceğine duydukları güven pratikçe doğrulanmadı. Devrimci yükselişin, ona katılan emekçiyi dönüştürüp dönüştürmeyeceği sorusu ise büyük ölçüde yanıtsız kaldı. Avrupa'da devrim olmadı. Ekim Devrimi ve Lenin'in müdahalesi, siyasetin sürekliliği ve sürekliliğin güvencesi öncü örgüt anlamında benzersizdi. İnsan ve yeni insan sorunları ise bu devrim ve sonrasındaki Sovyet reel sosyalizmi döneminde çözülemedi. Bu noktada, geriye doğru Marx ve Engels'e ileriye doğru bugünün sorunlarına sorgulayıcı bir bakışla yaklaşmak gerekiyor.

Öte yandan, özellikle siyasal parti ve devlet sıradan, herkesin istediği amaçla kullanabileceği bağımsız ve yansız araçlar, Weber'in bürokrasiyi idealize ederken söylediği gibi, "onu denetlemesini bilen herkesin elinde kolaylıkla çalışabilecek"[404] mekanizmalar

değildirler. “Devletin parçalanması” ve siyasal örgütlü öncülük, keyfi nedenlerle değil, bu nedenle zorunludur.

Üçüncüsü, yukarıda dile getirilen çelişkinin ortaya çıkardığı sorunu dengeleyen, hafifleten bir boyut olarak, devrimci örgütün *amacına bağlılığı ilkesi* var. Bir komünist partisinin kendini devrimci bir temelde var etmesinin temel koşulu nihai hedefine, sınıfsız, sömürüsüz komünist toplum amacına bağlı, komünizmi referans ve kılavuz alan varoluşudur. Amaca, sonul hedefe bağlılık, yalnızca bir yolu tutkuyla izlemek için değil, varılacak yer ile bugünkü örgütlenme arasındaki nedensellik ilişkisi nedeniyle de can alıcı önemdedir. Kapitalist toplumda, komünist toplumun örgütü yaratılamaz. Öte yandan, siyasal öznenin kapitalizm altında bir mücadele örgütü olarak kazandığı niteliklerin, siyasal-örgütsel geleneklerin yarının işçi sınıfı devletini ve toplumunu da etkilemesi kaçınılmazdır. Milyonlara kapitalizmin insanın insani özüne yabancı ve dahası insanlık dışı bir düzen olduğunu göstermek o kadar zor değildir. Daha zor olan, önerdiğimiz yeni düzenin gerçekten bir toplumsal kurtuluş ve özgürleşme düzeni olacağını bugünden, eylemde, örgütlenmede, ilişkilerimizde, en azından embriyonik düzeyde gösterebilmektir.

Özetlersek, devrimci örgüt kendini oluştururken bugünün zorunluluk ve gereksinmeleri ile birlikte, varmak istediği hedefi de gözeten bir yol izlemek durumundadır. Hedefe varmak için bugün zorunlu olarak kurduğumuz ilişki ve araçların amaçla ne kadar uygunluk içinde oldukları önemsiz bir ayrıntı değildir. Amaca uygun ilişkiler bugünden kurulmadığı, var edilmediği zaman, araçlara teslimiyet yalnız teorik olarak değil, pratik olarak da amaçtan uzaklaşma anlamına gelecektir. Tarihimiz, yabancılaşmanın örgütsel pratiklerimizde de üretildiğinin sayısız örnekleriyle doludur.

Marksizmde “küresel adaletçiler”in yapmaya çalıştığı türden kapitalizmi adilleştirme hedefi yoktur. Marksist özgürlük etiği, burjuva özgürlük hakkına dayandırılmaz; bu hakkın kapitalizm tarafından ihlal edilmesinden yola çıkarak kapitalizm yargılanmaz. Haklar mücadelesinin yeri ve rolü başkadır. “Proleterler o zamana

kadar var olan bütün dünya düzenine hemen son vermelerini sağlayan birliğe, kendi haklarını savunmanın da rol oynadığı uzun bir gelişme sürecinden geçerek ulaşırlar… hak arayışları, ‘onlar’ olarak; devrimci, birleşik bir kitle olarak biçimlenmelerini sağlayan bir araçtır.”[405]

Bu nokta son derece önemlidir. Emekçiler birliklerini “burjuva hak” sınırını aşmayan hak ve istemler için mücadeleyle kurarlar.

“Hak, talep, mücadele gibi toplumsal işaretli duygu ve kavramlar sanıldığından çok daha fazla bireyseldir.”[406] Bu yüzden yetişkin bireyin olmadığı yerde, örgütlü mücadele yürütmek zordur.

Siyaset ve örgütlülükten kaçış

İçinden geçmekte olduğumuz *gerici ara dönemin* en önemli karakteristiklerinden biri, kitlesel siyaset ve örgütlülükten kaçıştır.

Önceki bölümlerde, genetikteki yeni gelişmelerden yola çıkarak insanın özgürlük toplumuna geçiş açısından yeterli ve yetenekli olmadığını, kuantum fiziğinden hareket ederek dünyanın bilinemez, dolayısıyla değiştirilemez olduğunu ileri süren görüşleri incelemiştik. Bu görüşlerin işlevi, “bilimsel” argümanlarla siyaset ve örgütlülükten kaçış eğilimine teorik temel döşemektir. Bu insanla olmazsa, dünyayı değiştirmek için mücadele etmek, siyasallaşmak, örgütlenmek anlamsızdır. Dünyayı bilmemiz, olgu ve süreçlerin neden sonuç ilişkisini kurmamız olanaksızsa geleceğimizi, yazgımızı elimize almamız da olanaksızdır!

Fizik, biyoloji ve öteki doğal bilimler alanındaki yasallık ve gelişmeleri toplumsal alana bire bir yansıtmak çok yapılan büyük bir yöntem yanlışıdır. Evrenin, doğanın, fiziğin yasalarının toplumda, siyasette birebir geçerli olduğunu savunmak metreyle sıcaklık ölçmeye kalkışmaktan farksızdır.

Öyleyse, siyasetten ve örgütlülükten kaçışa düşünsel temel döşeyen ideolojik ve siyasal yaklaşımları doğrudan ele almak gerekiyor.

Bu yaklaşımların üç ana kümeye ayıracağım. Bu görüşler birçok noktada aynı temel düşüncelerden, benzer kanıtlardan hareket

ediyorlar; güdüleri, arayışları ve vardıkları sonuçlar birden çok başlıkta benzerlik gösteriyor.

Bu üç küme şunlar: 1) Merkezi devlet iktidarını siyasetin esas alanı olarak almayan, antitotaliter, antiiktidarcı bir söylem geliştiren ve kendi deyimleriyle "topyekûn" devrimi yadsıyanlar. Bunları, "Devlet iktidarı önemli değil, her yerde iktidar var" diyenler olarak adlandırabiliriz. 2) "İktidarı almadan dünyayı değiştirmek" çağrısı yapanlar. 3) Devlet iktidarını ve devrimi genel olarak yadsımamakla birlikte sınıfsız, siyasal öznesiz ve örgütsüz bir "toplumsal dönüşüm" düşüncesini savunanlar.

"Devlet iktidarı önemli değil, her yerde iktidar var"

Bu felsefenin düşünce mimarlarından biri, baktığı her yerde mikro "iktidarlar" gören, ama gerçek, merkezi siyasal iktidarı, devleti bir türlü göremeyen Michel Foucault'tur. Foucault'a göre, bizim merkezi devlet iktidarı dediğimiz şey gerçekte yoktur. "İktidar merkezsiz ve dağınık bir ağ gibidir ve bedenleri, arzuları, aileyi, cinsel yaşamı, bilime dair söylemi, kadınlar ve erkekler arasındaki ilişkiyi, eşcinsellere bakışı, Batı-dışı toplumlara yaklaşımı, delilere yönelik tutumu, kısacası gündelik hayatın hemen her alanındaki söylem ve pratikleri kurucu bir yaygınlıktadır."[407]

Devletin kendisi bir erkler toplamıdır ve sınıfsal egemenlik de kuşku yok, günlük yaşamın içine uzanan bir erkler hiyerarşisiyle sürekli kılınmakta, yaşamın her alanında kendisini yeniden üretmektedir. Buradaki sorunumuz, bu gerçeğin, hiyerarşinin tepesindeki merkezi devlet iktidarını perdeleyen bir içerikte sunulmasıdır. "Merkezsiz" iktidar soyutlaması, gerçekte var olan merkezi iktidara karşı her türlü hareketin de bir "iktidarı" temsil ettiği için yadsınması noktasına vardırılıyor. Foucault'a göre, hiçbir bilgi üretimi, hiçbir doğruluk iddiası tarafsız değildir. Bilginin, bilimin, gerçekliğe ilişkin söylemin ve eylemin olduğu her yerde iktidar da vardır. "Dolayısıyla hemen herkes, yani bir şekilde konuşan, bilgi üreten, söz söyleyen, hareket eden ve kendisini özne olarak konumlandıran herkes, varolan iktidar mekanizmalarına ait

söylem ve pratiklere eklemlenen, onu yeniden üreten veya dönüştüren politik failler olarak ortaya çıkar. Ne var ki, Foucault'un teorisinde ayrıcalıklı, belirli, somut politik failler yoktur. Keza yine ayrıcalıklı, belirli, somut politik güç merkezleri de bulunmamaktadır. (…) Foucault'a göre siyasi dönüşümün ne kaynağı devlet, ne de hedefi devleti ele geçirmek olabilir… Asıl yapılması gereken, belki de bu iktidar ilişkilerinin gündelik pratiklerde tahakkümcü bir şekilde işlediği, dışlama, kapatma, aşağılama, cezalandırma, denetim altına alma yöntemlerinin hayata geçirildiği yerleri tespit etmek ve bu alanları dönüştürmek için mücadele etmektir. Dolayısıyla bundan böyle politika, neredeyse gündelik hayatın her alanında ve neredeyse kesintisiz olarak devam eden, bir etkileşim, bir mücadele, bir tabi kılma ve direnme pratiği olarak anlaşılmalıdır."[408]

Devrimciliğin, yalnız merkezi devlet iktidarı hedefine kilitlenen bir etkinlik olmaması gerekliliği, en başta, devrimci etkinlik, çoğu kez devrimci durum uğrağına, tam bir sınıfsal karşı karşıya geliş (konfrontasyon) anına kadar, yığınsal ölçekte kapsayıcı bir siyasallığa yükselemeyeceği için doğrudur. İkincisi, hiç kuşku yok, devrimci bir yığının, bu anlamda toplumsal öznenin yaratılması süreci, toplumsal yaşamın birçok cephesinde yürütülecek sürekli ve bileşik bir mücadelenin ürünü olacaktır. Ve üçüncü olarak, köktenci bir devrimci dönüşüm, iktidarı almakla sınırlı olmayan, egemen düzene karşı ideolojik, kültürel mücadeleler içinde, bakışını ve davranışını değiştirerek, en başta mücadele içindeki insanı değiştirmek zorundadır. Ama bunlar, buradaki tartışmanın özü değil.

Tartışmanın özü, "anti-totaliterci" yaklaşımın merkezi devlet iktidarını yok saymasıdır! Uzun sözün kısası budur ve bu yaklaşım tümüyle yanlıştır. Merkezi devlet iktidarı, başta silahlı kuvvetleri, polisi, hapishaneleri, maliyesi vb. ile büyük bir maddi ve örgütlü güç olarak toplumun tepesinde duruyor. Kimileri, "devletin karşısında bile zaten özgürmüşçesine eylemde bulunmada ısrar etme" yi öneriyor.[409] Yani devlet yokmuşçasına. Ama devlet var. Devlet gücünün küçümsendiği halk mücadelelerinde olağanüstü ağır

bedeller ödendiği ise yadsınamayacak bir tarih bilgisidir. Devleti ve iktidarı yadsımak onu yok etmediği gibi, devleti görmezden gelenler tam bir kurt kapanına düşmüş oluyorlar. İktidarı almayı yadsımanın pratik sonucu, iktidarın bu görüşü savunanları almasıdır!

Bütün bu görüşler, tarihin öznesinin insan olmadığı sonucuna varıyorlar. Öyleyse, tarihin öznesi kim? Sanbonmatsu'nun dediği gibi, Foucault, insanların değil, bilgilerin, kavramların başkaldırısını destekliyor.[410] İnsanın, sınıfların yerine, kendisini de içinde gördüğü "bilgi"lerin efendisini koyuyor.

Devlet ve iktidarın yok sayılması, toplumu dönüştürmekteki işlevlerinin yadsınması kaçınılmaz biçimde devrim düşünce ve kavramının da terk edilmesine yol açıyor.

Somut örnekler üzerinden tartışmak açıklık sağlayabilir.

Ortak rengi her türlü iktidara ve "topyekûn" devrime karşıtlık olan geniş bir yazarlar yelpazesi 2006 yazında *Birikim*[411] dergisinde bir araya getirildi. "*Devrim? Dün, bugün, yarın*" kapak yazısıyla çift sayı çıkan dergide yer alan kırktan fazla yazının önemli bir bölümü topyekûn devrim düşüncesiyle polemik yapıyor.

Başyazıdan söz konusu sayının editörlüğünü Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi kürsüsünde öğretim üyesi olan Koray Çalışkan'ın yaptığını ve yazıların bir bölümünün de lisans öğrencilerinin bir yıl boyunca sürdürdükleri "Devrim Nedir?" konulu çalışmalardan oluştuğunu öğreniyoruz. Dergide çok sayıda çeviri yazıya da yer verilmiş. Türkçe ve çeviri yazıların, kötü ve yer yer anlamayı zorlaştıran Türkçesine hep birlikte katlanmak zorundayız.

Koray Çalışkan'dan aktarıyorum:

"Bu dünyanın neden böyle olduğunu açıklayan jeneratör bir çelişki yok. Tarih sınıf savaşımlarının tarihi değildir, zira ne bir tane tarih ne bir tane şimdi var." (…) "Devrim özlemimizi isabetsiz coğrafi analojilerden sıyırmalıyız. Topyekûn dönüşümden ziyade, birbirini takip eden, küçük ama daha etkili deneylerin hayata geçirilmesine dair bir inadı canlı tutmanın aciliyetini teslim etmeliyiz."[412]

"Dinamo", "üreteç", "kaynak güç" anlamlarına gelen, fizikte mekanik enerjiyi elektrik akımına çeviren aygıt olarak tanımlanan

“jeneratör” kavramının bizim “ana”, ya da “baş” çelişki dediğimiz durum için kullanıldığı anlaşılıyor. Karşılamıyor. Bir an için karşıladığını varsaysak bile, Çalışkan’ın yazısında bu tür bir çelişkinin yokluğunu açıklayan, tarihin neden sınıf mücadelelerinin tarihi olmadığını ortaya koyan hiçbir gerekçe bulamıyoruz. Bir düşüncenin ayrıca kanıtlanmayan, kendinden menkul kanıtlarla kanıtlanmasıyla karşı karşıyayız. Böyle olunca, karşıt ve eleştirel görüşün üzerinde bina edileceği tutamak noktaları bulmak da zorlaşıyor. Postmodernist kayganlık bu olsa gerek. Sabun köpüğü gibi.

Devam ediyoruz: “Kapitalistler solcuların abarttığı kadar güçlü olmayı özlerler. Solun hayal dünyasını canlı tutan Topyekûn Devrim fikri de bence Kapitalistlerin ve müttefiklerinin iktidarını mümkün kılan teknolojilerden biri.”[413]

Koray Çalışkan “topyekûn devrim fikrinin” kapitalistlerin ve bağlaşıklarının iktidarını olanaklı kılan bir “teknoloji” olduğu görüşünü üç gerekçeye dayandırıyor: Birincisi, kapitalizm evrensel değildir. Onu evrensel yapan, güçlü kılan biziz. İkincisi, devrim düşüncesini kapitalizme bağlamak, onu hedef almak yanlıştır. Üçüncüsü, kapitalistler var olan düzeni bizim kadar sistematikleştirmezler!

Gerçekte hiç de öyle olmadığı ileri sürülen kapitalizmi “biz” solcuların düşüncede evrensel bir sistem haline getirdiğimiz düşüncesi hoş ve boş. Daha hoşu ise Çalışkan’ın materyalistleri idealist olmakla suçlaması. Şöyle: “Materyalizm fikirlerin dünyayı şekillendiren eyleyicilikleri olduğunu kabul etmez gibi görünürken, dünyayı temelinden sarsabilecek bir devrimci fikir üretmiştir.”[414] Tanrıyı yere göğe sığdıramayan kişiyle “yoktur diyeceksin ama dilin varmıyor” diye dalga geçen Bektaşi fıkrasında olduğu gibi, Çalışkan da kapitalizm “yok” diyecek ama dili varmıyor. Bu tuhaf düşünce dizgesi, bize devletten sonra kapitalizmin de yok sayıldığı bir dünya resmediyor. Materyalistler düşüncede var ediyormuş! Bu noktada daha fazlasını tartışmak gerçekten olanaklı değil.

Peki, o zaman dikkatimizi öteki yana, “devrim” adına önerilene çevirelim. Çalışkan soruyor ve yanıtlıyor: “Topyekûn Devrimi özlemeyi bırakmamız gerektiğini savunuyorum, peki bu parçalı, dağınık ve tekil mini devrimler örgütleyelim mi demektir?... Topyekûn Devrimi özlememek, parçalı minik devrimlerin ya da reformların peşine düşmek değildir.”[415] Öyleyse nedir? Bu sorunun iki yanıtından biri yukarıdaki alıntıda var: “… küçük ama daha etkili deneylerin hayata geçirilmesine dair bir inadı canlı tutmanın aciliyetini teslim” etmek. O kadar! İkincisi, devrimi düşleyebilmenin ilk adımı olarak her türlü toplum projesinin reddi. Daha ötesi yok.

Birikim’in söz konusu sayısından “topyekûn devrim” düşüncesinin ölüm ilânı edasıyla yazılmış bir başka alıntı: “Toplumlar devrimcileştirilemez, çünkü toplum denilen şey tam da devrimi engellemek için icat edilmiştir.” Yazar, toplumun bir sistem, bir yapı, “her şeyin birbirine bağlı olduğu bir bütün” olduğu düşüncesiyle dalga geçtikten sonra, bütünsel bakışı şöyle karikatürize ediyor: “ ‘Radikal, topyekûn, sistematik bir yıkım söz konusu *olmaksızın* hiçbir değişim mümkün değildir’ cümlesi ‘Dolayısıyla hiçbir değişim mümkün değildir’ cümlesine dönüşüyor!.” Yazar bunlarla yetinmeyip “çözüm” de öneriyor: “Çözüm, en azından bana göre, toplum fikrinden tamamen kurtulmak ve yapılanma fikrini odağımıza getirmeye çalışmak olmalı… Sonuç olarak, eğer solun vebadan daha az ihtiyaç duyduğu bir şey varsa, o da geçmişin kalıntısıdır; devrim hayaleti, solgun kemiklerin tozlu vadisi. Gerçekten gelecekten bahsetmek için geçmişi arkamızda bırakmayı nihayet ne zaman başaracağız?”[416]

Tarih de yok. Gelenek de. Yazar, bize “toplum”, “sistem” ve “geçmiş” düşüncelerinden kurtulmayı öneriyor. Düşünceden kurtulmak kolay. Ama toplum, düzen, sistem ve bugün içinde yaşamaya devam eden geçmişten ve gerçeklikten kurtulmak olanaklı değil.

Toplumsal devrim düşüncesini, bu düşünceyi savunanların yazdıkları üzerinden değil, kendi yakıştırmalarıyla eleştirenlere bir

başka örnek: “Ancak bütünsel bir eylem dünyayı değiştirecektir. Ama bütünsel dönüşümün kendisi, tarihsel dünyada insanlığın temel kaynağını oluşturan şeyi zuhur ettiği haliyle tanımlayacak bir teorik çalışmaya bağlıdır.”[417]

Bütünsel dönüşümün kendisi teorik düşünceye değil, pratik eleştirel etkinliğe bağlıdır. Teori somutun zenginliği üzerinden yapılan ve pratikle doğrulanan ya da yanlışlanan soyutlamadır. Teorik düşünceler ancak yığınlar tarafından benimsendiği zaman maddi bir güç haline gelirler. Maddi bir durum, ancak maddi bir güçle değiştirilebilir.

Kısacası, *Birikim*’in “devrim”e ayrılış özel sayısı, “risk” olarak işaret edilen bir olasılığı “başarıyla” gerçekleştiriyor. Başyazının anlatımıyla, ortaya çıkan bir “…bütünsüzleşme, parçalanma, çokluk içinde yitip gitme..”[418] şaheseridir. “Toplum”, “düzen”, “sistem” ve “geçmiş”in olmadığı bir dünya. Belli bir hedefi, amacı olmayan dağınık mücadeleler.

Bu görüşler hiç yeni değil. Mayıs 1968 hareketinin önderlerinden Daniel Cohn-Bendit de, hareket “ bir an önce bir örgüt inşa etmekten ya da bir program tanımlamaktan kaçınmalıdır; bu bizi kaçınılmaz olarak işlemez hale getirir… hareketin tek şansı… düzensizliktir” demiyor muydu?[419]

Bu yaklaşımın, günlük yaşam eleştirilerine yansıması ise insanı şaşkına çevirecek türdendir.

Gündüz Vassaf, *Cehenneme Övgü Gündelik Hayatta Totalitarizm*[420] adlı kitabında yaşamın her alanındaki her türlü taraflılığı, amaç peşinde koşmayı vb. “totalitarizm” olarak değerlendirip karşı çıkıyor. Sayfa numaralarını parantez içine alarak aktarıyorum:

“Bir tarafı, herhangi bir tarafı tuttuğunuz anda, totaliter olup çıkıyoruz.” (115) “…taraflar, eninde sonunda biri ötekine boyun eğsin diye mücadele etmektedirler. İlke ne olursa olsun, - tabii hâlâ ilke diye bir şey kalmışsa- finaldeki yenilgi ve teslimiyet, totaliter bir ilişkiyle sonuçlanır.” (134) “Amaç peşinde koşma yönündeki tüm davranışlar totaliterdir; çünkü biz, davranışlarımızın çevre ile

diyalektik bir ilişki içinde kendiliğinden evrimleşip yepyeni ve beklenmedik davranışlara yol açmasını beklemek yerine, amaçlarımız tarafından belirlenmesine izin veriyoruz.” (189) “Amaca yönelik faaliyet, bireysel olarak girişildiğinde, kişiyi yaşamda yer alan başka süreçlerden kopardığı için, benmerkezciliği içerir. Öte yandan, amaca yönelik faaliyet, ortak bir süreç olduğu taktirde, isteklerin ve çıkarların standartlaştırılmasına yol açar ve böylece çoğunluğa standardizasyonun korunması için gerekli gücü verir; bu da ortak yarara uygun bir şey sanılır.” (191) “…Önemli olan, amacın ta kendisidir. Bireyin elini kolunu bağlayan, onu boğan ve hapseden amaç. İnsan amacını –ne pahasına olursa olsun kendini adayarak, azim ve özveriyle gerçekleştirmek istediği amacını- bir kez saptadı mı artık onun boyunduruğu altına girmiş demektir; hayatın kendisi bu amacın boyunduruğu altındadır artık. Böylece, başka, bambaşka şeyler yapabilme olasılığına da sırt çevirmiş oluruz.” (192)

Gündüz Vassaf büyük yanlışların içine küçük doğruları yerleştirmeyi iyi beceriyor. “Amaç”ı bireysel, günlük ve kapitalist tüketim toplumu bağlamına oturtup, onun mantığı üzerinden dönüştürücü/devrimci amaç ve mücadeleyi mahkûm etmek her şey bir yana, dürüst bir tutum değil. Bireysel ve toplumsal düzeylerde amacı, hedefi, mücadeleyi yadsımanın sonucu, merkezi, hiyerarşik, egemen, baskıcı iktidar ve egemenlik ilişkilerine tabi olmayı kabullenmektir. “Özgürleştirici kendiliğindenlik” anlayışı, merkezi-sistemik egemenlik ve yönetme durumuna karşı edilgin, beklemeci ve kaçışçı bir davranıştan başkasına yol açmaz. “Totalitarizm” kavramı ile var olan düzene her türlü karşı duruş ve mücadele öcüleştirilmektedir: Harekete geçer, bir amaç için mücadeleye girişirsek totalitarizm olur, bir araya gelirsek hiyerarşi doğar! Öcü!

Bu yaklaşım, “Sevme kavramının bizatihi kendisi, kendi içinde totaliterdir.” (124), “Fotoğraf çekmek de bizi totalitarizme götüren davranışların bir başka örneğini oluşturuyor.”(208) “Akılcı insanı hayvan olan insandan ayırıp yüceltmek, totaliter gücün doruğunu oluşturur.” (223) “Hayatlarımızı düzenlediğimizi düşünmek, totaliter

bir davranıştır.” (255) türünden yargılar ise hem totalitarizm kavramını anlamsızlaştırıyor, hem de kimi haklı günlük yaşam eleştirilerini en gerçek ve en total egemenliğe karşı mücadele gereğini örten bir incir yaprağı işlevi görüyor.

Bu alıntıları, teorik önemlerinden değil, kendisini anti-totaliter bir söylemle perdeleyen ve “özgürlükçü” sol etiketiyle sunan bir felsefeyi sergilemek için aktardım.

Bu altbölümü bitirirken, özet sonuç yerine bir noktanın altını çizmek istiyorum. Kapitalizmi sürekli olarak üreten, meta ilişkilerine eklemlenmiş, devlet tarafından güvence altına alınmış güç ilişkilerini ve hükmetme yapılarını köktenci biçimde değiştirmeden, günlük, yerel, mikro mücadelelerin birikimiyle toplumu değiştirmek olanaklı değildir. Bu gerçeği teslim edenlerin, yalnızca devlet iktidarının ele geçirilmesiyle otomatik bir mekanizmle özgürlükçü topluma geçileceğini söylediklerini iddia etmek ise açık bir çarpıtmadır.

“İktidarı almadan dünyayı değiştirmek”

Burada, John Holloway’in yukarıdaki başlıkla aynı ismi taşıyan kitabında dile getirilen görüşleri irdeleyeceğim.[421] Holloway, bu kitabıyla anti-iktidarcı söylemin geniş bir kabul ve onay gören sözcüsü olarak öne çıktı. Dolayısıyla, kitap söz konusu söylem ve görüşlerle tartışmaya elverişli bir eksen oluşturuyor. Holloway Irlandalı, 1991’den bu yana Meksika’da yaşıyor; profesör. Zapatista hareketine yakın. Bu hareketi iktidar olmadan devrimci olunacağını kanıtlayan bir örnek olarak değerlendiriyor ve görüşlerini kanıtlamaya çalışırken Zapatistalara çokça gönderme yapıyor. Bu yönüyle de ilginç.

Önce, kitaptaki sırayı izlemeden John Holloway’in iktidar olmadan dünyayı değiştirme görüşünü temellendirdiği başlıca saptama ve tezleri özetleyeceğim. Özetlerken, sayfa numaralarını ayrı dipnotlar biçiminde değil, parantez içinde vereceğim.

Holloway kesinsizlik görüşünü, bilinemezlik içeriğiyle sahipleniyor ve “Ortodoks” Marksizmi bu temelde eleştiriyor:

“Kesinliği kendi saflarımıza çekme girişimidir Ortodoks Marksizmin özü. Bu girişim, bütünüyle yanlış algılanmaktadır: Kesinlik ancak diğer tarafta, tahakkümün saflarında yer alabilir. Bizim mücadelemiz özünde ve derininde belirsizdir. Öyledir çünkü kesinlik ancak toplumsal ilişkilerin şeyleşmesine dayalı olarak kavranabilir.”(s.186)

Kesinsizlik, belirsizlik ve bilinemezcilikle ilgili çok şey söyledik. Holloway’in görüşleri, bilim başlığındaki tartışmanın siyasala nasıl yansıtıldığının tipik bir örneğidir. Düzeltmekten bıkmadan yineleyelim ki söz konusu olan kesinlik değil bilinebilirliktir. Tarihin ve toplumun hareket yasaları bilinebilir. Bilmek, fetişleştirmenin karşıtıdır. Fetiş, ilkelin ideolojisidir; putlaştırmadır; putlaştırılan herhangi bir şeye doğaüstü bir güç yüklemektir. Neden sonuç ilişkisi içinde hareket yasalarını bilmenin fetişleştirmeyle hiçbir ilgisi olmadığı gibi olacakları önceden görmek türünden gizemli bir sonucu da yoktur. Hareket yasalarını bilmek, insana olasılıkları ve olanakları görerek süreçlere müdahale etme yeteneği kazandırır.

Holloway metayı, parayı, sermayeyi ve devleti “bizim” yarattığımızı, eğer yarın yaratmazsak örneğin sermayenin artık var olmayacağı görüşündedir. Sermaye, “işçi sınıfının *üretimi* olmaksızın bir hiç”tir ve kendini üretmek için “işçi sınıfına bağımlı”dır, dolayısıyla “işçi sınıfının bir fonksiyonu” dur. (s.222-223) “Hem emek hem sermaye kendilerini karşılıklı bağımlılıklarından kurtarmak için sürekli bir çaba içindedirler: Kapitalizmin fevkalâde kırılganlığının kaynağı budur. (s.252) İki taraf da, bu bağımlılıktan kaçar. İşçi sınıfı itaatsizlikle, göçle (s.253)… Sermaye ise, canlı emeği sürerek ve ölü emekle yer değiştirerek canlı emekten kaçar. (s.256)

Sermayenin kendi başına bir şey olmadığı, sermaye ile emeğin birbirlerine karşılıklı bağımlılıkları ve ikisinin de bundan kaçma eğilimi içinde oldukları doğrudur. İşçi sınıfının sermayeden kaçışı, daha doğru deyişle kurtulması ise göç ve kişisel olarak çalışmanın reddi ile gerçekleşecek bir şey hiç değildir. Bireysel kaçışın sonu,

işsizlik ve toplum dışı, hatta sınıf dışı bir konumdur. Kapitalizm altında, çalışmayı reddetmenin tek yolu grevdir. O da kolektif bir edimdir. İşçi sınıfının "üretimden gelen gücü" aynı zamanda güçsüzlüğüdür. Çalışmayı bireysel reddin, ya da başarısızlığa uğrayan bir kolektif eylemin sonucu sömürülme "özgürlüğü"nün de yitirilip işsiz ve aşsız kalınmasıdır. Birçoklarının "devrimci" bir dinamizm atfettikleri "göç" de sermaye üretmeyi başka topraklarda sürdürme arayışından başka bir şey değildir. Hareketi sınırsız olan sermayedir ve bu hareket işgücünün değerini düşüren, sömürüyü yoğunlaştıran bir içeriktedir. Öte yandan, sermayenin canlı emeğe gereksinimini ölü emekle değiştirerek canlı emekten kaçtığı doğru olmakla birlikte bunun sonucu daha az işçinin daha çok sömürülmesidir. Sermayenin emekten kaçışı süreci, aynı zamanda emeğe bağımlılığının artması sürecidir. Bütün bunların tartıştığımız konuyla ilgili sonucu ise şudur: Sermayeyi işçilerin ürettiği doğrudur ama bu üretimden tek tek geri çekilerek bu süreci durdurmamız, kapitalist iktidarın en yoğunlaşmış biçimi olan devleti yok sayarak sömürü koşullarını ortadan kaldırmamız olanaklı değildir. Değildir, çünkü devlet sömürü düzeninin güçlü bekçisidir.

Holloway, "İktidar devrim içinde de kendisini üretir, oysa biz iktidar ilişkilerinden bağımsız bir toplum yaratmak istiyoruz" demektedir. Şöyle: "Devrimci hareket genellikle iktidarın aynadaki yansıması olarak yapılandırılmıştır: Orduya karşı ordu, partiye karşı parti. Bunun sonucunda iktidar devrimin içinde de kendisini yeniden üretir. Öyleyse anti-güç karşıt-güç değil, bundan daha radikal bir şey olmalıdır: Yaptırma- gücünün yok edilmesi ve yapma-gücünün özgürleşmesi. Bu komünist rüyanın, büyük, absürd ve mutlak mücadelesidir: İktidarı edinmek, birileri 'adına' devrim yapmak fikri yönünde siyasi hedeftir: Birileri 'adına' değil, kendi namına olan bir devrimin 'iktidarı edinmeyi' düşünmesine gerek bile yoktur." (145) "İktidar daha ziyade sosyal ilişkilerin parçalanmasında yatar… İktidarın yeri göründüğü gibi devlet değildir. O, toplum bağlarının parçalanmasının sadece bir unsurudur."

Kapitalist devlet ve iktidara karşı savaşan devrimci hareketin karşıtına benzemesi, onun özelliklerini kendinde üretmesi, değindiğimiz bir zorunluluk ve aynı zamanda problemdir. Ancak bu sorun, devleti her şeyin üstünde ve dışında, topluma gömülü ama görülmeyen, neredeyse sanal bir şey olarak algılayıp davranarak aşılamaz. Asıl fetişleştirme budur. Çok açık olan ve binlerce kez altı çizilen bir gerçeğin neden bu kadar çarpıtıldığını anlamak zordur: Marksistler devlet iktidarını alıp "kullanmayı" değil, parçalamayı, yerine işçi ve emekçilerin yönetici sınıf oldukları katılımcı, demokratik, "Paris komünü tipinde" geçici ve geçişçi bir devlet oluşturmayı amaçlıyorlar. Başka bir yol olmadığı için ve siyasetten, devletten kurtulmanın tek yolu olduğu için. "İktidar olmadan dünyayı değiştirme" tezinin en önemli zaafı ise, kulağa hoş gelen sözcük bombardımanı altında bugün var olan kapitalist devleti ve iktidarı ona karşı bir tutum ve mücadele geliştirmeyerek kabullenmek noktasındadır.

John Holloway, iktidar olmadan dünyayı değiştirmenin nasıl, hangi yol ve yöntemlerle başarılacağını söylememektedir. Çağrısı "çığlık" yükseltmektir. "Anti-iktidar üzerine bir kuramdan söz açmak, görünmez olanı görmeye, işitilmez olanı işitmeye çalışmaktır. Anti-iktidarı kurumsallaştırmaya çabalamak, keşfedilmemiş bir kıtada gezintiye çıkmak gibidir. Dünya iktidar olmadan nasıl değiştirilir? Cevabı çok açık: Bilmiyoruz." (39) Öte yandan Holloway, kimi yol ve yöntemler önermekten de geri durmuyor: "Karşıt-çığlık öncelikle muhaliftir. Tahakküme karşı bir isyan, bir reddiyedir. İtaatsizliğin feryadı, itaat-dışılığın homurdanmasıdır. İtaatsizlik, çocukların söz dinlemezliğinden tutun, kalkıp işe gitmemizi söyleyen alarmlı saate sövüp saymaya, iş yaşamında her çeşit devamsızlığa, baltalamaya ve kaytarmaya, açık ve örgütlü 'Ya Basta!' çığlığında olduğu gibi açık isyana varıncaya kadar, günlük yaşam deneyimimizin önemli bir parçasıdır." (203)

Holoway'e göre Anti-iktidar görünmezdir. "Bütün isyan hareketleri, görünmez oluşa karşı hareketlerdir… Görünür kılma mücadelesi, en etkili biçimde balaclavanın (kar maskelerinin)

Zapatistalara özgü giyilme tarzında ifadesini bulduğu üzere, günümüz yerli hareketleri için de temeldir: Yüzlerimizi görünür kılmak için örtüyoruz, mücadelemiz suretleri olmayanların mücadelesidir.” (211) Anti-iktidar, “ Her birimizin her gün başına gelen düş kırıklıklarında da, iktidar karşısında insanlık onurumuzu korumak için, kendi yaşamlarımızın kontrolünü elimizde tutmak ya da yeniden kazanmak için her gün verdiğimiz mücadelelerde de -…- mevcuttur.” “Devrimin hedefi, sıradan olan, günlük yaşamın dönüştürülmesidir ve hiç şüphesiz devrim bu sıradan günlük yaşamdan doğmalıdır.”(282) “Ortodoks Marksist gelenek, özellikle de Leninist gelenek, devrimi araçsal olarak tasavvur eder, bir sona vardıran bir araç olarak.” (286) “Bir örgüt siyasetinden bir olaylar siyasetine geçiş hali hazırda cereyan etmektedir: Mayıs 1968, şüphesiz Doğu Avrupa rejimlerinin çökmesi, daha yakın olarak Zapatista ayaklanmasının gelişimi bütün örgütsel resmiyetinin yanında, olaylar üzerinden gerçekleşen bir hareket olmuştur.” (287)

Holloway, *devletle birlikte parti örgütlenmesini de yadsıyor*: “ ‘Devlet’ dediğim zaman, partileri ve ana odak olarak devleti gören bütün örgütlenmeleri dahil ediyorum. Bir örgütlenme biçimi olarak parti devlet biçimini yeniden üretir: …önderler ile kitleler, temsilciler ile temsil edilenler arasında ayrımlar yaratır; devlet iktidarını kazanmak için devletin gündemini ve zamansallıklarını benimser… ‘partinin doğru örgütlenme biçimi olmadığını düşünüyorum’.”[422]

Holloway, yukarıda da aktardığım gibi kitabında sık sık soruların yanıtlarını bilmediğini, savunduğunu saçma bir ütopya olabileceğini vb. söylüyor. O halde, bu noktada Holloway’in iktidarsız dönüşüm teorisini, hep örnek verdiği Zapatista hareketi de içinde olmak üzere pratiğin testinden geçirmeyi deneyelim.

Bugüne dek iktidar olmadan dünyayı değiştirmenin olanaklı olduğunu gösteren bir tek deneyim yoktur. Bu tür girişimlerin tümü başarısız olmuştur. Paris Komünü, İspanya İç Savaşı, Şili’de Allende deneyimi, 2000’lerin Arjantin, Venezüella ve Meksika Zapatista deneyimleri hep aynı yönü göstermektedir: Dayandığı

emekçi halk hareketi ne denli güçlü, örgütlenmeleri çoğulcu, aşağıdan, katılımcı olursa olsun iktidar sorununu çözemeyen hiçbir hareket başarılı olamamakta, er ya da geç iktidar sorunuyla dramatik biçimde yüz yüze gelmektedir.

Bu deneyimlerden son üçüne, Arjantin, Zapatista ve Venezüella deneyimlerine kısaca bakmak aydınlatıcı olabilir.

Aralık 2001'de Arjantin ekonomisi neoliberal siyasetlerin ve IMF uygulamalarının doğrudan sonucu olarak çöktü. Milyonlarca işçi ve orta sınıf krizden dramatik biçimde etkilenip, işlerini, birikimlerini, yaşamlarını sürdürme olanaklarını yitirdiler. Ekonomik çöküşe emekçilerin tepkisi toplumsal patlama oldu. Burjuva siyasetçilerine "hepiniz defolun" diyen emekçiler, patronların terk ettiği fabrikaları işgal edip kendileri işletmeye başladılar. Kentlerde mahalle ve semt komiteleri kuruldu. Kent varoşlarında işsizlerin, güvencesiz işçilerin, kent yoksullarının girişimiyle *Piqueteros* (Barikatçılar) hareketi başladı. Özeti, emekçiler kendi kurumlarını yarattılar. Ama, bu "ama" önemli, varolan devlete, iktidara yönelmediler. Nestor Kircher aşağıdan basınçla iktidara geldi. Bu, bir takım reformcu kazanımlarla birlikte aşağıdan hareketin de sonu oldu. Kircher iktidarı kitle hareketini yatıştırdı; söndürdü. James Petras'ın belirttiği gibi, "bu kitlesel kalkışmanın gerçek gücü olan kendiliğinden, kitlesel ve özerk karakteri, stratejik zayıflık haline dönüştü." Birbirinden kopuk güçleri "iktidarı almak üzere uzlaşılmış bir program etrafında birleştirebilme kapasitesine sahip ulusal düzeyde liderliğin yokluğu"[423] başarısızlığın altındaki esas nedendir. Bu deneyim, özerk ve özyönetimci emekçi girişiminin somut başarısını kanıtlamıştır ve bunun son derece önemli dersler içeren bir kazanım olduğunda kuşku yok. Ama yarı yolda duran, geri çevrilen kalkışmalardan biri olarak kaldığı da aynı derecede açıktır. Esas neden iktidar sorununun çözülememiş olmasıdır.

Holloway'in başlıca referansı, teorisini dayandırdığı en önemli deneyim olan Zapatista hareketinin izlediği yol da benzer özellikler gösteriyor. Zapatistler 1 Ocak 1994'te Chiapas'ta ayaklandılar. Marcos'un açıklamalarında ve EZLN bildirilerinde, "aşağıdan

sosyalizm" geleneğinin yeniden yaşam bulduğu, iktidarı parti, ordu ya da öncü adına almak için değil, onu halka geri vermek için savaştıklarını duyurdular. Chiapas eyaletinin dağlık bölgelerinde kendi özörgütlenmelerine dayanan alanlar yarattılar. Eylül 2003'te kendi bağımsız belediyelerini kurdular. Ama, tüm bunlar ne köylülerin sorunlarını çözdü, ne Zapatistalar kentlerde bir taban edinebildiler, ne de egemen sınıf ve merkezi iktidarı devirmeye yöneldiler. "Zapatista köylüleri yoksuldur ve Meksika'nın diğer yoksullarıyla aynı sağlık, beslenme ve kötü yaşam standartlarını paylaşmaktadır. Zapatista hareketinin ortaya attığı sorunlar, değil kendi toplulukları düzeyinde, tüm Chiapas yerlileri düzeyinde bile çözülemez. Chiapas yerlilerini yoksulluktan kurtarmanın yolu, en azından tüm Meksika düzeyinde bir toplumsal dönüşümdür."[424] Hareketin sınırlı gücü ve alanı, Zapatistaları belli bir coğrafyada "ikili iktidar" durumunu kalıcılaştırma hedefine kilitlemiş durumdadır. İkili iktidar ise her zaman geçici bir durumdur. Geleceği kazanmak üzere zaman kazanmanın sınırları vardır. Meksika ordusu ve "kuzeydeki komşu" silahlı bastırma ve yıkım güçleriyle orada durmaktadır. Bir başka sorun, Zapatista hareketinin Meksika düzeyindeki öteki emekçi halk örgütlenmeleriyle ilişkisidir. Bu hareketler, içeriden ya da dışarıdan gelecek bir karşıdevrimci harekete karşı birliklerini oluşturamaz, ülke çapında bir örgütlülük ve eşgüdüm kuramazlarsa yenilgi kaçınılmazdır. Bunları yapmak durumundalar. "Çünkü, yerine bir şey koymadan Meksika'daki kapitalist devlete sırtlarını dönseler bile, devlet onlara sırtını dönmeyecektir."[425]

Nitekim Marcos, 28 Kasım 2006'da, 1 Aralık'ta şaibeli bir seçimden sonra başkan ilan edilen Feelibe Calderon'un başkanlık görevini devralmasıyla birlikte Meksika'nın "büyük bir başkaldırı ya da iç savaşın öngününe" girdiğini açıkladı.[426] Meksika düzeyinde siyasal gerilim tırmanıyor. Muhalefetin başkan adayı Lopez Obrador seçim sonuçlarını kabul etmediğini açıkladı ve ülke düzeyinde bir yeni "kurucu iktidar" için çağrı yaptı. Sorun ise olanca çıplaklığıyla şu: Obrador'a yüzde 35 dolaylarında bir destek veren seçmenler

örgütlü değil. “Muhalefet, Meksika hükümetiyle mücadele etmeye yetecek bir güç ortaya koyacak örgütlenme, yapı ve önderliğe sahip görünmüyor. Michoacan gibi birkaç şehir ve Mexico City dışında, PRD (Demokratik Devrim Partisi) bir azınlık partisi ve ayrıca parti aşırı bölünmüş fraksiyonel bir parti. 1989’da kurulan PRD bir seçim partisi oldu, bir toplumsal harekete liderlik ederek kurulmadı.”[427] Ülke düzeyinde örgütlülük, birlik ve iç savaş gündemde ve taraflardan biri tüm güçleriyle devlet biçiminde örgütlenmiş Meksika ve ABD egemen sınıfları.

Bu durumda Zapatista hareketinin Holloway’in savını doğrulayan bir örnek olduğu söylenebilir mi? Yanılma riskini göze alarak bu deneyimin karşı karşıya olduğu üç yollu kavşağı ben söyleyeyim: Bu hareket, hiç dilemiyorum ama ya düzen güçleri tarafından dağıtılacak; ya olduğu kadarıyla devrimci varlık ve misyonunu yitirerek asimile edilecek; ya da Meksika düzeyindeki güçlerle birlikte iktidar olmaya yönelecektir. İktidar olmadan devrim yapma olasılığı yoktur!

Venezüella ise üzerinde çeşitli yönleriyle durulması gereken ötekilerden farklı ve özgün bir deneyim. 1989’da yürürlüğe konan devlet işletmelerinin özelleştirilmesini, zenginler için vergi indirimini devletin toplumsal sorumluluklarının azaltılması vb. getiren IMF paketine karşı 27 Şubat 1989 günü Caracas’ta başlayan protestolar kitlesel bir kalkışmaya dönüştü. Kalkışma, 2000 sivilin öldürülmesiyle, şiddetle bastırıldı. Hugo Chaves 1992’de başarısız bir darbe girişiminde bulundu, tutuklandı ve mahkûm edildi. Dört yıllık bir siyasal kampanyanın sonunda 1998’de seçimle iktidara geldi. 12 Nisan 2002’de, yalnızca 48 saat süren karşı devrimci darbe püskürtüldü. Art arda yapılan 10 seçimde halk desteğini pekiştirdi.

Emekçiler, yoksullar okul, sağlık ocağı, ucuz yiyecek, iş biçiminde özetlenecek kazanımlarının değerinin bilincindeler ve bunları korumak için mücadele ediyorlar. Halk, devlet örgütlenmesindeki katılımcı programa, “bizim anayasa”, “bizim demokrasi” diyerek sahip çıkıyor. Chavez sosyalizm yönünde kararlı ve toplum içindeki örgütlenmesini güçlendiriyor. İşletilmeyen 1149 fabrika

kamulaştırıldı. Fabrikalarda kimi zaman deneme yanılma yoluyla da olsa işçilerin yönetime katılması uygulamaları var. Emekçiler, gecekondu mahallelerinde (*barrio*) kurulan kooperatif merkezlerinde çekirdek (*nucleo*) adı verilen hücre ya da halkalar biçiminde örgütlenmiş durumdalar. Kooperatifçilik hareketi 2001 yılında "Kooperatif Birlikleri için Özel Yasa"nın onaylanmasından sonra hızlandı. Chavez 1998 yılında başkan seçildiğinde, resmi kayıtlı 20,000 üyeli 762 kooperatif vardı. Sayı 2001 yılında yaklaşık 1000'e, 2002 yılında 2000'e ve 2003'te 8,000'e yükseldi. 2006 yılının ortasında Ulusal Kooperatifler Yüksek Kurulu (SUNACOOP) 1.5 milyon üyeyi temsil eden 108,000'den fazla kooperatifin kayıtlı olduğunu açıkladı.[428]

Hükümet yaygın yoksulluğa çözüm bulmak için yeni sosyal programlara milyarlar harcıyor: Milyonlarca kişi şimdi bedava sağlık hizmetlerinden yararlanıyor, 1.3 milyon kişi okuma-yazma öğrendi ve halkın tahmini %35-40'ı kamuya ait pazarlarda indirimli fiyatla alışveriş yapıyor. Öğrencilere bedava yemek verilen ilköğretim okullarına devam eden öğrenci sayısı bir milyondan fazla arttı. Kırsal kesimde ve gecekondu bölgelerinde toprak reformu başladı. Kısaca, Chavez açıkladığı "21inci yüzyıl sosyalizmini yaratmak" düşüncesine uygun olarak sosyalizmi uygulanabilir bir model şeklinde yeniden yürürlüğe sokmağa çalışıyor. Venezüella'yı gerçekten değiştirebilmek için Chavez'in öncelikle PDVSA'ya egemen olması gerekiyor. Kavga sürüyor ve henüz sonuçlanmış değil. Şimdilik petrol gelirleri Bolivarcı devrimin denetiminde.

Sosyalizm yönündeki kavga, kapitalizm-sosyalizm mücadelesi, Chavez'in 4 Aralık 2006 seçimlerini büyük bir çoğunlukla kazanmasıyla yeni bir evreye girdi. Ülke çapında yapılan, henüz kesin ve tam sonuçları alınamayan bir ankete göre Venezüella'da halkın yüzde 25.7 si kapitalizm, yüzde 47.9'u sosyalizm istiyor. Kışlalarda sosyalizm tartışmaları yapılıyor. Öte yandan, iç ve dış güçlerin Chavez'e 7 yıl daha katlanmaları beklenmiyor. Önümüzdeki dönemde, sosyalizm yolunda adımlarla karşı devrimci darbe denemeleri birbirini izleyeceğe benziyor.

Bugüne, bu satırların yazıldığı zamana kadar (18 Mart 2007) olanlar ise Venezüella'nın "başkalığı"nın nerede olduğunu apaçık gösteriyor: Bu deneyimde aşağıdan halk hareketi ile yukarıdan iktidar birleştirilmiştir. Venezüella'yı Chavez'in deyişiyle "21. yüzyılın sosyalizm denemesi" yapan özellik budur. Venezüella'da sistem bugün hâlâ kapitalisttir. Burjuvazi hâlâ egemen sınıftır. Sonuç belirleyici karşılaşma gerçekleşmiş, taraflar son sözlerini söylemiş değil. Ama Venezüella devrimi hem aşağıdan, hem yukarıdan derinleşiyor. Aşağıdan halk inisiyatifi ve ona alan açan, kaynaklar yaratan bir siyasal iktidar. Chavez iktidarı olmasaydı, petrol kaynakları devrimin denetimine alınmasaydı emekçi halk kazanımları gerçekleşemez ve süreklileşemezdi. Aşağıdan aktif halk inisiyatifi ve desteği olmasaydı, Chavez iktidarda kalamazdı.

İktidarı almadan dünyayı değiştirmek mümkün değildir.

İmparatorluk ve Çokluk: Siyasetsiz ve örgütsüz, sanal devrimcilik mi?

Bu başlıkta ele alacağımız görüşlerle Holloway'in iktidarsız dönüşüm tezi arasında benzerlik, ve düşünsel süreklilik var.

Bu altbölümde, 2000'de yayımlanan *İmparatorluk*[429] ve 2004'te yayımlanan *Çokluk*[430] başlıklı kitaplarıyla "küreselleşme karşıtı" hareketlerin ideologları ve sözcüleri konumuna gelen Michael Hardt ile Antonio Negri'nin görüşlerini irdeleyeceğiz. Bu yazarların dünyanın her yerinde çok satılan kitapları bir yanıyla, son otuz yılda Marksizmin içinden ve dışından gelen ve "yeni" diye sunulan görüşlerin pek de sistematik olmayan bir katalogu, yığışımı görünümünde. Öte yandan Hardt ve Negri bu kitaplarda, yeni sözler söylüyorlar. Yer yer bir ansiklopediye benzeyen, Antik toplumdan bugüne, Machiaevelli'den Spinoza'ya, Roma hukukundan *Magna Carta*'ya gidiş gelişlerle, benzetme ve anıştırmalarla, örtülü ve çetrefil formülasyonlarla dolu metinlerden sözün özünü bulup çıkarmak gerçekten zahmetli bir iş. Burada Hardt ve Negri'nin görüşlerinin sistematik bir değerlendirmesine, eleştirisine girmek türünden bir amacım yok. Siyaset ve örgütlenme başlığına giren görüşlerini süzüp, tartışmayı deneyeceğim.

Hardt ve Negri'nin *İmparatorluk*'ta öne sürdükleri görüşleri şöyle özetleyebiliriz:

Küreselleşme ile birlikte emperyalizm sona ermiştir. "İmparatorluk, giderek bütün yer küreyi kendi açık ve genişleyen hudutları içine katmakta olan merkezsiz ve topraksız bir yönetim aygıtıdır." (s.19) "Biz tıpkı Marx'ın kapitalizmin kendinden önceki toplum biçimleri ve üretim tarzlarından daha iyi olduğunu vurguladığı anlamda İmparatorluğun daha iyi olduğunu iddia ediyoruz… bugün biz İmparatorluğun modern iktidarın zalim rejimlerini ortadan kaldırdığını ve aynı zamanda özgürlük potansiyelini çoğalttığını görüyoruz." (s. 68)

Hardt-Negri'ye göre emperyalizmle birlikte emperyalistler arası ve anti-emperyalist savaşlar dönemi bitmiş, yerel mücadeleler önemsizleşmiştir: "Emperyalist, emperyalistler arası ve anti-emperyalist savaşlar bitmiştir. Bu tarihin sonu barışın hükümranlığını getirmiştir. Daha doğrusu, küçük ve iç çatışmalar çağına girmekteyiz." (s.204)

Ulus devlet siyasal erk ve mücadele birimi olmaktan çıkmıştır. "Bir zamanlar tanık olduğumuz birkaç emperyalist güç arasındaki çatışma ya da rekabetin yerini (bütün bunları üst-belirleyen, bir-örnek yapılandıran ve tartışmasız post-kolonyal ve post-emperyalist olan tek bir ortak hak nosyonu altında toplayan) tek bir iktidar fikri almıştır" (33) "Küresel düşünüp küresel davranmak zorundayız." (220-221) Mücadele *doğrudan* küresel olmalıdır. Programatik hedef, alternatif bir küreselleşme için mücadeledir. Siyasal hedef demokrasi, demokratik küreselleşmedir.[431] Devrimci özne "çokluk" denilen tanımsız bir yığındır. Örgütlenme federatif, gevşek ve ağ biçiminde olacaktır.

İmparatorluk kitabında başlangıç düşünceleri verilen, sınıf, devlet ve örgütlenmeye ilişkin tezler ise *Çokluk*' kitabında yer alıyor.

"Çokluk"a girmeden önce, yukarıda özetini verdiğim *İmparatorluk*'taki görüşler üzerinde kısaca durmak gerekiyor. Kısaca. Çünkü, birincisi bu görüşler, doğrudan ya da dolaylı olarak uluslararası düzeyde ve Türkiye'de, çokça eleştirildi.[432] İkincisi, başlı başına geniş bir konu olan "emperyalizm", "imparatorluk" vb.

temalarını, burada özetlediğim görüşler çerçevesinde olsun tartışmak bu kitabı amacından uzaklaştırır. Ve üçüncüsü, 2000'li yılların başında yükselişte olan "küreselleşme karşıtı" hareketler bugün inişteder ve Hardt-Negri tezlerinin, asıl büyük eleştiricisi toplumsal pratiktir. Emperyalist yeniden paylaşımın, değişik biçimlerde sürdüğü, emperyalistler arası rekabet ve çatışmanın şimdilik barışçıl ama derin ve yoğun bir karakterde sürdüğü, bir tarafında emperyalistlerin bulunduğu savaşların yaşandığı, silahlanmanın baş döndürücü hızla tırmandığı bir tarih kesitinde söz konusu tezler boşlukta kalıyor. İmparatorluk kavramının ve çözümlemesinin keyfiliği ve uçuculuğu bir yana, "İmparatorluğun" merkezsiz ve topraksız olduğu, zalim rejimleri ortadan kaldırdığı, özgürlük potansiyelini çoğalttığı, anti-emperyalist savaşların bittiği, barışın "hükümranlığının" kurulduğu vb. türünden hiçbir gerçekliğe karşılık düşmeyen tezleri çürütmeye çalışmak, eskilerin deyişiyle abesle iştigal olur. Hiç kuşku yok, her şey gibi emperyalizm de değişiyor. Ne var ki, emperyalizmi tanımlanan öğeleriyle emperyalizm olmaktan çıkaran bir nitel değişiklik söz konusu değil. Çok daha önemlisi, yalnız Hardt-Negri tarafından değil, sağ ve sol çok geniş bir kesimce kullanılan "İmparatorluk" kavramı ne teorik ne de siyasal olarak tanımlanmış değil. Roma İmparatorluğu üzerinden geliştirilen benzetme, kurgu ve fanteziler kavramı kayganlaştırıyor, sorunu anlamayı güçleştiriyor. İmparatorluğun temel referansı küreselleşmedir. Peki küreselleşme nedir? Okuyucuya tuhaf gelecek ama *İmparatorluk* kitabında bu sorunun yanıtı yoktur. Küreselleşme bir "yok kavram"dır. Kavramların muğlaklığı, kayganlığı Hardt-Negri yazınının karakteristik özelliğidir.

Bu nedenlerle, burada, yalnızca iki nokta üzerinde duracağım.

Sömürgecilikle karıştırılmadığı, bir devletin kendi sınırlarının ötesine yayılması olarak dar biçimde tanımlanmadığı zaman emperyalizmin bittiğini söylemek akıl dışıdır. Kapitalizm, sınırsız uzayda sonsuz bir sermaye birikimi sürecidir. Sonsuz sermaye birikimi sınırsız bir siyasal gücün varlığını gerektirmekte, sistem esas olarak bu nedenle en büyük güç yoğunlaşması olan devletsiz yapamamakta, ama bugünkü öncelikleri bakımından, özellikle de

bağımlı ülke devletlerini siyasal ve ekonomik birim olmaktan çıkarmaya çalışmaktadır. Çelişki ve gerilimin kaynağı buradadır. Bunun siyasete yansıması ise, ulus devletin bugün devreye giren yeni öğelerle (halkçı anti-emperyalist hareket temelinin güçlenmesi) birlikte, siyasal mücadelenin yoğunlaştığı bir birim, alan olmaya devam etmesidir. Ulus devlet, sınıf ilişkileri ve genel ekonomik yapısıyla, dünya pazarı içinde özgül bir altbirim oluşturmaya devam ediyor. Başkası yok. İkincisi ve daha önemlisi, ulus-devlet hâlâ sınıf iktidarının sürdürüldüğü, savunulduğu, sınıf ve iktidar mücadelesinin yürütüldüğü temel siyasal birimdir. Üçüncü dünya ve kalkınmacılık söylemlerinin yerini "uyum" kavramının almış olması, emperyalizmin eskisinden daha emperyalist olduğunun kanıtıdır. Küreselleşme ve "İmparatorluk" un "ilerleme" olduğunu söylemek ise apaçık burjuva egemen söyleme katılmak anlamına geliyor.

İmparatorluk'taki bakış ve çözümleme üzerinden yükselen *Çokluk*'a gelince. Yer yer doğru ve yerinde saptamaların da yapıldığı, ancak ana doğrultusuyla son derece sorunlu, kanıtlanmamış, ya da kanıtı kendinden menkul önermelerle dolu kitaptaki en temel tezleri şöyle özetleyebiliriz.

Hardt ve Negri üretimin artık esas olarak "maddi üretim" olmaktan çıkıp"toplumsal üretim" haline geldiğini söylüyor ve Çokluk'u bu temele oturtuyorlar. Onlara göre, Çokluk, işçi sınıfından daha açık ve kapsayıcı bir kavramdır. "Bir yandan sanayi işçi sınıfı, dünya çapındaki sayıları azalmasa da, artık küresel ekonomide hegemonik bir rol oynamıyor; diğer yandan bugün üretimin sadece ekonomik değil daha geniş anlamda, toplumsal üretim olarak anlaşılması gerekiyor, yani sadece maddi malların değil iletişimin, ilişkilerin ve yaşam biçimlerinin de üretimi olarak. Böylelikle çokluk, potansiyel olarak, toplumsal üretime katılan tüm figürlerden oluşur. Bir kez daha, internet gibi yaygın bir ağ çokluk için iyi bir ilk imge ya da model sunar; çünkü, farklı düğümler farklarını korudukları halde web üzerinde bağlantılıdırlar ve bunun yanı sıra ağın dış çeperleri açık olduğundan yeni düğümlerin ve yeni ilişkilerin eklenmesi mümkündür."[433]

Tüm dünyada, ama en çok da emperyalist ülkelerde sermayenin canlı emeğe bağımlılığının azalmasına koşut olarak sanayide çalışan işçi sayı ve oranlarında bir düşme olduğu gerçektir. Ancak bu hiçbir biçimde dünyadaki toplam maddi üretimin azaldığı ve üretken işçinin kapitalist dünya ekonomisindeki yerinin ve rolünün önemsizleştiği anlamına gelmiyor. Çin, Hindistan, Brezilya gibi ülkelerde maddi üretim dev ölçeklerde gerçekleşiyor. Dünya sanayi üretimindeki yer değiştirme, hiçbir biçimde kapitalist dünya ekonomisinin maddesizleştiğini göstermiyor. Bilgi-işlem emeğinin yaygınlaştığı doğrudur. Ancak bilişim ağları maddeden tümüyle kopuk mu? Fiziksel ve maddi bir altyapı ve araçlar olmadan bu ağları düşünmek bile olanaklı değil: Fiber optik kablolar, uydular, PC'ler, cep telefonları, modemler, tarayıcılar, printerler… Bilgisayar ve internet ağlarının bir başka özelliğini daha gözden kaçırmamak gerekir. Ursula Huws'un kişisel bilgisayar sahibi bir "maddi olmayan emekçi" ile evde çalışan el dokumacısı arasında yaptığı karşılaştırma son derece önemli bir noktaya dikkat çekiyor. Huws, bilgisayar sahibinin, evde çalışan el dokuması sahibinin eşdeğeri sayılabileceğini belirttikten sonra şunları yazıyor: "Ama kişisel bilgisayar tek başına üretim aracı sayılabilir mi? Bir dokuma tezgâhı, başka bir tezgâhtan bağımsız olarak üretimde kullanılabilir, ama birçok durumda bilgisayarın değeri başkalarına bağlı olmasından gelir, bu sisteme ise işçi sahip değildir."[434] Buradan bakıldığında "ağ" özgürleştirici değil, bağımlılığı artırıcı bir işlev görmektedir. Ursula Huws'un altını çizdiği kanımca son derece önemli, üzerinde düşünülmesi gereken bir nokta daha var. Huws, "En azından ileri derecede metalaşmış bir ekonomide bireylerin sermaye ile ilişkilerini (ve dolayısıyla) sınıfsal konumlarını yalnız üretim araçlarıyla ilişkileri bağlamında değil, ama aynı zamanda 'tüketim araçları'yla ya da "yenidenüretim araçları'yla ilişkileri içinde ele almak.." gerektiğini yazıyor.[435] Çünkü, arabadan çamaşır makinasına, konuttan televizyona bu tüketim araçları sahipliği emekçileri pazara, düzene bağlamakta, hatta mahkûm etmektedir.

Tarihin zamansızlaştığı, ekonominin dijital ve bilgi temelli hale geldiği, gerçeğin yerini sanalın, emek-değerin yerini bilgi-değerin aldığı vb. savları büyük ölçüde ideolojiktir. Hardt ve Negri'nin yaptıkları, egemen sese, koroya katılmaktır. Bilişim teknolojilerinin her şeyin, herkes tarafından, her yerde yapılabileceği bir durum yarattığını, yeryüzündeki tüm insanların bir tür sanal işgücü olduğunu düşünmek tam bir yanılsamadır. Bugün tüm dünyada bilgisayar ve internet kullanan insanlar hâlâ küçük bir azınlıktır. Büyük çoğunluğun kullanması ise, yaratacağı daha büyük bağımlılık ve hiyerarşiyle birlikte düşünüldüğünde emekçiyi bağımsız ve özgür kılmayacaktır.

İnternet'in "demokratikliği" üzerine çok şey söylenebilir. İnternet aynı zamanda, ona bağlanan herkesin doğrudan ve dakikası dakikasına denetim altında tutulduğu, yerinin saptandığı bir ağdır. İnternetin insanlara ulaşımını sağlayan yapı tekellerin elindedir. İnternet yolu ile kâr elde etmek, kapitalizmin yasalarına uymayı gerektirmektedir. Aynen yazılı basında olduğu gibi, "reklam" ana gelir kalemidir ve reklam pastasını elinde tutanların istemedikleri haber ve bilgilerin sansür edildiğinin yüzlerce örneği vardır. Sınır Tanımayan Gazeteciler üyesi Julien Pain'in şu sözleri durumun özetidir: "İnternetin dünyayı özgürleştireceğine, bütün diktatörlüklerin düşeceğine dair bir rüyamız vardı. Gerçekten sadece bir rüya olduğunu gördük."[436]

Hardt ve Negri maddi olmayan emeğin hegemonik bir konum kazandığını savunuyorlar. "Maddi olmayan emek, iletişimi, toplumsal ilişkileri ve işbirliğini ürettiği için merkezi ve hegemonik konumdadır." (128) "Bir hegemonik üretim biçiminin nihai rolü de budur: Yani tüm toplumu kendi imajına göre dönüştürmek, ki hiçbir istatistik bu eğilimi yakalayamaz. Gerçekte söz konusu eğilimin asıl ispatı, üretimin biyopolitik hale gelişidir."[437]

Gelişmiş kapitalist ülkelerde sanayi emeğinde düşüş, "maddi olmayan emekte" yükseliş olduğu, buna bağlı olarak entelektüel emeğin, başka deyişe kafa emeğinin üretimdeki rolünün arttığı doğrudur. Ancak durum göründüğü kadar yalın değil. Ursula

Huws'un belirttiği gibi, hizmetliler istihdamındaki büyümenin nedenlerinden biri, ev hizmetlerindeki düşüşle açıklanabilir. Ev ve komşuluk ilişkileri içinde daha önce parasız yapılan çocuk bakımı, temizlik, yemek, saç tıraşı gibi hizmetler toplumsallaşmış ve metalaşmıştır.[438] Eğitim, öğretim, araştırma hizmetleri de metalaşıyor. Evet şimdi "bilgi emeği" (knowledge work) kategorisinden söz ediliyor. Yazarlar, şairler, müzisyenler, dramaturglar, tasarımcılar, yüz yıllardır maddi olmayan düşünsel, işitsel, görsel ürünler üretiyorlar. Temel soru, bu tür emeğin sermaye ile ilişkisinin ve bu tür emeğe yapılan ödemenin kaynağının ne olduğu, nereden geldiğidir. İlişkinin metalaştırma ilişkisi olduğu ortada. Kaynak ise, tüm bu maddi olmayan üretimleri olanaklı kılan geçmişteki insanların *ölü* emek birikimi ve aynı zamanda nitelikli olmayan emekçinin maddi olmayan ürünü maddileştiren (baskı, çoğaltma, taşıma, ses kayıt, müzik aletleri üretimi vb.) *canlı* emeğidir. Son olarak, "yaratıcı ve özgün" diye tanımlanacak bir emekten daha söz edilebilir. Bu tür emeğin ürettiği değeri hesaplamak zordur ve bu emeğin karşılığı da genel olarak ücret değil "telif", "patent" ya da "lisans" hakkıdır. Bütün bunlar bir yana, nicel veriler durumun hiç de Hardt ve Negri'nin abarttığı gibi olmadığını gösteriyor. Amerikan Çalışma Bakanlığı'nın rakamlarına göre, 2010'da bilgi teknolojisi alanındaki istihdam, genel istihdamın ancak yüzde 2,4'ünü temsil edecektir. Fransa'da sanayideki işçi sınıfının aktif nüfus içindeki payı yüzde 35'ten yüzde 27'ye geriledi, ancak işçiler ve memurlar hâlâ açık arayla en kalabalık kesimi oluşturuyorlar. İşçiler 7,8 milyon, memurlar 7,1 milyon. Çocukların yüzde 40'ının ebeveynlerinden biri işçi.[439]

Hardt ve Negri, maddi olmayan emeğin hegemonik rolüne yaptıkları vurgu nedeniyle, yeni bir öncülük teorisi geliştirdikleri için eleştirildiklerinde ise şunu söylüyorlar: "Hayır, bir üretim şeklinin ekonomideki hegemonyası illa ki siyasal hegemonyasını zorunlu kılmaz."(241) İki sonuç yazabiliyoruz: Bir, maddi olmayan emek ekonomide egemen değildir. İki, egemen olduğunu söyleyenler açısından bile bunun siyasal bir sonucu yoktur.

Hardt ve Negri'nin Çokluk'ları çok geniş, sınırları belirsiz bir kavramdır. "Çokluk, proletarya kavramına, sermayenin idaresi altında emek veren ve üreten herkes şeklindeki en geniş tanımını kazandırır."(121)

Halk ve sınıf kavramlarının artık geçersiz olduğunu ilan ediyor, kimi yerlerde ise kendiliğindenliğin açmazlarını sezip, Çokluk'un kendisini var etmek için "bir siyasal projeye gereksinimi" olduğu yazıyor, ancak bir türlü bunun ne olduğunu açıklamıyorlar. Birleştirici ilkeleri, "ortak payda"dır. (230) Ortak payda, yoksulluk ve biyopolitik figür olma özelliğidir. "Bugün emeği en iyi temsil eden özne figürü yoksuldur.", "Bunun nedeni yoksulların çulsuz veya zenginlikten dışlanmış olmaları değil, yoksulların üretim devrelerinin içinde yer alması ve sermayenin ve küresel siyasal bedenin asla gasp ve kontrol edemeyeceği kadar büyük bir potansiyel barındırması. Bu ortak artık, küresel siyasal bedene karşı ve çokluk uğruna yürütülen mücadelelerin inşa edileceği ilk sütundur." (230)

En geniş proletarya anlamındaki tanım, toplumsal özne sorununa hiçbir açıklık ve yeni boyut getirmemektedir. Yoksulların önemli bir bölümü "işsizler" olarak ekonomik üretimin dışına çıkarılmış, "biyopolitik üretim" denilen süreçlerin de kenarına itilmiş durumdadır. Küresel "siyasal beden" değil, ama "ulusal siyasal beden" bu yoksulları denetim ve baskı altında tutmaya devam etmektedir. Bu kadar, kaygan ve amorf (biçimsiz) bir tanım üzere mücadele sütunu inşa edilebilir mi?

Mücadele (sınıf mücadelesi değil, çokluğun imparatorluğa karşı mücadelesi) artık süreklidir ve her yerdedir, küresel bir savaştır. "Savaş bir biyoiktidar rejimi, yani sadece nüfusu kontrol etmeyi değil toplumsal yaşamın tüm yönlerini üretme ve yeniden üretmeyi amaçlayan bir idare biçimi haline gelmiştir."(30) Çokluk açısından, "düşman belirli bir ulus-devlet ya da siyasal cemaat, hatta birey olarak değil de, soyut kavramlar veya bir pratikler dizisi olarak kurgulanır… Böylece savaş benzetmesi ve retoriğinden, belirsiz, elle tutulur olmayan düşmanlara yönelik gerçek savaşlara geçmiş

oluruz.” (31) “Düşman soyut ve sınırlandırılmamış olduğu ölçüde, dostların ittifakı da geniş ve potansiyel olarak evrenseldir. Prensipte tüm insanlık terörizm gibi soyut bir kavrama ya da pratiğe karşı birleştirilebilir.” (32)

Hardt ve Negri’nin İmparatorluk ve Çokluk biçimindeki düşman tanımlaması tümüyle keyfi ve fantastiktir. İkisi de tanımları gereği tanımlanamayan, “her yerde” olan, hiçbir yerde olmayan, “merkezsiz” “ağlar” hayali topluluklardır. Tanım fantastik ama gerçeklik direngendir. Egemenlerin, yerleri, merkezleri, kurdukları ve denetim altında işlettikleri şebekeleri, ağları var. “Çokluk”, ise kendi halinde dağınıktır.

İki yazarın tezlerine göre, Çokluğun mücadelesi, merkezsiz, belirsiz, yeni bir biçime bürünmüş bir düşmana, bir ağa karşıdır. Çokluk da “gerilladan ağa” doğru bir mücadele ve örgütlenme çizgisi izlemelidir. “Gerilla yapılanması çok merkezli bir ağdır; güneş sistemleri gibi sayısız, görece otonom kümeden oluşur ve her yıldız kendisine bağlı düğümleri yönetir ve diğer yıldızlarla iletişim kurar. Bu dizideki son modelse, dağınık ya da tam matris biçimi alır; merkezi yoktur ve her düğüm diğerleriyle doğrudan iletişim kurabilir... Amorf görünüşlü bu çoğulluk tek bir noktayı her ... yandan vurabileceği gibi çevreye dağılıp görünmez hale de gelebilir. Böyle bir sürüyü yakalamak çok zordur.”(75) “Postfordist üretimin temel eksenlerini teşkil eden enformasyon, iletişim ve işbirliği ağları yeni gerilla hareketlerini şekillendirmeye başlar. Hareketler, internet gibi teknolojileri sadece örgütlenme aracı olarak kullanmakla kalmaz, giderek bu teknolojileri kendi örgütsel yapılarının modeli olarak benimser” (99) “Artık ‘halk’ temel teşkil etmez ve artık hedef, egemen devlet yapısının iktidarını almak değildir. Gerilla yapısının demokratik öğeleri, ağ biçiminde daha da geliştirilir ve örgüt bir araç olmaktan çıkıp kendi başına amaç haline gelir.” (100) Hardt-Negri’ye göre de Zapatistalar bu dönüşümün net bir örneğini sunmaktadır. “Seattle, Cenova, Porto Allegre ve Mumbai’deki Dünya Sosyal Forumu’na yayılan ve çeşitli hareketleri savaşa karşı mücadeleye geçiren küreselleşme hareketleri, dağınık ağ örgütlenmesinin şu ana kadarki en açık örneğidir.” (103) Enformasyon bastırıcı, dikeyine hiyerarşik; iletişim yaygın, çapraz

ve iki yönlüdür. Enformasyon egemenliği, iletişim isyanı temsil etmektedir.

Hoş ve şiirsel sözler havada uçuşuyor. Gerçekler ise başka. Hiçbir gerilla örgütlenmesi merkezsiz değildir; merkezin ve kadroların hareketliliği yalnızca sabit bir merkezin olmadığını, merkezin sürekli yer değiştirdiğini anlatır. Gerillayı birbiriyle ilişkili hale getiren de, hayali ağın düğümlerinin birbirlerine rastlantısal değmesi olmayıp hareketin merkezi yönetim ve eşgüdümüdür. Başka türlü olabilir mi, bir tek örnek gösterilebilir mi?

Francis Fukuyama *Çokluk* için, "Bu kitap hayali ve gerçek problemlerle ilgileniyor. Ne yazık ki, gerçek problemlere hayali çözümler getiriyor"[440] derken sonuna dek haklıdır.

Tekelci kapitalizm, gerçekten bir ahtapot gibi, aynı sinir merkezine bağlı son derece gelişkin bir şebeke, ağ biçiminde örgütlenmiştir. Çokluk'un içinde sayılan insanlar ise, hep altı çizildiği üzere bireylerdir. Birbirleriyle somut yüz yüze ilişkileri, ortak mekân ve çalışma ortamlarında birlikleri giderek azalan, kendi içinde bölünmüş, birbirinden yalıtılmış, saçılmış bireyler... Bugünkü süreçlerin sınıf mücadelesi açısından en önemli ve etkili sonuçlarından biri, emekçilerin konum, çıkar, statü, sendikal örgütlenme olarak bölünmesi ve daha önemlisi ortak çıkarlara, ortak geleceğe sahiplik duygusunun ortak aidiyet bilincinin aşınmasıdır. Farklılaşma ve bilinç parçalanması düzenin tüm ideolojik mekanizmaları tarafından sistematik olarak beslenip, körükleniyor. Bir gezici ürün pazarlamacısının, tam gün çalışmayan ve evinde çalışan bir reklâmcının, e-ticaret yapan bir tüccarın "maddi olmayan bireysel emeğinin" ortak çalışma mekanlarında, fabrika, hastane, okul vb. de bir "işyeri"nde çalışan kolektif işçiden daha devrimci bir gizil güç taşıdığını düşünmemiz için hiçbir neden yoktur. Egemen düzenin, emekçileri bölme ve ortak aidiyet duygusundan uzaklaştırmalarının etkili bir başka yöntemi, "tüketici" ve "seçmen"i "yurttaş"ın ve sınıfın yerine koymalarıdır. Etkilidir ve bölücüdür.

Hardt ve Negri göç etme ve terk etme "özgürlüğünü" devrimci bir potansiyelin işareti olarak görüyorlar. "Demokratik ilke, terk, çıkış ve göçerliktir. Disiplinci çağda *sabotaj* temel bir direniş

nosyonuyken, emperyal kontrol çağında bu nosyon *terk* olabilir… İmparatorluğa karşı savaşlar eksilme ve çekilme yoluyla kazanılabilir. Bu terkin bir yeri yoktur; iktidar alanlarını boşaltmak anlamına gelir."[441]

Negri, bir söyleşide, Çokluk hareketinin sahip olduğu kartların ne olduğu sorusuna şu yanıtı veriyor: "İki kartı var; çıkış ve direniş. Çıkış, bir diğer deyişle oyundan çıkmak, oyunu reddetmek, şu an oynanmakta olan elin dışındaki bir elde yer alma durumu."[442] Negri Çokluk'u her yeri terk etmeye çağırıyor. Okul, ordu terk edilmeli, "savaş sanatının karşısına terk etme sanatı konulmalıdır.[443] Bu çağrı tümüyle karşılıksızdır. Terk, çalışmanın, herhangi bir yere kaydolmanın, sığınma evlerinde yaşamanın yadsındığı bireysel ve ayrıksı bir davranış olarak kaldığı zaman bir tür sınıf ve toplum dışılıktan başka bir şeyi anlatmamaktadır. Bu çağrı ancak sınıf çelişkilerinin keskinleştiği alt üst oluş dönemlerinde toplumsal bir karşılık bulur ve o zaman da "terk et" çağrısı devrimci değil, ancak yatıştırıcı bir işlev görür. Toplumsal ölçeklerde yükselişte olan, zaten terk ve reddetmekte olan bir toplumsal özneye "terk et!" demek ise anlamsızdır. "Sivil itaatsizlik" çağrısının, tekil bireylerin günlük yaşamdaki bireysel tepkileri olmanın ötesine geçer, kitlesel bir karşılık bulursa yöntemin pasifist olmasına rağmen devrimci olanaklar yaratması ayrı bir konudur. Bu da ayrıca, propaganda ve eşgüdüm işlevlerini yerine getirecek asgari bir örgütlülük gerektirir.

Çokluğun ve alternatif küreselleşme hareketinin hedefi "mutlak demokrasi"dir. "Çokluğun ve İmparatorluğun, onları bir araya getiren biyopolitik alandaki yüz yüze çarpışmasında, İmparatorluk meşruluğu savaşta ararken, çokluk kendi siyasal temelini demokraside arıyor. Savaşa karşı çıkan bu demokrasi bir 'mutlak demokrasi'dir." (107) Peki biyopolitik alan ya da üretim nedir? Biyopolitik üretim, "hakim üretim biçimlerinin artık bilgilerin, duygulanımların, iletişimin ve toplumsal ilişkilerin üretimini, kısacası yaşamın ortak toplumsal biçimlerinin üretimi"ni içeriyor. (323)

Hardt ve Negri, demokrasi başlığında doğru iki saptama yapıyorlar: Bir: Burjuva temsilin iki çelişkili işlevi, çoğunluğu,

“çokluk”u hem yönetime *bağlaması*, hem de yönetimden *ayırmasıdır*! “Dolayısıyla temsil, hem bağlayan hem kesen, hem birleştiren hem bölen, ayırıcı bir sentezdir.” (258) Temsili sistem bitmiştir ve yerini “kamuoyu” denilen şey almaktadır. Güzel! Sonrası ise son derece sorunlu. Çünkü, Hardt ve Negri, bunları söyledikten sonra, “mutlak demokrasi” yolunda “küresel demokrasi talepleri” üzerine akıl yürütmeye başlıyorlar. “Biyopolitik şikayetlerin en önemlisi olan mevcut küresel savaş haline yönelik bir reform tahayyül etmek kesinlikle çok güç.”(319) dedikten sonra, “savaş sistemi dışındaki biyopolitik meselelerde, reform önerileri” tasarlamanın daha kolay olduğunu belirtip, çok somut konuları kapsayan 1997 Kyoto Anlaşması, Su Ajansı, Küresel İletişim Otoritesi kurulması türünden önerileri destekliyorlar.(319-20) Bunların desteklenmesine itiraz edilemez. Buradaki sorun bu girişim ve anlaşmaların desteklenmesinde değil, “mutlak demokrasi”nin kapitalizm ve tekelci iktidarlar alaşağı edilmeden sağlanacağı yanılsamasının yayılmasındadır.

Çokluk’la İmparatorluk’un savaştığı gölge oyununda, yalnız ulus-devlet değil, partiler, sendikalar, çeşitli halk örgütlenmeleri, kısacası tüm siyasal araçlar siliniyor. Hardt ve Negri için siyaset, yalnızca çokluğun hareketi olarak tanımlanıyor.[444] “Tam demokrasi” hedefleri ise, kapitalizmden kurtulma perspektifini gerilere atıyor, reformlarla iyileştirilip yaşanabilecek bir kapitalizm düşüncesini olanaklı ve meşru gösteriyor.

Son olarak, Hardt ve Negri’ye göre Çokluk’un ağ biçiminde örgütlenmesi için herhangi bir iradi müdahaleye gerek yoktur. “Emperyal egemenlik ve biyopolitik üretim çağında dengeler öylesine değişti ki, artık yönetilenler kendi başlarına toplumsal örgütlenmeyi üretiyorlar... Bu... yönetenlerin giderek asalağa dönüştüğü ve egemenliğin giderek gereksizleştiği anlamına geliyor. Buna karşılık, yönetilenler de giderek otonom hale geliyor ve kendi başlarına toplumu oluşturmaya kadir oluyor... Emeğin, maddi mallar değil de toplumsal ilişkiler, iletişim ağları ve yaşam biçimleri ürettiği anda, ekonomik üretim dosdoğru siyasal üretime, daha

doğrusu bizzat toplumun üretimine işaret eder. Artık eski şantaj elimizi kolumuzu bağlamıyor: Egemenlik ve anarşi arasında tercih yapmak durumunda değiliz. Çokluğun toplumsal ilişkiler üretme gücü, egemenlik ve anarşinin arasında duruyor. Dolayısıyla siyasete yeni olanaklar taşıyor."(351) "Çokluğun otonomisi ve ekonomik, toplumsal ve siyasal öz-örgütlenme kapasitesi, hükümdarın rolünü ortadan kaldırıyor. Siyasetin yegane alanı olmaktan çıkan egemenlik, aynı zamanda çokluk tarafından, siyasetten de kovuluyor. Nihayet çokluğun kendini yönetmesiyle birlikte, demokrasi mümkün hale geliyor."(355)

Keşke böyle ve bu kadar kolay olsaydı!

Yönetenler çoktan asalak ve dahası kapitalizm çoktan gereksiz. Ama yönetenler özerk değil nesnel varlıkları kendiliğinden toplumu ve kendilerini oluşturamıyor. Yaşamda Hardt ve Negri'nin kurguladıkları ve şu cümlelerle anlattıkları türden bir otomatizm yok: "Yeni toplumun gelecekteki kurumsal yapısı; toplumsal üretimin duygulanım, iletişim ve işbirliği ilişkilerine gömülüdür. Başka bir deyişle, toplumsal üretim ağları yeni bir toplumu taşıyacak kurumsal mantığı inşa eder. Böylece çokluğun toplumsal emeği dosdoğru, çokluğun bir kurucu güç olarak ortaya çıkmasına yol açar."(364)

Bu tezlerin boşlukta uçuştuğunu anlamış olacaklar ki şunu eklemeden edemiyorlar:

"Ancak bu süreç asla kendiliğinden ve doğaçlama olamaz. Bir yanda egemenliğin imhası örgütlenirken diğer yanda da mevcut koşullar temelinde yeni demokratik kurumsal yapıların kuruluşu gerçekleştirilmelidir."(367)

"İmha" ve "kuruluş". Bunların ikisi de siyasal bir yoğunlaşma, program ve örgütlülük ister. Hardt ve Negri ise ne bir siyasal strateji, ne de örgütlülük öneriyorlar. Okuyucuyu yüz yüze bıraktıkları büyük bir boşluktan başka bir şey değildir.

Hardt ve Negri'nin *İmparatorluk*, *Çokluk* ve öteki kitaplarını basıp dağıtan kurum ve kuruluşların sınıfsal ve ideolojik karakteri ve burjuva akademik, medyatik çevrelerin bu kişilere ve kitaplarına

gösterdikleri ilgi ve destekle savunulan tezlerin ana doğrultusu arasındaki ilişkinin ayrıca değerlendirilmesi gerekiyor. Bunu bir yana bırakıp, Hardt ve Negri'nin bir tür devrimci iyimserlikle Çokluk'a misyonlar biçtiklerini düşündüğümüzde ise söylenebilecek olan şudur: Yaptıkları çözümleme ve önerdikleri çözümler temellendirilmedikleri için boş, keyfi ve karşılıksızdır; karşılığının yokluğu ve yanılsatıcılığı nedeniyle iyimserlik tam karşıtına dönüşmekte, gerçekdışı bakış umutsuzluğu beslemekte, bunların tümünden daha önemli olmak üzere, bu tezler son çözümlemede siyaset ve örgütlülükten kaçış değirmenine su taşımaktadır.

Küreselleşme karşıtlığı

"Küreselleşme karşıtı" ya da "alternatif küreselleşmeci" hareket ve çıkışların örgütlülük ve eylem pratiklerine gelince.

Fransız köylü önderi, aynı zamanda anti-küreselleşmeci hareketin önderlerinden sayılan José Bové 2001 sonbaharında şunları söylüyordu:

"150 yıldan beri, toplumsal dönüşüm belli bir kalıp içinde tanımlandı. İçinde bulunduğumuz küreselleşme başladığından beri, yeni tür toplu eylem biçimleri ortaya çıkmaya başladı. Biz iktidarı talep etmiyoruz, karşı iktidar oluşturuyoruz… Uluslararası planda bu yeni meşruiyetin temsil araçlarının yaratılmasını ve yerleştirilmesini beklerken, doğrudan söz alma, katılımcı demokrasi ve sorunlarımızın ortak paydalarında birleşmek üzerine dayalı bir siyaset, bugün insanların gözünde değer bulmayan siyasetin de yeniden saygınlığını kazanmasını sağlayacaktır. Bu sayede, dünya, tepedekiyle aynı hızla tabanda da küreselleşecektir."[445]

"Karşı iktidar oluşturmak", "tabanda küreselleşmek" türünden sözler kulağa hoş geliyor; ünü McDonald kulübesini yıkan çıkışından gelen José Bowé ve arkadaşlarının eylemleri kapitalist global saldırıya karşı koyulabileceğini somut olarak göstermesi bakımından bir anlam ve değer de taşıyor. Ancak, el yordamıyla geliştirilen, eşgüdüm anlamında bile süreklilikten yoksun bu tür hareketlerle 150 yılın dönüşüm yöntemlerini aşan, "karşı iktidar

oluşturan" bir model geliştirildiğini ileri sürmek son derece zayıf ve aldatıcı kalıyor.

José Bowé'nin bu sözleri söylediği günlerde, dünya kapitalizminin rafine sözcülerinden *The Economist*, Prag olaylarını konu edindiği sayısındaki, "*Öfke ve etkinlik*" başlıklı özel dosyada, protestocuların önderlikten yoksun, "küçük eğilim grupları" ndan oluştuğunu, buna karşı Çek polisinin FBI ve İngiliz polisiyle işbirliği içinde önlem aldığını yazıyor ve ekliyordu:

"Eğer, yalnızca sorunlarını ifade etmekle kalsalardı, kuşkusuz sivil toplum örgütlerinin etkisine ve protestoculara bir itiraz olmayabilirdi. Protestocuların çoğu, bu noktayı aşarak kapitalist alt yapıyı sabote etmeye, tahribe kalktılar. Eğer yollarına devam ederlerse, öyle görünüyor ki, bu demokrasinin zaferi değil, yenilgisi olacak… Protestocuların çıkarlarını savunduklarını iddia ettikleri dünya yoksullarının durumunu iyileştirecek ödünler alınacak olsa ona da tamam denebilirdi. Bu bile çok kuşkulu görünüyor."[446]

The Economist'in İngiliz egemenlerine özgü ince ve ironik dille söylediği şudur: İleri giderseniz, hem "demokrasiden" olursunuz hem de ekonomik ödün filan alamazsınız! Zayıf ve geçici örgütlenmenize güvenmeyin, bakın orada yalnız Çek polisi değil, Amerikan ve İngiliz polisleri de sizi bekliyor!

Kapitalistler, sınıf mücadelesinin çıplak mantığını bu denli yalın kavrayıp ona göre davrandıkları için bu haksız düzeni ve yöneten sınıf olmayı sürdürebiliyorlar.

Amerika'yı yeniden keşfetmeye de, sınıf mücadelesinin acımasız mantığını burjuvalardan öğrenmeye de gerek yok. Küçük bir azınlığın büyük çoğunluk üzerindeki sömürü ve baskısının hangi mekanizma ve örgütlenmelerle sürekli kılındığı, devrimci kalkışmaların karşılarında hangi güçleri bulduğu onlarca deney üzerinden biliniyor ve daha fazla yorum gerekmiyor.

Örgütlenmek ya da örgütlenmemek

Düzen dışı örgütlenmenin zorunluluk ve sorunları, siyaset ve örgütlülükten kaçışçı görüşlerle birlikte özellikle örgütlülük temasını çetin ve çetrefil bir duruma getiriyor. Gerçekten, bir yandan bireysel

kurtuluş yok ve özgürlükçü, eşitlikçi bir mücadele için bir araya gelmek, kolektif bir irade ve birlik oluşturmak gerekiyor. Öte yandan, düzen dışı örgütlülükler de var olan burjuva örgütlülüklerin kimi özelliklerini yeniden üretiyor.

Merkeze siyasal iktidarı koyan, öncü sınıf partisine dayanan Sovyet deneyimi programını gerçekleştirmeden çözülüp tarih sahnesinden çekildi. Bugünkü sosyal demokrat partilere dönüşen Avrupa Marksist hareketi ise süreç içinde özdeşleştiği kapitalizm içinde programını gerçekleştirdiği ölçüde işlevsizleşti. Bu iki pratik sonuç iki örneğiyle de Marksist, sosyalist örgütlenmelere duyulan güven ve ilgiyi köklü biçimde sarstı. Bu örnekler de, siyaset ve örgütlülükten kaçış eğilimini güçlendirdi. Daha kritiği, siyaset ve örgütlülük düşüncesinin kendisini sorgulanır duruma getirdi. Örgütlenmek ya da örgütlenmemek çoğu kez bir ikilem olarak algılanırken, siyasal mücadele ve örgütlenme konularında ünlü “ne yapmalı?” sorusunun yerini “ne yapmamalı?” sorusu almaya başladı.

Birçok konuda çok farklı düşündüğüm bir yazardan aktarmalar yaparak söz konusu ikilemin bir başka örneğini göstermek istiyorum.

Bülent Somay’ın aşağıdaki sosyalizm ve topyekûn kurtuluş tanımlarına katılıyorum:

“ ‘Sosyalizm’ ancak, ilk aile içi işbölümünden çağdaş kapitalizmin örtük, robotize/atomize artı-değer sömürüsüne kadar, tüm sömürü, toplumsal işbölümü/özel mülkiyet ve baskı sistemlerine karşı geliştirilmiş bir ‘topyekun kurtuluş’ projesi olarak tanımlandığında değer ve anlam kazanır.”[447] “ ‘Topyekûn Kurtuluş’ : Yani zorunlu çalışmadan, sömürüden, toplumsal işbölümünden, toplumsal cinsiyet, ırk ve inanç farklılığına dayalı baskıdan kurtuluş. Özel mülkiyetin/toplumsal işbölümünün ilgasıyla, sınıfların ve devletin yok olmasıyla gerçekleşecek bir kurtuluş”[448]

Yanlış anlamadıysam Somay, “kalabalıklar kendi adlarına, kendi kurtuluşları için mücadele etmeye başlayana kadar” öncülüğün de kaçınılmaz olduğunu kabul etmektedir.[449] Somay’a göre bu öncü ve

temsilcilerin başarırlarsa “yeni egemenler” olmaları kaçınılmazdır; bu tartışılabilir; ancak buradaki sorunumuz bu değil. Önemli olan, hiç istemesek ve istenmeyen sonu kaçınılmaz görsek de öncülük ve “politika”nın zorunluluğunu kabul edip etmemek. Politikanın bir boyutuyla, “sivil toplumun işbölümüne göre parçalanmışlığının üzerine çıkan, ancak aynı topluma ‘resmiyet’ biçiminde, işbölümünün içinde yer almak üzere geri dönmeyen bir ‘politika’ ”[450] olarak tanımlanmasına da bu bağlamda itirazım yok.

Somay, “öneri ve çağrı” olduğunun altını çizdiği örgütlenmeye ilişkin düşüncelerini açık ve içtenli biçimde şöyle formüle ediyor: “Öneri: Çünkü dünyayı değiştirmeyi hedefliyorum; bunun için zaman zaman dünyayı yorumlamak zorunda kalsam da. Dünyayı tek başıma değiştirecek bir kaldıracım olmadığı için başka insanlara ihtiyacım var; yani size. Bir araya gelmenin iki temel yolu var: İman ve ikna. Hayatımın son kırk yılında hiçbir vahiy gelmediği için sizi imana çağıramam. O yüzden ikna etmeye çalışmak zorundayım. Bir denemenin samimi olması da tam bu noktada başlar. (…) Öneri: Çünkü dünya ancak gerçek bir toplumsal hareket temelinde, ama o hareketin içinde bilinçli ve örgütlü bir biçimde yer alarak değiştirilebilir. O zaman da dünyanın bizim istediğimiz, planladığımız yolda değişeceğinin bir güvencesi yoktur gerçi; ama böylelikle değiştirme mücadelesinde birer fail olunabilir, değişim etkilenebilir. Bu yüzden dünyayı değiştirme mücadelesine girerken fenersiz ve yalnız olunamaz. Mücadeleye emir ve komuta zinciri içinde, zorunlu olarak da girilmez. Gönüllü olarak ve mücadele arkadaşlarıyla, yoldaşlarıyla bir mutabakat içinde girilir. Mutabakat özdeşlik değildir. Zorunlu da değildir. Mutabık olmayanlar kurtuluş mücadelesinin büyük nehri içinde ayrı ayrı da yüzebilirler. Ama mutabakata varmayı en azından denemek gerek. Öneri bu yüzden gereklidir.” [451]

“ ‘Temsil’ yok edilemez. Ancak her sistemleşmiş ‘temsil’ (dil gibi) köleleştirici bir kuruma da dönüşecektir. Kurumsallaşacak, gelenekselleşecektir. Bu durumda yapılacak iki şey var: Bireysel olarak bu kurumsallaşmaya baş kaldırmak, kurallarına uymamak.

İyi, hoş, fakat bu ‘henüz uyanlarla’ iletişim olanaklarını ortadan kaldırmak demek… Öte yandan sistemli, kolektif bir başkaldırı ise kendi kurumsallığını, kendi geleneklerini yaratacak, bu kurum ve gelenekler ise kısa zamanda kendileri köleleştirici unsurlara dönüşecek. Çağımızın ‘isyancısı’ tam da bu ikilemin orta yerinde duruyor. Her yeni kolektif, örgütlü çıkışın bir süre sonra köhne, köleleştirici bir konuma dönüşeceğini bilmek, aynı bireysel çıkışların çözümsüzlüğü ortada olduğu için de, en azından dönüştürücü olduğu sürece bu kolektif, örgütlü çıkışa inanabilmek, bağlanabilmek ve onun coşkusunu yaşayabilmek. Bugün başaramadığımız, başarmamız gereken şey de bu. İkiyüzlü olmadan bunu başarabileceğimizde herhalde epeyce yol katetmiş olacağız.”[452]

Bülent Somay, örgütlü örgütsüz birçok devrimcinin yüz yüze olduğu bir sorunu kendi sorularını ve ruh halini de yansıtarak formüle etmiş oluyor. Bu kitapta hep yapmaya çalıştığım gibi, “sorun” başka sözcük ve formüllerle de ortaya konabilir. Buradaki kritik nokta, özgürlük-örgütlülük, bireysellik-kolektiflik, amaç-araç, gelenekçilik-devrimcilik vb. çelişki ve gerilimlerinden çıkılarak hangi sonuçlara varılacağıdır. Kanımca, çelişki ve sorunların varlığını örgütlenmeyi red ya da kabul ikilemi olarak algılamak çözümsüzlüktür. Bunları, örgütlülük zorunluluğunu ortadan kaldırmayan, ancak kolektif örgütlülük ortamında, mücadele ve hareket içinde aşılabilecek (belki de aşılamayacak) sorunlar olarak anlayıp öyle davranmak ise dünyayı değiştirmek isteyenler için tutulabilecek tek yoldur.

Örgütlülüğün çelişkileri yadsıma ile değil, yadsımanın yadsınmasıyla aşılabilir.

Örgütlülük hiçbir zaman “kendisi için” değildir. Teknik bir sorun hiç değildir. Öyleyse, örgütlülük siyasala, nihai hedefe, amaç disiplinine bağlı olarak ele alındığı zaman sağlıklı bir temele kavuşturulabilir, siyasallık ve siyaset yapma tarzı geçmişin dersleri ve yeni gereksinmeler ışığında yenilenip geliştirildiği ölçüde devrimcileştirilebilir.

394 Kaan Arslanoğlu, *Politik Psikiyatri Yanılmanın Gerçekliği-2*, Adam Yayınları, İstanbul, Nisan 2003, s. 73

395 Buradaki tanımları, şu iki kaynaktan yararlanarak yazdım. Webster's Third New İnternational Dictionary, 1993, Merriam-Webster, USA ve The Collins English Dictionary, Collins, London, 1987.

396 İbid. s. 311

397 İbid. s.313

398 İbid., s.292

399 Lenin, *Collected Works*, c. 29, s. 182

400 Agy. s. 183

401 Agy. s. 313

402 Mehmet Ali Aybar, *Marksizm'de Örgüt Sorunu Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür*, Haziran 1979. (26-30 Ağustos 1979 tarihleri arasında *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan yazıların eleştirilere yanıtları da kapsayan bu kitabın hangi yayınevi tarafından basıldığına ilişkin bir bilgi yok.)

403 Phil Hearse, "John Holloway'in Kitabı Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme İktidar Olmadan Dünyayı Değiştirmek?", Daniel Bensaid, John Holloway, Alex Callinicos, Hillary Wainwright, Michael Lowy ile birlikte İktidar Olmadan Dünyayı Değiştirmek mi? Dünyayı Değiştirmek İçin İktidar Olmak mı? içinde, Türkçesi Mutlucan Şahan-Erkal Ünal, Yazın Yayıncılık, İstanbul, Kasım 2006, s. 65

404 Max Weber, agy.

405 MECW, Cilt: 5, s. 323

406 Murathan Mungan, *Bir Kutu Daha*, Metis Yayınları, İstanbul, Mart 2004, s.96

407 K. Murat Güney,"Foucault'un gelecek siyaseti: Devrime karşı isyan", Birikim, Sayı: 205-206, Mayıs-Haziran 2006, s.150

408 Agy.

409 David Graeber, "Devrimci eylem nedir?" *Birikim*, , Mayıs-Haziran 2006, Sayı: 205-206 s.74

410 John Sanbotmatsu, Postmodern Prens [Eleştirel Kuram, Sol Strateji ve Yeni Bir Siyasi Öznenin Oluşumu], Çev: Emre Ergüven, Bağlam Yayınları, İstanbul, Şubat 2007, s. 164

411 *Birikim*, Mayıs-Haziran 2006, Sayı: 205-206, s.27

412 Agy. s. 37

413 Koray Çalışkan, "Tek yol topyekun devrim mi?" Birikim, agy. s. 36

414 Agy. s.38

415 Agy. s. 38-39

416 Bruno Lataour, "Bırakın ölü [devrimci] ölüsünü gömsün", *Birikim*, ags. s. 56-59

417 Luc Boltanski, "1968 Mayıs'ı sonrasında sol ve topyekun devrime duyulan özlem!" *Birikim*, ags. s.109

418 “Devrim, dün, bugün, yarın” başlıklı imzasın başyazı, ya da sunuş yazısı. *Birikim*, Mayıs-Haziran 2006, Sayı: 205-206, s.27

419 John Sanbonmatsu, agy, s. 35

420 Gündüz Vassaf, *Cehenneme Övgü Gündelik Hayatta Totalitarizm*, Çevirenler: Zehra Gençosman-Ömer Marda, İletişim Yayınları, İstanbul 2006

421 John Holloway, *İktidar Olmadan Dünyayı Değiştirmek*, Çeviren Pelin Siral, İletişim Yayınları, İstanbul 2003

422 Daniel Bensaid, Phil Heaarse, Alex Callinicos, Hillary Wainwright, Michael Lowy ile birlikte *İktidar Olmadan Dünyayı Değiştirmek mi? Dünyayı Değiştirmek İçin İktidar Olmak mı*? içinde, agy. s. 75

423 Phil Hearse, “Dünyayı Değiştirmek İçin İktidarı Alın”, Daniel Bensaid-John Holloway- Alex Callinico-Hilary Wainwrigt ve Michael Lowy ile birlikte, *İktidar Olmadan Dünyayı Değiştirmek mi? Dünyayı Değiştirmek için İktidar Olmak mı?* içinde, agy. s. 115.

424 Agy. s. 117

425 Agy. s. 118

426 La Jorna, 28 Kasım 2006, www.sendika.org’dan

427 Dan La Botz, “Eşikteki Meksika: İkili İktidar İlanına Doğru, 21 Eylül 2006, www.sendika.org

428 Betsy Bowman-Bob Stone, “Venezüella’da kooperatif devrimi”, *Dollars and Sense*,27 Eylül 2006, Latinbilgi.net için çeviren Emine Kunter, www.sendika.org

429 M. Hardt & A. Negri, *İmparatorluk*, Çeviren: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2001

430 M. Hardt & A. Negri, *Çokluk*, Çeviren Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2004

431 Sungur Savran’ın sıraladığı gibi, Hardt ve Negri yalnız emperyalizm teorisini değil, emek-değer teorisini (54), değer yasasını (402-404), proleter enternasyonalizmini (75), proletaryanın temeli olarak ücretli işçiyi (77-78), halk kavramını (123), kapitalist egemenliği (373), zayıf halka kavramını (82) ve daha birçok kavramı yadsıyorlar. Sungur Savran “Alternatif küreselleşme mi, proleter enternasyonalizmi mi?: *İmparatorluk*’a reddiye”, Praksis 2002/Yaz.

432 Şu kaynaklara bakılabilir: Haluk Yurtsever, “Dünya Kapitalist-Emperyalist Sisteminin Bugünkü Durumu ve Sosyalist Savaşım Eksenleri” Sol MeclisTebliği, 27-28 Ekim 2001, www.solmeclis.net

Haluk Yurtsever,*Tarihten Güncelliğe Sınıf Savaşları ve Devlet*, Yordam Kitap, İstanbul Kasım 2006.

Sungur Savran “ ‘Alternatif küreselleşme’ mi, proleter enternasyonalizmi mi?: *İmparatorluk*’a reddiye”, Praksis 2002/Yaz.

Attila İlhan ‘Emperyalizm’in Son Aşaması?’ 12 Şubat 2001, www.geocites.com

Şadi İdem - Nesrin Bekler “İmparatorluk, Marksist kategoriler üzerinde yükselen bir anarşist manifesto mu?” Toplumsal Ekoloji, Bahar 2002, Sayı: 1.

Ulus Irkad, “İmparatorluk, Negri ve eleştiriler”, Yeni Çağ , 23 Mayıs 2003

Pietro Di Nardo, “İmparatorluk yoktur Toni Negri’nin düşüncelerinin bir eleştirisi” Ocak 2003, www.marxist.org

433 M. Hardt-A. Negri, *Çokluk*, agy, s. 13

434 Ursula Huws, “The Making of a Cybertariat? Virtual Work in a Real World”, Socialist Register 2001, s. 14

435 Agy. s. 15

436 Cumhuriyet, 19 Eylül 2005

437 *Çokluk*, agy. s. 129, Bundan sonra sayfa numaralarını parantez içinde vereceğim.

438 Ursula Huws, “Material World: The Myth of the ‘Weightless Economy?, Socialist Register, 1999.

439 Daniel Bensaid, agy. s.136-137

440 Francis Fukuyama, “ ‘Multitude’: An Antidote to Empire” , The New York Times, 25 Temmuz 2004

441 M. Hardt-Antonio Negri, *İmparatorluk*, agy, s. 225

442 *Manifesto*, 14 Eylül 2002, aktaran Daniel Bensaid, agy. s.150

443 Negri’nin La Sapienza Üniversitesi’nde Ekim 2001’de verdiği konferans, aktaran agy.

444 Daniel Bensaid, agy. s.145

445 Ahmet İnsel, “Küresel Karşı-İktidar Arayışı”, *Radikal İki*, 29 Ekim 2000

446 *The Economist*, 23-29 September 2000

447 Bülent Somay, *Geriye Kalan Devrimdir*, Metis Yayınları, İstanbul 1996, s.11

448 Agy, s.14

449 Agy, s. 13

450 Agy, s. 92

451 Agy, s.10-11

452 Agy, s. 93

SEKİZ

SONUÇ YERİNE SAPTAMA VE TEZLER

Siyasetin, devlet işlerinin amaç, biçim ve içeriğini belirleme, bu amaçla devlet iktidarını kazanma etkinliği olarak bilinen geleneksel tanımının hâlâ geçerli ama özellikle devrimci, düzen dışı siyaset açısından *yetersiz* olduğunu yazmıştım.

Herkesin bildiği ama yeterince bilince çıkaramadığı bir saptama ile başlayabiliriz: Devrimci siyaset ile düzen içi siyaset arasında, hem amaç, hem de araçlar bakımından önemli farklılıklar var. Machiavelli'den günümüze siyaset, güç ilişkilerini daha iyiye doğru değiştirme savıyla reform ve ilerlemeyi sistem içerisinde arayanların cirit attığı bir alan oldu. Oysa devrimci siyaset iktidarın düzen partileri arasında el değiştirmesinin çok ötesinde bir içerik, toplumsal bileşim ve enerji gerektirir. Devlet, toplumsal yapının özellikleriyle, sınıf mücadelesinin somut biçimlenişiyle, verili toplum ve halk gerçekliğiyle ilişkisi içinde ele alınır.

Komünist gelenekte "toptancı" siyaset tarzına doğru bir eğilim olduğu doğrudur. Kendisini var olan devlet iktidarını almakla sınırlayan dar siyaset anlayışı, iki büyük yanlıştan birine yol açmakta, ya bu özellikleri nedeniyle iktidar denklemini çözemeyerek başarısız olmakta ya da "başarılı" olup iktidarı aldığı zaman, karşılaştığı ve çözmeye *hazır olmadığı* sorunlar karşısında çaresiz kalmaktadır. Toplumsal bir devrim ve dönüşüm sürecinin vazgeçilmez koşullarından birinin, hatta ilk adımının iktidarı almak olduğunda hiçbir kuşkum yok. Ne var ki, siyasal iktidarı almak kendi başına, hiçbir devrimci siyasal özneye toplumsal dönüşümleri

gerçekleştirme güvencesi vermiyor. Bu noktada ilerleyemeyen öznenin, siyasal iktidarı elde tutma çabası, dönüp o devrimci iktidarı vuran bir bumerang etkisi yapabiliyor: Ya yıkılış, ya bürokratik yozlaşma!

Siyaset, yalnız güçle değil büyük güçlerle yapılıyor. “Reel siyaset” bu gücü, amaçladığı, dayanmayı hedeflediği toplumsallıktan oluşturamadığı zaman başka yollara sapıyor. Bilinen yollardan biri, temel konumlanışın sulandırılması, seyreltilmesidir: Asgari programlar, liberal ya da milliyetçi söylemler, “geniş”, “daha geniş” en geniş” birlikler için ayrıntılandırılmış güncel, “demokratik”, mesleki istemler vb. Yanlış olan, bunların dillendirilmesi, birer mücadele konusu olarak öne sürülmesi değil, temel amaçların yerine geçirilmesidir.

Siyaset “yapmak” için birlikte savaşılacak, tarafsızlaştırılacak ve karşıya alınacak güçleri belirlemek, başka bir deyişle bir stratejiye sahip olmak gereklidir. Ancak, amaç ve ilkeleri, toplumsal temelleri üzerinde kendisini oluşturamayan bir güç için “strateji”nin öngörülenden farklı sonuçlar doğurması büyük bir olasılıktır. Bağlaşıklık ve cephe siyasetleri, daha geniş bir birlik adına temel ve uzlaşmaz sınıf karşıtlıklarını perdelediği, komünist özneyi yedeğe aldığı ölçüde, beklenenin tam tersi sonuçlar vermektedir. Bu ikinci yönelimin en kuyrukçu ve oportünist türü, büyük güçlerden birinin yanında ötekine karşı saf tutmak biçiminde olurken, en masumu, budanmamış siyasal ve programatik görüşlerin, hatta siyasal kimliğin, güncel dolayısıyla daha toplumsallaştırıcı olduğu düşünülen program, belgi ve kimlikler lehine geri çekilmesidir.

Çizgiden, programdan, komünist hareketin kendisini amaç disiplini ve toplumsal temelleri üzerinde var etmesinden bu denli çok söz etmek, dünya ve Türkiye sol hareketindeki bir başka önemli hastalığın gözden kaçırılmasına yol açmamalıdır. Doktrinerlik, ezbercilik, modelcilik, kitabilik vb. ne dersek diyelim, sol hareketi yaşamdan, gerçek mücadeleden, sınıf ve halk gerçeğinden uzaklaştıran, onlara yabancılaştıran, marjinalliği yazgı haline getiren, beyinlere, dillere işlemiş bir tarz egemendir. Fidel Castro,

“Kendini akademi kitaplarındaki dogmalara kaptırırsan mahvolursun”[453] derken sonuna dek haklıdır. Kitabi reçetelerle hiçbir mücadele kazanılamaz. Yeni durumları anlamak ve ona göre davranmak kitabi değil yaratıcı olmayı gerektirir.

Kitabilik, yalnız algılamayı, düşünmeyi ve yeni durumların gerektirdiği yeni davranışları geliştirmenin değil, anlaşılmanın, emekçilere ulaşmayı zorlaştıran “dil”in de kaynağıdır. Solcu ve devrimci olmayanlara yabancı, emekçinin kulağını yakalayamayan “özel dil” marjinalliğin dilidir. Bu “dil”in değiştirilmesi artık zorunludur.

Sınıf-siyaset ilişkisini, tarihsel, yenilikçi ve sorgulayıcı bir bakışla kurmamız, “dil”imizi yalınlaştırmamız gerekiyor.

Teori ve pratik; ikisinin birliğinden süzülen tarihsel deneyim ve birikim, bugünü anlamanın ve dünyayı değiştirmenin güç kaynaklarıdır. Devrimcilerin karşı karşıya olduğu sorunların niteliği, bu sorunların çözüm yol ve yöntemleri ise tarihin her evresinde birbirinden farklıdır. Bütün sorun, tarih bilinciyle, dönemin karakterine ve özgünlüğüne ilişkin bilgiyi dünyayı değiştirme amacına en çok katkı sağlayacak biçimde birleştirebilmektir. “Teorik ve siyasal yeniden üretim” de diyebileceğimiz yeni sentezlere ulaşmada “yeni” veri ve girdiler sağlayacak yeni toplumsal-siyasal pratiklerin belirleyici önemde olduğu, yeni teorik açılımların ancak yeni pratiklerle olanaklı olduğu söylenebilir ve bu doğrudur. Ne var ki, yeni pratikler de öngörü ve bilinçli müdahale istemekte, dönemin gereksinmelerine yanıt verecek, daha önemlisi döneme kendi sözünü söyleyecek olanların, sürecin önünü açacak ana halka ya da halkaları tarih bilinci ve bugünün bilgisiyle yakalamaları gerekmektedir. Bu bağlamda, elinizdeki çalışmanın bu son bölümünü, komünist siyaset ve örgütlenmenin bugünkü koşullarına, tutulması gereken ana halkalara ilişkin saptama ve tezlere ayırdım.

Birinci Tez*: Siyaset ve özellikle de devrimci siyaset uzlaşmaz karşıtlıklar temelinde geliştirilebilir.*

Alman siyaset bilimcisi, Nazi Partisi üyesi Carl Schmitt, “siyasalı”, “en yoğun ve uç antagonizma” olarak tanımlıyor ve her somut antagonizmanın “dost düşman gruplaşmasına yaklaştıkça daha fazla siyasal” olduğunu yazıyor.[454] Schmitt’e göre, her dinsel, moral, ekonomik, etik ya da başka antitez, eğer insanları dost düşman olarak gruplaştıracak kadar güçlüyse siyasal olmaktadır.[455] Schmitt, antagonizma ve antagonizmanın kendi dilindeki anlatımı olan “dost düşman” ikiliğinin “sınıf mücadelesi” açısından da anahtar olduğu görüşündedir. Şöyle yazıyor: “Marksist anlamdaki sınıf da, o belirleyici noktaya ulaştığında salt ekonomik olmaktan çıkıp siyasal bir etken olur. Örneğin, Marksistler sınıf mücadelesine ciddi biçimde yaklaştıkları, sınıfsal karşıtlarını gerçek düşman olarak gördükleri ve ona karşı devletin devlete karşı savaşı biçiminde, ya da devlet içindeki iç savaş tarafları biçiminde savaştıkları zaman bu savaş siyasaldır.”[456] Liberalizm karşıtı bir hukuk profesörü olan, Weimer Cumhuriyeti’nin dağılmasını önlemek üzere güçlü başkanlık sistemi için tezler geliştiren, 1932’de bu arayışlarının da etkisiyle Nazi Partisi’ne katılan Carl Schmitt’in devlet ve siyasetle ilgili görüşlerinin genel değerlendirmesi ayrı bir konudur. Temel çıkış kavramları bakımından Hobbesçu, güçlü-otoriter devletten yana ve siyasal olmayan bir akım olarak değerlendirdiği liberalizme düşman olan Schmitt’in kapitalist devleti, örneğimizde Weimer Cumhuriyeti’ni zayıflatan işçi-emekçi hak ve özgürlüklerine, kazanımlarına da karşı olduğundan kuşku yoktur. Öte yandan ve tüm bunlara karşın, Schmitt’in “en yoğun ve uç uzlaşmaz karşıtlık, antagonizma” biçimindeki siyasallık tanımının özellikle de düzen dışı siyasallıktan konuşulduğunda son derece önemli olduğunu düşünüyorum. *Uzlaşmaz karşıtlıkların, uçların olmadığı yerde siyaset yapaylaşıyor. Bu, düzenin karşıt kutbu olarak sivrilen ideolojik ve siyasal bir devrimci öznenin olmadığı yerde büyük bir siyasal boşluk doğacağı anlamına geliyor.*

Bu yaklaşım, bugünkü durumu anlamakta ve değiştirmekte de son derece işlevlidir. Bugün, dünya ve tek tek ülkeler düzeyinde, düzen

dışı, kapitalizm karşıtı siyaset ve örgütlülük nitel ve nicel olarak zayıftır.

Siyasal kutuplaşmayı oluşturan dinamiklerinden biri, sınıfların hareketi, mücadeleleridir ve bu her koşulda bir biçimde sürmektedir. Ancak sınıfların siyasete kitlesel/eylemli katılımı büyük ölçüde, uzlaşmaz karşıtlıkların düşünsel, ideolojik ve siyasal alanda sivrilmesine, uçlaşmasına bağlıdır. Bunlar doğruysa, eklenmesi gereken şudur: Bugün devrimci siyaset kendisini yalnız bir hareket olarak değil, teorik bakış ve program olarak da üretemiyor. Tekelci kapitalizmin karşısına onun antagonist kutbu, yeni bir toplum düzeninin sözcüsü ve temsilcisi olarak çıkamıyor. Anti-tezi teorik ve pratik olarak var edemiyor. Sorunu ve boşluğu bu noktada aramak gerekiyor.[457]

Nedenlerle sonuçların birbirine dönüştüğü kavşaklardan birindeyiz. Uzlaşmaz, karşıt siyasal uçların olmadığı ya da bunlardan birinin zayıf olduğu koşullarda, siyaset toplumsal düzeyde dönüştürücü ve özgürleştirici bir araç olamıyor. Olumsuz algılama ve onun yol açtığı kitlesel atalet bu kez devrimci siyasetin gerçek, maddi bir güç olmasını engelleyen bir nedene dönüşüyor.

İkinci Tez: *Dünyayı değiştirme mücadelesinin toplumsal öznesi “politik proletarya”dır.*

Bu tezi açmak gerekiyor.

Marx ve Engels’in devrimci strateji ve devrimin öznel öğesine belli ölçülerde burjuva model üzerinden yaklaştıklarını söylemiştik.

Sanayi devrimi, işçi sınıfının kişiliğinde devrimin ve kurtuluşun öznesinin, burjuva modelin izlerini taşıyan biçimde yeniden üretilmesine yol açtı. Marx ve Engels, 1848’den başlayarak devrimci ayaklanma ve kalkışmalara tanık oldular; ama 70 gün süren Paris Komünü’nü saymazsak herhangi bir proleter devrim, sosyalist iktidar örneği görmediler. Kapitalizmin kendi mezar kazıcısı bir toplumsal özneyi, sosyalizmin önkoşullarını hazırladığının ötesinde ayrıntılı devrim stratejileri de çizmediler. Sonrakiler ise, sosyalizmin iki önemli coğrafyası olan Avrupa’da ve

Rusya'da, birbirinden farklı bir dizi nedenle burjuva ve proleter dönüşüm-devrim tipleri arasındaki temel farkları yeterli açıklık ve derinlikte bilince çıkaramadılar.

Bunlardan birkaçına değinelim.

Birincisi, burjuva devrimleri, ekonomik ve ideolojik cephelerde evrimci ve tedrici bir süreç olarak ilerlemişti. Feodalitenin ekonomik gücü, kent tüccarlarına, manifaktürcülere burjuva devrimlerinden önce geçmeye başlamış, bu da feodal iktidarları zayıflatmıştı. İşçi sınıfı ve proleter devrimler için böyle bir şey söz konusu değildir. Ekonomik mücadele, grev vb. burjuvazinin ekonomik iktidarını zayıflatmamakta, ekonomik güç burjuvaziden işçi sınıfına geçmemektedir.

İkincisi, tüccar ve zanaatkâr, feodal toplumun çözülüşü sürecinde bilginin sahibi, yeni ideolojinin de üreticisiydiler. İşçi sınıfı örneğinde bu da söz konusu değildir. Özellikle de emek süreçlerinin ileri derecede mekanik, tekdüze bir içerik kazandığı, kitleselleşen emeğin niteliksizleştiği sanayi devrimi ve sonrasındaki dönemde, işçi sınıfı ideolojik cephede de yoksul ve yoksun sınıftır. Egemen sınıfın düşünceleri egemenliğini sürdürmektedir. Düzenin ideolojik aygıtlarının sınıf mücadelesi içindeki yeri ve önemi sürekli olarak artmaktadır.

Üçüncüsü, burjuva devrimleri, siyasal devrimlerdir ve devrim diye anılmayı, feodalitenin siyasal iktidarı güzellikle vermemesi karşısında giriştikleri siyasal iktidar mücadelesi nedeniyle hak etmişlerdir. Siyasal devrim burjuva devrimlerinin son halkası, burjuvazinin devrimci barutunun son kullanılışıdır. Sosyalist iktidar ise, toplumsal devrimin başlangıcı, ilk adımıdır.

Burjuva ve proleter devrimler arasındaki farklar kuşkusuz burada sayılanlardan ibaret değil. Bu soruna burada burjuva devrimlerinin işçi sınıfı devrimlerine tarihsel yaşanmışlık olarak örnek oluşturması, başka bir deyişle "modellik etmesiyle", sonradan "modelleştirilmesi" arasındaki ayırıma dikkat çekmek için girdim. Model varsa, modelleştirme büyük ölçüde kaçınılmaz oluyor; çoğu durumda doğru olmuyor.

Yalnız siyasal-toplumsal bir dönüşüm süreci olarak devrimin değil, devrim düşüncesinin ve kavramının da "özgürlükçü ve solcu" olduğunu söyleyen kimi çevrelerde gözden ve gündemden düştüğü günümüzde, devrimin toplumsal-siyasal öznesi nasıl tanımlanabilir?

Devrim kavramını, bir üretim biçiminin değiştirilmesi, dönüştürülmesi olarak anlayanlar için, Burjuva devrimlerinin toplumsal öznesi "üçüncü katman" denilen burjuvaziydi. Kapitalist üretim biçimindeki devrimci toplumsal özne, bu üretim biçiminde merkezi, vazgeçilmez bir rol oynayan, yaşamını sürdürmek için emek gücünden başka hiçbir şeye sahip olmayan tanımıyla proletaryadır. Bilincinde olsun olmasın, dönüştürücü, devrimci bir hareketlilik ve mücadele içinde olsun olmasın bu rol verilidir.

Burjuvazi, ayakları üzerinde dikildiği anda karşısında işçi sınıfını bulan geç burjuva toplumlar söz konusu olduğunda bu sınıfın kendi devrimi anlamında bile devrimci olduğu söylenemez. Böyleyken, söz konusu devrimlerin öznesinin burjuvazi olduğu genellemesi doğrudur. Benzeri durum, işçi sınıfı için de geçerlidir. Marx'ta ve Marksizmde işçi sınıfının devrimci rolü esas olarak teorik bir soyutlamadır. Ne Marx'ın teorik kurgusu, ne Lenin'in katkısı zamanlarının, güncel, amprik verileri üzerinden geliştirilmiştir. Marx ve Engels'in *Manifesto*'yu yazdıkları, proletaryanın devrimci rolünü formüle ettikleri 1848 devrimleri *öncesi* dönemde, dünyanın tek kapitalistleşmiş parçası olan Avrupa'da proletaryanın devrimciliğini ortaya koyan somut, pratik olgu ve veriler yoktu. Lenin'in katkısının da, yalnızca Rusya'daki ampirik duruma yanıt ihtiyacından çıktığı, Rusya'ya özgü olduğu söylenemez. Sendikal örgütlenmenin son derece kısıtlı olduğu Çarlık Rusya'sında, işçi sınıfının kendiliğinden mücadelesinin ancak sendikal bilinç ve örgütlenmeye yol açacağını görmek ancak teorik bir bakışın ürünü olabilirdi.

Üretimin insanın el hünerinin, fiziksel gücünün uzantısı araç ve teknik yöntemlerle, canlı emek ve özellikle de kol emeğiyle gerçekleştiği, büyük işletmelerde "fabrika"larda büyük sayıda işçinin kitlesel üretim yaptığı sanayi devrimi dönemiyle bugün

arasında önemli farklılıklar var. Burada üretim ve emek süreçlerindeki yeni eğilim ve gelişmeleri özetlemek bile olanaklı değil. Ama insanın özgürleşmesi, komünist topluma gidiş açısından altı çizilmesi, bilince çıkartılması gereken noktalar var.

Kanımca en önemlisi şudur: Bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler sonucunda, üretim giderek daha az canlı emek kullanılarak yapılıyor. Bu, değer yasasına karşı işleyen bir süreçtir. Değer yasası, metaların toplumsal olarak gerekli emek miktarına göre mübadele edilmesi demektir. *Emek, zenginliğin ana kaynağı olmaktan, emek süresi de bunun ölçüsü olmaktan çıktığı anda değişim değeri de ölçü olmaktan uzaklaşacaktır.* Çok az canlı emekle, çok fazla kullanım değerinin üretildiği bir durum değer-ötesi topluma geçişin maddi temelini oluşturur. İnsanın kendi emeğiyle yapmak zorunda olduğu şeyleri, nesnelere yaptırabilmesi sermayenin tarihsel misyonunun sona ermesi demektir. Süreç bu yönde ilerlemektedir. Kapitalizm, bir yandan üretim güçlerini sürekli geliştirerek canlı emeğe olan gereksinimi azaltıyor, ama öte yandan canlı emek sömürüsü olmadan yapamıyor. Bu ikilemin kapitalizm altındaki bugünkü “çözümü”, yığınsal işsizlik ve emek gücünün değişim değerinin, ücret ve emek haklarının, dünya çapında en alt düzeye doğru çekilmesi, başka bir deyişle sömürünün yoğunlaştırılmasıdır. Ancak bu kalıcı bir çözüm olamaz.

Bir başka önemli gelişme, nicel olarak azalan canlı emeğin bileşiminde zihinsel emek oranının, nitelikli emeğe olan gereksinimin artmasıdır. “Belli bir işin otomasyona dönüştürülmesinden önce, sürecin içindeki her bir adımın anatomisini ortaya çıkartmak ve bunun nasıl standardize edileceğiyle, belirli bir makinenin, bu adımları tekrarlamak üzere nasıl planlanacağını belirlemek üzere, işin nasıl yapıldığını tam olarak bilen birisinin uzmanlığından ve tecrübesinden yararlanmak gereklidir.”[458] Bilgi, yaratıcı zekâ, yeni ürünlerin bulunması, tasarlanması, yaygınlaştırılması, reklamı vb. için gereklidir.

Bugün işçi sınıfının başta ücret düşüklüğü ve işsizlik olmak üzere iş ve yaşam koşullarının sürekli ve genel bir eğilim olarak

kötüleştiğini biliyoruz. Ama aynı süreç, işçi sınıfının aynı işi yaparak güdükleştiği, bir “parça insan”, bir “topal canavar” haline geldiği fabrika sistemindeki konumunu da değiştiriyor. Esnek üretimin paradoksal bir sonucu olarak, çeşitli işlere yatkın, üretimdeki her türlü değişikliğe uyum göstermeye hazır, üstlendiği işleri kendi yeteneklerini bir ölçüde serbestçe kullanarak yapan bir emekçi tipi oluşuyor.[459]

Bunlar kadar önemli bir başka eğilim-sonuç daha yazabiliriz. Entelektüel emeğin kullanım alanı günümüzde, geleneksel olarak bağımsız ya da orta sınıf kategorisinde olan aydınların proleterleşmesiyle genişledi. Hangi tanımıyla alınırsa alınsın, entelektüel emek dediğimiz kesim artık ağırlıklı olarak ücretli emekçiler içinde yer alıyor. Ancak, burada devrimci siyaset ve örgütlülük açısından yeni bir sorun ya da yeni bir durum var. Çalışma ve yaşam koşulları, geliri ve toplumsal hakları bakımından ana gövdesiyle proleterleşen, giderek daha düzensiz, güvencesiz konuma itilen entelektüel emek, öteki üreticilerden yalıtık bireysel bir etkinlik göstermekte, sermaye ile teke tek muhatap olmaktadır. Entelektüel emekçi bu nedenle, kendisini proletaryaya ait bir varlık, onların bir parçası olarak duyumsamaya ve öteki emekçilerle “toplu hareket” etmeye daha az yatkındır. Proletaryanın birliğini ve birleşik hareketini ekonomik düzeyde sağlamak bir de bu nedenle eskisinden daha güçtür.

Oluşan ve giderek olgunlaşan, yakın ve uzun erimli sonuçları farklı yönlerde olabilecek, ama kapitalizm altında hiçbir zaman mantıksal ve insani sonuçlarına varamayacak eğilimler, kapitalizmi teorik sınırlarına yaklaştırıyor, aynı sürecin başka bir anlatımı olarak komünizme, özgürlük toplumuna gidişin maddi-toplumsal temelini geliştiriyor. En genel eğilimlerden birini böyle özetleyebiliriz.

Öte yandan, başka yönde bir eğilim olarak, işçi sınıfı tüm kapitalist dünyada ekonomik, sektörel, kültürel vb. anlamda gittikçe daha çok bölünüyor. Bir yandan, insan beyninin uzantısı olan zihinsel emek öne geçiyor; insanın kendi özgünlüğünün bilincine, gücünün ve sorumluluğunun daha çok farkına varacağı koşullar

oluşuyor; öte yandan, giderek bölünen ve katmanlaşan işçi sınıfının ekonomideki, üretimdeki yeri, konumu, türdeş bir sınıf olma özelliği zayıflıyor. Bugün, emekçi sınıfların, hem büyümüş, hem parçalanmış olduğunu söylüyorsak, bu, bir kez daha devrimci dönüşümün toplumsal öznesini *oluşturmanın* ekonomik-teknolojik olmaktan çok siyasal bir süreç olacağı anlamına geliyor. Emek gücünü fiilen satan, maddi değer yaratan işçilerle, bu olanağı bile bulamayan, maddi üretim yapmasa bile, toplumsal koşulları giderek proleterleşen büyük halk kitleleri, kent ve kır yoksulları "toplumsal proletarya"nın içindedir. Bu büyük emekçi kitlenin devrimcileştirilmesi siyasal olarak oluşturulmasına, "toplumsal proletarya"nın "politik proletarya"ya dönüştürülmesine bağlıdır. Devrimci siyaseti yeniden üretmek, toplumsallaştırmak, dünyayı değiştirme eyleminin toplumsal öznesini oluşturmanın doğru yoludur.

Üçüncü Tez: *Görev, komünist siyaseti toplumsallaştırmak, toplumu siyasallaştırmaktır. Her gerçek devrimci siyasal hareket, aynı zamanda toplumsal bir harekettir.*

Kapitalizm gerçek maddi üretim üzerinde var oluyor ve bu temel üzerinde, kendisini toplumsal yaşamın tüm alan ve ilişkilerinde yeniden üretiyor. Hardt ve Negri'nin görüşlerini tartıştığımız bölümde, bu yazarların "biyopolitik üretim", yaşamın "ortak toplumsal biçimlerinin üretimi" kavramlarıyla benzer bir saptama yaptıklarını anımsayalım. Ancak, sınıfsallık, maddi üretim ve devrimci iktidarın sınıf karakteri konularında önemli ayrılıklar var. Ne Marx ve Engels'te, ne Lenin'de, ne de genel olarak Marksizmde proletarya iktidarı saf ve steril bir olgudur. Önerilen, hiçbir zaman, ekonomik hatta sosyolojik bir varlık olarak işçilerin iktidarı alması değildir. Proletaryanın rolü, kendi insanlık dışı koşullarını değiştirmek için kapitalizmin değiştirmeye zorunlu olmasından gelmekte, rolün kuvveden fiile çıkarak gerçekleşmesi ise bu sınıfın devrimcileşmesine, "yığınsal bir değişikliğe" uğramasına bağlı olmaktadır. Bu devrimcileştirme ve değişiklik ise, işçi sınıfının

kendi ekonomik koşullarının ötesine geçerek, toplumsal formasyonun tümü üzerinden siyasallaşmasını, siyasal bir özne konumu kazanmasını gerektirmektedir. İşçi sınıfı bu çerçevede "evrensel sınıf"tır.

Bir "*Ne Yapmalı*?" formülasyonuyla söylersek, komünizm toplumun tüm sınıflarına *gider.* Komünizm, propaganda ve örgütlenmesini esas olarak ekonomik mücadeleye dayandırmaz; toplumsal ve siyasal yaşamın tüm sorunlarına dayandırır. Lenin'in anlatımıyla, dikkatini, gözlemini ve bilincini yalnızca işçi sınıfı üzerine yoğunlaştıran komünist değildir. Proletaryanın, kendini iyi tanıyabilmesi için işçi sınıfının ve modern toplumun tüm sınıflarının karşılıklı ilişkileri konusunda tam bir bilgiye, teorik olmaktan çok siyasal yaşam deneyimine dayanan pratik bilgiye ulaşması gerekir.[460] Sorun yalnızca halkın sözcüsü olmak, toplumun tüm sınıflarına seslenmek değildir, *gitmektir*. Peki, bu nasıl yapılacaktır? "Bunu yapmaya yetecek gücümüz var mı? … Bu, sınıf bakış açısından bir gerileme olmayacak, ya da gerilemeye yol açmayacak mıdır?" Bu soruları Lenin soruyor ve "Biz teorisyenler, propagandistler, ajitatörler ve örgütçüler olarak 'nüfusun tüm sınıflarına' gitmeliyiz" diyerek yanıtlıyor. [461]

Nüfusun tüm sınıflarına "gitmek", toplumun tüm kesimlerinin sorunlarını bilmekle, kavramakla, komünist ülkü ve ilkelerle her türlü toplumsal sorun ve çelişki arasında canlı bağlar kurmakla, halkın sözcüsü olmakla, ortaya çıkan gizil enerjiyi kanallaştırıp örgütlemekle, komünizan ilişkileri yeşertmekle olur.

Nüfusun tüm sınıflarına gitmek, aynı zamanda toplumun tüm sınıflarından *gelmek* için gereklidir. Komünizm, nüfusun tüm sınıflarından, toplumsal dokunun tüm hücrelerinden yükseltilmelidir.

Ne demek istiyorum?

Komünizmi her zaman bir ölçüde pragmatik olması kaçınılmaz siyasete kurban etmemenin yolu toplumsal toprağı derin sürmekten, içine işlemekten, yerleşmekten geçiyor. Örneğin Türkiye devrimciliğinin önemli zaaflarından biri, "gütmek, manipüle etmek,

günün sorununu ötelemek" biçiminde özetlenebilecek Osmanlı-Türk geleneksel siyaset tarzının üzerindeki etkilerinden sıyrılamamasıdır. Türkiye solu, güçlü olduğu dönemlerde toprağa yayılmış, siyasal bir etki yaratmış, toplumsal bir yarılmanın, keskinleşen bir çatışmanın özverili tarafı olmuş, savaşana ve güçlü görünene eğilimli halkımızdan belli bir ilgi ve destek görmüş, ama tarihinin hiçbir döneminde, komünizm ülkü ve ilkelerini toplumsallaştıramamış, yoldaşları ve yandaşları içinde olsun yaşatıp derinleştirememiştir.

Türkiye'de dinci gericiliğin toplumun derinliklerinden iktidarın tepesine tırmanma öyküsü tam da şu anda ele aldığımız konu çerçevesinde son derece ilginçtir ve derslerle doludur.

Dinin tarihsel kökleri çok derinlerdedir. İslamiyet devletli ve siyasal bir dindir. Emperyalist gericilikle dinci gericilik ikiz kardeştir. Emperyalizm Sovyetler Birliği varken "Yeşil Kuşak" siyasetleri güdüyordu; Sovyetlerden sonra "İslamcı terörizm"den "düşman"; "ılımlı" ve yaygın dinci gericilikten (Hıristiyan, Müslüman ve Musevi) "dost" cepheleri yarattı. Öteki İslam ülkelerinden daha belirgin biçimde, Türkiye kapitalizmi İslamiyeti özümlemekte, kendisine eklemleyip benzetmekte yol aldı. Dinci gericiliğin Türkiye'de iktidara yükselmesinde bu sayılanların ve burada sayılamayan birçok etkenin payı olduğu açık. Ne var ki, uluslararası ve iç koşullar ne kadar elverişli olursa olsun, Kemalist cumhuriyetle iktidardan uzaklaştırılan dinciliğin önce toplumdan destek alan bir siyasal güç, sonra da iktidar olmasının başka ve buradaki konumuzla ilgili yanları var.

Halifeliğin kaldırılması ve Cumhuriyet'in ilanı, hiç kuşku yok Kemalist devrimin en önemli adımlarıydı. İslamcı güçler, uleması, tarikatları, dergâhları, milyonlarca mürit ve yandaşlarıyla Ankara'daki merkezi devlet iktidarından uzaklaştırıldılar. Tekke ve zaviyeler kapatıldı. Eğitimin laik temelde birliği (Tevhidi Tedrisat) sağlandı. Diyanet İşleri Başkanlığı ile dinin Kemalist tarzda "devletleştirilmesine" girişildi. Ancak, dinci örgütlenmelerin topluma gömülmüş yapıları dağıtılamadı; kılcal damarları kesilemedi. Bunlar çokpartililiğe geçişle birlikte yeniden su yüzüne

çıktılar. Askeri darbelerin eşlik ettiği son 40-45 yıllık dönemde, İslamcı hareketin, önderleriyle, yetişmiş kadrolarıyla ve "bilinçlenmiş" bir bedenle öne çıkmasında yukarıda sayılan nedenlerin yanı sıra, toplumun en küçük birimlerinden, hücrelerinden başlayan çok yönlü bir etkinliğin yadsınamaz rolü vardır. Bu rol, birinci olarak "resmi toplum" dışında, kültürüyle, aile, ibadet, komşuluk, dayanışma ilişkileriyle "İslamın yaşandığı" sürekli bir alan yarattı. İkincisi, inananları siyasallaştırdı. Bunların ikisi de kendi kendine olmadı. Siyasal, ekonomik, ticari derneklerle dinsel, toplumsal ve kültürel yapıların iç içe geçtiği, Negri'ninki gibi sanal olmayan gerçek örgütsel bir ağ eliyle yaşam buldu. Hem toplumsal yaşamın doğumdan ölüme, evlilik ve kadın-erkek ilişkilerinden giyim kuşama, ritüellerden modern yaşama uyum düzeneklerine kadar her alanına işleyen bir bütünlük oluşturuldu; hem dünya nimetlerinden yararlanmaya elverişli kanallar yaratıldı; hem de "genel oy" ve seçim kanallarından yükselen bir siyasallık mayalandı. Ana akım olan Nakşibendilik ve ondan türeyen, en az onun kadar etkili bir oluşum olan Nurculuk yakından incelendiğinde görüleceği gibi, bu hareketlerin toplumsal dokudan iktidara yürüyüşü, dönemlere göre farklı yönlere esneyen, ileri çıkan, geri çekilen, genel bir strateji ile gerçekleşti.[462]

Bu anlatılanlardan, dinci gericiliğin deneyiminden komünist harekete model üretmek türünden saçma bir sonuç çıkarılmamalıdır. Önerilen *başkasının* deneyiminden amaçları, araçları, yöntemleri çok farklı bir devrimci siyasetin kendi özgünlüğüne uygun dersler çıkarmaktır ve şu anda işlediğim tezin, komünistler için ancak birinci tezin, uzlaşmaz komünist kutbu ideolojik ve siyasal olarak üretmenin uzantısı olduğu zaman geçerli olacağı hiçbir zaman unutulmamalıdır. Buradan bakıldığında, işimizin daha güç olduğu açıktır.

Komünist hareket, nüfusun tüm sınıflarına gitmenin ve toplumun hücrelerinden gelmenin yaratıcı yol ve yöntemlerini bulmak durumundadır.

Yanlış anlamaları önlemek için bir not daha düşmem gerekiyor: Solda kimilerinin savunduğu, sınıfsal-siyasal mücadelenin esas karşılaşma alanlarından kenarlara, küçük ve yapay, “demokratik” ya da “komünal” yaşam adacıklarına sığınmak asla çözüm olamaz ve burada kastettiğim bu değil. Kastettiğim, komünizmin kendi amaç disipliniyle, kurucu kurtuluşçu ideolojisiyle, emekçi temelleriyle toplumsallaşması, *aşağıdan yukarıya*, *toplumdan devlete* bir hareketlilik ve örgütlülük yaratabilmesidir. Bunun, komünist hareketin devrimci olmayan bir nesnellikte ne yapacağı sorusuna da yanıt ipuçları veren bir yaklaşım olduğunu düşünüyorum.

Dördüncü Tez: *Komünist hareket, sınıf mücadelesini ve siyaseti ulus devlet ölçeğinde yürütürken, aşağıdan gelmenin bir gereği olarak siyasal etkinlik ve örgütlenmeyi “en küçük birim”den başlayarak inşa etmek durumundadır.*

Düzen dışı propaganda ve örgütlülüğün temel yöntemi insandan insana doğrudan, birebir, yüz yüze ilişkidir. Dolayısıyla temel örgütlü etkinlik birimi hedef kitleye, insanlara doğrudan ulaşmanın olanaklı olduğu ölçektir.

Komünistlerin, devletten “sivil toplum örgütü” denilen yönetişim aygıtlarına, üniversite ve eğitim kurumlarından günlük basına, din-tarikat örgütlerinden televizyona kadar devasa örgüt ve aygıtlar toplamına karşı mücadeledeki temel dayanağı, yerel birimler üzerinde yükselen örgütlülüğüdür. Bu genel saptama, bugün her zamankinden daha doğru ve geçerlidir. Çünkü, burjuva egemenlik sistemi, olumsuz-kayıtsız kabullenme, kanıksama ve umursamazlık üzerine kurulmuş, araçlar buna göre oluşturulmuştur. Zorun oyunu bozacağı nokta tam burasıdır ve oyunu bozmak, çözümü, amaç-araç kaynaşmasının anlatımı olan egemenlik araçlarının izdüşümünde değil tümüyle farklı bir ortamda aramayı gerektirmektedir. Burjuva medyasının alternatifi komünist medya, televizyonun alternatifi komünist televizyon kanalı değildir. Komünist medya ve komünist televizyon kanalının hiçbir işe yaramayacağını aklı başında hiç kimse söyleyemez. Bunlar ve başka kapitalizm icadı araçlar

komünist amaçlar için kullanılabilirler. Ancak, bu araçların doğaları kullanım amaç ve sınırlarını da belirlemektedir. Televizyon, doğası gereği karşısındakini oturup kendisini izlemeye çağıran, pasifleştiren bir araçtır.

Örgütlülük ve örgütlü siyaset, insan insana, yüz yüze, iki taraflı, moda deyişle “interaktif” bir ilişki biçimine, birbirini dönüştürmeye, birlikte hareket etmeye ulaşmak içindir. Bu noktada iki sorunumuz var. Birincisi, bu yalın, son derece etkili ama geliştirilmesi yoğun emek, yaratıcılık, takipçilik gerektiren yöntemden çoğu kez daha etkili, sonuca çabuk götüreceği varsayılan kolaycı yollar adına vazgeçilmesi alışkanlığıdır. İkincisi, bu yöntem “yavaş” işliyor ve sonuç almak zaman istiyor. Sınırlı sayıdaki komünistin fiziksel, zamansal olanaklarıyla kısıtlı, hızı bunlara göre belirlenen, ilk bakışta az verimli bir çalışma biçimi görünümü veriyor. Başka bir gözle bakıldığında ise, uzağı yakın edecek, geniş kitleyi değil öncüyü oluşturacak, omurgayı çakacak en verimli, en hızlı yoldur.

En küçük birimler, emekçilerin iş ve yaşam alanlarıdır. Bugün, özellikle büyük ölçekli işyerleri, o mekânda siyasal ilişkiler kurup geliştirmeyi neredeyse olanaksız kılan zaman ve mekân kısıtlamalarıyla, iç güvenlik, ispiyon vb. düzenekleriyle “koruma” altına alınmıştır. Örneğin, İstanbul’un büyük işyerlerinde çalışan genç işçilerle konuşursanız size yemek süresinin (en çok yarım saat) ve örgütlenmesinin işçiler arasında en az iletişimi bile olanaksız kılacak biçimde planlandığını söyleyeceklerdir. Servisle ulaşım fabrika “disiplin”inin işe geliş sürelerine de uzatılmasıdır. Farklı taşeron firmalara bağlı işçilerden oluşan, birbirinden yalıtılmış üretim birimleri “işyeri”ndeki işçilerin birliğini bozmaktadır vb. Bu tür işyerlerinde siyasal kimlik ve ilişki girişimlerinin yaptırımı sezildiği anda işten çıkarılmaktır. Türkiye sermaye sınıfı, bu yolla kritik işyerlerindeki öncü işçi filizlenmelerini yok etmeyi bir sınıf refleksi haline getirmiştir. Taban örgütlenmesi, bu nedenlerle işyeriyle sınırlı tutulamaz. Hem “içeriden”, hem “dışarıdan” yürütülmelidir.

Mahalleleri, semtleri, sokakları, hatta evleri siyasal çalışma ve etkinlik alanları olarak değerlendirmek gerekiyor.

Komünist örgütlenmeyi en küçük toplumsal birimlere dayandırmak, burjuva siyasetinde delikler açmanın, yarının komünal örgütlenme kültürünün tohumlarını serpmenin de etkili yollarından biridir. Örneğin, bugün milletvekili adaylıklarının siyasal parti liderleri tarafından tek elden belirlenmesinin karşısına adayların önseçimle belirlenmesi istemini ve bakiye sistemiyle destekli, barajsız dar bölge sistemini savunmak önemli bir propaganda ve mücadele konusu haline getirilebilir.

Bir örnek üzerinden düşünebiliriz. Paris Komünü'nün deneyiminden çıkarılmış komünist örgütlenme ilkelerinden biri, seçilenlerin, bir dahaki seçimi beklemeden seçmenler tarafından geri çağrılabilmesidir. Bu ilkenin yaşama geçmesi (ya da işlerlik kazanması) ancak küçük ölçekte olanaklıdır. "Komün en küçük köyün bile siyasal örgütlenme biçimi olacaktı. Her bölgenin taşra komünleri, ortak meselelerini, o bölgenin merkezinde delegelerin oluşturduğu bir meclisle çözeceklerdi."[463]

Sonuç olarak, en optimal siyaset birimi, birazdan ayrı bir tez olarak formüle edeceğim gibi ulus-devlet, en optimal örgütlenme ölçeği ise en küçük yerel birimdir.

Beşinci Tez: *Düzen karşıtı hareket hem toplumsal tabanı, hem de siyasal biçimlenişiyle türdeş değildir. Komünizm, toplumsal ve devrimci hareketin içinde kendisiyle aynı hedef ve öncelikleri paylaşmayan, ama aynı ortak düşmana karşı mücadele edenlerin varlığını ve çeşitliliğini dikkate alan, "ayrı yürürken birlikte vuran" bir siyaset tarzı geliştirmelidir.*

"Yeni toplumsal hareketler" özellikle 60'lı 70'li yıllarda çok tartışıldı. Uzunca bir dönem "yeni solcular" "düzenle uyuştuğunu" düşündükleri işçi sınıfının seçeneği olarak toplumsal hareketleri öne sürdüler. Kadınlar, siyahlar, etnik ayrımcılık kurbanları, cinsel tercihleri nedeniyle aşağılananlar ve bunların dışa vuran, kimi zaman çevrecilik-yeşil hareketi, feminist hareket, ırkçılık karşıtı

hareketler biçimini alan hareketler yeni dönemde “eskiden” işçi sınıfına atfedilen devrimci misyonu üstleneceklerdi.

Yeni toplumsal hareketlerin nereden başlayıp nereye geldikleri, farklı tanımlara göre içerikleri tartışılabilir.[464] Sonuç olarak, yeni toplumsal hareketlerden yeni bir siyasal strateji ve özne doğmadığını söyleyebiliriz. Bu hareketlerin, kendilerini birer kimlik öbeği olarak tanımladıktan sonra federatif biçimde bir araya gelmeleri yoluyla da işçi sınıfı ve komünist hareketi ikame edecek bir toplumsal siyasal akım doğmadı. Öte yandan, SBKP merkezli komünist hareket de, Sovyetler Birliği’nin çözülmesinden önce etkisizleşip dağılmaya başladı.

Bu iki gelişmenin sonucu olarak, bugün, geleneksel ve “yeni sol” akımlar arasındaki gruplaşma ve bölünmeleri eski paradigmalar üzerinden sürdürmenin koşulları ortadan kalkmıştır. Kuşkusuz, siyaset tarzları, örgüt kültürleri bir günde yok olmuyor. Ancak temel eksenler kaymıştır. Bir “yeniden gruplaşma”, yeni siyasal sentezler döneminden geçiyoruz.

Bunun ötesinde, yeni sol “toplumsal hareketler” kategorisinin bugünkü sürdürücüleri olarak “küreselleşme karşıtı”, alternatif küreselleşmeci hareket içindeki güçler var ve bunların da, ortak düşmana karşı mücadele birliği çizgisinde dikkate alınmaları gerekiyor.

Kaldı ki, devrimci hareketin çeşitliliği bu kategori ile sınırlı değil. Kent ve kır orta katmanlarının, dünyanın farklı yerlerinde, kendilerini farklı biçimlerde ifade eden, doğrudan eylemci, anarşist, otonom vb. hareketler tüm eksiklik ve kusurlarına, ortak eyleme ve örgütlenmeye gelmeyen yapı ve kültürlerine rağmen genel ve geniş tanımıyla devrimci hareketin içinde yer alıyorlar. Düzen karşıtı bütün birikimlerle *mücadelede* buluşmak için yöntemler geliştirmek gerekiyor.

Altıncı Tez: *Öncülük ve birleştiricilik, ortak düşmana karşı savaşta en etkili mücadeleyi yürütmekle kazanılır. Bugün bilinç taşımada ve öncülükte doğru eylem çizgisi büyük önem kazanmıştır.*

“Kitle” mücadelenin düzeyine göre somut niceliği değişen bir kavram olmakla birlikte komünist hareketin olağan propaganda ve örgütlenme çalışmalarıyla yüz yüze geleceği kitle birkaç binle, daha gelişkin bir durumda onbinlerle ifade edilecek bir sınıra sahiptir. Kitleler bir siyasal hareket hakkındaki düşünce ve tutumlarını o hareketin programına, önderlerinin karakterine ve eylemlerine bakarak oluştururlar. Hareketin doğrudan ulaşamadığı geniş kitleler için bu üçünden en etkili olanı eylem çizgisidir.

Burjuva egemenlik sistemi, hep belirttiğim gibi, kitleleri, kitle hareketini pasifize etmeyi temel yöntem olarak benimsemiştir ve bunda başarısız olduğu da söylenemez. Milyonlarca insan bugün siyasal amaçlar için hareket etmediği gibi, hareket edenlerin başarılı olabileceğine de inanmıyor. Yapabileceğine, değiştirebileceğine inanmayan insanı harekete geçirmek olanaksızdır. Geriye tek yol kalıyor: Yapılabileceğini, başarılabileceğini somut olarak göstermek! Kısmi başarılardan daha büyüklerine yürümenin diyalektiği buradadır. Bir şeyin bir yerde bir kez yapılabildiğini görmek, henüz harekete geçmeyenlerde de yapma istencini güçlendiriyor. Kitleler, en çok kendi deneyimlerinden öğreniyor, ama ilk hareket isteğini başkalarının deneyiminden ediniyorlar. Eylemin kendisi, bu çerçevede bilinç taşıma işlevi görüyor.

Yedinci Tez: *Komünizm, içeriğinde her zaman uluslararası bir harekettir. Somut siyaset birimi ise bugün ulus ya da ülke-devlettir.*

Tarihten Güncelliğe Sınıf savaşları ve Devlet çalışmasında, başka yazarların çalışmalarında çeşitli yönleriyle ele alınan bu tezi burada daha fazla açmayıp, iki aktarmayla yetineceğim. “Marksist çözümlemenin konusunu oluşturan bütünlük… evrensellik anlamına gelmiyor. Ama, en yerel ve en sınırlı ölçek neyse, doğrudan ona yönelmek anlamına da gelmiyor. O zaman, sözü uzatmadan, bütünlükle neyi anlatmak istediğimi söyleyeyim: Çözümlemenin yöneleceği bütünlük, bilimsel bilgiden ve hipotezlerden oluşan bir *kuramsal kurgunun* yapılabilmesine ve buradan hareketle *eyleme geçilebilmesine* olanak tanıyacak ölçek neyse odur, o kadardır. Ne

fazlası, ne de azı.”[465] Bu ölçek, “üstüne ve altına uzanım sağlayabilecek optimal ölçek”[466] olan ulus -devlettir.

***Sekizinci Tez**: Siyasal birim ve ölçeğin ulus-devlet olması, enternasyonal ilişki ve dayanışmanın da bu birimler üzerinden kurulmasını gerektiriyor.*

Kapitalizm, sermayenin hareketini uluslararasılaştırırken emeği ulusal sınırlara hapsediyor. *Bu nedenle, işçi sınıfının merkezileşmesi gibi, enternasyonalleşmesi de ancak ideolojik-siyasal bilinç ve etkinlikle yaratılabilir.* Proleter hareketin en güçlü enternasyonal bağı ideolojidir. Enternasyonalizm, siyasal birimler arasında amaç ve mücadele birliğinin kurulmasıdır. Bu, bir merkezin dünyanın çeşitli coğrafyaları için geçerli ayrıntılı programlar geliştirmesiyle değil, proleter hareketin genel ve sonul hedeflerini açık seçik ortaya koyan, amaç ve mücadele birliğine temel olacak ortak bir programın birlikte üretilmesiyle yaşama geçebilir.

Ulus-devlet, sınıf ve iktidar mücadelesinin sürdürüldüğü temel siyasal birim olmakla birlikte, bugünkü gibi sınırların ve haritaların yeniden çizildiği emperyalist yeniden paylaşım dönemlerinde “optimal siyasal ölçek” durağan değil, oynaktır. Örneğin, bugün Ortadoğu ve Balkanlardaki süreçler, Türkiye devrimci hareketini birinci elden ilgilendirmekte, bu ülke devrimcileriyle, komünistleriyle enternasyonal ilişki ve dayanışmanın koşulları olgunlaşmaktadır.

***Dokuzuncu Tez**: Dünya komünist hareketi üzerindeki vesayet kalkmıştır.*

Sovyetler Birliği’nin çözülüşüyle birlikte dünya komünist hareketi de çözülmüştür. Birçok parti eski toplumsal ve siyasal konumlarını yitirmiş, erimiş, çeşitli ülke partilerinin aralarındaki bağlar kopmuştur. Bu durumun geçici ve olumsuz sonuçları ortadadır. Öte yandan, aynı olgu komünist hareket üzerindeki vesayetin sona ermesi anlamına gelmektedir. Fidel Castro’nun belirttiği gibi, Sovyetler Birliği “… bir ülkenin otoritesini, hâkimiyetçi bir partinin

otoritesini diğer ülke ve partilere dayatmayı" alışkanlık durumuna getirmişti.[467] Bu dayatma ve vesayet artık yoktur. Her parti, kendi toprağında var olmak, güç olmak, kendi göbeğini kesmek zorundadır. Belli güce ve toplumsal temsil yeteneğine sahip partilerin birbirleriyle kuracakları enternasyonal ilişkiler de bu koşullarda daha sağlıklı ve etkili olacaktır.

Onuncu Tez*: Bugün, ülke-devletler açısından "iç siyaset"-"dış siyaset" ayrımı belirsizleşmiş, geleneksel siyaset eksenleri kaymıştır. Komünist siyasetin kendisini bağımsız bir güç olarak yeniden var edeceği olanaklarla birlikte, bunu yapamaması, gerçek bir seçenek oluşturamaması durumunda etkisiz, ikincil ve marjinal konumlara düşme olasılığı da büyümektedir.*

Emperyalist stratejilerin çatıştığı, uluslararası hiçbir sürecin, kendisine "imparatorluk" yakıştırılan ABD de içinde, hiçbir gücün tam denetim ve inisiyatifinde gelişmediği gerici ara dönemde, tüm ulus-devletlerde geleneksel siyasetler, egemen ideolojiler ve rejimler çözülmektedir. Çözülmenin yönü, esas olarak ülke-devletlerin savunma ve korunma düzeneklerinin, ülke toprakları üzerindeki egemenlik haklarının budanması, etkisizleştirilmesi yönündedir. Öte yandan, bu yöneliş karşıtını da doğurmakta, emekçilerin yoksulların desteğini kazanan antiemperyalist hareketler, Latin Amerika örneğinde olduğu gibi, içinde olumlu seçenekler de barındıran, hem ulusal, hem en azından kıta çapında enternasyonal boyutlu bir direnme hattı oluşturabilmektedirler.

ABD'nin Ortadoğu stratejisi, öznelerinin ideolojik geriliğine, sınıfsal karmaşıklığına, saflaşmaların değişken ve kararsız karakterine rağmen Irak'taki aktif direnişçiler başta olmak üzere, karşılaştığı direnç nedeniyle planlandığı gibi ilerleyememektedir. Bu, "koalisyon güçleri" denilen emperyalist ülkeler arasındaki ve içindeki rahatsızlık, sürtünme ve iç çelişkilerin büyümesine yol açmaktadır.

Dünya çapındaki en önemli ikinci emperyalist odak sayılan Avrupa Birliği, bugüne kadar aldığı yolun sorgulandığı bir tıkanıklık

ve bunalım içindedir. Daha birkaç yıl önce, Türkiye'deki tüm düzen güçlerinin ve liberal solcuların büyük coşkuyla angaje oldukları "AB projesi", emperyalist paylaşım kavgasındaki zayıflığı ve AB'nin kendi içinden yükselen muhalefet nedeniyle duraklamıştır.

ABD ekonomisi güçten düşüyor, bu en büyük emperyalist güç evrensellik iddia ve ideolojisini yeniden üretemiyor. ABD hegemonyasının temel dayanakları zayıflıyor. ABD stratejisi bugün esas itibariyle öteki alanlardaki gerilemesini kapatacak seçenek olarak askeri güç ve saldırganlığa dayanıyor. Emperyalist güçler arasındaki paylaşım ve hegemonya kavgaları alttan alta sürüyor; ancak çatışan çıkarlar, "aynı gemide" ve birbirine bağımlı olmaları nedeniyle açık çatışmalar biçimini almıyor. ABD inişte, ancak öteki emperyalist güçler henüz tek tek ya da birleşerek ABD hegemonyasına meydan okuyacak durumda değiller. Belirsizlik ve istikrarsızlık sürüyor.

Bağımlı ülkelerdeki işbirlikçi siyasal akım ve güçlerin çatışma ve çözülüşleri bir yanıyla bu istikrarsızlık ve belirsizliklerin izdüşümüdür. Bütün atlara oynayıp hiç yitirmemek, ya da, en güçlü ve inisiyatifli görünene bağlanarak kazanmak isteyen işbirlikçiler iki sorunla karşı karşıya kalıyorlar. Son çözümlemede, tümü emperyalist strateji ve programlara angaje oldukları için, aralarındaki farklar siliniyor. İkincisi, farkların silinmesi yalnız ayrı akımlar olarak meşruluk nedenlerini zayıflatmakla kalmıyor, tarihsel, ideolojik ve kültürel köklerine, bu temelde oluşmuş toplumsal desteklerine de yabancılaşıyorlar.

Türkiye'ye buradan bakmakta, bugünkü durumun kuşbakışı fotoğrafını çekmekte yarar var.

Türkiye'deki dört geleneksel toplumsal-siyasal akımı, siyasal İslam, Batıcı-laik Kemalizm, Irkçı-Turancı milliyetçilik ve Kürt hareketi olarak sayabiliriz.

Siyasal İslam, iktidardaki AKP'den Saadet Partisi'ne siyasal partiler, en büyükleri Nakşibendi ve bugün Fethullah Gülen Nurculuğu olmak üzere yüzlerce mezhep ve tarikatlar biçiminde örgütlüdür. Geniş bir toplumsal desteğe sahipler. Hükümetteki AKP,

adım adım devleti ele geçirmeye yönelik bir strateji izliyor. AKP'nin iktidara gelişinde belirleyici etmen ABD'dir. Bunun bedeli, AKP'nin geleneksel İslamcı akımın kimi "olmazsa olmaz"larından uzaklaşmasıdır. İslamcı akım, hiçbir zaman antiemperyalist olmamış, ama İsrail'e, ABD'ye ve kapitalist "Batı Kulübü"ne karşıtlık söylemini hep canlı tutmuştur. Şimdi AKP bunu yapamamakta, hatta tam tersini yapmaktadır.

Batıcı-laik Kemalist akım, AKP iktidarının Türkiye Cumhuriyeti'nin laik ilke ve kurumlarını aşındırmasına, Türkiye'nin dıştan ve içten zayıflatılmasına karşı bir direnme çizgisi oluşturmaya çalışıyor. Aydınlar, bürokrasi ve kentli orta sınıflardan küçümsenmeyecek toplumsal desteğe sahip olmakla birlikte, güçleri dağınık ve siyasal bakımdan örgütsüzdür. Başta Silahlı Kuvvetler olmak üzere anayasal-kurumsal dayanakları var. Bugün, rejimin karşı karşıya olduğu tehlikeye dikkat çekiyor, ancak bugünkü konumlarından gelen temel açmazı aşamadıkları için yeterince etkili olamıyorlar. Örneğin, bu akımın geleneksel olarak en güçlü kurumu ve örgütlenmesi olan TSK'nin bir yandan, ABD ile "stratejik ittifak"a bağlılığını, AB'ye "onurlu üyelik"i savunduğunu açıklarken, bir yandan da bu iki emperyalist merkezden gelen "anti-laik" ve "bölücü" etkilere karşı tepki göstermesi kendi içinde tutarlı olmadığı için inandırıcı da olmuyor.

Irkçı-milliyetçi akım, şoven, Kürt düşmanı siyasetleriyle bölücü emperyalizmin değirmenine su taşırken, MHP kişiliğinde yakın geçmişteki iktidar dönemlerinde emperyalist dayatmalara, Türkiye'nin kamusal varlıklarının peşkeş çekilmesine, AB süreçlerinin desteklenmesine "ortak" olmanın yükünü taşıyor. Kürt ve Türkiye içindeki öteki halk ve azınlıklara karşı düşmanlıktan, kandan beslenen şovenist siyasetiyle, "milliyetçilik" söylemiyle belli bir toplumsal desteği korumakla birlikte, bu konumlanış aynı zamanda iç birlik ve kardeşliği tahrip edici bir işlev gördüğü için sermayenin "kritik" zamanlarda başvuracağı yedek bir güç olmaktan öteye geçemiyor. Beslendiği sorunları çözecek bir seçeneği hiçbir biçimde temsil etmiyor.

Kürt hareketi, son derece kritik bir dönemden geçiyor. Süreç çözümlemesi, bu sonucun nedenleri ayrıca ele alınabilir. 1980'lerde, kendini aşiretler üstü, antiemperyalist olarak tanımlayan, Kürt yoksul köylülerini siyasallaştıran hareket, bu karakterini koruyamadı. Geleceğini ABD ve AB emperyalizmlerine bağlayan, Barzani-Talabani aşiret önderlikleriyle bağlaşıklık arayan bir çizgiye evrildi.

Özetlersek, bu akımlardan hiçbiri bugün antiemperyalist değildir. Bugün, antiemperyalist olmadan Türkiye'nin hiçbir sorununu, halkların eşitliği, esenliği, kardeşliği ve birliği temelinde çözmek olanaklı değildir.

Bugün, antikapitalist olmadan, emperyalist strateji ve dayatmalara doğrudan ve ilkesel olarak karşı durmadan antiemperyalist olmak olanaklı değildir. Venezüella örneği, tutarlı bir anti-emperyalizmin, antikapitalist bir programa yönelmekten başka çıkarı olmadığını ve bunun olanaklı olduğunu göstermiştir.

Bu kısa çözümlemeden, çıkarılacak iki sonuç var.

Bir: Bu *akımlar*, bu akımların bugünkü siyasal ve kurumsal *temsilcileri* sosyalizme açılan antiemperyalist bir mücadelenin bağlaşığı olma potansiyeli taşımıyorlar. Bu akımlardan birinden yana, ötekine karşı bir konumlanışın, bunu yapanları "ara akım" durumuna düşürmesi kaçınılmazdır.

İki: Bu akımların, karşı karşıya oldukları çözülme ve bocalamalar, etkileri altındaki toplumsal kesimlerde dalgalanma ve merkez kaç dürtüler yaratmakta, her birinin yeni yönelişleriyle geleneksel ideolojilerinin başkalaştığı noktada boşluklar oluşmakta, tabanda hoşnutsuzluk ve yeni arayışlar uç vermektedir.

Yanılgıyla bu akımları destekleyen, süreç içinde bu yanılsamayı görenleri, özellikle bu akımları destekleyen emekçileri yeni bir taraflaşmaya kazanmak günün ve dönemin sorunudur. Hegemonya; var olan sınıfsal-siyasal-ideolojik bloklaşmanın geçersizleştirilmesi, parametreleri (dikey çizgileri) değiştirerek yeni bir bölünme-bloklaşma yaratılması olarak da tanımlanabilir. Yeni hegemonya ve taraflaştırma, geleneksel akımların hiçbir zaman karşılayamadığı ya

da *artık* karşılayamadığı istem ve amaçların, eklektik biçimde birleştirilmesiyle, amaç ve ilkelerin sulandırılmasıyla gerçekleştirilemez. Biraz liberal, biraz ikinci cumhuriyetçi, biraz Kemalist, biraz Kürtçü olmak, siyaset yapmayı bunlardan birinin yanında ötekine karşı saf tutmak olarak anlayıp uygulamak çıkış yolu değil, yok olma yoludur. "Demokrasi", "insan hakları", "derin devlet"in zayıflatılması türünden gerekçelerle Kemalistlere karşı AKP'yi desteklemek, "özgürlük" getireceği için AB'den yana olmak, yeni konjonktürdeki "Kürt gerçekliği" adına ABD'nin Ortadoğu senaryolarında rol kapmaya çalışmak, ya da tersinden ulus devleti savunmak adına, devletçi, cuntacı kızıl elmacı duruş ve arayışlardan medet ummak, bu eğilim içindekileri hiçleşmeye götürüyor.

İnsanların dinsel duygu ve inançlarına saygısızlık etmeden sekülerizmi, Avrupacı olmadan temel hak ve özgürlükleri, anti-emperyalistliği bırakmadan halkların eşitliğini ve kardeşliğini savunmak, tüm bunları emek eksenli bir yeni düzen, sosyalizm bayrağı altında sentezleştirmek devrimci siyaseti gerçek bir seçenek olarak bu topraklarda yeniden var etmenin tek geçerli yoludur.

On Birinci Tez: *Bugünkü örgütlenme ve mücadele gereksinmelerimizi karşılayacak hazır örgüt modelleri ya da aynen yinelenebilecek bir deneyim yoktur. Devrimci mücadele ve örgütlenmenin amacından, mücadelenin nesnel gereksinmelerinden doğan, deneyimden çıkarılan ilkeler vardır.*

Bu kitapta, mücadele ve örgütlülük deneyimini zenginliğiyle vermeye, işlemeye çalıştım. Bu deneyimin, hele de tarih ve toplum bilimi alanlarındaki laboratuvar eksikliği düşünülürse çok büyük bir bilgi ve öğrenme kaynağı olduğundan hiçbir kuşku yoktur. Ancak, bu deneyimler biz istesek de aynen yinelenemezler; ayrıca böyle bir hedef belirlemek, birçok nedenle doğru ve anlamlı değildir.

Örgüt modellerinin "genel olarak" tartışılması ya da bir örgütlenme biçimiyle ötekisinin soyut olarak karşı karşıya konulması geliştirici değildir.

Öte yandan, düzen karşıtı, devrimci, komünist bir hareket öncü ve toplumsal güçlerini bir araya getirmeden, yani örgütlenmeden amaçlarını gerçekleştiremez. Kitabın hemen her bölümünde altını çizdiğim, çoğu kez hem “zorunluluk”, hem “sorun” olarak formüle ettiğim amaç ve ilkeler mücadele ve örgütlülüğün vazgeçilmezleridir. Merkezileşme, öncülük ve bunların zorunlu kıldığı biçimler… Her birinin yol açacağı sorunlara karşı dengeleyici ilke ve düzenekler… Tüm bunların, gerçek kitle hareketiyle bağı, ilişkisi içinde bir önem ve anlam taşıdığı gerçeği vb… Bunlar üzerinde uzun uzun durduğum, gereksiz yineleme ve reçeteleştirmelerden kaçınmak istediğim için ayrıca sonuçlar yazmaya gerek görmüyorum

Burada altını bir kez daha çizmek istediğim birkaç nokta var:

Komünistlerin nihai amacı, siyasetin, devletin, yöneten-yönetilen ilişkilerinin yok edilmesidir. Siyaset yapmadan siyasetin, siyasal iktidarı almadan devletin yok edilmesi olanaklı değildir. O halde, devrimci-komünist örgütlenmenin kendi içinde işbölümünü, hiyerarşiyi, sömüren-sömürülen, ezen-ezilen ilişkisinde olduğundan başka türlü, devrimci ve dinamik biçimde kurması gerekiyor. Devrimci ve dinamik tarz, işbölümü ve hiyerarşinin, varlığını meşru kılan işlevleri hakkıyla yerine getirirken, bir yandan da süreç içinde gereksizleştirilmesi olarak tanımlanabilir. Ekonomi-siyaset, kafa emeği-kol emeği, yöneten-yönetilen bölünmeleri, yukarıdan aşağıya hiyerarşik diziliş, belli kişilerin belli işleri yapmakta uzmanlaşması demek olan işbölümü devrimci örgütlenmenin başka türlü kurması ve adım adım aşması gereken durumlardır.

Parti ya da örgüt kendisi için değildir. Araçtır. Öncülük ve önderlik, devrimci sürecin kendi kendisine yetki vermiş bir topluluğun, yönetim ve denetimi altına alınması değildir. Önderlik, her şeyi tamam bir merkezin, gerçek güç ve enerjinin tek kaynağı bir lokomotif gibi, arkasına sırayla dizilmiş vagonları bir hedefe taşıması türünden bir şey değildir. Önderlik, toplumun, sınıfların, kitle hareketinin içinde, her hücresinde etkili biçimde var olan,

onların içine işleyen devrimci bir çekirdeğin dönüştürücü etkinliğidir.

İç işleyiş ve ilişkiler, sınıf mücadelesi, siyaset, öncü-kitle ilişkileri içinde ete kemiğe bürünmektedir. İçinde farklı düşünce ve eğilimleri barındırmayan, tartışmayan, düşünce canlılığına sahip olmayan bir parti toplumsallaşamaz; devrimci görevlerin üstesinden gelemez. Steril, korunaklı, topluma ve öteki sol örgütlere kapalı bir ortamda yetişen kadroların bağışıklık mekanizmaları güçsüz, siyasal akılları az gelişmiş, inisiyatif kullanma istençleri güdük kalır.

Özgürleşme mücadelesinin öznesi ve amacı insandır. Komünist örgütlülük, insanı araçlaştırarak amaçlarına yürüyemez.

Örgütlülük, insanı kendi yaşamının, geleceğinin öznesi olmaya çağırdığı, farklılıkları, özgünlükleri silmeden ortak kurtuluş yolunda birleştirip çoğalttığı için en büyük özgürlüktür.

Eşitlik ve özgürlük yürüyüşünün güvencesi, devrimci ve özgürleştirici örgütlülüktür.

Mart 2006 - Mart 2007

453 Ignacio Romanet, *Fidel Castro İki Ses Bir Biyografi*, agy, s. 199

454 Carl Schmitt, *The Concept of the Political*, İngilizceye çeviren: George Schwab, The University of Chicago Press, London 1995, s. 29

455 Agy, s. 37

456 Agy

457 1960'ların TİP deneyimi, düzen dışı siyasetin toplumsal bir etki ve güce erişmesinde düzenin karşıt kutbu olarak konuşlanmasının ne denli önemli olduğunu canlı biçimde göstermiştir. TİP'in kapitalizmi gerçekten aşacak bir program, nitelik, bileşim ve pratiğe sahip bir parti olduğunu iddia etmiyorum. Ama toplumun karşısına, kapitalizm karşıtı, yeni bir düzenin temsilcisi bir siyasal hareket olarak çıkmış, bu iletiyi kitabi olmayan bir dille kitlelere ulaştırmış, sömürülen-ezilen kitlelerin tüm sorun ve acılarının kapitalizmden kaynaklandığı propagandasıyla taban kazanmış, bunlarla da kalmayıp, bu "giriş"le Türkiye'nin siyasal yelpazesini yerinden oynatmıştır. CHP "ortanın solu"yla kendi tarihinin en sol söylemini bu etkiyle benimsemiş, Kemalist hareket, en sol ve son ileri çıkışını bu dönemde yapmıştır. vb.

458 Ursula Huws, "Ne İş Yapacağız? 'Bilgi-Temelli Ekonomi'de Mesleki Kimliklerin Yıkımı", Montly Review, Türkçe Şubat 2000, Sayı: 2

459 K. Marx, *Kapita*l, İng. C.1 , s. 395

460 Lenin, *Ne Yapmalı?, Collected Works*, c.5, s.412-413

461 Agy, s. 424-425

462 Bu konuda ayrıntılı bilgi için: Hakan Yavuz, *Modernleşen Müslümanlar*, Çeviren: Ahmet Yıldız, Kitap Yayınevi, İstanbul, Eylül 2005

463 David Fernbach, *Siyasal Marx*, çev. Murat Akad, Yeni Hayat Kütüphanesi, İstanbul, Nisan 2004, s. 124

464 Bakınız: Samir Amin, Giovanni Arrighi, Andre Gunder Frank, Immanuel Wallerstein, *Büyük Kargaşa Yeni Toplumsal Hareketlerin Krizi*, Fransızca'dan çeviren: Erden Akbulut, Alan Yayıncılık, İstanbul, Ağustos 1993.

465 Metin Çulhaoğlu, *Doğruda Durmanın Felsefesi*, *Seçme Yazılar* YGS Yayınları, İstanbul Ekim 2002, c:1, s.162-163

466 Agy, s.167

467 İgnacio Romanet, *Fidel Castro İki Ses Bir Biyografi*, agy. s. 265

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Adalı, Coşkun: *Sosyalizmin Sorunları Üzerine Açılım Tartışmaları*, Sorun Yayınları, İstanbul, Mayıs 1992.

Altusser, Louis: *For Marx***,** New Left Books, London, 1969.

Altusser, Louis: *Reading Capital***,** New Left Books, London, 1970.

Anweiler, Oskar: *Rusya'da Sovyetler (1905-1921),* Çev. Temel Keşoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, Temmuz 1990.

Amin, Samir ve diğerleri: *Büyük Kargaşa Yeni Toplumsal Hareketlerin Krizi*, Çev. Erden Akbulut, Alan Yayıncılık, İstanbul 1991.

Arendt, Hannah: *Totalitarizmin Kaynakları/1 Antisemitizm*, Seçme Eserler 3, Çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

Arslanoğlu, Kaan: *Memleketimden Karakter Manzaraları***,** İthaki Yayınları, İstanbul, Ocak 2006.

Arslanoğlu, Kaan: *Politik Psikiyatri Yanılmanın Gerçekliği 2*, Adam Yayınları İstanbul, Nisan 2003.

Arslanoğlu, Kaan: *Politik Psikiyatri,* Adam Yayınları, İstanbul, Nisan 2003.

Arslanoğlu, Kaan: *Yanılmanın Gerçekliği 1*, İthaki Yayınları, İstanbul, Eylül 2005.

Aybar, Mehmet Ali: *Marksizm'de Örgüt Sorunu Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür***,** İstanbul, Haziran 1979.

Balibar, Etienne: *Philosphy Of Marx*, London, Verso, 1995.

Bavayev, A. Y: *Bolsheviks in the Tsarist Duma***,** Bookmarks, London, Mart 1987.

Bensaid Daniel ve diğerleri: *İktidar Olmadan Dünyayı Değiştirmek mi? Dünyayı Değiştirmek İçin İktidar Olmak mı?,* Çev. Şahan Mutlucan-Erkal Ünal, YazınYayıncılık, İstanbul, Kasım 2006.

Berman, Marshall: *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor,* Çev. Ümit Altuğ-Bülent Peker, 8. bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Berman, Marshall: *Marksizmle Maceram*, Çev.Aylin Üçler, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

Blanc, Le Paul: *Lenin and the Revolutionary Party,* Humanities Press, New Jersey, 1990.

Brenkert, George G.: *Marx'ın Özgürlük Etiği***,** Çev. Yavuz Alagon, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998.

Brzezinski, Zbigniev: *Kontrolden Çıkmış Dünya***,** Çev. Haluk Menemencioğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Aralık 1994.

Carr, E. H.: *The Bolshevik Revolution 1917-1923*, Penguin Books, Singapore, 1983.

Chomsky, Noam: *Language and Mind,* New York, 1972.

Cliff; Tony: *Lenin,1893-1914 Building the Party*, Bookmarks, London, Temmuz 1986.

Cliff, Tony: *Lenin 1914-1917 All Power to the Soviets,* Bookmarks, London, 1985.

Cliff, Tony: *Lenin 1917-1923 Revolution Besieged*, Bookmarks, London 1987.

Çe-Tung, Mao: *Teori ve Pratik***,** Çev. N. Solukçu, 8. bs., Sol Yayınları, Ankara, Aralık 1978.

Çubukçu, Aydın: *Mantık ve Diyalektik***,** Yurt KitapYayın, Ankara, Mart 1990.

Çulhaoğlu, Metin: *Bin Yıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu***,** Sarmal Yayınevi, İstanbul, Eylül 1997.

Çulhaoğlu, Metin: *Bir Mirasın Güncelliği Tarih Türkiye Sosyalizm***,** Gelenek Yayınevi, İstanbul, Mart 1988.

Çulhaoğlu, Metin: *Doğruda Durmanın Felsefesi*, Seçme Yazılar, C.1., YGS Yayınları, İstanbul, Ekim 2002.

Engels, Friedrich: "Rusya'daki Toplumsal İlişkiler Üzerine", Nisan 1875,

Marx-Engels,Collected Works,C.24,http://www.marxist.org

Engels, Friedrich: *Anti-Dühring*, Çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara, Mart 1977.

Engels, Friedrich: *The Dialectics of Nature,* Progress Publishers, Moscow, 1954.

Enzensberger, Hanz Magnus:*Anarşinin Kısa Yazı***,** Çev. Mehmet Aşçı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, Şubat 1993.

Fernbach, David: *Siyasal Marx***,** Çev. Murat Akad, Yeni Hayat Kütüphanesi, İstanbul, Nisan 2004.

Filho, Alfredo Saad: *Marx'ın Değeri*, Çev. Ertan Günçiner, Yordam Kitap, İstanbul, 2006.

Foucault Michel, Chomsky Noam: *İnsan Doğası İktidara Karşı Adalet***,** Çev. Tuncay Birkan, BGST Yayınları, İstanbul, Kasım 2005.

Fromm, Erich: *Marx'ın İnsan Anlayışı,* Çev. Kaan H. Ökten, Arıtan Yayınevi, İstanbul, 1997.

Fromm, Erich: *Sahip Olmak ya da Olmak*, Çev. Aydın Arıtan, Arıtan Yayınevi, İstanbul, 1977.

Geary, Dick: *Kautsky Karl***,** Manchester University Press, Manchester, 1987.

Geçtan, Engin: *İnsan Olmak***,** Metis Yayınları, İstanbul, 2006.

Geras, Norman: *Marx ve İnsan Doğası*, Çev. İsmet Akça-M. Görkem Doğan, Birikim Yayınları İstanbul, 2002.

Glucksman, Christine Buci: *Gramsci and the State*, Translated by David Fernbach,

Lawrence and Wishart, Londra, 1980

Goethe, J. Wolfgang Von: *Goethe Der Ki…,* Çev. ve Der. Gürsel Aytaç, 2. bs., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Kasım 2002.

Goleman, Daniel: *Duygusal Zeka EQ neden IQ'dan daha önemlidir?*,Çev. Banu Seçkin Yüksel, Varlık Yayınları, 30.bs., İstanbul, 2006

Gramsci, Antonio.: *Selections From Prison Notebooks*, İngilizce'ye Çev. Quentin Hoare-Geoffrey Nowell Smith, Lawrence and Wishart, London 1971.

Gramsci, Antonio: *Hapishane Defterleri Seçmeler*, Çev. Kenan Somer, Onur Yayınları, İstanbul,1986.

Hançerlioğlu, Orhan: *Felsefe Ansiklopedisi, Kavramlar ve Akımlar*, C.1, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1976.

Harding, Neil: *Lenin's Political Thought*, The Macmillan Press, Hong Kong, 1983.

Hardt M, Negri A.: *Çokluk*, Çev. Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004.

Hardt M, Negri A.: *İmparatorluk*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.

Harman, Chris: *Gramsci Versus Reformism*, Socialist Workers Party Pamphlet, London, 1983

Hobsbawm, Eric J.: *Devrim Çağı: 1789-1848*, Çev. Jülide Ergüder- Alaeddin Şenel, V Yayınları, Ankara, Aralık 1989.

Hobsbawm, Eric: *Sermaye Çağı***,** Çev. Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi, Ankara, Aralık 1998.

Holloway, John: *İktidar Olmadan Dünyayı Değiştirmek*, Çev. Pelin Siral, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003,

Kautsky, Karl: *Selected Political Writings*, Edited and Translated by Patrick Goode, The Macmillan Press, London, 1983.

Krupskaya, N. K: *Lenin'den Anılar 1*, Çev. A. B, Odak Yayınları, Ankara, Haziran 1974.

Krupskaya, N. K. : *Lenin'den Anılar 2*, Çeviren, A.B, Odak Yayınları, Ankara, Haziran 1974.

Küçük, Yalçın: *Bilim ve Edebiyat,* Tekin Yayınevi, İstanbul, Ocak 1985.

Küçük, Yalçın: *Tekeliyet 2*, İthaki Yayınları, İstanbul, 2003.

Lane, David: *The Roots of Russian Communism*, The Pennsylvania State Universty Press, London, 1975.

Leakey, Richard: *İnsanın Kökeni*, Çev. Sinem Gül, 2. bs., Varlık Yayınları, İstanbul, 2006.

Lee, Stephen J.: *Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, Mart 2002.

Lenin, V. İ: "Our Immediate Task", *Collected Works,* C. 4, Progress Publishers, Moscow, 1977.

Lenin, V. İ: "Proletaryanın Devrimimizdeki Görevleri" 10 Nisan 1917, *Collected Works,* C. 24., 4th ed., Progress Publishers, Moscow, 1980.

Lenin, V. İ : "*Ne Yapmalı?", Collected Works*, C. 5, Progress Publishers, Moscow, 1977.

Lenin, V. İ: Collected Works C. 32, 4 th ed., Progress Publishers, Moscow, 1977.

Lenin, V. İ: Collected Works, C. 10, Progress Publishers, Moscow, 1978.

Lenin, V. İ: *Collected Works*, C. 29. 3 rd ed., Progress Publishers, Moscow, 1977.

Lenin, V. İ: Collected Works, C. 34, 3rd ed., Progress Publishers, Moscow, 1977.

Lenin, V. İ : *Collected Works*, C. 38, Progress Publishers, Moscow, 1981.

Lenin, V. İ: *Collected Works*, C. 7, 4 th ed., Progress Publishers, Moscow, 1977.

Lenin, V. İ: *Imperialism The Highest Stage of Capitalism, Collected Works*, C. 22, 3 rd ed., Progress Publishers, Moscow, 1977.

Lenin, V. İ: Collected Works, C. 35, Pogress Publishers, Moscow, 4bs. 1980

Lenin, V. İ: *Bir Adım İleri İki Adım Geri*, Çev, Yurdakul Fincancı, Sol Yayınlar 3 bs, Ankara, Aralık 1976

Liebman, Marcel: *Lenin Döneminde Leninizm Muhalefet Yılları*, C. 1, Çev, Osman Akınhay, Belge Yayınları, İstanbul, Tarihsiz.

Lukacs, Georg: *History and Class Conscioussness, Studies in Marxist Dialectics*, İngilizce'ye Cev. Rodney Livingstone, Merlin Press, London, 1983.

Luxemburg, Rosa : *The Mass Strike, The Political Party and the Trade Unions,* translated by Patrick Lavin, The Marxist Educational Society, Detroit, 1925

Luxemburg, Rosa : *Selected Political Writings*, Edited and introduced by Dick Howard, 3rd printing, Montly Review Press, New York, 1971

Marx Karl, Engels Friedrich :*Collected Works,* C.3, International Publishers, New York, 1975.

Marx Karl, Engels Friedrich: *Alman İdeolojisi,* Çev. Sevim Belli, 5. bs., Sol Yayınları, Ankara, 2004.

Marx Karl, Engels Friedrich: *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri 1848-1850*, Marx Engels *Seçme Yapıtlar* 1, 1. bs., Sol Yayınları, Ankara, Aralık 1976.

Marx Karl, Engels Friedrich: *Komünist Parti Manifestosu*, Çev. Erkin Özalp, 3. bs., NK Yayınları, İstanbul, Mart 2003.

Marx Karl, Engels Friedrich: *Seçme Yapıtlar 1,* Çev. Muzaffer Ardos, Sevim Belli, Ahmet Kardam, ve Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara, Aralık 1976.

Marx Karl, Engels Friedrich: Feuerbach Üzerine Tezler**,** *Selected Works in Three Volumes***,** C. 1, Progress Publishers, Moscow, 1977.

Marx Karl, Engels Friedrich: Kutsal Aile, *Marx Engels Collected Works, C.4* New York 1975

Marx Karl, Engels Friedrich: *Werke,* Dietz Verlag, Band. 35, Berlin, 1967.

Marx Karl, Engels Friedrich: *Collected Works*, C.5, International Publishers, New York, 1975.

Marx Karl, Engels Friedrich: Rules of the Communist League, December 1847; *Collected Works***,** C.6, Progress Publishers, Moscow,

Marx Karl, Engels Friedrich**:***Collected Works,* C. 5, http://www.marxist.org.

Marx, Karl, Engels Friedrich:*Selected Works***,** C. 1, Progress Publishers, Moscow, 1977.

Marx, Karl: *Capital,* C. 3, Progress Publishers, Moscow, 1978.

Marx, Karl: *1844 Elyazmaları, Ekonomi Politik ve Felsefe*, Çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara, Temmuz 1976.

Marx, Karl: *Artı-Değer Teorileri, İkinci Kitap*, Çev. Yurdakul Fincancı, Sol Yayınları, Ankara, 1999.

Marx, Karl: *Capita*l, C.1, Progress Publishers, Moscow, 1983.

Marx, Karl: *Capita*l, C.2, Progress Publishers, Moscow, 1978

Marx, Karl: *Felsefenin Sefaleti*, Çev. Ahmet Kardam, 5.bs., Sol Yayınları, Ankara, 1999.

Marx, Karl: *Fransa'da Sınıf Savaşımları 1848-1850,* Çev. Sevim Belli, 4. bs., Sol Yayınları, Ankara, Ekim 1996.

Marx, Karl: *Fransa'da Sınıf Savaşımları 1848-1850*, Çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, Ekim 1996.

Marx, Karl: *Grundrisse*, Çev. Sevan Nişanyan, Birikim Yayınları, İstanbul, Ekim 1979.

Marx, Karl: *Kapital,* Çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara, 1975.

Marx, Karl: *On the Jewish Question*, 1843, Marx-Engels *Collected Works*, C. 3., http://www.marxist.org.

Marx, Karl: *Wages Price and Profit,* K. Marx-F. Engels, Selected Works in three volumes, C. 2., Progress Publishers, Moscow, 1977.

Mungan, Murathan: *Bir Kutu Daha*, 2. bs., Metis Yayınları, İstanbul, 2004.

Nettly, Peter: *Rosa Luxemburg , II.Cilt* Ataol Yayıncılık, İstanbul, Ekim1991, s.173

Nikolayeviç, Lev Tolstoy: *İtiraflarım*, Çev. Orhan Yetkin, Kaknüs Yayınları, İstanbul, Şubat 1999.

Okuyan, Kemal: *Ne Yapmalı'cılar Kitabı/Öncülük ve Parti Teorisi*, 4. bs., NK Yayınları, İstanbul, Mart 2003.

Olman, Bertell: *Diyalektiğin Dansı*, Çev. Cenk Saraçoğlu, Yordam Kitap, İstanbul, Ekim 2006.

Piatnitsky, O.: *The Bolshevisation of the Communist Parties by Eradication the Social-Democratic Traditions,* Communist International Publication, 1934.

Plehanov, G.: *Selected Philosophical Works*, C. 1, Progress Publishers, Moscow, 1976.

Romanet, Ignacio: *Fidel Castro İki Ses Bir Biyografi*, Çev. Bülent Levi, Doğan Kitap, İstanbul, Ekim 2006

Sanbonmatsu, John: *Postmodern Prens [Eleştirel Kuram, Sol Strateji ve Yeni Bir Siyasi Öznenein Oluşumu*], Çev. Emre Ergüven, Bağlam Yayınları, İstanbul, Şubat 2007.

Schapiro, Leonard: *The Communist Party of the Soviet Union*, Eyre and Spottiswoode, London, 1970, s.103

Schmitt, Carl:, *The Concept of the Political,* Çev. George Schwab, The University of Chicago Press, London ,1995.

Shore, Cris: *Italian Communism: Escape From Leninism*, Pluto Pres, Londra, 1990

Somay, Bülent: *Geriye Kalan Devrimdir*, Metis Yayınları, İstanbul, 1996.

Şenel, Adam: *İnsan ve Evrim Gerçeği***,** Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara, Mayıs 2003.

Thomson, George: *İnsanın Özü***,** Çev. Celal Uster, Payal Yayınları, İstanbul, Ekim 1991.

Tocqueville, Alexis*: The Recollections of Alexis de Tocqueville***,** Fransızca'dan Çev. Alexdander Teixeria de Mattos, Harwill Pres, London, 1948.

Trotsky, Leon: *The History of the Russian Revolution,* Translated by. Max Eastman, Pluto Pres, London, 1977.

Tunçay, Mete (Der.): *Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi (C. 1)***,** 1. bs., Bilgi Yayınevi, Ankara, Mayıs 1976.

Tunçay, Mete (Der.): *Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi (C. 2),* 1. bs., Bilgi Yayınevi, Ankara, Ağustos 1976.

Turan, İnanç Mehmet: *İnsan Olması Engellenmiş İnsan,* Etki/Bulut Yayınları, İzmir, 2001.

Türk Dil Kurumu: *Türkçe Sözlük***,** TDK Yayınevi, Ankara, 1974.

Vassaf, Gündüz: *Cehenneme Övgü Gündelik Hayatta Totalitarizm***,** Çev. Zehra Gençosman-Ömer Madra, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

Weber, Max: *Sosyoloji Yazıları***,** Çev. Taha Parla, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

Webster, Merriam: *USA ve The Collins English Dictionary***,** Collins, London, 1987.

Webster's, Merriam: *Third New International Dictionary*, 1993.

Wood Alan, Grant Ted: *Aklın İsyanı, Marksist Felsefe ve Modern Bilim,* Çev: Ömer Gemici-Ufuk Demirsoy, Tarih Bilinci Yayınları, İstanbul, Ekim 2004.

Yavuz, Hakan: *Modernleşen Müslümanlar,* Çev. Ahmet Yıldız, Kitap Yayınevi, İstanbul, Eylül 2005.

Yıldızoğlu, Ergin: *Köpeğin Ahlakı***,** Gri Yayınevi, İstanbul, Ekim 2005.

Yürükoğlu, R.: *Proleterya Enternasyonalizmi***,** İşçinin Sesi Yayınları, Londra, Haziran 1980.

Yurtsever, Haluk: *Türkiyenin Dönemeci,* Etki Yayınevi, İstanbul, Mart 1993.

Yurtsever, Haluk: *Marksist Bakış Açısından Program Yöntemi***,** Sorun Yayınları, İstanbul, Ocak 1995.

Yurtsever, Haluk: *Sınıf ve Parti*, NK Yayınları, İstanbul, Haziran 2004.

Yurtsever, Haluk: *Tarihten Güncelliğe, Sınıf Savaşları ve Devlet,* Yordam Kitap, İstanbul, Kasım 2006.

Zinn, Howard: *Öteki Amerika,* Çev. Seyfi Öngider, Aykırı Yayınları, İstanbul, 2000.

Zinovyev: *Rusya Komünist Partisi Tarihi*, Çev. İ. Kılıç-A. Yalman, Akış Yayıncılık, İstanbul, Mart 1991.

MAKALELER, TEBLİĞLER

Adaklı, Ergun: "Örgütlenmenin Diyalektiği ve Yeni Uygarlık**"** Emek Kitap Dizisi 2, İstanbul, Mayıs 1997.

Başyazı: "Devrim, Dün, Bugün, Yarın", *Birikim Dergisi*, S. 205- 206, Mayıs-Haziran 2006.

Boltanski, Luc: "1968 Mayıs'ı Sonrasında Sol ve Topyekun Devrime Duyulan Özlem!", *Birikim Dergisi*, S. 205-206, Mayıs- Haziran 2006.

Botz, Dan La: "Eşikteki Meksika: İkili İktidar İlanına Doğru, 21 Eylül 2006, http://www.sendika.org.

Bowman Betsy, Stone Bob: "Venezüella'da Kooperatif Devrimi", Dollars and Sense,27 Eylül 2006, Çev. Emine Kunter, http://www.sendika.org.

Bruno, Lataour: "Bırakın Ölü [Devrimci] Ölüsünü Gömsün", *Birikim*, *Birikim Dergisi*, S. 205-206, Mayıs-Haziran 2006.

Christian, Parenti: "Venezüella Devrimi ve Petrol Şirketinin İçyüzü", *NACLA***,** C: 39, S: 4, Ocak-Şubat 2006.

Çalışkan, Koray "Tek Yol Topyekun Devrim mi?" *Birikim Dergisi***,** S. 205-206, Mayıs-Haziran 2006.

Çulhaoğlu, Metin: "Parti İçi Yaşam: Orman Kanunları mı, İlkeler mi?', *Sosyalist Politika Dergisi*, S. 4, Şubat 1995.

Engels, Friedrich: "The State of Germany"**,** *Northern Star*, 4 Nisan 1846.

Fukuyama, Francis: "Multitude: An Antidote to Empire", *The New York Times*, 25 Temmuz 2004.

Graeber, David: "Devrimci Eylem Nedir?" *Birikim Dergisi***,** S. 205., Mayıs-Haziran 2006.

Güney, K. Murat: "Foucault'un Gelecek Siyaseti: Devrime Karşı İsyan", *Birikim Dergisi*, S. 205-206, Mayıs-Haziran 2006.

Hacıkadiroğlu, Vehbi: "Peki İnsanlaşma Nasıl Oldu?", *Cumhuriyet Bilim ve Teknoloji*, S: 1010, 28 Temmuz 2006.

Huws, Ursula: "Material World: The Myth of the 'Weightless Economy?", *Socialist Register***,** 1999.

Huws, Ursula: “Ne İş Yapacağız? Bilgi-Temelli Ekonomide Mesleki Kimliklerin Yıkımı”, *Montly Review,* S. 2, Şubat 2000.

Huws, Ursula: “The Making of a Cybertariat? Virtual Work in a Real World”, *Socialist Register*, 2001.

Irkad, Ulus: “İmparatorluk, Negri ve Eleştiriler”, *Yeni Çağ Dergisi*,

İdem Şadi, Bekler Nesrin: “İmparatorluk, Marksist Kategoriler Üzerinde Yükselen Bir Anarşist Manifesto mu?” *Toplumsal Ekoloji Dergisi*, S. 1, Bahar 2002.

İnsel, Ahmet : “Küresel Karşı-İktidar Arayışı”, *Radikal İki*, 29 Ekim 2000

Johnstone, Monty: “Marx and Engels and the Concept of the Party”, *The Socialist Register,* 1967.

Kence, Aykut: “Evrim Kuramı, Bilimler İçin Temeldir”, *Bilim ve Gelecek*, S: 6. Ağustos 2004.

Konca, Erdem: “Suçlu’! Ayağa Kalk”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Temmuz 2006, Haftasonu Eki.

Magdoff Harry; Magdoff, Fred: “Yaklaşan Sosyalizm”, *Montly Review*, S. 1, Ocak 2006.

Nardo, Pietro Di: “İmparatorluk Yoktur Toni Negri’nin Düşüncelerinin Bir Eleştirisi”, http:// www.marxist.org..

Savran, Sungur: “Alternatif Küreselleşme” mi, Proleter Enternasyonalizmi mi?: İmparatorluk’a Reddiye”, *Praksis Dergisi*, Yaz 2002.

Uysal, Mehmet: “Özgürlük Bilgiden Değil, Bilgi Özgürlükten Doğar”, *Cumhuriyet Bilim Teknik*, S. 992, 25 Mart 2006.

Yıldırım, Cemal: “Evrim Kuramı’nın Bilimsel Konumu”, *Bilim ve Gelecek*, S. 6, Ağustos 2004.

Yurtsever, Haluk: “Dünya Kapitalist-Emperyalist Sisteminin Bugünkü Durumu ve Sosyalist Savaşım Eksenleri”, Sol Meclis’e sunulan tebliğ, İstanbul, 27-28 Ekim 2001.

Mandel, Ernest: “Vanguard Parties”, Mid-American Review of Sociology, No. 2, 1983.

Ardıç, Esra: “Kadının Sorunu Şiddet”, *Cumhuriyet*, 26 Kasım 2006.

İlhan, Atilla: “Emperyalizm’in Son Aşaması?”, 12 Şubat 2001, http://www.geocites.com

DİĞER KAYNAKLAR

Engels’ten Kautsky’ye 1 Nisan 1895 tarihli mektup, http:// www.marxist.org

Engels’ten P.Lafargue’ye 3 Nisan 1895 tarihli mektup, http:// www.marxist.org

F. Engels'ten Bebel'e 21 Haziran 1882 tarihli mektup, http:// www.marxist.org

F. Engels'ten F. A. Sorge'e 12 ve 17) Aralık 1874 tarihli mektuplar, http:// www.marxist.org

F. Engels'ten F. A. Sorge'ye 9 Ağustos 1890 tarihli mektup, http:// www.marxist.org

K. Marx'tan F. Freiligrath'a 29 Şubat 1860 tarihli mektup, http:// www.marxist.org

K. Marx'tan Engels'e 4 Kasım 1864 tarihli mektup, http:// www.marxist.org

Marx'tan Bolte'ye 23 Kasım 1871 tarihli mektup, http:// www.marxist.org (K.Marx- F. Engels, Selected Works)

The New Encyclopedia Britannica, C.25.

The New Encyclopedia Britannica, C. 29, 15th ed., New York, 1988.

Cumhuriyet, 19 Eylül 2005.

Time, 16 Ocak 1995.

The Economist, 23-29 September 2000.